

नेपाल कानून पत्रिका

भाग - ५८

२०७३ असोज

अङ्क - ६

ने
का
प

२
०
७
३

अ
सो
ज

अ
ङ्क

६

प्रकाशक

सर्वोच्च अदालत

रामशाहपथ, काठमाडौं

फोन नं. ४२५०७४२, ४२६२३९७, ४२६२३९८, ४२६२८०९, ४२५८९२२ Ext.२५९२ (सम्पादन), २५९९ (छापाखाना), २९३९ (विक्री)

फ्याक्स: ४२६२८७८, पो.ब.नं. २०४३८

Email: info@supremecourt.gov.np, Web: www.supremecourt.gov.np

प्रकाशन, सञ्चार तथा सम्पादन समिति

माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय, सर्वोच्च अदालत	- अध्यक्ष
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य
नायव महान्यायाधिवक्ता श्री राजेन्द्र सुवेदी, प्रतिनिधि, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	- सदस्य
अधिवक्ता श्री खम्बबहादुर खाती, महासचिव, नेपाल बार एसोसिएसन	- सदस्य
अधिवक्ता श्री शैलेन्द्र दाहाल, अध्यक्ष, सर्वोच्च अदालत बार एसोसिएसन	- सदस्य
सहरजिस्ट्रार श्री नहकुल सुवेदी, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य सचिव

सम्पादक : श्री गजेन्द्रबहादुर सिंह

प्रकाशन, सञ्चार तथा सम्पादन शाखामा कार्यरत
कर्मचारीहरू

शाखा अधिकृत श्री राजन बास्तोला
शाखा अधिकृत श्री मिनबहादुर कुँवर
ना.सु.श्री रमादेवी न्यौपाने
ना.सु.श्री विनोदकुमार यादव
सि.कं.श्री ध्रुव सापकोटा
कम्प्युटर अपरेटर श्री अर्जुन सुवेदी
कार्यालय सहयोगी श्री कृष्णबहादुर श्रेष्ठ

भाषाविद् : उपप्रा. श्री रामचन्द्र फुयाल

बिक्री शाखामा कार्यरत कर्मचारी
डि.श्री नरबहादुर खत्री

मुद्रण शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरू

सुपरभाइजर श्री कान्छा श्रेष्ठ
मुद्रण अधिकृत श्री आनन्दप्रकाश नेपाल
सिनियर बुकबाइन्डर श्री तेजराम महर्जन
सिनियर हेल्पर श्री तुलसीनारायण महर्जन
सिनियर प्रेसम्यान श्री नरेन्द्रमुनि बज्राचार्य
सिनियर प्रेसम्यान श्री योगप्रसाद पोखरेल
सिनियर मेकानिक्स श्री निर्मल बयलकोटी
बुकबाइन्डर श्री यमनारायण भडेल
बुकबाइन्डर श्री मीरा वाग्ले
कम्पोजिटर श्री प्रमिलाकुमारी लामिछाने
प्रेसम्यान श्री केशवबहादुर सिटौला
बुकबाइन्डर श्री अच्युतप्रसाद सुवेदी
कार्यालय सहयोगी श्री मोति चौधरी

प्रकाशित सङ्ख्या : २५०० प्रति

नेपाल कानून पत्रिकाको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

नेकाप, २०७३... .. , नि.नं. ... , पृष्ठ ...
(साल) (महिना)

उदाहरणार्थ : नेकाप २०७३, असोज, नि.नं.९६०९, पृष्ठ १००७

सर्वोच्च अदालत बुलेटिनको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

सअ बुलेटिन २०७३ १ वा २, पृष्ठ ...
(साल) (महिना)

उदाहरणार्थ : सअ बुलेटिन, २०७३, असोज – १, पृष्ठ १

नेपाल कानून पत्रिका तथा सर्वोच्च अदालत बुलेटिन
अब हाम्रो वेभसाइटमा उपलब्ध छन्

ठेगाना

www.supremecourt.gov.np

- यो वेभसाइट खोलेपछि बायाँतर्फ नेपाल कानून पत्रिका तथा त्यसको तल सर्वोच्च अदालत बुलेटिनमा क्लिक गर्नुहोस् ।
- २०६५ साल वैशाखदेखिका यी पत्रिकामा समाविष्ट निर्णयहरू पढ्न र हाल निःशुल्क डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

नेपाल कानून आयोगको वेभसाइटमा संविधानसमेत हालसम्म प्रकाशित अधिकांश ऐन र नियमावलीहरू नेपाली तथा अङ्ग्रेजीमा र १९१० सालको मुलुकी ऐन, न्याय विकासिनी एवम् विभिन्न ऐतिहासिक दस्तावेजहरू निःशुल्क पढ्न र डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

ठेगाना

www.lawcommission.gov.np

मूल्य रु.३०।-

मुद्रक : सर्वोच्च अदालत छापाखाना

विषय सूची

क्र. स.	नि.नं./इजलास/ विवरण	पक्ष / विपक्ष	विषयको सारसङ्क्षेप	पृष्ठ
१.	९६०९ बृहत् पूर्ण उत्प्रेषण / परमादेश	माधवराज घिमिरे विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालतसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ मुद्दाको रोहमा तल्लो तहको अदालत वा अर्धन्यायिक निकायबाट भएको फैसलालाई चुनौती गरी साधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत दायर हुने पुनरावेदन पत्र र त्यस्तो फैसला गर्दा अपनाइएको कार्यविधिलाई नै चुनौती गरी असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत दायर हुने रिट निवेदन नितान्त फरक विषय हुन् । मुलुकी ऐन, अ.बं. १९४ नं. मुद्दाको रोहमा साधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत पुनरावेदन वा सो प्रकृतिको निवेदनदायर गर्दा फैसलाले तोकेको सजायबापत धरौट वा जमानत पेस गर्ने सर्त र प्रक्रियासँग सम्बन्धित रहेको छ । उक्त कानूनी व्यवस्था केवल मुद्दामा पुनरावेदन वा सोसरहका निवेदन गर्दा आकर्षित हुने हुँदा त्यसलाई रिट क्षेत्रमा विस्तार गर्न नमिल्ने । 	१००७
२.	९६१० बृहत् पूर्ण उत्प्रेषण / परमादेश	माधवराज घिमिरे विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत, बबरमहल, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ कुनैपनि व्यक्तिको वतन कायम हुन निज बसोबास गर्ने गरेको घर निजको नामको हो होइन भन्ने कुराले निर्धारित गर्ने नभई निजको बसोबासले निर्धारण गर्ने हुन्छ । निवेदकको तत्कालको वतन सहकारीको माइन्ड्युट र निवेदन व्यहोरासमेतबाट काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका, वडा नं. ७ पुष्टि भएको हुँदा आफ्नो वतन सर्लाहीमा म्याद जारी नभएको त्रुटिपूर्ण भन्ने निवेदन दाबी औचित्यपूर्ण मान्न नमिल्ने । 	१०१९

३.	<p>९६११</p> <p>संयुक्त</p> <p>उत्प्रेषण / परमादेश / प्रतिषेध / अधिकारपृच्छा</p>	<p>अधिवक्ता</p> <p>उद्धवकुमार के.सी.</p> <p>विरुद्ध</p> <p>राजश्व अनुसन्धान विभाग, हरिहर भवन, पुल्चोक ललितपुरसमेत</p>	<ul style="list-style-type: none"> कानूनी राज्यको प्रहरीको हिसाबले कानूनको उल्लङ्घन गर्न नदिने र कानूनको रक्षा गर्नुपर्ने ज्ञान, अनुभव र सीपको अपेक्षा गरिने व्यवसायीले कानूनअन्तर्गत गर्ने व्यवसायबाट प्राप्त लाभबापत तिर्नुपर्ने कानूनबमोजिमको कर नतिरेको अवस्थामा सो व्यवसाय र व्यवसायप्रतिको जनताको आस्था समाप्त हुन्छ । आयअनुसार कर तिर्नु व्यवसायीको धर्म पनि हो । तसर्थ प्रचलित कानूनबमोजिम करदातामा दर्ता हुने, नियमितरूपमा आयको विवरण राख्ने, कानूनबमोजिम बुझाउनु पर्ने आयलगायतको विवरण बुझाउने र निर्धारित कर तिर्ने जस्ता कार्यहरू कानून व्यवसायसँग सम्बद्ध प्रतिष्ठा र गौरवको पनि विषय हुनाले यसतर्फ सबै कानून व्यवसायीहरू सचेत रहन र आफ्नो कानूनी कर्तव्य पूरा गर्नबाट चुक्न नहुने । 	१०३४
४.	<p>९६१२</p> <p>संयुक्त</p> <p>उत्प्रेषण / परमादेश</p>	<p>सुमन</p> <p>अधिकारीसमेत</p> <p>विरुद्ध</p> <p>नेपाल सरकार</p>	<ul style="list-style-type: none"> विवादित निर्देशिकाले समग्ररूपमा राजनीतिक द्रन्डको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ । यसैगरी उक्त विवादित निर्देशिकामा प्रयुक्त “मृत्युवरण” शब्दले मारिएको भन्ने स्पष्ट गर्ने देखिँदैन । विगतको सशस्त्र द्रन्डको क्रममा सर्वसाधारण नागरिकसमेत मारिएका वा बेपत्ता पारिएका छन् । जसअनुसार निर्देशिकाले पीडक र पीडितबीचको फरक व्यवहार देखाउन सकेको देखिँदैन । यसले गर्दा द्रन्ड पीडितलाई दिन लागेको परिचयपत्र पीडकले समेत प्राप्त गर्ने देखिन्छ जुन न्यायोचित नहुने । 	१०५१

५.	९६९३ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	लेखनाथ बास्तोला विरुद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबारसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ बजेट वक्तव्यको आधारमा निर्देशिका जारी गरी कर लगाउन वा उठाउन पाउने प्रावधान नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले प्रदान गरेको देखिन्छ । करसँग सम्बन्धित कुराहरू ऐनले स्पष्ट अधिकार दिएकोमा बाहेक निर्देशिका जारी गरी सोही निर्देशिकाको आधारमा मात्र कुनै शुल्क तोक्नु, उठाउनु र अदालतले जारी गरेको आदेशसमेत पालन नगर्नु प्रजातान्त्रिक शासन पद्धतिको मर्मविपरीत हुन जान्छ । निर्देशिकाको भरमा कुनै रकम दैदस्तुर कुनै पनि बहानामा उठाउन नपाउने अवस्थामा वन विकास कोष निर्देशिका जारी गरी रकम उठाएको विपक्षीहरूको सो कार्य संविधान एवम् कानून प्रतिकूल रहेको देखिन आउने । 	९०६९
६.	९६९४ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	लोकेन्द्र सिंह विष्ट विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> ■ वस्तुतः निवेदक संस्था (UMN) लाई नेपालमा कानूनबमोजिम दर्ताको प्रक्रियाबिना नै काम गर्न दिएको र सो संस्थाले काम नगर्ने भएमा वा विघटन भएमा पनि उक्त संस्थाको सम्पत्ति नेपाल सरकारमा नै हस्तान्तरण गर्ने व्यवस्थासहित काम गरेको अवस्थामा पछिल्लो समयमा सो संस्था औपचारिक दर्ताको प्रक्रियामा गई विदेशमा दर्ता भएको कारणले मात्रै साबिकको हक दायित्वबाट विच्छेद गरी हेर्न मिल्ने देखिँदैन । जुन पृष्ठभूमिमा र सर्तहरूसहित संस्थाले काम गरी आएको हो, सोको निरन्तरता विधिवत् टुङ्ग्याएको अवस्थामा बाहेक टुङ्गिएको मान्न नमिल्ने । 	९०६८

७.	१६१५ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	सूर्यबहादुर के.सी. विरुद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबारसमेत	<ul style="list-style-type: none"> वस्तुतः देशभित्र रहेका प्राकृतिक स्रोतको स्वामी राज्य नै भएको नाताले त्यस्तो प्राकृतिक स्रोत तथा सम्पदाको परिचालनको लागि कानूनको अधीनमा रही सर्वेक्षण अनुमति प्रदान हुने र अनुमति प्राप्त गरेका व्यक्ति वा संस्थाले प्राप्त अनुमतिको अधीनमा रही कार्य गर्नुपर्ने हुन्छ । इमानदारी साथ काम गर्दै जाँदा समयाभाव भई कानूनसम्मत आधार देखाई पुनः अनुमतिपत्र माग गर्नुलाई वैध अपेक्षा नै मान्नु पर्ने । 	१०८०
८.	१६१६ संयुक्त अपुताली हक कायम	हरेन्द्रकुमार चौधरी विरुद्ध नारायणप्रसाद थारू	<ul style="list-style-type: none"> आफैँबाट जन्मिएको सन्तान उसको सबैभन्दा नजिकको हकवाला हुन्छ र त्यस्तो जन्मेको छोरी रहिछे भने सौतेनी छोरीको तुलनामा आफ्नै छोरी नजिकको हकवाला हुन्छ, छोरी विवाहिता हुनु वा नहुनुबाट कुनै असर पर्दैन । एकै उदरका छोराछोरी वा विवाह भएको छोरी र कन्या छोरी भएमा मात्र तीबीच अपुताली पाउने क्रममा असर पर्ने हुन सक्छ । प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यमा फरक उदरबाट जन्मेका छोरा र आफैँबाट जन्मेकी छोरी भएको हुँदा आमाको अपुताली छोरीले पाउने स्थिति रहेको देखिने । 	१०९६
९.	१६१७ संयुक्त उत्प्रेषण	डिल्लीशेर राईसमेत विरुद्ध मालपोत कार्यालय, खोटाङ, दित्केलसमेत	<ul style="list-style-type: none"> कुनै पनि निर्णयलाई पूरा पढेर मात्र अर्थ लगाउनु पर्ने हुन्छ । मालपोत कार्यालयको उल्लिखित निर्णयले निवेदकको जिकिरलाई पर्याप्त मात्रामा सम्बोधन गरेको देखिन्छ । निर्णयको पुछारमा तामेली शब्द परेबाटै सोभन्दा माथि रहेका 	११०४

			सयकडा ९९ वाक्य र शब्दहरूलाई नभएसरह ठानी तामेली भन्ने शब्दलाई मात्र पक्रनु तर्कसम्मत नहुने ।	
१०.	९६१८ संयुक्त कर्तव्य ज्यान	नेपाल सरकार विरुद्ध सीता लामिछानेसमेत	<ul style="list-style-type: none"> कुनै शिशु जिउँदो जन्मेको हो वा मृत जन्मेको हो भन्ने कुराको सर्वोत्तम प्रमाण तत्सम्बन्धमा विशेषज्ञता प्राप्त गर्ने चिकित्सकहरूको भनाई नै हुन्छ । चिकित्सकहरूको रायमा लापरवाही वा बेहिसाब देखिएमा, गम्भीरताको अभाव रहेमा वा अयोग्य चिकित्सकबाट राय व्यक्त भएमा बाहेक चिकित्सकहरूको रायलाई प्रमाणमा लिनु उपयुक्त हुन्छ । चिकित्सकको राय मिसिलका अन्य प्रमाणबाट समर्थित भएको अवस्थामा त्यस्तो राय झन् विवादरहित हुन पुग्ने । 	१११०
११.	९६१९ संयुक्त जबरजस्ती करण (हाडनाता)	श्रीराम त्रिपाठी विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> चरित्रकै विवाद रहेको मुद्दामा बाहेक अपराधी ठहर गर्न वा सफाइ दिनको लागि व्यक्तिको चरित्रलाई कानूनले खासै महत्त्व दिएको छैन । करणी एउटा घटना हो जो जुनसुकै जैविक व्यक्तिबाट जुनसुकै बेला जसरी पनि घटित हुने सम्भावना रहन्छ । यसका प्रस्फुटनका एक होइन अनेकौं छिद्र हुन्छन् । साधु सन्त देउतादेखि दुष्ट दुर्जन सबै यसको दायरामा आउन सक्ने हुन्छन् । त्यसैगरी यौन दुराचार र करणी गर्ने काम सामान्यतया कसैले पनि खास गरी बाबुले आफ्नो सन्तानको सामुन्ने गर्ने कुरा एक असामान्य कुरा भएको र पीडितकी बहिनी निकै कम उमेरकी भएकीले निजबाट यस्तो तथ्य थाहा 	११२०

			पाउने अवस्था कमै पर्छ । अतः ती भनाइलाई प्रतिवादीको सफाइको आधार बनाउनु उपयुक्त नहुने ।	
१२ .	१६२० संयुक्त उत्प्रेषण	राधा नकर्मीसमेत विरुद्ध कमला नकर्मीसमेत	<ul style="list-style-type: none"> तहतहबाट फैसला अन्तिम भइसकेको फैसला कार्यान्वयनलाई स्वीकार नगरी नाबालकहरू साबालक भई आफ्नो हक अधिकार खोज्न कानूनमा स्पष्ट नभएको भनी यी निवेदकहरूले विभिन्न ऐन कानूनको प्रावधानहरूलाई व्याख्या गरी पाउन सुरु अदालत र पुनरावेदन अदालतबाट जवाफ आएन भनी यस रिटमा माग गरेका छन् । जुन कुरा निवेदकहरूले प्रचलनमा रहेका कानूनी व्यवस्थालाई एकरूपता बनाउन व्याख्या गराउने बाहानामा फैसला कार्यान्वयनको कारवाहीलाई अलमल्याउने नियत झल्किन्छ । उक्त प्रचलित विभिन्न कानूनमा छरिएर रहेका नाबालकहरू साबालक हुने प्रावधानहरू आफ्ना ठाउँमा उपयुक्त भएर नै जिल्ला तथा पुनरावेदन अदालतले कानूनसम्मत काम कारवाही र आदेश गरेको अवस्था छ । तसर्थ रिट निवेदकहरूले उठाएको यस प्रश्नमा प्रस्तुत रिटबाट निरूपण हुनुपर्ने नदेखिने । 	११४२
१३ .	१६२१ संयुक्त जिउ मारने बेच्ने	नेपाल सरकार विरुद्ध प्रकाश ओझा	<ul style="list-style-type: none"> पीडितको जाहेरी दर्खास्त र प्रमाणित बयान तथा प्रतिवादीको मौकाको र अदालतको बयान र बरामद तस्वीरहरूको अध्ययनबाट प्रतिवादीले अश्लील तस्वीर खिच्ने कार्यलाई पेसा नै बनाएको 	११४९

			<p>देखिन्छ । नाबालकसमेतको नग्न तस्वीर खिच्नु र संग्रह गर्नुपर्ने प्रयोजन पीडितहरूलाई अनुचित प्रभावमा पार्नु, यौन पेसामा संलग्न गराउनु र अश्लील चलचित्र बनाउनुसमेतका कार्य गर्नुबाहेक अरु हुने कुराको अनुमान गर्न सकिँदैन । पीडितसमेतको लागि प्रतिवादी बाहिरी व्यक्ति हुन् । पीडितसमेतको गोप्य अंगहरू प्रतिवादीले हेर्न मिल्दैन । प्रतिवादीले सो हेरेका र त्यसलाई सुरक्षित तवरले चिप्समा राख्ने कामबाट त्यो कुरा गोप्य रहेन । पीडितसमेतको नांगा तस्वीरहरू कस्तो हुन्छ भनी हेर्नको लागि खिचेको र संग्रह गरेको भन्ने हक प्रतिवादीलाई छैन । आज एउटी पछि दुइटी गर्दागर्दै सयौंको फोटो कस्तो हुन्छ भनी खिच्ने काम अनैतिक र अश्लील हुन्छ । यो पेसा नै हुन जाने ।</p>	
१४.	९६२२ संयुक्त कर्तव्य ज्यान / ज्यान मार्ने उद्योग	नेपाल सरकार विरुद्ध विनोदकुमार राय यादवसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ मनसाय तत्त्व अलग्गै प्रमाणित हुने नभई आपराधिक कार्य गर्दाका गतिविधिहरूबाट नै पुष्टि हुने विषय भएकाले यसमा दुवै पक्षबिच पहिलेदेखि नै झगडा भइरहने गरेको देखिनु, त्यस दिन पनि गहुँ लुटेको विषयमा पञ्चायती गर्न भनी आएका व्यक्तिहरूलाई बाटोमा रोकी गोली चलेको, धेरै चोटी फायर भएको, प्रतिवादीहरूको हात हातमा बन्दुक लिएर गएको भन्ने जस्ता तथ्य मिसिल संलग्न प्रमाणबाट पुष्टि भएको देखिएकोले यी 	११७३

			प्रतिवादीहरूले जानी जानी मनसायले नै गोली चलाएको कुरालाई अन्यथा भन्न नमिल्ने ।	
१५ .	९६२३ संयुक्त जबरजस्ती करण	अमरबहादुर बोगटी विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> ■ जबरजस्ती करणी जस्तो नेपाल सरकार वादी भई चल्ने मुद्दामा पीडितको जाहेरी नै पर्नुपर्छ भन्ने पनि हुँदैन । पीडितले सामाजिक लज्जा, लाग्न सक्ने लाञ्छना, कसुरदारको डर धाक, आफ्नो चेतना स्तर, आर्थिक सामाजिक पारिवारिक स्थिति जस्ता कारणले पनि जाहेरी दिन नसक्ने अवस्था हुने हुँदा जाहेरी नपरी अन्य कुनै किसिमले घटनाको बारेमा थाहा जानकारी भएमा पनि प्रहरीले अनुसन्धान गरी मुद्दा चलाउनु पर्ने हुन्छ । यस्तो अवस्थामा जबरजस्ती करणी जस्तो मुद्दामा हदम्यादको परम्परागत मान्यतालाई कठोरताका साथ अंगिकार गरिरहनु न्यायोचित पनि नहुने । 	११९८

यी सारसङ्क्षेप ने.का.प. प्रयोगकर्ताको सुविधाका लागि मात्र हुन्, उद्धरण गर्नका लागि होइनन् ।

– सम्पादक

निर्णय नं. १६०९

सर्वोच्च अदालत, बृहत् पूर्ण इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
आदेश मिति : २०७२।१०।१५।६
०७१-RE-०१६३ (०७१-FN-०३३५)

मुद्दा : उत्प्रेषण / परमादेश

विषय : मुलुकी ऐन, अ.बं. १९४ नं. को सुविधा प्रदान
गरी रिट निवेदक दर्ता गरी पाऊँ ।

निवेदक : माधवराज घिमिरे

विरुद्ध

विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला अदालतसमेत

- निवेदकलाई कसुरदार ठहर गरेको काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसलाउपर पुनरावेदन पत्र दायर गरेको अवस्था होइन । मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको २०८ नं. ले व्यवस्था गरेअनुरूप फैसला भएको मितिले ६ महिनाभित्रमा थाहा पाएको ३५ दिनभित्र निवेदनसाथ उपचारको माग गरेको अवस्था पनि होइन । पुनरावेदनको रोहमा सम्म अ.बं. १९४ नं. को व्यवस्था आकर्षित हुने देखिएको र कैद सजाय ठहर भई अन्तिम भई बसेको फैसलाउपर चुनौती गरी रिट निवेदन दायर गर्दा अ.बं. १९४ नं. को

व्यवस्था आकर्षित हुने स्पष्ट कानूनी व्यवस्था भएको पनि देखिँदैन । जुन प्रयोजनका लागि अ.बं. १९४ नं. बनेको छ सोही प्रयोजनका लागि उक्त कानूनी व्यवस्था आकर्षित गर्नुपर्ने देखिँदा उक्त कानूनी व्यवस्थाको अनुचित विस्तार गरी अन्य क्षेत्रमा लागू गर्न सकिने नदेखिने ।

(प्रकरण नं. ६)

- नेपालको संविधानबमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र गुहारी पर्न आउने रिट निवेदन पत्रको सन्दर्भमा तत्सम्बन्धी कानूनकै प्रक्रिया अपनाई कारवाही गर्नुपर्ने हुन्छ । असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत निवेदन पर्न आएमा कारवाहीको सिलसिलामा अन्तरिम आदेश वा अन्तिम किनारा गर्दा यस अदालतले उपयुक्त आदेश दिई उचित र पर्याप्त उपचार दिन सक्ने नै देखिन्छ । सो रोहमा दिने उपचारको विशिष्ट स्थान रहने हुनाले मुलुकी ऐन, अ.बं. १९४ नं. को व्यवस्था आकर्षित गरी रिट क्षेत्रलाई नै सीमित गर्नुपर्ने अवस्था नरहने ।
- मुद्दामा कार्यविधिगत वा सारवान् कानूनको गम्भीर त्रुटि भई फैसला भएको भनी सोउपर असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गतको उपचार माग भएको अवस्थामा सम्बन्धित विवादको रोहमा कारवाही गर्दा गम्भीर कानूनी त्रुटि गरी फैसला गरेको कारण व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रतामा आघात भएको देखिएमा आवश्यकताअनुसार उपचार प्रदान गर्न सकिने नै हुँदा अ.बं. १९४ नं. को आधार लिई रहनुपर्ने देखिन्छ । अ.बं. १९४ नं. ले फौजदारी मुद्दामा कसुरदार ठहर गरी कैदको सजाय

पाएको व्यक्तिले सो फैसलाउपर माथिल्लो तहको अदालतमा पुनरावेदन पत्र दायर गर्दा धरौट वा जमानीमा छाड्न सकिने सर्त र अवस्थासम्म व्यवस्था गरेको हुँदा जुन प्रयोजनका लागि उक्त कानूनी व्यवस्थाको संरचना गरिएको छ सोहीबमोजिम उक्त कानूनको प्रयोग गर्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं.७)

- मुद्दाको रोहमा तल्लो तहको अदालत वा अर्धन्यायिक निकायबाट भएको फैसलालाई चुनौती गरी साधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत दायर हुने पुनरावेदन पत्र र त्यस्तो फैसला गर्दा अपनाइएको कार्यविधिलाई नै चुनौती गरी असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत दायर हुने रिट निवेदन नितान्त फरक विषय हुन् । मुलुकी ऐन, अ.बं. १९४ नं. मुद्दाको रोहमा साधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत पुनरावेदन वा सो प्रकृतिको निवेदनदायर गर्दा फैसलाले तोकेको सजायबापत धरौट वा जमानत पेस गर्ने सर्त र प्रक्रियासँग सम्बन्धित रहेको छ । उक्त कानूनी व्यवस्था केवल मुद्दामा पुनरावेदन वा सोसरहका निवेदन गर्दा आकर्षित हुने हुँदा त्यसलाई रिट क्षेत्रमा विस्तार गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.१५)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू बट्टीबहादुर कार्की, हरिहर दहाल, रामप्रसाद भण्डारी, शम्भु थापा, राघवलाल वैद्य एवं विद्वान् अधिवक्ताहरू कोपिलप्रसाद अधिकारी, मेघराज पोखरेल, विजय मिश्र र इश्वर अधिकारी
विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ताद्वय रेवतीराज त्रिपाठी र संजिवराज रेग्मी तथा विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता रजित भक्त प्रधानाङ्ग,

कृष्ण सापकोटा एवम् विद्वान् अधिवक्ता प्रकाश के.सी.

अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प. २०४९, अड्क १०, नि.नं.४६३१, पृ.८८८

सम्बद्ध कानून :

आदेश

स.प्र.न्या.कल्याण श्रेष्ठ : सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१)(च) तथा ३(२) बमोजिम सम्माननीय प्रधानन्यायाधीशबाट बृहत् पूर्ण इजलाससमक्ष पेस गर्ने आदेश भई यस इजलासमा पेस हुन आएको प्रस्तुत निवेदन एवं प्रतिवेदनको तथ्य र आदेश यसप्रकार छ :

कृष्णप्रसाद देवकोटाको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार र प्रतिवादी म निवेदक माधवराज घिमिरेसमेत भएको ठगी मुद्दामा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मेरो नामको म्याद तामेल हुन नसकेको कारण मिति २०६१/०५/०१ मा मुद्दा तामेलीमा राखेकोमा मिति २०६३/०८/१० मा तामेलीबाट जगाई लगाउको फौ. नं. १५८७ र १५८८ मा मिति २०६३/०९/१४ मा बेरितपूर्वक म्याद तामेल भएको तर मलाई कैदसमेत हुने ठहर गरेको फौ.नं. १५८६ मा म्याद जारी नै नभई मिति २०६५/१०/२३ गते फैसला भएको रहेछ । उक्त फैसला अन्तिम भई बसेको भनी मलाई लागेको कैद ३ वर्ष र जरिवाना रु. २,४९,७८५।- असुलउपर गर्न मलाई पक्राउ गरी थुनामा राखिएको छ ।

म निवेदकले कुनै अपराध नगरेको र गलत वतनमा कानूनी प्रक्रिया नअपनाई मेरो नामको म्याद बेरीतपूर्णरूपमा तामेल भई मुद्दामा प्रतिवाद गर्न नपाई मिति २०६५/१०/२३ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट फैसला भएको हुँदा गलत वतनमा तामेल भएको म्याद, काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला र सोअनुसार भएका पत्राचारसमेतका काम

कारवाही उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी प्रतिवाद प्रतिरक्षा गर्न पाउँ भनी यसै निवेदन साथ रिट निवेदन दायर गर्न आएको छु ।

म निवेदकलाई विगत १५ वर्ष अघिबाट ब्लडप्रेसर, सुगर भएको कारण हाल आएर दुवै आँखा नदेख्ने, कान कम सुन्ने, हिँडडुल गर्न नसक्ने, सुगरको कारण Insulin इन्जेक्सन दिनुपर्ने भई अशक्त भएको कारण परिवारका सदस्यको सहारा एवं डाक्टरको नियमित निगरानीमा बस्नुपर्ने अवस्था छ । अतः मेरो स्वास्थ्य अवस्थामेतलाई गम्भीरतापूर्वक मनन गरी मुलुकी ऐन, अ. बं. १९४ नं. को सुविधा दिई कैद जरिवानाबापत धरौटी लिई कैद मुक्त गरी यसैसाथ संलग्न गरेको रिट निवेदन दर्ता गर्न पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको माधवराज घिमिरेको निवेदन पत्र ।

यस अदालतमा दायर हुन आउने निवेदनहरूमा मातहत अदालतबाट कैद र जरिवाना लागेको व्यक्तिले आफ्नो नाममा रिटपूर्वक म्याद तामेल नभई प्रतिवाद गर्ने मौका नपाएकोले बेरीतको म्याद एवं सोबमोजिम भएको फैसला बदर गरी पुनः सुनुवाईको मौका दिई निर्णय गर्ने आदेश जारी गरिपाउँ भनी मुलुकी ऐन, अ.बं. १९४ नं. को सुविधाको समेत माग गरी रिट निवेदन दर्ताको माग गर्ने गरेको र उक्त प्रकृतिका रिटमा रजिस्ट्रारबाट भएका दरपीठ आदेशहरू इजलासबाट कतिपय सदर भई र कतिपयमा रिट निवेदक आफैं उपस्थित भई अ.बं. १९४ नं. बमोजिम कैद र जरिवानाबापत धरौट वा जेथा जमानत दिएर लिई रिट निवेदन दर्ता गरी कानूनबमोजिम गर्नु भन्ने आदेश भएको देखिँदा तल्लो अदालतको फैसलाअनुसार कैद तथा दण्ड जरिवाना लागेको निवेदकहरूको हकमा सो कैद वा दण्ड जरिवाना असुलउपरतर्फको कारवाही नभई रहेको अवस्थामा रिट निवेदन दर्ता गर्नेसम्बन्धमा अन्यायलता सृजना भएको र कार्यविधिगत एकरूपता नभई अडबड परेको भन्ने रिट दर्ता शाखाको टिप्पणी व्यहोरा ।

निवेदकले आफूलाई लागेको कैदबापत थुनामा बसी कारागार कार्यालयमार्फत प्रस्तुत निवेदन दर्ता गर्न ल्याएकोले प्रस्तुत निवेदन दर्ता गर्न मिल्ने नै देखिँदा रिट निवेदन लगतमा दर्ता गर्न उपयुक्त देखी पेस गरेको छु । कैद र जरिवानाको लगत कायम नै रहेको व्यक्तिको तर्फबाट यस अदालतमा रिट निवेदन दायर हुन सक्ने हो होइन भन्नेसम्बन्धमा यस अदालतबाट राजेशकुमार श्रेष्ठ (०६३ सालको प्रतिवेदन नं. ००२९) र केशरीप्रसाद साह (०६७-AP-०१३५) को निवेदनमा दुई पूर्ण इजलासहरूबाट फरक फरक निर्देशन भई आदेश कार्यान्वयनको सन्दर्भमा निम्न लिखित कानूनी जटिलता उत्पन्न भएको छः-

१. मुलुकी ऐन, अ.बं. १९४ नं. को व्यवस्था स्पष्टतः "पुनरावेदन" को प्रयोजनको लागि भनी उल्लेख भएकोमा उक्त कानूनी व्यवस्थाबमोजिम धरौट वा जमानतमा छाड्न सकिने सुविधा असाधारण अधिकारक्षेत्र अन्तर्गतको रिट निवेदन दर्ता गर्ने सन्दर्भमा आकर्षित हुने हो वा होइन ?
२. सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम २५(११) बमोजिम तल्लो अदालतको फैसला वा आदेश बदर गर्न माग गरी पुनरावेदन वा निवेदन दर्ता गर्दा त्यस्तो अदालतको फैसला वा आदेशले लागेको सजाय भोगेको वा भोगिरहेको वा सोबापत कानूनबमोजिम धरौट वा जमानत दिएको निस्सा पेस गर्नुपर्ने भन्ने व्यवस्था यस अदालतको साधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत गर्ने निवेदन पुनरावेदनका हकमा लागू हुने हो वा असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत पर्ने रिट निवेदनमा समेत लागू हुने हो ?
३. माथिका दुई अवस्था अ.बं. १९४ नं. र सर्वोच्च अदालत नियमवलीको नियम २५(११) यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रमा आकर्षित हुन नसक्ने हो भने मातहत वा अर्धन्यायिक निकायबाट मुद्दाको कारवाही हुँदा

सम्बन्धित मुद्दाको प्रतिवादीको नाममा म्याद नै तामेल नभएको वा बेरितपूर्वक म्याद तामेल भएको स्पष्ट देखा परेको स्थितिमा निवेदकले सो म्याद वा फैसला बदर गर्नका लागि रिट निवेदन दायर गर्न आएमा निवेदकलाई कारागार नपठाई रिट निवेदन दर्ता गर्न मिल्ने हो वा होइन ?

उल्लिखित विषयमा पूर्ण इजलासको व्याख्या र सोको अभ्यासमा एकरूपता नभएकोले मुद्दामा समावेश भएको कानूनी प्रश्नको जटिलता र महत्त्वसमेत विचार गरी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१)(च) तथा ३(२) बमोजिम बढी न्यायाधीशको पूर्ण इजलासमा पेस गर्न आवश्यक र उपयुक्त देखी पेस गरेको छु। साथै पूर्ण इजलाससमक्ष पेस हुँदा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयबाट दुई जना सरकारी अधिवक्ता तथा नेपाल बार एसोसियसन र सर्वोच्च अदालत बार एसोसियसनबाट दुई दुई जना कानून व्यवसायी एमिकस क्युरीको रूपमा उपस्थित हुन लेखी पठाउनसमेत उपयुक्त देखी पेस गरेको छु भन्ने रिट तथा मुद्दा महाशाखाका सहरजिस्ट्रारको टिप्पणी।

प्रस्तुत रिट निवेदन कारागार कार्यालयमार्फत प्राप्त भई दर्ता गर्न मिल्ने नै देखिँदा यस अदालतको साधारण रिट दर्ता लगत किताबमा दर्ता गरी निवेदनमा उल्लिखित अ.बं. १९४ नं. को सुविधा दिन मिल्ने नमिल्नेसम्बन्धमा माथि सहरजिस्ट्रारले उल्लेख गर्नुभएको प्रश्नको निरूपणको लागि सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१) (च) तथा ३(२) बमोजिम बढी न्यायाधीशको पूर्ण इजलासमा पेस गर्न आवश्यक देखिएकोले सोका लागि सम्माननीयज्यूसमक्ष पेस गरेको छु। पूर्ण इजलासबाट भएको व्याख्याअनुरूप निवेदकले अ.बं. १९४ नं. बमोजिम सुविधा पाउने वा नपाउने निर्णय भएपश्चात मुद्दाको प्रारम्भिक सुनुवाईका लागि एक न्यायाधीशको

इजलाससमक्ष पेस गरिने व्यहोरा अनुरोध छ भन्ने व्यहोराको यस अदालतका रजिस्ट्रारको टिप्पणीमा बढी संख्याको पूर्ण इजलाससमक्ष पेस गर्ने गरी सदर भनी सम्माननीय प्रधानन्यायाधीशबाट मिति २०७१/१०/२५ मा भएको आदेश।

यसमा निवेदकले काठमाडौं जिल्ला अदालतको संवत् ०६३/०६४ सालको स.फौ.नं. १५८६ को ठगी मुद्दामा निवेदकको नाममा म्याद जारी नभई सुनुवाईको मौका प्रदान नगरी कैद वर्ष ३ र जरिवाना रु. २,४९,७८५। - हुने ठहर भई काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५/१०/२३ मा फैसला भएको भनी निवेदनमा उल्लेख गरेको देखिन्छ। तर निवेदकले निवेदनसाथ पेस गरेको उक्त फैसलाको पृष्ठ ५ मा प्रतिवादीमध्येका माधवराज घिमिरेका नाममा जारी भएको समाह्वान म्याद मिति २०६३/०९/१४ मा घर दैलामा टाँस भई आएको भन्ने उल्लेख भएको देखिएकोले सो ठगी मुद्दामा प्रतिवादी रहेका यी निवेदकका नाममा म्याद जारी भई तामेल भए नभएको सम्बन्धमा यकिन हुनुपर्ने हुँदा काठमाडौं जिल्ला अदालतको संवत् ०६३/०६४ सालको स.फौ.नं. १५८६ को कृष्णप्रसाद देवकोटाको जाहेरीले नेपाल सरकार वादी र माधवराज घिमिरे प्रतिवादी भएको काठमाडौं जिल्ला अदालतको संवत् ०६३/०६४ सालको स.फौ.नं. १५८७ र १५८८ को ठगी मुद्दाको सक्कल मिसिलहरू समेत काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट झिकाई नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्ने मिति २०७१/१०/२७ को आदेश।

यसमा यस अदालतको मिति २०७१/१०/२७ को आदेशानुसार काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट प्राप्त कृष्णप्रसाद देवकोटासमेतको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी माधवराज घिमिरेसमेत भएको ०६३/०६४ सालको स.फौ.नं. १५८६ को ठगी मुद्दाको मिसिलबाट यी निवेदक माधवराज घिमिरेका नाममा जारी भएको समाह्वान म्याद २०६३/०९/०३

मा तामेलदारले बुझी लगेको देखिन्छ । तर सो म्यादको तामेली प्रति मिसिल संलग्न नरहेको र म्याद तामेल गरी फिर्ता भए नभएको स्पष्ट नभएकोले उक्त म्याद तामेली फाँटमा प्राप्त भए नभएको तामेली रजिस्ट्रर हेरी सम्बन्धित तामेलदारसँग समेत जो जे बुझ्नुपर्ने भए बुझी तामेली म्यादसमेतको आवश्यक विवरणसहितको प्रतिवेदन सात दिनभित्र पठाउनु भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतका स्त्रेस्तेदारसमक्ष लेखी पठाई उक्त म्यादको तामेली प्रतिसहितको प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्ने मिति २०७१/११/१४ को आदेश ।

यसमा यस इजलासमा प्रस्तुत हुन आएको ०७१-RE-०१६३ र ०७१-FN-०३३५ नं. को मुद्दामा छलफलका सिलसिलामा यिनै निवेदक माधवराज घिमिरे निवेदक भई काठमाडौं जिल्ला अदालतसमेतलाई विपक्षी बनाई उत्प्रेषणको आदेश जारी गरिपाउँ भनी थुनामा बसी रिट नं. ०७१-WO-०६३१ को रिट निवेदन दर्ता गराएको देखिएको भए पनि सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ बमोजिम आवश्यक कारवाहीको लागि पेस नै नगरी बाँकी राखेको देखिएको र सो ०७१-WO-०६३१ नं. को रिट निवेदन सम्बन्धित इजलासमा पेस गर्न अनिवार्य देखिएकोले सम्बन्धित इजलासमा पेस गर्नु भन्ने मिति २०७२/०३/१० को आदेश ।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी यस अदालतका रजिस्ट्रारबाट पेस भएको टिप्पणीमा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१)(च) तथा ३(२) बमोजिम बढी संख्याको पूर्ण इजलाससमक्ष पेस गर्ने भनी प्रधानन्यायाधीशबाट भएको आदेशबमोजिम यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत निवेदनसहितको प्रतिवेदनमा निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू श्री बद्रिबहादुर कार्की, श्री हरिहर दहाल, श्री रामप्रसाद भण्डारी, श्री शम्भु थापा, श्री राघवलाल वैद्य एवं विद्वान्

अधिवक्ताहरू श्री कोपिलप्रसाद अधिकारी, श्री मेघराज पोखरेल, श्री विजय मिश्र र श्री इश्वर अधिकारीले निवेदक माधवराज घिमिरेउपर कृष्णप्रसाद देवकोटासमेतले सुनकोशी बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्थामा जम्मा गरेको रकम फिर्ता नदिई सहकारी नै बन्द गरी ठगी गरेको भनी जाहेरी दिई काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दायर भएको फौ.नं. १५८६ को मुद्दामा निवेदकका नाममा म्याद नै जारी नगरी सुनुवाईको मौका प्रदान नगरी कसुरदार ठहर गरी मिति २०६५/१०/२३ मा फैसला भएको छ । उक्त मुद्दाको फैसला गर्दा लगाउका फौ.नं. १५८७ र १५८८ को मुद्दामा जारी भएको तामेली म्यादलाई आधार लिइएको कार्य प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त प्रतिकूल छ । यी निवेदकका नामको म्याद निवेदक बसोबास गरेको वास्तविक वतन सर्लाही जिल्ला, भक्तिपुर गा.वि.स. मा जारी एवं तामेल नगरी काठमाडौं महानगरपालिका, वडा नं. ७ मा तामेल गरिएको कार्य कानूनसम्मत छैन । उक्त फैसलाउपर अ.बं. १९३ नं. बमोजिम पुनरावेदन म्यादसमेत दिइएको छैन । विधिसम्मत प्रक्रिया अवलम्बन नगरी भएको फैसलाले ठहर गरेको कैद तथा जरिवाना असुल गर्न निवेदकलाई कैदमा राख्न पठाएको कार्य गैरकानूनी हुनुको साथै निवेदकको संविधान प्रदत्त मौलिक हकसमेत हनन् भएको छ । रिट निवेदन दर्ता गर्दा कैद तथा जरिवानाबापत अ.बं. १९४ नं. बमोजिम धरौट तथा जमानत सुविधा दिने गरी यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट राजेश श्रेष्ठ र केशरीप्रसाद साहको निवेदनमा स्पष्ट बोलिएको छ । तसर्थ निवेदकलाई माग बमोजिम अ.बं. १९४ नं. को सुविधा प्रदान हुनुपर्दछ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

यस अदालतको आदेशानुसार अदालतको सहयोगी एमिकस क्युरीको रूपमा नेपाल बार एसोसिएसनबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री रजितभक्त प्रधानाङ्ग, सर्वोच्च अदालत बार एसोसिएसनका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ

अधिवक्ता श्री कृष्ण सापकोटा एवम् विद्वान् अधिवक्ता श्री प्रकाश के.सी. ले मुलुकी ऐन, अ.बं. १९४ नं. मुद्दाको रोहमा साधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत पुनरावेदन वा सो प्रकृतिको निवेदन दायर गर्दा फैसलाले तोकेको सजायबापत धरौट वा जमानत पेस गर्ने सर्त र प्रक्रियासँग सम्बन्धित रहेको छ । मुद्दामा कार्यविधिगत वा सारवान् कानूनको गम्भीर त्रुटि भई फैसला भएको र सो फैसलाका आधारमा थुनामा बस्नु परेको भनी फैसलालाई नै चुनौती गरी दायर भएको रिट निवेदनबाट उचित उपचार प्रदान गरी निवेदकको मागको सम्बोधन हुने विषय हो भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ताद्वय श्री रेवतीराज त्रिपाठी र श्री संजिवराज रेग्मीले निवेदकउपर दायर भएको ठगी मुद्दामा अनुसन्धानको क्रममा एवं अदालतबाट जारी भएको म्यादमा हाजिर नभई फरार रही फैसला हुँदा कैद तथा जरिवाना भएपश्चात फैसला कार्यान्वयनको क्रममा पक्राउ परेपछि सुनुवाईको मौका नपाएको भन्ने निवेदन जिकिर कानूनसम्मत छैन । अदालतबाट अन्तिम भई बसेको फैसलाको कार्यान्वयन गर्नु अदालतको दायित्व हो । फैसलाले ठहर गरेको कैद तथा जरिवानाबापत राखिएको लगत फछर्यौटको लागि पक्राउ पुर्जी दिई पक्राउ गरिएको र थुनुवा पुर्जी दिई कैदमा राख्न पठाएको कार्यले निवेदकको संविधान प्रदत्त मौलिक हकमा आघात भएको अवस्था छैन । मुलुकी ऐन, अ.बं. १९४ नं. को सुविधा मुद्दाको रोहमा पुनरावेदनपत्र वा सोसरहका निवेदन दायर गर्दाका बखत आकर्षित हुने कुरा सोही नं. ले स्पष्ट गरेको छ । रिट निवेदन दर्ता गर्दा कैद तथा जरिवानाबापत अ.बं. १९४ नं. बमोजिम धरौट तथा जमानतको सुविधा प्रदान गर्ने कानूनी व्यवस्थाको अभाव हुनुका साथै सर्वोच्च अदालतका पूर्व आदेशको व्याख्यामा समेत द्विविधा छैन । तसर्थ निवेदकको माग कानूनसम्मत छैन

भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

२. निवेदक माधवराज घिमिरेले निजउपर काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दायर भएको ठगी मुद्दामा काठमाडौं जिल्ला अदालतले मिति २०६५/१०/२३ मा सुनुवाईको मौका नै प्रदान नगरी ३ वर्ष कैद र रु. २,४९,७८५। - जरिवाना हुने ठहर गरेको फैसला र सो फैसला कार्यान्वयनको लागि भनी निवेदकलाई कैदमा राखेको काम कारवाही बदरको माग गरी रिट निवेदन दर्ता गर्न निवेदकको कमजोर स्वास्थ्य स्थितिलाई मनन् गरी मुलुकी ऐन, अ.बं. १९४ नं. को सुविधा दिई कैद जरिवानाबापत धरौटी लिई कैद मुक्त गरिपाउँ भनी माग गरेको देखिन्छ । निवेदकको रिट निवेदन कारागार कार्यालयमार्फत दर्ता हुन आएको भनी रजिस्ट्रारबाट दर्ता आदेश भई ०७१-WO-०६३१ नं. कायम भई दर्ता भएको देखिन्छ । निवेदकले मुलुकी ऐन, अ.बं. १९४ नं. को सुविधा माग गरेको सम्बन्धमा यस अदालतका सह-रजिस्ट्रारबाट मुलुकी ऐन, अ.बं. १९४ र सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम २५(११) को कानूनी व्यवस्था यस अदालतको साधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत दर्ता हुन आउने पुनरावेदन वा निवेदनका हकमा आकर्षित हुने हो वा असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गतको रिट निवेदनका सम्बन्धमा समेत आकर्षित हुने हो भन्ने सम्बन्धमा निवेदक राजेश श्रेष्ठ (०६३ सालको प्रतिवेदन नं. ००२९) र निवेदक केशरीप्रसाद साह (०६७-FN-०१७५) को निवेदनमा यस अदालतको दुई फरक पूर्ण इजलासको आदेशहरूबाट फरकफरक आदेश तथा निर्देशन भई कानूनी जटिलता उत्पन्न भएको भनी उक्त कानूनको व्याख्या र अभ्यासमा एकरूपताको लागि प्रस्तुत निवेदन बृहत् पूर्ण इजलाससमक्ष पेस हुन आवश्यक र उपयुक्त रहेको भन्ने टिप्पणी उठान गरी सो टिप्पणीमा रजिस्ट्रारबाट सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१)(घ) तथा ३(२) बमोजिम बढी न्यायाधीशको

पूर्ण इजलासमा पेस गर्न प्रधानन्यायाधीशसमक्ष पेस भएको र प्रधानन्यायाधीशबाट बढी संख्या रहेका न्यायाधीशहरूको पूर्ण इजलासमा पेस गर्ने आदेश भई यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको पाइन्छ ।

३. प्रस्तुत विवादमा सर्वप्रथम मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको १९४ नं. र सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम २५(११) को कानूनी व्यवस्थाको व्याख्याको प्रश्न रहनुका साथै यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट ०६३ सालको प्रतिवेदन नं. ००२९ र ०६७-FN-०१७५ मा भएको व्याख्याले फरक फरक निर्देशन गरेको हो होइन र सो आदेशबाट कानूनी जटिलता उत्पन्न भएको छ छैन भन्ने विषयमा विचार गर्नुपर्ने देखिएको छ । यससन्दर्भमा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको १९४ नं. को अध्ययन गर्नु सान्दर्भिक हुने देखियो ।

अ.बं. १९४ नं. को देहाय १ र २ नं. मा निम्न कानूनी व्यवस्था भएको पाइन्छ :

“फैसला गर्ने अड्डाले फौजदारी मुद्दामा फैसला हुँदा कैदको सजाय पाउने कसुरदार ठहरिएकोलाई सो फैसलाउपर पुनरावेदन गर्न बढीमा ३ वर्षसम्म कैदको सजाय भएकोमा र पुर्पक्षलाई थुनामा बस्नु नपर्ने मुद्दा भएमा वा नबसेको भएमा पुनरावेदन गर्ने म्यादसम्मलाई सो अड्डाले धरौट वा जमानीमा छाड्न सक्नेछ” १

“पुनरावेदन सुन्ने अड्डाले भए पुनरावेदन गर्ने म्यादसम्मलाई र पुनरावेदन दर्ता भएकोमा किनारा नभएसम्मलाई बढीमा १० वर्षसम्म कैदको सजाय भएकोमा र पुर्पक्षलाई थुनामा बस्नु नपर्ने मुद्दा भएमा वा नबसेको भएमा धरौट वा जमानीमा छाड्न सक्नेछ” २

४. मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको २३ नं. समेत अ.बं. १९४ सँग सम्बन्धित रहेको हुँदा उक्त कानूनी

व्यवस्थासमेत यहाँ उल्लेख हुन सान्दर्भिक रहेको छ ।

मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको २३ नं.

“सजाय तोकी फैसला गर्दा सजाय पाउने कसुरदार हाजिर रहेको भए सो फैसला गर्ने अड्डाले नै उसै बखत पक्री फैसलाले लागेको सजाय असुल गर्नुपर्छ । सो गर्दा जरिवाना लागेकोमा बुझाए बुझी वा सोबापत जेथा जमानी लिई छाडी दिनुपर्छ । कैद लागेकोमा पुनरावेदन गर्न अदालती बन्दोबस्तको महलको १९४ नं. बमोजिम धरौट वा जमानत दिएमा सो लिई छाड्नुपर्छ । नबुझाए वा नदिए जरिवानाबापत लाग्ने कैद र फैसलाले भएको कैदसमेत असुल गर्न कारागारमा पठाइ दिनुपर्छ । सजाय पाउने कसुरदार हाजिर नरहेको भए गिरफ्तार गर्न अड्डाबाटै सम्बन्धित प्रहरी कार्यालयलाई आदेश गरी यसै महलको २५ र २६ नम्बरहरूमा लेखिएबमोजिमको कारवाहीसमेत चलाउनुपर्छ” ...।

५. उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाअनुसार फैसला हुँदा कसैलाई कसुरदार ठहर गरी सजाय तोकिएको छ भने कसुरदार ठहर भएको व्यक्तिले उक्त फैसलाउपर पुनरावेदन लाग्ने अदालतमा पुनरावेदन गर्न बढीमा ३ वर्षसम्म कैदको सजाय भएकोमा र पुर्पक्षको लागि थुनामा बस्नु नपर्ने मुद्दा भएको वा पुर्पक्षको लागि थुनामा नबसेको अवस्था भएमा पुनरावेदन दर्ता गर्ने म्यादसम्मलाई कैद वा जरिवानाबापत धरौट वा जमानतको लागि निवेदन दिएमा १९४ नं. बमोजिम सम्बन्धित फैसला गर्ने अड्डाले तत्काल फैसलाको कार्यान्वयन नगरी धरौट वा जमानीमा छाड्न सक्ने देखिन्छ । त्यस्तै पुनरावेदन सुन्ने अड्डाले भए बढीमा १० वर्षसम्म कैदको सजाय भएकोमा र पुर्पक्षको लागि थुनामा बस्नु नपर्ने मुद्दा भएमा वा नबसेको भएमा पुनरावेदन गर्ने म्यादसम्मलाई र पुनरावेदन दर्ता भइसकेकोमा त्यस्तो पुनरावेदन पत्र किनारा

नभएसम्मलाई धरौट वा जमानी लिई छाड्न सक्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ। यसरी अ.बं. १९४ नं. को कानूनी व्यवस्था फौजदारी मुद्दामा फैसला हुँदा कसुरदार ठहरिई कैदको सजाय पाउने व्यक्तिलाई सो फैसलाउपर पुनरावेदन गर्न अड्डाले धरौट वा जमानीमा छाड्न सक्ने अवस्था हो।

६. प्रस्तुत विवादमा निवेदकलाई कसुरदार ठहर गरेको काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसलाउपर पुनरावेदन पत्र दायर गरेको अवस्था होइन। मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको २०८ नं. ले व्यवस्था गरेअनुरूप फैसला भएको मितिले ६ महिनाभित्रमा थाहा पाएको ३५ दिनभित्र निवेदनसाथ उपचारको माग गरेको अवस्था पनि होइन। पुनरावेदनको रोहमा सम्म अ.बं. १९४ नं. को व्यवस्था आकर्षित हुने देखिएको र कैद सजाय ठहर भई अन्तिम भई बसेको फैसलाउपर चुनौती गरी रिट निवेदन दायर गर्दा अ.बं. १९४ नं. को व्यवस्था आकर्षित हुने स्पष्ट कानूनी व्यवस्था भएको पनि देखिँदैन। जुन प्रयोजनका लागि अ.बं. १९४ नं. बनेको छ, सोही प्रयोजनका लागि उक्त कानूनी व्यवस्था आकर्षित गर्नुपर्ने देखिँदा उक्त कानूनी व्यवस्थाको अनुचित विस्तार गरी अन्य क्षेत्रमा लागू गर्न सकिने देखिँदैन।

७. नेपालको संविधानबमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र गुहारी पर्न आउने रिट निवेदन पत्रको सन्दर्भमा तत्सम्बन्धी कानूनकै प्रक्रिया अपनाई कारवाही गर्नुपर्ने हुन्छ। असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत निवेदन पर्न आएमा कारवाहीको सिलसिलामा अन्तरिम आदेश वा अन्तिम किनारा गर्दा यस अदालतले उपयुक्त आदेश दिई उचित र पर्याप्त उपचार दिन सक्ने नै देखिन्छ। सो रोहमा दिने उपचारको विशिष्ट स्थान रहने हुनाले मुलुकी ऐन, अ.बं. १९४ नं. को व्यवस्था आकर्षित गरी रिट क्षेत्रलाई नै सीमित गर्नुपर्ने अवस्था रहने पनि देखिँदैन। मुद्दामा कार्यविधिगत वा सारवान् कानूनको

गम्भीर त्रुटि भई फैसला भएको भनी सोउपर असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गतको उपचार माग भएको अवस्थामा सम्बन्धित विवादको रोहमा कारवाही गर्दा गम्भीर कानूनी त्रुटि गरी फैसला गरेको कारण व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रतामा आघात भएको देखिएमा आवश्यकताअनुसार उपचार प्रदान गर्न सकिने नै हुँदा अ.बं. १९४ नं. को आधार लिई रहनुपर्ने देखिन्छ। अ.बं. १९४ नं. ले फौजदारी मुद्दामा कसुरदार ठहर गरी कैदको सजाय पाएको व्यक्तिले सो फैसलाउपर माथिल्लो तहको अदालतमा पुनरावेदन पत्र दायर गर्दा धरौट वा जमानीमा छाड्न सकिने सर्त र अवस्थासम्म व्यवस्था गरेको हुँदा जुन प्रयोजनका लागि उक्त कानूनी व्यवस्थाको संरचना गरिएको छ सोहीबमोजिम उक्त कानूनको प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ।

८. सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम २५ को उपनियम (११) मा भएको धरौट तथा जमानतसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाका सम्बन्धमा विचार गर्दा उक्त नियम २५(११) मा भएको कानूनी व्यवस्था यहाँ उल्लेख हुन सान्दर्भिक रहेको छ।

“तलको कुनै अदालत वा अर्ध न्यायिक अधिकारी वा निकायबाट कानूनबमोजिम सजाय पाएको कुनै व्यक्तिले सो आदेश वा फैसलाउपर पुनरावेदन गरेको वा सो आदेश वा फैसला बदर गराउन निवेदनपत्र दिएको सर्वोच्च अदालतको कुनै फैसला वा अन्तिम आदेशको पुनरावलोकन गराउनको लागि निवेदन पत्र परेकोमा पुनरावेदक वा निवेदकले अदालतको फैसलाबमोजिम सजायको आदेश वा फैसलाअनुसार सजाय भोगेको वा भोगिरहेको वा सोबापत कानूनबमोजिम धरौट वा जमानत दिएको निस्सा पेस गर्नुपर्छ। त्यस्तो निस्सा पेस नगरेमा त्यस्तो पुनरावेदन वा निवेदन दर्ता हुने छैन”।

९. उक्त कानूनी व्यवस्था अदालतमा दर्ता गर्ने लिखतहरूमा पुर्याउनुपर्ने सामान्य रीतअन्तर्गत

राखिएको पाइन्छ । जसअनुसार कुनै तल्लो तहको अदालत वा अर्ध न्यायिक निकायको फैसलाबाट सजाय भई कसुरदार ठहरिएको कुनै व्यक्तिले सो आदेश वा फैसलाउपर पुनरावेदनपत्र तथा निवेदन गर्दा एवं सर्वोच्च अदालतको फैसला वा अन्तिम आदेश पुनरावलोकनको लागि निवेदन पत्र दर्ता गराउनको लागि चुनौती वा बदर गर्न खोजिएको फैसला वा आदेशले तोकेको सजाय भोगेको, भोगिरहेको वा सोबापत कानूनबमोजिम धरौट वा जमानत दिएको निस्सा पेश गर्नुपर्ने गरी पुनरावेदन पत्र वा निवेदन पत्र दर्ता गराउँदा पूरा गर्नुपर्ने कानूनी प्रक्रियाका सम्बन्धमा व्यवस्था भएको पाइन्छ । उक्त नियम २५ को उपनियम (११) को व्यवस्था कुनै व्यक्तिलाई फैसलाले लागेको सजायबापत स्वतः धरौट वा जमानत दिने भन्ने नभई सजाय भोगेको, भोगिरहेको वा प्रचलित धरौट वा जमानतसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाबमोजिम धरौट वा जमानत दिएको निस्सा पेश गरेमा मात्र पुनरावेदन पत्र, मुद्दा दोहोर्याई पाउँ भन्ने निवेदन, पुनरावलोकन गरिपाउँ भन्ने निवेदन र अन्य प्रकृतिका लिखत दर्ता गर्ने कार्यविधिगत व्यवस्था हो ।

१०. यस अदालतको ०६३ सालको प्रतिवेदन नं. ००२९ (निवेदक राजेश श्रेष्ठ विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत) र ०६७-FN-०१७५ (निवेदक केसरीप्रसाद साह विरुद्ध सर्लाही जिल्ला अदालतसमेत) भएको निवेदनका सम्बन्धमा यस अदालतका फरकफरक पूर्ण इजलासबाट अ.बं. १९४ नं. र सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम २५(११) को प्रयोग र व्याख्या फरक भई कानूनी जटिलता उत्पन्न भएको भनी रजिस्ट्रारले टिप्पणी पेश गरी सोसम्बन्धी व्याख्यामा एकरूपता कायम गर्न भनी प्रधानन्यायाधीशको आदेशानुसार प्रस्तुत प्रतिवेदन यस इजलासमा पेश हुन आएको छ । सोसम्बन्धमा उल्लिखित पूर्ण इजलासका आदेशहरू यहाँ उल्लेख गर्नु सान्दर्भिक रहेको छ ।

११. निवेदक राजेश श्रेष्ठ विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालतसमेत (०६३ सालको प्रतिवेदन नं. ००२९) मा यस अदालत पूर्ण इजलासबाट मिति २०६३/०८/१४ मा भएको आदेश निम्नअनुसार रहेको पाइन्छ ।

“प्रस्तुत निवेदनमा प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत आफू विरुद्ध जिल्ला अदालतबाट फैसला भएकोले संधिवानको धारा ८८(२) बमोजिम बदर गरिपाउँ भन्ने दाबी रकेकोले त्यस्तो निवेदनमा पुर्याउनु पर्ने रीतसम्बन्धमा पनि उल्लिखित नियम २५(१) र २५(११) आकर्षित हुने नै देखियो । रजिस्ट्रारबाट भएका दरपीठ आदेशमा नियम २५(११) को प्रक्रिया पूरा नभएको भन्नेसम्म उल्लेख भएको देखिन्छ । उक्त नियम २५(११) बमोजिम निवेदकले जिल्ला अदालतबाट लागेको कैद र जरिवाना भुक्तान गरेको वा भोगिरहेको वा धरौट वा जमानत दिएको निस्सा पेश गरी निवेदन दर्ता गराउन पाउने नै भएको अवस्थामा रजिस्ट्रारलाई त्यस्तो निस्सा पेश गर्न निवेदकलाई जनाउ दिई तत्पश्चात् त्यस्तो निस्सा पेश गरेकोमा निवेदन दर्ता गर्ने र पेश नगरेमा दर्ता नगर्ने निर्णय लिन बाधा पुर्याएको देखिँदैन । तसर्थ जिल्ला अदालतबाट आफूउपर कैद जरिवाना लागेको स्वीकार गर्दै सो फैसला नै बदर गराइ माग्न आउने निवेदकलाई उल्लिखित नियम २५(११) बमोजिमको निस्सा पेश गर्न जनाउ नै नदिई दरपीठ गरिदिएको यस अदालतका रजिस्ट्रारबाट भएको आदेश मिलेको देखिएन” ।

“निवेदकतर्फका कानून व्यवसायीहरूबाट अदालतबाट कैद जरिवाना लागेको व्यक्तिले रिट अधिरकाक्षेत्रअन्तर्गत सर्वोच्च अदालतमा प्रवेश गर्दा कैदमा बस्नु वा धरौट जमानत दिनु नपर्ने जिकिर गर्दै विकाउ राउत कुर्मी विरुद्ध सर्लाही जिल्ला अदालतसमेत भएको मुद्दामा (नेकाप २०४९, अड्क १०, नि.नं. ४६३१, पृ.८८८) मा २०४९।१०।७।४ मा भएको आदेश पेश गर्नुभएको छ । तर उक्त निर्णय

वर्तमान सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ लागू हुनुपूर्व तत्कालीन कानूनी व्यवस्थाका सन्दर्भमा गरिएको हुँदा हालको सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम २५(११) का सन्दर्भमा आकर्षित हुन सक्ने देखिएन” ।

“निवेदक मातहत अदालतबाट भएको आदेश वा फैसलाबमोजिम कैद लागेको व्यक्ति भएको र सो कैद भुक्तान नगरेको अवस्थामा वारेसमार्फत निवेदन दर्ता गराउन नमिल्ने भएकोले उल्लिखित नियम २५(११) बमोजिम सजाय भोगेको वा भोगिरहेको वा अदालती बन्दोबस्तको १९४ नं. को प्रक्रिया पुर्याई धरौट वा जमानत दिएको निस्सा निवेदक स्वयंले पेस गरे निवेदन दर्ता हुने भनी मनासिब माफिकको समयवाधि तोकी वारेसमार्फत निवेदकलाई जानकारी दिनु र उल्लिखित प्रक्रिया पूरा गरी आएमा निवेदकको रिट निवेदन दर्ता गर्नु । साथै यसपश्चात् यसै प्रकृतिका अवस्थाहरूमा यसै आदेशलाई आधार मानी रिट निवेदन दर्ता वा दरपीठ गर्नु भनी यस अदालतका रजिस्ट्रारलाई निर्देशनसमेत जारी गरिएको छ । “

१२. उक्त आदेशको विवादित तथ्य हेर्दा निवेदक राजेश श्रेष्ठउपरको विदेशी विनियम अवैध कारोबार मुद्दामा निवेदकका नाममा तामेल भएको म्याद र सजाय गरेको फैसला उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी सुनुवाईमा सहभागी गराउन परमादेशको माग गरी निवेदकले वारेसमार्फत रिट निवेदन दायर गर्न ल्याएकोमा रजिस्ट्रारबाट सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम २५(११) को प्रक्रिया पूरा नभएको भनी रिट निवेदन दरपीठ गरेको देखिन्छ । यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट निवेदकमातहत अदालतबाट भएको फैसलाबमोजिम कैद लागेको व्यक्ति भएको र सो कैद भुक्तान नगरेको अवस्थामा वारेसमार्फत रिट निवेदन दर्ता गराउन नमिल्ने भनी आदेश भएको पाइन्छ । साथै सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम २५(११)

बमोजिम कसुरदार ठहरिएको व्यक्तिले फैसलाले तोकेअनुसारको सजाय भोगेको, भोगिरहेको वा अदालती बन्दोबस्तको १९४ नं. को प्रक्रिया पुर्याई धरौट वा जमानत दिएको निस्सा निवेदक स्वयंले पेस गरेमा रिट निवेदन दर्ता हुने भनी मनासिब समयवाधि तोकी वारेसमार्फत निवेदकलाई जानकारी दिई उक्त प्रक्रिया पूरा गरी आएमा रिट निवेदन दर्ता गर्नु भनी आदेश भएको देखिन्छ । उक्त आदेशले रजिस्ट्रारबाट भएको दरपीठ आदेशलाई स्पष्टतः बदर गरेको पाइन्छ । सजाय ठहर भई लगत बाँकी भएको व्यक्तिले वारेसमार्फत रिट निवेदन दायर गर्न नमिल्ने कुरालाई स्पष्ट गर्दै सम्बन्धित व्यक्तिले सजाय भोगेको, भोगिरहेको वा अदालती बन्दोबस्तको १९४ नं. को प्रक्रिया पुर्याई धरौट वा जमानत दिएको निस्सा पेस गरेको अवस्थामा रिट निवेदन दर्ता गर्नुपर्ने भनी आदेश गरेको पाइन्छ । सो आदेशमा रिट निवेदनमा अ.बं. १९४ नं. को सुविधा दिनु भनी बोलेको अवस्था छैन । उक्त पूर्ण इजलासले यसपश्चात् सोही प्रकृतिका अवस्थामा उक्त आदेशलाई आधार मान्नसमेत निर्देशन गरेको पाइन्छ ।

१३. केसरीप्रसाद साह विरुद्ध सर्लाही जिल्ला अदालतसमेत भएको (०६७-FN-०१७५) निवेदनमा यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट मिति २०६७/०९/०९ मा भएको आदेश निम्नअनुसार भएको पाइन्छ :

“यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजलासबाट मिति २०६७।८।२९ मा भएको आदेशमा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम २५(११) को व्यवस्था यस अदालतको सामान्य क्षेत्राधिकारअन्तर्गत पर्ने निवेदन पुनरावेदनको हकमा सम्म लागू हुने हो वा यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत परेका निवेदनमा समेत लागू हुन्छ भन्ने विषय विचारणीय भएको र सो विषय पछि इजलासबाट विचार हुने नै हुँदा भन्ने उल्लेख गरी कानूनबमोजिम रिट दर्ता गर्नु भन्ने आदेश गरेको पाइयो ।

यस्तै विषयवस्तु समावेश भएको संवत् २०६३ सालको प्रतिवेदन नं. ००२९ को प्रतिवेदनमा यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट निवेदक मातहत अदालतबाट भएको आदेश वा फैसलाबमोजिम कैद लागेको व्यक्ति भएको र सो कैद भुक्तान नगरेको अवस्थामा वारेसमार्फत निवेदन दर्ता गराउन नमिल्ने भएकोले सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम २५(११) बमोजिम सजाय भोगेको वा भोगिरहेको वा अदालती बन्दोवस्तको १९४ नं. को प्रक्रिया पुर्याई धरौट वा जमानत दिएको निस्सा निवेदक स्वयंले पेस गरे निवेदन दर्ता हुने भनी मनासिब माफिकको समयावधि तोकी वारेसमार्फत निवेदकलाई जानकारी दिनु र उल्लिखित प्रक्रिया पूरा गरी आएमा निवेदकको रिट निवेदन दर्ता गर्नु। साथै यसपश्चात यसै प्रकृतिका अवस्थाहरूमा यसै आदेशलाई आधार मानी रिट निवेदन दर्ता वा दरपीठ गर्नु भनी यस अदालतका रजिस्ट्रारलाई निर्देशनसमेत जारी गरिएको छ भनी मिति २०६३।८।१४ मा आदेश भइरहेको पाइँदा प्रस्तुत विषयमा निवेदकलाई लागेको कैद जरिवानाबापत अ.बं. १९४ नं. बमोजिम धरौट वा जेथा जमानत दिएर लिई एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको मिति २०६७।८।२९ मो पूर्व आदेशबमोजिम रिट निवेदन दर्ता गरी कानूनबमोजिम गर्नु। “

१४. केसरीप्रसाद साहको निवेदनमा भएको उक्त आदेशमा राजेश श्रेष्ठको निवेदनमा मिति २०६३/०८/१४ गतेको पूर्ण इजलासको आदेशसँग फरक पर्ने गरी अ.बं. १९४ नं. तथा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम २५(११) को व्याख्या गरेको देखिँदैन। बरु सोही आदेशलाई नै उद्धृत गर्दै सोही आदेशमा एकरूपता कायम गर्ने गरी अ.बं. १९४ नं. को प्रक्रियाअनुरूप निवेदकले धरौट वा जमानत दिएमा रिट निवेदन दर्ता हुनसक्ने भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ। उक्त आदेशले अ.बं. १९४ नं. को कानूनी व्यवस्थाले तोकेको प्रक्रियाविपरीत

रिट निवेदन दर्ता गर्न निर्देश गरेको नभई अ.बं. १९४ नं. को कानूनी व्यवस्था सोही नं. को अधीनमा रही पालना हुनुपर्नेमा जोड दिएको पाइन्छ। कानूनबमोजिम धरौट तथा जमानत लिन मिल्ने अवस्था भएमा मात्र धरौट जमानत लिने हो, कानूनले तोकिएको प्रक्रिया प्रतिकूल धरौट तथा जमानत लिन मिल्दैन। अदालत वा अर्ध न्यायिक निकायले गरेको फैसलालाई चुनौती गरिएको रिट निवेदन दर्ताको सम्बन्धमा फैसलाले तोकेको सजायबापत सोझै अ.बं. १९४ नं. बमोजिम धरौट वा जमानतको सुविधा पाउने कानूनी व्यवस्था देखिँदैन। माथि उल्लेख गरिएबमोजिम यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट समेत निवेदकले फैसलाबमोजिम सजाय भोगेको, भोगिरहेको वा १९४ नं. बमोजिमको सुविधा पाएको निस्सा पेस गरेमा मात्र रिट दर्ता हुने भनी आदेश भएको पाइँदा फरकफरक आदेश वा व्याख्या भएको देखिएन।

१५. मुद्दाको रोहमा तल्लो तहको अदालत वा अर्धन्यायिक निकायबाट भएको फैसलालाई चुनौती गरी साधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत दायर हुने पुनरावेदन पत्र र त्यस्तो फैसला गर्दा अपनाइएको कार्यविधिलाई नै चुनौती गरी असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत दायर हुने रिट निवेदन नितान्त फरक विषय हुन्। मुलुकी ऐन, अ.बं. १९४ नं. मुद्दाको रोहमा साधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत पुनरावेदन वा सो प्रकृतिको निवेदन दायर गर्दा फैसलाले तोकेको सजायबापत धरौट वा जमानत पेस गर्ने सर्त र प्रक्रियासँग सम्बन्धित रहेको छ। उक्त कानूनी व्यवस्था केवल मुद्दामा पुनरावेदन वा सोसरहका निवेदन गर्दा आकर्षित हुने हुँदा त्यसलाई रिट क्षेत्रमा विस्तार गर्न नमिल्ने देखियो।

१६. प्रस्तुत विवादमा निवेदकउपर दायर गरेको ठगी मुद्दामा काठमाडौं जिल्ला अदालतले रिटपूर्वक म्याद तामेल नै नगरी भएको मिति २०६५/१०/२३ को फैसलाले ३ वर्ष कैद र जरिवाना रु.२,४९,७८५। - बापत कैदमा राखिएको

भनी उक्त फैसलालाई चुनौती गरी रिट निवेदन दायर गरेको पाइन्छ । निवेदक कैदमा रही रिट निवेदन गरेकोले फैसलाले ठहर गरेको सजाय भोगिरहेको हुँदा प्रस्तुत रिट दर्ता भएको अवस्था छ । निवेदकले अ.बं.१९४ नं. को सुविधासमेत माग गरेको प्रस्तुत निवेदन र सोसम्बन्धमा उठान भएको प्रतिवेदनसाथ रिट निवेदनसमेत यस इजलाससमक्ष साथै पेस भएको अवस्था छ । उक्त रिटमा आज यसै इजलासबाट निवेदकले सुनुवाईको मौका प्राप्त गरेको देखिएकोसमेतका आधारमा रिट खारेज हुने आदेश भएको छ । निवेदकले दायर गरेको जुन रिट अन्तिम किनारा नभएसम्मको लागि अ.बं.१९४ नं. को सुविधा माग गरेका हुन् उक्त रिट खारेज हुने ठहर भइसकेको अवस्थामा निवेदकको निवेदन मागको औचित्यसमेत समाप्त भएको छ ।

१७. अदालतबाट अन्तिम भइरहेको फैसलाउपर नै असाधारण अधिकार क्षेत्रअन्तर्गत चुनौती दिई उपचार माग गरेको अवस्थामा तोकिएको सर्त पूरा गरी माग गरेको अवस्थामा तोकिएको सर्त पूरा गरी रिट निवेदन दर्ता गर्न सक्ने कुरामा विवाद देखिँदैन । तर त्यस्तो चुनौती दिँदा अन्तिम भइरहेको फैसलाबमोजिम सिर्जना भएको परिणाम रिट निवेदन दर्ता गर्न खोजेको कारणले मात्रै स्वतः मुलतबी वा स्थगन हुने कुरा आउँदैन । फलस्वरूप मुद्दाको रोहमा आकर्षित अ.बं.१९४ नं. बमोजिमको सुविधा पनि सोझै प्राप्त हुने कुरा आउँदैन । यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट राजेश श्रेष्ठ निवेदक भएको ०६३ सालको प्रतिवेदन नं. ००२९ र केसरीप्रसाद साह निवेदक भएको ०६७-FN-०१७५ मा अ.बं. १९४ र सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम २५(११) मा यस अदालतका रजिस्ट्रारको टिप्पणीमा उल्लेख भएअनुसार फरक फरक व्याख्या भएकोसमेत देखिएन ।

१८. अदालतको फैसलाअनुसार सजाय

पाएको व्यक्तिबाट सजाय ठहर भएको फैसलालाई चुनौती गरी अब दायर हुन आउने रिट निवेदनका सम्बन्धमा त्यस्तो फैसलाले लागेको सजाय भोगेको वा भोगिरहेको वा मुद्दाको रोहबाट अ.बं. १९४ नं. बमोजिम धरौट वा जमानतको सुविधा प्राप्त गरेको निस्सा पेस गरेको अवस्थामा मात्र दर्ता गर्नु भनी यस अदालतका रजिस्ट्रारलाई निर्देशन गरिएको छ । अरूमा कानूनबमोजिम गर्नु ।

उक्त रायमा हामी सहमत छौं ।

न्या.सुशीला कार्की

न्या.गोपाल पराजुली

न्या.दीपकराज जोशी

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय

इजलास अधिकृत : सन्तोष पराजुली

इति संवत् २०७२ साल माघ १५ गते रोज ६ शुभम् ।

निर्णय नं. १६१०

सर्वोच्च अदालत, बृहत् पूर्ण इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
आदेश मिति : २०७२।१०।१५।६
०७१-WO-०६३१

विषय : उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक : भक्तपुर जिल्ला, दुवाकोट गा.वि.स., वडा नं.
२ हालको चाँगुनारायण नगरपालिका घर भई
कारागार कार्यालय, डिल्लीबजार, काठमाडौंमा
थुनामा रहेका माधवराज घिमिरे
विरुद्ध
विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला अदालत, बबरमहल,
काठमाडौंसमेत

- कुनैपनि व्यक्तिको वतन कुन स्थानलाई मान्ने भन्नेसम्बन्धमा व्यक्तिको वतन निजको जन्म, घर जग्गा रहेको स्थान, कुनै उद्योग व्यवसाय गर्दा रहे बसेको स्थान आदि फरक फरक रहन सक्दछ । वतन स्थायी वा अस्थायी हुन सक्छ, व्यक्तिको वतन निज तत्काल बसोबास गरेको स्थानका आधारमा पनि निर्धारण गरिने विषय हुने ।
- कुनैपनि व्यक्तिको वतन कायम हुन निज बसोबास गर्ने गरेको घर निजको नामको हो होइन भन्ने कुराले निर्धारित

गर्ने नभई निजको बसोबासले निर्धारण गर्ने हुन्छ । निवेदकको तत्कालको वतन सहकारीको माइन्सुट र निवेदन व्यहोरासमेतबाट काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका, वडा नं. ७ पुष्टि भएको हुँदा आफ्नो वतन सर्लाहीमा म्याद जारी नभएको त्रुटिपूर्ण भन्ने निवेदन दाबी औचित्यपूर्ण मान्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.४)

- तामेली म्याद स्त्रेस्तेदारसमक्ष पेस भई स्त्रेस्तेदारले प्रतिवादीको अर्को वतन छ, छैन सो सम्बन्धमा खुलाई पठाउन जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयलाई लेखी पठाई खुली आएको वतनमा पुनः म्याद जारी गर्ने भनी आदेश गरेको तर उक्त तामेली म्याद बदर गरेको भने देखिन्न । एकपटक रितपूर्वक तामेल भई आएको तामेली म्याद बदर नगरेसम्म सो म्यादको कानूनी अस्तित्व रही रहने र सोही म्यादका आधारमा म्यादवालालाई सुनुवाईको मौका प्रदान भएको भनी मान्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं.५)

- प्रतिवादीको वतनमा एकपटक रितपूर्वक म्याद तामेल भई तामेली म्याद मिसिल संलग्न भएकोमा उक्त म्याद बदर नगरी अर्को वतन भए खुलाउन स्त्रेस्तेदारले आदेश गरी अघि रितपूर्वक म्याद तामेल भएको वतन नै खुली आएको अवस्थामा पछिल्लो तामेली म्याद मिसिल संलग्न नहुँदैमा अघिल्लो तामेली म्याद अन्यथा नहुने हुँदा म्यादवालाले सुनुवाईको मौका नपाएको भन्न मिल्ने नदेखिने ।

(प्रकरण नं.६)

- निवेदकले ठगी मुद्दामा निजका नाममा

तामेल भएको सुरु म्याद नै गुजारी अदालतमा हाजिर नभई बसेका प्रतिवादीको नाममा अ.बं. २०८ नं. को कानूनी व्यवस्थाअनुरूप पुनरावेदन म्याद जारी गर्नु नपर्ने हुँदा सोही आधारमा ठगी मुद्दामा प्रतिवादी रहेका यी निवेदकका नाममा पुनरावेदन म्याद नदिएको कार्यलाई कानून प्रतिकूल मान्न नमिल्ने।

(प्रकरण नं. ९)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू बद्रीबहादुर कार्की, हरिहर दहाल, रामप्रसाद भण्डारी, शम्भु थापा, राघवलाल वैद्य एवं विद्वान् अधिवक्ताहरू कोपिलप्रसाद अधिकारी, मेघराज पोखरेल, विजय मिश्र र इश्वर अधिकारी
विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता रेवतीराज त्रिपाठी र संजिवराज रेग्मी

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, अ.बं. १९३ नं., १९४ नं., २०८ नं.
- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२)
- नेपालको संविधानको धारा १३३(२)

आदेश

स.प्र.न्या.कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा १०७(२) बमोजिम यस अदालतमा दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार छः—

म निवेदक मिति २०७१/९/१३ गते आफ्नै घर भक्तपुर दुवाकोटमा बसिरहेको अवस्थामा जिल्ला अदालतका कर्मचारी हौं भन्ने केही व्यक्तिहरूले तपाईंका विरुद्धमा दायर भएको ठगी मुद्दाबाट तपाईंलाई

जम्मा ३ वर्ष कैद र जम्मा रु. २,६३,८४८।- जरिवाना भई फैसला भएकोले तपाईंलाई थुनामा राख्नको लागि लिन आएका हौं भनी जबरजस्तीरूपमा ब्लड प्रेसर र सुगरको बिरामी म निवेदकलाई स्वास्थ्यमा समेत गम्भीर असर पर्ने गरी कारागार कार्यालय डिल्लीबजार, काठमाडौंमा लगे। मलाई के कुन मुद्दामा सजाय भएको हो, अदालतबाट भएको फैसलाको जानकारी, पुनरावेदन म्यादलगायतका कुनै पनि कुरा थाहा जानकारी गराएको छैन भनी मैले कर्मचारीहरूसँग भन्दा एक्कासीरूपमा कैद ठेकिएको पत्र थमाई कारागार चलान गरियो। सो पत्रमा उल्लेख भएबमोजिमको आवश्यक कागजातहरूको प्रमाणित प्रतिलिपि मिति २०७१/१०/४ गते सारी हेर्दा संवत् २०५८ सालको स.फौ.नं. १४९ नि.नं. २८ को मुद्दामा कृष्णप्रसाद देवकोटाको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार र प्रतिवादी म निवेदकसमेत भएकोमा मिति २०६१/५/१ गते मुद्दा फैसला हुँदा म निवेदकको नामको म्याद तामेल हुन नसकेको कारण तामेलीमा राखिदिने गरी फैसला भएको रहेछ। यसरी फैसला भएपछि पुनः आदेशानुसार मुद्दा तामेलीबाट जागी मेरो नाममा जारी भएको समाह्वानको म्याद मिति २०६३/९/१४ मा तामेल भएको र म्याद तामेल हुँदा पनि हाजिर हुन नआएको भनी मिति २०६५/१०/२३ गते फैसला भई अन्तिम भएको रहेछ। सो फैसलाले म निवेदकलाई कैद ३ वर्ष र जरिवाना रु. २,४९,७८५।- हुने ठहर भएको आधारमा मलाई पक्राउ गरी थुनामा राखिएको जानकारी हुन आयो। साथै स.फौ.नं. १५८८ मा रु. १०,५२४।- र स.फौ.नं. ११८७ मा रु. ११,५३९।- गरी जम्मा जरिवाना रु. २,६३,८४८।- भएको रहेछ।

म निवेदक तत्कालीन अवस्थामा सुनकोशी बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि. को साधारण सदस्य रहेको र तत्कालीन अध्यक्ष ताराकुमार खड्काको कार्य समिति भंग भई म निवेदक कार्यसमितिको अध्यक्ष भएकोमा केही समय मिति २०५७/११/२७ देखि १

महिना १५ दिन मलाई हृदयघात भई मैले कुनै काम गर्न नपाएको र नसकेको हुँदा राजीनामा दिएको थिएँ। पछि बनेको कार्यसमितिले नै सहकारीको पूर्ण जिम्मेवारी वहन गरेको हुँदा सोही अवस्थामा कृष्णप्रसाद देवकोटासमेतका व्यक्तिहरूले जम्मा गरेको रकम फिर्ता नदिई कार्यालय बन्द गरेको भनी मसमेतका विरुद्धमा जाहेरी दिएको आधारमा श्री काठमाडौं जिल्ला अदालतमा अभियोगपत्र दायर भई फरारी अभियुक्त बनाई मुद्दा चलाइएको रहेछ।

म निवेदकको घर सर्लाही भए तापनि हामी दाजुभाइहरूका बीचमा २०५४ सालमा अंशबन्डा भएको कारण म काठमाडौं आउँदा अन्य भाइको काठमाडौं जिल्ला, का.म.न.पा., वडा नं. ७ स्थित घरमा बस्ने गर्दथेँ। मुद्दाको कारवाहीको क्रममा मिति २०६१/५/१ गते पहिलो फैसला हुँदा मेरो नामको म्याद का.म.न.पा. वडा नं. ७ मा तामेल हुन नसकेको तर म तथा मेरो परिवार काठमाडौंमा नै नबस्ने अवस्थामा पछि सोही घरदैलोमा बेरितपूर्वक तामेल भएको छ। त्यसमा पनि प्रस्तुत संवत् २०६३/६४ सालको स.फौ.नं. १५८६ को ठगी मुद्दामा मेरो नाममा म्याद जारी नभई लगाउमा रहेको १५८७ र १५८८ को मुद्दामा म्याद जारी भई सोही आधारमा मिति २०६५/१०/२३ मा फैसला भएको छ। तत्कालीन समयमा मेरो नाममा म बस्दै आएको सर्लाही जिल्ला, भक्तिपुर गा.वि.स. मा कुनै म्याद तामेल भएको छैन। तर मेरो अंशबन्डा भइसकेको भाइ बस्ने का.म.न.पा. वडा नं. ७ को घरमा म्याद तामेल हुनुले सोको जानकारी मलाई छैन। सुनकोशी बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्थाको कार्यसमितिबाट राजीनामा दिएपछि परेको उजुरीको आधारमा मैले संस्थामा अनियमितता गरेको भन्ने अभियोग स्वतः गैरकानूनी भई बदरभागी छ। मैले प्रतिरक्षा गर्नको लागि मलाई कानूनबमोजिम म्याद तामेल नभएकोले मेरो प्राकृतिक न्यायबमोजिम प्राप्त हकमा आघात परेको छ। यस तथ्यगत आधारलाई

सम्मानित अदालतले गम्भीरतापूर्वक मनन् गरोस् भनी निवेदन गर्दछु।

म रिट निवेदकको नाममा जारी भएको समाह्वानको म्याद म निवेदक सर्लाही जिल्ला, भक्तिपुर गा.वि.स., वडा नं. ८ मा बसेकोमा मेरो छुट्टी भिन्न भएको भाइको घरमा टाँस भएको कारण मैले थाहा पाउन सकिन। त्यसमा पनि स.फौ.नं. १५८६ मा म्याद जारी भएको छैन। मुलुकी ऐन, अ.बं. ११० नं. बमोजिम रिटपूर्वक म्याद जारी नहुनुबाट मैले सूचना प्राप्त गर्न नसकेको कारण मुद्दामा प्रतिरक्षा गर्न तथा पुनरावेदन दर्ता गर्नबाट वञ्चित भएको छु। सुनुवाईको मौका नै नदिई फैसला भएको हुँदा उक्त फैसला प्राकृतिक न्याय, कानूनका मान्य सिद्धान्तको विपरीत हुनुका साथै मौलिक हकमा समेत आघात भएको छ।

फैसलामा म रिट निवेदकले सुरु म्याद गुजारी बसी उपस्थित नै नभएकोले अदालती बन्दोबस्त महलको २०८ नं. बमोजिम पुनरावेदनको म्याद दिइरहनु पर्ने भनी मलाई पुनरावेदन गर्ने म्यादसमेत प्रदान गरिएको छैन। मुलुकी ऐन, अ.बं. १९३ अनुसार झगडिया हाजिर नरहेकोमा फैसला भएको तीन दिनभित्र यो मुद्दामा यो कुरा ठहरेको हुनाले तिमीलाई यो यति सजाय भएको छ भनी खुलाई सो झगडियाको नाममा म्याद जारी गर्नुपर्छ भन्ने बाध्यात्मक कानूनी व्यवस्था रहेको छ। उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाको विपरीत मलाई कुनै किसिमको म्याद दिइएको छैन। सुरु म्याद कानूनबमोजिम तामेल नभएको अवस्थामा सुरु म्याद गुजारेको भनी अर्थ गर्न मिल्ने होइन। बेरीतको म्यादबाट पक्षको हक जान नसक्ने हुँदा प्रत्यर्थीहरूको कार्य उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिपाउँ।

अतः म निवेदकलाई मु.ऐ. अ.बं. ११० नं. बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी म्याद तामेल गरी प्रतिवाद एवं सुनुवाईको मौका दिनु पर्नेमा नदिई कैद तथा जरिवाना ठहर गरी फैसला भएको हुँदा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२,

धारा १३, धारा १९ र धारा २४ द्वारा प्रदत्त मौलिक तथा संवैधानिक हक एवं कानून प्रदत्त अन्य हक अधिकारमा प्रत्यक्ष आघात पर्न गई अन्याय भएको हुँदा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट फौ.नं. १५८७ र १५८८ मा मिति २०६३।९।१४ मा तामेल भएको म्याद, मिति २०६५/१०/२३ मा भएको फैसला र सुरु म्याद गुजारेको भनी पुनरावेदनको म्याद नै नदिएको कार्यसमेत उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी उक्त ठगी मुद्दामा म रिट निवेदकलाई कानूनबमोजिमको म्याद दिई सुनुवाईको मौका प्रदान गरी प्रतिरक्षा गर्न मुद्दामा सामेल गर्नु गराउनु भन्ने परमादेशलगायत जो चाहिने आज्ञा आदेश जारी गरिपाउँ । साथै यो निवेदनको अन्तिम किनारा नलागेसम्म मिति २०६५/१०/२३ गतेको काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला, विपक्षी तहसिल शाखाबाट मिति २०७१/९/१३ मा कैद ठेकी कैदमा राख्न पठाइएको पत्र कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु, यथास्थितिमा राख्नु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम विपक्षीहरूका नाउँमा अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रिट निवेदन पत्र ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदन मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? आदेश जारी गर्नु नपर्ने कानूनबमोजिमको कारण भए आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा म्याद जारी गरी लिखित जवाफ प्राप्त भएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु । साथै यी निवेदक थुनामा रहेको देखिएको र मुलुकी ऐन, अ.बं. १९४ नं. बमोजिम सुविधा पाउन माग गरी दिएको निवेदन यस अदालतको बृहत् पूर्ण इजलासमा विचाराधीन रहेको देखिएकोले प्रस्तुत मुद्दामा उपस्थित रहेको प्रश्न उक्त मुद्दासँग पनि सम्बन्धित देखिएकोले प्रस्तुत मुद्दा पनि उक्त मुद्दा साथै राखी पेस गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको

इजलासबाट मिति २०७२/३/१५ मा भएको आदेश ।

रिट निवेदकलाई सम्मानित काठमाडौं जिल्ला अदालत बबरमहलको च.नं. १६९३ मिति २०७१/९/१३ गतेको पत्रसाथ मिति २०७१/९/१४ गते यस कारागारमा ठगी मुद्दामा थुनामा राख्न पठाइएको हुँदा नियमानुसार थुनामा राखिएको हो । रिट निवेदकले लिएको जिकिरअनुसार निवेदकलाई गैरकानूनी थुनामा नराखिएको हुँदा झुठा व्यहोरा उल्लेख गरी यस कार्यालयलाई समेत विपक्षी बनाई दायर भएको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको कारागार कार्यालय, डिल्लीबजारको लिखित जवाफ ।

दुर्गाबहादुर के.सी. को जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी माधवराज घिमिरेसमेत भएको संवत् २०६३ सालको स.फौ.नं. १५८८ को ठगी मुद्दा-१, रत्नकाजी महर्जनको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी यिनै निवेदकसमेत भएको ठगी मुद्दा-१ र कृष्णप्रसाद देवकोटाको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी यिनै निवेदक भएको ठगी मुद्दा-१ गरी जम्मा ३ थान मुद्दामा निज प्रतिवादी माधवराज घिमिरेलाई यस अदालतको मिति २०६५/१०/२३ को फैसलाले क्रमशः रु.१०,५२४। -, रु. ११,५३९। - र रु. २,४१,७८५। - जरिवाना तथा ३ वर्ष कैद ठहरी फैसला भएबमोजिम राखिएको उक्त कैद र जरिवानाको लगत कायम रही निज प्रतिवादी फरार रहिरहेको अवस्थामा फैसला कार्यान्वयनका लागि यस अदालतबाट मिति २०७१/९/१३ गते यी निवेदकका नाममा जारी भएको पक्राउपुर्जाका आधारमा यस अदालतको पूर्णकालीन दस्ता कार्य समूहले पक्राउ गरी प्रतिवेदनसाथ यस अदालतमा पेस गरेको हो । फैसलाबमोजिम निज प्रतिवादीलाई ठहरेको कैद ३ वर्ष र जरिवाना रु. २,६३,८४८। - बापत मिति २०७१/९/१३ गते कैद म्याद ठेकी कारागार कार्यालय, डिल्लीबजार चलान गरी पठाएको हो । निज निवेदकलाई यस अदालतबाट स्वतन्त्रपूर्वक सोधनी हुँदा लगतबमोजिम कैद तथा

जरिवाना बेरुजु कायम रहेको व्यक्ति मै हुँ । आज जरिवाना दाखिल गर्न सकिदैन सकेपछि दाखिल गर्नेछु भनी खुसी राजीसाथ कागज गरी सहिछाप गरेको अवस्था छ । अतः फरारी प्रतिवादीलाई फैसलाले लागेको कैद तथा जरिवाना असुलउपरको लागि कानूनसम्मत तरिकाले पक्राउ गरी कैद म्याद ठेकी फैसला कार्यान्वयनको कार्य सम्पादन गरिएको र यस अदालतको कार्यबाट निवेदकको संवैधानिक तथा कानून प्रदत्त हकमा आघात नपुगेको हुँदा प्रस्तुत रिट खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको मिसिल अध्ययन गरी रिट निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू श्री बद्रीबहादुर कार्की, श्री हरिहर दहाल, श्री रामप्रसाद भण्डारी, श्री शम्भु थापा, श्री राघवलाल वैद्य एवं विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री कोपिलप्रसाद अधिकारी, श्री मेघराज पोखरेल, श्री विजय मिश्र र श्री इश्वर अधिकारीले निवेदक माधवराज घिमिरेउपर कृष्णप्रसाद देवकोटासमेतले सुनकोशी बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्थामा जम्मा गरेको रकम फिर्ता नदिई सहकारी नै बन्द गरी ठगी गरेको भनी जाहेरी दिई काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दायर भएको फौ.नं. १५८६ को मुद्दामा निवेदकका नाममा म्याद नै जारी नगरी सुनुवाईको मौका प्रदान नगरी कसुरदार ठहर गरी मिति २०६५/१०/२३ मा फैसला भएको छ । उक्त मुद्दाको फैसला गर्दा लगाउका फौ.नं. १५८७ र १५८८ को मुद्दामा जारी भएको तामेली म्यादलाई आधार लिइएको कार्य प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त प्रतिकूल छ । यी निवेदकका नामको म्याद निवेदक बसोबास गरेको वास्तविक वतन सर्लाही जिल्ला, भक्तिपुर गा.वि.स. मा जारी एवं तामेल नगरी काठमाडौं महानगरपालिका, वडा नं. ७ मा तामेल गरिएको कार्य कानूनसम्मत छैन । कसुर ठहर गरेको उक्त फैसलाउपर

अ.बं. १९३ नं. बमोजिम पुनरावेदन म्यादसमेत दिइएको छैन । विधिसम्मत प्रक्रिया अवलम्बन नगरी भएको फैसलाले ठहर गरेको कैद तथा जरिवाना असुल गर्न निवेदकलाई कैदमा राख्न पठाएको कार्य गैरकानूनी हुनुको साथै निवेदकको संविधान प्रदत्त मौलिक हकसमेत हनन् भएको छ । मिति २०६३/९/१४ को बेरीतको तामेली म्याद, काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६५/१०/२३ को फैसला र सोबमोजिम भएका पत्राचारसमेतका कार्य उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी उक्त मुद्दामा निवेदकलाई कानूनबमोजिमको म्याद दिई सुनुवाईको मौका प्रदान गर्न परमादेशको आदेश जारी हुनुपर्दछ भनी बहस गर्नुभयो ।

विपक्षीहरूका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री रेवतीराज त्रिपाठी र श्री संजिवराज रेग्मीले निवेदक सुनकोशी बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्थाको सञ्चालक भई उक्त सहकारीमा रकम जम्मा गर्ने व्यक्तिहरूको रकम फिर्ता नदिई सहकारी नै बन्द गरेको विषयमा पर्न आएको ठगीको जाहेरीका आधारमा कानूनसम्मत रूपमा मुद्दा दायर भएको छ । उक्त जाहेरी परेपछि यी निवेदक फरार भएका र निजको नाममा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट जारी भएको म्याद निज बसोबास गरेको वतनमा मिति २०६३/९/१४ मा रितपूर्वक तामेल भएको छ । ठगी मुद्दामा अनुसन्धानको क्रममा एवं अदालतबाट जारी भएको म्यादमा हाजिर नभई फरार रही फैसला हुँदा कैद तथा जरिवाना भएपश्चात् फैसला कार्यान्वयनको क्रममा पक्राउ परेपछि सुनुवाईको मौका नपाएको भन्ने निवेदन जिकिर कानूनसम्मत छैन । अदालतबाट अन्तिम भई बसेको फैसलाको कार्यान्वयन गर्नु अदालतको दायित्व हो । फैसलाले ठहर गरेको कैद तथा जरिवानाबापत राखिएको लगत फछ्यौटको लागि पक्राउ पुर्जी दिई पक्राउ गरिएको र थुनुवा पुर्जी दिई कैदमा राख्न पठाएको कार्यले निवेदकको संविधान प्रदत्त मौलिक हकमा आघात भएको अवस्था नहुँदा

प्रस्तुत रिट खारेज हुनुपर्दछ भनी बहस गर्नुभयो ।

उल्लिखित बहस सुनी मिसिलसमेत अध्ययन गरी हेर्दा प्रस्तुत मुद्दामा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो वा होइन भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय गर्नुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, निवेदकले प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकउपर काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दायर भएको ०६३/०६४ सालको फौ.नं. १५८६ को ठगी मुद्दामा म्याद जारी नगरी र फौ.नं. १५८७ र १५८८ मा निवेदकको बसोबास नभएको वतन उल्लेख गरी म्याद जारी गरी मुलुकी ऐन, अ.बं. ११० नं. को रीत नपुर्याई बेरितपूर्वक म्याद तामेल गरी प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तअनुरूप सुनुवाईको मौका नै नदिई कैद र जरिवाना गरी फैसला भएको र सोउपर पुनरावेदन गर्ने म्यादसमेत नदिएको साथै सोही फैसला कार्यान्वयनको लागि थुनामा राख्न पठाएको कार्यबाट संविधान प्रदत्त हकमा आघात भएकोले मिति २०६३/९/१४ को तामेली म्याद, सो आधारमा भएको फैसला र थुनामा राख्ने गरी भएका पत्राचारसमेत उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी पुनः पुर्षको मौका प्रदान गर्न परमादेश जारी गरिपाउँ भनी माग गरेको पाइन्छ । विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफमा निवेदकउपर दायर भएको ठगी मुद्दामा निवेदकका नाममा जारी भएको म्याद रितपूर्वक तामेल गरेकोमा अदालतमा हाजिर हुन नआई म्याद गुजारी बसेको हुँदा कानूनबमोजिम फैसला भई निजलाई फैसलाअनुसार लागेको कैद र जरिवाना असुलउपरको लागि रितपूर्वक कैदी पुर्जा दिई कैदमा राख्न पठाएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ ।

३. प्रस्तुत रिटमा निवेदकले मूलतः काठमाडौं जिल्ला अदालतमा निज निवेदकउपर दायर भएको ठगी मुद्दामा अदालतमा हाजिर हुने म्याद सूचना नै नपाई सुनुवाईको मौकाबाट वञ्चित भएको भनी दाबी गरेको

देखिन्छ । यी रिट निवेदक माधवराज घिमिरेसमेत उपर जाहेरवाला कृष्णप्रसाद देवकोटा, दुर्गाबहादुर के.सी. र रत्नकाजी महर्जनले सुनकोशी बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्थामा बचत गरेको रकम फिर्ता नदिई सहकारी कार्यालय नै बन्द गरी ठगी गरी हिँडेको भनी ठगी मुद्दाको जाहेरी दिई काठमाडौं जिल्ला अदालतमा ०६३/०६४ सालको फौ.नं. १५८६, १५८७ र १५८८ नं. को ठगी मुद्दा दायर भएको देखिन्छ । उक्त तीनवटै मुद्दामा प्रतिवादी बनाइएका यी निवेदक माधवराज घिमिरे अनुसन्धानको क्रममा फरार रही अदालतबाट म्याद जारी भएको देखिन्छ ।

४. प्रस्तुत रिटमा निवेदकले निजउपर काठमाडौं जिल्ला अदालतमा ठगी मुद्दा दायर हुँदाका बखत आफ्नो वतन सर्लाही जिल्ला, भक्तिपुर गा.वि.स. रहेकोमा अंशबन्डा भई छुट्टी भिन्न भइसकेका भाइको घरलाई वतन कायम गरी म्याद जारी भएको कार्य नै त्रुटिपूर्ण रहेको भनी उल्लेख गरेको हुँदा तत्कालको समयमा निवेदकको वतन कुन हो भन्ने सम्बन्धमा विवाद रहेको पाइन्छ । कुनैपनि व्यक्तिको वतन कुन स्थानलाई मान्ने भन्नेसम्बन्धमा विचार गर्दा व्यक्तिको वतन निजको जन्म, घर जग्गा रहेको स्थान, कुनै उद्योग व्यवसाय गर्दा रहे बसेको स्थान आदि फरक फरक रहन सक्दछ । वतन स्थायी वा अस्थायी हुन सक्छ, व्यक्तिको वतन निज तत्काल बसोबास गरेको स्थानका आधारमा पनि निर्धारण गरिने विषय हो । प्रस्तुत विवादमा निवेदक तत्काल काठमाडौंमा सुनकोशी बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था सञ्चालन गरी आफ्नो पेसा वा व्यवसाय गरेको तथ्य निवेदकको निवेदन व्यहोरा तथा ठगी मुद्दाको मिसिल संलग्न उक्त सहकारीका कागजातहरूबाट देखिएको छ । काठमाडौंमा रहेको सहकारीको कार्यकारी अध्यक्ष तथा सदस्य भई व्यवसायमा संलग्न रहेको व्यक्ति काठमाडौंमा नै वतन कायम गरी बसोबास गरेको स्वाभाविक अनुमान गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसमा पनि सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण कुरा निवेदकले आफ्नो वतन

काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका, वडा नं. ७ भनी उल्लेख गरी हस्ताक्षर गरेको मिसिल संलग्न सुनकोशी बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्थाको सञ्चालक समितिको गठनसम्बन्धी साधारण सभाको माइन्टको प्रतिलिपिबाट देखिन्छ। प्रस्तुत रिट निवेदनको प्रकरण नं. ३ मा निवेदकले “म निवेदकको घर सर्लाही भए तापनि हामी दाजुभाइको २०५४ सालमा अंशबन्डा भएको कारण म काठमाडौं आउँदा भाइको काठमाडौं जिल्ला, का.म.न.पा., वडा नं. ७ स्थित घरमा बस्ने गर्दथेँ” भनी उल्लेख गरेकोसमेतबाट निज निवेदकको तत्कालको वतन काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका, वडा नं. ७ भएको देखियो। कुनैपनि व्यक्तिको वतन कायम हुन निज बसोबास गर्ने गरेको घर निजको नामको हो होइन भन्ने कुराले निर्धारित गर्ने नभई निजको बसोबासले निर्धारण गर्ने हुन्छ। निवेदकको तत्कालको वतन सहकारीको उल्लिखित माइन्ट र निवेदन व्यहोरासमेतबाट काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका, वडा नं. ७ पुष्टि भएको हुँदा आफ्नो वतन सर्लाहीमा म्याद जारी नभएको त्रुटिपूर्ण भन्ने निवेदन दाबी औचित्यपूर्ण मान्न मिलेन।

५. कृष्णप्रसाद देवकोटाको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी निवेदक माधवराज घिमिरेसमेत भएको फौ.नं. १५८६ को ठगी मुद्दामा निवेदकका नाममा म्याद तामेल नै नगरी सुनुवाईको मौका नदिई कैद र जरिवाना गरी फैसला गरिएको भनी निवेदकले दाबी गरेको पाइन्छ। उक्त ठगी मुद्दामा निवेदकका नाममा म्याद जारी भई रितपूर्वक तामेल भए नभएकोसम्बन्धमा हेर्दा निज निवेदकका नाममा काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका, वडा नं. ७ को निज बसोबास गरेको वतनमा म्याद जारी भई मिति २०५९/३/१८ मा तामेल भएको देखिन्छ। उक्त तामेली व्यहोरामा “लेखिएको मानिसलाई लेखिएको वतनमा गई खोजतलास गर्दा निज र निजको घरद्वार मानिससमेत फेला नपरेकोले

निजका नामको म्याद काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ७ वडा कार्यालयको सूचना पाटीमा टाँस गरिएको छ” भनी उल्लेख गरिएको पाइन्छ। मुलुकी ऐन, अ.बं. १२ नं. मा “घरद्वारको पत्ता नभएको मानिसलाई समाह्वान इतलायनामा म्याद सूचना जारी गर्नुपर्दा उसको गाउँ, सहर, टोल लेखिएको भए सोही ठाउँमा र गाउँ, सहर, टोल पनि पत्ता नलागेको भए अड्डाको नजिक सबैले देख्ने ठाउँमा टाँसी दिनुपर्छ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ। प्रतिवादीका नाममा जारी भएको म्याद गलत वतनमा तामेल नभई प्रतिवादीको सम्बन्धित वतनमा तामेल भएको देखिन्छ। तामेली म्यादमा सम्बन्धित वतनका दुई जना व्यक्ति साक्षी राखिएको र सम्बन्धित वडाका वडा सचिव रोहवरमा रही वडा कार्यालयको छापसमेत लगाएको देखिँदा रितपूर्वक तामेल भएको पाइन्छ। उक्त तामेली म्याद स्त्रेस्तेदारसमक्ष पेस भई स्त्रेस्तेदारले प्रतिवादीको अर्को वतन छ, छैन सोसम्बन्धमा खुलाई पठाउन जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयलाई लेखी पठाई खुली आएको वतनमा पुनः म्याद जारी गर्ने भनी आदेश गरेको तर उक्त तामेली म्याद बदर गरेको भने देखिन्न। एकपटक रितपूर्वक तामेल भई आएको तामेली म्याद बदर नगरेसम्म सो म्यादको कानूनी अस्तित्व रहिरहने र सोही म्यादका आधारमा म्यादवालालाई सुनुवाईको मौका प्रदान भएको भनी मान्नुपर्ने हुन्छ।

६. स्त्रेस्तेदारको आदेशानुसार जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयबाट प्रतिवादीको वतन खुलाई आउँदा फरक वतन उल्लेख नभई अभियोग पत्र दायर गर्दाका बखतको काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका, वडा नं. ७ भनी सोही वतन नै उल्लेख गरेको देखिन्छ। उक्त खुली आएको वतनमा म्याद जारी गर्न मिति २०६३/९/३ मा म्याद बुझी तामेलदार कर्मचारीबाट भरपाई गरी दिएको कागज मिसिल संलग्न भएपनि तामेली म्याद मिसिल संलग्न देखिँदैन। प्रतिवादीको वतनमा एकपटक रितपूर्वक

म्याद तामेल भई तामेली म्याद मिसिल संलग्न भएकोमा उक्त म्याद बदर नगरी अर्को वतन भए खुलाउन स्वेस्तेदारले आदेश गरी अधि रितपूर्वक म्याद तामेल भएको वतन नै खुली आएको अवस्थामा पछिल्लो तामेली म्याद मिसिल संलग्न नहुँदा अधिल्लो तामेली म्याद अन्यथा नहुने हुँदा म्यादवालाले सुनुवाईको मौका नपाएको भन्न मिल्ने देखिएन ।

७. रिट निवेदकले काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट कसुरदार ठहर गरी फैसला गर्दा फौ.नं. १५८६, १५८७ र १५८८ तीनवटै मुद्दाम अ.बं. १९३ नं. बमोजिम पुनरावेदन म्यादसमेत नदिएको कार्य कानून प्रतिकूल भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ । यस सन्दर्भमा मुलुकी ऐन, अ.बं. १९३ नं. को कानूनी व्यवस्था हेर्दा “अड्डाबाट मुद्दा फैसला गरेपछि हाजिर रहेको झगडियालाई सो फैसला बाँची सुनाई पुनरावेदन लाग्ने वा नलाग्ने व्यहोरा र पुनरावेदन लाग्ने भए पुनरावेदन सुन्ने अड्डाको नामसमेत बताई निजबाट सुनी पाएको व्यहोराको कागज गराई राख्नुपर्छ । झगडिया हाजिर नरहेकोमा सो फैसला भएको तीन दिनभित्र यो मुद्दामा यो कुरा ठहरेको हुनाले तिमीलाई यो यति सजाय भएको छ भन्ने र पुनरावेदन लाग्ने भए पुनरावेदन लाग्ने अड्डाको नामसमेत खुलाई सो झगडियाको नाममा म्याद जारी गर्नुपर्छ । पुनरावेदन लाग्ने मुद्दामा झगडिया रोहवरमा भई फैसला सुनेकोमा सो सुनेको मितिले र झगडिया रोहवरमा नभई म्याद जारी भएकोमा सो म्याद तामेल भएको मितिले पैतीस दिनभित्र झगडियाले चित्त नबुझेको कुरामा सो फैसलाउपर पुनरावेदन दिन पाउँछ, सो म्याद नाघेपछि पुनरावेदन लाग्न सक्तैन” भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ ।

८. यस्तै मुलुकी ऐन, अ.बं. २०८ नं. मा “अड्डाबाट जारी भएको समाह्वान इतलायनामाको म्याद तारेखमा प्रतिवादी नदिई म्याद गुजारी बसेका झगडियाको ऐनबमोजिम एकतर्फी प्रमाण बुझी भएका फैसलाउपर पुनरावेदन लाग्न सक्तैन । समाह्वान

इतलायनामा तामेल गर्दा यसै महलको ११० नम्बरबमोजिम रीत नपुर्याई तामेल गरेकोले थाहा पाउन नसकी प्रतिवादी दिन नपाई म्याद गुज्रेको भन्ने उजुरीसाथ फैसला भएको छ महिनाभित्रमा थाहा पाएको पैतीस दिनभित्र झगडियाले प्रतिवादी लेखी दिन ल्यायो भने पहिले मिसिल सामेल रहेको तामेली समाह्वान हेरी रितपूर्वक तामेल भएको देखिन आएन भने सोही व्यहोराको पर्चा लेखी प्रतिवादी दर्ता गरी ऐनबमोजिम बुझ्नु पर्ने प्रमाण बुझी मुद्दा फैसला गर्नुपर्छ । रीत पुगी तामेल भएको देखिएमा सोही व्यहोरा खोली उजुर लाग्न सक्तैन भनी दरपीठ गरी फिर्ता दिनुपर्छ” भन्ने कानूनी व्यवस्थासमेत भएको पाइन्छ ।

९. उल्लिखित दुवै कानूनी व्यवस्था तल्लो अदालत वा मुद्दा हेर्ने अड्डाको फैसलाउपर माथिल्लो अदालतमा पुनरावेदन गर्ने म्याद एवं मुद्दाको प्रक्रियासम्बन्धी रहेको छ । दुवै कानूनी व्यवस्थालाई अध्ययन गर्दा अ.बं. १९३ नं. मा अड्डामा एक पटक हाजिर भई प्रतिवाद गरेका वा सुनुवाईमा सहभागी भएका तर पछि सुनुवाई हुँदा वा फैसला हुँदाका दिन हाजिर नभएका मुद्दाका पक्षलाई पुनरावेदन म्याद दिनुपर्ने गरी कानूनी व्यवस्था गरेको पाइन्छ । अ.बं. २०८ ले अदालत वा मुद्दा हेर्ने अड्डाबाट जारी भएको समाह्वान इतलायनामाको म्याद तारेखमा प्रतिवाद नगरी सुरु म्यादै गुजारी बसेका कारण कानूनबमोजिम एकतर्फी प्रमाण बुझी भएका फैसलाउपर पुनरावेदन गर्न त्यस्ता मुद्दाका पक्षलाई पुनरावेदन म्याद दिनु नपर्ने स्पष्ट कानूनी व्यवस्था गरेको पाइन्छ । प्रस्तुत विवादमा यी निवेदकले ठगी मुद्दामा निजका नाममा तामेल भएको सुरु म्याद नै गुजारी बसेको देखिन्छ । अदालतमा हाजिर नभई म्याद गुजारी बसेका प्रतिवादीको नाममा अ.बं. २०८ नं. को कानूनी व्यवस्थाअनुरूप पुनरावेदन म्याद जारी गर्नु नपर्ने हुँदा सोही आधारमा ठगी मुद्दामा प्रतिवादी रहेका यी निवेदकका नाममा पुनरावेदन म्याद नदिएको कार्यलाई कानून प्रतिकूल मान्न

मिलेन। पुनरावेदन म्याद जारी नभएको अवस्थामा समेत फैसला भएको छ महिनाभित्रमा थाहा पाएको पैतीस दिनभित्र निवेदनसाथ अदालत प्रवेश गर्न उक्त २०८ नं. ले कानूनी म्याद तोकेकोमा यी निवेदक उक्त म्यादभित्र निवेदन लिई अदालत प्रवेश गर्न सकेकोसमेत देखिँदैन। यसरी निवेदक साधारण अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत कानूनले तोकेको प्रक्रियाबमोजिम अदालत प्रवेश नगरेको र जिल्ला अदालतले प्रतिवादीलाई कानूनबमोजिम म्याद जारी गरी उक्त म्याद रितपूर्वक तामेलसमेत भएको देखिँदा उचित कानूनी प्रक्रिया अनुरूप फैसला भएको अवस्थामा निवेदकको मागदाबी औचित्यपूर्ण मान्न सकिएन।

१०. प्रस्तुत रिट निवेदनसाथ निवेदकले आफ्नो कमजोर स्वास्थ्य अवस्थाको कारण उल्लेख गरी मुलुकी ऐन, अ.बं. १९४ नं. को सुविधा दिई कैद जरिवानाबापत धरौटी लिई कैदबाट मुक्त गरी रिट निवेदन दर्ता गरिपाउँ भनी छुट्टै निवेदनसमेत पेस गरेको पाइन्छ। उक्त निवेदनका सम्बन्धमा मुद्दा तथा रिट महाशाखाले अ.बं. १९४ नं. को सुविधा दिन मिल्ने नमिल्नेसम्बन्धमा यस अदालत पूर्ण इजलासको पूर्व आदेशसमेतले द्विविधा भएकोले एकरूपता कायम गर्न बृहत् पूर्ण इजलासमा पेस गर्न टिप्पणी उठान गरी प्रधानन्यायाधीशबाट बृहत् पूर्ण इजलासमा पेस गर्ने आदेश भएको पाइन्छ। उक्त टिप्पणी ०७१-RE-०१६३ नं. मा दर्ता भई यस बृहत् पूर्ण इजलासमा पेस भएको र सोही प्रतिवेदन साथ प्रस्तुत रिटसमेत साथै राखी हेर्ने आदेश भई प्रस्तुत रिट यस इजलाससमक्ष पेस भएको पाइन्छ। अ.बं. १९४ नं. को कानूनी व्यवस्था र निवेदकले उक्त नं. को सुविधा प्राप्त गर्ने नगर्ने सम्बन्धमा सोही ०७१-RE-०१६३ नं. मा व्याख्या र विश्लेषण गरिएको हुँदा यहाँ उल्लेख गरिरहनु परेन।

११. यस अदालतको रिटसम्बन्धी अधिकारक्षेत्र असाधारण र विशेषाधिकारयुक्त अधिकार क्षेत्रको विषय हो। नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३

को धारा १०७(२) मा “यस संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हकको प्रचलनको लागि वा अर्को उपचारको व्यवस्था नभएको वा अर्को उपचारको व्यवस्था भए पनि सो उपचार अपर्याप्त वा प्रभावहीन देखिएको अन्य कुनै कानूनी हकको प्रचलनको लागि वा सार्वजनिक हक वा सरोकारको कुनै विवादमा समावेश भएको कुनै संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरूपणको लागि आवश्यक र उपयुक्त आदेश जारी गरी त्यस्तो हकको प्रचलन गराउने वा विवाद टुङ्गो लगाउने असाधारण अधिकार सर्वोच्च अदालतलाई हुनेछ। सो प्रयोजनको लागि पूर्णरूपमा न्याय गरी उचित उपचार प्रदान गर्न सर्वोच्च अदालतले बन्दीप्रत्यक्षीकरण, परमादेश, उत्प्रेषण, प्रतिषेध, अधिकारपृच्छालगायत जुनसुकै उपयुक्त आदेश जारी गर्न सक्नेछ” भन्ने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ।

१२. त्यस्तै वर्तमान नेपालको संविधानको धारा १३३(२) मा समेत “संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हकको चलनका लागि वा अर्को उपचारको व्यवस्था नभएको वा अर्को उपचारको व्यवस्था भए पनि त्यस्तो अपर्याप्त प्रभावहीन देखिएको अन्य कुनै कानूनी हकको प्रचलनका लागि वा सार्वजनिक हक सरोकारको कुनै विवादमा समावेश भएको कुनै संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरूपणका लागि आवश्यक र उपयुक्त आदेश जारी गर्ने, उचित उपचार प्रदान गर्ने, त्यस्तो हकको चलन गराउने वा विवाद टुङ्गो लगाउने असाधारण अधिकार सर्वोच्च अदालतलाई हुनेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको र धारा उपधारा (३) मा उपधारा (२) बमोजिमको असाधारण अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत सर्वोच्च अदालतले बन्दीप्रत्यक्षीकरण, परमादेश, उत्प्रेषण, प्रतिषेध, अधिकारपृच्छालगायत अन्य उपयुक्त आदेश जारी गर्न सक्नेछ” भन्ने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ।

१३. यसबाट संविधान प्रदत्त मौलिक हकमा कानून प्रतिकूलरूपमा आघात हुन गएमा वा कुनै निकायले सारवान् तथा कार्यविधि कानूनको त्रुटि गरी

गरेका काम कारवाही वा निर्णयबाट कसैको संवैधानिक वा कानून प्रदत्त हकमा गैरकानूनीरूपमा आघात हुन गएको भनी दायर हुन आएको रिट निवेदनमा सुनुवाई गर्दा निवेदन माग दाबी साँचो देखिएमा अन्तरिम एवम् अन्तिम आदेश गर्दा उचित उपचार तथा पूर्ण न्याय प्रदान गर्न यस अदालत सक्षम रहेको छ । असाधारण अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत निवेदन पर्न आएमा कारवाहीको सिलसिलामा वा अन्तिम निर्णयद्वारा अदालतले उपयुक्त आदेश दिई उचित र पर्याप्त उपचार दिने हुँदा सो रोहमा दिने उपचारको विशिष्ट स्थान रहने हुन्छ । संविधानबमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र गुहारी पर्न आउने निवेदनहरूको सन्दर्भमा तत्सम्बन्धी कानूनकै प्रक्रिया अपनाई कारवाही गर्नुपर्ने हुन्छ । प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकले उठान गरेको ठगी मुद्दामा सुनुवाईको मौका नै प्राप्त नभएको भन्ने विवाद माथि गरिएको विवेचनाबाट सत्य नभई निवेदकले सुनुवाईको मौका प्राप्त गरेको देखिएको हुँदा निवेदन दाबीअनुसार निजलाई पुनः सुनुवाईको मौका प्रदान गर्नु भन्ने आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्था देखिँदैन ।

१४. यसरी निवेदकले गैरकानूनीरूपमा थुनामा राखिएको भनी थुनाबाट मुक्त गर्न आदेश जारी गरिपाउँ भनी माग गरेकोसम्बन्धमा विचार गर्दा निवेदक ठगी मुद्दामा काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसलाबाट कसुरदार ठहर भई ३ वर्ष कैद र रु. २,६३,८४८। - जरिवाना भएको देखिन्छ । उक्त फैसला अन्तिम भई बसेको र फैसलाअनुसारको कैद तथा जरिवानाको लगत फछ्यौट हुन बाँकी भएको हुँदा सोही लगत फछ्यौटको लागि पक्राउ गरी काठमाडौं जिल्ला अदालत तहसिल शाखाबाट कैदी पुर्जिसमेत दिई कैदमा राख्न पठाएको पाइन्छ । माथि गरिएको विवेचनाअनुरूप काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसलामा कार्यविधिगत त्रुटि भएको देखिएन । अदालतबाट कानूनसम्मत रूपमा अन्तिम भइरहेको फैसला शून्यको स्थितिमा रहन सक्दैन । अन्तिम भइरहेको आफ्नो फैसलाको

कार्यान्वयन गर्नु अदालत स्वयंको दायित्व हुने हुँदा फैसला कार्यान्वयनको क्रममा निवेदकका नाममा कायम रहेको लगत अनुरूपको कैद र जरिवाना असुलीको लागि कैदी पुर्जा दिई कैदमा राख्न पठाएको कार्यले निवेदकको संविधान प्रदत्त हकमा आघात भएको मान्न नमिल्ने हुँदा निवेदकको दाबीसँग सहमत हुन सकिएन ।

१५. तसर्थ माथि गरिएको विवेचनाबाट निवेदन मागबमोजिम काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६५/१०/२३ को फैसला र सो फैसला कार्यान्वयनको क्रममा भएका काम कारवाहीहरू उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गर्नुपर्ने अवस्था नभएको र निवेदकलाई म्याद दिई मुद्दामा सामेल गराउनु भनी परमादेश जारी हुने अवस्थासमेत नहुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । प्रस्तुत रिटको दायरीतर्फको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा हामी सहमत छौं ।

न्या.सुशीला कार्की

न्या.दीपकराज जोशी

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय

माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुलीको छुट्टै रायः

१६. प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकले निजउपर काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दायर फौ.नं. १५८७ र १५८८ को ठगी मुद्दामा आफू बसोबास नगरेको वतनमा म्याद जारी गरी बेरितपूर्वक तामेल गरेको र फौ.नं. १५८६ मा म्याद नै जारी नगरी सुनुवाईको मौकासमेत नदिई कैद र जरिवाना हुने गरी मिति २०६५/१०/२३ मा फैसला गरी थुनामा राख्न पठाएको हुँदा बेरीतको म्याद, सो म्यादका आधारमा भएको फैसला र फैसला कार्यान्वयनसम्बन्धी कारवाही उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिपाउँ भनी माग गरेको

पाइन्छ । निवेदकले आफ्नो वतन काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ७ नभई सर्लाही भक्तिपुर गा.वि.स. हो भनी निवेदन दाबी गरे तापनि निजले सुनकोशी बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्थाको साधारण सभाको बैठकको माइन्टमा आफ्नो वतन काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ७ भनी उल्लेख गरी हस्ताक्षरसमेत गरेको र प्रस्तुत रिटको प्रकरण नं. ३ मा काठमाडौं आउँदा काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ७ मा रहेको भाइको घरमा बस्दथे भनी स्वीकारसम्म गरेको र सो वतनमा निजको नामको म्याद तामेल भएको भन्ने भए पनि तामेली म्याद मिसिल सामेल नरहेको तथ्यमा विवाद देखिएन ।

१७. अब काठमाडौं जिल्ला अदालतमा यी निवेदकउपर दायर भएका ठगी मुद्दामा निवेदकको नाममा म्याद जारी गरी रितपूर्वक तामेल भए नभएको र निवेदकले सुनुवाईको मौका प्राप्त गरे नगरेको सम्बन्धमा विचार गर्दा निवेदकउपर फौ.नं. १५८६, १५८७ र १५८८ का तीन थान ठगी मुद्दा दायर भएको देखिन्छ । ती सबै मुद्दामा प्रतिवादी माधवराज घिमिरे फरार भई अदालतबाटै म्याद जारी गरिपाउँ भनी अभियोग पत्रमा माग गरेको पाइन्छ । यी निवेदकउपर काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेशानुसार जारी भएको समाह्वान म्याद मिति २०५९/३/१८ मा तामेल भएको पाइन्छ । तामेली व्यहोरामा “यसमा लेखिएका मानिसलाई लेखिएको वतनमा गई खोजतलास गर्दा निज र निजको घरद्वार मानिससमेत फेला नपरेकोले निजका नामको म्याद काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ७ वडा कार्यालयको सूचना पाटीमा टाँस गरिदिएको छ” भन्ने उल्लेख गरेको देखिन्छ । उक्त म्याद स्नेस्तेदारसमक्ष पेस हुँदा “प्रतिवादीको नामको म्याद बेपत्ते व्यहोराबाट तामेल गरेको देखिँदा निज प्रतिवादीको अर्को वतन छ छैन सोसम्बन्धमा खुलाई पठाउनको लागि जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयलाई लेखी पठाई अर्को

वतन खुली आएपछि पुनः ३० दिने समाह्वान म्याद जारी गरी हाजिर भएपछि वा अवधि नाघेपछि पेस गर्नु” भनी मिति २०५९/५/२४ मा आदेश गरेको पाइन्छ । तर, उक्त आदेशअनुसार यी निवेदकका नाममा जारी भएको तामेली म्याद मिसिल संलग्न रहेको देखिँदैन । यी प्रतिवादी माधवराज घिमिरेसमेतका हकमा जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम १९(क)(४) बमोजिम वतन स्पष्ट खुलाई मुद्दामा कारवाही गरिपाउँ भनी जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयबाट निवेदन पर्न आएमा तामेलीबाट जगाई कारवाही गर्ने गरी मिति २०६५/५/१ मा मुद्दा तामेलीमा राखेको देखिन आयो ।

१८. उल्लिखित ३ वटै ठगी मुद्दामा प्रतिवादीको वतन जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय, काठमाडौंको च.नं. १८५५ मिति २०६३/८/८ को पत्रमा खुलाई आउनुका साथै जाहेरवाला पक्षको निवेदनबाट समेत खुली आएको भनी मिति २०६३/८/१० मा मुद्दा तामेलीबाट जगाएको पाइन्छ । प्रतिवादीको खुली आएको वतनमा म्याद काटी तामेलको लागि फौ.नं. १५८६, १५८७ र १५८८ का तीनवटै मुद्दामा प्रतिवादी अर्थात् यी निवेदक माधवराज घिमिरेका नामको समाह्वान म्याद मिति २०६३/९/३ मा तामेल गर्ने कर्मचारीले बुझी गरिदिएको भरपाई मिसिल संलग्न रहेको देखिन्छ । फौ.नं. १५८७ र १५८८ मा प्रतिवादीको नाममा जारी भएको म्याद मिति २०६३/०९/१४ गते तामेल भएको तामेलीप्रति मिसिल संलग्न देखिन्छ भने प्रस्तुत रिट निवेदनसँग सम्बन्धित फौ.नं. १५८६ मा उक्त तामेली म्याद मिसिल संलग्न रहेको देखिन्छ । उक्त म्याद तामेली गरी अदालतमा फिर्ता प्राप्त भए नभएको स्पष्ट हुन तामेली रजिस्ट्रर हेरी सम्बन्धित कर्मचारी बुझी यथार्थ विवरणसहितको प्रतिवेदन पेस गर्नु भनी यस अदालतबाट मिति २०७१/११/१४ मा आदेश भएकोमा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट आ.व. २०६३/०६४ को तामेली दर्ता रजिस्ट्रर फेला पार्न नसकिएको र उक्त म्याद बुझेको भरपाई गर्ने तामेलदार

कर्मचारी बालगोबिन्द महर्जनले सेवाबाट अवकास प्राप्त गरी निजसँग सम्पर्क कायम गर्न नसकिएको व्यहोरा उल्लेख गरी म्याद तामेली शाखाका शाखा अधिकृतले प्रतिवेदन पेस गरेको देखिन्छ।

१९. निवेदक माधवराज घिमिरेउपर दायर भएका तीनवटै ठगी मुद्दामा प्रतिवादीका नाममा जारी भएको म्याद मिति २०६३/९/१४ मा तामेल भई आएको भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतले मुद्दा तामेलीबाट जगाई मिति २०६५/१०/२३ मा फैसला गरेको पाइन्छ। फौ.नं. १५८७ र १५८८ मा तामेली म्याद मिसिल संलग्न भएको हुँदा उक्त मुद्दाका हकमा निवेदकले सुनुवाईको मौका प्राप्त नगरेको भन्न मिल्ने। फौ. नं. १५८६ को मुद्दामा तामेली म्याद मिसिल संलग्न नदेखिनुका साथै म्याद तामेल भई अदालतमा फिर्ता प्राप्त भएको यकिनसमेत हुन सकेको छैन। प्रतिवादीका नाममा जारी भएको म्याद एकपटक बेपर्ते तामेल भई पुनः म्याद जारी गर्ने आदेश भएको र सोही कारणले मुद्दा तामेलीमा राखी पुनः म्याद जारी गरेको अवस्थामा उक्त म्याद रितपूर्वक तामेल भएको यकिन हुनुपर्ने हुन्छ। सोको लागि तामेली म्याद मिसिल संलग्न हुनुपर्ने वा तामेलदारको प्रतिवेदन अदालतमा दर्ता भएको देखिनुपर्ने हुन्छ। तामेली प्रति, तामेलदारको प्रतिवेदन मिसिल संलग्न नहुनुका साथै म्याद तामेल गरी तामेली म्यादसहितको प्रतिवेदन अदालतमा फिर्ता भएको तथ्य म्याद दर्ता रजिस्ट्रारबाट समेत यकिन हुन नसकेको अवस्थामा म्याद रितपूर्वक तामेल भएको निष्कर्षमा पुग्न मिल्दैन।

२०. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४ मा न्यायसम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था गरी धारा २४ को उपधारा (८) मा “प्रत्येक व्यक्तिलाई निज विरुद्ध गरिएको कारवाहीको जानकारी पाउने हक हुनेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको छ। त्यसैगरी सोही धाराको उपधारा (९) मा “कुनै पनि व्यक्तिलाई सक्षम अदालत वा न्यायिक निकायबाट

स्वच्छ सुनुवाईको हक हुनेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको छ। उक्त व्यवस्थालाई वर्तमान नेपालको संविधानको धारा २० मा समेत व्यवस्था गरी स्वच्छ सुनुवाईको हकलाई न्यायसम्बन्धी हकको अभिन्न अंगको रूपमा महत्त्व दिएको पाइन्छ। स्वच्छ सुनुवाईको हकका सम्बन्धमा International Covenant on Civil and Political Rights, १९६६ (नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध, १९६६) को धारा १४(३) मा प्रत्येक व्यक्तिलाई निज विरुद्धको फौजदारी अभियोगका सम्बन्धमा प्रत्याभूत हुने अधिकारको व्यवस्था गर्दै खण्ड (क) मा “To be informed promptly and in detail in a language which he understands of the nature and cause of the charge against him” अर्थात् “आफू विरुद्धको अभियोगको प्रकृति तथा कारणको आफूले बुझ्ने भाषामा तुरुन्त र विस्तृतरूपमा जानकारी पाउने” हक हुने भन्नेसमेतका स्वच्छ सुनुवाईको हकसम्बन्धी विभिन्न व्यवस्था भएको पाइन्छ।

२१. उक्त अनुबन्धको यस व्यवस्थाको आधिकारिक व्याख्या गर्ने क्रममा संयुक्त राष्ट्रसंघिय मानव अधिकार समितिको उन्नाइसौं बैठकले General Comment No. ३२ (9-27 July, 2007) जारी गर्दै आफू विरुद्धको अभियोगको प्रकृति तथा कारण थाहा पाउनु फौजदारी कार्यविधिको पहिलो र न्यूनतम अधिकार हो (The first of the minimum guarantees of the criminal proceedings) भनेको छ। समितिको उक्त टिप्पणीमा कुनै पनि व्यक्तिका विरुद्ध फौजदारी अभियोग दायर भएमा मुलुकको प्रचलित कानून (Domestic Law) बमोजिम यथासक्य छिटो सम्बन्धित व्यक्तिलाई निजउपर लगाइएको आरोप र सोसम्बन्धी कानूनी व्वस्थाको सूचना दिनु पर्ने उल्लेख छ। समितिको उक्त व्याख्यामा आरोपित व्यक्तिको अनुपस्थितिमा गरिएको सुनुवाईमा

समेत निजलाई सूचना दिन हरसम्भव प्रयास गरेको हुनुपर्ने (In the case of trial in absentia, Article 14, paragraph 3(9) requires that; notwithstanding the absence of the accused, all due steps have been taken to inform accused persons of the charges and to notify them of the proceedings. Communication No. 16/1977 Mbenge V. Zaire Para 14.1) उल्लेख छ ।

२२. यस अदालतले व्यक्तिका मानव अधिकार तथा मौलिक हक संरक्षण गर्ने सवालमा दर्जनौं मुद्दाहरूमा मानव अधिकारसम्बन्धी विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध तथा अन्य दस्तावेजहरूको आधारमा राज्यको दायित्व सिर्जना हुने भनी व्याख्या गरिसकेको परिप्रेक्ष्यमा फौजदारी न्यायसम्बन्धमा नेपाल कानूनको व्याख्यासमेत ICCPR को धारा १४ अनुकूल हुनुपर्ने विषयमा यस इजलासको दृष्टिकोण अन्यथा हुनुपर्ने कुनै युक्तियुक्त आधार देखिँदैन । ICCPR मा नेपालले हस्ताक्षर गरी अनुमोदनसमेत गरेको हुँदा सम्बन्धित व्यक्तिलाई सूचना र सुनुवाईको पर्याप्त अवसर नदिई गरिएको कुनै पनि फौजदारी कारवाही फौजदारी न्यायसम्बन्धी विश्वव्यापी सिद्धान्त तथा यसै अदालतले यसपूर्व विभिन्न मुद्दाहरूमा कायम गरेको नेपाल सन्धि ऐन, २०४७ को दफा ९ अनुसार अन्तर्राष्ट्रिय कानूनबाट पक्ष राष्ट्रमा सिर्जना हुने दायित्वसम्बन्धी सिद्धान्तको समेत प्रतिकूल हुने भएकाले आफू विरुद्धको फौजदारी अभियोगसम्बन्धी सूचना नै प्राप्त नगरेको कारवाही प्रक्रियाका आधारमा व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता हनन् हुने गरी भएको निर्णयलाई यस अदालतले कुनै पनि आधार र अवस्थामा स्वीकार गर्न सक्ने अवस्था देखिएन ।

२३. फौजदारी कसुरको आरोप लागेको व्यक्तिलाई निजको विरुद्ध भएको प्रत्येक कानूनी कारवाहीको जानकारी पाउने हक निर्विवाद हक हो ।

यो हक प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तमा आधारित रहेको छ । कुनै अपराधको अभियोग लागेको व्यक्तिलाई निज विरुद्धको अभियोगको बारेमा कुनै जानकारी नै नदिई, निजको कुरा नै नसुनी वा निर्दोषिताको प्रमाण नै नबुझी एकतर्फीरूपमा कसुरदार ठहर गरी फैसला गर्ने कार्य स्वच्छ न्यायमा आधारित नहुनुका साथै प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल हुन्छ । फैसला गर्ने कार्य मात्र न्यायको पूर्णता होइन । फैसला गर्नुपूर्व अनिवार्यरूपमा अपनाउनु पर्ने न्यायिक कार्यविधिको अवलम्बन पनि न्यायको सुनिश्चितताका लागि त्यत्तिकै आवश्यक र अपरिहार्य छ । न्याय गरेर मात्र हुँदैन न्याय गरेको पनि देखिनुपर्दछ (Justice should not only to be done, it should manifestly shown to be done) भन्ने कमल ल प्रणालीको आधारभूत मान्यता पनि सुनुवाईको अवसर दिनुपर्छ भन्नेमा नै रहेको छ । फौजदारी मुद्दामा आरोपित व्यक्तिका विरुद्ध लागेको आरोपका बारेमा यथासक्य छिटो र स्पष्टरूपमा सूचना दिनु, आरोपित व्यक्तिलाई आफ्नो कुरा भन्ने उचित र पर्याप्त अवसर प्रदान गर्नु, कानून व्यवसायीमार्फत सुनुवाई वा प्रतिवाद गर्न चाहेमा सो अवसरको सुनिश्चितता गर्नु जस्ता कार्यविधिको अवलम्बन गरेर मात्र निर्णय गर्नुपर्ने हुन्छ । प्रशासकीय कानूनका विद्वान् लेखक HWR Wade ले अनिवार्यरूपमा पालना गर्नुपर्ने यस्ता कार्यविधिगत प्रक्रियालाई अमेरिकी संविधानमा प्रयुक्त due process of law सँग तुलना गरेका छन् (Administrative law ELBS, Oxford University press, Fifth Edition, 1982 p.413, 441) । Wade ले आफ्नो पुस्तकमा प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको व्याख्या गर्दै सूचना र सुनुवाईको पर्याप्त अवसर नदिई गरिने निर्णय “प्राकृतिक” हुन नसक्ने (Justice is far from being a “natural”) भन्ने मार्मिक र माननीय धारणा राखेका छन् । Wade ले यसरी दिइने सूचना (Notice) औपचारिकता मात्र नभई त्यो सूचना वास्तविकरूपमा सम्बन्धित व्यक्तिले

पाउने हुनुपर्नेमा जोड दिएका छन् । वास्तविकरूपमा सूचना प्राप्त गरेको तथ्य स्थापित हुनका लागि उक्त सूचनामा आरोपित व्यक्तिले आफू उपस्थित हुनुपर्ने स्थान (Place), समय (Time), आरोपको प्रकृति (Nature), कानूनी अख्तियारी (Legal authority) र अभियोग दाबी (Special charge or allegation) स्पष्टरूपमा बुझ्न सक्ने गरी सूचना दिनुपर्छ । यसबाहेक स्वच्छ सुनुवाइको प्रत्याभूतिका लागि आफ्नो भनाइ र प्रमाण प्रस्तुत गर्ने पर्याप्त (Sufficient) अवसर दिनुपर्ने, प्रतिकूल प्रमाण देखाउने (Disclosure), एवं खण्डन वा जिरह (Rebutte to the adverse evidence) गर्ने तथा कानून व्यवसायीद्वारा प्रतिनिधित्व गर्न पाउने अधिकारसमेत सुनिश्चित गरिनु पर्दछ ।

२४. वास्तवमा न्याय प्रकृति जस्तै स्वच्छ, निष्पक्ष र तटस्थ हुनुपर्छ भन्ने Wade को धारणा प्रस्तुत मुद्दामा समेत प्रासङ्गिक छ । आफ्नो विरुद्ध लागेका आरोपको बारेमा सूचना नै प्राप्त नभएको अवस्थामा गरिएको न्याय Wade ले भने जस्तो स्वच्छ, निष्पक्ष र तटस्थ नहुन सक्नेतर्फ सजग रहन आवश्यक हुन्छ । बेलायतमा अठारौं शताब्दीको Bentley's Case बाट R.V. University of Cambridge (1723, 1 str.557) को मुद्दामा न्यायाधीश Fortescue ले बाइबलको कथाको सन्दर्भ (Adam and Eva) उल्लेख गर्दै आफ्नो भनाई राख्ने अवसर नदिई ईश्वरले पनि कसैलाई सजाय गर्न सक्दैन भनी उल्लेख गरेको फैसला आज पर्यन्त विश्वका अधिकांश क्षेत्राधिकारका विधिशास्त्रको विकासको लागि महत्त्वपूर्ण सन्दर्भ सामग्री बनेको छ । वास्तवमा न्यायिक वा अर्ध न्यायिक निकायले कारवाहीको सूचना दिनुपर्ने जस्तो अनिवार्यरूपमा पालना गर्नुपर्ने कार्यविधि पालना नगरी कुनै काम कारवाही वा निर्णय गरेमा त्यस्ता निर्णयलाई उच्चतम अदालतले न्यायिक पुनरावलोकनमार्फत बदर गर्ने गरेको बेलायती न्यायिक प्रणालीको अभ्यास O.Hood philips ले आफ्नो पुस्तक Constitution

and Administrative Law (6th ed. Sweet and Maxwell Ltd. London, 178) मा उल्लेख गरेका छन् । वस्तुतः न्यायिक वा अर्धन्यायिक निकायबाट भएको निर्णयमा प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको उल्लङ्घन (Breach of Principles of natural justice) विद्यमान रहेको पाइएमा त्यस्तो निर्णय स्वच्छरूपमा भएको मान्न मिल्दैन । आफू विरुद्ध लागेको अभियोगका बारेमा सूचना प्राप्त गर्नु स्वच्छ सुनुवाइको अपरिहार्य तत्त्व (Sine qua non) हो ।

२५. सुनुवाइको मौका भनेको प्राकृतिक न्यायको आधारभूत विधिशास्त्रीय सिद्धान्त हो । जसमा जुन व्यक्तिको हक हितको प्रतिकूल कारवाही वा निर्णय गर्न लागिएको हो निजउपर आरोपित विषयमा उसको कुरा सुन्नु (audi alteram Partem) तथा निजलाई आफ्नो प्रतिरक्षा गर्न मनासिब अवसर दिइनुपर्दछ । मुद्दाका पक्षलाई न्यायिक कारवाहीमा संलग्न हुने मौका प्रदान गरी कार्यविधिगत सुरक्षा प्रदान गर्नु नै सुनुवाइको सिद्धान्तको मूलभूत उद्देश्य हो । यसरी प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त औपचारिकता मात्र आधारित सिद्धान्त नभई सारवान् न्याय प्रदान गर्ने सार्थक नियम हो । न्यायको वस्तु तत्त्वको प्राप्तिमा सघाउ पुर्याउनु नै यसको ठोस उद्देश्य हो । आफूविरुद्धको आरोपबारे यथार्थ भई जानकारी प्राप्त नगरेको अवस्थामा कुनै प्राविधिक वा यान्त्रिक व्याख्याबाट प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त प्रतिकूल भएका काम कारवाही स्वीकार्य हुन सक्दैनन् ।

२६. हाम्रो न्यायिक अभ्यासमा स्वच्छ सुनुवाइलाई न्यायको आधारभूत तत्त्वको रूपमा स्वीकार गरिँदै आएको पाइन्छ । यसै सन्दर्भमा सर्वोच्च अदालतबाट रामबहादुर हमाल विरुद्ध कारागार व्यवस्थापन विभागसमेत भएको परमादेशको निवेदन (ने.का.प. २०६७, साउन, निर्णय नं. ८३४५ पृष्ठ ५७४) मा "फौजदारी अपराधको आरोप लागेको व्यक्तिलाई निजको विरुद्ध भएको प्रत्येक कानूनी

कारवाहीको जानकारी पाउने हक हुने” भनी सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ । प्रेमबहादुर विश्वकर्मा विरुद्ध भीमबहादुर खत्री क्षेत्री भएको लेनदेन मुद्दा (ने.का.प. २०५६, अंक ७, निर्णय नं. ६७५०, पृष्ठ ५१४ पूर्ण इजलास) मा “प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तअनुसार पनि मुद्दाका पक्षले आफ्नो कुरा अदालतसमक्ष राख्न पाउनुपर्छ र आफ्नो विरुद्धमा लाग्ने प्रमाणका सम्बन्धमा जानकारी पाउने अधिकार मुद्दाका पक्षलाई हुने” भनी सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ । मानसिंह लामा विरुद्ध पुनरावेदन अदालत, पाटनसमेत भएको उत्प्रेषणको रिट (ने.का.प. २०६५, अंक ५, निर्णय नं. ७९७०, पृष्ठ ६३८) मा “कानूनले पर्याप्त आधार र कारण खोली स्पष्ट शब्दमा सुनुवाईको मौका प्रदान गर्नुपर्ने कुरालाई बाहेक (Exclude) नगरेसम्म कारणीलाई खोजतलास गरी सुनुवाईको मौका प्रदान नगरी गरेको कुनै पनि कार्यले न्यायिक मान्यता प्राप्त गर्न नसक्ने” भनी सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ । यसका साथै मोहनलक्ष्मी मास्के विरुद्ध अर्थ मन्त्रालयसमेत भएको उत्प्रेषणको रिट (ने.का.प. २०६७, निर्णय नं. ८२९४, वैशाख पृष्ठ ६०), राजेशकुमार साह विरुद्ध पुनरावेदन अदालत, जनकपुरसमेत भएको उत्प्रेषणयुक्त परमादेशको रिट (ने.का.प. २०६८ चैत्र, निर्णय नं. ८७२७, पृष्ठ १९७४) मा प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तअनुरूप मुद्दाका पक्षलाई सुनुवाईको अवसर अनिवार्यरूपमा प्रदान गर्नुपर्ने भनी भएको व्याख्या प्रस्तुत रिट निवेदनमा समेत सान्दर्भिक रहेको छ ।

२७. प्रस्तुत विवादमा निवेदक माधवराज घिमिरेउपर काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दायर भएको फौ.नं. १५८६ को ठगी मुद्दामा प्रतिवादी रहेका यी निवेदकका नाममा म्याद तामेल भएको नदेखिँदा निजलाई प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तअनुरूप सुनुवाईको उचित मौका प्रदान भएको मान्न मिलेन । निवेदकलाई निजउपरको कसुरका सम्बन्धमा जानकारीसहितको सूचना म्याद तामेल नै नगरी

प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त प्रतिकूल एकतर्फीरूपमा प्रमाण बुझी कैद तथा जरिवाना ठहर गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५/१०/२३ मा फैसला भएको देखियो । प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त प्रतिकूल सुनुवाईको मौका नै प्रदान नगरी कैद र जरिवाना हुने ठहर गरेको फैसला र सो फैसला कार्यान्वयनको क्रममा निवेदक माधवराज घिमिरेलाई कैदमा राख्न पठाएको कार्यसमेत कानूनसम्मत नदेखिँदा फौ.नं. १५८६ को हकमा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५/१०/२३ मा भएको फैसला र सो फैसला कार्यान्वयनका काम कारवाहीहरू उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुने ठहर्छ । साथै प्रतिवादीलाई उक्त फौ.नं. १५८६ को ठगी मुद्दाको सम्बन्धमा रितपूर्वक सूचना दिई सुनुवाईमा सहभागी गराउनु भनी विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालतका नाममा पदमादेशसमेत जारी हुने ठहर्छ ।

२८. तर यस बृहत् पूर्ण इजलासमा रहनुभएका सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ, माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की, माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी र माननीय न्यायाधीश गोविन्दकुमार उपाध्याय मेरो उल्लिखित रायसँग सहमत हुन नसकी रिट निवेदन खारेज गर्ने निष्कर्षमा पुग्नु भएकोले वहाँहरूको राय नै बहुमतको राय भएकोले सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३ को उपनियम (४) बमोजिम गर्नु । प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

न्या. गोपाल पराजुली

इजलास अधिकृत : सन्तोषप्रसाद पराजुली
इति संवत् २०७२ साल माघ १५ गते रोज ६ शुभम् ।

निर्णय नं. १६११

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
आदेश मिति : २०७२।१।२७।२
०७०-WO-०१९८

विषय: उत्प्रेषण / परमादेश / प्रतिषेध / अधिकारपृच्छ

निवेदक : काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं. ३३
डिल्लीबजारस्थित जनचेतना ल फर्म प्रा.लि.
अधिकारप्राप्त अध्यक्षको तर्फबाट र आफ्नै
तर्फबाट समेत प्रो. अधिवक्ता उद्धवकुमार
के.सी.

विरुद्ध

विपक्षी : राजश्व अनुसन्धान विभाग, हरिहर भवन,
पुल्चोक ललितपुरसमेत

- वस्तुतः नियमितरूपमा दर्तावाला करदाताले बुझाउनु पर्ने विवरण वा कर नबुझाएको अवस्थामा सम्बन्धित निकायले त्यस्तो कर असुलीका लागि के कस्तो कारवाही गर्ने भन्ने कुराको कानूनमा नै स्पष्ट र पर्याप्त व्यवस्था रहेको देखिन्छ । कानूनले स्वाभाविकरूपमा लिने गति र दिशालाई राज्यका जिम्मेवार निकायले अधिकारको बाहुबलमा वा अन्य कुनै उद्देश्यका लागि असाधारण र अतिरञ्जित ढङ्गले परिचालन गर्नु जरुरी हुँदैन । नियमितरूपमा बुझाउनु पर्ने करदाताले कर नबुझाएकोमा कर विवरण

दाखिल गराउने वा तिर्न तिराउन लगाउने वैधानिक संयन्त्र र प्रक्रिया छँदाछँदै विना कुनै मनासिब र विश्वसनीय तथ्य एवं आधार राजस्व अनुसन्धान विभाग र सो संस्थालाई प्राप्त अधिकारको आधार देखाई क्रियाशील बनाउन पनि जरुरी नहुने ।

(प्रकरण नं. १५)

- आयकर र मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन जस्ता ऐनहरू विशेष ऐन हुन् । ती ऐनमा निश्चित गरिएका प्रक्रियाहरू सोहीबमोजिम मात्र प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । ती ऐनमा व्यवस्था भएका कुराहरूको हकमा अन्य सामान्य ऐनको व्यवस्था क्रियाशील हुँदैनन् । यो कानूनको सामान्य सिद्धान्त नै हो । आयकर र मूल्य अभिवृद्धि कर ऐनले कर प्रशासनको सम्बन्धमा गरेको व्यवस्थाहरूलाई स्वचालितरूपमा क्रियाशील गराउनुको साटो राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐनको एकाएक क्रियाशील गराउनु पनि उपयुक्त हुँदैन । खास प्रयोजनका लागि लागू रहेका विशेष ऐनहरू र सोअन्तर्गत संस्थापित निकायहरू आफ्नो जिम्मेवारीको काममा असफल वा अकर्मण्य भएमा बाहेक नियमित कानूनबाट स्थापित त्यस्ता निकायलाई यो वा यसो गर्नु भनी कुनै पनि विषयमा निर्देशित गर्ने गरी अर्को निकायबाट हुने कुनै पनि रूपको हस्तक्षेप स्वीकार्य नहुने ।

(प्रकरण नं. १६)

- वस्तुतः कर विवरण दाखिल गर्न गराउन वा कर असुलीको काम बाँकी रहनु भनेको राजस्वको चुहावट गरेको भन्ने हुँदैन । स्वभावैले कर चुहावट भनेको करछलीको अवस्था हो । कर छल्ने कुरा फौजदारी कार्य

हो । कर असुलीको सामान्य प्रक्रियालाई करछलीको रूपमा सहजै परिभाषित गर्न नसकिने ।

(प्रकरण नं. १७)

- राजस्व चुहावट अनुसन्धान र नियन्त्रण ऐनको अस्तित्व, त्यसको प्रभावकारिता एवं सान्दर्भिकतालाई इन्कार गर्न नमिल्ने भए पनि अख्तियारको दुरुपयोग गरेको वा राजस्व छलीजन्य वा चुहावटजन्य कार्य गरेको देखिने कुनै कार्य भएको कुरा प्रथम दृष्टिमा देखिन नआएपछि कसैको पनि घर, कार्यथलो आदिमा बलात् हस्तक्षेप गरी खानतलासीसमेत गर्न सकिन्छ भन्ने कुरा जायज हुन सक्तैन । व्यक्तिको घर बसोबास वा कार्यथलोको खानतलासी भनेको कसुरजन्य कार्यको अनुसन्धानको एउटा परिपक्व स्थितिमा जरूरी देखिन आएको अवस्थामा मात्र गरिने कार्य हो । त्यसैले यो कार्य अति नै संवेदनशील पनि हुन्छ । यसबाट खानतलासी गरिने व्यक्ति, निजको परिवार र सोसँग सम्बद्ध हुन आउने कतिपय अन्य व्यक्तिको हकहित र प्रतिष्ठासमेत जोखिममा परेको हुन्छ । त्यसैले खानतलासीको कार्य कुनै पनि निकायले आफ्नो अधिकार वा सोको रवाफ देखाउने हिसाबले गर्ने कार्य कदापि होइन । यसको आवश्यकता र औचित्य प्रमाणित नगरीकन खानतलासीको अधिकार प्रयुक्त हुन सक्तैन । साथै कानूनको सीमा र विधिसम्मत प्रक्रिया पुर्याएको छैन भने खानतलासीको नतिजासमेत ग्राह्य र स्वीकार्य हुँदैन । त्यसमा पनि कानून व्यवसायसँग जोडिएको संवेदनशीलतालाई कुनै अर्थमा र हदमा पनि उपेक्षा र अनदेखा

गरी खानतलासी लिन नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. १८)

- अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले संविधान प्रदत्त आफ्नो अधिकारक्षेत्रभित्र रही अख्तियारको दुरुपयोग गरेको विषय र आफूले कारवाही गर्न सक्ने कुराको यकिन गरी कारवाही अधि बढाउनु पर्नेमा त्यस्तो गर्न नसकी अन्य कानूनबमोजिम अन्य निकायलाई भएको अधिकारको विषयमा अधिकारक्षेत्र बाहिर गई निर्देशित गरी निवेदकको ल फर्ममा खानतलासीको स्तरसम्म पुर्याएको कार्य विधिसम्मत भन्न मिल्ने । त्यस्तो प्रकृतिको निर्देशित कारवाही अधि नबढाउनु, रोक्नु र अब आइन्दा आफ्नो अधिकारक्षेत्रको सीमाभित्र रहेर कानूनले निर्दिष्ट गरेको कार्यविधि पुर्याएर मात्रै कार्य गर्नु भनी विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई र राजस्व अनुसन्धान विभागले पनि आफ्नो कानूनी अधिकारअन्तर्गत विधिसम्मतरूपमा प्राप्त सूचना र अनुसन्धानको आधारमा कानूनबमोजिम विवेकसम्मत हिसाबले गर्नुपर्ने काम सुचारु गर्नेबाहेक अन्यथा काम नगर्नु भनी परमादेशको आदेशसमेत जारी हुने ।
(प्रकरण नं. २३)
- कानूनबमोजिम तिर्न बुझाउनु पर्ने कर वा अन्य शुल्कहरू कानून व्यवसायीले समेत तिर्नुपर्दछ । राज्यको अख्तियारीअन्तर्गत बनेको कानूनबमोजिम व्यवसायको अनुमति प्राप्त गरी प्राप्त शुल्क वा आयमा लाग्ने कानूनबमोजिमको कर तिर्नु सबै कानून व्यवसायीको पनि कर्तव्य हुने ।
- कानूनी राज्यको प्रहरीको हिसाबले

कानूनको उल्लङ्घन गर्न नदिने र कानूनको रक्षा गर्नुपर्ने ज्ञान, अनुभव र सीपको अपेक्षा गरिने व्यवसायीले कानूनअन्तर्गत गर्ने व्यवसायबाट प्राप्त लाभबापत तिर्नुपर्ने कानूनबमोजिमको कर नतिरेको अवस्थामा सो व्यवसाय र व्यवसायप्रतिको जनताको आस्था समाप्त हुन्छ । आयअनुसार कर तिर्नु व्यवसायीको धर्म पनि हो । तसर्थ प्रचलित कानूनबमोजिम करदातामा दर्ता हुने, नियमितरूपमा आयको विवरण राख्ने, कानूनबमोजिम बुझाउनु पर्ने आयलगायतको विवरण बुझाउने र निर्धारित कर तिर्ने जस्ता कार्यहरू कानून व्यवसायसँग सम्बद्ध प्रतिष्ठा र गौरवको पनि विषय हुनाले यसतर्फ सबै कानून व्यवसायीहरू सचेत रहन र आफ्नो कानूनी कर्तव्य पूरा गर्नबाट चुक्न नहुने ।

(प्रकरण नं.२४)

निवेदकका तर्फबाट : वरिष्ठ अधिवक्ता अनिलकुमार सिन्हा, वरिष्ठ अधिवक्ता तुलसी भट्ट, वरिष्ठ अधिवक्ता बद्रीबहादुर कार्की, अधिवक्ता टिकाराम भट्टराई, अधिवक्ता उद्धवकुमार के.सी., वरिष्ठ अधिवक्ता प्रकाश राउत, अधिवक्ता रमेश वडाल, अधिवक्ता डा. चन्द्रकान्त ज्ञवाली, वरिष्ठ अधिवक्ता हरिहर दाहाल, अधिवक्ता रमणकुमार श्रेष्ठ, अधिवक्ता गोपालकृष्ण घिमिरे, अधिवक्ता इश्वरी भट्टराई, अधिवक्ता सुनिल पोखरेल, अधिवक्ता विकास भट्टराई, अधिवक्ता इन्द्र खरेल

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता पुण्यप्रसाद पाठक

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४ को उपधारा (२)
- कानून व्यवसायी परिषद् ऐन, २०५० को दफा २२, २४

आदेश

स.प्र.न्या.कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७ को उपधारा (२) बमोजिम यस अदालतमा दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार छ :-

तथ्य खण्ड

म निवेदक उद्धवकुमार के.सी. नेपाल कानून व्यवसायी परिषद् ऐन, २०५० बमोजिम अधिवक्तामा दर्ता भई जनचेतना ल फर्म प्रा.लि. कम्पनी रजिस्टारको कार्यालय त्रिपुरेश्वरमा कम्पनी ऐन, २०६३ बमोजिम दर्ता गरी का.जि.का.म.न.पा. वडा नं. ३३ स्थित डिल्लीबजारमा कम्पनी कार्यालय खोली सोही कम्पनी कार्यालयमार्फत कानून व्यवसाय गरी प्रचलित कानूनबमोजिम प्रारम्भदेखि नै नेपाल सरकारलाई बुझाउनु पर्ने राजश्व तिरी बुझाई आएको छु । यस आर्थिक वर्ष २०६८/०६९ को कारोवारको आय विवरण २०६९/१०/२५ मा घाटा विवरण बुझाई आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. १ करदाता सेवा कार्यालय बत्तीस पुतली काठमाडौंबाट मिति २०७०/३/१२ मा कर चुक्ता / प्रमाण पत्र प्राप्त गरी २०६९/०७० को आय विवरण पेस गर्ने अवधि २०७० साल पुस मसान्तसम्म बाँकी नै रहेकोले म्यादभित्र बुझाउने नै छु ।

यही मिति २०७०/५/२९ गते शुक्रबारका दिन दिउसो २०.३० बजेतिर मेरो डिल्लीबजार काठमाडौंस्थित जनचेतना ल फर्ममा पक्षहरूसँग कानूनी परामर्शको लागि छलफल गर्न व्यस्त रहेका

बेला २ वटा जिप भ्यानमा प्रहरीसहितका प्रत्यर्थी नं. ५ को १०-१५ जनाको टोली विना पूर्व सूचना र विना जानकारी जबरजस्ती फर्मभित्र प्रवेश गरे। मिति २०७०।५।२९ प्र.सं. २०७०/०७९ च.नं. ६३७ को राजश्व चुहावट भएको भनी प्राप्त सूचनाको आधारमा त्यस फर्म / कम्पनीको कारोवारस्थल / गोदामलगायत कारोवारसँग सम्बन्धितस्थलको खानतलासी लिई मालसमान तथा कागजात कब्जामा लिनुपर्ने भएकोले यो पत्र लिई यस विभागबाट खटिई आएको टोलीलाई खानतलासी गर्न, कारोवारसँग सम्बन्धित कागजात, खाताबही एवं विद्युतीय माध्यमलगायत टोलीले उपयुक्त सम्झिका अन्य सूचना, कागजात एवं प्रमाणहरू कब्जामा लिने, आवश्यकताअनुसार सिलछाप गर्ने कार्यहरू निर्वाधरूपमा गर्न दिई सहयोग पुर्याउनु हुन राजश्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन, २०५२ बमोजिम जानकारी दिइएको छ भनी उल्लेख भएको पत्र देखाई बुझी लिन भनेकोले मैले पत्र बुझी लिएँ। तत्पश्चात कागजात कम्पनीको फाइल, विभिन्न कम्पनी प्रबन्ध पत्र नियमावली, जग्गाको राजीनामा तथा लेखा परीक्षण प्रतिवेदनसहितको अन्य सक्कल गोप्य लिखत कागजातहरू कब्जामा लिई गए। प्रत्यर्थी टोलीले सामग्री कब्जामा लिइसकेपछि जनचेतना ल फर्म सम्बोधन गरिएको राजश्व अनुसन्धान विभाग हरिहर भवन पुल्चोकबाट खटिएको टोलीले तपाईं स्थल / कार्यालयमा मिति २०७०।५।२९ का दिन आकस्मिक चेक जाँच गरी कारोवारसँग सम्बन्धित कागजात नियन्त्रण लिएको जानकारी गराउँदै मिति २०७० साल भाद्र २५ गतेका दिन राजश्व अनुसन्धान विभागमा सम्पर्क राख्न आउनु हुन सूचित गरिन्छ भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको शाखा अधिकृतले हस्ताक्षर गरेको पत्र बुझाई गएका छन्। प्रत्यर्थी टोलीबाट सामग्रीहरू खुल्लारूपमा लिएको छ। प्रत्यर्थीहरूले जे जस्ता प्रकारका विवरण व्यहोराहरू प्रविष्ट गराउन तथा भइरहेका अभिलेखहरूमा थपघट गर्न मेटाउन हटाउन

सक्ने पूर्ण सम्भावना छ।

म निवेदक एक व्यवस्थित कानून व्यवसायी हुँ। प्रत्यर्थीहरूले लिएर आएको सशस्त्र प्रहरी र सादा पोसाकका प्रहरीको संख्याको परिचालन र कर्मचारी हौं भन्ने जमातले व्यवसाय गर्न आतंकित बनाएको छ। प्रत्यर्थीहरूको व्यवहारले कुनैपनि प्रकारको भौतिक शारीरिक मानिसक यातना हुन सक्ने प्रबल सम्भावना छ। अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३(१) बमोजिम सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने धारा १२(१) बमोजिमको वैयक्तिक स्वतन्त्रता, धारा १२(३)(क) बमोजिम विचार अधिव्यक्तिको स्वतन्त्रता, धारा १२(३)(च) बमोजिमको पेसा व्यवसायको हक कुण्ठित भएकोले तत्काल सो हुन नदिन रोक लगाउन अपरिहार्य छ।

संविधानको धारा १३ बमोजिम समानताको हकविपरीत कानूनको प्रयोगमा भेदभावपूर्ण तरिकाले गरिएको छ। यो अनाधिकृत कार्यबाट पुष्टि भएको छ। जबरजस्ती कब्जा गरी लिएका ती सामग्रीहरूको विश्लेषण केही नगरी २०७०।५।२५ गते उपस्थित हुनु भनी पत्र दिएबाट स्वच्छन्दताको पराकाष्ठा र अधिकारको चरम दुरुपयोग प्रमाणित भएको छ।

म निवेदकको सम्पत्तिसम्बन्धी हक कुनै पनि रूपबाट अपहरण हुन सक्दैन। प्रत्यर्थीहरूको मिलोमतोको कारणबाट संविधानद्वारा प्रत्याभूत गरेको संवैधानिक हक निरर्थक हुन सक्दैन। आर्थिक अध्यादेश २०७० को दफा २२ ले सम्पूर्ण कानून व्यवसायीहरूलाई करमा लेखाङ्कन गर्न सूचित गर्दै २०७० साल पुस मसान्तसम्मको समय दिएको छ। यसले सम्पूर्ण कानून व्यवसायीहरूलाई करमा आबद्ध हुन आह्वान गरेको र दर्ता हुनुपर्ने समय बाँकी नै छ। म निवेदक करमा दर्ता भई सालसालै आय विवरण भरी आएको छु। हाल दर्ता हुनेलाई २०६६ देखि नै कुनैपनि कर तिर्नु नपर्ने छुट दिएको छ। विधायिकाले निर्माण गरेका आयकर ऐन, २०५८ र

मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ दुवै ऐनहरू राजस्व विषयमा नियमितरूपमा गरेको विवरण पेस गर्ने करदाताका हकमा लागू हुने ऐन भएकोले छानबिन गर्ने अधिकार सोही ऐनअन्तर्गत मात्र प्रारम्भ हुन सक्छ । अनाधिकृत नियकायमा कसैले उजुरी वा सूचना दिँदैंमा हतारिएर यस्तो निकायले आफूले गर्न लागेको कामको अधिकारको स्रोत र मनासिब माफिकको कारणसमेत केही नखुलाई स्पष्ट जानकारी नदिई अन्य कानूनले दिएको संरक्षणहरूसमेत अनादर गरी कानून व्यवसाय गरिआएको व्यक्ति सार्वजनिकरूपमा बेइज्जत हुनेगरी परिचालित हुनु कानूनी राज्यको अक्षम्य अपराध हो ।

अतः माथि प्रकरणमा वर्णित निवेदन जिकिरहरूबमोजिम प्रत्यर्थीहरूको उल्लिखित गैरकानूनी काम कारवाहीले निवेदकको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(क) (घ)(च), १३,(१)(२), १९(१)(२), २७, २८, International Covenant on Civil and Political Rights, १९६६ को Article १४, कानून व्यवसायी परिषद् ऐन, २०५० को दफा २२, २४ प्रमाण ऐन, २०३१ दफा ४५ आयकर २०५८ को दफा १११ तथा १३५ मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ३१ समेतद्वारा प्रत्याभूत संवैधानिक एवं कानूनी हक अधिकारको प्रचलनमा बाधा कुण्ठा सृजना गरेको र उक्त काम कारवाहीहरू बदर गरी हकको संरक्षण तथा प्रचलन गरी पाउने अन्य प्रभावकारी वैकल्पिक कानूनी उपचारको मार्गसमेत नरहेकोले संविधानको धारा ३२, १०७(२) अन्तर्गत सम्मानित अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र प्रयोग गराइ पाउन यो निवेदन दायर गर्न आएको छु । प्रत्यर्थी विभागबाट निवेदकको कार्यालयमा प्रवेश गर्ने तथा प्रवेश गरिसकेपछि भनी दिइएका पत्रहरूलगायत सोसम्बन्धमा प्रत्यर्थीहरूबाट भए गरिएका सम्पूर्ण कारवाहीहरू संविधानको धारा १०७(२) बमोजिम उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पदाधिकारीको दुरुपयोग गरी यस्ता कार्य गर्न लगाउने

तथा गैरकानूनी आदेश तामेल गरी कार्य गर्ने प्रत्यर्थी विभागका महानिर्देशक, निर्देशक तथा खटी आएको टोलीमा संलग्न प्रमुखलगायतका कर्मचारीहरूलाई दुरुपयोग गरी यस्तो गैरकानूनी आदेश तामेल गरी कार्य गर्ने विपक्षी कर्मचारीहरू विभागीय कारवाही गर्नु गराउनु उत्प्रेषणयुक्त परमादेशको आदेश, प्रत्यर्थी आफ्नो कार्यक्षेत्रभन्दा बाहिर गई बदनियत चिताई पेसा व्यवसाय गर्न पाउने हक प्रभावित हुनेगरी कुनैपनि कार्यहरू नगर्नु नगराउनु भन्ने प्रतिषेधको आदेश, विपक्षीहरूबाट कब्जागरी लिएका सामग्रीहरू यथावस्थामा फिर्ता दिनु दिलाउनु भनी परमादेश तथा मेरो विरुद्धमा प्रत्यर्थी विभागमा परेका उजुरी भनिएकालगायतका सम्पूर्ण कागजातहरू आजै झिकाई यसै अदालतको न्यायिक नियन्त्रणमा राख्नुलगायतका अन्य जो चाहिने उपयुक्त आज्ञा आदेश वा पुर्जा जारी गरी पूर्ण न्याय गरिपाउँ ।

साथै प्रस्तुत निवेदनको अन्तिम किनारा नभएसम्म विवादित पत्रहरूको आधारमा कुनै पनि काम कारवाही नगर्नु नगराउनु, मिति २०७०।५।२९ च.नं. ६३७ को पत्रबाट मिति २०७०।५।२५ गते विपक्षी विभागमा उपस्थित हुन आउनु भन्ने पत्र तत्काल कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनुका साथै पेसा व्यवसाय गर्न पाउने हक प्रभावित हुने गरी कुनैपनि कार्यहरू नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ नियम ४१(१) बमोजिम अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रिट निवेदन पत्र ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदनको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो, आदेश जारी हुनु नपर्ने भए सोको आधार र कारणसहितको लिखित जवाफ यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाको म्यादबाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत पेस गर्नु भनी यो आदेश र रिट निवेदनको प्रतिलिपि साथै राखी विपक्षीहरूका नाममा म्याद जारी गरी म्यादभित्र लिखित जवाफ परे वा अवधि

नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु ।

निवेदकको अन्तरिम आदेशसमेतको मागतर्फ विचार गर्दा दुवै पक्ष उपस्थित गराई छलफल गर्न उपयुक्त देखिँदा मिति २०७०।५।३० गतेका दिन छलफलको पेसी तोकी सो पेसीमा निवेदकको ल फर्मबाट मिति २०७०।५।२९ गते जफत गरिएका भनिएका कागजातहरू लिई उपस्थित हुनु भनी विपक्षीहरूलाई सूचना दिनु । उक्त छलफल मितिसम्म राजश्व अनुसन्धान विभागको डोरमुकाममा पत्राचार भएको मिति २०७०।५।२९ गतेको पत्र तत्काल कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४९(९) बमोजिम विपक्षीहरूका नाममा अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिदिएको छ भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०७०।५।२५ मा भएको आदेश ।

प्राप्त उजुरीसमेतका आधारमा मिति २०७०।५।२९ का दिन विभागको आदेशसहितको पत्र साथमा लिई शाखा अधिकृत अर्जुन थापासहितको टोली डिल्लीबजारस्थित जनचेतना ल फर्म कम्पनी प्रा.लि. मा पुगी रितपूर्वक विभागको च.नं. ६३७ मिति २०७०।५।२९ को खानतलासीसम्बन्धी आदेश सम्बन्धित अधिवक्ता उद्धवकुमार के.सी.लाई बुझाई प्रवेश मुचुल्कासमेत गराई प्रत्यर्थी उद्धवकुमार के.सी. लाई जानकारी गराई रितपूर्वकको बरामदी मुचुल्का बनाई कम्पनीको प्रबन्ध पत्र, नियमावली, जग्गाको राजीनामा तथा आ.व. २०६७।०६८ र २०६८।०६९ को लेखा परीक्षण प्रतिवेदन भएको फाइल थान ९ बरामद गरी लिइएको हो । बरामदी मुचुल्कामा उक्त फर्ममा अनिल मल्ल र प्रशान्त कार्की भन्ने कर्मचारीसमेतलाई सनाखत गराई उल्लिखित मालवस्तु नियन्त्रण लिइएको हुँदा मलाई जानकारी नगराई खानतलासी गरियो भन्ने विपक्षी रिट निवेदनको भनाइ झुठ्ठा हो ।

आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९६ बमोजिम

आयकर तिर्ने दायित्व भएको व्यक्तिले आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले ३ महिनाभित्र सो आ.व. को आय विवरण बुझाउनु पर्ने र सो विवरणमा कूल आय, करयोग्य आय, लाग्ने कर, तिरिसकेको कर र तिर्न बाँकी कर उल्लेख गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विपक्षी रिट निवेदकले विगत १४।१५ वर्षदेखि कारोवार गरेको भनेको तर निजले आर्थिक वर्ष २०६७/२०६८ मा मात्र करमा दर्ता गरेको देखिए तापनि निजले आर्थिक वर्ष २०६७/०६८ र २०६८/०६९ को शून्य कारोवारको विवरण पेस गरी कर चुक्तासमेत लिएको देखिएकोबाट पनि निजले राज्यलाई कर तिर्ने मनसुवा नै नभएको हो भन्ने स्पष्ट हुन जान्छ र विपक्षीले शून्य कारोवार देखाई कर चुक्ताको प्रमाणपत्र लिइसकेको छु भनी आफ्नो रिट निवेदनमा उल्लेख गर्नुभएको छ । शून्य कारोवार देखाई कर चुक्ता प्रमाणपत्र लिने विपक्षी रिट निवेदकले के कसरी डिल्लीबजारको कार्यालयको घरभाडा तिर्नुभएको छ ? कर्मचारीको पारीश्रमिक के कसरी भुक्तानी गर्नुभएको छ ? के कस्तो आय आर्जनबाट आफ्नो जीवन निर्वाह गर्नुभएको छ भन्ने तथ्य खुलाउनु भएको छैन । यसबाट पनि विपक्षी रिट निवेदकले आय आर्जनको कारोवार गर्ने तर राज्यलाई तिर्नुपर्ने कुनै पनि कर नतिरी राजश्व चुहावट गरेको तथ्य प्रस्ट हुन्छ । राजश्व चुहावट गर्ने व्यक्तिउपर अनुसन्धान गर्नु यस राजश्व अनुसन्धान विभागको कानूनी दायित्व नै हो । राजश्व अनुसन्धान विभागले विपक्षीउपर आफ्नो दायित्वबमोजिम गर्न लागेको अनुसन्धानलाई रोक्ने उद्देश्यले सम्मानित अदालतमा रिट निवेदन दायर गरेको देखिन्छ ।

आर्थिक ऐन, २०७० को दफा २२ मा आ.वं. २०६७/०६८ तथा २०६८/०६९ को आय विवरण र सोमा लाग्ने कर २०७० पौष मसान्तसम्म दाखिला गरी स्थायी लेखा नम्बर लिएमा सोभन्दा अधिका वर्षहरूको आय विवरण पेस गर्नुपर्ने छैन र सोमा लाग्ने कर, शुल्क तथा ब्याजसमेत मिह्ना हुनेछ भन्ने व्यवस्था भएकोमा

यो सुविधा स्थायी लेखा नम्बर नलिईकनै अर्थात् करको दायरामा आउँदै नआएका पेसाविद्हरूलाई करको दायरामा ल्याउनका लागि दिएको सुविधा हो । स्थायी लेखा नम्बर लिइसकेका अर्थात् करको दायरामा आइसकेको विपक्षी रिट निवेदक अधिवक्ता उद्धव कुमार के.सी. जस्ता पेसाविद्हरूका लागि होइन । आर्थिक ऐन, २०७० को दफा २२ लाई आधार बनाई दायर गरेको विपक्षीको उक्त रिट निवेदन खारेजभागी छ ।

विपक्षीले आर्जन गरेको सम्पत्तिमा कर तिरेको प्रमाण फेला नपरेको, कर तिरे / बुझाएको कुनै पनि प्रमाण पेस गर्न नसकेबाट पनि विपक्षीले राजश्व चुहावट गरी सम्पत्ति आय आर्जन गरेको स्वतः प्रमाणित हुन जाने अवस्था भएकोले निजको सम्बन्धमा यस विभागले कानूनबमोजिम अनुसन्धान सुरु गर्नको लागि मिति २०७०।५।२९ गते विपक्षीको फर्मबाट खानतलासी गरेको हो । यस विभागले कानूनबमोजिम सुरु गरेको अनुसन्धानबाट बचनको लागि विपक्षीले सम्मानित अदालतमा रिट दायर गरेको हुँदा विपक्षीको रिट निवेदन खारेजभागी छ, खारेज गरिपाउँ ।

यस विभागले विपक्षीले कानून व्यवसायीको हैसियतले दिएका राय सल्लाह र निजले आफ्नो ग्राहकबाट प्राप्त गरेका जानकारीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्न लागेको होइन । यस विभागको अनुसन्धानको केवल निजले गरेको राजश्व चुहावटको सम्बन्धमा मात्र हो । कानून व्यवसायीले राजश्व चुहावट गरेमा पनि अनुसन्धान गर्न हुँदैन भन्ने कानूनी व्यवस्था छैन । तसर्थ कानून व्यवसायी भएको आधारमा राजश्व अनुसन्धान विभागले अनुसन्धान गर्न पाउँदैन भन्ने आधारमा दायर गरेको रिट निवेदन खारेजभागी छ ।

अतः माथि उल्लिखित आधार एवं कारणका आधारमा यस विभागले कानूनबमोजिम नै प्रत्यर्थी रिट निवेदकले गरेको राजश्व चुहावट, सम्बन्धमा अनुसन्धान सुरु गर्न खोजेको हो यसबाट विपक्षीको कुनै संवैधानिक

तथा कानूनी हक अधिकारको हनन् भएको छैन तसर्थ यस विभागले कानूनबमोजिम सुरु गरेको अनुसन्धान लागि रोक्ने उद्देश्यका साथ दायर गरिएको उक्त रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको राजश्व अनुसन्धान विभाग र ऐजनका महानिर्देशक खुमराज पुज्जालीको लिखित जवाफ ।

विभागमा प्राप्त उजुरीसमेतका आधारमा मिति २०७०।५।२९ का दिन विभागका श्रीमान् महानिर्देशकज्यूको आदेशसहितको पत्र साथमा लिई म राजस्व अनुसन्धान विभागको शाखा अधिकृतसहितको टोली डिल्लीबजारस्थित जनचेतना ल फर्म प्रा.लि. मा पुगी रितपूर्वक विभागको च.नं. ६३७ मिति २०७०।५।२९ को खानतलासीसम्बन्धी आदेश विपक्षी रिट निवेदक उद्धवकुमार के.सी. स्वयंलाई बुझाई प्रवेश मुचुल्कासमेत गराई कम्पनीको प्रबन्ध पत्र, नियमावली, जग्गाको राजीनामा तथा आ.व. २०६७।०६८ र २०६८।०६९ को लेखा परीक्षण प्रतिवेदन भएको फाइल थान ९ रितपूर्वकको बरामदी मुचुल्का तयार पारिएको बरामद गरी लिइएको हो । म तथा मेरो टोलीमा कार्यरत व्यक्तिहरू राष्ट्रसेवक कर्मचारी हौं । राष्ट्रसेवक कर्मचारीले आफूभन्दा माथिको हाकिमले कानूनबमोजिम दिएको आदेशको पालना तथा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने कानूनी दायित्व हो । सोही कानूनी दायित्वको पालना म तथा मेरो टोलीका सदस्यहरूले गरेको हौं । म तथा मेरो टोलीका कुनै पनि सदस्यहरूले विपक्षी रिट निवेदकको कुनै पनि संवैधानिक तथा कानूनी हक अधिकारको हनन् गरेका छैनौं तसर्थ विपक्षीको रिट निवेदन झुठ्ठा भएकाले खारेज गरिपाउँ भन्ने राजश्व अनुसन्धान विभागका शाखा अधिकृत अर्जुन थापाको लिखित जवाफ ।

ठहर खण्ड

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फबाट

उपस्थित विद्वान् कानून व्यवसायीहरूको बहस यसप्रकार रहेको छः-

वरिष्ठ अधिवक्ता श्री अनिलकुमार सिन्हा

रिट निवेदक नियमित करदाता हो भन्ने कुरा लिखित जवाफमा स्वीकार गरिएको छ । आ.व. ०७०/०७१ को आय विवरण पेस गरी कर चुक्ता प्रमाणपत्रसमेत दिई सकिएको छ । राजश्व चुहावट नियन्त्रण नियमावलीमा राजश्व चुहावटसम्बन्धी कारवाही गर्दा स्थलगत निरीक्षण गरेपश्चात अनुसन्धान अधिकृत तोकनुपर्ने, सो अधिकृतले शपथ खानुपर्नेलगायतका प्रक्रिया तोकिएकोमा विपक्षीहरूले कानूनबमोजिमको कुनै पनि कार्यविधि पालन नगरी प्रहरी टोली लिएर एकाएक निवेदक कानूनव्यवसायीको ल फर्ममा अनधिकृत रूपमा प्रवेश गरी खानतलासी गरिएको छ । यो कार्य स्वयंमा गैरकानूनी छ । अर्कोतर्फ आयकर ऐन र मूल्य अभिवृद्धि कर ऐनको व्यवस्थाबमोजिम आयकर सम्बन्धमा खानतलासी लिने अधिकार आन्तरिक राजश्व कार्यालयलाई भएकोमा आफ्नो अधिकारक्षेत्र नै नभएको विषयमा राजश्व अनुसन्धान विभागले गरेको खानतलासीको काम कारवाही अधिकारक्षेत्रविहीन छ । विपक्षीहरूको यो कारवाही पूर्वाग्रही र निर्देशित कारवाही भएकाले प्रथमदृष्टिमा बद्रभागी छ । निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्दछ ।

वरिष्ठ अधिवक्ता श्री तुलसी भट्ट

आयकर ऐन, २०५८ जारी भएपछि उक्त ऐन राजश्व (चुहावट) ऐनभन्दा प्रभावकारी भएकाले आयकर ऐनबमोजिम नै कारवाही गर्न सकिने अवस्था हुँदाहुँदै दुराशयपूर्वक कारवाही गरिएको छ । ०७०।७१ सम्मको करचुक्ता गरेको रिट निवेदक करदाताले कर छलेको भए आयकर ऐनबमोजिम आन्तरिक राजश्व विभागको क्षेत्रभित्र पर्ने विषय हो । राजश्व चुहावट ऐनभन्दा

पछि आयकर ऐन आएकाले आयकर ऐन विशेष ऐन भई विशेष कानूनले सामान्य कानूनलाई विस्थापित गरेको मानिन्छ । जुन ऐन जुन प्रयोजनको लागि बनेको हुन्छ, सोही कानूनको पालना गरी कारवाही गर्नुपर्छ । अधिल्लो र पछिल्लो ऐनको व्यवस्था असङ्गत भएमा पछिल्लो कायम रहने गरी विधायिकाले व्यवस्था गरेको मानिन्छ । सोबमोजिम निवेदकउपर आयकरसम्बन्धी कुनै कारवाही गर्नुपर्ने भए आयकर ऐनको प्रक्रिया अपनाउनु पर्नेमा पूर्वाग्रही भई राजश्व अनुसन्धानले खानतलासी गरेको कार्य त्रुटिपूर्ण भएकाले निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्छ ।

वरिष्ठ अधिवक्ता श्री बट्टीबहादुर कार्की

विश्वका कुनै पनि प्रजातान्त्रिक मुलुकमा Search & Seizure को विषयमा कानून व्यवसायीको फर्म निषेधित मानिन्छ । कानून व्यवसायको पेसा आफैँमा संवेदनशील व्यवसाय हो । कानून व्यवसायीको फर्ममा पक्षहरूको गोप्य दस्तावेज हुन सक्छ । यो अधिकार कानून व्यवसायीको लागि मात्र नभएर पक्षहरूको गोपनीयताको हकसँग सम्बन्धित छ । संविधानले गोपनीयताको हकलाई संरक्षण प्रदान गरेको छ । विपक्षीहरूको काम कारवाही र अनुसन्धान कुन कानूनको कुन व्यवस्थाको आधारमा सुरु भएको भन्ने कतै खुलेको छैन । कुनै व्यक्तिको व्यक्तिगत स्वार्थ र सन्तुष्टिको लागि कानून व्यवसायीको फर्म जस्तो संवेदनशील ठाउँमा कानूनी प्रक्रिया पूरा नगरी खानतलासी लिन मिल्दैन । खान तलासी लिनै परेको अवस्थामा पनि कानून व्यवसायीले के काम गरी कुन कानूनको उल्लङ्घन गरेको हो, कुन लिखत कब्जा गर्न खोजिएको हो र सो नगर्दा के कुन प्रमाण नष्ट हुनसक्ने हो सो स्पष्ट गरेर मात्र खानतलासी गर्ने हो । अन्यथा खानतलासीकर्ताले नै आफ्नो विरुद्धको वा अर्को पक्षको महत्त्वपूर्ण हक वा दायित्वसम्बन्धी लिखत नष्ट गर्न वा दुरुपयोग गर्न सक्छ । कुनै आधार

नभई हचुवाको भरमा भष्मासुररूप धारण गरी अरूको संवेदनशील अधिकार र कार्यक्षेत्रमा हस्तक्षेप गर्ने कार्य विडम्बनापूर्ण छ । विपक्षीहरूले मनासिब आधार भएर खानतलासी गर्नुपरेको भन्ने देखाउन सकेको अवस्था छैन । खानतलासीका काम कारवाही त्रुटिपूर्ण भएकाले रिट जारी हुनुपर्छ ।

अधिवक्ता श्री टिकाराम भट्टराई

विपक्षीहरूको छानबिन र खानतलासी निर्देशित र पूर्वाग्राही छ । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको प्रमुखको नियुक्तिको विषयमा यसै लगाउको रिट निवेदनका निवेदकले सार्वजनिकरूपमा दिएको अभिव्यक्तिको प्रतिशोधस्वरूप निजको फर्ममा छापामारी अरू फर्ममा पनि छापामारेको देखाउने प्रयोजनको लागि साथै यी रिट निवेदकको फर्ममा पनि खानतलासी गरिएको देखिएको छ । उक्त रिट निवेदनको लिखित जवाफमा सो आयोगको उक्त कारवाहीमा कुनै संलग्नता छैन भनी लेखिएको छ तर २०७०।५।२९ मा आयोगले राजश्व अनुसन्धान विभागलाई पत्र लेखी निवेदकउपर कारवाही गरी जानकारी गराउन भनिएकाले आयोगबाट अदालतमा झुठो व्यहोराको लिखित जवाफ पठाइएको स्पष्ट भएको छ । सोही आयोगको पत्रको आधारमा छापा मारिएकोले उक्त कार्य पूर्वाग्राही भएर गरिएको भन्ने देखिएको छ । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको प्रमुखलाई त्यसरी बिना आधार र कारण कुनै व्यक्तिउपर यो यस्तो कारवाही गर भनी कानूनबमोजिम गठन भएको अर्को सरकारी निकायलाई निर्देश गर्ने अधिकार कुनै कानूनले प्रदान गरेको छैन । यो सम्पूर्ण कार्य नितान्त व्यक्तिगत प्रतिशोध लिने उद्देश्यबाट भएको छ । विपक्षी राजश्व अनुसन्धान विभागबाट निर्देशित पत्रको आधारमा गरिएको छानबिनलाई स्वतन्त्र छानबिन भन्न मिल्दैन । यो काम कारवाहीबाट रिट निवेदक मात्र नभई समग्र कानून व्यवसायी र तिनले नागरिकलाई प्रदान

गर्ने सेवा र परामर्शको गोपनीयतालाई अतिक्रमण गरेको छ । विपक्षीहरूबाट गरिएका खानतलासीको काम कारवाही दुराशयपूर्ण र प्रतिशोध लिने उद्देश्यबाट भएको हुँदा त्रुटिपूर्ण छ । निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्छ ।

रिट निवेदक एवम अधिवक्ता उद्धवकुमार के.सी.

राजश्व (चुहावट) ऐनको दफा ७ को व्यवस्था कानून व्यवसायीहरूलाई आकर्षित हुने होइन भन्ने स्पष्ट छ । कानून व्यवसायीको पेसा अन्य पेसाभन्दा विशिष्ट प्रकारको भएकाले पक्षहरूसँग कानून व्यवसायीले गरेको परामर्शलाई संविधान र कानूनले समेत गोपनीयताको हकको रूपमा संरक्षण प्रदान गरेको छ । रिट निवेदकले कुनै वर्षको कर छली गरेको अवस्था छैन । पछिल्लो वर्षसमेतको कर चुक्ता गरेको भनेर प्रमाणपत्र दिइएको छ । कुनै कानूनी आधार एवं कारण नभई व्यक्तिगतरूपमा पूर्वाग्रही भई गरिएको काम कारवाही समग्र कानून व्यवसायीको पेसामाथिको अतिक्रमण हो । कानूनविपरीत प्रतिशोधको लागि विपक्षीहरूबाट काम कारवाही गरिएकाले रिट जारी हुनुपर्दछ ।

वरिष्ठ अधिवक्ता श्री प्रकाश राउत

कुनै उनाउ व्यक्तिद्वारा हस्तक्षर विनाको उजुरीउपर कानूनको सामान्य प्रक्रिया पूरा नगरी गरिएको खानतलासी दुराशयपूर्ण छ । रिट निवेदक कानून व्यवसायीको फर्ममा कर वा राजश्वसम्बन्धी कुराको खानतलासी गर्नु परेको अवस्था परेको भएपनि त्यससम्बन्धी कारवाहीको प्रक्रिया कानूनमा उल्लेख भएकोमा केही पालना भएको छैन । खान तलासी कानूनबमोजिम गरिएको भए तीन ट्रक प्रहरी लिएर जानुपर्ने थिएन । निर्देशित र पूर्वाग्राही भएर रिट निवेदकको फर्ममा खानतलासी गरिएकाले कानूनविपरीतको कार्यउपर रिट जारी हुनुपर्छ ।

अधिवक्ता श्री रमेश वडाल

रिट निवेदककले के कुन कानूनविपरीतको कार्य गरेको र तत्कालै खानतलासी लिनु पर्ने के कारण परेको भनी लिखित जवाफबाट समेत खुलेको छैन । राजश्व अनुसन्धान विभागले अन्य निकायको निर्देशनमा काम गरेको अवस्थामा रिट निवेदकउपर गरिएको कारवाही उक्त विभागको स्वतन्त्र निर्णयअनुसार भएको भन्न मिल्दैन । उक्त कारवाही अन्य निकायको निर्देशनमा भएको देखिएको अवस्थामा कानूनबमोजिमको कारवाही भन्न मिल्ने नहुँदा मागबमोजिमको रिट जारी हुनुपर्छ ।

अधिवक्ता डा. चन्द्रकान्त ज्ञवाली

रिट निवेदक नियमित करदाता भएको अवस्थामा राजश्व अनुसन्धान विभागले खानतलासीलगायतका कारवाही गर्ने अधिकार नै छैन । राजश्व अनुसन्धान विभागले आफैँले निर्णय गरी उक्त कारवाही गरेको अवस्था पनि होइन । राज्यका हरेक अंगले कानूनले तोकेको अधिकार मात्र प्रयोग गर्ने हो । आफ्नो अधिकार नभएको विषयमा एउटा अंगले अर्को अंगलाई कुनै व्यक्तिउपर कारवाही गर भनी निर्देश गरेको कार्य नै दूषित मनसायले गरिएको प्रस्ट छ । क्षेत्राधिकार नै नभएको विषयमा गरिएको काम कारवाही त्रुटिपूर्ण भएकोले उपर रिट जारी हुने अवस्था छ ।

वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिहर दाहाल

आफ्नो विवेक प्रयोग नगरी अरूको निर्देशनबमोजिम गरिएको काम कारवाही दूषित भएको प्रथम दृष्टिबाटै देखिएको छ । रिट निवेदकको फर्मबाट राजश्वसम्बन्धमा कुनै कानूनविपरीतका कार्य गरिएको भए र सोसम्बन्धमा खानतलासी नै लिनु परेको भए सो खानतलासीपूर्वका प्रक्रियाहरू पूरा गरिनु पर्ने थियो । सो केही नगरी हठात् निवेदकको फर्ममा प्रहरीको

टोली नै ल्याई कम्प्युटरलगायतका सामान लैजाने कार्य प्रतिशोध लिनकै लागि गरिएको भन्ने देखिएको छ । व्यक्तिगत प्रतिशोधका आधारमा गरिएको उक्त काम कारवाही त्रुटिपूर्ण छ ।

अधिवक्ता श्री रमणकुमार श्रेष्ठ

कार्यविधि कानूनको पालन नगरी गरिएका काम कारवाही जहिले पनि बदरभागी हुन्छ । विपक्षीहरूबाट भएका कामकारवाहीमा कानूनको कुनै पनि प्रक्रिया अवलम्बन गरिएको छैन । लिखित जवाफमा पनि खानतलासीपूर्वका प्रक्रिया पूरा गरिएका थिए भन्न सकेको छैन । अन्य निकायबाट निर्देशित भएर गरिएको कामलाई कानूनी प्रक्रिया पूरा गरी गरिएको भन्न मिल्दैन । विपक्षीहरूको प्रतिशोधपूर्ण काम कारवाही कानूनविपरीत भएकाले बदरभागी छ ।

अधिवक्ता श्री गोपालकृष्ण घिमिरे

कानूनको न्यूनतम प्रक्रिया पूरा नगरी पक्षहरूको गोप्य सूचना एवम् लिखत भएका कम्प्युटर लिएर गएको अवस्थामा ती लिखतको गोपनीयता भंग भएमा वा प्रमाणहरू नष्ट भएमा कसले जिम्मेवारी लिने भन्ने कुरा गम्भीर विषय हो । विपक्षीहरूले समग्र कानून व्यवसायको पेसा र सो पेसामा प्राप्त भएका कानूनी उन्मुक्तिहरूलाई समेत बेवास्ता गरी गरिएको काम कारवाही त्रुटिपूर्ण छ ।

अधिवक्ता श्री इश्वरी भट्टराई

रिट निवेदकको फर्मबाट अधिल्लो आर्थिक वर्षसम्मको कर चुक्ता भइसकेको छ । यो कुरामा विपक्षीले लिखित जवाफमा अन्यथा भन्न सकेको पाइँदैन । करसम्बन्धी केही कुरा बुझ्नुपर्ने भए निवेदकलाई सूचना पठाएर बुझ्न सकिने अवस्था थियो । फर्ममा गई छापा मारी ल्यापटप र कागजात लिएर जाने कार्य गलत नियतले गरिएको प्रस्ट छ । उक्त

काम कारवाही विरुद्धमा रिट जारी हुनुपर्ने अवस्था छ ।

भएकाले रिट जारी हुनुपर्दछ ।

अधिवक्ता श्री सुनिल पोखरेल

दर्तावाला करदाताको करसम्बन्धमा कुनै कारवाही गर्नु पर्दा त्यसको छुट्टै प्रक्रिया कानूनमा प्रस्टरूपमा तोकिएको छ । करदातालाई पत्र पठाई सूचना गरी करसम्बन्धी कारवाही गरिनुपर्दछ । सो कुनै प्रक्रिया पूरा नगरी विपक्षीहरूबाट भएका काम कारवाही प्रतिशोध लिने उद्देश्यबाट भएको छ । कानूनको कार्यविधि पूरा नगरी गरिएको जुनसुकै काम कारवाही बदरभागी हुन्छ । निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने अवस्था छ ।

अधिवक्ता श्री विकास भट्टराई

कानूनको शासनमा राज्यको सबै अंगले कानूनले दिएको अधिकार प्रयोग गर्नसक्ने हो । कानूनी आधार बिना आफूलाई अधिकार नै नभएको विषयमा कारवाही गर्न निर्देश दिन मिल्दैन । त्यस्तै अधिकार नभएको कुनै निकायको निर्देशनलाई शिरोपर गरी कानून व्यवसायीको फर्ममा खानतलासी गर्न मिल्दैन । यो काम कारवाहीलाई गम्भीरतापूर्वक हेरिनु पर्ने अवस्था छ । अन्य निकायको दुराशयपूर्ण निर्देशनलाई मानेर गरिएको कार्यमा अधिकारक्षेत्रको त्रुटि भएकाले रिट जारी हुनुपर्दछ ।

अधिवक्ता श्री इन्द्र खरेल

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई रिट निवेदकको फर्ममा छापा मार्न पठाउने अधिकार कुन कानूनले प्रदान गरेको छ सो खुलेको छैन । निवेदकले नियमितरूपमा कर बुझाएको अवस्थामा राजश्व अनुसन्धान विभागले खानतलासी लिने वा छापा मार्ने अधिकार हुँदैन । कानूनी व्यवसायीको फर्ममा छापा मारिएको कार्यबाट पक्षहरूको गोपनीयताको हकसमेत आघात भएको छ । उक्त कार्य प्रथम दृष्टिमा बदरभागी

नेपाल सरकार तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री पुण्यप्रसाद पाठक

राजश्व चुवाहट ऐन आउनुअघि पनि आयकर ऐन विद्यमान थियो । आयकर ऐन हुँदाहुँदै पनि राजश्व चुहावटसम्बन्धी ऐन आएको छ । तसर्थ कुन ऐन अघि र कुन पछि भन्ने कुरामा विवाद छैन । यो ऐनको प्रस्तावनामा कर प्रशासन क्षेत्रको चुहावट नियन्त्रण गर्ने भनिएकोले यो ऐनको क्षेत्र भनेको राजश्व चुहावटका सबै क्षेत्र पर्ने हुन्छ । यो ऐनको र अन्य ऐनको उद्देश्य नै फरक छ ।

कर करदाता आफैँ कर अधिकृत हो । कुनै दाताले जति कर तिर्छ त्यति नै कर निर्धारण हुन्छ । कर कार्यालयले करसम्बन्धमा एउटा मापदण्ड बनाएको हुन्छ र सो मापदण्डबमोजिम करदाताले तिरेको करको मूल्याङ्कन गर्छ । कम कर तिरेको कुरामा चुहावटको अनुसन्धान हुनसक्छ । राजश्व अनुसन्धानले सबै क्षेत्रको उजुरी सुन्ने हो । राजश्व चुवाहटसम्बन्धी ऐन, ०७० सालमा संशोधन भई क्रियाशील छ । यो ऐन काममा नआउने भन्ने छैन । अरु ऐनले पनि यो ऐन खारेज गरेको छैन ।

राजश्व अनुसन्धान विभाग कानूनबमोजिम स्थापित संस्था हो । यसले आफ्नो उद्देश्यबमोजिम कार्य गर्नसक्छ । ऐनद्वारा प्रदान गरिएको अधिकार प्रयोग गरी गरिएको कार्यलाई क्षेत्राधिकारको त्रुटि कसरी भयो रिट निवेदकले खुलाउन सक्नुभएको छैन । रिट निवेदकका सम्बन्धमा ०७०।५।२० मा विभागमा पनि उजुर परेको छ । अख्तियारमा पनि सो विषयमा उजुरी परेको रहेछ । राजश्व अनुसन्धान विभागले अख्तियारको पत्रको आधारमा मात्र नभई आफू कहाँ उजुरी परी छानबिन गरेको हो । यो कारवाही निर्देशित होइन । अख्तियारले आफूकहाँ परेको निवेदनसाथ पत्र पठाएकोसम्म हो, सोही कारण मात्र कारवाही गरिएको होइन । राजश्व

अनुसन्धान विभागमा पहिले नै उजुरी परेको हो । यो कारवाहीलाई दुराशय भन्न सकिने अवस्था छैन ।

कानून व्यवसायीले पेसागत कुरामा केही Immunity प्राप्त गर्ने कुरालाई नकार्न सकिँदैन तर राजश्व चुहावट ऐनले कानून व्यवसायीको फर्ममा छापानमार्न भनेको छैन । कानून व्यवसायीले पनि राज्यलाई बुझाउनु पर्ने कर र राजश्व बुझाउनुपर्छ । यो कुरामा कानून व्यवसायीले Immunity प्राप्त गरेको हुँदैन । राजश्वको सम्बन्धमा कानून व्यवसायीलाई छानबिन नै गर्न नपर्ने भन्ने होइन । खानतलासी गर्दा जे जुन प्रक्रिया अपनाउन कानूनमा भनिएको छ सो प्रक्रिया अवलम्बन गरिएको छ । निवेदकको फर्ममा गरिएको खानतलासीको काम कारवाही कानूनबमोजिम गरिएकाले निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुने अवस्था छैन । रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ ।

उपर्युक्तानुसारको दुवै पक्षको तर्फबाट पेसा भएको बहस जिकिरसमेतलाई सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुने हो वा होइन भन्नेसम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा रिट निवेदक कानून व्यवसायीको फर्ममा विपक्षीहरूले गरेको खानतलासिलगायतका काम कारवाही कानूनी त्रुटिपूर्ण भएकाले सो काम कारवाही बदर हुनुपर्ने भनी रिट निवेदकले मुख्यरूपमा दाबी लिएको पाइन्छ । विपक्षीहरूको लिखित जवाफमा रिट निवेदकको फर्मबाट राजश्व चुहावट भएको आशंकामा अनुसन्धान गरिएकाले निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन भन्ने जिकिर रहेको पाइन्छ ।

३. प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक कानून व्यवसायी भएको र निजले सो व्यवसायबाट आर्जित गरेको वार्षिक आमदानीमा प्रचलित कानूनबमोजिम तिर्नु बुझाउनु पर्ने आयकर विवरण नबुझाएको हुँदा निजको आयकरको सम्बन्धमा पर्न आएको उजुरीसमेतका

आधारमा छानबिन गर्न विपक्षीहरूबाट निजले सञ्चालन गरिआएको ल फर्ममा छापा मार्ने लगायतका महत्त्वपूर्ण कागजातहरू नियन्त्रणमा लिनेलगायतको कामकारवाही गरिएको भन्ने मिसिलको अध्ययनबाट देखिन आएको छ । निश्चय नै कानूनबमोजिम कुनै व्यवसाय गर्न अनुमति लिई दर्ता भएको कुनै फर्म वा व्यवसायीले आफूले आर्जन गरेको आमदानीको प्रचलित कानूनबमोजिम राज्यलाई तिर्न बुझाउनु पर्ने आयकर तिर्नु बुझाउनु निजको कानूनी दायित्वको विषय हो । निवेदक कानून व्यवसायी परिषद् ऐन, २०५० को दफा २२, २४ अन्तर्गतसमेत कानून व्यवसाय गर्न पाउने प्रमाणपत्रधारी व्यवसायी भएको हुँदा निजले सेवाग्राहीलाई कानूनी राय सल्लाह उपलब्ध गराएबापत वा कानूनी प्रतिरक्षा वा प्रतिनिधित्व गरेबापत कानूनबमोजिम लिने शुल्कमार्फत निजले आर्जित गर्ने आमदानीबापत कानूनबमोजिम लाग्ने आयकर कानूनी प्रक्रियाबमोजिम नै राज्यलाई बुझाउनु निजको दायित्व हो । एउटा सभ्य र कानूनी राजको स्थिति भएको मुलुकमा राज्य र करदाताको रूपमा रहने नागरिकका बीच सुमधुर, पारदर्शी र पारस्परिक सहयोगीपूर्ण व्यवहार कायम हुन आवश्यक हुन्छ । यसका लागि आफ्ना नागरिकले अपनाएको पेसा वा व्यवसायको कानूनी नेकीवेदी राखिनु पर्दछ र सोको प्राथमिक जिम्मेवारी राज्यको नै हुन्छ । आफ्ना नागरिकले के पेसा गरी के कस्तो आमदानी गर्दछ भनी कानूनीरूपमा निश्चितता देखाउन नसक्ने राज्यले नागरिकको आमदानी यकिन गर्न पनि सक्तैन । आमदानीको कानूनी पारदर्शिता कायम नभई राज्यले करदाता नागरिकमाथि करको दाबी गर्ने आधारहरूसमेत अनुमानयोग्य बन्न सक्तैनन् । यी तमाम अवस्थामा राज्यले करदाताको करको दायरालाई सुनिश्चित बनाउन पनि सक्तैन । अतः करदाता नागरिकको पेसा वा व्यवसायजन्य आयलाई कानूनी दायरामा ल्याउन राज्यले पूरा गर्नुपर्ने प्राथमिक दायित्व कार्यान्वयन नभई करदातामाथि

राज्यले गरेको दाबी गर्ने नैतिक आधारसमेत कमजोर हुन पुग्दछ । यस वास्तविकतातर्फ राज्यका सम्बन्धित निकाय संवेदनशील हुन जरूरी हुन्छ ।

४. कानून व्यवसायी परिषद् ऐन, २०५० को दफा २२, २४ अन्तर्गतसमेत कानून व्यवसाय गर्न पाउने निवेदक कानून व्यवसायीलाई तत्कालीन नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४ को उपधारा (२) र हाल प्रचलित नेपालको संविधानको धारा २० को उपधारा (२) बमोजिम आफूले कानूनी राय परामर्श दिएको कुरा गोप्य रहने प्रत्याभूतिसमेत प्राप्त भएको देखिन्छ । त्यस्तो कानूनी राय सल्लाहको प्रत्याभूति कानून व्यवसायीको हक हित रक्षाको लागि भन्दा पनि निजसमक्ष कानूनी परामर्श लिन जरूरी भएका तथा त्यस्तो सेवा माग्न आएका व्यक्ति वा समुदायको न्यायिक हकहितको अतिरिक्त न्यायको सर्वोपरि आवश्यकताको सन्दर्भमा व्यवस्था गरिएको हुन्छ ।

५. प्रस्तुत मुद्दाका निवेदक दशकौं अघिदेखि कानून व्यवसायमा संलग्न भई प्रचलित कानूनबमोजिम राज्यलाई कर तिर्दै आएको व्यक्ति भन्ने बुझिन्छ । नियमितरूपमा प्रचलित कानूनबमोजिम कर तिर्दै आएको कुनै करदाताले करसम्बन्धी विवरण कुनै अवधि विशेषमा छुटाएमा वा छुटेमा कर प्रशासनले त्यस्तो छुटेको करको विवरण दाखिल गर्न लगाउनेलगायतका जो चाहिने आवश्यक प्रक्रियागत कारवाही गर्न सक्ने नै हुन्छ ।

६. प्रस्तुत मुद्दाको छलफलको क्रममा निवेदकतर्फबाट पेस भएको प्रमाणबाट पनि निवेदकले आर्थिक वर्ष २०७१/२०७२ सम्मको कर चुक्ता गरेको देखिन्छ । करसम्बन्धी कानूनहरूबमोजिम नियमितरूपमा कर विवरण दाखिल गर्नु गराउनु पर्ने प्रयोजनको लागि आयकर ऐन, मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन जस्ता विषय विषयका छुट्टाछुट्टै कानूनहरू बहालमा रहेका छन् । त्यस्ता विषयगत कानूनबमोजिम

निवेदकबाट निजको गरेको दायित्वका सम्बन्धमा यथार्थ विवरण प्राप्त गर्न गराउनु र करसम्बन्धी दायित्व पूरा नगरेको अवस्थामा सोको विरुद्ध जो चाहिने कारवाही गर्ने प्रयोजनका लागि खानतलासी गर्ने वा कब्जा लिनेसम्मको व्यवस्था पनि भएकै देखिन्छ । आन्तरिक राजस्व विभाग, कर कार्यालयलगायतका आयकरसम्बन्धी नियमित प्रशासन गर्ने निकायहरूले निवेदकका उपर कर छली गरेको वा राजस्व चुहावट गरेकोलगायत कुनै कुराको कारवाही गर्न प्रारम्भ गर्नेसम्मको कुनै कारवाही गरेको, अझ भन्ने हो भने सो गर्ने सोचसम्म राखेको मिसिलबाट देखिँदैन ।

७. करदाताको अभिलेख राख्ने स्वाभाविक र अधिकारप्राप्त निकायले नै करदाताको हरेक आर्थिक वर्षको आय विवरण वा कर चुक्तासम्बन्धी अभिलेख अध्यावधिक गर्ने हो । करसम्बन्धी सम्पूर्ण प्रशासन गर्ने आधिकारिक निकायले आफ्नो जिम्मेवारी अनुरूपको कार्यसम्पादन गर्न नसकेको वा सोबमोजिम गर्न चुकेको वा अन्य विविध कारण परी त्यस्तो निकायलाई बाह्य क्षेत्रबाट हस्तक्षेपकारी सहयोग गर्नुपरेको अवस्थामा सम्म राजस्व अनुसन्धान विभाग वा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग जस्ता संस्थाहरूको सहयोग लिन वा दिन आवश्यक पर्न सक्ने हो ।

८. तर प्रस्तुत रिट निवेदनमा २०७०/८/२१ को दिनमा नै अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट बेनामी उजुरीको आधारमा कर छलीलगायतको विषयमा अनुसन्धान तहकिकात गर्न पत्र प्राप्त गरी सोही दिन निवेदकको कर विवरणसम्बन्धमा आन्तरिक राजस्व विभागलाई पत्राचार गरेको देखिएको छ । त्यसरी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्देशन पत्रबमोजिम निवेदकको कर विवरणका विषयमा आन्तरिक राजस्व विभागले निवेदकलाई कानूनको उचित प्रक्रियाबमोजिम सूचना दिई आफ्नो भनाइ राख्ने मौकासम्म नदिई वा सो कुराको प्रतिउत्तरको किञ्चित प्रतिक्षासम्म नगरी सोही दिन खानतलासी

गर्न टोली गठन गरी पठाएको देखिन्छ । सो टोलीले निवेदकको ल फर्मसमेतको खानतलासी लिई निवेदक कानून व्यवसायीको व्यावसायिक प्रयोगमा रहेको सामग्री उठाई आन्तरिक राजस्व विभागमा लगेको देखिन्छ ।

९. कर प्रशासनको नियमन गर्ने आन्तरिक राजस्व विभाग जस्तो निकाय वा अख्तियारको दुरुपयोगसम्बन्धी कसुरको अनुसन्धानका लागि स्थापित भएको निकायमा कसैका विरुद्ध बेनामी उजुरी प्राप्त भइरहन सक्ने भए पनि त्यस्ता निकायमा प्राप्त हुने उजुरीको सत्यता, औचित्य र गहनताको सम्बन्धमा यकिन गरी सोसम्बन्धमा विधिसम्मत आधारमा न्यूनतमरूपमा अनुसन्धान गरी वा बुझी सो उजुरीको सत्यता, औचित्य र गहनता स्थापित हुनेसम्मको आधार देखिन आएमा मात्र थप अनुसन्धान गर्नुपर्ने हुन्छ । केवल कसैका विरुद्ध कुनै बेनामी वा प्रतिशोधपूर्ण उजुरी परेको मात्र आधारमा सम्बन्धित निकायले न्यूनतम अनुसन्धानसम्म नथाली कसैका विरुद्ध बलात् कारवाहीको अस्त्र चलाउनु कानूनी राजको मर्म अनुकूल हुन सक्तैन ।

१०. निवेदकका विरुद्ध कर छलेको भन्ने बेनामी उजुरी परेको आधारमा निजको ल फर्मको कार्यकक्षमा खानतलासी लिइएको भन्ने विपक्षीको जिकिर रहेको छ । निवेदकका विरुद्ध कर छलेको भन्ने बेनामी उजुरी परेको अवस्थामा नै पनि सम्बन्धित निकायले त्यस्तो बेनामी उजुरीको बारेमा न्यूनतम अनुसन्धानसम्म नथाली निवेदक करदाताको कार्यकक्षमा खानतलासी गर्नसम्म जानुपर्ने अनिवार्यता के सिर्जना भएको हो, त्यो विपक्षीको फाइल अध्ययनबाट कतै खुल्दैन । निवेदकले विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको बहालवाला प्रमुख आयुक्तको नियुक्तिको सम्बन्धमा व्यक्त गरेको धारणाको कारण आन्तरिक राजस्व विभागलाई प्रतिशोधात्मकरूपमा कारवाही गर्ने मनशायबाट निर्देशन दिएको कारणले

नै निजउपर विवादित कारवाही भएको भन्ने धारणा बनाएको देखिन्छ ।

११. मिसिलको अध्ययन गर्दा मिति २०७०/८/२१ को दिनमा नै आवश्यक अनुसन्धानको लागि भनी विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले आन्तरिक राजस्व विभागलाई निवेदकउपर अनुसन्धान गर्न भनी पत्र लेखेको देखिएको छ । त्यसरी पत्र लेखिएपछि सोही दिन हतारोका साथ आन्तरिक राजस्व विभागले निवेदकको ल फर्ममा प्रवेश गरी खानतलासी गरी निवेदकले आफ्ना सेवाग्राही सर्वसाधारण व्यक्तिलाई संविधान प्रदत्त हकको रूपमा रहेको कानूनी राय परामर्श दिएको कुराहरू समेतमा बलात् हस्तक्षेप गरी गोप्य कागजातहरू कब्जामा लिएको देखिएको छ ।

१२. यसरी विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले निर्देशन पत्र लेखेको दिनमा नै निवेदकको ल फर्ममा खानतलासी नगरेमा करको सम्बन्धमा अनुसन्धान जारी राख्न नसकिने वा निवेदकबाट कर असुल्न नभई नहुने महत्त्वपूर्ण सबुद प्रमाण विपक्षी आन्तरिक राजस्व विभागको हातबाट गुम्न सक्ने हो भन्नेसम्बन्धमा विपक्षीहरूको कुनै विश्वासप्रद तर्क वा आधार केही रहेको देखिँदैन ।

१३. संविधानबमोजिम स्थापित अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग जस्तो संवैधानिक निकायले संविधान र प्रचलित कानूनले आफूलाई सुम्पिएको जिम्मेवारी र सीमालाई नजरअन्दाज गरी आफ्नो संवैधानिक जिम्मेवारी वा अधिकारक्षेत्रमा नपर्ने कुनै पनि विषयमा केवल बेनामी उजुरीलाई आधार बनाई यो यसो गर्नु भनी राज्यका अन्य निकायलाई निर्देशित गर्न मिल्दैन । राज्यका प्रत्येक निकायको आआफ्नो जिम्मेवारी र अधिकारक्षेत्र कानूनले नै निर्धारण गरेको हुन्छ । त्यसरी निर्धारित अधिकारक्षेत्रको सीमालाई सम्मान गर्दै राज्यका निकायहरू क्रियाशील भएमा मात्र कानूनी राजको मर्म साकार हुने हो ।

राज्यका प्रत्येक संयन्त्रलाई स्वतन्त्ररूपमा काम गर्न नदिई अधिकार नै नभएको विषयमा समेत अर्को कुनै निकायले निर्देशित गर्दै जाने हो भने कुनै पनि प्रणालीले सहीरूपमा काम गर्न सक्नेन। साथै संविधान र कानूनले फरकफरक कामका लागि फरकफरक निकायको स्थापना गर्नुको औचित्यसमेत समाप्त हुन जान्छ। अतः यस वास्तविकतालाई हरेक निकायले आफ्नो अधिकारक्षेत्रको कामकारवाहीमा ख्याल गर्नु आवश्यक हुन्छ।

१४. उल्लिखित यावत् कुरालाई किञ्चित् ख्याल नगरी र निवेदकको ल फर्ममा खानतलासी गर्नु पर्ने आवश्यकताको प्रश्नलाई समेत अनुत्तरित राखी निवेदकउपर निर्देशात्मक तवरले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले पत्र लेखेको कुरालाई आधार लिई गरेको कारण देखाई निवेदकउपर खानतलासीलगायतको कारवाही गर्नुले पनि कर प्रशासनलगायतका विषयमा अनुसन्धानको जिम्मेवारी प्राप्त सम्बद्ध निकायका साथै संविधानबमोजिम स्थापित अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग जस्तो जिम्मेवार निकायको अधिकारक्षेत्रमा पर्ने विषयमा नै पनि अनुसन्धानमा आवश्यक संयम, विवेक र सीपयुक्त प्रयासको अभाव रहेको भन्ने झल्किन गएको छ।

१५. वस्तुतः नियमितरूपमा दर्तावाला करदाताले बुझाउनु पर्ने विवरण वा कर नबुझाएको अवस्थामा सम्बन्धित निकायले त्यस्तो कर असुलीका लागि के कस्तो कारवाही गर्ने भन्ने कुराको कानूनमा नै स्पष्ट र पर्याप्त व्यवस्था रहेको देखिन्छ। कानूनले स्वाभाविकरूपमा लिने गति र दिशालाई राज्यका जिम्मेवार निकायले अधिकारको बाहुबलमा वा अन्य कुनै उद्देश्यका लागि असाधारण र अतिरञ्जित ढङ्गले परिचालन गर्नु जरूरी हुँदैन। नियमितरूपमा बुझाउनु पर्ने करदाताले कर नबुझाएकोमा कर विवरण दाखिल गराउने वा तिर्न तिराउन लगाउने वैधानिक संयन्त्र र प्रक्रिया छँदाछँदै विना कुनै मनासिब र विश्वसनीय

तथ्य एवं आधार राजस्व अनुसन्धान विभाग र सो संस्थालाई प्राप्त अधिकारको आधार देखाई क्रियाशील बनाउन पनि जरूरी हुँदैन।

१६. आयकर र मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन जस्ता ऐनहरू विशेष ऐन हुन्। ती ऐनमा निश्चित गरिएका प्रक्रियाहरू सोहीबमोजिम मात्र प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ। ती ऐनमा व्यवस्था भएका कुराहरूको हकमा अन्य सामान्य ऐनको व्यवस्था क्रियाशील हुँदैनन्। यो कानूनको सामान्य सिद्धान्त नै हो। आयकर र मूल्य अभिवृद्धि कर ऐनले कर प्रशासनको सम्बन्धमा गरेको व्यवस्थाहरूलाई स्वचालितरूपमा क्रियाशील गराउनुको साटो राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐनको एकाएक क्रियाशील गराउनु पनि उपयुक्त हुँदैन। खास प्रयोजनका लागि लागू रहेका विशेष ऐनहरू र सोअन्तर्गत संस्थापित निकायहरू आफ्नो जिम्मेवारीको काममा असफल वा अकर्मण्य भएमा बाहेक नियमित कानूनबाट स्थापित त्यस्ता निकायलाई यो वा यसो गर्नु भनी कुनै पनि विषयमा निर्देशित गर्ने गरी अर्को निकायबाट हुने कुनै पनि रूपको हस्तक्षेप स्वीकार्य हुँदैन।

१७. विपक्षी निकायहरूले निवेदकको ल फर्ममा खानतलासीलगायतको कारवाही गर्नुको मुख्य औचित्यको रूपमा निजले कर विवरण दाखिला नगरेको भन्ने कुरालाई आधार लिएको देखिन्छ। वस्तुतः कर विवरण दाखिल गर्न गराउन वा कर असुलीको काम बाँकी रहनु भनेको राजस्वको चुहावट गरेको भन्ने हुँदैन। स्वभावैले कर चुहावट भनेको करछलीको अवस्था हो। कर छल्ने कुरा फौजदारी कार्य हो। कर असुलीको सामान्य प्रक्रियालाई करछलीको रूपमा सहजै परिभाषित गर्न सकिँदैन। त्यसमा पनि निवेदकले के कुन सालको आय विवरण बाँकी राखेको हो वा कर नतिरेको हो वा कर छली गरेको भन्ने कुराको अति न्यूनतम सूचनासम्म सङ्कलन नगरी वा सोसम्बन्धमा न्यूनतम अनुसन्धान नै नगरी निवेदकको व्यावसायिक

कार्यालयमा नै प्रवेश गरी कानून व्यवसायीको रूपमा रहेका निवेदकको व्यावसायिक पवित्रता र निजका सेवाग्राहीको रूपमा रहेका पक्षको संविधानद्वारा प्रत्याभूत अनतिक्रम्य गोपनीय सूचनाहरूको बारेमा कुनै ख्याल नगरी र त्यसका प्रति संवेदनशून्य भई तथा कानून व्यवसायी र पक्षहरूबीचको सूचना वा संवादको संरक्षणको प्रत्याभूतिको वास्तै नगरी फौजदारी कसुरमा मात्र आवश्यक र वाञ्छित हुने खानतलासीको स्तरसम्मको प्रवेशले औचित्य पुष्टि गर्न नसकेको वर्तमान अवस्थामा विपक्षी विभागको सो कारवाहीमा कानूनको सही प्रयोग भएको वा स्वच्छता र समान व्यवहारको सम्मान गरिएको रहेछ भन्न सकिने देखिँदैन।

१८. राजस्व चुहावट अनुसन्धान र नियन्त्रण ऐनको अस्तित्व, त्यसको प्रभावकारिता एवं सान्दर्भिकतालाई इन्कार गर्न नमिल्ने भए पनि अख्तियारको दुरुपयोग गरेको वा राजस्व छलीजन्य वा चुहावटजन्य कार्य गरेको देखिने कुनै कार्य भएको कुरा प्रथम दृष्टिमा देखिन नआएपछि कसैको पनि घर, कार्यथलो आदिमा बलात् हस्तक्षेप गरी खानतलासीसमेत गर्न सकिन्छ भन्ने कुरा जायज हुन सक्तैन। व्यक्तिको घर बसोबास वा कार्यथलोको खानतलासी भनेको कसुरजन्य कार्यको अनुसन्धानको एउटा परिपक्व स्थितिमा जरूरी देखिन आएको अवस्थामा मात्र गरिने कार्य हो। त्यसैले यो कार्य अति नै संवेदनशील पनि हुन्छ। यसबाट खानतलासी गरिने व्यक्ति, निजको परिवार र सोसँग सम्बद्ध हुन आउने कतिपय अन्य व्यक्तिको हकहित र प्रतिष्ठासमेत जोखिममा परेको हुन्छ। त्यसैले खानतलासीको कार्य कुनै पनि निकायले आफ्नो अधिकार वा सोको रवाफ देखाउने हिसाबले गर्ने कार्य कदापि होइन। यसको आवश्यकता र औचित्य प्रमाणित नगरीकन खानतलासीको अधिकार प्रयुक्त हुन सक्तैन। साथै कानूनको सीमा र विधिसम्मत प्रक्रिया पुर्याएको छैन

भने खानतलासीको नतिजासमेत ग्राह्य र स्वीकार्य हुँदैन। त्यसमा पनि कानून व्यवसायसँग जोडिएको संवेदनशीलतालाई कुनै अर्थमा र हदमा पनि उपेक्षा र अनदेखा गरी खानतलासी लिन मिल्दैन। यस हिसाबले समेत निवेदकको ल फर्ममा खानतलासी लिनेसमेतको विपक्षीहरूको कार्य विधिसम्मत मान्न मिलेन।

१९. निवेदकले आफ्नो निवेदनमा विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्देशनमा गरिएको अनुसन्धान भएकोले पूर्वाग्रह पीडित भएको दाबीसमेत गरेको पाइन्छ। यसका सम्बन्धमा पनि विचार गर्नुपर्ने भएकोछ। अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगसमक्ष निवेदकले कुनै अख्तियारीको दुरुपयोग गरेको भनी उजुर परेको कुनै तथ्य मिसिलबाट खुल्दैन। विपक्षीले त्यस्तो उजुरी परेको भनी भनेको पनि देखिँदैन। आयकर तिरे नतिरेको भन्नेसम्बन्धमा स्वाभाविकरूपमा प्रशासन गर्ने निकाय आन्तरिक राजस्व विभाग जस्तो संस्था भएको कुराको याद विपक्षी आयोगले गर्नुपर्ने हुन्छ। कदाचित त्यससँग सम्बद्ध उजुरी पर्न आएको नै भए पनि सो उजुरी सम्बन्धित निकायमा प्रेषित गरी पठाउनु नै पर्याप्त हुन्छ। तर प्रस्तुत मुद्दामा आधारभूत तथ्यबेगर प्राप्त बेनामी उजुरीलाई आधार बनाई अनुसन्धान गर्न निर्देशन गरी विपक्षी आयोगले अनुसन्धानको प्रतिवेदनसमेत माग गरेको देखिन्छ। सो तथ्यबाट निवेदकउपरको कारवाहीमा विपक्षी आयोगको अवाञ्छित रुचिसमेत देखिन आउँछ। स्पष्टसँग र निर्विवादरूपमा अख्तियारको दुरुपयोग गरेको प्रश्न देखिनेमा बाहेक अन्य निकायको क्षेत्राधिकारको प्रश्नमा अनुचित हस्तक्षेप गर्ने कार्य अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको हुन सक्ने देखिँदैन।

२०. यसरी विपक्षी आयोगको निर्देशनबाट नै निवेदकउपर कारवाही प्रारम्भ भएपनि विपक्षी आयोगको प्रमुख आयुक्तले सो कार्यमा आफ्नो संलग्नता वा जानकारी रहेको कुरामा इन्कार गरी

यसैसाथ पेस भएको रिट निवेदनमा लिखित जवाफ पठाएको देखिन्छ। तथापि प्राप्त फाइलबाट निवेदकउपर कारवाही गर्न विपक्षी आयोगको निर्देशनसहितको पत्र देखिन आएबाट आयोगको जवाफ र कार्य गराई बीचको अन्तर पनि स्पष्टरूपमा देखिन आएको छ।

२१. निवेदक लामो समयदेखि कानून व्यवसाय गरिआएको कानून व्यवसायी भएको र निजउपर विपक्षी आयोगबाट निर्देशित गरिएबमोजिम पूर्वाग्रहीरूपमा खानतलासीलगायतको कारवाही गरिएको भनी सोका विरुद्ध कानूनी उपचारको लागि यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत प्रवेश गरेको अवस्था छ। यस अदालतले सो निवेदन दाबीका सम्बन्धमा विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग जस्तो संवैधानिक निकायबाट भएको कामकारवाहीको यथार्थ तथ्यसहितको जवाफको अपेक्षा गरी आदेश भएकोमा विपक्षी आयोगको प्रमुख आयुक्तले निवेदकको ल फर्ममा खानतलासी लिनेलगायतको कार्यमा आफ्नो संलग्नता वा जानकारी रहेको कुरामा इन्कारी लिखित जवाफ दिएको तर प्राप्त मिसिलबाट निवेदकउपर कारवाही गर्न विपक्षी आयोगको निर्देशनसहितको पत्र देखिन आएको छ। अतः यसप्रकारको व्यवहारमा सुधार ल्याई अदालतप्रतिको व्यवहारमा विपक्षी आयोग सदैव संवेदनशील र जिम्मेवार हुनुपर्ने कुराको आयोगलाई ध्यानाकर्षण हुनुपर्ने देखिन्छ।

२२. प्रस्तुत मुद्दामा विवादित खानतलासीको अतिरिक्त अन्य लिखतसमेत कब्जामा लिई लगेको देखिएबाट कानून व्यवसायीको स्वायत्तता र गोपनीयताको हकको प्रश्नसमेत उठेको छ। निवेदकको ल फर्मको पक्षहरूसँग सम्बन्धित लिखत नै लग्नु पर्नेसम्मको कारण र औचित्य लिखित जवाफबाट समेत पुष्टि हुँदैन। चालु अवस्थाको व्यावसायिक कार्यालयको पक्षहरूको लिखत कब्जाबाट निवेदकको कानून व्यवसायमा पर्न जाने असरको बारेमा ध्यान नपुर्याउनु उचित होइन। आफूलाई के कस्तो रूपमा

के कस्तो विवरण चाहिएको हो भन्ने नै यकिन नगरी त्यसरी निवेदकको फर्मबाट लिखतहरू कब्जामा लिएबाट अमुक सूचना वा संलग्न कुनै मुद्दाको तथ्य के खोजेको हो भन्ने नै शङ्का गर्नुपर्ने अवस्थामा पुग्नु पुर्याउनु कदापि राम्रो होइन।

२३. यसप्रकार अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले संविधान प्रदत्त आफ्नो अधिकारक्षेत्रभित्र रही अख्तियारको दुरुपयोग गरेको विषय र आफूले कारवाही गर्न सक्ने कुराको यकिन गरी कारवाही अघि बढाउनु पर्नेमा त्यस्तो गर्न नसकी अन्य कानूनबमोजिम अन्य निकायलाई भएको अधिकारको विषयमा अधिकारक्षेत्र बाहिर गई निर्देशित गरी निवेदकको ल फर्ममा खानतलासीको स्तरसम्म पुर्याएको कार्य विधिसम्मत भन्न मिलेन। त्यस्तो प्रकृतिको निर्देशित कारवाही अघि नबढाउनु, रोक्नु र अब आइन्दा आफ्नो अधिकारक्षेत्रको सीमाभित्र रहेर कानूनले निर्दिष्ट गरेको कार्यविधि पुर्याएर मात्रै कार्य गर्नु भनी विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई र राजस्व अनुसन्धान विभागले पनि आफ्नो कानूनी अधिकारअन्तर्गत विधिसम्मतरूपमा प्राप्त सूचना र अनुसन्धानको आधारमा कानूनबमोजिम विवेकसम्मत हिसाबले गर्नुपर्ने काम सुचारु गर्नेबाहेक अन्यथा काम नगर्नु भनी परमादेशको आदेशसमेत जारी हुने ठहर्छ।

२४. कानूनबमोजिम तिर्न बुझाउनु पर्ने कर वा अन्य शुल्कहरू कानून व्यवसायीले समेत तिर्नुपर्दछ। राज्यको अख्तियारीअन्तर्गत बनेको कानूनबमोजिम व्यवसायको अनुमति प्राप्त गरी प्राप्त शुल्क वा आयमा लाग्ने कानूनबमोजिमको कर तिर्नु सबै कानून व्यवसायीको पनि कर्तव्य हो। कानूनी राज्यको प्रहरीको हिसाबले कानूनको उल्लङ्घन गर्न नदिने र कानूनको रक्षा गर्नुपर्ने ज्ञान, अनुभव र सीपको अपेक्षा गरिने व्यवसायीले कानूनअन्तर्गत गर्ने व्यवसायबाट प्राप्त लाभबापत तिर्नुपर्ने कानूनबमोजिमको कर

नतिरेको अवस्थामा सो व्यवसाय र व्यवसायप्रतिको जनताको आस्था समाप्त हुन्छ । आयअनुसार कर तिर्नु व्यवसायीको धर्म पनि हो । तसर्थ प्रचलित कानूनबमोजिम करदातामा दर्ता हुने, नियमितरूपमा आयको विवरण राख्ने, कानूनबमोजिम बुझाउनु पर्ने आयलगायतको विवरण बुझाउने र निर्धारित कर तिर्ने जस्ता कार्यहरू कानून व्यवसायसँग सम्बद्ध प्रतिष्ठा र गौरवको पनि विषय हुनाले यसतर्फ सबै कानून व्यवसायीहरू सचेत रहन र आफ्नो कानूनी कर्तव्य पूरा गर्नबाट नचुक्नसमेत सतत् प्रयत्नशील रहने अपेक्षा गरिएको हुन्छ ।

२५. सोबाहेक व्यावसायिक हक हित र मर्यादाविपरीत राजस्व अनुसन्धान विभागले न्यूनतम सूचना र अनुसन्धानबेगर आयकरसँग सम्बद्ध निकायको क्षेत्राधिकारको विषयमा अनुचित हस्तक्षेप गर्न दिन नमिल्ने हुनाले त्यस्तो कार्य अब आइन्दा नगर्न नगराउनसमेत विपक्षीहरूलाई सचेत गराउने ठहर्छ । यो आदेशको प्रतिलिपिसमेत राखी विपक्षी निकायहरूलाई लेखी पठाई दिई दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.सुशीला कार्की

इजलास अधिकृत : विश्वनाथ भट्टराई
इति संवत् २०७२ साल पुस २७ रोज २ शुभम् ।

निर्णय नं. १६१२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
आदेश मिति : २०७२।५।१।४
०७०-WO-००३२

मुद्दा: उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक / पक्ष : आतंक पीडित टुहुरा समाज नेपालका
अध्यक्ष जिल्ला, लमजुङ, चन्द्रेश्वर गा.वि.स.
वडा नं. ६ बस्ने सुमन अधिकारीसमेत
विरुद्ध
प्रत्यर्थी / विपक्षी : नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा
मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार,
काठमाडौंसमेत

- परिचयपत्र निर्देशिका नेपाल सरकारको निर्णयद्वारा जारी भएको र त्यसको आधारमा द्वन्द्वबाट पीडित व्यक्ति वा निजको परिवारलाई सुविधा वा लाभ वितरण हुन्छ भने वा त्यसको आधार बनाइन्छ भने त्यसबाट सिर्जित परिणामको खराबीको उपचारमाग गर्न संविधानको धारा १०७(२) को सहारा लिन नसकिने भन्ने हुँदैन । प्रस्तुत निर्देशिका धारा ३३ को खण्ड (त) सँग र विस्तृत शान्ति सम्झौतासँग सम्बन्धित देखिएको र निर्देशिकाअन्तर्गत जारी हुने परिचयपत्रबाट आर्थिक सेवा सुविधा प्रदान गर्ने दृष्टिकोण लिएको र त्यसबाट हक अधिकारको उपभोगमा प्रमाणित गर्ने दृष्टिकोण लिइन्छ । त्यसबाट

समानतालगायतको हक प्रभावित हुन सक्ने भई उपचारको रिटमा विचार गर्न मिल्दैन भन्न मनासिब हुँदैन । साथै सरकारको निर्णय एवं काम कारवाही संविधान एवं प्रचलित कानूनविपरीत हुन्छ र त्यसबाट व्यक्तिको हक अधिकारमा प्रतिकूल असर पर्न जान्छ भने त्यस विरुद्ध उपचार खोज्न नमिल्ने भन्न मिलेन । यसकारण प्रस्तुत निर्देशिकाको कानूनी परिणाम छैन भन्ने विपक्षीहरूको जिक्तिरसँग सहमत हुन नसकिने ।

(प्रकरण नं. ३)

- विवादित निर्देशिकाले समग्ररूपमा राजनीतिक द्बन्दको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ । यसैगरी उक्त विवादित निर्देशिकामा प्रयुक्त “मृत्युवरण” शब्दले मारिएको भन्ने स्पष्ट गर्ने देखिँदैन । विगतको सशस्त्र द्बन्दको क्रममा सर्वसाधारण नागरिकसमेत मारिएका वा बेपत्ता पारिएका छन् । जसअनुसार निर्देशिकाले पीडक र पीडितबीचको फरक व्यवहार देखाउन सकेको देखिँदैन । यसले गर्दा द्बन्द पीडितलाई दिन लागेको परिचयपत्र पीडकले समेत प्राप्त गर्ने देखिन्छ जुन न्यायोचित नहुने ।
- युद्धरत पक्ष विपक्षबाट अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार तथा मानवीय कानूनको व्यापक उल्लङ्घनद्वारा निर्दोष पक्षका उपर पुर्याएको शारीरिक, मानसिक, आर्थिक क्षति, मौलिक अधिकारको उल्लङ्घन वा भावनात्मक पीडा पुर्याइएका व्यक्तिहरूलाई पीडित मान्न सकिन्छ । सोअन्तर्गत पीडकलाई समावेश

गर्न सकिँदैन । पीडक अर्थात् मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनकर्तालाई न्यायको दायरामा ल्याइनुपर्ने विधिशास्त्रीय अवधारणाविपरीत पीडितसहर नै समान व्यवहार गरिनु न्यायोचित नहुने ।

- द्बन्दकालका पीडितको विशिष्ट पहिचान गर्ने आधारहरू सुनिश्चित नगर्ने हो र पीडित र पीडक सबैलाई द्बन्दको नाताले समान व्यवहार गर्ने हो भने पीडितप्रतिको राज्यको व्यवहार सम्मानजनक, यथार्थपरक र न्यायोचित हुन नसक्ने ।

(प्रकरण नं. ५)

- संक्रमणकालीन न्यायको सही र इमान्दार कार्यान्वयन गर्ने क्रममा सम्बद्ध विषयहरूको कानूनी, संस्थागत, प्रक्रियात्मक, उपचारात्मक र राहतमूलक कतिपय व्यवस्थाहरूको एकमुष्ट तर्जुमा गर्नु र लागू गर्नु जरूरी हुन्छ । बदलाको भाव वा अपराध ढाकछोप गर्ने उद्देश्यले कुनै नीति वा कानूनको तर्जुमा गर्नु वा सहीरूपमा बन्नुपर्ने नीति वा कानूनको निर्माण वा कार्यान्वयनलाई अवरोध गर्नु विडम्बनापूर्ण कुरा हुन्छ । नितान्त न्याय र विवेकसङ्गत तवरले समाजको चाहनाको सम्बोधन गर्ने हिसाबले दीर्घकालीन लक्ष्य लिई कानून र न्याय प्रणालीको सञ्चालन गर्न सकिएन भने समाज निरन्तर द्बन्दमा फसिरहने हुँदा विकास र सभ्यताको मार्गमा अग्रसर हुन असम्भव हुने ।
- द्बन्दकालमा भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका पीडितहरू आफूउपर भएको अन्याय विरुद्धको उपचार पाउने हकदार हुन् । तसर्थ पनि द्बन्द पीडित व्यक्तिहरूको लागि ल्याइएको भनिएको निर्देशिका र

त्यसमा रहेका प्रावधानहरूलाई पीडितले सुरुमै आपत्ति जनाइसकेको अवस्थामा त्यस्तो चाहनालाई सिधै इन्कार गर्न पनि सकिँदैन । सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बेपत्ता पारिएका वा मारिएका पीडितहरूलाई माओवादी जनयुद्धमा मारिएको भनी परिचयपत्र लिन बाध्य पारिने हो भने आफ्नै विरुद्धको कार्यको गौरवीकरण गर्न पीडितलाई बाध्य पारिएको अवस्था सिर्जना हुन जाने ।

- मुलुकमा भएको सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा मारिएका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको नजिकको हकदारको पहिचान गरी सम्बन्धित परिवारलाई सरकारको तर्फबाट उपलब्ध हुने विभिन्न सेवा सुविधा प्रदान गर्न सहज होस् भन्ने उद्देश्यले उक्त निर्देशिका बनेको देखिँदा द्वन्द्व पीडितले अपनत्व ग्रहण गर्ने खालको निर्देशिका बन्नु पर्ने जरूरी देखिन्छ । छुट्टाछुट्टै आन्दोलनका पीडितलाई समेट्ने गरी छुट्टाछुट्टै विषयको छुट्टै परिचय खुल्ने गरी निर्देशिका जारी गर्नु व्यावहारिक एवं न्यायोचितसमेत हुने ।

(प्रकरण नं. ६)

- विपक्षी नेपाल सरकारले जारी गरेको प्रस्तुत निर्देशिकामा प्रयुक्त भाषा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को भावना अनुसार भएको देखिएन । प्रस्तुत निर्देशिकामा संवैधानिक दायित्व अनुरूपको भाषा तथा उद्देश्य नदेखिएको हुँदा मन्त्रपरिषद्को मिति २०६९।११।४ को निर्णयबाट जारी भएको उक्त “राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति तथा परिवारलाई प्रदान गरिने परिचयपत्रसम्बन्धी निर्देशिका, २०६९”

सविधानको भावना तथा मर्म अनुरूपको र मान्य देखिन नआउने ।

(प्रकरण नं. ७)

निवेदक / पक्षका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताहरू ज्ञानेन्द्रराज आरण, गोविन्द वन्दी, रामचन्द्र पौडेल र शिवकुमार यादव

प्रत्यर्थी / विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता बालकृष्ण वाग्ले

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को प्रस्तावना, धारा ३३(त)(थ) र (ध)
- राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति तथा परिवारलाई प्रदान गरिने परिचयपत्र निर्देशिका, २०६९

आदेश

स.प्र.न्या.कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) बमोजिम यस अदालतको अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार छ :

हामी निवेदकहरू तत्कालीन नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी) द्वारा २०५२ साल फागुन १ देखि सञ्चालित माओवादी विद्रोहबाट पीडित व्यक्तिहरूको हकमा काम गर्ने उद्देश्यले स्थापित गैह्रसरकारी संस्थाका प्रतिनिधिहरूसमेत हौं । हामी निवेदकहरू विगत सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका पीडित व्यक्तिहरू भएकोले नेपाल सरकार र त्यसका मातहतका निकायहरूबाट विगत सशस्त्र द्वन्द्वसँग सम्बन्धित राहत, क्षतिपूर्तिलगायतका विषयमा भएका काम कारवाहीको सम्बन्धमा प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने भएकोले हालै सरकारले द्वन्द्व पीडित

परिचय पत्र वितरणसम्बन्धी विषयमा जारी गरेको निर्देशिका, २०६९ मा व्यवस्था गरिएका विषयमा हाम्रो चासो र सरोकार रहेको र यो विषय सार्वजनिक सरोकारको समेत भएकाले प्रस्तुत निवेदन गर्न आएका छौं।

विस्तृत शान्ति सम्झौता, नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ र सो संविधान जारी भएपछिका विभिन्न सहमति र सम्झौताहरूमा विगतमा माओवादीद्वारा सञ्चालित विद्रोहलाई “सशस्त्र द्वन्द्व” को नामले सम्बोधन गरिएको छ। विस्तृत शान्ति सम्झौताको प्रस्तावनाको आठौं अनुच्छेदमा “देशमा २०५२ सालदेखि चल्दै आएको सशस्त्र द्वन्द्वलाई शान्तिपूर्ण सहकार्यको नयाँ अध्याय प्रारम्भ भएको घोषणा गर्दै...” भन्ने शब्दावली प्रयोग गरिएको छ। त्यसरी नै नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३(त), (थ), र (ध) मा पनि सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा मानव अधिकारको उल्लङ्घन भएका व्यक्तिहरूलाई उचित राहत, सम्मान र पुनर्स्थापनाको व्यवस्था गर्ने भन्ने शब्दावलीको प्रयोग भएको छ। तर डा.बाबुराम भट्टराई प्रधानमन्त्री भएको बेलाको सरकारले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ तथा विस्तृत शान्ति सम्झौता, २०६३ को प्रावधान र भावनाविपरीत विगतको उक्त सशस्त्र द्वन्द्वलाई “राजनीतिक द्वन्द्वको” नाम दिई त्यस्ता द्वन्द्वबाट पीडित व्यक्तिलाई राज्यबाट प्रदान गर्ने भनिएको परिचयपत्रमा माओवादी जनयुद्ध भनी सम्बोधन गरी “राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति तथा परिवारलाई प्रदान गरिने परिचयपत्रसम्बन्धी निर्देशिका, २०६९” जारी गरी मिति २०६९/११/०१ गते स्वीकृत भएको जानकारी प्राप्त भयो। सोहीअनुरूप विपक्षीहरूबाट काम गर्न लागिएको व्यहोरा जानकारी हुन आयो।

उक्त निर्देशिकामा रहेका प्रावधानहरू नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ र विस्तृत

शान्ति सम्झौता, २०६३ को प्रावधानसँग बाझिएको छ। “राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति तथा परिवारलाई प्रदान गरिने परिचयपत्रसम्बन्धी निर्देशिका, २०६९” को नामकरण नै गलत छ। विगतको सशस्त्र द्वन्द्वलाई यसले राजनीतिक द्वन्द्व भन्नु आफैँमा गलत छ। उक्त विवादित निर्देशिकाको दफा २ को परिभाषा खण्डमा “राजनीतिक द्वन्द्व” भन्ने शब्दको परिभाषा गरिएको छ। जसअनुसार “राजनीतिक द्वन्द्व” भन्नाले माओवादी जनयुद्धसमेतलाई जनाउनेछ भनी परिभाषित गरिएको छ। विस्तृत शान्ति सम्झौता र नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले विगतको सशस्त्र द्वन्द्वलाई मात्र चिन्दछ। माओवादी जनयुद्धलाई चिन्दैन। विघटित संविधान सभाको बहुमतसमेतबाट अस्वीकृत भइसकेको उक्त जनयुद्ध शब्दलाई विस्तृत शान्ति सम्झौता र नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को मर्म तथा भावनाविपरीत नामकरण गर्ने अधिकार विपक्षी मन्त्रालयलाई छैन। अतः निर्देशिकाको नाम र दफा २ को व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को प्रस्तावना र धारा ३३(त)(थ) र (ध) सँग बाझिएकाले बदर गरिपाउँ।

त्यसै गरी विवादित निर्देशिकाले परिचयपत्र दिने गरी परिभाषित गरेका सबै व्यक्तिहरू पीडितको परिभाषाभित्र पर्दैनन्। परिचयपत्र प्राप्त गर्ने व्यक्ति पनि राजनीतिक द्वन्द्वसँग सम्बन्धित भएको मानिने भन्ने व्यवस्था गरेकोले विगतमा भएका गम्भीर अपराधका पीडितलाई समेत घुमाउरो पाराले राजनीतिक घटनाका पीडित बनाई प्रकारान्तरले सबै गम्भीर अपराधलाई राजनीतिक घटना बनाउन षडयन्त्रमूलक ढंगले निर्देशिका जारी गरिएकोले सो निर्देशिका स्वीकार्य हुन सक्दैन। त्यसमा पनि माओवादी जनयुद्ध भनेर लिखितरूपमा स्वीकार गरेपछि मात्र परिचय पत्र दिइने गरी बनाइएको उक्त संवैधानिक प्रावधानविपरीतको निर्देशिकाको ढाँचाले पीडितलाई झन् पीडा दिलाउने,

अपमानित र अपहेलित गराउने किसिमको छ ।

अतः विपक्षीहरूद्वारा तयार पारिएको राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति तथा परिवारलाई प्रदान गरिने परिचयपत्र निर्देशिका, २०६९ को अनुसूची १ मा उल्लिखित राजनीतिक द्वन्द्व, मृत्युवरण गरेका तथा अनुसूची ५ मा मृत्युवरण गरेका, माओवादी जनयुद्ध, राजनीतिक द्वन्द्वलगायतका शब्दावलीहरू राखी परिचयपत्र दिने गरी भएका निर्णयहरू नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को प्रस्तावना, धारा १२, १३, ३३, १६६ समेतको विपरीत भएकोले उक्त मृत्युवरण गरेका, माओवादी जनयुद्ध, राजनीतिक द्वन्द्व र राजनीतिक आन्दोलन जस्ता शब्दहरू उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिपाउँ । द्वन्द्वबाट पीडित पक्षहरूलाई मान्य हुने विस्तृत शान्ति सम्झौतामा उल्लिखित सशस्त्र द्वन्द्वको नाममा पीडित परिवारका सदस्यहरूलाई परिचय पत्र बाँड्नु भनी परमादेशलगायत उपयुक्त आज्ञा, आदेश वा पुर्जा जारी गरिपाउँ । साथै विपक्षीहरूबाट वितरण गर्न लागिएको परिचयपत्र नेपालको अन्तरिम संविधान, एवं विस्तृत शान्ति सम्झौतासमेतको प्रावधानविपरीत भएकोले त्यस्तो गैरकानूनी प्रमाणका आधारमा सशस्त्र द्वन्द्वबाट पीडित ठूलो समुदायले राज्यबाट प्राप्त गर्ने विभिन्न सुविधा एवं पहिचानबाट वञ्चित हुनुपर्ने र त्यस्तो सुविधा प्राप्त गर्न अयोग्य व्यक्तिले समेत प्राप्त गर्ने प्रवल सम्भावना भएकोले परिचयपत्र बाँड्ने कार्य प्रस्तुत रिट निवेदनको अन्तिम किनारा नहुँदासम्म जुन अवस्थामा छ त्यही अवस्थामा राख्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाको म्यादबाहेक १५ (पन्ध्र) दिनभित्र सम्बन्धित मिसिलसमेत साथै राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित

जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा सूचना म्याद पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु । अन्तरिम आदेश हुनुपर्ने नपर्ने सम्बन्धमा विपक्षीहरू समेतलाई सहभागी गराई छलफल गराउन उपयुक्त हुने हुँदा सोसम्बन्धमा पेसी तोकी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय तथा विपक्षीहरूलाई जानकारी गराई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।४।२९ को आदेश ।

अन्तरिम आदेश जारी हुने नहुने सम्बन्धमा विचार गर्दा, राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिका परिवारलाई प्रदान गरिने परिचयपत्र निर्देशिका, २०६९ मा समेटिएका शब्दावली नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३ मा प्रयोग भएदेखि बाहेकका शब्दहरू प्रयोग भई द्वन्द्वका पक्षहरू द्वन्द्वबाट पीडितहरूलाई समग्रतामा नसमेटिएको प्रश्न विद्यमान रहेको र मन्त्रिपरिषद्ले त्यस्तो निर्देशिका जारी गरी सुविधा दिनेलगायतका व्यवस्थाहरूको निश्चित कानूनी आधार प्रस्ट गर्न सकेको नदेखिएको, संविधानबमोजिम निर्विवादरूपमा वा न्यायिक निरोपण गरे बेगर कुनैरूपमा परिचय पत्र वितरण गर्न तथा कार्यान्वयन गर्न दिन तत्काल मिल्ने नदेखिएकोले अन्तिम निर्णय नभएसम्म विवादित निर्देशिकाको कार्यान्वयन जहाँ जे अवस्थामा छ सोही अवस्थामा रोकनु, अघि नबढाउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०७०/४/२८ को आदेश ।

गृह मन्त्रालयबाट के कुन किसिमको गैरकानूनी वा गैरसंवैधानिक कार्य भई रिट निवेदकहरूको मौलिक हकको हनन् भयो सो विषयमा निवेदन व्यहोरामा किटान गरी उल्लेख गर्न नसकेको हुँदा यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाई दायर भएको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज

गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३ को खण्ड (त) मा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मारिएकाहरूको परिवारलाई तथा यस क्रममा घाइते भई अपाङ्ग र अशक्त भएकाहरूलाई उचित राहत, सम्मान तथा पुनर्स्थापनाको व्यवस्था गर्ने राज्यको दायित्व रहने भनी स्वीकार गरिएको र सोहीबमोजिम नेपाल सरकारले सशस्त्र द्वन्द्व पीडितहरूलाई राहत प्रदान गर्दै आइरहेको छ । जहाँसम्म निवेदकहरूले उल्लेख गर्नुभएको निर्देशिकासम्बन्धी विषय छ, मुलुकमा भएको सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा मारिएका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको नजिकको हकदारको पहिचान गरी सम्बन्धित परिवारलाई सरकारको तर्फबाट उपलब्ध हुने विभिन्न सेवा सुविधा प्रदान गर्न सहज होस् भन्ने पवित्र उद्देश्यले उक्त निर्देशिका बनेको देखिन्छ ।

राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका परिवारलाई प्रदान गरिने परिचय पत्र निर्देशिका, २०६९ स्वीकृत गर्ने विषयको शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालयको प्रस्ताव मन्त्रपरिषद्को बैठकमा पेस हुँदा मन्त्रपरिषदले उक्त प्रस्ताव स्वीकृत गर्ने निर्णय गरेको हो । सो निर्देशिका ऐन वा नियमअन्तर्गत बनेको नभई कार्यकारिणीको नीतिगत तहबाट बनेको नीतिगत दस्तावेज भएको हुँदा संवैधानिक वा कानूनी परीक्षण गर्नुपर्ने आवश्यकता नरहेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विपक्षी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद् कार्यालयको लिखित जवाफ ।

विपक्षीहरूले दाबी लिएको निर्देशिकामा उल्लेख भएका शब्दावलीहरू मृत्युवरण गरेका, माओवादी जनयुद्ध र राजनीतिक द्वन्द्व भन्ने व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ र विस्तृत शान्ति सम्झौताविपरीत भएको भनी जिकिर लिनुभएको देखिन्छ । उक्त निर्देशिकाबमोजिम प्रदान हुने परिचय पत्रको ढाँचामा राजनीतिक द्वन्द्व र माओवादी जनयुद्ध

भन्ने शब्दावलीहरू प्रयोग नभएको अवस्था छ । परिचयपत्रको प्रकरण नं. २ मा राजनीतिक द्वन्द्वको विवरण भन्नेसम्म उल्लेख भएको र सशस्त्र द्वन्द्वबाट पीडित व्यक्ति वा परिवारले आफू वा परिवार के कुन अवस्था, कारण र पक्षबाट पीडित हुनु परेको हो सो विवरण निजहरूबाट नै प्राप्त हुन सकोस् र सोहीबमोजिम द्वन्द्वको विवरण उल्लेख गरी परिचयपत्र प्रदान गर्दा निजहरूको पहिचान तथा आत्मसम्मान हुने उद्देश्यले सो परिचयपत्र प्राप्त गर्दा भर्नुपर्ने फारममा राजनीतिक द्वन्द्वको विवरणसम्म उल्लेख गर्नको लागि उक्त अनुसूचीका फारामहरू रहेका हुन् । विपक्षीले सशस्त्र द्वन्द्वको अवस्था, कारणबाट परिचय पत्र लिन चाहेको भए सोबमोजिम परिचय पत्र पाउने अधिकार निजहरूमा सुरक्षित नै भएकोमा अन्य व्यक्तिले राजनीतिक द्वन्द्वको अवस्था, कारण र पक्षको विवरण भरी सो विवरणका आधारमा निजहरूले प्राप्त गर्ने परिचयपत्रलाई विपक्षीले अन्यथा भन्न मिल्ने होइन ।

निर्देशिकाको दफा २ को (क) ले राजनीतिक द्वन्द्वको परिभाषा गरेको छ । माओवादी जनयुद्ध, ऐतिहासिक जन आन्दोलन, मधेश / तराई, जनजाति, थरुहट, दलित, पिछडा वर्ग, चुरेभावर आन्दोलन र अन्य समुदायका न्यायोचित मागका लागि भएका विविध आन्दोलनलाई समेट्ने गरी परिचय पत्र प्रदान हुने सन्दर्भमा निर्देशिका जारी भएको हो । नेपालमा भएका विविध प्रकारका आन्दोलनलाई सम्बोधन हुने गरी प्रदान हुने परिचय पत्रलाई केवल राजनीतिक द्वन्द्व र माओवादी जनयुद्धलाई मात्र समेट्ने गरी जारी गर्नुपर्ने भन्ने निवेदकहरूको माग गलत छ । उल्लिखित विषयमा सम्मानित अदालतबाट जे जस्तो अन्तिम निर्णय हुन्छ यस मन्त्रालयलाई सर्वस्वीकार्य हुने नै छ भन्नेसमेत व्यहोराको शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेसीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक

तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री ज्ञानेन्द्रराज आरण, श्री गोविन्द वन्दी, श्री रामचन्द्र पौडेल र श्री शिवकुमार यादवले अन्तरिम संविधानको भावनाविपरीत निर्देशिका जारी भएको छ । पीडक नै पीडित बनी परिचयपत्र लिने हो भने पीडितको क्षतिपूर्ति र राहतको सुनिश्चितता हुँदैन । राजनीतिक शब्दावली प्रयोग गरी बनाइएको निर्देशिका पीडितमुखी हुन सकेको छैन । परिचयपत्र सरकारी सेवा सुविधा लिनको लागि हो । यदि पीडितले सो लिन नमाने कसका लागि यो बनेको हो विपक्षीहरूले प्रस्ट पार्न सकेका छैनन् । यसकारण नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ र यसको अभिन्न अंगको रूपमा रहेको विस्तृत शान्ति सम्झौता, २०६३ को मर्म, भावना र प्रावधानविपरीत “राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति तथा परिवारलाई प्रदान गरिने परिचयपत्रसम्बन्धी निर्देशिका, २०६९” जारी भएको हुँदा त्यस्तो निर्देशिका प्रारम्भिकरूपमै बदर घोषित गरिनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री बालकृष्ण वाग्लेले उक्त निर्देशिका कानूनी शक्ति नभएको दस्तावेज हुँदा अदालतले बदर घोषित गर्न सक्दैन । सशस्त्र द्वन्द्व चाहे त्यो माओवादी द्वन्द्व होस्, चाहे त्यो ऐतिहासिक जनआन्दोलन वा मधेश / तराई आन्दोलन, जनजाति, थरूहट, चुरेभावर एवं अन्य समुदायले न्यायोचित मागका लागि गरिएका विविध आन्दोलन किन नहोस् त्यस्ता आन्दोलनको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति वा परिवारलाई सरकारको तर्फबाट उपलब्ध हुने विभिन्न सेवा सुविधा प्रदान गर्न सहज होस् भन्ने उद्देश्यका साथ उक्त निर्देशिका जारी गरिएको हुँदा बदर हुनुपर्ने होइन । त्यसमा प्रयुक्त शब्दकै कारण पीडित व्यक्तिलाई सहयोग पुर्याउने उद्देश्यमाथि आपत्ति जनाउनु पर्ने विषय नभएको र

राज्यले सबै प्रकारका द्वन्द्वबाट प्रभावित व्यक्तिहरूलाई समान व्यवहार गर्नुपर्ने हुँदा रिट जारी हुनुपर्ने अवस्था छैन भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

दुवै पक्षहरूको तर्फबाट प्रस्तुत बहससमेत सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा यसमा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु पर्ने हो होइन? सोही विषयको निरूपण गर्नुपर्ने देखिँन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा नेपाल सरकार शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालयबाट जारी भएको राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका परिवारलाई प्रदान गरिने परिचय पत्र निर्देशिका, २०६९ नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को प्रस्तावना, धारा ३३(त)(थ) र (ध) सँग बाझिएको साथै विस्तृत शान्ति सम्झौता, २०६३ र संविधानको भावना र त्यसले स्वीकार गरेको सशस्त्र द्वन्द्वलाई राजनीतिक द्वन्द्वको नाम दिई त्यसको परिभाषा गर्ने क्रममा राजनीतिक द्वन्द्व भन्नाले माओवादी जनयुद्धलाई जनाउँछ भनी उल्लेख गरिएकोले त्यस्तो निर्देशिकाका शब्दहरूलाई उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी अन्तरिम संविधान र विस्तृत शान्ति सम्झौतामा उल्लिखित सशस्त्र द्वन्द्वको नामबाट पीडित परिवारका सदस्यहरूलाई परिचयपत्र बाँड्नु भनी परमादेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन दाबी रहेको देखियो ।

३. उक्त निर्देशिकाको कानूनी परिणाम नभएको हुँदा अदालतले हस्तक्षेप गर्न नमिल्ने भनी विपक्षीतर्फबाट जिकिर लिएको देखियो । निवेदकले विवाद उठाएको “राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति तथा परिवारलाई प्रदान गरिने परिचयपत्र निर्देशिका, २०६९” मा भएको व्यवस्था हेर्दा सशस्त्र द्वन्द्वलगायतका विविध आन्दोलनको क्रममा मारिएका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति तथा परिवारलाई नेपाल सरकारबाट दिन खोजिएको राहतलाई सम्बोधन गर्न खोजिएको देखिन्छ । परिचयपत्र बाँड्नुको उपादेयता सशस्त्र

द्वन्द्वलगायतका विविध आन्दोलनको क्रममा मारिएका व्यक्ति वा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको सम्मान तथा निजका परिवारहरूलाई नेपाल सरकारबाट उपलब्ध हुने विभिन्न सेवा सुविधा प्राप्त गर्न सहज होस् भन्ने रहेको उक्त निर्देशिकाको प्रकरण नं. ६ बाट देखिन्छ । यसरी परिचयपत्रको आधारमा सरकारले द्वन्द्वपीडित व्यक्तिलाई राहत तथा आर्थिक सहयोगलगायतका सेवा सुविधा प्रदान गर्ने उद्देश्यले परिचयपत्र वितरण गर्न लागेको देखिँदा उक्त परिचयपत्र पीडित व्यक्ति तथा परिवारलाई लाभको आधार बन्न जाने देखिन्छ । मन्त्रपरिषद्ले घोषणा गरेको नीति अर्थात् स्वीकृत गरेको निर्देशिका आफैँमा नीति हुने र त्यसको आधारमा क्षतिपूर्ति, सेवा सुबिधा आदिलाई प्रभावित गर्ने खालको छ भने त्यसको परिणाम छैन भन्न मिल्दैन । मन्त्रपरिषद्ले कुनै निर्णय गर्न चाहे त्यो प्रशासनिक नै किन नहोस् त्यसले कानूनको सीमालाई ध्यान राख्नै पर्छ । मन्त्रपरिषद्को निर्णय स्वयं पनि कानूनको सीमाबाहिर पर्दैन । परिचयपत्र निर्देशिका नेपाल सरकारको निर्णयद्वारा जारी भएको र त्यसको आधारमा द्वन्द्वबाट पीडित व्यक्ति वा निजको परिवारलाई सुविधा वा लाभ वितरण हुन्छ भने वा त्यसको आधार बनाइन्छ भने त्यसबाट सिर्जित परिणामको खराबीको उपचार माग गर्न संविधानको धारा १०७(२) को सहारा लिन नसकिने भन्ने हुँदैन । प्रस्तुत निर्देशिका धारा ३३ को खण्ड (त) सँग र विस्तृत शान्ति सम्झौतासँग सम्बन्धित देखिएको र निर्देशिकाअन्तर्गत जारी हुने परिचयपत्रबाट आर्थिक सेवा सुविधा प्रदान गर्ने दृष्टिकोण लिएको र त्यसबाट हक अधिकारको उपभोगमा प्रमाणित गर्ने दृष्टिकोण लिइन्छ । त्यसबाट समानतालगायतको हक प्रभावित हुन सक्ने भई उपचारको रिटमा विचार गर्न मिल्दैन भन्न मनासिब हुँदैन । साथै सरकारको निर्णय एवं काम कारवाही संविधान एवं प्रचलित कानूनविपरीत हुन्छ र त्यसबाट व्यक्तिको हक अधिकारमा प्रतिकूल असर

पर्न जान्छ भने त्यस विरुद्ध उपचार खोज्न नमिल्ने भन्न मिल्ने । यसकारण प्रस्तुत निर्देशिकाको कानूनी परिणाम छैन भन्ने विपक्षीहरूको जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

४. विवादित परिचयपत्र निर्देशिका, २०६९ को नाम र त्यसमा उल्लिखित राजनीतिक द्वन्द्व, मृत्युवरण गरेका तथा माओवादी जनयुद्धलगायतका शब्दावलीहरू राखी परिचयपत्र दिने गरी भएका निर्णयहरू नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ र विस्तृत शान्ति सम्झौतासमेतको विपरीत भएकोले उक्त शब्दहरू उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिपाउँ निवेदकहरूले चुनौती दिएको देखिन्छ । मिति २०६९।११।१४ मा जारी भएको विवादित परिचयपत्र निर्देशिका, २०६९ को दफा २ को परिभाषा खण्डमा “राजनीतिक द्वन्द्व” भन्नाले माओवादी जनयुद्ध, ऐतिहासिक जनआन्दोलन, मधेश / तराई आन्दोलन, जनजाति आन्दोलन, थरुहट आन्दोलन, दलित तथा पिछडावर्ग आन्दोलन, चुरेभावर आन्दोलन र अन्य समुदायका न्यायोचित मागका लागि भएका आन्दोलनलाई जनाउनेछ भनी परिभाषित गरिएको पाइन्छ । यसैगरी परिचयपत्र लिनका लागि भर्नुपर्ने निर्देशिकाको अनुसूची २ बमोजिम निवेदनको ढाँचामा चिह्न लगाउनका लागि राजनीतिक आन्दोलनको विवरणअन्तर्गत (क) मा “माओवादी जनयुद्ध” लाई राखिएको देखिन्छ । उक्त व्यवस्था संविधानको भावना अनुकूल छ छैन भनी हेर्दा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३ (त)(थ)(द) र (ध) मा राज्यको दायित्वसम्बन्धी देहायको व्यवस्था रहेको पाइन्छ ।

(त) सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मारिएकाहरूको परिवारलाई तथा यस क्रममा घाइते भई अपाङ्ग र अशक्त भएकाहरूलाई उचित राहत, सम्मान तथा पुनर्स्थापनाको व्यवस्था गर्ने,

(थ) सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बेपत्ता पारिएका

- व्यक्तिहरूको सम्बन्धमा गठित छानबिन आयोगको प्रतिवेदनका आधारमा त्यस्ता व्यक्तिहरूका पीडित परिवारहरूलाई राहत उपलब्ध गराउने,
- (द) सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा विस्थापितहरूको पुनर्स्थापना गर्न, नष्ट भएका निजी तथा सार्वजनिक सम्पत्तिहरूको हकमा राहत प्रदान गर्न तथा ध्वस्त संरचनाहरूको पुनर्निर्माण गर्न विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- (ध) सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन गर्ने तथा मानवता विरुद्धको अपराधमा संलग्न व्यक्तिहरूको बारेमा सत्य अन्वेषण गर्न तथा समाजमा मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्न उच्चस्तरीय सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन गर्ने ।

५. यसरी संविधानको उपर्युक्त व्यवस्थाबाट सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बेपत्ता पारिएका वा मारिएका व्यक्तिहरूको पीडित परिवारहरूलाई राहत दिनुपर्ने राज्यउपर दायित्व निरूपित गरेको देखिन्छ भने विगतको सशस्त्र द्वन्द्वलाई विवादित परिचयपत्र निर्देशिकामा उल्लेख भएजस्तै “राजनीतिक द्वन्द्व र माओवादी जनयुद्ध” जस्ता शब्दहरूको प्रयोग गरी सम्बोधन गरेको पाइँदैन । साथै विवादित निर्देशिकाले समग्ररूपमा राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ । यसैगरी उक्त विवादित निर्देशिकामा प्रयुक्त “मृत्युवरण” शब्दले मारिएको भन्ने स्पष्ट गर्ने देखिँदैन । विगतको सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा सर्वसाधारण नागरिकसमेत मारिएका वा बेपत्ता पारिएका छन् । जसअनुसार निर्देशिकाले पीडक र पीडितबीचको

फरक व्यवहार देखाउन सकेको देखिँदैन । यसले गर्दा द्वन्द्व पीडितलाई दिन लागेको परिचयपत्र पीडकले समेत प्राप्त गर्ने देखिन्छ जुन न्यायोचित हुँदैन । युद्धरत पक्ष विपक्षबाट अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार तथा मानवीय कानूनको व्यापक उल्लङ्घनद्वारा निर्दोष पक्षका उपर पुर्याएको शारीरिक, मानसिक, आर्थिक क्षति, मौलिक अधिकारको उल्लङ्घन वा भावनात्मक पीडा पुर्याइएका व्यक्तिहरूलाई पीडित मान्न सकिन्छ । सोअन्तर्गत पीडकलाई समावेश गर्न सकिँदैन । पीडक अर्थात मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनकर्तालाई न्यायको दायरामा ल्याइनु पर्ने विधिशास्त्रीय अवधारणाविपरीत पीडितसरह नै समान व्यवहार गरिनु न्यायोचित हुँदैन । द्वन्द्वकालका पीडितको विशिष्ट पहिचान गर्ने आधारहरू सुनिश्चित नगर्ने हो र पीडित र पीडक सबैलाई द्वन्द्वको नाताले समान व्यवहार गर्ने हो भने पीडितप्रतिको राज्यको व्यवहार सम्मानजनक, यथार्थपरक र न्यायोचित हुन सक्दैन । निर्देशिकाको उद्देश्य द्वन्द्व कालका सबैलाई पीडित मान्ने हो भने त्यो फरक कुरा हो । उल्लिखित निर्देशिकाको समग्र अध्ययनबाट सशस्त्र द्वन्द्वबाट पीडितले मात्र होइन पीडकले पनि परिचयपत्र लिन सक्ने देखिन्छ ।

६. संक्रमणकालीन न्यायको सही र इमान्दार कार्यान्वयन गर्ने क्रममा सम्बद्ध विषयहरूको कानूनी, संस्थागत, प्रक्रियात्मक, उपचारात्मक र राहतमूलक कतिपय व्यवस्थाहरूको एकमुष्ट तर्जुमा गर्नु र लागू गर्नु जरूरी हुन्छ । बदलाको भाव वा अपराध ढाकछोप गर्ने उद्देश्यले कुनै नीति वा कानूनको तर्जुमा गर्नु वा सहीरूपमा बन्नुपर्ने नीति वा कानूनको निर्माण वा कार्यान्वयनलाई अवरोध गर्नु विडम्बनापूर्ण कुरा हुन्छ । नितान्त न्याय र विवेकसङ्गत तवरले समाजको चाहनाको सम्बोधन गर्ने हिसाबले दीर्घकालीन लक्ष्य लिई कानून र न्याय प्रणालीको सञ्चालन गर्न सकिएन

भने समाज निरन्तर द्वन्द्वमा फसिरहने हुँदा विकास र सभ्यताको मार्गमा अग्रसर हुन असम्भव हुन्छ । द्वन्द्वकालमा भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका पीडितहरू आफूउपर भएको अन्याय विरुद्धको उपचार पाउने हकदार हुन् । तसर्थ पनि द्वन्द्व पीडित व्यक्तिहरूको लागि ल्याइएको भनिएको निर्देशिका र त्यसमा रहेका प्रावधानहरूलाई पीडितले सुरुमै आपत्ति जनाइसकेको अवस्थामा त्यस्तो चाहनालाई सिधै इन्कार गर्न पनि सकिँदैन । सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बेपत्ता पारिएका वा मारिएका पीडितहरूलाई माओवादी जनयुद्धमा मारिएको भनी परिचयपत्र लिन बाध्य पारिने हो भने आफ्नै विरुद्धको कार्यको गौरवीकरण गर्न पीडितलाई बाध्य पारिएको अवस्था सिर्जना हुन जान्छ । सशस्त्र द्वन्द्वबाट पीडित व्यक्तिलाई निजको इच्छा विरुद्ध माओवादी जनयुद्धबाट पीडित भन्नु विरोधाभाषपूर्ण हुन्छ । यसबाट पीडित झन् पीडित बन्न जाने देखिन्छ । माओवादी पक्ष स्वयं पीडित भएको भए त्यसको लागि उनीहरूलाई स्वीकार्य फरक शब्द प्रयोग हुन सक्दछ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले सशस्त्र द्वन्द्वको कारण द्वन्द्वरत पक्षहरू, राज्य तथा तत्कालीन विद्रोही पक्षबाट पीडित भएका व्यक्तिलाई र नेपालको विभिन्न आन्दोलनमा संलग्न समूहहरूलाई एकै स्तरमा सम्बोधन गर्ने भनेको छैन । मुलुकमा भएको सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा मारिएका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको निजको हकदारको पहिचान गरी सम्बन्धित परिवारलाई सरकारको तर्फबाट उपलब्ध हुने विभिन्न सेवा सुविधा प्रदान गर्न सहज होस् भन्ने उद्देश्यले उक्त निर्देशिका बनेको देखिँदा द्वन्द्व पीडितले अपनत्व ग्रहण गर्ने खालको निर्देशिका बन्नु पर्ने जरूरी देखिन्छ । छुट्टाछुट्टै आन्दोलनका पीडितलाई समेट्ने गरी छुट्टाछुट्टै विषयको छुट्टै परिचय खुल्ने गरी निर्देशिका जारी गर्नु व्यावहारिक एवं न्यायोचितसमेत हुने देखिन्छ ।

७. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३

को धारा ३३(त) मा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मारिएकाहरूको परिवारलाई तथा यस क्रममा घाइते भई अपाङ्ग र अशक्त भएकाहरूलाई उचित राहत, सम्मान तथा पुनर्स्थापनाको व्यवस्था गर्ने, (थ) मा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको सम्बन्धमा गठित छानबिन आयोगको प्रतिवेदनका आधारमा त्यस्ता व्यक्तिहरूका पीडित परिवारहरूलाई राहत उपलब्ध गराउने र (द) मा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा विस्थापितहरूको पुनर्स्थापना गर्न, नष्ट भएका निजी तथा सार्वजनिक सम्पत्तिहरूको हकमा राहत प्रदान गर्न तथा ध्वस्त संरचनाहरूको पुनर्निर्माण गर्न विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गर्नेसमेतको सवैधानिक प्रावधान राखिएको देखिन्छ । तर विपक्षी नेपाल सरकारले जारी गरेको प्रस्तुत निर्देशिकामा प्रयुक्त भाषा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को भावनाअनुसार भएको देखिएन । प्रस्तुत निर्देशिकामा सवैधानिक दायित्वअनुरूपको भाषा तथा उद्देश्य नदेखिएको हुँदा मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६९।११।४ को निर्णयबाट जारी भएको उक्त “राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति तथा परिवारलाई प्रदान गरिने परिचयपत्रसम्बन्धी निर्देशिका, २०६९” संविधानको भावना तथा मर्मअनुरूपको र मान्य देखिन आएन ।

८. अतः उक्त “राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति तथा परिवारलाई प्रदान गरिने परिचयपत्रसम्बन्धी निर्देशिका, २०६९” मा पुनरावलोकन गरी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३ मा प्रयोग भएका शब्द र भावनाअनुरूप जुन आन्दोलन वा संघर्ष हो त्यसको स्पष्ट किटान गरी मानव अधिकारको उल्लङ्घनबाट पीडित हुन पुगेको स्थिति देखिने गरी निर्देशिका जारी गरी परिचयपत्र प्रदान गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा निर्देशनात्मक आदेश जारी हुने ठहर्छ । प्रस्तुत आदेशको

जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षीहरूलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.ओमप्रकाश मिश्र

इजलास अधिकृत : सुरेशराज खनाल
इति संवत् २०७२ साल भदौ ९ गते रोज ४ शुभम् ।

निर्णय नं. १६१३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ
आदेश मिति : २०७२।१०।२५।२
०६९-WO-०६२०

मुद्दा:- उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक : धनकुटा जिल्ला, धनकुटा नगरपालिका वडा नं. ७ मा मुख्य कार्यालय रहेको वन पैदावर व्यवसायी संघ नेपालको तर्फबाट अख्तियार प्राप्त भई आफ्नो हकमा समेत लेखनाथ बास्तोला

विरुद्ध

विपक्षी : प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय,
सिंहदरबार, काठमाडौंसमेत

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा८९(१) मा “कानूनबमोजिम बाहेक कुनै कर लगाइने र उठाइने छैन” भन्ने व्यवस्था भएको पाइन्छ । आयकर ऐन, २०५८ को दफा २(ढ) मा शुल्कलाई समेत करको परिभाषामा समेटेकोले सरकारी कोषमा जम्मा हुने गरी असुल गरिने कर, शुल्क वा अन्य रकमसमेत करको परिभाषाको दायरामा आउँने हुँदा विपक्षीहरूले निवेदकबाट वन विकास कोषबाट भनी रसिद काटी असुल गरेको शुल्क पनि कर कै रूप हो भन्ने मान्नु पर्ने हुन्छ । यसरी कर लगाउने, उठाउने जस्तो करसँग सम्बन्धित विषयलाई सारवान कानूनमा नै स्पष्टरूपमा समेटिएको हुनु पर्ने र त्यस्तो सारवान कानून संविधानअनुसार नै बनेको हुनु आवश्यक हुने ।
- बजेट वक्तव्यको आधारमा निर्देशिका जारी गरी कर लगाउन वा उठाउन पाउने प्रावधान नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले प्रदान गरेको देखिन्छ । करसँग सम्बन्धित कुराहरू ऐनले स्पष्ट अधिकार दिएकोमा बाहेक निर्देशिका जारी गरी सोही निर्देशिकाको आधारमा मात्र कुनै शुल्क तोक्नु, उठाउनु र अदालतले जारी गरेको आदेशसमेत पालन नगर्नु प्रजातान्त्रिक शासन पद्धतिको मर्मविपरीत हुन जान्छ । निर्देशिकाको भरमा कुनै रकम दैदस्तुर कुनै पनि बहानामा उठाउन नपाउने अवस्थामा वन विकास कोष निर्देशिका जारी गरी रकम उठाएको विपक्षीहरूको सो कार्य संविधान एवम् कानून प्रतिकूल रहेको देखिन आउने ।

(प्रकरण नं.७)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता विमल सुवेदी
विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता
चन्द्रबहादुर सापकोटा
अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प. २०७०, अङ्क १०, नि.नं.९०६० सम्बद्ध कानून :
- आयकर ऐन, २०५८ को दफा २(ढ)

आदेश

स.प्र.न्या.कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) अन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य र निर्णय यसप्रकार छ:

निवेदक वन पैदावर व्यवसायी संघ काठ उद्योग व्यवसायीहरूको छाता संगठनको रूपमा संस्था दर्ता ऐन, २०३४ मातहत जिल्ला प्रशासन कार्यालय, धनकुटामा दर्ता भएको गैरराजनैतिक र मुनाफारहित संस्था हो। यस संस्थाले पूर्वाञ्चलक्षेत्रअन्तर्गतका पूर्वी पहाडी जिल्लामा विभिन्न मानिसहरूका नाममा दर्ता भएका नम्बरी जग्गामा रहेका काठहरू कानूनीरूपमा खरिद गरी कानूनतः बुझाउनु पर्ने सरकारी कर दस्तुर बुझाई आफ्नो व्यवसाय गरी आएको छ। यसै क्रममा नेपाल सरकारको आ.व. २०६४।६५ को बजेट वक्तव्यमा वन पैदावर व्यवसायसँग संलग्न व्यवसायीहरूको योगदानमा छुट्टै वन विकास कोष स्थापना गर्ने र सो कोषमा व्यवसायीले काठ खरिद गर्दा यस कोषमा प्रचलित मूल्यअनुसार तिर्नुपर्ने राजस्वमा प्रति क्यु.फिट रु. ५। – थप योगदान गर्ने गराउने र सरकारको तर्फबाट त्यति नै रकम कोषमा जम्मा गर्ने व्यवस्था गरिने र कोषमा संकलित रकम वृक्षारोपण र वन संवर्द्धन कार्यमा खर्च गर्नका लागि कोषसम्बन्धी निर्देशिका वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयले २०६४ असोजभित्र तयार गर्ने भन्ने रहेको र मिति २०६४।११।१५ मा मन्त्रिस्तरीय निर्णयबाट

वन विकास कोष निर्देशिका, २०६४ स्वीकृत भएको थियो। यसलाई अझ मर्यादित र व्यवस्थित बनाउने भनी वन विभागले जिल्ला वन कार्यालयहरूलाई परिपत्र गरी मापदण्डसमेत तोकेको र सो मापदण्डमा “व्यावसायिक प्रयोजनका लागि इजाजत दिने काठको हकमा रु. ५। – प्रति क्यु. फिटका दरले वन विकास कोषको रकमसमेत लिने” भन्ने उल्लेख भएबमोजिम जिल्ला वन कार्यालयहरूले काठ व्यवसायीहरूबाट सो रकम असुलउपर गर्दै आएको अवस्थामा निवेदकले मिति २०६९।८।१९ मा वन विभागमा सो कोषको सम्बन्धमा बुझ्दा उक्त कोष नाममात्रमा सीमित रहेको र नेपाल सरकारका तर्फबाट थप गर्ने भनिएको रकमसमेत उक्त कोषमा जम्मा हुन नआएको साथै जिल्ला वन कार्यालयहरूले उठाएको रकमसमेत उक्त कोषमा जम्मा नभई जिल्ला वन कार्यालयहरूले नै राखी रहेको भन्ने बुझिन आएकाले सोसम्बन्धमा लिखित जानकारी माग गर्दा सो जानकारी दिन नमिल्ने जवाफ दिइयो। यससम्बन्धमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा रिट दायर भई २०६५ सालमा निर्णयसमेत भइसकेको जानकारी पाई उक्त फैसलाको प्रमाणित प्रतिलिपि अध्ययन गरी फैसलाको विवरण विपक्षीहरूलाई स्मरण गराउँदासमेत पूर्णतः बेवास्ता गरी विपक्षीहरूले वन विकास कोषको लागि भनी रकम उठाई रहेकाले विपक्षीहरूको सो कार्य नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा धारा ८९(१) को प्रतिकूल भई सो कार्यले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२, १८, १९ र ३२ द्वारा प्रदत्त संवैधानिक हक हनन् गरेकाले विपक्षीहरूबाट वन विकास कोषको नाममा वन पैदावर व्यवसायीहरूबाट रकम उठाउने भए गरेका सम्पूर्ण निर्णय पत्र, परिपत्रलगायत विपक्षी वन विभागबाट निजी आवादी जग्गामा भएका रूख कटान, स्थानान्तरण तथा बिक्री वितरण गर्न व्यवस्था मिलाउन मिति २०६४।१।१७ मा विभागीय निर्णय भएको भनी गरेको पत्राचारलगायतका परिपत्र र सोसँग

सम्बन्धित सम्पूर्ण कार्यलगायत मिति २०६४।१।१५ को मन्त्री स्तरीय निर्णयबाट पारित वन विकास कोषको लागि रकम उठाउने भनी विपक्षीहरूबाट भए गरेका पत्राचार निर्णयलगायत सम्पूर्ण कार्य उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी गैरकानूनीरूपमा उठाइएको सम्पूर्ण रकमको साँवा र कानूनबमोजिमको ब्याजसमेत फिर्ता गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेश जारी गरिपाउँ । साथै यो निवेदनको टुङ्गो नलागेसम्म वन विकास कोषका नाममा उठाई रहेको रकम वन पैदावर व्यवसायीहरूबाट नलिनु, नउठाउनु भनी प्रत्यर्थीहरूका नाममा अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वन पैदावर व्यवसायी संघ नेपालको तर्फबाट अख्तियारप्राप्त भई आफ्नो हकमासमेत लेखनाथ बास्तोलाको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाको म्यादबाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु । साथै अन्तरिम आदेशको माग सम्बन्धमा विचार गर्दा रिट निवेदक सुभाषकुमार मुरारका विरुद्ध वन विभागसमेत भएको रिट नं. ७३८ को उत्प्रेषण मुद्दामा यस अदालतबाट मिति २०६५।१२।१९ मा निर्देशिका जारी गरी रकम उठाउन संविधान र प्रचलित कानूनले अधिकार प्रदान नगरेको भन्नेसमेत उल्लेख गरी रिट जारी भइरहेको अवस्थालाई विचार गर्दा पछि ठहरेबमोजिम हुने गरी तत्काललाई वन विकास कोषका नाममा रकम नउठाउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरिएको छ । आदेशको सूचना विपक्षीलाई दिई नियमानुसार गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६९।१।५ को आदेश ।

वन पैदावारसम्बन्धी कर, शुल्क आदिको

प्रशासन वन विकास कोष निर्देशिका, २०६४ अनुरूप वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय र अन्तर्गतका निकायको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने भई यस मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रभित्र नपर्ने भएकाले असम्बन्धित यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाई दायर भएको रिट खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अर्थमन्त्रालयको तर्फबाट सचिव शान्तराज सुवेदीको लिखित जवाफ ।

संविधान तथा कानून प्रदत्त नागरिकका मौलिक तथा कानूनी हक अधिकारको संरक्षण एवं संवर्द्धन गरी सोको उपभोगको सुनिश्चितता प्रदान गर्ने कुरामा यस कार्यालय कटिबद्ध रहेको छ । निवेदकले निवेदनमा उठाउनुभएको विषय यस कार्यालयसँग पूर्णतः असम्बन्धित रहेकाले यस कार्यालयलाई प्रत्यर्थी कायम गरेको हकमासम्म रिट खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको तर्फबाट ऐ. का सचिव राजुमानसिंह मल्लको लिखित जवाफ ।

आर्थिक वर्ष २०६४/०६५ को बजेट वक्तव्यमा “वन पैदावारमा संलग्न व्यवसायीहरूको योगदानमा छुट्टै वन विकास कोष स्थापना गरिनेछ । व्यवसायीले काठ खरिद गर्दा यस कोषमा प्रचलित मूल्यअनुसार लिनुपर्ने राजस्वमा प्रति क्यु.फिट रु. ५। - थप योगदान गर्नेछन् र सरकारको तर्फबाट त्यति नै रकम कोषमा जम्मा गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । कोषमा सङ्कलित रकम वृक्षारोपण र वन संवर्द्धनको कार्यमा खर्च गरिनेछ । कोषसम्बन्धी निर्देशिका वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयले २०६४ असोजभित्र तयार गर्नेछ” भन्ने उल्लेख भएअनुसार मिति २०६४।४।१ देखि वन विकास कोषमा रकम उठाउन सुरु गरिएको र मिति २०६४।१।१५ मा वन विकास कोष स्थापना तथा सञ्चालन कार्यविधि निर्देशिका, २०६४ स्वीकृत भई सोही निर्देशिकाको आधारमा हालसम्म वन विकास कोषमा रकम उठाइँदै आएको हो । वन विकास कोषमा जम्मा भएको रकम गैरकर राजस्वमा जम्मा गरिदिन

अर्थ मन्त्रालयको मिति २०६९।९।१९ को पत्रबाट लेखी आएअनुसार उक्त रकम राजस्वमा दाखिला गरी सोही बराबरको रकम छुट्टै निकासका लागि कारबाही भइरहेको र वन ऐन, २०४९ को दोस्रो संशोधनको मस्यौदामा वन विकास कोषको प्रस्ताव गरी यसलाई समेट्न कारवाही भइरहेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयको तर्फबाट ऐ. का सचिव डा. कृष्णचन्द्र पौडेलको तथा सोही मिलान व्यहोराको जिल्ला वन कार्यालय, इलामको लिखित जवाफ।

वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयको मिति २०६४।११।१५ को (मन्त्री स्तरीय) निर्णयबाट स्वीकृत भएको वन विकास कोष निर्देशिका, २०६४ अनुसार गर्न गराउनका लागि वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयबाट मिति २०६४।११।२९ मा वन विभागलाई भएको पत्र आदेशअनुसार गर्न गराउनका लागि वन विभागबाट मिति २०६४।११।२८ मा सो निर्देशिकाबमोजिम गर्नु गराउनु भनी भएको आदेशअनुसार उक्त निर्देशिकाको अधीनमा रही वन विकास कोषको नाममा रकम उठाउने कार्य भएको हो। यस कार्यालयलाई कर लगाउने, उठाउनेसम्बन्धी विषयमा कानून बनाउने कुनै अधिकार नभएकाले विद्यमान ऐन, नियम, निर्देशिका र विभागीय निर्देशनबमोजिम नै वन विकास कार्य गर्नका लागि व्यावसायिक प्रयोजनका लागि बिक्री भएको काठमा प्रति क्यु.फिट रु. ५। - का दरले रकम उठाई उक्त रकम जिल्ला वन कार्यालयले नराखी सुरक्षाको लागि वन विकास कोषको खाता खोली उठेको रकम उक्त खातामा जम्मा गरी नियम र विधिसम्मत कारोबार गर्दै आएको हुँदा यस कार्यालयसमेतलाई विपक्षी बनाई दिएको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको जिल्ला वन कार्यालय, भोजपुरका तर्फबाट जिल्ला वन अधिकृत अम्बिकाप्रसाद पौडेलको लिखित जवाफ।

वन विभागले जिल्ला वन कार्यालयहरूलाई

परिपत्र गरी मापदण्ड तोकी सो मापदण्डअनुसार व्यावसायिक प्रयोजनका लागि इजाजत दिने काठको हकमा रु. ५। - प्रति क्यु.फिटका दरले वन विकास कोषको रकमसमेत लिने भनी उल्लेख गरिएबमोजिम नै जिल्ला वन कार्यालयहरूले वन विकास कोषको रकम असुल गरेका हुन्। सो रकम वन विकास गर्ने कार्यमा खर्च गर्न भनी वन विकास कोष निर्देशिका, २०६४ मै उल्लेख भई उक्त निर्देशिका स्वीकृतसमेत भएकाले सो उठाएको रकमलाई गैरकानूनीरूपमा उठाएको भन्न सक्ने अवस्था देखिएन भन्नेसमेत व्यहोराको वन विभागको तर्फबाट ऐ. का नि. महानिर्देशक रेशमबहादुर डाँगीको लिखित जवाफ।

वन विकास कोष स्थापना तथा सञ्चालन कार्यविधि निर्देशिका, २०६४ को दफा ३(२) को खण्ड (ख) बमोजिम निजी वनको हकमा व्यवसायीबाट प्रति क्यु.फिट रु. ५। - लिने गरेको र नेपाल सरकारको मिति २०६५।२।१९ को निर्णयबमोजिम ख-६ समूहको फ्रिज नहुने खाता खोल्न माग भई आएकोमा यस कार्यालयको मिति २०६५।२।२८ को निर्णयबमोजिम जिल्ला वन विकास कोषको हकमा निर्देशिकाको दफा ७ अनुसार जिल्ला वन कार्यालयहरूका पदाधिकारीहरूबाट खाता सञ्चालन हुने गरी सरकारी कारोबार गर्ने बैंकमा खाता खोल्न सहमति दिएकाले निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको जिल्ला वन कार्यालय, तेह्रथुमका जिल्ला वन अधिकृत फडिन्द्रप्रसाद पोखरेलको लिखित जवाफ।

वन ऐन, २०४९ को दफा ६७ अनुसार वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयद्वारा स्वीकृत भएको वन विकास कोष स्थापना तथा सञ्चालन निर्देशिका, २०६४ को कार्यान्वयन गर्नु गराउनु भनी वन विभागको मिति २०६४।११।२८ बाट पत्रादेश भएअनुसार उक्त निर्देशिकाको दफा ६(२)(ख) बमोजिम व्यापारिक प्रयोजनका लागि बिक्री भएको काठमा प्रति क्यु.फिट रु. ५। - का दरले वन विकास कोषबाट रकम लिई

उक्त रकम ख-६ समूह खातामा जम्मा गरी प्रचलित ऐन, नियम र निर्देशिकाको परिपालना गरिएको हो। उक्त रकम काटिएका रूखहरूको ठाउँमा वृक्षारोपण गर्न तथा वन र वातावरणको संरक्षण र संवर्द्धनलगायतका कार्यहरू गर्न कार्ययोजना बनाई खर्च गरिने हुँदा विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको जिल्ला वन कार्यालय, संखुवासभाको तर्फबाट जिल्ला वन अधिकृत सुधिरकुमार कोइरालाको लिखित जवाफ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री विमल सुवेदीले संविधानले कानूनबमोजिम बाहेक कर लगाउन, उठाउन पाइने छैन भनी व्यवस्था गरेपनि विपक्षीहरूले व्यक्तिगत जग्गामा लगाइएका काठ बिक्री गर्दा वन पैदावार व्यवसायीहरूबाट प्रति क्यु.फिट रू. ५। - रकम उठाई वन विकास कोषका नाममा जम्मा गर्ने भनी जारी गरेको निर्देशिकाको आधारमा भएका निर्णय, परिपत्र तथा पत्राचारसमेतका कार्यहरू संविधानको भावनाविपरीत रहेको हुँदा उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी ऐन कानूनको अख्तियारी विना उठाइएको सम्पूर्ण रकमको साँवा र कानूनबमोजिमको ब्याजसमेत फिर्ता दिनु भनी परमादेश जारी गरिपाउँ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

विपक्षी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री चन्द्रबहादुर सापकोटाले गैरकानूनीरूपमा रकम उठाइएको नभई वन मन्त्रालयको मन्त्री स्तरीय निर्णयबाट स्वीकृत भएको निर्देशिकाबमोजिम नै उठाइएको हो। बुझाएको कर फिर्ता पाउन निवेदकले दाबी लिएकोमा कसले कति कर बुझाएको हो भन्ने कुरा निवेदनमा खुलाउन नसकेबाट रिट जारी हुनुपर्ने अवस्था छैन भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

पक्ष विपक्ष दुवै तर्फबाट प्रस्तुत भएको बहससमेत सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा निवेदन

मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु पर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा नेपाल सरकारको आ.व. २०६४।६५ को बजेट वक्तव्यमा बोलिएका कुरालाई कार्यान्वयनमा ल्याउने भनी मिति २०६४।१।१५ मा वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयको मन्त्री स्तरीय निर्णयबाट वन विकास कोष निर्देशिका, २०६४ स्वीकृत गरी सो कार्यान्वयन गर्नु गराउनु भन्ने वन विभागलाई भएको पत्राचारअनुसार सो निर्देशिका कार्यान्वयनमा ल्याउनका लागि वन विभागले तोकेको मापदण्डमा "व्यावसायिक प्रयोजनका लागि इजाजत दिने काठको हकमा रू. ५। - प्रति क्यु फिटका दरले वन विकास कोषको रकमसमेत लिने" भन्ने उल्लेख गरी जिल्ला वन कार्यालयहरूलाई परिपत्र गरेको र जिल्ला वन कार्यालयहरूले काठ व्यवसायीहरूबाट सो रकम असुलउपर गर्दै आएको विपक्षीहरूको कार्य नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८९(१) को प्रतिकूल भई सो कार्यले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२, १८, १९ र ३२ द्वारा प्रदत्त संवैधानिक हकको हनन हुन गएकाले विपक्षीहरूबाट वन विकास कोषको नाममा वन पैदावार व्यवसायीहरूबाट रकम उठाउने भनी मिति २०६४।१।१५ को मन्त्री स्तरीय निर्णयबाट पारित निर्देशिका, विपक्षी वन विभागबाट निजी आवादी जग्गामा भएका रूख कटान, स्थानान्तरण तथा बिक्री वितरण गर्न व्यवस्था मिलाउन मिति २०६४।९।१७ मा विभागीय निर्णय भएको भनी गरेको पत्राचार र सोसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण कार्यलगायत वन विकास कोषको लागि रकम उठाउने भनी विपक्षीहरूबाट भए गरेका सम्पूर्ण निर्णय, परिपत्र तथा पत्राचारसमेतका सम्पूर्ण कार्य उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी गैरकानूनीरूपमा उठाइएको सम्पूर्ण रकमको साँवा र कानूनबमोजिमको ब्याजसमेत फिर्ता गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन व्यहोरा

रहेको देखियो ।

३. आर्थिक वर्ष २०६४/०६५ को बजेट वक्तव्यमा “वन पैदावारमा संलग्न व्यवसायीहरूको योगदानमा छुट्टै वन विकास कोष स्थापना गरिनेछ । व्यवसायीले काठ खरिद गर्दा यस कोषमा प्रचलित मूल्यअनुसार लिनुपर्ने राजस्वमा प्रति क्यु.फिट रु. ५। - थप योगदान गर्नेछन् र सरकारको तर्फबाट त्यति नै रकम कोषमा जम्मा गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । कोषमा संकलित रकम वृक्षारोपण र वन संवर्द्धनको कार्यमा खर्च गरिनेछ । कोषसम्बन्धी निर्देशिका वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयले २०६४ असोजभित्र तयार गर्नेछ” भन्ने उल्लेख भएअनुसार मिति २०६४।४।१ देखि वन विकास कोषमा रकम उठाउन सुरु गरिएको र मिति २०६४।१।१५ मा वन विकास कोष स्थापना तथा सञ्चालन कार्यविधि निर्देशिका, २०६४ स्वीकृत भई सोही निर्देशिकाको आधारमा हालसम्म वन विकास कोषमा रकम उठाउँदै आएको हो । वन ऐन, २०४९ को दोस्रो संशोधन मस्यौदामा वन विकास कोषको प्रस्ताव गरी यसलाई समेट्न कारबाही भइरहेको र उक्त निर्देशिकाको अधीनमा रही वन विकास कोषको नाममा रकम उठाउने कार्य भएकाले सो उठाएको रकमलाई गैरकानूनीरूपमा उठाएको भन्न नमिल्ने भन्ने विपक्षीहरूको लिखित जवाफ रहेको देखिन्छ ।

४. निर्णयतर्फ विचार गर्दा २०६४/०६५ सालको बजेट वक्तव्यमा वन विकास कोष स्थापना गरिने र प्रति क्यु.फिट रु. ५। - थप योगदान वन व्यवसायीले गर्ने गरी निर्देशिका तयार गर्ने कुरा उल्लेख भएअनुसार २०६४।४।११ देखि रकम उठाउन सुरु गरी २०६४।१।१५ मा वन विकास कोष कार्यविधि निर्देशिका स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा आएको तथा वन ऐन, २०४९ को दोस्रो संशोधनको विधेयकको मस्यौदामा सो रकमका सम्बन्धमा व्यवस्था गरी समावेश गर्न खोजिएको भन्ने वन मन्त्रालयको लिखित जवाफमा उल्लेख भएको देखिन्छ । वन व्यवसायीबाट

प्रति क्यु.फिट रु. ५। - लिने सम्बन्धमा प्रस्तावित वन ऐन, २०४९ को दोस्रो संशोधनको विधेयकको मस्यौदामा व्यवस्थापिका संसद्बाट हालसम्म पारित भएको भन्ने देखिन आएन । वन व्यवसायीबाट प्रति क्यु. फिट रु. ५। - दस्तुर लिने सम्बन्धमा ऐन नै नबनाई मात्र निर्देशिकाको आधारमा मिति २०६४।४।११ बाट थप रकम असुल गरी आएको तथ्यलाई विपक्षीहरूले लिखित जवाफमा स्वीकार गरेको देखिएबाट सो तथ्यमा विवाद देखिएन ।

५. काठ ढुवानी गरेबापत निवेदक वन व्यवसायीबाट विपक्षीहरूले उल्लिखित थप रकम असुल गरेको कार्य कानूनसम्मत हो होइन भन्नेतर्फ विचार गर्दा कानून नै नबनाई निर्देशिकाको आधारमा कुनै दैदस्तुर असुल गर्न नमिल्ने भनी प्रस्तुत रिट निवेदनको समान तथ्य र विवाद रहेको निवेदक भेनियर उद्योग प्रा.लि र विपक्षी जिल्ला वन कार्यालय, पाँचथरसमेत भएको परमादेश निषेधाज्ञा मुद्दामा (ने.का.प. २०७०, अंक १०, नि.नं. ९०६०) सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ । उक्त सिद्धान्तमा भनिएको छ: **“वन विकास कोष स्थापना तथा सञ्चालन कार्यविधि निर्देशिका, २०६४ व्यवस्थापिकाद्वारा निर्मित सारवान् कानून नभई केवल मन्त्रालयको कार्यक्रम सञ्चालनसम्बन्धी कार्यविधिगत व्यवस्था गर्न वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयले मन्त्रीस्तरबाट निर्णय गरी जारी गरेको निर्देशिका हुँदा त्यस्तो निर्देशिकालाई कुनै वस्तुमा थप कर असुल गर्ने प्रयोजनका लागि कानून मान्न नमिल्ने, प्रतिनिधित्वबिना कर नलगाइने (No Taxation Without Representation) भन्ने करसम्बन्धी विधिशास्त्रको मान्य सिद्धान्तको प्रतिकूल संविधान, ऐन, कानूनबाट कर लगाउने अख्तियारीबिना केवल मन्त्रालयले जारी गरेको निर्देशिकाको आधारमा कर लगाउन नमिल्ने”** । यसैगरी निवेदक जगदम्बा भेनियर इन्डस्ट्रिजका प्रो. सुभाषकुमार मुरारका विरुद्ध वन तथा

भू संरक्षण मन्त्रालयसमेत भएको रिट नं. ०६४-WO-०७३८ को उत्प्रेषणयुक्त परमादेशको रिट निवेदनमा “निर्देशिका जारी गरी रकम उठाउन संविधान र प्रचलित कानूनले अधिकार प्रदान नगरेको हुँदा निवेदकसमेतबाट विपक्षी जिल्ला वन कार्यालय, इलामसमेतले वन विकास कोषबाट भनी थप कर रकम असुल गर्ने कार्य उत्प्रेषणको आदेशबाट बदर हुने र रकम बुझी लिने कार्य गैरकानूनी हुँदा उठाएको रकमसमेत निवेदकलाई फिर्ता दिनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेश जारी हुने” भनी सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६५।१२।१९ मा फैसला भएकोसमेत देखिन्छ ।

६. उपर्युक्त प्रतिपादित सिद्धान्त र फैसलाको बाबजुद पनि “वन विकास कोष स्थापना तथा सञ्चालन कार्यविधि निर्देशिका, २०६४ को नाममा निवेदक जस्ता वन व्यवसायीहरूबाट थप दस्तुर भनी मिति २०६४।४।१९ देखि निरन्तररूपमा असुल गरी आएको कारणबाट उक्त कार्य रोकी पाउन प्रस्तुत रिट परेकोमा निर्देशिका जारी गरी रकम उठाउन संविधान र प्रचलित कानूनले अधिकार प्रदान नगरेको हुँदा यस अदालतबाट मिति २०६५।१२।१९ मा रिट जारी भएको अवस्थालाई विचार गरी तत्काललाई वन विकास कोषका नाममा रकम नउठाउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा मिति २०६९।१।१५ मा अन्तरिम आदेश जारी भएकोमा उक्त आदेशसमेतको बेवास्ता गर्दै विपक्षीहरूले शुल्क उठाई आएको भन्नेसमेत देखियो ।

७. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा८९(१) मा “कानूनबमोजिम बाहेक कुनै कर लगाइने र उठाइने छैन” भन्ने व्यवस्था भएको पाइन्छ । आयकर ऐन, २०५८ को दफा २(ढ) मा शुल्कलाई समेत करको परिभाषामा समेटेकोले सरकारी कोषमा जम्मा हुने गरी असुल गरिने कर, शुल्क वा अन्य रकमसमेत करको परिभाषाको दायरामा आउने हुँदा विपक्षीहरूले निवेदकबाट वन विकास कोषबाट भनी

रसिद काटी असुल गरेको शुल्क पनि कर कै रूप हो भन्ने मान्नु पर्ने हुन्छ । यसरी कर लगाउने, उठाउने जस्तो करसँग सम्बन्धित विषयलाई सारवान कानूनमा नै स्पष्टरूपमा समेटिएको हुनु पर्ने र त्यस्तो सारवान कानून संविधानअनुसार नै बनेको हुनु आवश्यक हुन्छ । बजेट वक्तव्यको आधारमा निर्देशिका जारी गरी कर लगाउन वा उठाउन पाउने प्रावधान नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले प्रदान गरेको देखिन्छ । करसँग सम्बन्धित कुराहरू ऐनले स्पष्ट अधिकार दिएकोमा बाहेक निर्देशिका जारी गरी सोही निर्देशिकाको आधारमा मात्र कुनै शुल्क तोक्नु, उठाउनु र अदालतले जारी गरेको आदेशसमेत पालन नगर्नु प्रजातान्त्रिक शासन पद्धतिको मर्मविपरीत हुन जान्छ । निर्देशिकाको भरमा कुनै रकम दैदस्तुर कुनै पनि बहानामा उठाउँन नपाउने अवस्थामा वन विकास कोष निर्देशिका जारी गरी रकम उठाएको विपक्षीहरूको सो कार्य संविधान एवम् कानून प्रतिकूल रहेको देखिन आयो ।

८. तसर्थ मिति २०६४।१।१५ को मन्त्री स्तरीय निर्णयबाट वन विकास कोषका लागि वन व्यवसायीहरूबाट शुल्क उठाउने भनी भए गरेका निर्णय पत्राचारलगायतका विपक्षीहरूका काम कारवाहीहरू उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने ठहर्छ । अव उपरान्त ऐनको अख्तियारीविना वन विकास कोषका लागि भनी वन व्यवसायीहरूबाट थप शुल्क नउठाउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशसमेत जारी हुने ठहर्छ ।

९. रिट निवेदकले हालसम्म उठाएको रकम फिर्ता पाउँ भनी गरेको निवेदन माग सम्बन्धमा विचार गर्दा निवेदकले माग गरेको रकमका सम्बन्धमा के कति रकम को कसलाई बुझाएको हो र को कसबाट के कति रकम फिर्ता पाउनु पर्ने हो भन्ने सम्बन्धमा निवेदनमा र बहसको क्रममासमेत स्पष्टरूपमा खुलाउन नसकेको हुँदा अनुमानका आधारमा मात्र रकम फिर्ता दिनु भनी आदेश जारी गर्न मिल्ने देखिएन ।

१०. वन विकास कोषका नाममा रकम नउठाउनु भनी यस अदालतबाट मिति २०६९।९।५ मा विपक्षीहरूका नाममा अन्तरिम आदेश जारी भएकोमा उक्त आदेशको अवज्ञा भएको भन्ने कुरा “रकम उठाउँदै आएको” भनी विपक्षीहरूले लिखित जवाफमा स्वीकार गरेको देखिँदा अदालतको आदेशको अवज्ञा गरी त्यस्तो अनुशासनहीन काम गर्ने छुट कसैलाई नभएको हुँदा त्यस्तो लिखित जवाफ दिने विपक्षीको अभिलेख राखी अब उप्रान्त यस्तो कार्य नदोहोर्याउन सम्बन्धित मन्त्रालय तथा नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयलाई लेखी पठाउनु। यो आदेशको जानकारी विपक्षीहरूलाई महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत दिई प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।
न्या. देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ

इजलास अधिकृत: इन्दिरा शर्मा
इति संवत् २०७२ साल माघ २५ गते रोज २ शुभम्।

निर्णय नं. ९६१४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ
आदेश मिति : २०७२।१०।२५।२
०७०-WO-०६७३

मुद्दा : उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक : काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं. ११ थापाथलीमा
प्रधान कार्यालय भई नेपालमा सञ्चालनमा
रहेको युनाइटेड मिसन टु नेपाल (United
Mission to Nepal) का कार्यकारी निर्देशक
मार्क ग्याल्पीनको आधिकारिक प्रतिनिधि
लोकेन्द्र सिंह विष्ट

विरुद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा
मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार,
काठमाडौं

- कानूनबमोजिम कुनै संस्थाको नाममा भएको सेयर वा अन्य सम्पत्तिमाथिको हक स्वतः समाप्त हुने कुरा आउँदैन। तत्काल प्रचलित नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १९ (२) बमोजिम सार्वजनिक हितको लागि बाहेक कुनै पनि व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण वा प्राप्त गर्ने वा त्यस्तो सम्पत्तिउपर कुनै प्रकारको अधिकारको सिर्जना गर्न नपाउने गरी राज्य विरुद्धमा व्यक्तिलाई प्राप्त भएको सम्पत्तिसम्बन्धी हक यी निवेदकउपर

पनि आकर्षित नहुने भन्न मिल्ने अवस्था छैन । त्यसमा पनि निवेदकले आफ्नो हक र अस्तित्वको दाबी गरिरहेको छ । प्रचलित कानूनबमोजिमको कुनै निष्कर्षबेगर कसैको अस्तित्व स्वतः समाप्त भएको भन्न कानूनसम्मत नहुने ।

(प्रकरण नं.७)

- कसैका विरुद्धमा निजको हितविरुद्ध निर्णय गर्नुभन्दा पहिले निजलाई आफ्नो भनाइ राख्ने समुचित मौका दिनुपर्ने हुन्छ । सुनुवाईको मौकाबाट वञ्चित गरी कुनै निर्णय गरिन्छ भने त्यस्तो निर्णय प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तप्रतिकूल हुन गई त्यस्तो निर्णयले कानूनी मान्यता पाउन सक्ने अवस्था नहुने ।

(प्रकरण नं.८)

- वस्तुतः निवेदक संस्था (UMN) लाई नेपालमा कानूनबमोजिम दर्ताको प्रक्रियाबिना नै काम गर्न दिएको र सो संस्थाले काम नगर्ने भएमा वा विघटन भएमा पनि उक्त संस्थाको सम्पत्ति नेपाल सरकारमा नै हस्तान्तरण गर्ने व्यवस्थासहित काम गरेको अवस्थामा पछिल्लो समयमा सो संस्था औपचारिक दर्ताको प्रक्रियामा गई विदेशमा दर्ता भएको कारणले मात्रै साबिकको हक दायित्वबाट विच्छेद गरी हेर्न मिल्ने देखिँदैन । जुन पृष्ठभूमिमा र सर्तहरूसहित संस्थाले काम गरी आएको हो, सोको निरन्तरता विधिवत् टुङ्ग्याएको अवस्थामा बाहेक टुङ्गिएको मान्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.११)

- प्रारम्भमा नेपाल सरकार र निवेदक संस्थाका बीच बिना कुनै सम्झौता आपसी

समझदारीका आधारमा दायित्व सिर्जना गरी कार्य सञ्चालन गरी आएको र कार्य सञ्चालनको अनुमति प्राप्त गर्दा सो संस्थाको दायित्व नेपाल सरकारमा रहने कुरालाई स्वीकार गरिसकेको यस्तो अवस्थामा संस्थाले पुनः कानूनीरूपमा संस्थापित भई पूर्ववत् कार्यरत भएको भनेको अवस्थामा आफूले नेपाल सरकारसँग कबुल गरेको सर्त स्वतः आकर्षित भइरहने कुरा हुन्छ । यसरी कार्यरत रहेको संस्थालाई नितान्त फरक वा नयाँ संस्थाको रूपमा व्यवहार गर्न तथा सो सिलसिलामा निवेदक कम्पनीको हकभोगमा रहेको कुनै सम्पत्तिको सम्बन्धमा संविधान, ऐन कानूनको न्यूनतम प्रत्याभूतिलाई समेत इन्कार गरी व्यवहार गर्नु मुनासिब हुँदैन । अनुमान वा विश्वासको भरमा कसैको हक भोगमा रहेको कुनै सम्पत्तिमा अनधिकृत हस्तक्षेप गर्न वा दखल गर्न हुँदैन र गरेमा त्यस्तो कार्य संविधानसम्मत मान्न नसकिने ।

(प्रकरण नं.१२)

- नेपाल सरकारसँगको सम्झौताअनुसार स्थापित भई समाज कल्याण ऐन, २०४९ जारी भएपछिको समयमा सो परिषदसँग आवद्ध भई विभिन्न सेवामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको संस्थाको अस्तित्व समाप्त भयो भनी त्यस्तो संस्थाको नाममा रहेको सेयर तथा सम्पूर्ण चल अचल सम्पत्ति नेपाल सरकारले प्राप्त गर्ने भनी निर्णय गर्दा नेपाल सरकारले निवेदकलाई सुनुवाईको मौकासमेत दिएको पाइएन । त्यस्तै सो निर्णय गर्दा कुनै ऐन कानूनलाई टेकेर गरेको भन्ने पनि देखिएन । तत्कालीन नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले कानूनभन्दा

माथि कसैलाई नराखी सबैलाई कानूनको अधीनमा राखेको छ । कानूनी शासनको आधारभूत मान्यताअनुसार कुनै पनि कार्य कानूनले निर्देश गरेकोभन्दा बाहिर गएर गर्न मिल्दैन । अतः नेपाल सरकारले पनि कानूनको अधीनमा रही कार्य गर्नुपर्छ । कानूनले स्पष्टरूपमा अख्तियारी नदिएको विषयमा अमूक निर्णय नै कानूनसरह हुन्छ भन्न पनि नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. १३)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता पूर्णमान शाक्य, विद्वान् अधिवक्ताद्वय अमरजिवी घिमिरे र प्रकाश के.सी.

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता किरण पौडेल, विद्वान् अधिवक्ता मुरलीप्रसाद शर्मा, हरि बुढाथोकी

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १९(२)
- समाज कल्याण परिषद् ऐन, २०४९ को दफा १३, २०(१)

आदेश

स.प्र.न्या.कल्याण श्रेष्ठ : तत्कालीन नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) अन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य र निर्णय यसप्रकार छ:-

United Mission To Nepal, नेपाल सरकारसँग विभिन्न सम्झौतामार्फत नेपालमा कार्यरत एक भिन्नै प्रकारको अन्तर्राष्ट्रिय गैह्र सरकारी संस्था हो । निवेदक संस्था नेपाल सरकारको अनुरोधमा सन् १९५४ मा नेपालमा आई नेपाल सरकारका मन्त्रालय

र निकायसँग विभिन्न मितिमा भएको सम्झौताहरूका आधारमा अविच्छिन्नरूपमा नेपालमा कार्यरत छ । यस संस्थाको मुख्य काम विभिन्न अस्पताल निर्माण, सञ्चालन र हस्तान्तरण गर्नु, स्कुलहरूको निर्माण, सञ्चालन र हस्तान्तरण गर्नु, जलविद्युत् आयोजनाको निर्माण, स्थापना र सञ्चालन गर्नु, सामाजिक विकाससँग सम्बन्धित कार्यहरू तथा समाज निर्माणको कार्य गर्नु हो । निवेदक संस्था प्रमुख सेयरधनी रहेर नेपाल सरकारसँगको सहकार्यमा सन् १९६५ मा बुटवल पावर कम्पनी स्थापना गरी केही समयपश्चात् आफ्नो सेयर नेपाल सरकारलाई हस्तान्तरण गरी हाल बुटवल पावर कम्पनीमा यस संस्थाको २.७९ प्रतिशत सेयर रहेको छ । त्यस्तै यो संस्था प्रमुख सेयरधनी रहेर नेपाल सरकारसँगको सहकार्यमा सन् १९७८ मा हिमाल हाइड्रो एण्ड जेनरल कन्स्ट्रक्सन लिमिटेडको स्थापना गरी नेपाल सरकारलाई हस्तान्तरण गरी हाल ११.४४८ प्रतिशत सेयर रहेको छ । निवेदक संस्था र समाज कल्याण परिषद्बीच भएको जनरल सम्झौता २६ नोभेम्बर २०१५ सम्म कायम छ । यस अवस्थामा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्ले मिति २०७०।१०।२३ मा निवेदक संस्थाको बुटवल पावर कम्पनी लिमिटेडमा रहेको २.७९ प्रतिशत सेयर तथा हिमाल हाइड्रो एण्ड जेनरल कन्स्ट्रक्सन लिमिटेडमा रहेको ११.४५ प्रतिशत सेयर र हिमाल हाइड्रो एण्ड जेनरल कन्स्ट्रक्सन लिमिटेडको नाममा युनाइटेड मिसन टु नेपालले आफ्नो प्रयोगको लागि खरिद गरेको घर जग्गा र त्यस मिसनको स्वामित्वमा रहेका सम्पूर्ण चल अचल सम्पत्ति नेपाल सरकारले निःशुल्क प्राप्त गर्ने भनी गरेको निर्णयले निवेदक संस्थाको अस्तित्वमा गम्भीर असर पुग्न गएको छ । सो निर्णयको जानकारी निवेदकलाई हालसम्म नगराइए पनि सो निर्णयको बारेमा ऊर्जा मन्त्रालयले मिति २०७०।१०।२९ मा हिमाल हाइड्रो एण्ड जेनरल कन्स्ट्रक्सन लिमिटेडलाई लेखेको पत्रबाट जानकारी प्राप्त हुन आएको हो । नेपाल

सरकारले मिति २०७०।१०।२३ मा गरेको निर्णयमा कुनै कानूनी आधार नदेखाई निवेदक संस्थाको कार्य अवधि समाप्त भई सो संस्था स्वतः विघटित भइसकेको भनी उल्लेख गरेको छ।

निवेदक संस्था र समाज कल्याण परिषद्बीच भएको General Agreement २६ नोभेम्बर २०१५ सम्म छ भने आयोजना सम्झौता पनि सोही मितिसम्म कायम रहेको र हाल ५३ वटा साझेदारमार्फत अन्य आयोजना सञ्चालन गरी आएको छ। १९३३ कर्मचारीहरूलाई विभिन्न सम्झौता गरी काममा लगाई राखेको छ। निवेदक संस्था र हिमाल हाइड्रोबीच १९८६ मा भएको सम्झौताबमोजिम थापाथलीमा अवस्थित घर जग्गा निवेदक संस्थाको आफ्नो प्रयोगको लागि हिमाल हाइड्रोको नाउँमा निवेदक संस्थाको रकमबाट खरिद गरी भोगचलन गर्दै आएकोमा सो घरजग्गा The United Mission To Nepal ले तोकेको कुनै कम्पनीको नाउँमा हस्तान्तरण गर्न हिमाल हाइड्रो तयार भएपछि निवेदक संस्थाको हितको लागि बेलायतमा स्थापना गरिएको UMN Worldwide Limited भन्ने संस्थाको पहिलमा निवेदक संस्थालाई सहयोग गर्ने उद्देश्यका साथ UMN Services Pvt. Ltd. नामको कम्पनी स्थापना भई यसै कम्पनीको नाममा जग्गा हस्तान्तरण गर्न हिमाल हाइड्रोलाई अनुरोध गर्दा हिमाल हाइड्रोले मानेन। निवेदक संस्थाका नाममा विभिन्न सवारीसाधनहरू रहेको, नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालय आन्तरिक राजस्व विभागले जारी गरेको स्थायी लेखा नम्बर (PAN) दर्ता प्रमाणपत्रसमेत रहेकोबाट निवेदक संस्था नेपालमा स्थापना भई कानूनी व्यक्तिका रूपमा अविच्छिन्नरूपमा सञ्चालन भई रहेको भन्ने पुष्टि गरिरहेको अवस्थामा निवेदक संस्थालाई सुनुवाईको मौकासमेत नदिई प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत निवेदक संस्था स्वतः विघटित भइसकेको भनी भएको नेपाल सरकारको मिति २०७०।१०।२३ को निर्णयले निवेदक संस्थालाई नेपालको अन्तरिम संविधान,

२०६३ को धारा १९ को उपधारा (२) र नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ९ द्वारा प्रदत्त हक उल्लङ्घन गरेको हुँदा सोको उपचार धारा १०७(२) अन्तर्गत मात्र सम्भव हुँदा यो निवेदन गर्न आएका छौं। अतः नेपाल सरकारको मिति २०७०।१०।२३ को गैरकानूनी निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निवेदकको सम्पत्ति निवेदकको मन्जुरी र कानूनी आधारविना जफत गर्ने काम नगर्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेशको आदेश जारी गरी यस निवेदनको किनारा नभएसम्म सो मिति २०७०।१०।२३ को निर्णय कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको युनाइटेड मिसन टु नेपालका कार्यकारी निर्देशक मार्क ग्याल्पीनको आधिकारिक प्रतिनिधि लोकेन्द्र सिंह बिष्टको रिट निवेदन।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाको म्यादबाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षी नं. १, २, ३, र ५ लाई तथा आफैं वा आफ्नो प्रतिनिधिमार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षी नं. ६, ७ र ८ लाई सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु। साथै अन्तरिम आदेशको मागका सम्बन्धमा विचार गर्दा निवेदक संस्था दर्ता ऐन, २०३४ बमोजिम दर्ता भएको नभई समाज कल्याण परिषद् र स्वास्थ्य मन्त्रालयसमेतसँगको सम्झौताबाट नेपालमा कार्य गरी आएको संस्था भएको जिकिर निवेदकको रहेको छ। संस्था दर्ता ऐन, २०३४ अन्तर्गत दर्ता भई सञ्चालन भएका संस्था विघटन भएको अवस्थामा मात्र सो ऐनको दफा १४ ले सो संस्थाको सम्पत्ति नेपाल सरकारमा सार्ने व्यवस्था छ। सोबाहेक अन्य प्रचलित नेपाल कानूनमा कुनै संस्थाको नामको सम्पत्ति स्वतः सरकारमा सर्न सक्ने व्यवस्था

भएको देखिँदैन। निवेदक जस्ता कानूनी व्यक्तित्वधारी संस्थाको सम्पत्तिका हकमा समेत गैरकानूनीरूपमा प्राप्त गर्न विरुद्ध नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १९(२) ले संरक्षण प्रदान गरेको छ। त्यसमा पनि प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तअनुसार समुचित प्रतिवादको मौका नदिई नागरिकका साथै कुनै पनि व्यक्तिको सम्पत्ति सरकारले अपहरण गर्न नसक्ने कुरा सुनिश्चित नै छ। बिना कुनै कानूनी अख्तियारी तथा कुनै कानूनको उल्लेखसम्म नगरी निवेदकको नाममा रहेका बुटवल पावर कम्पनी लि. का २.७९ प्रतिशत शेयर तथा हिमाल हाइड्रो एण्ड जेनरल कन्स्ट्रक्सन लि. को नाममा रहेको ११.४५ प्रतिशत शेयरका अतिरिक्त तेस्रो पक्ष हिमाल हाइड्रो एण्ड जेनरल कन्स्ट्रक्सन लि. को नाममा दर्ता रहेको घरजग्गा निवेदकलाई प्रतिवादको कुनै मौका नै नदिई संस्था स्वतः विघटित भइसकेको भनी २०७०।१०।२३ मा ती सम्पत्ति नेपाल सरकारले प्राप्त गर्ने भनी नेपाल सरकारले गरेको निर्णय तथा सो निर्णय कार्यान्वयनका क्रममा मिति २०७०।१०।२९ मा हिमाल हाइड्रो एण्ड जेनरल कन्स्ट्रक्सन लिमिटेड र मिति २०७०।११।२० मा नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लि. समेतलाई गरिएका पत्राचारसमेत सुविधा सन्तुलन र अपूरणीय क्षतिसमेतका दृष्टिकोणबाट कार्यान्वयन हुनबाट रोकिन आवश्यक भएबाट यो रिट निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म नेपाल सरकार ऊर्जा मन्त्रालयको नाममा हस्तान्तरण गर्ने गराउने कार्य नगर्नु नगराउनु भनी यो अन्तरिम आदेश जारी गरिएको छ भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०७०।१२।१३ को आदेश।

युनाइटेड मिसन टु नेपाल नामक संस्थाको हक हितमा असर पर्ने कार्य यस कार्यालयबाट नभएको र यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाइरहनु पर्ने कुनै औचित्यसमेत नभएकाले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मालपोत कार्यालय, डिल्लिबजारको लिखित जवाफ।

नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद् र प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयलाई एउटै निकायका रूपमा बुझ्नु हुँदैन। प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयलाई सो विषयमा निर्णय गर्ने क्षेत्राधिकार नभएको र मन्त्रिपरिषद्ले गरेको निर्णयउपर निर्णय गर्ने आधिकारिक निकाय मन्त्रिपरिषद्लाई प्रत्यर्थी नै कायम नगरी दायर भएको रिट प्रथम दृष्टिमा खारेजभागी छ। युनाइटेड मिसन टु नेपाललाई हिमाल हाइड्रो एण्ड जेनरल कन्स्ट्रक्सन लिमिटेड नामक कम्पनी खडा गर्न दिइँदा आफ्नो सम्पूर्ण लगानी कुनै मुआब्जाबेगर नेपाल सरकारलाई वा नेपाल सरकारले तोकेको कुनै संस्थालाई हस्तान्तरण गर्ने गरी राखेको सर्तलाई समेत स्वीकार गरी कूल लगानी पुँजी रु. तीस लाख राखी त्यसको दुई तिहाई युनाइटेड मिसनबाट र एक तिहाई नेपाल सरकार विद्युत् विभागबाट बेहोर्ने गरी मिति २०३४।५।६ मा मन्त्रिपरिषद्बाट निर्णय भएको पाइन्छ। तसर्थ हिमाल हाइड्रो एण्ड जेनरल कन्स्ट्रक्सन लिमिटेडमा रहेको UMN को घर जग्गालगायत सम्पूर्ण शेयर लगानी पनि नेपाल सरकारको स्वामित्वमा रहने गरी नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्बाट भएको निर्णयलाई विपक्षीले अन्यथा भन्न मिल्दैन। निवेदक नेपालको नागरिक नभएको र नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १९ को उपधारा (२) र नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ९ द्वारा प्रत्याभूत गरेको हक अधिकार निवेदक जस्तो गैर नागरिक संस्थालाई प्रदान गरेको हक नभई नेपालको नागरिकलाई मात्र संविधानद्वारा प्रदत्त सम्पत्तिको हकमा गैर नागरिक संस्थाले हनन् भयो भनी दाबी गर्नु संविधान प्रतिकूल हुँदा रिट खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको तर्फबाट ऐ. का सचिव शान्तराज सुवेदीको लिखित जवाफ।

यस मन्त्रालयको यो यस्तो काम, कारबाहीबाट निवेदकको हकमा असर पर्न गएको भन्ने रिटमा दाबी

नभएको र निवेदक संस्थाको कार्य अवधि समाप्त भई सो संस्था स्वतः विघटित भइसकेको भन्नेसमेतका आधारमा नेपाल सरकारले उक्त संस्थाको सम्पत्ति प्राप्त गर्ने गरी भएको निर्णय संस्था दर्ता ऐन, २०३४ को दफा १४ को उपदफा (१) समेतको आधारमा कानूनसम्मत रहेकाले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

नेपाल सरकार र यु.एम.एन. बीच ११ सेप्टेम्बर २००० मा भएको सम्झौताको दफा ६.१ मा “यो सम्झौता २६ नोभेम्बर २००० देखि पाँच वर्षको लागि हुने र ६ महिनाको समय दिई जुनसुकै समयमा पनि रद्द गर्न सकिनेछ, ६ महिनाअगाडि यु.एम.एन. ले नेपाल सरकारलाई लिखित अनुरोध गरेमा दुवै पक्षको आपसी सहमतिमा म्याद थप गर्न सकिनेछ” भन्ने व्यवस्था रहेकामा यु.एम.एन. ले नेपाल सरकारसँग गरेको सम्झौता नवीकरणका लागि पहिल नगरेको कारणबाट उक्त सम्झौता स्वतः रद्द भइसकेकाले UMN सँगको सम्झौताअनुसार नै नेपाल सरकारले मिति २०७०।१०।२३ मा बुटवल पावर कम्पनी र हिमाल हाइड्रो एण्ड जनरल कन्स्ट्रक्सन प्रा.लि. मा रहेका यु.एम.एन.को सेयर एवं चल अचल सम्पत्ति नेपाल सरकारले निःशुल्क प्राप्त गर्न गरेको निर्णय कानूनसम्मत नै रहेको छ । समाज कल्याण परिषद्सँग सम्झौता गर्ने युनाइटेड मिसन टु नेपाल लि. यु.के. र सुरुमा नेपाल सरकारसँग सम्झौता गर्ने युनाइटेड मिसन टु नेपाल फरक छन् । समाज कल्याण परिषद्सँग सम्झौता गर्ने युनाइटेड मिसन टु नेपाल लिमिटेड यु.के. हो । सन् ११ सेप्टेम्बर २००० मा नेपाल सरकार र नेपालमा प्रधान कार्यालय रहेको यु.एम. एन. बीच भएको सम्झौताको उत्तराधिकारी विदेशी कानूनअनुसार सन् २००५ मा संयुक्त अधिराज्यमा दर्ता रहेको युनाइटेड मिसन टु नेपाल लिमिटेड यु.के. हुन सक्दैन । समाज कल्याण परिषद् ऐन, २०४९

बमोजिम समाज कल्याण परिषद्ले नेपाल सरकारसँग भएको सम्झौताको नवीकरण गर्ने कानूनी अधिकार राख्न नसक्ने हुँदा समाज कल्याण परिषद् र युनाइटेड मिसन टु नेपाल लिमिटेड यु.के. बीच सन् २००५ मा भएको सम्झौता सन् २००० मा भएको सम्झौताको नवीकरण होइन । तसर्थ हाल युनाइटेड मिसन टु नेपाल अस्तित्वमा नभएको, सो विषयमा साबिक युनाइटेड मिसन टु नेपालको कुनै असहमति भएको नदेखिएको हुँदा सो संस्थाले लगानी गरी सिर्जना गरेको लगानी निःशुल्क नेपाल सरकारले प्राप्त गर्न सक्ने नै हुन्छ । अस्तित्वमा नै नरहेको संस्थालाई सुनुवाईको मौका दिनु पर्ने अवस्था नआउने हुँदा र सम्मानित सर्वोच्च अदालतको पूर्ण इजसालबाट नि.नं. ७०५९ ने.का.प. २०५९ पृष्ठ ५५ मा तत्कालीन दि युनाइटेड मिसन टु नेपाल विरुद्ध कृष्णप्रसाद न्यौपानेको रिट निवेदनमा दि युनाइटेड मिसन टु नेपाललाई कानूनी व्यक्तित्व नभएको र त्यस्तो समूहलाई संविधान एवं कानूनी हक अधिकारको अधिकारीको रूपमा स्वीकार गर्न नमिल्ने भनी प्रतिपादन भएको सिद्धान्तसमेतको आधारमा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको नेपाल सरकार ऊर्जा मन्त्रालयको तर्फबाट ऐ. का नि. सचिव केशवध्वज अधिकारीको लिखित जवाफ ।

यस कम्पनीमा रहेको विपक्षीको नामको सेयरका सम्बन्धमा नेपाल सरकारबाट मिति २०६७।२।१९, मिति २०६९।४।१२ र मिति २०७०।१०।२३ मा भएका निर्णयहरू गर्न गराउनमा कम्पनीको कुनै भूमिका रहेको छैन । विपक्षीको नामको सेयर नेपाल सरकारको नाममा नामसारी, हस्तान्तरण तथा दाखिल खारेजको कार्य कानूनी प्रक्रियाअनुसार मात्र हुन्छ । रिट जारी हुने वा नहुने सम्बन्धमा निर्णयमा पुग्दा विपक्षीको कानूनी व्यक्तित्वको सम्बन्धमा न्यायिक निरूपण हुन आवश्यक छ । संस्था दर्ता ऐन, २०३४ अनुसार दर्ता भएका संस्थाको हकमा संस्था विघटन भएपछि सो संस्थाको नाममा कायम सम्पत्ति

नेपाल सरकारको हुने कानूनी व्यवस्था भए पनि विदेशी संस्थाको हकमा के हुने भन्ने तथा नाफामूलक संस्थामा लगानी रहेको विदेशी संस्थाले समाज कल्याण ऐन, २०४९ अनुसारको कार्य गर्न पाउने वा नपाउने एवं समाज कल्याण परिषदसँग सम्झौता गरी नेपालमा कार्यरत संस्थाको विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन, २०४९ अनुसार नेपालभित्र नाफामूलक कम्पनीमा सेयर लगानी रहन सक्छ सक्दैन भन्नेसम्बन्धमा कानूनमा स्पष्ट नभएकाले विवाद उत्पन्न भएकोमा अनावश्यक रूपमा कम्पनीलाई तानिएको छ। २०६९।४।१२ सम्म विपक्षीको अस्तित्व र व्यक्तित्वलाई नेपाल सरकारले स्वीकार गरेको र मिति २०७०।१०।२३ मा मात्र विपक्षीको कानूनी हैसियत र व्यक्तित्वका सम्बन्धमा स्पष्ट भएको हुँदा सेयरधनीको रूपमा विपक्षीले यस कम्पनीबाट लिएका नगद लाभांश तथा बोनस सेयरहरू विपक्षीबाट असुलउपर गर्नुपर्ने भए सो गर्ने र कम्पनीलाई झुक्याई वा झुठा जानकारी दिई आफ्नो फाइदा हुने तर नेपाल सरकारलाई नोक्सान हुने कार्य भएको भए सोसम्बन्धमा प्रचलित कानूनबमोजिम विपक्षीलाई तथा विपक्षीको नाममा उक्त कार्य गर्नेहरूलाई कानूनी कारवाही गर्नका लागि नेपाल सरकारले जिम्मेवारी लिनुपर्ने व्यहोरा अनुरोध गर्दै रिट खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको बुटवल पावर कम्पनी लि. का अख्तियार प्राप्त नि. प्रमुख कार्यकारी अधिकृत प्रतिकमान सिंह प्रधानको लिखित जवाफ।

युनाइटेड मिसन टु नेपालको नाममा यस कम्पनीमा रहेको सेयर र सम्पत्ति नेपाल सरकारले प्राप्त गर्नेसम्बन्धमा नेपाल सरकारको मिति २०७०।१०।२३ को निर्णयका सम्बन्धमा यस कम्पनीलाई विपक्षी बनाउनु पर्ने कारण र औचित्य छैन। विपक्षीले यस कम्पनी स्थापना गर्दाको अवस्थामा नै नेपाल सरकारले भनेबमोजिम आफ्नो सेयर हस्तान्तरण गर्ने सर्तलाई स्वीकार गरेको छ। विपक्षीले निवेदनमा आफ्नो जग्गा भनी दाबी गरेको जग्गा कम्पनीकै स्वामित्वको जग्गा

भएको, सम्झौताबमोजिम विपक्षीलाई भोग गर्न दिएको हो। संस्था विघटन भएको सम्बन्धमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतको पूर्ण इजलासबाट ने.का.प. २०५९ नि.नं. ७०५९ पृष्ठ ५५ को रिटमा भएको ठहर आदेश तथा नेपाल सरकार र विपक्षीबीच भएको सम्झौताबमोजिम स्पष्ट हुने, विपक्षीले जग्गा खरिद गर्न दिएको रकम विपक्षीलाई तिर्नुपर्ने दायित्वको रूपमा रहेको र सो रकम विपक्षीले वा नेपाल सरकार कसले लिन पाउने हो भन्नेसम्बन्धमा यकिन नभएको, नेपाल सरकारले प्राप्त गर्ने भनी निर्णय भएको जग्गा कम्पनीकै भएको हुँदा सोसम्बन्धमा ऊर्जा मन्त्रालयसमक्ष पत्राचार भइरहेको हुँदा विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको हिमाल हाइड्रो एण्ड जनरल कन्स्ट्रक्सन लि. को तर्फबाट ऐ. का अधिकारप्राप्त प्रमुख वित्त नियन्त्रक विपिन विहारी पंगेनीको लिखित जवाफ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक युनाइटेड मिसन टु नेपालको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री पूर्णमान शाक्य, विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री अमरजिवी घिमिरे र श्री प्रकाश के.सी. ले युनाइटेड मिसन टु नेपाल सन् १९५४ मा नेपाल सरकारसँगको सम्झौताअनुसार स्थापना भई कानूनी व्यक्तिको रूपमा रही हालसम्म अविच्छिन्नरूपमा काम गर्दै आएकोमा समाज कल्याण परिषद् ऐन जारी भएपछि सन् २००५ देखि समाज कल्याण परिषदसँग सम्झौता हुँदै आएको र पछिल्लो सम्झौताको म्याद २६ नोभेम्बर २०१५ सम्म कायम रहेको छ। यो बेलायतमा दर्ता भएको संस्थाको Subsidiary संस्था नभएको, युनाइटेड मिसन टु नेपाल प्रमुख सेयरधनी रहेर बुटवल पावर कम्पनी एवं हिमाल हाइड्रो एण्ड जनरल कन्स्ट्रक्सन लिमिटेडको स्थापना भई उक्त दुवै कम्पनीको अधिकांश सेयर नेपाल सरकारलाई ट्रान्सफर गरी हाल बुटवल पावर कम्पनीको २.७९ प्रतिशत तथा हिमाल हाइड्रोको

११.४४८ प्रतिशत सेयर निवेदक कम्पनीकै नाममा रहेको छ । हिमाल हाइड्रो एण्ड जेनरल कन्स्ट्रक्सन लिमिटेड र निवेदक कम्पनीबीच १९८६ मा सम्झौता भई थापाथलीमा अवस्थित घर जग्गा निवेदक संस्थाको आफ्नो प्रयोगको लागि हिमाल हाइड्रोको नाउँमा निवेदक संस्थाको रकमबाट खरिद गरी निवेदक संस्थाको भोगाधिकार रहेको छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १९ को उपधारा (२) ले सम्पत्तिको हक व्यक्तिलाई हुने भन्ने व्यवस्था गरेको र नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ९ ले प्रचलित नेपाल कानूनको अख्तियार बिना कुनै व्यक्तिको सम्पत्ति अपहरण नगरिने प्रत्याभूति दिएअनुसार सो घर जग्गामा निवेदक कम्पनीको सम्पत्तिसम्बन्धी हक रहेको स्पष्ट हुन्छ । यसरी स्थापनाकालदेखि कामकाज गर्दै आई सन् २०१५ सम्म समयवधि बाँकी रहेकै अवस्थामा निवेदक संस्था स्वतः विघटित भएको अर्थ गर्न मिल्दैन । सुनुवाइको मौकासमेत नदिई संस्थाको नाममा रहेको सम्पत्ति तथा सेयर नेपाल सरकारको नाममा हस्तान्तरण गर्ने गराउने भनी भएको नेपाल सरकारको मिति २०७०।१०।२३ को निर्णय तथा ऊर्जा मन्त्रालयको मिति २०७०।१०।२९ को पत्रसमेत ने.का.प. २०५९ निर्णय नं. ७०५९ अङ्क १ पृ. ५५ मा प्रतिपादित सिद्धान्तविपरीत हुँदा रिट जारी हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

प्रत्यर्थी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री किरण पौडेलले रिट निवेदक युनाइटेड मिसन टु नेपाल र नेपाल सरकारबीच पछिल्लो पटक सन् २००० मा ५ वर्षका लागि सम्झौता भई तत्पश्चात् सम्झौता नवीकरण भएको छैन । नेपाल सरकारसँग भएको सम्झौतालाई समाज कल्याण परिषद्बाट नवीकरण हुन सक्ने कानूनी व्यवस्थासमेत रहेको छैन । समाज कल्याण परिषदसँग सम्झौता गर्ने United Mission To Nepal Limited U.K. संयुक्त अधिराज्यमा स्थापना भएको विदेशी कम्पनीसँग

सम्बन्धित रहेको संस्था हो । सन् १९५४ मा नेपाल सरकारसँग सम्झौता गरी नेपालमा स्थापना भएको United Mission To Nepal को सन् २००५ देखि सम्झौता अवधि समाप्त भई नेपाल सरकारसँग भएको सम्झौताअनुसार नै सो संस्था स्वतः विघटित भएकाले सो विघटित संस्थाका नाममा रहेको सम्पत्ति तथा सेयर स्वतः नेपाल सरकारको नाममा हुने भई हस्तान्तरणका लागि नेपाल सरकारबाट मिति २०७०।१०।२३ मा भएको निर्णय कानूनसम्मत भएको हुँदा रिट खारेज हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

प्रत्यर्थी बुटवल पावर कम्पनीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री मुरलीप्रसाद शर्माले नेपाल सरकारसँग सम्झौता भई स्थापना भएको युनाइटेड मिसन टु नेपालको २.७९ प्रतिशत सेयर कम्पनीमा रहेको भए पनि हाल सो संस्था नरहेको भनी नेपाल सरकारले निर्णय गरेको अवस्थामा युनाइटेड मिसन टु नेपाल लिमिटेड यु.के. र सन् १९५४ मा स्थापना भएको युनाइटेड मिसन टु नेपाल एउटै हो होइन भन्ने सम्बन्धमा प्रश्न उठ्न गएको सोको निर्णय नभएसम्म कम्पनीमा रहेको निवेदकका नामको सेयरको सम्बन्धमा कम्पनीले निर्णय लिन सक्ने अवस्था नहुँदा प्रस्तुत मुद्दामा बुटवल पावर कम्पनीलाई विपक्षी बनाउनु पर्ने कुनै कारण नभएकाले रिट खारेज हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

प्रत्यर्थी हिमाल हाइड्रो एण्ड जेनरल कन्स्ट्रक्सन प्रा.लि.का तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री हरि बुढाथोकीले हालको युनाइटेड मिसन टु नेपाल लि. यु.के. का संस्थापक र नेपालमा सन् १९५४ मा स्थापना भएको युनाइटेड मिसन टु नेपालका संस्थापक एउटै हुन् होइनन् भन्ने सम्बन्धमा निवेदनमा केही खुलाउन नसकेको अवस्थामा सन् १९५४ मा नेपालमा स्थापना भएको संस्था सन् २००५ मा बेलायतमा स्थापना भएको कम्पनीअन्तर्गतको हो भन्न नसकिने हुँदा रिट खारेज हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको

बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

निवेदक तथा प्रत्यर्थीतर्फका विद्वान् कानून व्यवसायीहरूले प्रस्तुत गर्नुभएको बहस सुनी मिसिल संलग्न कागजातहरू अध्ययन गरी हेर्दा प्रस्तुत मुद्दामा मूलतः देहायका विषयमा निर्णय गर्नुपर्ने देखिन आयोः

१. युनाइटेड मिसन टु नेपाल नामक संस्थाको अस्तित्व समाप्त भइसकेको हो वा होइन ?
२. निवेदक संस्थाको नाममा रहेको सेयर तथा चल अचल सम्पत्ति स्वतः नेपाल सरकारको नाममा हस्तान्तरण हुन सक्ने हो होइन ?
३. निवेदन मागबमोजम रिट जारी हुने हो वा होइन ?

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा सन् १९५४ मा नेपाल सरकारसँग गरेको सम्झौताअनुसार निवेदक संस्था स्थापना भई सोही समयदेखि निरन्तर कार्य गरी आएकोमा सन् २००५ देखि समाज कल्याण परिषदसँग सम्झौता गरी सम्झौताको अवधि सन् २०१५ सम्म कायम रहेको अवस्थामा संस्थाको कार्य अवधि समाप्त भई सो संस्था स्वतः विघटित भइसकेको भनी कुनै कानूनी आधारबिना निवेदक संस्थाको नाममा रहेको सेयर तथा सम्पूर्ण चल अचल सम्पत्ति नेपाल सरकारले प्राप्त गर्ने भनी नेपाल सरकारले मिति २०७०।१०।२३ मा गरेको निर्णय त्रुटिपूर्ण हुँदा उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निवेदकको सम्पत्ति निवेदकको मन्जुरी र कानूनी आधारबिना जफत गर्ने काम नगर्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन व्यहोरा रहेको पाइन्छ ।

३. ११ सेप्टेम्बर २००० मा नेपाल सरकार र नेपालमा प्रधान कार्यालय रहेको यु.एम.एन. बीच भएको सम्झौताको उत्तराधिकारी विदेशी कानूनअनुसार सन् २००५ मा संयुक्त अधिराज्यमा दर्ता रहेको युनाइटेड मिसन टु नेपाल लिमिटेड यु.के. हुन सक्दैन । युनाइटेड मिसन टु नेपालसँग सन् २००० मा भएको सम्झौता

अवधि सन् २००५ देखि समाप्त भएपछि सो संस्था स्वतः विघटित भएको हुँदा त्यस्तो विघटित संस्थाको नाममा रहेको सम्पूर्ण सम्पत्ति संस्था दर्ता ऐन, २०३४ को दफा १४ ले नेपाल सरकारमा जाने भन्ने व्यवस्था भएअनुसार सन् २००५ देखि अस्तित्व समाप्त भएको UMN को नामको सेयरलगायत सम्पूर्ण चल अचल सम्पत्ति नेपाल सरकारको हुने भनी नेपाल सरकारले मिति २०७०।१०।२३ मा गरेको निर्णय कानूनसम्मत रहेको छ भन्ने प्रत्यर्थीहरूमध्ये प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय र ऊर्जा मन्त्रालयसमेतको लिखित जवाफ रहेको देखिन्छ ।

४. युनाइटेड मिसन टु नेपाल नामक संस्थाको अस्तित्वसम्बन्धी पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा निवेदक UMN नेपाल सरकारसँगको सम्झौताबाट विभिन्न कार्यक्रमहरूसमेत सञ्चालन गर्ने गरी नेपालमा कार्यरत रही आएको र आवधिकरूपमा सम्झौता नवीकरण गर्दै आएको तथ्यमा विवाद भएन । सन् २००५ पश्चात् सरकारसँग UMN को सम्झौता नवीकरण नभएकाले अस्तित्वमा नरहेको भन्ने जिकिर गर्दै उक्त संस्थाको नामको सेयरहरू र सम्पत्ति सरकारका नाममा हस्तान्तरण गर्ने सम्बन्धमा भएको निर्णयको सिलसिलामा प्रस्तुत मुद्दा पर्न आएको देखिन्छ । निवेदकले त्यससम्बन्धमा आफू समाज कल्याण परिषद् ऐन जारी भएपछि विदेशी संस्थाहरूसमेतसँग समाज कल्याण परिषद्ले सम्झौता गर्न सक्ने व्यवस्था भई सम्झौता गरी अद्यापि सम्झौता अवधि बाँकी नै रहेकाले अस्तित्वको प्रश्न उठाई सेयरलगायतका सम्पत्ति हस्तान्तरण गर्न मिल्दैन भन्ने जिकिर लिएको पाइन्छ । निवेदक संस्थाले ६० वर्ष पहिलेदेखि नै निरन्तररूपमा काम गरी आएको भन्ने जिकिर लिएको र PAN No. प्राप्त गरेको, विभिन्न कम्पनीमा सेयरधनी भएको व्यक्ति भएको र आफ्नो सम्बद्धता समाज कल्याण परिषदसँग निरन्तर रहिरहेको अवस्थामा सरकारको मन्त्रालयसँगको सम्झौता जरूरी नहुने

भई त्यस्तो अवस्थामा आफ्नो अस्तित्व नरहने भन्न नमिल्ने भनी निवेदकले उक्त कुराको जिकिर लिएको देखिन्छ ।

५. वस्तुतः २००५ (सन्) पश्चात् सरकारसँगको सम्झौता निरन्तर नभएको कारणले UMN को अस्तित्व समाप्त भएको हो वा समाज कल्याण परिषद्सँगको सम्बद्धता निरन्तर रहेकाले अस्तित्व कायमै छ भनी मान्नुपर्ने के हो भन्ने मुख्य प्रश्न उपस्थित भएको देखिन्छ ।

६. निवेदक संस्था र नेपाल सरकारबीच तत्कालीन परिस्थितिमा सम्झौता गरी निवेदकलाई नेपालमा विभिन्न गतिविधि गर्न इजाजत दिएको देखिन्छ । तत्कालीन समयमा निवेदक संस्थाको विधिवत् दर्ताको आवश्यकता नै महसुस नगरी नेपाल सरकारसँगको सम्झौताबाट सीधै सो संस्था खडा भएको पाइन्छ । निवेदक संस्था कानूनबमोजिम दर्ता भएको नभए पनि दर्ता भएका संस्थासरह मान्यता दिई निज संस्थालाई काममा लगाएको पाइन्छ । सन् २००५ पश्चातको अवस्थामा सरकारले सम्झौताको निरन्तरताको अभावको दोष देखाए पनि त्यस्तो सम्झौता भएमा बाहेक संस्थाको अस्तित्व कायम नरहने परिणाम निस्कने कानूनी आधार ग्रहण गरेको देखिँदैन । सम्झौताबाट विदेशीले नेपालमा काम गर्न पाउने नपाउने निर्णय हुने विषय भए पनि त्यसप्रकारको सम्झौताकै आधारमा कुनै संस्थाको व्यक्तित्व निर्धारण हुने कानूनी आधार भने देखिँदैन । निवेदक संस्थाले समाज कल्याण परिषद् ऐन, २०४९ को दफा १३ बमोजिम आबद्ध भई काम गरेकाले अस्तित्वको दाबी गरेको पाइन्छ । निवेदक संस्था नेपालमा स्थापना भई लामो समयदेखि विभिन्न संस्थाहरूमा सेयर लगानी गर्नेलगायत विभिन्न सेवामूलक क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दै आएको र आर्थिक कारोबार सञ्चालनका लागि सो संस्थाको नाममा आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौँबाट स्थायी लेखा नम्बर (PAN) दर्ता प्रमाणपत्रसमेत प्राप्त

गरेको भन्ने मिसिलबाट देखिन्छ । यसरी एउटा जीवन्त संस्थाको रूपमा PAN स्थायी लेखा नम्बर प्राप्त गर्ने, सेयरहरू प्राप्त गरी सोबाट लाभ गर्ने, गतिविधिहरू सञ्चालन गर्ने, अन्य कम्पनीको नाममा अचल सम्पत्ति प्राप्त गरी सो संस्थासँगको आन्तरिक सम्झौताबाट उक्त अचल सम्पत्तिमा कार्यालयसमेत सञ्चालन गरी भोग गरिरहेको अवस्थामा निजको अस्तित्वको समाप्ति कानूनबमोजिमको निर्णय बिना अमूक निर्णय नै पर्याप्त हुन्छ भन्न र त्यसको परिणामस्वरूप निजको नामको सेयर एवं सम्पत्ति स्वतः प्राप्त हुन्छ भन्न मिल्ने कानूनी एवं न्यायिक आधार देखिँदैन ।

७. प्रचलित कानूनबमोजिम कुनै संस्थाको नाममा भएको सेयर वा अन्य सम्पत्तिमाथिको हक स्वतः समाप्त हुने कुरा आउँदैन । तत्काल प्रचलित नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १९ (२) बमोजिम सार्वजनिक हितको लागिबाहेक कुनै पनि व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण वा प्राप्त गर्ने वा त्यस्तो सम्पत्तिउपर कुनै प्रकारको अधिकारको सिर्जना गर्न नपाउने गरी राज्य विरुद्धमा व्यक्तिलाई प्राप्त भएको सम्पत्तिसम्बन्धी हक यी निवेदकउपर पनि आकर्षित नहुने भन्न मिल्ने अवस्था छैन । त्यसमा पनि निवेदकले आफ्नो हक र अस्तित्वको दाबी गरिरहेको छ । प्रचलित कानूनबमोजिमको कुनै निष्कर्षबेगर कसैको अस्तित्व स्वतः समाप्त भएको भन्न कानूनसम्मत हुँदैन ।

८. अब निवेदकका नामको सेयरलगायत अचल अचल सम्पत्तिको सम्बन्धमा निर्णय गर्दा सुनुवाईको मौका नदिई निज संस्थाको सम्पत्ति स्वतः नेपाल सरकारको नाममा हस्तान्तरण हुने भनी निर्णय गर्न मिल्ने हो होइन भन्ने दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा कसैका विरुद्धमा निजको हित विरुद्ध निर्णय गर्नुभन्दा पहिले निजलाई आफ्नो भनाइ राख्ने समुचित मौका दिनुपर्ने हुन्छ । सुनुवाईको मौकाबाट वञ्चित गरी कुनै निर्णय गरिन्छ भने त्यस्तो निर्णय प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तप्रतिकूल हुन गई त्यस्तो निर्णयले कानूनी

मान्यता पाउन सक्ने अवस्था हुँदैन । प्रस्तुत मुद्दामा नेपाल सरकारले निवेदक संस्थाको अस्तित्व स्वतः समाप्त भइसकेको भनी सो संस्थाका नाममा रहेको सेयरलगायत सम्पूर्ण चल अचल सम्पत्ति नेपाल सरकारको नाममा हुने भनी निर्णय गर्दा निवेदक संस्थालाई सुनुवाईको मौका नदिएको भन्ने निवेदक संस्थाको जिकिर रहेको छ । नेपाल सरकारले निवेदक संस्थाको अस्तित्व नरहेको भनी जिकिर लिए पनि नेपाल सरकारसँगको सम्झौताबमोजिम स्थापना भएको निवेदक संस्था समाज कल्याण ऐन प्रारम्भ भएपश्चात् समाज कल्याण परिषदसँग आबद्ध भएको र सन् २०१५ सम्म म्याद बाँकी रहेको भन्ने देखिन्छ । समाज कल्याण परिषद् ऐन, २०४९ को दफा २० (१) ले परिषदसँग आबद्ध भएका कुनै पनि संस्थालाई विघटन गर्न सक्ने आधार प्रदान गरेको भए पनि त्यसरी विघटन गर्नुअघि सफाई पेस गर्न सुनुवाईको मौका दिनुपर्ने भनी कानूनी व्यवस्था रहेको अवस्थामा कानूनले तोकेको कानूनी सर्त विपक्षीहरूले पूरा गरेको देखिन आएन ।

९. यसर्थ निवेदकको नेपालमा कायम हैसियत समाप्त गरिएको वा गरिन्छ भनी भन्ने हो र पूर्व सर्तबमोजिम निजको सम्पत्ति नेपाल सरकारको नाममा सर्ने वा सार्ने हो भने पनि त्यस प्रयोजनका लागि निवेदक कम्पनीसँग विपक्षी नेपाल सरकारले आवश्यक कुराको सूचना दिई आफ्नो कुरा भन्ने मौका दिनुपर्ने हुन्छ । तर नेपाल सरकारले विपक्षी संस्थाको नाममा रहेको सम्पत्ति तथा सेयर नेपाल सरकारका नाममा हस्तान्तरण गर्नुपर्ने भनी निर्णय गर्दा निवेदक कम्पनीलाई आफ्नो बनाई राख्ने मौका दिनेलगायत त्यस्तो केही पनि गरेको देखिँदैन ।

१०. जहाँसम्म निवेदक संस्था हालै लण्डन र बेल्समा दर्ता भएको विदेशी संस्था हो र नेपाल सरकारसँग ६० वर्षअघिदेखि सम्झौता गरी निरन्तर काम गरिरहेको संस्था निवेदक होइन भन्ने कुराको प्रश्न

छ, त्यसको सन्दर्भमा पनि विपक्षी नेपाल सरकारले निवेदकलाई पुरानो UMN को निरन्तरता हो वा हाल बेलायतमा दर्ता भएको नामको नयाँ संस्था हो भन्ने कुराको स्पष्टीकरण दिने मौकासमेत प्रदान गरेको देखिँदैन । पहिलेको अवस्थामा संस्था दर्ता नभएको अवस्थामा पनि UMN लाई संस्थाको मान्यता दिएको र परिवर्तित सन्दर्भमा बेलायतमा दर्ता गरिएको कारणले मात्रै अब पुरानो संस्थाको रूप परिवर्तन भई फरक अस्तित्व हो भन्न पनि त्यस सम्बन्धमा आवश्यक कुरा भन्ने मौका निवेदकलाई दिनुपर्ने देखिन्छ । अनौपचारिक व्यक्तित्वलाई औपचारिकता दिँदा व्यक्तित्व नै नाश भयो वा भएन भन्ने प्रश्न सोचनीय छ । UMN को हक दायित्वको सम्बन्धमा प्रतिस्पर्धी हकवालाहरू आएका छन् वा छैनन् भन्ने कुरा पनि यहाँनै विचारणीय हुन्छ ।

११. वस्तुतः विदेशीहरूलाई खास संस्थामार्फत काम गर्न स्वयं तत्कालीन सरकारले सम्झौता गरी अनुमति दिई काम गरिरहेको र त्यस्तो काम निरन्तर गरिरहेको भन्ने जिकिर लिएको सन्दर्भमा संस्था दर्ताको प्रश्न, सम्पत्तिको उत्तराधिकारको प्रश्न, सरकारले नै सम्पत्ति ग्रहण गर्ने अवस्थामा त्यसको निश्चित नीति र संरचनाको प्रश्न, आदि कुरासमेत विपक्षीहरूले अनुत्तरित अवस्थामा नै राखिरहेको देखिन आउँछ । त्यस्तो विषयलाई अनिर्णयको बन्दी बनाई राख्नु मुनासिब हुँदैन । वस्तुतः निवेदक संस्था (UMN) लाई नेपालमा कानूनबमोजिम दर्ताको प्रक्रिया बिना नै काम गर्न दिएको र सो संस्थाले काम नगर्ने भएमा वा विघटन भएमा पनि उक्त संस्थाको सम्पत्ति नेपाल सरकारमा नै हस्तान्तरण गर्ने व्यवस्थासहित काम गरेको अवस्थामा पछिल्लो समयमा सो संस्था औपचारिक दर्ताको प्रक्रियामा गई विदेशमा दर्ता भएको कारणले मात्रै साबिकको हक दायित्वबाट विच्छेद गरी हेर्न मिल्ने देखिँदैन । जुन पृष्ठभूमिमा र सर्तहरूसहित संस्थाले काम गरी आएको हो, सोको निरन्तरता विधिवत् टुड्याएको अवस्थामा बाहेक टुड्याएको

मान्न मिल्दैन ।

१२. विपक्षी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयतर्फबाट पेस हुन आएको लिखित जवाफ व्यहोरामा युनाइटेड मिसन टु नेपाललाई हिमाल हाइड्रो एण्ड जनरल कन्स्ट्रक्सन लिमिटेड नामक कम्पनी खडा गर्न दिइँदा आफ्नो सम्पूर्ण लगानी कुनै मुआब्जाबेग नेपाल सरकारलाई वा नेपाल सरकारले तोकेको कुनै संस्थालाई हस्तान्तरण गर्ने गरी राखेको सर्तलाईसमेत स्वीकार गरी कूल लगानी पुँजी रु. तीस लाख राखी त्यसको दुई तिहाई युनाइटेड मिसनबाट र एक तिहाई नेपाल सरकार विद्युत् विभागबाट बेहोर्ने गरी मिति २०३४।५।६ मा मन्त्रिपरिषद्बाट निर्णय भएको पाइन्छ भनी उल्लेख गरेको देखिएको छ । त्यसै गरी सन् २०११ मा समाजकल्याण परिषद् नेपाल र UMN बीच भएको सम्झौतामा "At the termination, withdrawal of support, failure in service delivery, cease of support, completion, or closure of the project all assets of UMN imported and purchased under the duty free allowance or privileges, shall become the property of Council or any organization as per the decision made by Government of Nepal" भनी राखिएको सर्तलाई निवेदक संस्थाले स्वीकार गरेको भन्ने उक्त सम्झौताको मिसिल संलग्न प्रतिलिपिबाट देखिन आयो । यसरी नेपाल सरकारबाट निवेदकले उद्देश्यअनुरूपको कार्य सञ्चालन गर्नका लागि अनुमति प्राप्त गर्दाका बखत नै उक्त संस्थाको सम्पत्ति तथा अन्य दायित्वसमेत अन्तिम अवस्थामा नेपाल सरकारमा रहने सर्तलाई स्वीकार गरिसकेको देखिन्छ । प्रारम्भमा नेपाल सरकार र निवेदक संस्थाका बीच बिना कुनै सम्झौता आपसी समझदारीका आधारमा दायित्व सिर्जना गरी कार्य सञ्चालन गरी आएको र कार्य सञ्चालनको अनुमति प्राप्त गर्दा सो संस्थाको दायित्व नेपाल सरकारमा

रहने कुरालाई स्वीकार गरिसकेको यस्तो अवस्थामा संस्थाले पुनः कानूनीरूपमा संस्थापित भई पूर्ववत् कार्यरत भएको भनेको अवस्थामा आफूले नेपाल सरकारसँग कबुल गरेको सर्त स्वतः आकर्षित भइरहने कुरा हुन्छ । यसरी कार्यरत रहेको संस्थालाई नितान्त फरक वा नयाँ संस्थाको रूपमा व्यवहार गर्न तथा सो सिलसिलामा निवेदक कम्पनीको हकभोगमा रहेको कुनै सम्पत्तिको सम्बन्धमा संविधान, ऐन कानूनको न्यूनतम प्रत्याभूतिलाई समेत इन्कार गरी व्यवहार गर्नु मुनासिब हुँदैन । अनुमान वा विश्वासको भरमा कसैको हक भोगमा रहेको कुनै सम्पत्तिमा अनधिकृत हस्तक्षेप गर्न वा दखल गर्न हुँदैन र गरेमा त्यस्तो कार्य संविधानसम्मत मान्न सकिँदैन ।

१३. अब निवेदकको मागबमोजिम रिट जारी हुने हो वा होइन भन्ने अन्तिम प्रश्नतर्फ विचार गर्दा नेपाल सरकारसँगको सम्झौताअनुसार स्थापित भई समाज कल्याण ऐन, २०४९ जारी भएपछिको समयमा सो परिषदसँग आबद्ध भई विभिन्न सेवामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको संस्थाको अस्तित्व समाप्त भयो भनी त्यस्तो संस्थाको नाममा रहेको सेयर तथा सम्पूर्ण चल अचल सम्पत्ति नेपाल सरकारले प्राप्त गर्ने भनी निर्णय गर्दा नेपाल सरकारले निवेदकलाई सुनुवाईको मौकासमेत दिएको पाइएन । त्यस्तै सो निर्णय गर्दा कुनै ऐन कानूनलाई टेकेर गरेको भन्ने पनि देखिएन । तत्कालीन नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले कानूनभन्दा माथि कसैलाई नराखी सबैलाई कानूनको अधीनमा राखेको छ । कानूनी शासनको आधारभूत मान्यताअनुसार कुनै पनि कार्य कानूनले निर्देश गरेकोभन्दा बाहिर गएर गर्न मिल्दैन । अतः नेपाल सरकारले पनि कानूनको अधीनमा रही कार्य गर्नुपर्छ । कानूनले स्पष्टरूपमा अख्तियारी नदिएको विषयमा अमूक निर्णय नै कानूनसरह हुन्छ भन्न पनि मिल्दैन ।

१४. तसर्थ नेपाल सरकारको मिति

२०७०।१०।२३ को निर्णयले निवेदकको हक हितमा प्रतिकूल असर पुगेको देखिएको हुँदा उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिदिएको छ । नेपाल सरकारले पूर्व सम्झौता र प्रचलित कानूनबमोजिम हुनेमा सोहीबमोजिम हुने हुँदा अब जे गर्न खोजेको हो सो कुराको सूचनासहित आफ्नो प्रतिवाद गर्ने मौका नदिई र कानूनबमोजिम निर्णय बिना निवेदकको हक भोग वा नियन्त्रणमा रहेको सेयरलगायतको सम्पत्तिमा गैरकानूनी हस्तक्षेप नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेशसमेतको आदेश जारी हुने ठहर्छ । यो आदेशको जानकारी सरकारी निकायलाई महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत दिनु र सरकारी निकायबाहेकका अन्य विपक्षीसमेतलाई आदेशको जानकारी गराई प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ

इजलास अधिकृत : इन्दिरा शर्मा
इति संवत् २०७२ साल माघ २५ गते रोज २ शुभम् ।

निर्णय नं. ९६१५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
आदेश मिति : २०७२।११।१६।१
०७१-WO-०९१४

विषय : उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक : कास्की जिल्ला, पोखरा उपमहानगरपालिका, वडा नं. ११ रानीपौवास्थित रजिस्टर्ड कार्यालय रहेको इयामोलोडमा हाइड्रोपावर डेभलपमेन्ट कम्पनी प्रा. लि. (नं. १५७१३/०५७/५८) को तर्फबाट अख्तियार प्राप्त सञ्चालक अध्यक्ष पोखरा उपमहानगरपालिका वडा नं. ७ बस्ने सूर्यबहादुर के. सी

विरुद्ध

विपक्षी : प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार, काठमाडौंसमेत

- ऊर्जा मन्त्रालयले पनि कानूनबमोजिम आफूले गर्नुपर्ने कार्यमा अनुचित हस्तक्षेप ग्रहण वा सहन गरी आफ्नो विवेक नै प्रयोग नगरी निर्देशितरूपमा निर्णय गरेको कानूनसङ्गत मान्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. १७)

- देशको ऊर्जा आवश्यकता र ऊर्जा उत्पादनको सम्भावना हेरी ऊर्जा उत्पादनको लागि निजी क्षेत्रको सहभागिता प्रशस्त गर्नुको औचित्यमा प्रश्न गर्नुपर्ने अवस्था छैन । विद्युत् उत्पादन वा सर्वेक्षण

अनुमति पत्रहरू जारी भएपछि तिनको भावनाबमोजिम कार्य प्रगतिको अपेक्षा सधैं रहिरहन्छ । अनुमतिपत्र प्रदान भएपश्चात उत्पादनतर्फ पहल भएन भने त्यसको नकारात्मक प्रयोजन देखिन जान्छ । त्यस्तो प्रवृत्ति रहन नदिन सदैव सचेत हुनुपर्ने हुन्छ । पहिचान गरिएका सम्भाव्य ऊर्जा स्रोतहरूको सर्वेक्षण अनुमति जारी भएपछि कार्य सञ्चालनको स्तरमा इमान्दार प्रयास गर्दागर्दै काबुबाहिरको परिस्थिति परी वा स्वाभाविक अन्य कारणहरूले तोकिएको अवधिभित्र कार्य सम्पन्न गर्न नसकी कानूनको तोकिएको अधीनमा रही नवीकरण वा अन्य नयाँ अनुमतिपत्र जारी गराई पाउन माग गरेको अवस्थामा भए गरेको प्रगति, कार्य सम्पन्न हुन लाग्न सक्ने थप समय र क्रियाकलाप अनि प्रवर्द्धकको क्षमता आदि कुराको अधीनमा मुनासिब समय र अवसर दिएर पूरा गराउनु सबैको हितमा हुने ।

(प्रकरण नं. १८)

- वस्तुतः देशभित्र रहेका प्राकृतिक स्रोतको स्वामी राज्य नै भएको नाताले त्यस्तो प्राकृतिक स्रोत तथा सम्पदाको परिचालनको लागि कानूनको अधीनमा रही सर्वेक्षण अनुमति प्रदान हुने र अनुमति प्राप्त गरेका व्यक्ति वा संस्थाले प्राप्त अनुमतिको अधीनमा रही कार्य गर्नुपर्ने हुन्छ । इमानदारी साथ काम गर्दै जाँदा समयभाव भई कानूनसम्मत आधार देखाई पुनः अनुमतिपत्र माग गर्नुलाई वैध अपेक्षा नै मान्नु पर्ने ।

(प्रकरण नं. १९)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू सुशीलकुमार पन्त, राघवलाल वैद्य, रामप्रसाद भण्डारी, अनिलकुमार सिन्हा र विद्वान् अधिवक्ता यादवप्रसाद ढुंगाना

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता संजीवराज रेग्मी र विद्वान् अधिवक्ता शरद कोइराला

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२० को उपधारा (१)
- विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ४ को उपदफा (२)
- विद्युत् नियमावली, २०५० को नियम ८

आदेश

स.प्र.न्या.कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा १०७(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत दायर भई पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार छ:-

निवेदक कम्पनी मिति २०५८।२।५ गते कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयमा तत्कालीन कम्पनी ऐन, २०५३ बमोजिम जलविद्युत् उत्पादनसम्बन्धी काम गर्ने उद्देश्यले दर्ता रहेको प्रा.लि. (नं.१५७१३/०५७/५८) हो । कम्पनीले कानूनबमोजिम तिर्नु पर्ने कर राजश्व तिरी आफ्नो उद्देश्यअनुरूप कार्यसम्पादन गर्दै आइरहेको छ । कम्पनीको उद्देश्यअनुरूप करुवा जलविद्युत् आयोजना (३६००० कि.वा.) को (विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र संख्या २०६९/७० (वि.उ.स.०६६९) प्राप्त भएको व्यहोरा विद्युत् विकास विभागको मिति २०७०।३।९ को पत्रसाथ कम्पनीले प्राप्त गरेको छ ।

उक्त अनुमतिपत्र मिति २०७०।३।२ देखि

२०७१।३।१ सम्म बहाल रहने एवं अनुमतिपत्रको क्रम संख्या ७(च) बमोजिम अनुमतिपत्र नवीकरण हुने उल्लेख छ। सो मितिभन्दा अगावै निवेदक कम्पनीले सुरूमा ६००० किलोवाट क्षमताको अनुमतिपत्र प्राप्त गरी उल्लिखित सर्तअनुरूपको कार्य निरन्तर तवरबाट सम्पादन गरी उत्पादन हुने जलविद्युत् आयोजनाको क्षमता ३६००० किलोवाट क्षमतासम्म वृद्धि गरी काम गर्न अनुमतिपत्र प्राप्त भएको हो। उक्त व्यहोरा विद्युत् विकास विभागको मिति २०७०।३।९ को पत्र एवं सो पत्रसाथ संलग्न विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षण अनुमतिपत्रमा उल्लिखित सर्त व्यहोराबाट प्रस्ट हुने एवं विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ५ बमोजिम उक्त अनुमतिपत्रको अवधि ५ वर्षसम्मको लागि रहने भएकोले तोकिएको सर्तविपरीत काम गरेको अवस्थामा बाहेक सो अवधिसम्म अनुमतिपत्रको निरन्तरता एवं नवीकरण हुँदै जाने तथ्य निर्विवाद रहेको छ।

प्रत्यर्थी विद्युत् विकास विभागको मिति २०७०।३।९ को पत्रसाथ संलग्न विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र मिति २०७१।३।१ सम्म बहाल रहेकोमा जलविद्युत् आयोजनाको अनुमतिपत्रसम्बन्धी (पहिलो संशोधन) निर्देशिका, २०६८ को दफा ५क बमोजिम आयोजना विकासको लागि गर्नुपर्ने थप कार्यको निरन्तरताको लागि सर्वेक्षण अनुमतिपत्र प्राप्त गर्न मिति २०७१।३।९ गते रु. चालीस लाख राजश्व जम्मा गरेको भौचरसमेत संलग्न गरी विद्युत् विकास विभागमार्फत निवेदनपत्र दर्ता गरिएको थियो। तर निवेदनमाथिको कारबाही प्रक्रियामा लामो समयसम्म उल्लेखनीय प्रगति हुन सकेन। प्रत्यर्थी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले निवेदक कम्पनीले सञ्चालन गर्न लागेको जलविद्युत् आयोजनाको विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षण अनुमतिपत्रसम्बन्धी फाइल झिकाई लामो समयसम्म राखेकोले निवेदनमाथिको कारवाही हुन नसकेको हो।

विद्युत् विकास विभागको मिति

२०७१।९।२९ को पत्रमा “करूवा सेती ज.वि.आ. को उत्पादन सर्वेक्षण अनुमतिपत्र तथा विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको दरखास्त रद्द गरिएको बारे” को पत्रमा “प्रस्तुत विषयमा मिति २०७०।३।२ देखि जारी भई मिति २०७१।३।१ सम्म म्याद बहाल रहेको कास्की जिल्लामा अवस्थित ३६ मेगावाट क्षमताको करूवा सेती ज.वि.आ.को विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र संख्या वि.वि.वि.०६९।७० वि.उ.स. ६६९ तथा सोही आयोजनाको चौथो पटक विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको माग गरी त्यस प्रा. लि.ले मिति २०७१।३।९ द.नं. ४५०४ बाट दिएको दरखास्तमाथि कारबाही हुँदा उक्त अनुमतिपत्र तथा दरखास्त रद्द गरी उक्त आयोजना नेपाल सरकारको बास्केटमा राख्ने निर्णय भएको व्यहोरा नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालय (सचिवस्तर) को मिति २०७१।९।१४ को निर्णयअनुसार जानकारी गराइन्छ” भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरी सोको बोधार्थ अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, टंगाल, काठमाडौंलाई समेत दिइएको रहेछ। उक्त कार्यबाट रिट निवेदकको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च), १३, १९, २४(८), २७ बमोजिमका हक अधिकार कुण्ठित हुन गएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन दर्ता गरिएको छ।

निवेदक कम्पनीले जलविद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र प्राप्त गरी Power Purchase Agreement हुनुभन्दा अगाडिको चरणका सम्पूर्ण कार्य जस्तै: Topographical, hydrological, geological survey-Alternatives, Optimization and Project Selection- Analysis, Design, Drawings and Estimates- Feasibility Study Report- Power Evaluation/Impact study, Interconnection Agreement लगायतको सम्पूर्ण कार्यसम्पन्न गरी सोको प्रगति विवरणसमेत सम्बन्धित निकायमा पेस गरेको छ। साथै निवेदक कम्पनीको तर्फबाट Power Purchase Agreement गर्ने

प्रयोजनको लागि एकमात्र विद्युत् खरिदकर्ता नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको खातामा मिति २०६८।१२।२३ गते रु.२,७०,०००। - जम्मा गरी प्रक्रियासमेत अगाडि बढिसकेको अवस्था छ। स्वयं प्रत्यर्थी मध्येको नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको तर्फबाट अर्थ मन्त्रालयबाट पर्याप्त बजेट प्राप्त नभएको कारण Grid Connection तोकिएको ठाउँमा Line निर्माण गर्न ढिलाइ भएको, टेन्डर प्रक्रिया अघि बढाउन नसकिएको जस्ता समस्या देखाई कार्य प्रगतिमा ढिलाइ भएको हो। त्यसैगरी Decender, पावर हाउस, नहर जस्ता कामको लागि आवश्यक जग्गा खरिद गर्न सम्बन्धित जग्गाधनीसँग बैनासमेत गरिसकेको अवस्था छ।

निवेदक कम्पनीले सर्तबमोजिम तोकिएको काम गर्न नसकेको आधारमा अनुमतिपत्र एवं सोको लागि परेको दरखास्त रद्द गरिएको व्यहोरा विपक्षी विद्युत् विकास विभागको मिति २०७१।१।२१ मा प्रेषित पत्रमा उल्लेख हुन सकेको छैन। दरखास्त रद्द गर्ने भन्ने निर्णय वा कारवाही विद्युत् ऐन नियमको कुन दफा वा नियमबमोजिम भएको हो भन्ने पनि खुल्दैन। प्रत्यर्थी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७१।५।१३ को निर्णय कार्यान्वयनको लागि प्राप्त आदेश तथा नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालय (सचिवस्तर) को मिति २०७१।९।१४ को निर्णयानुसार रद्द गरिएको छ।

निवेदक कम्पनीको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र रद्द गर्ने गराउने गरी निर्णय गर्नेलगायतको आदेश एवं निर्देश दिने अधिकार प्रत्यर्थी आयोगलाई छैन। अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२क, १२ख ले यस्तो अधिकार प्रत्यर्थी आयोगलाई दिएको छैन। यस्तो प्रकृतिको निर्णय गरी कार्यान्वयन गर्न प्रत्यर्थी मन्त्रालयमा पठाएको कार्यलाई न्यायसङ्गत नमानिने भनी सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त ने.का.प. २०६८, अंक ११, पृ.१८२०, नि.नं. ८७१४ मा प्रकाशित छ। उपर्युक्त प्रतिपादित

सिद्धान्तविपरीत प्रत्यर्थी आयोगले निवेदकको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र एवं अनुमतिपत्रको दरखास्त रद्द गर्ने गराउने गरी भएको निर्णय, आदेश, निर्देशनलगायतको सम्पूर्ण काम कारबाहीले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(२)(च) बमोजिम व्यवसाय गर्ने स्वतन्त्रता, धारा १३ बमोजिम समानताको हक र धारा १९ बमोजिम सम्पत्ति आर्जन गर्न पाउने हकमा आघात भएको छ।

करूवा सेती जलविद्युत् आयोजनाको विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र तथा विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको दरखास्त रद्द गर्नेसम्बन्धी प्रत्यर्थी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७१।५।१३ को निर्णय कार्यान्वयनको लागि प्राप्त आदेशबमोजिम अनुमतिपत्र रद्द गरी उक्त आयोजना नेपाल सरकारको बास्केटमा राख्ने गरी भएको प्रत्यर्थी ऊर्जा मन्त्रालय (सचिवस्तरीय) को मिति २०७१।९।१४ को निर्णय एवं सोको आधारमा प्रेषित पत्र बदरभागी रहेको छ। तसर्थ अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७१।५।१३ को निर्णय एवं निर्देशन, प्रत्यर्थी ऊर्जा मन्त्रालय (सचिवस्तरीय) को मिति २०७१।९।१४ को निर्णय र विद्युत् विकास विभागबाट प्रेषित मिति २०७१।९।२१ र मिति २०७२।१।२३ को पत्रलगायतको सम्पूर्ण काम कारबाही नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) को उपधारा (२) अनुसार उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी निवेदक कम्पनीले मिति २०७१।३।१९ मा विद्युत् विकास विभागमार्फत पेस गरेको निवेदनबमोजिम करूवा सेती जल विद्युत् आयोजनाको विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र प्रदान गरी रिट निवेदक कम्पनीद्वारा प्रवर्द्धन गरिएको जलविद्युत् आयोजनालाई निरन्तर काम गर्न दिनु भनी प्रत्यर्थीहरूको नाममा परमादेशलगायत अन्य उपयुक्त आदेश वा पुर्जा जारी गरिपाउँ।

साथै प्रस्तुत रिट निवेदनको अन्तरिम टुङ्गो

नलागुञ्जेलसम्म करूवा सेती जलविद्युत् आयोजनाका विषयमा निवेदक कम्पनीको हक हितमा प्रतिकूल प्रभाव पर्ने उल्लिखित निर्णय एवं पत्राचार र अन्य कुनै निर्णय, परिपत्र, आदेशसमेत कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४९(१) बमोजिम विपक्षीहरूको नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरिपाउँ । साथै प्रस्तुत रिट निवेदन चाँडो निर्णय हुन आवश्यक रहेकोले प्रस्तुत रिट निवेदनलाई अग्राधिकारसमेत प्रदान गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रिट निवेदनपत्र ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो, आदेश जारी हुनु नपर्ने कानूनबमोजिमको आधार र कारण भए यो आदेशको सूचना म्याद प्राप्त भएको मितिले बाटाको म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी यो आदेश र रिट निवेदनको एकप्रति प्रतिलिपि साथै राखी विपक्षीहरूका नाममा म्याद जारी गरी लिखित जवाफ प्राप्त भएपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु । अन्तरिम आदेश माग गरेकोसम्बन्धमा विचार गर्दा, निवेदक कम्पनीलाई करूवा सेती जलविद्युत् आयोजनाको विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षण अनुमतिपत्र जारी भएको र सोको म्याद मिति २०७०।३।२ देखि मिति २०७१।३।१ सम्म बहाल रहेकोमा सो म्यादभित्र नवीकरण गर्न नसकेको कुरा निवेदक कथन एवं विद्युत् विकास विभागको च.नं. ३६३ मिति २०७१।९।२१ को पत्रबाट देखिन्छ । साथै निवेदक कम्पनीले यसअगाडिबाट नै उक्त लाइसेन्स लिई आयोजना सम्पन्न गर्न विभिन्न काम गरेकोमा तोकिएको म्यादभित्र लाइसेन्स नवीकरण गर्न नसकेकोले मिति २०७१।३।१ मा सोही आयोजनाको नयाँ लाइसेन्स पाउँ भनी रु. ४० लाख दस्तुरसमेत दाखिला गरी दरखास्त दिएकोमा निवेदक कम्पनीको लाइसेन्स र दरखास्तसमेत रद्द गरिएको भन्ने जानकारी दिएको मिसिल संलग्न विद्युत् विकास विभागको मिति २०७१।९।२१ को पत्रबाट देखिन्छ ।

तर विपक्षी ऊर्जा मन्त्रालयबाट जारी भएको “जल विद्युत् आयोजनाको अनुमतिपत्रसम्बन्धी निर्देशिका” मा मिति २०६८।११।१७ मा पहिलो संशोधन गरी दफा ५क मा “कुनै प्रवर्धकले जलविद्युत् आयोजनाको सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको नवीकरणको लागि उक्त अनुमतिपत्र बहाल रहेको म्यादभित्रै दरखास्त नदिएको वा दरखास्त दिएर पनि अन्य कुनै कारणबाट सर्वेक्षण अनुमतिपत्र नवीकरण नभएको अवस्थामा निज प्रवर्धकबाट सोही जलविद्युत् आयोजनाको लागि नयाँ अनुमतिपत्रको लागि माग भई आएमा, उक्त आयोजनाको लागि निजको पहिलो दरखास्त भएमा, सम्पूर्ण प्रक्रिया पूरा भएको र विगतमा अनुमतिपत्र बहाल रहेको अवधिमा कार्य प्रगति पनि सन्तोषजनक पाइएमा सोही जलविद्युत् आयोजनाको नयाँ सर्वेक्षण अनुमतिपत्र दिन सकिनेछ । यस्तो सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको कूल अवधि गणना गर्दा पहिलो सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको अवधि पनि गणना गरी जम्मा ५ वर्ष अवधि ननाघिने गरी नयाँ सर्वेक्षण अनुमतिपत्र प्रदान गर्न सकिनेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ ।

उक्त संशोधित निर्देशिकाको दफा ५क बमोजिम कुनै आयोजनाको प्रवर्धकले अनुमतिपत्र नवीकरण गराउन नसकेको अवस्थामा सोही प्रवर्धकले सो आयोजनाको लागि पहिलो दरखास्त दिएमा विगतमा अनुमतिपत्र बहाल रहेको अवधिमा भएको कार्य प्रगति पनि सन्तोषजनक पाइएमा सोही जलविद्युत् आयोजनाको नयाँ सर्वेक्षण अनुमतिपत्र दिन सकिने भन्ने व्यवस्थाविपरीत यी निवेदक कम्पनीले म्यादभित्र लाइसेन्स नवीकरण गर्न नसकेको भनी नयाँ विद्युत् उत्पादन गर्ने सर्वेक्षण अनुमतिपत्रका लागि नयाँ लाइसेन्ससरहको दस्तुर राखी मिति २०७१।३।१ मा दरखास्त दिएकोमा निजको उक्त दरखास्त नै रद्द गरी दिएको विद्युत् विकास विभागको सचिवस्तरको मिति २०७१।९।१४ को निर्णय र मिति २०७१।९।२१ को पत्र उक्त निर्देशिकाको दफा ५क प्रतिकूल भई सो

निर्णय र पत्रबाट निवेदकलाई अपूरणीय क्षति पुग्न जाने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म उक्त मिति २०७१।१।१४ को सचिवस्तरको निर्णय र विद्युत् विकास विभागको मिति २०७१।१।२१ को पत्र कार्यान्वयन नगर्नु, सो दफा ५क प्रतिकूल हुने कुनै काम कारबाही नगर्नु नगराउनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम विपक्षीहरूको नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरिएको छ। आदेशको सूचना विपक्षीहरूलाई दिई नियमानुसार गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०७२।२।२८ को आदेश।

निवेदनपत्रमा नेपाल विद्युत् प्राधिकरणबाट निवेदकको हक हितमा असर पर्ने कुनै निर्णय वा कार्य भएको उल्लेख भएको छैन। प्राधिकरणबाट निवेदकको सरोकार वा हक वा सुविधा सम्बन्धमा कुनै कार्य भएको छैन। निवेदनमा ऊर्जा खरिद बिक्रीसम्बन्धी सम्झौता गर्नको लागि प्राधिकरणको खातामा मिति २०६८।१।२।२३ मा रु.२,७०,०००। - जम्मा गरी प्रक्रियाअगाडि बढाएको भनिएको छ। तत् विषयमा प्रचलित कानून एवं प्राधिकरणको नीतिबमोजिमको सर्त निवेदकले पूरा गरेमा सम्झौता हुन सक्दछ। यसलाई यथोचित निर्णयमा पुर्याउने कार्य निवेदकको भएकोले निजलाई अवगत भएको विषय हो। निवेदनपत्रमा दाबी गरिएको grid connection सम्बन्धी कार्यमा प्राधिकरणबाट ढिलाई भएको भन्ने व्यहोरासमेत तथ्यपरक छैन। निवेदकले सर्वेक्षण अनुमतिपत्रसम्म प्राप्त गरेको अवस्था भएको र विद्युत् ऐन, २०४९ बमोजिम उत्पादन अनुमति प्राप्त गरेको अवस्था नहुँदा National Grid सम्बन्धमा निवेदनपत्रमा उठइएको बुँदा सर्वथा सान्दर्भिक छैन। सो आधारमा निवेदनपत्र Premature रहेको छ। निवेदकले प्राप्त गरेको विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षण अनुमतिपत्र नेपाल सरकारको सम्बन्धित निकायबाट प्रदान भएको र त्यसमा भएको अन्य कारबाहीसमेत सम्बन्धित निकायबाटै

भएको निवेदनपत्रबाट देखिन्छ। यस सम्बन्धमा प्राधिकरण प्रत्यक्ष वा परोक्षरूपमा संलग्न भएको नहुँदा प्राधिकरणले कुनै हैसियत नराख्ने भएकोले प्राधिकरणले थप अभिव्यक्ति दिन सक्ने हुँदैन। मूलतः निवेदनपत्रमा उल्लिखित विषयमा प्राधिकरणको कुनै संलग्नता र भूमिका नभएकोले प्राधिकरणको हकमा निवेदनपत्र खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको लिखित जवाफ।

नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालयबाट विद्युत् ऐन नियमविपरीत ५ वर्षभन्दा बढी अवधिसम्म एउटै व्यक्ति वा कम्पनीलाई जलविद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र जारी गरिएकोमा त्यस्तो सर्त पालना नगर्ने प्रवर्द्धक कम्पनीको अनुमतिपत्र कायमै राखी एउटै प्रवर्द्धकका नाममा पटकपटक अनुमतिपत्र जारी गर्नेसमेतलाई कारबाही गरिपाउँ भनी आयोगमा पर्न आएको उजुरीका सम्बन्धमा अनुसन्धान हुँदा करुवा जलविद्युत् आयोजना (३६ मे.वा.) विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षणको अनुमति रिट निवेदक कम्पनीका नाममा मिति २०६०।३।१३ मा जारी भई मिति २०६५।३।१२ मा उक्त आयोजनाले विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ५(१) बमोजिम विद्युत् सर्वेक्षणका लागि दिइने ५ वर्षे अनुमतिपत्रको अवधि समाप्त गरेको देखिन्छ। उक्त कानूनी व्यवस्थाविपरीत हुने गरी प्रदान गरिएको उक्त विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षणको अनुमतिपत्रले मान्यता प्राप्त गर्न नसकिने देखिई रिट निवेदक कम्पनीका नाममा जारी भएको ३६ मे.वा. जडित क्षमताको उक्त आयोजनालाई निरन्तरता दिन नमिल्ने देखिएबाट जलविद्युत् आयोजना अनुमतिपत्रसम्बन्धी निर्देशिका, २०६८ को दफा ८(२) बमोजिम सो आयोजनाको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र नेपाल सरकारको स्वामित्वमा आएको हुँदा सो अनुमतिपत्र उक्त निर्देशिकाको दफा ८ बमोजिम खुल्ला प्रतिस्पर्धाबाट निजी प्रवर्द्धकलाई प्रदान गर्नेतर्फ आवश्यक कारबाही हुन सोही निर्देशिकामा भएको पहिलो संशोधनको दफा

५क को पालना हुनुपर्नेतर्फ ऊर्जा मन्त्रालयमा लेखी पठाइएकोसम्म हो। रिट निवेदकले निवेदनमा विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमति मिति २०६०।३।१३ मा प्राप्त गरी ५ वर्षको समयवाधिसमेत व्यतित गरी पुनः सर्वेक्षण अनुमति माग गरेको तथ्यलाई लुकाई रिट क्षेत्रमा प्रवेश गरेको देखिँदा निज सफा हात नलिई सम्मानित अदालतमा प्रवेश गर्नुभएको हुँदा उक्त रिट निवेदन प्रथम दृष्टिमाै खारेजभागी छ।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा ३५ग मा आयोगबाट भएको कुनै आदेशउपर सम्बन्धित अदालतमा पुनरावेदन गर्न सकिने कानूनी व्यवस्था भएकोमा सो वैकल्पिक उपचारको कानूनी मार्गको अवलम्बन नगरी सम्मानित अदालतमा रिट क्षेत्रमा प्रवेश गर्न मिल्दैन। अतः उपर्युक्त आधार र कारणहरूबाट निवेदन मागअनुसार उत्प्रेषण परमादेशसमेतको आदेश जारी हुनु पर्ने अवस्था नभएकोले रिट निवेदन खारेज पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको लिखित जवाफ।

करूवा विद्युत् आयोजनाको लागि प्रवर्द्धक इयामोलोडमा हाइड्रोपावर डेभलपमेन्ट प्रा.लि. ले मिति २०६०।३।१५ मा प्राप्त गरेको विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र मिति २०७१।३।१९ सम्म जारी भएको देखिन्छ। प्रस्तुत जल विद्युत् आयोजनाको लागि प्रवर्द्धक इयामोलोडमा हाइड्रोपावर डेभलपमेन्ट प्रा.लि.लाई पुनः सर्वेक्षण अनुमतिपत्र दिने कार्य विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ५(१) को प्रतिकूल भएको हुँदा उक्त अनुमतिलाई निरन्तरता दिन नमिल्ने देखिएबाट नेपाल सरकारको स्वामित्वमा आएको प्रस्तुत आयोजनालाई खुल्ला प्रतिस्पर्धाबाट निजी प्रवर्द्धकलाई प्रदान गर्नेतर्फ आवश्यक कारबाही गर्न अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट ऊर्जा मन्त्रालयमा लेखी आएको थियो।

विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ५(१) मा

“विद्युत् सर्वेक्षणको लागि दिइने अनुमतिपत्रको अवधि बढीमा पाँच वर्षको हुनेछ” भन्ने व्यवस्था छ। प्रस्तुत आयोजनाका प्रवर्द्धकलाई मिति २०७०।३।३ मा तेस्रो पटक विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र जारी गरेबाट प्रवर्द्धक कम्पनीले विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ५(१) ले तोकेको सर्वेक्षणको अधिकतम् अवधि पाँच वर्ष व्यतित गरिसकेको हुने सन्दर्भमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट प्राप्त निर्णय तथा निर्देशनअनुसार प्रस्तुत जलविद्युत् आयोजनाको विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र रद्द गरी सो आयोजनालाई नेपाल सरकारको बास्केटमा राख्ने निर्णय नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालय (सचिवस्तर) बाट भएको हो। उक्त निर्णयसँगै प्रवर्द्धकले चौथो पटक सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको लागि दिएको दरखास्तसमेत रद्द गरिएको छ। प्रचलित कानूनअनुसार नेपाल सरकार र अन्तर्गतका कार्यालयबाट भएको कानूनसम्मत काम कारबाहीले विपक्षी रिट निवेदकको संविधान प्रदत्त कुनै पनि मौलिक तथा कानूनी हक हनन् भएको छैन। तसर्थ, प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विद्युत् विकास विभागको लिखित जवाफ।

मिति २०७२।२।२८ गते जारी भएको अन्तरिम आदेश खारेज गरिपाउँ भन्ने ऊर्जा मन्त्रालयको निवेदन।

नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय संविधान तथा कानूनको परिपालना गरी गराई कानूनी राज्यको अवधारणालाई साकार पार्ने र नागरिकका संविधान तथा कानून प्रदत्त हक अधिकारहरूको सम्मान, संरक्षण एवं संवर्द्धन गर्ने कुरामा प्रतिबद्ध रहेको छ। निवेदकले दाबी गरेको विषय यस कार्यालयसँग पूर्णतः असम्बन्धित र यस कार्यालयको क्षेत्राधिकार बाहिरको रहेको छ। निवेदकले दाबी गरेको विवादको विषयका सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायको लिखित जवाफबाट स्पष्ट हुने नै हुँदा निवेदन मागबमोजिम यस कार्यालयका नाममा कुनै आदेश

जारी हुन नसक्ने भएकोले यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाई दायर गरेको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको लिखित जवाफ ।

विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण, उत्पादन, प्रसारण वा वितरण गर्न अनुमतिपत्र प्रदान गर्ने / नगर्ने, नवीकरण गर्ने / नगर्नेसँग सम्बन्धित निर्णय विद्युत् ऐन, २०४९ विद्युत् नियमावली, २०५० तथा जलविद्युत् आयोजना अनुमतिपत्रसम्बन्धी निर्देशिका, २०६८ बमोजिम गर्ने गरिएको छ । विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ५ को उपदफा (१) बमोजिम विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिको अधिकतम् अवधि पाँच वर्षसम्मका लागि मात्र हो । सोभन्दा बढी अवधि हुने गरी विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र जारी गर्न उल्लिखित कानूनी प्रावधानबमोजिम मिल्दैन । कास्की जिल्लाको माछापुच्छ्रे गा.वि.स.मा पहिचान भएको ६ मे.वा. क्षमताको करूवा जलविद्युत् आयोजनाको विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र मिति २०६०।३।१३ मा जारी भई मिति २०६३।५।१२ सम्म म्याद थप भएको हो । त्यसैगरी सोही आयोजनाको लागि मिति २०६७।६।१९ मा दोस्रो पटक लिएको विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्रलाई अन्तिम पटकका लागि मिति २०६९।४।१८ सम्म विद्युत् उत्पादन अनुमतिपत्रका लागि आवश्यक प्रक्रिया पूरा नगरे सर्वेक्षण अनुमतिपत्र स्वतः रद्द हुने गरी म्याद थप गरी दुवै पटक जारी गरिएको सर्वेक्षण अवधिको कूल अवधि ५ वर्ष पुगिसकेको छ । आयोजना अध्ययनको कार्यमा नेपाल सरकारले निज विपक्षीलाई कहिल्यै पनि रोक लगाएको वा टण्टा दिएको अवस्था छैन, होइन । यसर्थ विपक्षीले आयोजना अध्ययनमा सन्तोषजनक प्रगति गर्नेभन्दा पनि नदी ओगटी राख्ने मनसाय मात्र राखी अनुमतिपत्र लिन खोजेको मात्र हो ।

प्रचलित कानूनबमोजिमम विद्युत् उत्पादनको अनुमतिपत्र पाउनको लागि दिएको दरखास्त आवश्यक

कागजात, विवरण वा फारम पेस गर्न नसकेपछि खारेज गरिएकोमा सो आयोजनाको लागि पुनः सोही प्रवर्द्धकबाट तेस्रो पटक विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको लागि मिति २०६९।१२।२९ मा दरखास्त दिएको र नेपाल सरकार (सचिवस्तर) को मिति २०७०।३।३ को निर्णयअनुसार तेस्रो पटक १ वर्षको लागि सर्वेक्षण अनुमतिपत्र प्रदान गरिएकोमा सो कार्य विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ५(१) को विपरीत हुने गरी प्रदान गरिएको हुँदा उक्त विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्रले कानूनी मान्यता प्राप्त गर्न नसक्ने हुँदा झ्यामोलोडमा हाइड्रोपावर डेभलपमेन्ट कम्पनी प्रा.लि.का नाममा जारी भएको वि.उ.स.०६६९ को अनुमतिपत्रलाई विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ५(१) बमोजिम निरन्तरता दिन नमिल्ने भनी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७१।५।२४ को पत्रबाट लेखी आएको हुँदा निर्णय सच्चाउन उल्लिखित कम्पनीको नाममा जारी भएको विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र मिति २०७१।९।१४ को निर्णयअनुसार रद्द गरिएको हो । नेपाल सरकारबाट भएको कानूनसम्मत निर्णयबाट निवेदकको संविधान प्रदत्त कुनै पनि मौलिक तथा कानूनी हक हनन नभएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको ऊर्जा मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

यसमा अन्तरिम आदेश खारेज हुने नहुनेसम्बन्धमा छलफल गर्न निवेदक झ्यामोलोडमा हाइड्रोपावर डेभलपमेन्ट कम्पनी प्रा.लि.लाई ७ दिनको समय दिई सूचना पठाई नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७२।४।२४ को आदेश ।

यसमा निवेदकले पाएको जलविद्युत् परियोजना सर्वेक्षण अनुमति रद्द गर्ने गरेको विपक्षी ऊर्जा मन्त्रालयको निर्णयसहितको कारबाही फाइल महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत झिकाई आएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७२।९।१२ को आदेश ।

यसमा विद्यमान प्रश्रहरू पूर्ण सुनुवाईको रोहमा निर्णय हुने प्रकृतिको देखिएको र लिखित जवाफ प्राप्त भइसकेको देखिएकोले मागबमोजिमको अन्तरिम आदेश तत्काल खारेज गर्न नपरी पूर्ण सुनुवाईको लागि नियानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७२।१०।१२ को आदेश।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको मिसिल अध्ययन गरी रिट निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू श्री सुशीलकुमार पन्त, श्री राघवलाल वैद्य, श्री रामप्रसाद भण्डारी र श्री अनिलकुमार सिन्हाका साथै विद्वान् अधिवक्ता श्री यादवप्रसाद ढुंगानाले निवेदक झ्यामोलोङ्गमा हाइड्रोपावर डेभलपमेन्ट कम्पनी प्रा.लि. लाई कास्की जिल्लाको माछापुच्छ्रे र सार्दीखोला गा.वि.स. स्थित सेती नदीमा करुवा जल विद्युत् आयोजनाबाट विद्युत् उत्पादन गर्न सुरुमा मिति २०६०/३/१३ मा ६ मेगावाट क्षमताको लागि विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र प्राप्त भएको हो। उक्त अनुमतिपत्र रद्द भएपश्चात् सो योजनाको उत्पादन क्षमता बढाएर ३६ मेघावाटमा वृद्धि गरी काम गर्न मिति २०७०।३।२ मा नयाँ सर्वेक्षण अनुमति पत्र प्राप्त भएको छ। उक्त अनुमति पत्रमा अनुमति बहाल रहने अवधि मिति २०७०।३।२ देखि मिति २०७१।३।१ सम्म भनी उल्लेख भएकोले सर्वेक्षणसम्बन्धी सम्पूर्ण कार्य नसकिएको हुँदा जलविद्युत् आयोजनाको अनुमतिपत्रसम्बन्धी (पहिलो संशोधन) निर्देशिका, २०६८ को दफा ५क. बमोजिम थप कार्य सम्पन्न गर्न नयाँ सर्वेक्षण अनुमतिपत्र माग गरिएको हो। निवेदक कम्पनीले जलविद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र प्राप्त गरेपश्चात् Power Purches Agreement हुनुभन्दा अगाडिको चरणका सर्वे, प्रोजेक्ट, Design, Drawing, Estimate, Analysis गरी नेपाल विद्युत् प्राधिकरणसँग Grid Connection सम्बन्धमा MOU समेत गरिसकेको छ।

मिति २०७१।३।१ मा अनुमतिपत्रको अवधि समाप्त भएकोले मिति २०७३।३।१ मा रु. ४०,००,०००। - (चालीस लाख रूपैयाँ) राजश्व जम्मा गरेको भौचरसमेत संलग्न गरी नयाँ अनुमतिपत्र को लागि कानूनसम्मत रूपमा निवेदन गरिएको छ। उक्त आयोजनाका सम्बन्धमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले आफ्नो अधिकारक्षेत्रभन्दा बाहिर गई अनुमतिपत्रलाई निरन्तरता दिन नमिल्ने भनी ऊर्जा मन्त्रालयलाई निर्देशनात्मक आदेश दिएको कार्य कानूनसम्मत छैन। निवेदकले दिएको निवेदनमा ऊर्जा मन्त्रालय स्वयम्ले आयोजनाको कार्य प्रगति हेरी कानूनबमोजिम सर्वेक्षण अनुमति प्रदान गर्नुपर्नेमा विपक्षी आयोगको निर्देशनअनुरूप (सचिव स्तर) निर्णयबाट मिति २०७१।९।१४ मा अनुमति रद्द गरी मिति २०७१।९।२१ मा निवेदकलाई जानकारी गराइएको कार्य त्रुटिपूर्ण छ। उक्त निर्णयले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च)४, धारा १३, धारा १९ समेतका हकमा आघात भएको छ। तसर्थ विपक्षी ऊर्जा मन्त्रालय (सचिव स्तर) को मिति २०७१।९।१४ को निर्णय एवं सो आधारमा प्रेषित मिति २०७१।९।२१ र मिति २०७२।१।२३ को पत्र उत्प्रेषणको आदेशबाट बदर गरी मिति २०७०।३।१ मा विद्युत् विकास विभागमार्फत निवेदकले पेस गरेको निवेदन मागअनुसार विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षण अनुमति प्रदान गर्नु भनी विपक्षीका नाममा परमादेश जारी हुनुपर्दछ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो।

विपक्षी ऊर्जा मन्त्रालयसमेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री संजीवराज रेग्मी र विद्युत् विकास विभागका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री शरद कोइरालाले निवेदक कम्पनीलाई सर्वप्रथम मिति २०६०।३।१३ मा ६ मेघावाटको करुवा जल विद्युत् आयोजनाको विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र प्रदान गरिएको हो। त्यसै गरी सोही आयोजनाको लागि मिति २०६०।९।१९ मा

दोस्रोपटक प्रदान गरेको अनुमतिपत्रको अवधि ५ वर्ष व्यतित भइसकेको छ । आयोजना अध्ययनको कार्यमा निवेदकलाई नेपाल सरकारबाट कुनै बाधा व्यवधान गरिएको छैन । निवेदकले आयोजना अध्ययन नगरी केवल नदी ओगटी राख्ने मनसाय राखी अनुमतिपत्र लिन खोजेको स्पष्ट छ । निवेदकलाई तेस्रोपटक मिति २०७०।३।२ को निर्णयानुसार १ वर्षको लागि सर्वेक्षण अनुमति प्रदान गरिएकोमा विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ५(१) बमोजिम अनुमतिपत्रलाई निरन्तरता दिन नमिल्ने अवस्था हुँदा निवेदकको अनुमतिपत्र रद्द गर्ने गरी नेपाल सरकार ऊर्जा मन्त्रालय (सचिव स्तर) को मिति २०७१।१।१४ मा निर्णय भएको हो । उक्त निर्णय कानूनसम्मत हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

उल्लिखित बहससमेत सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो वा होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा निवेदकले प्रस्तुत रिट निवेदनमा करुवा सेती जलविद्युत् आयोजनाबाट ३६ मेगावाट विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षण सम्बन्धमा नेपाल सरकार ऊर्जा मन्त्रालयको मिति २०७०/३/२ को निर्णयानुसार १ वर्षको लागि अनुमति पत्र प्राप्त भएकोमा अधिकांश कार्यसम्पन्न भएकोमा केही कार्य गर्न समयाभाव भएकोले विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ५ तथा जल विद्युत् आयोजना अनुमतिपत्रसम्बन्धी निर्देशिका, २०६८ को दफा ५(क) अनुसार सम्पादित कार्यको विवरण र राजश्व दस्तुर रु. ४०,००,०००।- (चालीस लाख) सहित मिति २०७१/३/९ मा सर्वेक्षण अनुमतिपत्रका लागि दरखास्त आवेदन गरेकोमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको कानून प्रतिकूलको मिति २०७१।५।१३ को निर्णय र सोबमोजिम भएको निर्देशनलाई पालना गरी निवेदकको अनुमतिपत्र एवं दरखास्त नै रद्द गर्ने गरी नेपाल सरकार ऊर्जा मन्त्रालय (सचिव स्तर) बाट मिति २०७१।१।१४

मा भएको निर्णय एवं पत्राचारहरू उत्प्रेषणको आदेशबाट बदर गरी निवेदकको मिति २०७१।३।९ को दरखास्तअनुरूप विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षण अनुमतिपत्र प्रदान गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेश जारी गरिपाउँ भनी माग गरेको देखिन्छ ।

३. विपक्षीतर्फको लिखित जवाफमा निवेदकले करुवा सेती जल विद्युत् आयोजनाको सर्वेक्षण अनुमतिका लागि मिति २०६०/३/१३ मा ६ मेगावाटको अनुमति लिएकोमा ५ वर्षभन्दा बढी समयको लागि नवीकरण गर्न नमिल्ने कानूनी प्रावधानअनुसार निवेदकको मिति २०७१/३/९ को दरखास्त मागअनुसार निवेदकलाई विद्युत् सर्वेक्षण अनुमतिपत्र प्रदान नगरी निवेदकलाई मिति २०७०।३।२ मा प्रदान गरेको विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षण अनुमतिपत्रसमेत रद्द गर्ने गरी नेपाल सरकार ऊर्जा मन्त्रालय (सचिव स्तर) बाट मिति २०७१/९/१४ मा निर्णय भएको हो । ऊर्जा मन्त्रालयको उक्त निर्णय एवं सोबमोजिम भएका पत्राचार कानूनसम्मत हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ ।

४. निवेदक झ्यामोलोङ्गमा हाइड्रोपावर कम्पनी प्रा.लि.लाई कास्की जिल्लाको माछापुच्छ्रे र सार्दीखोला गा.वि.स. स्थित सेती नदीमा ६ मेगावाट जडित क्षमताको करुवा जलविद्युत् आयोजनाको विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र मिति २०६०/३/१३ मा प्रदान भएको तथ्यमा विवाद भएन । उक्त अनुमतिपत्रको अवधि व्यतित भई मिति २०६३/५/२ मा निवेदकबाट अनुमतिपत्र नवीकरणका लागि दरखास्त पेस भएकोमा तत्काल अनुमति प्रदान भएको नदेखिई निवेदकले प्राप्त गरेको उक्त अनुमतिपत्र निष्क्रिय भएको देखिन्छ । निवेदक कम्पनीले मिति २०६६/२/२० मा पुनः ३० मेगावाट जडित क्षमताको विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षण अनुमतिका लागि दरखास्त दिएको पाइन्छ । उक्त दरखास्त अनुरूप मिति २०६७/६/१९ मा ३० मेगावाटको लागि नयाँ सर्वेक्षण

अनुमति प्रदान भई सो अनुमति मिति २०६९/४/१८ सम्म कायम रहेको देखिन्छ । उक्त अनुमति नवीकरणको लागि निवेदकले मिति २०६९/४/१६ मा रु ३२,००,०००। - (बत्तीस लाख) राजश्व रकमसमेत जम्मा गरी निवेदन गरेकोमा मिति २०६९/१२/२५ मा निवेदकको दरखास्त रद्द गरी निवेदकवाट जम्मा भएको रकम फिर्ता दिने निर्णय भएको पाइन्छ । यसरी निवेदकले ६ मेगावाटको सर्वेक्षणको लागि प्राप्त गरेको अनुमति मिति २०६३/५/१२ मा समाप्त भएको र ३० मेगावाट उत्पादन सर्वेक्षणको लागि मिति २०६७/६/१९ मा प्राप्त गरेको सर्वेक्षण अनुमति पत्रको अवधि मिति २०६९/४/१८ मा समाप्त भई उक्त अनुमतिपत्रको नवीकरण भएको नदेखिदा ती अनुमति पत्रहरूको औचित्य समाप्त भएको देखियो ।

५. करूवा सेती जल विद्युत् आयोजना सर्वेक्षणको लागि अन्य कुनै प्रवर्द्धक नआएको र नेपाल सरकार स्वयंले समेत उक्त योजनाको विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षणसम्बन्धी कार्यको सुरुवात गरेको अवस्था नभएको हुँदा यी नै निवेदकले मिति २०७०/२/१६ मा उक्त आयोजनावाट ३६ मेगावाट क्षमताको जल विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षण अनुमतिका लागि दरखास्त पेस गरेको देखिन्छ । उक्त दरखास्त अधिल्लो अनुमति पत्रको नवीकरणको रूपमा नभई छुट्टै नयाँ र बढी विद्युत् उत्पादन क्षमताको सर्वेक्षणका लागि अनुमतिपत्र माग गरेको पाइन्छ । निवेदन मागबमोजिम निवेदकलाई करूवा सेती जल विद्युत् योजनाअन्तर्गत ३६ मेगावाट क्षमताको विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षणका लागि मिति २०७०/३/२ देखि मिति २०७१/३/१ सम्म कायम रहने गरी नेपाल सरकार ऊर्जा मन्त्रालयबाट अनुमति पत्र संख्या वि.वि.वि. ०६९/७० वि.उ.स. ०६६१ बाट मिति २०७०/३/२ मा सर्वेक्षण अनुमतिपत्र प्रदान गरेको पाइन्छ । उक्त १ वर्षको अवधिमा ३६ मेगावाट क्षमताको विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षणसम्बन्धी सम्पूर्ण कार्य पूरा हुन नसकेकोले अनुमतिपत्रकै सर्तको अधीनमा रही

सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको निरन्तरताका लागि निवेदकले मिति २०७०।३।९ मा निवेदन गरेकोमा निवेदकको निवेदन नै रद्द गर्ने गरी नेपाल सरकार ऊर्जा मन्त्रालय (सचिव स्तर) बाट मिति २०७१/९/१४ मा निर्णय भएको पाइयो ।

६. प्रस्तुत विवादमा झ्यामोलोङ्गमा हाइड्रोपावर डेभलपमेन्ट कम्पनी प्रा.लि. ले मिति २०७०।३।२ मा प्राप्त गरेको उल्लिखित विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षण अनुमति पत्रको वैधानिकताका सम्बन्धमा नै अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले प्रश्न उठाई छानबिनसमेत गरेको देखिन्छ । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले छानबिन गरी निवेदक कम्पनीलाई मिति २०६०/३/१३ मा प्रदान गरिएको ६ मेगावाट क्षमताको विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको समयावधि मिति २०६५/३/१२ मा समाप्त भएको र विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ५ को उपदफा (१) बमोजिम विद्युत् सर्वेक्षणको लागि दिइने अनुमति पत्रको अवधि बढीमा ५ वर्षसम्मको हुनेछ भन्ने व्यवस्था भएकोमा सोको विपरीत हुने गरी प्रदान गरिएको विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षण अनुमतिले कानूनी मान्यता प्राप्त गर्न नसक्ने र सो अनुमतिपत्रलाई निरन्तरता दिन नमिल्ने साथै उक्त आयोजनाको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र नेपाल सरकारको स्वामित्वमा आएको हुँदा अब खुल्ला प्रतिस्पर्धाबाट निजी प्रवर्द्धकलाई प्रदान गर्नेतर्फ आवश्यक कारवाही गर्न ऊर्जा मन्त्रालयमा लेखी पठाउने भनी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले मिति २०७१/५/१३ मा निर्णय गरी उक्त निर्णय कार्यान्वयनको लागि निर्णयको प्रतिलिपिसहित ऊर्जा मन्त्रालयमा लेखी पठाएको देखिन्छ । ऊर्जा मन्त्रालयले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्देशन मुताबिक निवेदकको विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षण अनुमतिपत्रका साथै मिति २०७१।३।९ मा दिएको दरखास्त नै रद्द गर्ने निर्णय गरी आयोगलाई बोधार्थ जानकारीसमेत

दिएको देखिन्छ । यसबाट ऊर्जा मन्त्रालयको निर्णय अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७१/५/१३ को निर्णयबाट प्रभावित भएको देखिन्छ ।

७. निवेदक झ्यामोलोङ्गमा हाइड्रोपावर डेभलपमेन्ट कम्पनीले मिति २०७०।३।२ मा प्राप्त गरेको ३६ मेगावाट क्षमताको विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षण अनुमतिपत्र निवेदकले मिति २०६०/२/१३ मा लिएको ६ मेगावाटको सर्वेक्षण अनुमतिपत्रकै निरन्तर नवीकरण हो वा नयाँ अनुमतिपत्र हो र उक्त मिति २०७०।३।२ को अनुमतिपत्र विधिसम्मत हो होइन भन्ने विचार गर्नुपर्ने देखियो । निवेदकले मिति २०७०।३।२ मा ६ मेगावाटको लागि लिएको सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको अवधि मिति २०६३।५।२ मा नै समाप्त हुनुका साथै ३० मेगावाटको लागि मिति २०६७/६/१९ मा प्राप्त गरेको अनुमतिको अवधि मिति २०६९/४/१८ मा समाप्त भई उक्त अनुमतिपत्र नवीकरण नभई निवेदकले राजस्वबापत दाखिला गरेको रकम रु. ३२ लाख फिर्तासमेत भएको देखिन्छ । उक्त आयोजनाको सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको स्वामित्व मिति २०६९/४/१८ बाट निवेदकमा नरही नेपाल सरकारको स्वामित्वमा गएकोमा विवाद देखिएन । विवादित आयोजनाको सर्वेक्षणको स्वामित्व नेपाल सरकारमा गइसकेपछि अन्य प्रवर्द्धकले सर्वेक्षण अनुमतिपत्र प्राप्त नगरेको र नेपाल सरकारले समेत स्वयं आयोजना सञ्चालन नगरेको अवस्था भई ३६ मेगावाट क्षमताको सर्वेक्षणको लागि यिनै निवेदकले दिएको निवेदनमा नेपाल सरकार ऊर्जा मन्त्रालयले मिति २०७०/३/२ मा नयाँ सर्वेक्षण अनुमतिपत्र प्रदान गरेको देखिन्छ । निवेदकले मिति २०७०/३/२ मा नयाँ सर्वेक्षण अनुमतिपत्र प्राप्त गरेको अवस्थामा रद्द भइसकेका अधिल्लो अनुमतिपत्रको सान्दर्भिकता समाप्त भइसकेको भई नितान्त नयाँ सर्वेक्षण अनुमतिको लागि भएको कारवाहीको सन्दर्भमा उक्त समयवाधिलाई गणना गर्न मिल्ने देखिँदैन ।

यसबाट निवेदकले मिति २०७०।३।२ मा प्राप्त गरेको ३६ मेगावाट क्षमताको विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षण अनुमतिपत्र निवेदकले मिति २०६०/२/१३ मा लिएको ६ मेगावाटको सर्वेक्षण अनुमतिपत्रकै निरन्तर नवीकरण नभई नयाँ सर्वेक्षण अनुमतिपत्र भएको देखिन्छ ।

८. निवेदकले मिति २०७०/३/२ गते देखि लागू हुने गरी १ वर्षको लागि ३६ मेगावाट क्षमताको विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र प्राप्त गरेको देखिन्छ । उक्त अनुमतिपत्र विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ४ को उपदफा (२) र विद्युत् नियमावली, २०५० को नियम ८ बमोजिम प्रदान भएको पाइन्छ । विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ४ को उपदफा (१) मा विद्युत्को सर्वेक्षण, उत्पादन गर्न चाहने व्यक्ति वा संस्थाले तोकिएबमोजिमको विवरण खुलाई तोकिएको अधिकारीसमक्ष अनुमतिको लागि दरखास्त दिनुपर्ने भन्ने व्यवस्था रहेको छ । सोही दफा ४ को उपदफा (२) मा "उपदफा (१) बमोजिम परेको दरखास्तमा तोकिएको अधिकारीले आवश्यक जाँचबुझ गरी गराई दरखास्त परेको मितिले विद्युत्को सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको हकमा तीस दिनभित्र र विद्युत्को उत्पादन, प्रसारण वा वितरण अनुमतिपत्रको हकमा एकसय बीस दिनभित्र तोकिएबमोजिमको ढाँचामा दरखास्तवालालाई अनुमतिपत्र दिनु पर्नेछ" भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ । त्यस्तै विद्युत् नियमावली, २०५० को नियम ८ मा सर्वेक्षण अनुमतिपत्र दिने: अन्तर्गत नियम ४, ५ वा ६ बमोजिम पर्न आएको दरखास्तउपर नियम ७ बमोजिम आवश्यक जाँचबुझ गरेपछि सचिवले दरखास्तवालाको मागअनुसार वा आवश्यक भए संशोधनसमेत गरी क्रमशः अनुसूची ५(क), ५(ख) वा ५(ग) बमोजिमको ढाँचामा दरखास्तवालालाई विद्युत् उत्पादन, प्रसारण वा वितरणको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र दिनुपर्नेछ" भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । उल्लिखित कानूनी व्यवस्था सर्वेक्षण अनुमतिपत्र पाई पुनः नवीकरण गर्नेसम्बन्धी नभई नयाँ

सर्वेक्षण अनुमतिसम्बन्धी व्यवस्था रहेको देखिँदा उक्त कानूनी व्यवस्थाबमोजिम निवेदकले पाएको विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षण अनुमतिपत्र विशुद्ध नयाँ सर्वेक्षण अनुमतिपत्र भएको देखिन आयो । नेपाल सरकार ऊर्जा मन्त्रालयले आफ्नो स्वामित्वमा आइसकेको आयोजनाको सर्वेक्षणको लागि निवेदक कम्पनीको दरखास्त पर्न आई विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ४ को उपदफा (२) मा भएको कानूनी व्यवस्थाबमोजिम सर्वेक्षण अनुमतिपत्र प्रदान भएको देखिन्छ ।

९. निवेदकले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७१।५।१३ को निर्णयलाई चुनौती गरेको देखिन्छ । आयोगको उक्त निर्णय कानूनसम्मत छ छैन भन्नेसम्बन्धमा विचार गर्दा निवेदकले मिति २०६०।३।१३ मा प्राप्त गरेको विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको समयावधि २०६५।३।१२ मा समाप्त भइसकेको हुँदा तत्पश्चात निवेदकले प्राप्त गरेको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र कानून प्रतिकूल रहेको भनी आयोगले निर्णय गरेको देखिन्छ । साथै निवेदकले मिति २०७०।३।२ मा प्राप्त गरेको अनुमतिपत्रले निरन्तरता प्राप्त गर्न नसक्ने भन्नेसमेत आयोगको मिति २०७१।५।१३ को निर्णयमा उल्लेख भएको पाइन्छ । माथि प्रकरणमा नेपाल सरकार ऊर्जा मन्त्रालयले विद्युत् ऐनको कानूनी प्रावधानअनुसार कानूनसम्मत रूपमा निवेदकलाई मिति २०७०।३।२ मा विद्युत् सर्वेक्षण अनुमतिपत्र प्रदान गरेको भनी विवेचना भइसकेको छ । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकारअन्तर्गत नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२० को उपधारा (१) मा “कुनै सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिले अनुचित कार्य वा भ्रष्टाचार गरी अख्तियारको दुरुपयोग गरेको सम्बन्धमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले कानूनबमोजिम अनुसन्धान र तहकिकात गर्न वा गराउन सक्नेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको छ । ऊर्जा

मन्त्रालयले निवेदकलाई प्रदान गरेको विद्युत् सर्वेक्षण अनुमतिपत्रका सम्बन्धमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले भ्रष्टाचार वा अनुचित कार्यको उजुरीको रोहमा निर्णय गरेको भन्ने मिसिल संलग्न उक्त निर्णयको प्रतिलिपिबाट देखिन्छ । ऊर्जा मन्त्रालयको उक्त निर्णयउपर आयोगले पुनरावेदन वा उजुरीको रोहमा विचार गर्न सक्ने कानूनी व्यवस्थासमेत देखिँदैन । आयोगले कुन ऐन वा कानूनअन्तर्गत उल्लिखित निर्णय गरेको हो आफूलाई प्राप्त अधिकार र अख्तियारी उक्त निर्णयमा खुलाएको पनि देखिएको छैन । निवेदकले मिति २०७१।३।१९ मा अनुमतिपत्रको लागि राजस्व दस्तुरसमेत दाखिला गरी दरखास्त दिएकोमा सो दरखास्तउपर कानूनसम्मत रूपमा विचार हुने विषयमा निवेदकले मिति २०६५।३।१२ पश्चात प्राप्त गरेका अनुमतिपत्र नै अवैधानिक भनी ऊर्जा मन्त्रालयले गर्ने निर्णयमा नै असर गर्ने गरी निर्णय गरेको देखिन्छ । यसरी विद्युत् ऐन, २०४९ बमोजिम ऊर्जा मन्त्रालयबाट गरिने कारवाहीमा कानूनबमोजिमको कुनै अख्तियारी नै नदेखाई अख्तियारदुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले हस्तक्षेप गरी मिति २०७१।५।१३ मा गरेको निर्णय कानूनसम्मत देखिएन ।

१०. अब निवेदकको मिति २०७०।३।२ मा प्राप्त गरेको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र तथा मिति २०७१।३।९ मा विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षण अनुमतिपत्रका लागि दिएको दरखास्त रद्द गर्ने गरी ऊर्जा मन्त्रालय (सचिव स्तर) बाट मिति २०७१।९।१४ मा भएको निर्णय कानूनसम्मत छ छैन भन्नेसम्बन्धमा विचार गर्नुपर्ने देखिएको छ । निवेदकले मिति २०७०।३।२ मा पाएको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र हेर्दा क्रमसंख्या ७ को अन्य सर्तहरू अन्तर्गत खण्ड (ड) मा अनुमति प्रदान भएको मितिबाट एक वर्षको अवधिभित्र प्रवृद्धकले कम्तीमा यस अनुमतिपत्रको प्रकरण ७ (ग) मा उल्लिखित Guidelines बमोजिम आयोजनाको Mapping, Survey र Analysis समेतका कार्यहरू

सम्पन्न गर्नुपर्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । सोही सर्तको खण्ड (च) मा “माथि (ड) मा उल्लिखित अध्ययन कार्यहरूमा उल्लेखनीय प्रगति भएको गुणात्मक प्रतिवेदनसहितको प्रगति विवरण विभागमा पेस गरी बाँकी रहेका अध्ययन कार्यहरू सम्पन्न गर्न यस अनुमतिपत्रको नवीकरणको लागि नियमानुसार दरखास्त पेस गर्नुपर्नेछ । पेस हुने प्रतिवेदनहरू ७(ग) मा उल्लेख भएको Guidelines बमोजिम हुनुपर्नेछ अन्यथा अनुमतिपत्र नवीकरण हुने छैन” भनी उल्लेख भएको देखिन्छ । यसरी अनुमतिपत्रमा व्यवस्था रहेको उल्लिखित सर्तले नै निवेदकको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र प्रचलित कानूनी व्यवस्थाको अधीनमा रही आवश्यकताअनुरूप नवीकरण हुने प्रकृतिको देखिएको छ । निवेदकले प्राप्त गरेको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र मिति २०७०/३/२ देखि मिति २०७१/३/१ सम्म जम्मा १ वर्षको रहेकोमा निवेदकले अनुमतिपत्र नवीकरणको लागि मिति २०७१/३/९ मा जल विद्युत् आयोजनाको अनुमतिपत्रसम्बन्धी (पहिले संशोधन) निर्देशिका, २०६८ को दफा ५क बमोजिम आयोजना विकासका लागि गर्नुपर्ने थप कार्यहरू सम्पन्न गर्न अनुमतिपत्र बहाल रहँदा गरिएको कार्यप्रगति विवरणसमेत साथै राखी नयाँ सर्वेक्षण अनुमतिपत्रका लागि रु. ४० लाख दस्तुरसमेत दाखिला गरी दरखास्तपत्र दिएको देखिन्छ ।

११. निवेदकले उल्लेख गरेको जलविद्युत् आयोजना अनुमतिपत्रसम्बन्धी (पहिलो संशोधन) निर्देशिका, २०६८ को दफा ५क. मा दोस्रो पटक सर्वेक्षण अनुमतिपत्र दिन सकिने व्यवस्था अन्तर्गत “कुनै प्रवर्धकले जलविद्युत् आयोजनाको सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको नवीकरणको लागि उक्त अनुमतिपत्र बहाल रहेको म्यादभित्रै दरखास्त नदिएको वा दरखास्त दिएर पनि अन्य कुनै कारणबाट सर्वेक्षण अनुमतिपत्र नवीकरण नभएको अवस्थामा निज प्रवर्धकबाट सोही जलविद्युत् आयोजनाको लागि नयाँ अनुमतिपत्रको

लागि माग भई आएमा उक्त आयोजनाको लागि निजको पहिलो दरखास्त भएमा सम्पूर्ण प्रक्रिया पूरा भएको र विगतमा अनुमतिपत्र बहाल रहेको अवधिमा कार्य प्रगति पनि सन्तोषजनक पाइएमा सोही जलविद्युत् आयोजनाको नयाँ सर्वेक्षण अनुमतिपत्र दिन सकिने छ । यस्तो सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको कूल अवधि गणना गर्दा पहिलो सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको अवधि पनि गणना गरी जम्मा ५ वर्ष अवधि ननाधिने गरी नयाँ सर्वेक्षण अनुमतिपत्र प्रदान गर्न सकिनेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ ।

१२. निवेदक कम्पनीले प्रस्तावित जलविद्युत् आयोजनाको विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षणको क्रममा मिति २०७०।३।२ मा प्राप्त अनुमतिपत्रको सर्तअनुरूपको Topographical, Hydrological, Geological Survey, Alternative, Optimization and Project Selection analysis, Design, Drawing and Estimate, Feasibility Study Report, Power Evaluation / Impact Study, Inter Connection Agreement लगायतको कार्य सम्पन्न गरी प्रगति विवरणसमेत पेस गरेको भनी रिट निवेदनमा उल्लेख गरेको देखिन्छ । त्यस्तै आयोजनास्थलको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनका लागि क्षेत्र निर्धारण (Scoping) तथा कार्यसूची (Terms of Reference) को स्वीकृतिको लागि प्रक्रिया अगाडि बढाइएको कुरा निवेदक कम्पनीले सर्वेक्षण अनुमतिको लागि दिएको मिति २०७१।३।९ को निवेदनपत्रबाट समेत देखिएको छ । निवेदकको उक्त भनाइलाई विपक्षीतर्फको लिखित जवाफमा विवाद गरेको देखिन्छ । निवेदक कम्पनीले प्राप्त अनुमतिको आधारमा विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षणसम्बन्धी कार्यको सुरुवात गरी प्रस्तावित कार्यको प्रगति विवरणसमेत पेस गरेको पाइन्छ । निवेदकले एक वर्षको लागि प्राप्त गरेको समयवधिभित्र सर्वेक्षणसम्बन्धी सम्पूर्ण कार्य सम्पन्न गर्न समयभाव भई पुनः अनुमतिपत्र माग गरेको देखिँदा निवेदकको माग

वा अपेक्षालाई वैद्य अपेक्षा मान्नु पर्ने हुन्छ। अनुमतिपत्र प्राप्त गरेको अवधिभित्र सन्तोषजनक कार्य भएको देखिन्छ र सो कार्यलाई निरन्तरता प्रदान गर्न कानूनमा नवीकरण वा नयाँ अनुमति प्रदान गर्ने व्यवस्था छ भने त्यस्तो दरखास्तलाई कानूनको अधीनमा रही विचार गर्न सकिने नै देखिन्छ।

१३. निवेदक कम्पनीले करूवा सेती जलविद्युत् आयोजनाको लागि प्राप्त गरेको विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षण अनुमतिपत्र मिति २०७०।३।२ देखि मिति २०७१।३।१ सम्म बहाल रहेकोमा सो अवधिभित्र रद्द भएको देखिन्छ। बहाल रहेको अवधि व्यतित भएपश्चात निवेदकले थप अवधिका लागि नयाँ अनुमतिपत्र माग गरी दरखास्त दिएको अवस्था हुँदा दरखास्त अनुरूपको अनुमति दिने वा नदिनेसम्बन्धमा कानूनबमोजिमको कारण खुलाई निर्णय गर्ने कानूनी दायित्व सम्बन्धित निकाय वा पदाधिकारीको हो। तर ऊर्जा मन्त्रालय (सचिवस्तर) बाट मिति २०७१।९।१४ मा कुनै कानूनी आधार र कारणसमेत उल्लेख नगरी निवेदकले दायर गरेको दरखास्त नै रद्द गर्नेगरी निर्णय भएको देखिन्छ। उक्त निर्णयमा निवेदकले दाखिल गरेको रु. ४० लाखको हकमा समेत केही बोलेको देखिन्छ। विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ५ को उपदफा (१) मा भएको कानूनी व्यवस्था प्रतिकूल भई रद्द गरेको भन्ने पनि देखिन्छ। निवेदकलाई विद्युत् विकास विभागले च.नं. ७१४ मिति २०७२/१/२३ मा दिएको पत्रमा निवेदकको अनुमतिपत्र तथा दरखास्त विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ५क. अनुसार रद्द गरिएको भनेको देखिन्छ तर विद्युत् ऐनमा दफा ५क. को व्यवस्था रहेको नै देखिन्छ। विद्युत् सर्वेक्षण अनुमतिको लागि माग गरी पेस हुन आएको दरखास्तउपर कारवाही नगरी दरखास्त नै रद्द गर्ने कानूनी व्यवस्था विद्युत् ऐन, २०४९ मा रहेकोसमेत देखिन्छ।

१४. मिसिल संलग्न ऊर्जा मन्त्रालयको मिति २०७१।१।०।६, च.नं. प्र.शा. ३३६ को

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई लेखिएको अनुमतिपत्र रद्दसम्बन्धी विषयको पत्रमा “त्यस आयोगको मिति २०७१।५।२४ च.नं. १०७ र मिति २०७१।७।११ च.नं. २३१ का पत्रहरूमार्फत् यस मन्त्रालयमा प्राप्त आयोगका विभिन्न निर्णय कार्यान्वयनको सिलसिलामा तपसिलबमोजिमका जलविद्युत् आयोजनाहरूका अनुमतिपत्रहरू यस मन्त्रालय सचिवस्तरको निर्णयअनुसार रद्द गरिएको व्यहोरा जानकारीको लागि अनुरोध छ” भनी पत्रको तपसिल खण्डको क्रमसंख्या ४ मा निवेदकले दाबी गरेको करूवा जलविद्युत् आयोजनाको अनुमतिपत्रसम्बन्धी विवरण उल्लेख गरी पत्राचार भएको देखिँदा प्रस्तुत विवादित करूवा जलविद्युत् आयोजनाको अनुमतिपत्रसम्बन्धी निवेदकको दरखास्तको सम्बन्धमा विषयवस्तुको औचित्यभित्र प्रवेश गरी निवेदकको हकमा ऊर्जा मन्त्रालयको विवेकसम्मत तथा कानूनी निर्णयका आधारमा रद्द गरेको नदेखिँदै केवल अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निवेदकको अनुमतिपत्र रद्द गर्ने निर्देशनका आधारमा रद्द गरेको देखिन आयो।

१५. विद्युत् ऐन नियमबमोजिम आफूलाई प्राप्त अधिकारको स्वतन्त्र र विवेकसंगत ढंगले ऊर्जा मन्त्रालयले प्रयोग गरी निर्णय गर्ने अधिकार सुरक्षित रहेको भएपनि आफ्नै नियमित कार्य प्रक्रिया वा पहलकदमीमा उक्त मन्त्रालयले निर्णय गर्न सक्ने र त्यस्तो निर्णय गर्न दिनुपर्नेमा प्रस्तुत विवादमा ऊर्जा मन्त्रालयले त्यसको उपेक्षा गरी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट निर्देशित भई गोश्वारारूपमा विभिन्न आयोजनाहरूको हकमा निर्णय गरेकोबाट हचुवा निर्णय गरेको भन्नु पर्नेसमेत देखिन आएको छ। विद्युत् ऐनबमोजिम ऊर्जा मन्त्रालयले गर्ने निर्णय स्वयं स्वतन्त्र र निष्पक्ष प्रकृतिको हुन जरूरी हुन्छ। विपक्षी आयोगले ऊर्जा मन्त्रालयमा कानूनबमोजिम प्रदत्त एवं अन्तर्निहित क्षेत्राधिकारको विषयमा आफ्नो क्षेत्राधिकार

प्रयोगको रोहमा अख्तियारको दुरुपयोग गरेको वा अनुचित कार्य गरेको देखिन आएको भई सोसम्बन्धी कारवाही एवं निर्णयको कार्यान्वयनको सिलसिलामा बाहेक अन्य प्रशासकीय आदेश निर्देशन जारी गर्न सक्ने अवस्था देखिँदैन। अर्को शब्दमा ऊर्जा मन्त्रालय वा सम्बन्धित कानूनको प्रयोग गर्ने निकायले गरेको कारवाही वा निर्णयमा अख्तियारको दुरुपयोग गरेको वा अनुचित कार्य भएको भन्न नसकिएको अवस्थामा सोबाहेकको अन्य आदेश जारी गरी तोकिएको कानूनी निकाय वा अधिकारीको विवेकलाई प्रतिस्थापन गर्ने वा सोमा हस्तक्षेप गर्ने कुनै प्रयास कानूनसङ्गत मान्न नसकिने हुनाले त्यस्तो निर्देशनहरू ग्राह्य र मान्य हुन सक्ने देखिँदैन। उल्लिखित विवेचनाबाट अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले मिति २०७१।५।१३ मा गरेको निर्णय एवं निर्देशन विधिसम्मत रहेको नदेखिँदा सोही गैरविधिसम्मत निर्णय र निर्देशनका आधारमा ऊर्जा मन्त्रालयबाट मिति २०७१।९।१४ मा भएको निर्णयसमेत कानूनसम्मत देखिन आएन।

१६. निवेदक इयामोलोङ्गमा हाईड्रोपावर कम्पनी लि. को करूवा जलविद्युत् योजनाको सर्वेक्षण अनुमतिपत्रका सम्बन्धमा मिति २०७१।३।१९ को दरखास्त रद्द गरेपश्चात उक्त योजनासम्बन्धमा निवेदकबाहेकका अन्य कुनै नयाँ प्रवर्द्धक कम्पनीलाई अनुमतिपत्र दिनेसम्बन्धी नयाँ प्रक्रिया सुरु गरेको वा सरकार स्वयंले आयोजना ग्रहण गरेको अवस्था छैन। निवेदकले जलविद्युत् आयोजना अनुमतिपत्रसम्बन्धी (पहिलो संशोधन) निर्देशिका, २०६८ को दफा ५क. बमोजिम नयाँ सर्वेक्षण अनुमतिपत्र माग गरेको अवस्था छ। वस्तुतः विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ४(२) वा उल्लिखित निर्देशिकाको दफा ५क. कुन व्यवस्थाअन्तर्गत अनुमतिपत्र दिने वा नदिने भन्ने कुरा सम्बन्धित कानूनी व्यवस्था, निवेदकको माग, योजनाको वस्तुस्थिति, कार्य प्रगति आदिलाई विचार गरी कानूनी र न्यायपूर्णरूपमा निर्णय

गर्ने कुरा हो।

१७. ऊर्जा मन्त्रालयले पनि कानूनबमोजिम आफूले गर्नुपर्ने कार्यमा अनुचित हस्तक्षेप ग्रहण वा सहन गरी आफ्नो विवेक नै प्रयोग नगरी निर्देशितरूपमा निर्णय गरेको कानूनसङ्गत मान्न मिलेन। तसर्थ अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७१।५।१३ को निर्णय, निवेदन इयामोलोङ्गमा हाईड्रोपावर डेभलपमेन्ट कम्पनी प्रा.ली. ले करूवा जलविद्युत् आयोजनाको विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षण अनुमतिका लागि दिएको मिति २०७१।३।९ को दरखास्तपत्र रद्द गर्ने गरेको नेपाल सरकार ऊर्जा मन्त्रालय (सचिव स्तर) को मिति २०७१।९।१४ को निर्णय र सोबमोजिम निवेदकलाई गरेको पत्राचारसमेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने ठहर्छ। अब निवेदकले मिति २०७१।३।१९ मा दिएको विद्युत् उत्पादन सर्वेक्षण अनुमति पत्रको दरखास्तको सम्बन्धमा यो आदेश प्राप्त भएको मितिले १ महिनाभित्र कानूनबमोजिम आधार र कारण खुलाई निर्णय गर्नु भनी विपक्षी ऊर्जा मन्त्रालयसमेतको नाममा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ।

१८. देशको ऊर्जा आवश्यकता र ऊर्जा उत्पादनको सम्भावना हेरी ऊर्जा उत्पादनको लागि निजी क्षेत्रको सहभागिता प्रशस्त गर्नुको औचित्यमा प्रश्न गर्नुपर्ने अवस्था छैन। विद्युत् उत्पादन वा सर्वेक्षण अनुमति पत्रहरू जारी भएपछि तिनको भावनाबमोजिम कार्य प्रगतिको अपेक्षा सधैं रहिरहन्छ। अनुमतिपत्र प्रदान भएपश्चात उत्पादनतर्फ पहल भएन भने त्यसको नकारात्मक प्रयोजन देखिन जान्छ। त्यस्तो प्रवृत्ति रहन नदिन सदैव सचेत हुनुपर्ने हुन्छ। पहिचान गरिएका सम्भाव्य ऊर्जा स्रोतहरूको सर्वेक्षण अनुमति जारी भएपछि कार्य सञ्चालनको स्तरमा इमान्दार प्रयास गर्दागर्दै काबुबाहिरको परिस्थिति परी वा स्वाभाविक अन्य कारणहरूले तोकिएको अवधिभित्र कार्य सम्पन्न गर्न नसकी कानूनको तोकिएको अधीनमा रही नवीकरण

वा अन्य नयाँ अनुमतिपत्र जारी गराई पाउन माग गरेको अवस्थामा भए गरेको प्रगति, कार्य सम्पन्न हुन लाग्न सक्ने थप समय र क्रियाकलाप अनि प्रवर्द्धकको क्षमता आदि कुराको अधीनमा मुनासिब समय र अवसर दिएर पूरा गराउनु सबैको हितमा हुन्छ । सम्भाव्य योजनाको बारेमा प्रयासरत प्रवर्द्धक वा अनुमतिपत्रवालालाई निरूत्साहित गर्ने, राज्य आफैँले पनि गर्न नसक्ने वा नगर्ने र अरूलाई पनि आकर्षित नगर्ने दृष्टिकोणले पनि कसैको भलो गर्ने देखिँदैन । साथै अर्कोतिर अनुमतिपत्र जारी गराई माग्ने, नवीकरण गर्ने गराउने वा नयाँ अनुमतिपत्र लिने क्रमलाई पनि अनिश्चित कालसम्म लम्ब्याउने तर विद्युत् उत्पादनतर्फ वास्तविक कार्य प्रगति नगरी राख्ने स्थिति पनि कुनै हालतमा कायम राख्न दिन मिल्दैन । विद्युत् ऐन नियमबमोजिम यससम्बन्धमा निर्णय गर्ने निकाय एवं अधिकारीले विचार गर्नुपर्ने हुन्छ ।

१९. वस्तुतः देशभित्र रहेका प्राकृतिक स्रोतको स्वामी राज्य नै भएको नाताले त्यस्तो प्राकृतिक स्रोत तथा सम्पदाको परिचालनको लागि कानूनको अधीनमा रही सर्वेक्षण अनुमति प्रदान हुने र अनुमति प्राप्त गरेका व्यक्ति वा संस्थाले प्राप्त अनुमतिको अधीनमा रही कार्य गर्नुपर्ने हुन्छ । इमानदारी साथ काम गर्दै जाँदा समयभाव भई कानूनसम्मत आधार देखाई पुनः अनुमतिपत्र माग गर्नुलाई वैध अपेक्षा नै मान्नु पर्ने हुन्छ । त्यसरी पर्न आउने निवेदनमा विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ४(२) को प्रक्रियाको नयाँ सुरुवातको नाममा अनुचित विस्तार र अनिश्चित पनि गर्न नसकिने र त्यस्तो गर्नु न्यायोचित पनि नहुने हुनाले अब थप अवधिका हकमा निर्णय हुँदा सो अवधिभित्र गर्नुपर्ने कार्य अनिवार्यरूपमा सम्पन्न गर्नुपर्ने बाध्यात्मक सर्तको अवलम्बन गराउनु पर्ने र निर्देशिकाको दफा ५क. नं. बमोजिम अर्को पटक अनुमतिको प्रक्रिया गर्दा उचित, पर्याप्त र सन्तोषजनक कारण भएमा अनुमति दिने र त्यसरी थप अवधिमा तोकिएको कार्य

सम्पन्न गर्ने बाध्यतासमेत निर्देशित हुनसमेत विपक्षी ऊर्जा मन्त्रालय र विद्युत् विकास विभागका नाममा आदेश जारी हुने ठहर्छ । यो आदेशको कार्यान्वयनका लागि आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षीलाई दिई प्रस्तुत रिटको दायरीतर्फको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.जगदीश शर्मा पौडेल

इजलास अधिकृत : विश्वनाथ भट्टराई

इति संवत् २०७२ साल फागुन १६ गते रोज १ शुभम् ।

निर्णय नं. १६१६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
फैसला मिति : २०७२।१२।२३।३
०६९-CI-१२८७

मुद्दा : अपुताली हक कायम

पुनरावेदक / वादी : जिल्ला नवलपरासी रूपौलिया
गा.वि.स. वडा नं.४ बस्ने इन्द्रकुमारी देवी
चौधरीको अनुमति प्राप्त हरेन्द्रकुमार चौधरी
विरूद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : जिल्ला नवलपरासी रूपौलिया
गा.वि.स. वडा नं.४ बस्ने नारायणप्रसाद थारू

- अपुताली हक अपुतालीको २ नं. अनुसार सृजित हक हो र यस्तो हक उक्त नं. मा भएको हकवाला क्रमअनुसार यो यसले प्राप्त गर्ने नगर्ने भनी निर्णय गर्नुपर्ने हुन्छ । अंश हक सगोलका अंशियाराहरूलाई प्राप्त हुने हक भएकाले मुलुकी ऐन, अंश बन्डाको १ नं. अनुसारका अंशियारहरूमा जीयजीयको अंश लाग्ने नलाग्ने भनी अदालतले फैसला निर्णय गर्नुपर्ने हुन्छ । कानूनले अपुताली हक खाने हकवाला र अंश पाउने सगोलका अंशियारामा भिन्नभिन्न कानूनी व्यवस्था गरेको हुँदा अंशियार नै नरहेको व्यक्तिले अपुताली हक प्राप्त गर्न सक्दैन भन्न मिल्दैन। संयुक्त नामसारी दर्ताको सम्पत्तिमा दर्तावालाहरूको बराबर हक हुन्छ । दुई जना मात्र हकवाला भई दुवैका संयुक्त नाउँमा दर्ता भएको सम्पत्तिका जग्गाहरूमा दुवै जनाको बराबर हक रहेको हुन्छ । यस्तो संयुक्त हकको सम्पत्तिमा आपसी व्यवहार सजिलो पार्नका लागि एकले अर्कोसँग मुद्दा गरी वा आपसी सहमतिमा आ-आफ्नो भाग छुट्याउन सक्ने भए पनि छुट्याउनै पर्ने भनी बाध्यात्मक अवस्था भने कानूनले गरेको नपाइने ।

(प्रकरण नं. ३)

- आफैंबाट जन्मिएको सन्तान उसको सबैभन्दा नजिकको हकवाला हुन्छ र त्यस्तो जन्मेको छोरी रहिछे भने सौतेनी छोरीको तुलनामा आफ्नै छोरी नजिकको हकवाला हुन्छ, छोरी विवाहिता हुनु वा नहुनुबाट कुनै असर पर्दैन । एकै उदरका छोराछोरी वा विवाह भएको छोरी र कन्या छोरी भएमा मात्र तीबीच अपुताली पाउने क्रममा असर पर्ने हुन सक्छ । प्रस्तुत

मुद्दाको तथ्यमा फरक उदरबाट जन्मेका छोरा र आफैंबाट जन्मेकी छोरी भएको हुँदा आमाको अपुताली छोरीले पाउने स्थिति रहेको देखिने ।

(प्रकरण नं. ५)

पुनरावेदक / वादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता

मिथिलेशकुमार सिंह

प्रत्यर्थी / प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प. २०५३, अड्क ९, नि.नं.६२६२, पृ.६९७

सम्बद्ध कानून :

सुरु तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री शेखरचन्द्र अर्याल

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री जगदीश शर्मा पौडेल

मा.न्या.श्री बलराम विष्ट

फैसला

न्या.बैद्यनाथ उपाध्याय : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क)(ख) बमोजिम पुनरावेदन अदालत, बुटवलबाट मिति २०६८।२।१७ मा भएको फैसला दोहर्त्याई हेरिपाउँ भनी वादीका तर्फबाट यस अदालतमा निवेदन दर्ता भई यस अदालतको मिति २०७०।२।३१ को आदेशले निस्सा प्रदान भई पुनरावेदनमा परिणत भएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार रहेको छ :

स्व. बुद्धिराम थारूको छोरा स्व. शङ्कर थारू हुन्। शङ्कर थारूको दुई श्रीमतीमध्ये जेठी सोनियादेवी थारू र कान्छी सगुनी थारू हुन् । जेठी सोनियाबाट जन्मेका छोरा विपक्षी नारायणप्रसाद थारू हुन् । कान्छी सगुनी थारूबाट जन्मेको एक मात्र छोरी इन्द्रकुमारी

हुन् । इन्द्रकुमारीको २०४२ सालमा तेजनारायण थारूसँग विवाह भएको थियो । शङ्कर थारूको नाउँमा दर्ता रहेको जग्गा निज शङ्कर थारूको मृत्युपश्चात् मिति २०५५।११।६ गतेको निर्णयअनुसार सगुनी थारू र नारायणप्रसाद थारूको संयुक्त नाउँमा दर्ता रहेको थियो । सगुनी थरूनीको मिति २०६३।१।१३ गते मृत्यु भएपश्चात् निज सगुनीको अपुताली हक इन्द्रकुमारीको नाममा नामसारी गरी दिन प्रतिवादीले इन्कार गरेको हुँदा सोही चोट पीडाका कारण आमा इन्द्रकुमारी मिति २०६३।१२।१४ देखि बेपत्ता हुनुभयो । अतः विपक्षी नारायणप्रसाद थारू र सगुनीदेवी थरूनीको नाउँमा संयुक्त दर्ता रहेको जग्गामध्ये सगुनी देवी थरूनीको हक जति अपुतालीको २ नं. बमोजिम आमा इन्द्रकुमारी थरूनीको अपुताली हक कायम गरिपाउँ भन्नेसमेत अनुमति प्राप्त हरेन्द्रकुमार चौधरीको फिराद दाबी ।

विपक्षीले देखाएको नाता एवं पुस्तावलीमा कुनै विवाद छैन । विपक्षीको आमा इन्द्रकुमारी थरूनी हुन् । सगुनी थरूनी विवाह भइसकेको छोरी हुन् । बाबु शङ्कर थारूको मृत्युपछि निजको नाउँमा दर्ता रहेको जग्गा म नारायणप्रसाद थारू र सगुनी देवीका नाउँमा संयुक्त दर्ता भए पनि हामीबीच रितपूर्वकको अंशबन्डा भएको छैन । स्व. सगुनी देवीले अंशबन्डा गराई आफ्नो अंश हक नछुट्याई हामी एकासगोलमा रहेकै अवस्थामा निज सगुनी देवीको मृत्यु भएको हो । निजको मृत्युपश्चात् निजको भाग सम्पत्ति पनि एकासगोलको हकवालाको हैसियतले म प्रतिवादीको हुने भएको हुँदा मेरो नाउँमा एकलौटी दर्तासमेत गराएको छु । सगुनी देवीको मृत्युपश्चात् विपक्षीहरूले सगुनी देवीको लागि गर्नुपर्ने कुनै कर्तव्य तथा कानूनी दायित्वसमेत पूरा गरेका हैनन् । वादी इन्द्रकुमारी सगुनी देवीको विवाह भइसकेको छोरी भई निज अपुतालीको महलअन्तर्गतको अपुताली पाउने हकवालासमेत नभएको हुँदा वादीको फिराद दाबी अ.बं.८२ नं. समेतको आधारमा खारेज गरी फुर्सद पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी नारायणप्रसाद थारूको

प्रतिउत्तर पत्र ।

वादीका साक्षी ध्रुप नारायण पंजियार र प्रतिवादीका साक्षी देवीप्रसाद पंजियारको बकपत्र भई मिसिल सामेल रहेको र यसै लगाउका निर्णय बदर तथा जालसाजीसमेतका मुद्दाहरू साथै पेस भएका रहेछ ।

अपुतालीको २ नं. मा आफ्नै कोखबाट जन्मिएको छोरा नभए विवाहित छोरीले अपुताली पाउँछ भन्ने कानूनी व्यवस्था नदेखिएको र छोरा भन्ने शब्दले सौतने छोरा र धर्म पुत्रलाई पनि मान्नुपर्छ भनी ने.का.प. २०५६ पृष्ठ ४८९ नि.नं.६७४७ र ने.का.प. २०६५ नि.नं.७९६७ पृष्ठ ६१३ मा सिद्धान्त प्रतिपादन भएको देखिन्छ । मृतक सगुनी देवी र प्रतिवादी नारायणप्रसाद थारूबीच अंशबन्डा भएको अवस्था नरहेबाट समेत सगोलमै रहेको अवस्था हुँदा निजको अपुताली पाउँ भन्ने वादी दाबी नपुग्ने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको सुरु नवलपरासी जिल्ला अदालतको मिति २०६७।१।१९ को फैसला ।

अपुतालीको २ नं. मा मर्नेको लोग्ने, स्वास्नी, छोरा, अविवाहित छोरी छोराको छोरो वा निजको अविवाहित छोरी भएसम्म अरूले अपुताली पाउँदैन भनी उल्लेख भएबाट निजको लोग्ने र निजको गर्भबाट छोरा नजन्मेको अवस्थामा निजको अपुताली विवाहित छोरीले पाउने भन्ने नै हो । प्रतिवादीले आफू सगुनीको गर्भबाट जन्मेको भन्न सकेको छैन । ने.का.प. २०६५ नि.नं.७९६७ पेज ६१३ को मुद्दामा अंश र अपुताली दुई अलगअलग कुरा हुन्, अंशलाई अपुतालीको माध्यमबाट प्राप्त गर्न सकिँदैन भनी फैसला भएको छ । सगुनीको अपुताली निजले जन्म दिएकी छोरी आमा इन्द्रकुमारीले पाउने र मुख नमिलेको कुरामा अ.बं.१८४क तथा १८५ नं. बमोजिम प्रमाण बुझी निरूपण गर्नुपर्नेमा सो नगरी वादी दाबी नपुग्ने भनी सुरु अदालतबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी गरिपाउँ भन्नेसमेत वादीले पुनरावेदन अदालतमा लिएको पुनरावेदन जिकिर ।

२०६३ सालको दे.पु.नं.१०६७ को अपुताली मुद्दामा सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित नजिर सिद्धान्तबमोजिम अपुताली प्राप्त गर्न जो मरी अपुताली परेको हो सो व्यक्तिको नाउँमा सम्पत्ति नै हुनुपर्छ वा निज छुट्टी भिन्न भएको हुनुपर्छ भन्ने नभई सम्पत्तिमा प्रकट मात्र होइन, अन्तर्भूत अधिकार रहने हुन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक हरेन्द्र, आमा सगुनीको छोरी इन्द्रकुमारी र बाबु तेजनारायणको छोरा रहेकोमा विवाद देखिँदैन । शङ्करको दुई पत्नी सोनिया र सगुनी रहेको भन्ने कुरा २०५५।११।६ को नामसारीबाट स्पष्ट रहेको छ । सोनियाबाट जन्मिएको छोरा नारायणप्रसाद थारू र सगुनीबाट जन्मिएको छोरी इन्द्रकुमारीको हकमा पुनरावेदक हरेन्द्र कुमारले अपुतालीको २ नं. ले निजको आमाको अपुताली हक हुनेसमेतका अवस्थातर्फ सुरुले केही विवेचना नगरी सगुनीको सम्पत्तिसमेतमा नारायणप्रसाद थारू सौतेनी छोराको अपुताली हुने भनी ठहर गरेको सुरु फैसला सोही आधारमा नमिली फरक पर्न सक्ने हुँदा अ.बं.२०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालतको मिति २०६७।१।२९ को आदेश ।

यसै लगाउको यिनै वादी र नारायणप्रसाद थारू प्रतिवादी भएको ०६७-DP-०१३८ को निर्णय बदर र दु.फौ.नं. ००३८ को जालसाजी मुद्दा मिसिल साथै रहेको पाइयो ।

वादी इन्द्रकुमारीको आमा सगुनी र निजको सौतेने छोरा प्रतिवादी नारायणप्रसाद थारूबीच अंशबन्डा भइसकेको र अंश नै कायम भई नसकेको अवस्थामा विवाहित छोरीले अपुताली पाउँछ भन्न मिल्ने अवस्था पनि देखिन नआएबाट एकै उदरबाट जन्मेको छोरा नहुँदा सौतेने छोराले अपुताली नपाउने भन्ने पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने देखिएन । यसै गरी आमाको हक कायम भई नसकेको स्थितिमा

पुनरावेदकले दाबी गरेको स्थितिको विद्यमानता भए पनि निजले सुरु अदालतमा अ.बं.८३ नं. को सुविधा लिई फिराद दायर गरी आएबाट निजको हकमा समेत प्रस्तुत मुद्दाबाट बोल्न मिल्ने अवस्थासमेत नहुँदा वादी दाबी नपुग्ने ठहराई भएको सुरु नवलपरासी जिल्ला अदालतको मिति २०६७।२।१९ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, बुटवलबाट मिति २०६८।२।१७ मा भएको फैसला ।

स्व. शङ्कर थारूको दुई श्रीमतीमा जेठी सोनिया देवी र कान्छी सगुनी थारू हुन् । जेठीतर्फबाट प्रतिवादी नारायणप्रसाद थारू र कान्छीतर्फबाट एक मात्र छोरी म वादी इन्द्रकुमारी थारूको जन्म भएकोमा विवाद छैन । शङ्कर थारूको शेषपछि निजको नामको सम्पत्ति नारायणप्रसाद थारू र सगुनी थारूको नाममा मिति २०५५।११।६ मा नामसारी भई संयुक्तरूपमा भोग गरी आएका थिए । आमा सगुनी थारूको मिति २०६३।१।१३ मा मृत्यु भयो। मुलुकी ऐन, अपुतालीको २ नं. ले मर्नेको लोग्ने, छोरा, अविवाहित छोरी कोही नभए विवाहित छोरीले अपुताली पाउने क्रम निर्धारण गरेको छ । मर्ने सगुनीको लोग्ने, छोरा र अविवाहित छोरी नभएकोले म विवाहित छोरी इन्द्रकुमारीले पाउने हो । यस्तो कानूनी व्यवस्था र यसै अदालतबाट वादी धनकुमारी सारू प्रतिवादी सूर्यबहादुर थापा भएको अपुताली हक कायम मुद्दामा फैसला भई ने.का.प.२०५३ नि.नं.६२६२ पृ.६९७ मा प्रकाशित सिद्धान्त प्रतिकूल सौतेनी छोरा प्रत्यर्थी नारायणप्रसाद थारूले अपुताली पाउने गरी पुनरावेदन अदालत, बुटवलसमेतबाट भएको फैसला मुलुकी ऐन, अपुतालीको १, २ र ३ नं. विपरीत हुँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) र (ख) बमोजिम मुद्दा दोहर्याई हेरी पाउँ भनी वादीको हकमा अनुमति प्राप्त हरेन्द्रकुमार चौधरीको यस अदालतमा परेको निवेदन पत्र ।

यसमा सुरु रेकर्ड र प्रमाण मिसिल सम्बन्धित अदालतबाट झिकाई पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।१।१२ को आदेश।

यसमा वादी इन्द्रकुमारीको आमा सगुनी र निजको सौताने छोरा प्रतिवादी नारायणप्रसाद थारूबीच अंशबन्डा भई नसकेको र अंश नै कायम भई नसकेको अवस्थामा विवाहित छोरीले अपुताली पाउँछ भन्न नमिल्ने भन्नेसमेतको आधार ग्रहण गरी वादी दाबी नपुग्ने ठहर्याएको सुरु फैसला सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, बुटवलबाट मिति २०६८।२।१७ मा फैसला भएको देखिन्छ। अपुताली हक कायमका लागि जिकिर लिइएको जग्गा वादीको आमा सगुनी र प्रतिवादीका नाममा संयुक्त दर्ता रहेकोमा विवाद नरहेको अवस्थामा निज सगुनीको मृत्युपछि निजका नामको सम्पत्तिमा हकवालाले दाबी गर्न सक्ने मुलुकी ऐन, अपुतालीको २ नं. को कानूनी व्यवस्थासमेतका परिप्रेक्ष्यमा हकवाला को हुने भन्नेतर्फ विद्यमान कानूनी व्यवस्थाको पर्याप्त विवेचना नै नगरी वादी दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६८।२।१७ को फैसलामा मुलुकी ऐन, अपुतालीको १ र २ नं. तथा यस अदालतबाट प्रतिपादित नजिर सिद्धान्त (ने.का.प. २०६४, नि.नं.७८५८ पृष्ठ ७५०) समेतको त्रुटि रहेको देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१), (क) र (ख) अनुसार मुद्दा दोहर्याई हेर्ने अनुमति प्रदान गरिदिएको छ। प्रस्तुत निवेदनलाई पुनरावेदनको लगतमा दर्ता गरी विपक्षीहरू समेत झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।२।३१ को आदेश।

नियमबमोजिम आजको दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस भएको प्रस्तुत पुनरावेदन संलग्न लगाउमा रही पेस भएका ०६९-CI-१२८८ को निर्णय बदर एवं जालसाजी मुद्दासमेतका पुनरावेदनहरू तथा अन्य प्रमाण मिसिलसमेत अध्ययन गरी पुनरावेदक वादी तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री

मिथिलेशकुमार सिंहले स्व शङ्कर थारूको नामको सम्पत्ति हक खाने निजकी कान्छी श्रीमती वादीको आमा सगुनी देवी र जेठी सोनिया देवीतर्फका एक मात्र छोरा प्रत्यर्थी नारायणप्रसाद थारूका नाममा नामसारी भएको तथ्यमा विवाद छैन। वादीको आमा सगुनी देवीको मृत्युपछि निजको पति र एका उदरबाट जन्मेका अन्य सन्तान एवं हकवाला नभएको हुँदा मुलुकी ऐन, अपुतालीको २ नं. कानूनअनुसार मृतकको भाग अपुताली एक मात्र विवाहित छोरी वादीलाई दिलाई दिनु पर्नेमा संयुक्त दर्तावालामध्येको सौतेनी छोरो प्रत्यर्थी नारायणप्रसाद थारूले पाउने गरी सुरु एवं पुनरावेदन अदालतसमेतबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो।

आमा सगुनी देवीको एका उदरबाट जन्मेको छोरा र अविवाहित छोरीसमेतका अन्य हकदार कोही नरहेका हुँदा निजसमेतको संयुक्त नाममा दर्ता रहेका सम्पत्तिबाट अपुतालीको २ नं. अनुसार निज आमाको भागसम्म अपुताली हक कायम गरिपाउँ भनी वादीले फिरादमा दाबी लिएको पाइन्छ। वादीको विवाह भइसकेको कारण निजको अंश हक समाप्त भएको र पहिले नै मर्नेको अंश यकिन नभएको समेतबाट वादी दाबीबमोजिम अपुताली हक कायम हुनुपर्ने होइन भनी प्रतिवादीले प्रतिउत्तरमा जिकिर लिएको देखिन्छ। वादी दाबी नपुग्ने भनी जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला पुनरावेदन अदालतसमेतबाट सदर हुने गरी फैसला भएउपर मुलुकी ऐन, अपुतालीको महलको २ नं. को कानूनी त्रुटि गरी एका उदरबाट जन्मेको छोरी हुँदाहुँदै सौतेनी छोराले अपुताली पाउने गरी भएको पुनरावेदन अदालतको फैसला दोहर्याई हेरिपाउँ भनी वादीका तर्फबाट निवेदन दर्ता भएकोमा यस अदालतको मिति २०७०।२।३१ को आदेशले निस्सा प्रदान भई पुनरावेदन परिणत हुन गई निणयार्थ पेस भएको देखियो।

पुनरावेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ

अधिवक्ताको बहस एवं पुनरावेदन जिकिरलाई दृष्टिगत गरी पुनरावेदन अदालत, बुटवलबाट अपुताली हक कायम गरिपाउँ भन्ने वादी दाबी पुग्न नसक्ने गरी भएको फैसला मिलेको छ, छैन र पुनरावेदन जिकिरबमोजिम अपुताली हक कायम हुने हो, होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखिन आयो ।

२. यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा नवलपरासी रूपैलिया गा.वि.स. वडा नं.४क कि.नं.२८, ४२ ऐ. ४ख कि.नं.३०, ७७, ८९, ३४९, ५४९, ९५२, २३६ ऐ. ४ग ९, ४३, ४८ समेतका बाह्र कित्ता जग्गा जग्गा दर्तावाला शङ्कर प्रसादको शेषपछि हक खाने सबभन्दा नजिकको हकवाला पत्नी / छोरा सगुनी थरुनी र नारायणप्रसाद थारूका नाउँमा संयुक्त नामसारी गरी दिने गरी मालपोत कार्यालय, नवलपरासीबाट मिति ०५५।११।६ मा निर्णय भएको देखिन्छ । संयुक्त दर्तावालामध्येकी वादीको आमा सगुनी थरुनीको मिति २०६३।१।२३ मा मृत्यु भएपछि प्रतिवादी नारायणप्रसाद थारूको निवेदन मागबमोजिम उक्त कित्ता जग्गाहरूको मृतक सगुनी देवीको हक पनि निजको नामबाट नारायणप्रसाद थारूका नाममा मालपोत कार्यालय, नवलपरासीको मिति २०६५।५।२ को निर्णयले नामसारी भएको देखिन आउँछ । पुनरावेदक वादीको आमा मृतक सगुनी देवी शङ्करप्रसाद थारूको कान्छी श्रीमती र प्रतिवादी नारायणप्रसाद जेठी श्रीमती सोनियादेवीको एक मात्र छोरा रहेको देखिन्छ । मूल पुरुष शङ्कर थारूको मृत्युपश्चात् निजको हक खाने नजिकको हकवाला यी दुई जना मात्र रहेको भनी निजहरू दुवै जनाको संयुक्त नाममा जग्गाहरू नामसारी भएको देखिन्छ । यहाँ मृतक शङ्करप्रसाद थारूको हक खाने हकवाला यी दुई जनाबाहेक अन्य कोही पनि रहेको स्थिति छैन ।

३. अपुताली हक अपुतालीको २ नं. अनुसार सृजित हक हो र यस्तो हक उक्त नं. मा भएको हकवाला क्रमअनुसार यो यसले प्राप्त गर्ने नगर्ने भनी निर्णय

गर्नुपर्ने हुन्छ । अंश हक सगोलका अंशियाराहरूलाई प्राप्त हुने हक भएकाले मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको १ नं. अनुसारका अंशियारहरूमा जीयजीयको अंश लाग्ने नलाग्ने भनी अदालतले फैसला निर्णय गर्नुपर्ने हुन्छ । कानूनले अपुताली हक खाने हकवाला र अंश पाउने सगोलका अंशियारामा भिन्नभिन्न कानूनी व्यवस्था गरेको हुँदा अंशियार नै नरहेको व्यक्तिले अपुताली हक प्राप्त गर्न सक्दैन भन्न मिल्दैन । संयुक्त नामसारी दर्ताको सम्पत्तिमा दर्तावालाहरूको बराबर हक हुन्छ । दुई जनामात्र हकवाला भई दुवैका संयुक्त नाउँमा दर्ता भएको सम्पत्तिका जग्गाहरूमा दुवै जनाको बराबर हक रहेको हुन्छ । यस्तो संयुक्त हकको सम्पत्तिमा आपसी व्यवहार सजिलो पार्नका लागिबाहेक हक नै स्थापित गराउन एकले अर्कोसँग अंश मुद्दा गरी वा आपसी सहमतिमा आ-आफ्नो भाग छुट्याउन सक्ने भए पनि छुट्याउनु पर्ने भनी बाध्यात्मक अवस्था भन्ने कानूनले गरेको पाइँदैन ।

४. मुलुकी ऐन, अपुतालीको महलको २ नं. मा *अपुताली पर्दा मर्नेको लोग्ने, स्वास्नी, छोरा, अविवाहित छोरी, छोराको छोरा वा अविवाहित छोरी भएसम्म अरूले अपुताली पाउँदैन । मर्नेको छोरा नभई विधवा बुहारी भएमा निजले छोरासरह अपुताली पाउँछे । त्यस्ता कोही नभएमा विवाहित छोरी, विवाहित छोरी पनि नभए निजका छोरा वा अविवाहिता छोरी र निजहरू पनि नभए त्यस्तो अपुताली ऐनबमोजिमको हकवालाले पाउँछन्* भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको देखिन्छ । उक्त नं. मा *मर्नेको लोग्ने, स्वास्नी, छोरा, अविवाहित छोरी* भन्ने शब्द राखी मर्ने व्यक्तिका हकवालाको प्राथमिकता निर्धारण गरेको पाइन्छ । यसबाट मर्नेको अपुताली कसले पाउने भनी अर्थ गर्दा मर्नेको लोग्ने, स्वास्नी त्यसपछि निज छोरोमा त्यस्तो छोरो सन्तान नभए अविवाहित छोरीमा, सो पनि नभए बिधवा बुहारी र निज पनि नभएमा मर्नेको *विवाहित छोरीले* अपुताली हक पाउने गरी अपुतालीको

प्राप्तकर्ताको क्रम तोकिदिएको देखिन्छ ।

५. प्रस्तुत विवादमा मर्नेको लोग्ने शंकर थारूको मृत्यु भइसकेको र निजको सौता सोनिया देवीतर्फबाट नारायणप्रसाद छोरा भएको र आफ्नै उदरबाट एक छोरीको जायजन्म भएको देखिन्छ । अपुतालीको २ नं. ले अपुताली पाउने नजिकको नाताको क्रममा छोरापछि छोरी राखेको कारणबाट छोराको क्रम अगाडि हुन्छ भन्ने जिकिर रहेको पाइयो कानूनले छोरीभन्दा अघि छोरा राखेको हुँदा निश्चय पनि छोरीभन्दा छोराको अपुतालीमा हक अघि पारिएको देखियो । तर, छोरा र सौतेनी छोरामा केही अन्तर भने अवश्य हुन्छ । जो मरी अपुताली पर्ने हो, उसको नजिकको नाता भनेको उसैबाट जन्मेको उसकै रगतका छोरा र छोरीरहेसम्म अरु कुनै पनि नाता सोभन्दा नजिकको हुन सक्दैन । शङ्कर थारूको अपुताली परेको अवस्थामा नारायणप्रसाद र इन्द्रकुमारी नाताको हिसाबले बराबर भई नारायण प्रसादले अग्राधिकार पाउने अवस्था हुन सक्ने थियो । तर, यहाँ अपुताली सगुनी देवीको परेको अवस्था छ । सगुनी देवीको आफ्नै उदरबाट जन्मेको छोरी इन्द्रकुमारी देवी भएकाले सगुनीको नजिकको नाता भनेको सौतेनी छोरा नारायणप्रसाद भन्दा छोरी इन्द्रकुमारी देवी नै हुने हुन्छ । आफैँबाट जन्मिएको सन्तान उसको सबैभन्दा नजिकको हकवाला हुन्छ र त्यस्तो जन्मेको छोरी रहिछे भने सौतेनी छोरीको तुलनामा आफ्नै छोरी नजिकको हकवाला हुन्छ, छोरी विवाहिता हुनु वा नहुनुबाट कुनै असर पर्दैन । एकै उदरका छोराछोरी वा विवाह भएको छोरी र कन्या छोरी भएमा मात्र तीबीच अपुताली पाउने क्रममा असर पर्ने हुन सक्छ । प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यमा फरक उदरबाट जन्मेका छोरा र आफैँबाट जन्मेकी छोरी भएको हुँदा आमाको अपुताली छोरीले पाउने स्थिति रहेको देखिन्छ । मर्ने स्वयंको गर्भबाट जन्मेको छोरा भएमा मात्र छोरीको अपुताली पाउने क्रम छोराभन्दा टाढा रहने र अपुताली पर्दा जो मरी अपुताली परेको छ

सोबाट क्रमको गणनामा गर्नुपर्ने भनी यस अदालतबाट मिति २०५३।७।२९ मा फैसला भई ने.का.प. २०५३ अङ्क ९ नि.नं.६२६२ पृष्ठ ६९७ मा सिद्धान्तसमेत प्रतिपादन भएको पाइन्छ । यसप्रकार मर्नेको आफ्नै उदरबाट जन्मेको वादी इन्द्रकुमारी देवी चौधरी हुँदाहुँदै अपुतालीको २ नं. अनुसार सौतेनी छोरा प्रतिवादीले मृतक सगुनी थरुनीको अपुताली पाउन सक्ने देखिएन ।

६. माथि उल्लिखित तथ्य र सम्बद्ध कानूनको विवेचना एवं यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतबाट मृतक सगुनी थारूको एका उदरबाट जन्मेकी एक मात्र हकवाला छोरी पुनरावेदक वादी इन्द्रकुमारी देवी चौधरी हुँदाहुँदै निजको हकको हदसम्मको सम्पत्तिको अपुताली सौतेनी छोरा प्रत्यर्थी प्रतिवादी नारायणप्रसाद थारूले पाउन सक्ने देखिएन । यस स्थितिमा मृतकको नामको अपुताली प्रतिवादी नारायणप्रसाद थारूका नाममा कायम गरी दिएको सुरु एवं पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसला कानूनी त्रुटिपूर्ण रही मिलेको देखिन आएन ।

७. तसर्थ, माथि उल्लिखित कानूनी तर्क आधार तथा यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतबाट मृतक सगुनी थरुनीको अपुताली हक कायम गरिपाउँ भन्ने वादी दाबी पुग्न नसक्ने गरी सुरु नवलपरासी जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर हुने ठहर्याई पुनरावेदन अदालत, बुटवलबाट मिति २०६८।२।१७ मा भएको फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भई दाबीका जग्गामध्येबाट मृतक सगुनी थरुनीको हक जति आधा जग्गाको हदसम्म प्रत्यर्थी वादीको आमा इन्द्रकुमारी देवी चौधरीको अपुताली हक कायम हुने ठहर्छ । अरु तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि ठहर भएअनुसार सुरु नवलपरासी जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६८।२।१७ को फैसला उल्टी भई

१६१६ - हेरेंद्रकुमार चौधरी वि. नारायणप्रसाद थारू

देहायअनुसारको जग्गाहरूमध्येबाट आधा जग्गामा वादी इन्द्रकुमारी देवी चौधरीको अपुताली हक कायम भएकाले कानूनका म्यादभित्र जग्गा छुट्याई दर्तासमेत गरिपाउँ भनी वादीले दरखास्त दिएमा कानूनले लाग्ने अढाई दस्तुर दाखिला गराई नरमकरम मिलाई भाग छुट्टाई दर्ता नामसारीका लागि सम्बन्धित मालपोत कार्यालयमा लेखी पठाइदिनु भनी सुरु नवलपरासी जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु..... १

सि.नं.	जिल्ला	गा.वि.स.	वडा नं.	कि.नं.	जग्गाधनी	क्षेत्रफल
१.	नवलपरासी	रूपौलिया	४/क	२८	नारायणप्रसाद थारू	२-३-१५
२.	"	"	"	४२	"	०-१५-५
३.	"	"	४/ख	३०	"	०-४-०
४.	"	"	"	७७	"	०-३-५
५.	"	"	"	१५२	"	०-४-०
६.	"	"	"	२३६	"	०-७-०
७.	"	"	४/ग	१	"	०-१०-०
८.	"	"	"	४३	"	२-२-१७
९.	"	"	"	४८	"	०-७-५
१०.	"	"	४/ख	३४९	"	०-६-१४
११.	"	"	"	६७७	"	०-२-१५
१२.	"	"	"	८६७	"	०-१-०

माथि उल्लेख भएअनुसार पुनरावेदन अदालतको फैसला उल्टी भई वादीको दाबी पुग्ने ठहरी फैसला भएकाले वादीले सुरु अदालतमा राखेको कोर्ट फी रु. १४,९७५। - पुनरावेदन अदालतमा राखेको कोर्ट फी रु. २२३३।२५ र यस अदालतमा पुनरावेदन गर्दा राखेको कोर्ट फी रु. २२२८।२५ समेत जम्मा रु. १९,४३६।५० फैसलाअनुसार वादीले प्रतिवादीबाट भरी पाउने हुँदा प्रतिवादी नारायणप्रसाद थारूको यसै सहदरको जेथा देखाई भराइ पाउँ भनी वादीले कानूनका म्यादभित्र दरखास्त दिए केही दस्तुर नलिई भराइदिनु भनी सुरु नवलपरासी जिल्ला अदालतमा लगत दिनु..... १
दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु..... १

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या. दीपकराज जोशी

इजलास अधिकृत : कपिलमणि गौतम

इति संवत् २०७२ साल चैत २३ गते रोज ३ शुभम्।

निर्णय नं. ९६१७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
आदेश मिति : २०७२।१२।२६।६
०७१-WO-०६४०

विषय : उत्प्रेषण

निवेदक : रघुनाथको छोरा खोटाङ जिल्ला, निर्मलिडाँडा
गा.वि.स. वडा नं. ६ बस्ने डिल्लीशेर राईसमेत
विरुद्ध

विपक्षी : मालपोत कार्यालय, खोटाङ, दित्केलसमेत

- कुनै पनि निर्णयलाई पूरा पढेर मात्र अर्थ लगाउनु पर्ने हुन्छ । मालपोत कार्यालयको उल्लिखित निर्णयले निवेदकको जिकिरलाई पर्याप्त मात्रामा सम्बोधन गरेको देखिन्छ । निर्णयको पुछारमा तामेली शब्द परेबाटै सोभन्दा माथि रहेका सयकडा ९९ वाक्य र शब्दहरूलाई नभएसरह ठानी तामेली भन्ने शब्दलाई मात्र पक्रनु तर्कसम्मत नहुने ।
- कुनै विषयवस्तुका सम्बन्धमा जे जो गर्नुपर्ने हो सो सबै भइसकेको हुँदा केही गर्नु नपर्ने र मिसिल अभिलेखमा राख्नु पर्ने भन्ने नै “तामेली” शब्दको अर्थ हुने ।
- दाबीको विषयवस्तुमा कुनै नयाँ प्रमाण गुञ्जन आई नयाँ अवस्थाको सृजना भएमा वा हुन नसकेको कुनै काम कुरा सम्पन्न भएमा पुनः जगाउने गरी काम कारवाही हुने भन्ने हिसाबले पनि यदाकदा

मिसिललाई तामेलीमा राख्ने गरिन्छ । कुनै विषयवस्तुमा गर्नुपर्ने काम नगरी त्रुटिपूर्ण तरिकाले मिसिल थन्क्याउने गरी तामेलीमा राख्ने आदेशलाई रिटले अधिकारक्षेत्रको त्रुटि मानी कानूनबमोजिम गर्नको लागि रिट जारी गर्ने गरेको देखिन्छ । तर प्रस्तुत विवादमा मालपोत कार्यालयले सबुद प्रमाणहरूको मूल्याङ्कन गरी निर्णय गरेको देखिँदा मालपोत कार्यालयले आफ्नो अधिकारक्षेत्रको प्रयोग नगरी तामेलीमा राखेको भनी निज कार्यालय विरुद्ध दोषारोपण गर्नु न्यायसम्मत नहुने ।
(प्रकरण नं. ३)

- रिट अधिकारक्षेत्रले निर्णय सही गलत के हो भनी मुद्दाको तथ्यमा प्रवेश गरी हेर्ने काम गर्दैन । रिट अधिकारक्षेत्र न्यायिक स्वच्छता र पारदर्शिता कायम गर्नको लागि आकर्षित हुने अधिकारक्षेत्र भएकोले यसले निर्णय गर्ने निकाय र अधिकारीको काम कारवाहीमा कानूनको पालन, निर्णयकर्ताको निष्पक्षता र स्वच्छता जस्ता कुरामा आफूलाई केन्द्रित गर्छ । कानूनले तोकेको कार्यविधिअनुसार काम कारवाही नभएमा मात्र रिटबाट हस्तक्षेप हुने गर्छ । रिट अधिकारक्षेत्रले निर्णयकर्ताबाट भएको प्रमाण मूल्याङ्कनलाई विस्थापित गरी पुनरावेदन तह जस्तो निर्णय नगर्ने ।
(प्रकरण नं. ४)

निवेदकका तर्फबाट :

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता पुष्कर
सापकोटा

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

आदेश

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम दायर भएको प्रस्तुत निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यसप्रकार रहेको छः

हामी निवेदकको बाबुबाजे तथा जिजुबाजे रघुनाथ राईको १९९९ सालको विजन १४ लागेको जग्गा बाबुबाजे र हामी निवेदकसमेतले भोग चलन गरी गाई भैंसी बाख्रा खर्काउने सागसब्जी आलु कोदो मकै लगाई भोग गरी आएकोमा २०३९ सालमा नापी हुँदा नाप नक्सा गराई दर्ता पुर्जा लिन छुट भएकोले छुट जग्गा दर्ता गरिपाउँ भनी मालपोत कार्यालय, खोटाङमा द.नं. ६८९७ मिति २०६६।३।१५ मा निवेदन दिएकोमा खोटाङ जिल्ला च्यानडाँडा गा.वि.स. वडा नं. ३ को कि.नं. ५३७ को क्षेत्रफल ४५६-१५-३-१ जग्गाको फिल्डबुकमा सबै महल खाली भई जग्गाधनी महलमा सिक्रेडाँडा उल्लेख भई विरहमा नागी पर्ती उल्लेख भएको स्थलगत सर्जमिन गराउँदा ७० प्रतिशत भू-भाग पर्ती र बाँकी ३० प्रतिशत भू-भाग वन बुट्यान भनी उल्लेख भई आएको ७ नं. फाँटवारी र टिप रसिदमा उल्लेख भएको जग्गा फिल्डबुकसँग मेल नखाएको नभिकेको हुँदा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २ अनुसार सरकारी जग्गाको परिभाषामा पर्ने देखिँदा सोही ऐनको दफा २४(१) बमोजिम दर्ता गर्न नमिल्ने हुँदा प्रस्तुत निवेदनको माग खारेज गरी तामेलीमा राखी दिने ठहर्छ भनी मालपोत कार्यालय, खोटाङबाट मिति २०७१।८।२५ मा निर्णय भयो ।

मालपोत कार्यालयले गरेको निर्णयमा हामी निवेदकले पेस गरेको ७ नं. फाँटवारी र टिप रसिद नभिकेको भन्ने कुरा गलत हो । हामीले पेस गरेको रसिद तथा लगतहरू भिडाउने काम र प्रक्रिया नै पूरा गरेको छैन । प्रमाण भिडाएको भन्ने टिप्पणी निर्णय र पत्राचारहरू भएका छैनन् । पेस भएका हाम्रा बाबुबाजेका नामको ७ नं. फाँटवारीसमेत विवादको जग्गामा नभिके

कुन अर्को जग्गामा भिड्ने हो निर्णयमा उल्लेख छैन । प्रमाणको विवेचना नगरी प्रक्रिया पूरा नगरी हचुवा र अनुमानका आधारमा निर्णयको निष्कर्षमा पुग्न मिल्दैन । विवादको जग्गामा ७ नं. फाँटवारीअनुसार २ नं. अनुसूची भिड्छ भिड्दैन भनी भूमिसुधार कार्यालयलाई नसोधी नबुझी निर्णय गर्न मिल्दैन । विवादित जग्गाको ठाउँठाउँमा पहिले बसोबास गरिएको गोठ तथा घरको भत्किएका अवशेषहरू पाइएको, आवाद भएका बारीको गराहरू हाल बाँझो भएको पाइएको भन्ने कुरा नापी र मालपोतका अमीन कर्मचारीहरूको प्रतिवेदन मिसिलमा छन् । कि.नं. ५३७ को जग्गा आलुबारी, आरटार बारी, लोक्लिबारी र थलथले बारीका नामबाट परिचित भई डिल्लीशेर राईको नाममा विजन दर्ता लागेको २०३९ सालको नापीमा छुट भएको हुँदा डिल्लीशेर राईको नाममा विजन दर्ता लागेको जग्गा निजका हकदार निवेदकहरूका नाममा नापी दर्ता गरिँदा पछिसम्म फरक नपर्ने भनी गाउँ विकास समितिको कार्यालय, च्यानडाँडा खोटाङले मिति २०६६।१।१३ मा सर्जमिनका आधारमा मालपोत कार्यालयलाई किटानी सिफारिस गरेको छ । पर्ती विजन माना मुठी मुरी बराबर कति रोपनी वा कति वर्ग मिटर भन्ने बारेका इकाईहरू कुनै पनि वैज्ञानिक नापजाँचको आधारमा कायम भएको नभई स्थानीय चलन चल्तीको आधारमा इकाई कायम भएको हुँदा ती इकाईहरूलाई वर्गफिट वा वर्ग मिटरमा रूपान्तरण गर्ने कुनै व्यवस्था भएको नपाइएको भन्ने नापी विभागको मिति २०७१।१०।१९ को पत्र पनि मिसिल सामेल छ । यस स्थितिमा स्थानीय चलन चल्तीमा इकाई आधारमा विजन क्षेत्रफल भिडाउने प्रचलन भएकोमा ७ नं. फाँटवारी र रसिद भिड्दैन भनी गरेको निर्णय मिलेको छैन । उल्लिखित तथ्य र प्रमाणको विवेचना मालपोत कार्यालयले गरेको छैन ।

रसिद र ७ नं. फाँटवारीमा उल्लेख भएको घरगोठ र बारीका गरा भई आवादी भएको भन्ने स्थानीय सिफारिस सर्जमिन र नापी कार्यालयको प्रतिवेदन

भएको जग्गा सरकारी पर्ती हुन सक्दैन । सरकारका नाममा जग्गा दर्ता हुँदा निवेदकको प्रमाण भिडाई दर्ता गर्न इन्कार गर्न मिल्दैन निवेदकको दर्ताभित्र पर्छ भने सबुत प्रमाण भिडाई दर्ता गर्नुपर्ने भनी ने.का.प. २०५४ को पृष्ठ ९८ र ने.का.प. २०५९ को पृष्ठ १८२ मा नजिर कायम छन् । सरकारको नाममा दर्ता भइसकेको कारणबाट व्यक्ति विशेषका नाममा दर्ता सच्याउने नीति नभएको भनी कानूनबमोजिम गर्नुपर्ने दायित्व पूरा नगर्ने गरी गरेको निर्णय बदर हुने फिल्डबुकमा पर्ती र वनबुटेन लेखिएको कारणले दर्ताको कारवाही तामेलीमा राख्न नमिल्ने भन्ने ने.का.प. २०४७ को पृष्ठ १४२ मा पनि नजिर कायम छ । विवादको जग्गा सरकारी पर्तीमा दर्ता भएको छैन । फिल्डबुकमा पनि सरकारी पर्ती जनिएको छैन । मालपोत कार्यालयले सरकारी पर्ती भनेको निर्णय माथिका सबै नजिरसमेतको विपरीत छ ।

विपक्षी निकायको निर्णयले निवेदकहरूको माथि उल्लिखित कानूनी हक र नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च), १३(१) र १९ समेतको हक हनन् भएकोले धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम उत्प्रेषणको आदेश जारी गरी विपक्षी मालपोत कार्यालय, खोटाङ दित्तलले गरेको मिति २०७१।८।२५ को तामेली निर्णयसमेत बदर गरी निवेदनमा उल्लेख भएको विवादको कि.नं. ५३७ को जग्गा निवेदकहरूका नाममा कानूनबमोजिम दर्ता नामसारी गरी ज.ध. प्रमाण पुर्जासमेत दिनु दिलाउनु भनी विपक्षी निकायहरूका नाममा परमादेश वा अन्य जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पुर्जासमेत जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन ।

यसमा लिखितजवाफ पेस गर्नु भनी यस अदालतको मिति २०७१।११।१० को आदेश ।

यस विभागको के कस्तो काम कारवाहीले निवेदकको के कस्तो कानूनी तथा संवैधानिक हकमा क्षति पुग्न गएको हो उल्लेख गर्न सकेको पाइँदैन । केवल औपचारिकताका लागि मात्र यस विभागलाई विपक्षी

बनाएको हुँदा यस विभागको हकमा रिट निवेदकको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी नापी विभागको तर्फबाट यस अदालतमा पेस भएको लिखित जवाफ ।

यस विभागको के कस्तो काम कारवाही वा निर्णयको कारणले प्रस्तुत रिट निवेदनमा यस विभागलाई विपक्षी बनाइएको हो सोको स्पष्ट व्यहोरा खुलाउन सक्नु भएको छैन । केवल औपचारिकताको लागि मात्र विपक्षी बनाइएको देखिन्छ । मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २(ख२) र २(ख३) मा सरकारी सार्वजनिक भनी परिभाषा गरेको जग्गा सोही ऐनको दफा २४(१) र २४(२) ले व्यक्ति विशेषका नाममा दर्ता वा आवाद गर्न नहुने र दर्ता वा आवाद गरेमा समेत स्वतः बदर हुने भन्ने व्यवस्था छ । विवादित जग्गा नापजाँच हुँदा फिल्डबुकमा सबै महल खाली भई ज.ध. महलमा सिक्रेडाँडा विरहमा नागी पर्ती उल्लेख भएको सरकारी सार्वजनिक जग्गा मालपोत कार्यालय, खोटाङले व्यक्ति विशेषका नाममा दर्ता गरिदिन सक्ने हुँदैन । तसर्थ यस विभागलाई समेत विपक्षी बनाई दर्ता गराएको विपक्षीहरूको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी मालपोत विभागले यस अदालतमा पेस गरेको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदकहरूले रिट निवेदनमा उल्लेख गरेको खोटाङ जिल्ला, च्यानडाँडा गा.वि.स. ३ अन्तर्गत पर्ने कि.नं. ५३७ को क्षेत्रफल ४५६-१५-३-१ भएको जग्गा नापीको समयमा दर्ता छुट भएको हुँदा दर्ता गरिपाउँ भनी डिल्लीशेर राईसमेत ९ जनाको निवेदन मालपोत कार्यालय, खोटाङमा पेस भई उक्त जग्गा वन क्षेत्रभित्र पर्ने नपर्ने भनी मालपोत कार्यालय, खोटाङबाट सो जग्गासँग सम्बन्धित कागजात फाइल प्राप्त भई यस कार्यालयबाट स्थलगत निरीक्षण गरी प्रतिवेदनसमेतका कागजातहरू संलग्न राखी आवश्यक कारवाहीको लागि वन विभाग काठमाडौँमा पठाइएकोमा वन विभागको प.सं. २/३/०७०/७१ (वन संरक्षण) च.नं. ४१६ मिति २०७१।३।१ को

पत्रबाट वन ऐन, २०४९ को दफा २ को खण्ड (क) मा “वन” भन्नाले पूर्ण वा आंशिकरूपमा रूखहरूले ढाकिएको क्षेत्र सम्झनु पर्दछ भन्ने व्यवस्था भएको । त्यस्तै जिल्ला वन क्षेत्र समन्वय समितिको गठन तथा सञ्चालन निर्देशिका, २०६८ दफा २ को खण्ड (ठ) मा “वन क्षेत्र” भन्नाले वन, वनस्पति, वन्यजन्तु, संरक्षण क्षेत्र, भू तथा जलाधार, जैविक विविधता र प्राकृतिक वातावरण भएको क्षेत्र सम्झनु पर्दछ भन्ने व्यवस्था रहेकोले उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाको आधारमा वन र वन क्षेत्रको परिभाषामा वन, वनस्पतिसमेत पर्ने देखिएको, झाडी बुट्यानलाई वन क्षेत्रभित्र परेन भन्न मिल्ने अवस्था नरहेको व्यहोराको मिति २०७१।२।२० को विभागीय निर्णयानुसार अनुरोध छ भनी लेखी आएको र उक्त जग्गा वन क्षेत्रको परिभाषाभित्र पर्ने भई छुट जग्गा दर्ता हुन सक्ने अवस्था नदेखिएकोले निवेदन जिकिर कानूनसम्मत देखिँदैन । यस कार्यालयले रिट निवेदकहरूको कानूनी र संवैधानिक हक अधिकार हनन् नगरेकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी जिल्ला वन कार्यालय, खोटाङले यस अदालतमा पेस गरेको लिखित जवाफ ।

खोटाङ जिल्ला, निर्मलीडाँडा गा.वि.स. वडा नं. ६ बस्ने डिल्लीशेर राईसमेतले च्यानडाँडा गा.वि.स. वडा नं. ३ को कि.नं. ५३७ क्षेत्रफल ४५६-१५-३-१ को जग्गा छुट जग्गा दर्ता गरिपाउँ भनी दर्ता नं. ६८९७ मिति २०६६।३।१५ मा यस कार्यालयमा निवेदन परी कारवाहीको सिलसिलामा निवेदकले पेस गरेको ७ नं. फाँटवारी रघुनाथ राईको नाममा भरिएको तर नापी कार्यालयको फिल्डबुकमा सिक्नेडाँडा उल्लेख भएकोले निवेदकले पेस गरेको ७ नं. फाँटवारीसँग मेल नखाएको साथै मिति २०६२।३।५ मा कार्यालय आगजनीमा परी पुराना कागजात तथा लगत जली नष्ट भएकोले कार्यालयको पुरानो रेकर्डसँग भिडाउन नसकिएको, मालपोत र नापी कार्यालयले स्थलगत अध्ययन गर्दा उक्त जग्गाको ७० प्रतिशत भू-भाग पर्ती र बाँकी

३० प्रतिशत भू-भाग वन बुट्यान भनी उल्लेख भई आएकोले निवेदन दाबीको जग्गा स्वतः सरकारी भएको प्रस्ट छ । यस कार्यालयसँग भूमिसुधार कार्यालय गाभिएको र मिति २०६२।३।५ को नापी कार्यालय, खोटाङको फिल्डबुकमा सिक्नेडाँडा र विपक्षीले पेस गरेको ७ नं. फाँटवारी र टिप रसिदमा आरटारबारी भनी उल्लेख भएकोले विपक्षीले पेस गरेको प्रमाण कागजात र फिल्डबुकमा दाबी गरेको जग्गाको नाम स्पष्ट फरक देखिएकोले यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाई दर्ता गराएको विपक्षीको रिट निवेदन यस कार्यालयको हकमा खारेजभागी छ खारेज गरिपाउँ ।

विपक्षीले दाबी गरेको च्यानडाँडा गा.वि.स. वडा नं. ३ को कि.नं. ५३७ क्षेत्रफल ४५६-१५-३-१ को जग्गा आलुबारी, आरटारबारी, लोकीलबारी, थलथले भनी परिचित जग्गा डिल्लीशेर राई विजन दर्ता भनी दाबी गरिएकोमा विपक्षीले पेस गरेका कुनै पनि कागजातमा स्पष्ट जग्गाको नाम उल्लेख भएको देखिँदैन । ९ जना निवेदक देखाइएकोमा नापीका बखत कोही कसैले पनि नापी दर्ता गराउन चासो नदेखाएको साथै उक्त जग्गा हाल मध्य पहाडी लोकमार्गमा उक्त जग्गा पर्ने भएकोले आर्थिक हिसाबले महत्त्वपूर्ण देखिएकोले व्यक्तिको नाममा दर्ता गराउन खोजेको देखिन्छ । आफ्नो भोगचलनको जग्गा तत्कालीन अवस्थामा नै दर्ता गराउनु पर्ने हो ।

मालपोत नियमावली, २०३६ को दफा ४ को उपदफा ४क(४) मा फिल्डबुकमा वनजन्य शब्द उल्लेख भएकोमा जिल्ला वन कार्यालयको स्पष्ट सहमति लिएर मात्र दर्ता गर्न मिल्ने भनी उल्लेख भएकोले यस कार्यालयको च.नं. १ मिति २०६६।४।१ मा जिल्ला वन कार्यालय, खोटाङमा उक्त जग्गा वन क्षेत्रभित्र पर्ने, नपर्ने भनी पत्राचार भएकोमा जिल्ला वन कार्यालयको स्थलगत प्रतिवेदनमा वन, वनस्पतिसमेत पर्ने देखिएकोले झाडी, बुट्यानलाई समेत वन क्षेत्रभित्र परेन भन्ने अवस्था नरहेको भनी उल्लेख भई आएकोले

मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(१) बमोजिम उक्त जग्गा सरकारी भएकोले व्यक्ति विशेषको नाममा दर्ता गर्न नमिल्ने भएकोले मालपोत कार्यालयको निर्णय कानूनसम्मत छ । रिट दाबी खारेज गरिपाउँ भनी मालपोत कार्यालय, खोटाङले यस अदालतमा पेस गरेको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदकहरूले यस नापी कार्यालयको के कस्तो कार्यबाट निजहरूको के कस्ता संवैधानिक वा कानूनी हक अधिकारमा आघात पुगेको हो सो कुराको स्पष्ट जिकिर लिएको पाइँदैन ।

मालपोत कार्यालय, खोटाङबाट यस कार्यालयलाई विवादित जग्गाको स्थलगत निरीक्षण गरी प्रतिवेदन पेस गर्नु भनी लेखी आएबमोजिम यस कार्यालयबाट भएको स्थलगत अध्ययनले उक्त जग्गाको ३० प्रतिशत भू-भाग वन बुट्यान रहेको, अन्य क्षेत्र बाँझो पर्ती रहेको भन्ने उल्लेख भई आएको देखिएको र नापी हुँदाको बखत फिल्डबुकमा समेत उक्त जग्गा पर्ती देखिँदा निवेदकहरूले आफ्नो नाममा दाबी लिएको जग्गा सरकारी जग्गाको परिभाषाभित्र पर्ने देखिन्छ । जग्गा (नापजाँच) ऐन, २०१९ को दफा २ को परिभाषाको खण्ड (ङ) मा वन, बुट्यान, जंगल, पर्तिसमेतका जग्गा सरकारी जग्गा हुन् भनी परिभाषा गरेको पाइन्छ र दाबीको जग्गा वन बुट्यान जंगल तथा पर्ती देखिएको हुँदा रिट निवेदन आधारहीन छ । १९ जना निवेदकहरू कसैले पनि उक्त जग्गा नापी दर्ता गराउन चासो नदेखाएका साथै उक्त जग्गा हाल मध्य पहाडी लोकमार्गमा पर्ने भएकोले आर्थिक दृष्टिकोणले पनि महत्वपूर्ण देखिएकोले निजहरूले आफ्नो नाममा दर्ता गराउन खोजेको देखिन्छ । यस नापी कार्यालयबाट रिट निवेदकहरूको कुनै कानूनी एवं संवैधानिक हक अधिकारको हनन् नभएकाले निजहरूको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी यस अदालतमा नापी कार्यालय खोटाङले पेस गरेको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ

यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मिसिलको अध्ययन भयो ।

निवेदकका तर्फबाट मुकरर विद्वान् कानून व्यवसायी आजको छलफलमा अनुपस्थित रहनुभयो ।

विपक्षी मालपोत विभागसमेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री पुष्कर सापकोटाले विवादको कि.नं. २३७ को जग्गा निवेदकहरूको भोगचलन गर्न सकेकोसमेतको हकद्वैया प्रमाणित गराउन सकेको छैन । १९ जना निवेदक सबैले २०३९ सालको नापीको समयमा विवादित जग्गामा हक देखाई नापजाँच गराउन नसकेबाट र निवेदन दाबीको जग्गा वन बुट्यान र पर्ती भनी नापीमा उल्लेख भएकोले मालपोत कार्यालय, खोटाङले वन कार्यालयसमेतको पत्रको आधारमा निवेदन दाबी नपुग्ने भनी तामेलीमा राखेको आदेश कानूनसम्मत रहेकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

अब निवेदकको निवेदन मागबमोजिम आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखियो ।

हामी निवेदकका बाबु बाजे तथा जिजुबाजे रघुनाथ राईको १९९९ सालको विजन १४ लागेको जग्गा भोगचलन गरी आएकोमा उक्त जग्गा २०३९ सालको नापीको समयमा छुट हुन गएकोले नापी दर्ता गरी जग्गाधनी प्रमाण पाउँ भनी मालपोत कार्यालय, खोटाङमा निवेदन गरेका थियौं । खोटाङ जिल्ला, च्यानडाँडा गा.वि.स. वडा नं. ३ को कि.नं. ५३७ क्षेत्रफल ४५६-१५-३-१ जग्गाको फिल्डबुकमा सबै महल खाली जनिएको भन्ने आधारमा विपक्षी कार्यालयले निवेदन खारेज गरी तामेलीमा राखेको आदेश मिलेको छैन । हामीले पेस गरेको ७ नं. फाँटवारी र टिप रसिद भिडाई न्यायिक मनको प्रयोग गरी निर्णय गर्नुपर्नेमा सो भएको छैन । विवादित जग्गामा बसोबास भएको गोठ तथा घरहरूको अवशेष हालसम्म छन् । तसर्थ मालपोत कार्यालय, खोटाङको मिति

२०७१।८।२५ को निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी उल्लिखित जग्गा निवेदकहरूका नाममा दर्ता गरिदिनका लागि विपक्षीहरूका नाममा परमादेशको आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन जिकिर देखिन्छ । कि.नं. ५३७ को क्षेत्रफल ४५६-१५-३-१ जग्गाको ७० प्रतिशत भू-भाग पर्ती र बाँकी ३० प्रतिशत भू-भागमा वन बुट्यान रहेको भन्ने स्थलगत प्रतिवेदन, फिलडबुकमा सिक्रेडाँडा भन्ने वनजन्य शब्द उल्लेख भई निवेदकहरूको नाममा नापजाँच हुन नसकेको र विवादित जग्गामा निवेदकहरूको हक भोग नभएकोले मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(१) अन्तर्गतको सरकारी जग्गा व्यक्ति विशेषको नाममा दर्ता गर्न नमिल्ने भन्ने मालपोत कार्यालय, खोटाङसमेतको लिखित जवाफ रहेको पाइयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा निवेदकले चुनौती दिएको मिति २०७१।८।२५ को निर्णयमा "तामेलीमा राखिदिने ठहर्छ" भन्ने शब्दहरू परेको भएपनि उल्लिखित निर्णयमा वन कार्यालयबाट प्राप्त पत्रमा विवादित जग्गा वन क्षेत्रभित्र पर्ने भनी लेखी आएको, जग्गा नापजाँच हुँदा तयार भएको फिलडबुक व्यहोराबाट विवादित जग्गा नापी पर्ती देखिएको, वन कार्यालयबाट भएको स्थलगत सर्जमिनमा समेत विवादित जग्गा वन क्षेत्र जस्तो देखिएको, मालपोत र नापी कार्यालयको आदेशानुसार भएको स्थलगत निरीक्षण प्रतिवेदनमा पनि ७० प्रतिशत भू-भाग पर्ती र बाँकी ३० प्रतिशत भू-भाग बुट्यान पाइएकोले आवादीजन्य नदेखिएको भन्ने व्यहोरा रहेको निवेदकले पेस गरेको ७ नं. फारम र टिप रसिदमा उल्लेख भएको जग्गा फिलडबुकसँग मेल नखाई मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २ को (२) (ख२) अनुसार सरकारी जग्गा देखिएकोले सोही ऐनको दफा २४(१) बमोजिम दर्ता गर्न नमिल्ने भनी विपक्षी मालपोत कार्यालयले सबुद प्रमाण बुझी त्यसको मूल्याङ्कन गरी निर्णय गरेको देखिन्छ ।

३. कुनै पनि निर्णयलाई पूरा पढेर मात्र अर्थ

लगाउनु पर्ने हुन्छ । मालपोत कार्यालयको उल्लिखित निर्णयले निवेदकको जिकिरलाई पर्याप्त मात्रामा सम्बोधन गरेको देखिन्छ । निर्णयको पुछारमा तामेली शब्द परेबाटै सोभन्दा माथि रहेका सयकडा ९९ वाक्य र शब्दहरूलाई नभएसरह ठानी तामेली भन्ने शब्दलाई मात्र पक्रनु तर्कसम्मत हुँदैन । कुनै विषयवस्तुका सम्बन्धमा जे जो गर्नुपर्ने हो सो सबै भइसकेको हुँदा केही गर्नु नपर्ने र मिसिल अभिलेखमा राख्नुपर्ने भन्ने नै "तामेली" शब्दको अर्थ हुन्छ । दाबीको विषयवस्तुमा कुनै नयाँ प्रमाण गुज्रन आई नयाँ अवस्थाको सृजना भएमा वा हुन नसकेको कुनै काम कुरा सम्पन्न भएमा पुनः जगाउने गरी काम कारवाही हुने भन्ने हिसाबले पनि यदाकदा मिसिललाई तामेलीमा राख्ने गरिन्छ । कुनै विषयवस्तुमा गर्नुपर्ने काम नगरी त्रुटिपूर्ण तरिकाले मिसिल थन्क्याउने गरी तामेलीमा राख्ने आदेशलाई रिटले अधिकारक्षेत्रको त्रुटि मानी कानूनबमोजिम गर्नको लागि रिट जारी गर्ने गरेको देखिन्छ । तर प्रस्तुत विवादमा मालपोत कार्यालयले सबुद प्रमाणहरूको मूल्याङ्कन गरी निर्णय गरेको देखिँदा मालपोत कार्यालयले आफ्नो अधिकारक्षेत्रको प्रयोग नगरी तामेलीमा राखेको भनी निज कार्यालय विरुद्ध दोषारोपण गर्नु न्यायसम्मत हुँदैन ।

४. रिट अधिकारक्षेत्रले निर्णय सही गलत के हो भनी मुद्दाको तथ्यमा प्रवेश गरी हेर्ने काम गर्दैन । रिट अधिकारक्षेत्र न्यायिक स्वच्छता र पारदर्शिता कायम गर्नको लागि आकर्षित हुने अधिकारक्षेत्र भएकोले यसले निर्णय गर्ने निकाय र अधिकारीको काम कारवाहीमा कानूनको पालन, निर्णयकर्ताको निष्पक्षता र स्वच्छता जस्ता कुरामा आफूलाई केन्द्रित गर्छ । कानूनले तोकेको कार्यविधिअनुसार काम कारवाही नभएमा मात्र रिटबाट हस्तक्षेप हुने गर्छ । रिट अधिकारक्षेत्रले निर्णयकर्ताबाट भएको प्रमाण मूल्याङ्कनलाई विस्थापित गरी पुनरावेदन तह जस्तो निर्णय गर्दैन । यसर्थ विवादित जग्गा निवेदकको हो वा

सरकारी हो भन्ने प्रश्नमा मिसिल संलग्न प्रमाणहरूको मूल्याङ्कन गर्ने र त्यस आधारमा विवादको टुङ्गो लगाउने जिम्मेवारी मालपोत कार्यालयकै भएकोले सो कार्यालयले विवादित जग्गाका सम्बन्धमा आवश्यक प्रमाणहरू बुझी फिल्डबुक, स्थलगत सर्जमिन, निरीक्षण प्रतिवेदन, ७ नं. फाँटवारी र २०३९ सालमा नापजाँच भएको जग्गाको सम्बन्धमा २७ वर्षपछि निवेदकहरूबाट दाबी परेकोसमेतका आधार ग्रहण गरी निवेदकहरूको दाबी नपुग्ने भनी तथ्यगत ठहर गर्दा उक्त कार्यालयबाट कार्यविधिगत कानूनको यथेष्ट अनुसरण भएकै देखिन्छ। यस स्थितिमा यो इजलासले प्रस्तुत विषयमा रिट क्षेत्रबाट हस्तक्षेप गर्नु मनासिब नभएकोले निवेदकहरूको रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। यो आदेशको प्रमाणित प्रतिलिपिसमेत साथ राखी फैसलाको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गर्नु।

उक्त रायमा सहमत छु।
न्या.दीपकराज जोशी

इजलास अधिकृत : प्रेम खड्का
इति संवत् २०७२ साल चैत २६ गते रोज ६ शुभम्।

निर्णय नं. ९६१८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
फैसला मिति : २०७२।११।२०।५
०७२-RC-००२०

मुद्दा: कर्तव्य ज्यान

वादी : प्र.स.नि. भानु चौधरीसमेतको प्रतिवेदनले
नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रतिवादी : जिल्ला गोरखा, नामजुङ्ग गाउँ विकास
समिति वडा नं. ८ बस्ने सीता लामिछानेसमेत

- कुनै शिशु जिउँदो जन्मेको हो वा मृत जन्मेको हो भन्ने कुराको सर्वोत्तम प्रमाण तत्सम्बन्धमा विशेषज्ञता प्राप्त गर्ने चिकित्सकहरूको भनाई नै हुन्छ। चिकित्सकहरूको रायमा लापरवाही वा बेहिसाब देखिएमा, गम्भीरताको अभाव रहेमा वा अयोग्य चिकित्सकबाट राय व्यक्त भएमा बाहेक चिकित्सकहरूको रायलाई प्रमाणमा लिनु उपयुक्त हुन्छ। चिकित्सकको राय मिसिलका अन्य प्रमाणबाट समर्थित भएको अवस्थामा त्यस्तो राय झन् विवादास्पद हुन पुग्ने।

(प्रकरण नं. ३)

- नवजात शिशुको उचित स्याहारसम्भार नगरेर प्रतिवादी आमाले बच्चा जन्मेको कोही कसैले थाहा पाउलान् कि भनी बच्चालाई कपडामा बेरी लुकाएको

त्यसपछि नवजात शिशुलाई रगत आदि फोहोरसरह फाल्नुपर्ने वस्तु ठानी फालेको कार्य र नवजात शिशुलाई घाँटी थिची मार्ने कार्य दुवैको परिणाम नवजात शिशुको मृत्यु हुने कुरामा सन्देह रहन्न। भवितव्यमा बदनियत हुँदैन, सबै कुरा शुद्ध मनसायले गर्दा गर्दै पनि सोच्यै नसोचिने अप्रत्याशित परिणाम उत्पन्न भई मानिसको मृत्यु हुन पुग्छ। भवितव्यको सम्बन्ध अपराधसँग हुँदैन। कार्य निर्दोष हुन्छ। परिणाम अपराध हुन्छ। तर प्रतिवादीको कार्य नै अपराधपूर्ण छ। **Homicide by omission** पनि **homicide** नै हो। मुख्य कुरा कर्ताले वारदात गर्दा शिशु मार्ने मनसाय राखेको थियो वा थिएन भन्ने कुरा नै हेर्नुपर्छ। कर्ताको मनसायको परीक्षण कर्ताको कार्यबाट हुन्छ र यसको आधार भनेको सामान्य सुझबुझ भएको मानिसले त्यस किसिमले नवजात शिशुलाई व्यवहार गर्दा नवजात शिशुको मृत्यु हुन्छ अथवा हुँदैन भन्ने नै हुन जाने।

(प्रकरण नं. ५)

वादीका तर्फबाट :

प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३)
- मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं.

सुरू तहमा फैसला गर्ने:-

माननीय न्यायाधीश श्री विनोदमोहन आचार्य

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:-

माननीय न्यायाधीश श्री हरिकुमार पोखरेल
माननीय न्यायाधीश श्री सरोजप्रसाद गौतम

फैसला

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १० बमोजिम यस अदालतमा दर्ता भएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवम् ठहर निम्नानुसार रहेको छ।

जिल्ला चितवन पितुवा गा.वि.स. वडा नं. ७ माधवपुरस्थित पूर्व पश्चिम पानी निकास कुलो, उत्तरमा रेशमराज लामिछानेको धान खेत, दक्षिणमा चेतप्रसाद ढकालको धान खेत यति चार किल्लाभिन्न उत्तरतर्फ कुलोको किनारामा भर्खर जन्मिएको नवजात शिशुको नौ महिना पुरा पुगेको लास फेला परेको। घाँटीमा नाल बेरिएको, दाहिने आँखामाथि निलो दाग रहेको, घाँटीको भागमा निलो र हल्का सुन्निएको, बायाँतर्फ गालामा मुखको साइडबाट काटिएको आलो घाउ सो घाउबाट रगत बगेको अरु सामान्य अवस्थामा रहेको भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०७०।५।७ गतेको मृतक शिशुको घटनास्थल एवम् लासजाँच मुचुल्का।

२०७०/५/७ गते दिउँसो १४ बजेको समयमा जिल्ला चितवन पितुवा गा.वि.स.वडा नं.७ माधवपुरस्थित धानखेतको बीच कुलोमा नवजात शिशुको लास फेला परेकोले घटनास्थल एवम् लासजाँच मुचुल्का गरी पठाइएको छ भनी इलाका प्रहरी कार्यालय, टाँडीले मिति २०७०।५।७ मा जिल्ला प्रहरी कार्यालय, चितवनलाई लेखेको पत्र।

२०७०।५।८ गते साँझ यस भरतपुर अस्पतालमा उपचारार्थ एक महिला भर्ना भएकी र निजको स्वास्थ्य अवस्था कमजोर रहेको, निज महिला सुत्केरी भएकी जस्तो देखिएकोले सोधपुछ गर्दा आफूले बच्चा जन्माई जिल्ला चितवन पितुवा गा.वि.स. वडा

नं. ७ माधवपुरमा रहेको कुलोमा फालेको स्वीकार गरेकी हुँदा निजको स्वास्थ्य परीक्षण गराई सुरक्षाको व्यवस्था मिलाई निगरानीमा उपचार गराई डिस्चार्ज भएपश्चात पक्राउ गरी आवश्यक कानूनी कारवाही हुने भनी प्र.स.नि. भानु चौधरीले मिति २०७०।५।८ मा जिल्ला प्रहरी कार्यालय, चितवनमा दिएको प्रतिवेदन।

१/२ दिनभित्र प्रसुति भएको देखिन्छ। २४ हप्ताको पाठेघर साल योनिमा रहेको, योनिबाट रगत मिसिएको पानी बगेको, २/३ सेमीको घस्रिएको घाउ योनिद्वारा रहेको भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी सीता लामिछानेको मिति २०७०।५।८ को स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन।

२०७०/५/७ गते जिल्ला चितवन पितुवा गा.वि.स. वडा नं. ७ माधवपुरस्थित धानखेतको बीच कुलोमा नवजात शिशु जन्माई जिल्ला गोरखा नामजुङ्ग गा.वि.स. वडा नं. ८ घर भई हाल जिल्ला चितवन पितुवा गा.वि.स. वडा नं. ७ मा बस्दै आएको वर्ष १७ की सीता लामिछानेले मारी फालेको भन्ने बुझिएको र निज उपचारार्थ भरतपुर अस्पतालमा भर्ना भएको अवस्थामा फेला पारी निजको निगरानी राखी आज डिस्चार्ज भएकीले पक्राउ गरी दाखिला गरेका छौं कानूनबमोजिम होस् भन्ने व्यहोराको प्र.स.नि. पुर्णबहादुर बस्नेतसमेतको मिति २०७०।५।११ को प्रतिवेदन।

Mandible bone fractured, lacerated wound found in right side of cheek extending from right angle of mouth to 3-4 cm. No other injury. Lungs float in water. Cardio-respiratory arrest due to injury or asphyxia, death after born. Death either due to injury or asphyxia भन्ने व्यहोराको मृतक शिशुको मिति २०७०।५।८ को शव परीक्षण प्रतिवेदन।

म जिल्ला चितवन पितुवा गा.वि.स.वडा नं.८ स्थित मामाघरमा बसी पढी आएको थिएँ। यसै क्रममा

२०६९ माघमा धादिङ मैदी घर बताउने राजाराम तिवारीसँग चिनजान भई टेलीफोन नं. आदान प्रदान भई फोनमा कुरा हुन थाल्यो। २०६९ साल माघ महिनाको अन्तिमतिर निज राजाराम तिवारीले फोन गरी नारायणगढ बोलायो। दिदीको घर क्षेत्रपुर जान्छु भनी ढाँटी म नारायणगढ आएँ। हामीहरू सो रात नारायणगढको लजमा बसी शारीरिक सम्पर्कसमेत भयो। त्यसपछि पनि हामीहरूबीच फोन सम्पर्क भई नारायणगढ आई पटकपटक शारीरिक सम्पर्क हुँदै आएकोमा सोही शारीरिक सम्पर्कको कारण म गर्भवती भएँ। सो कुरा राजारामलाई समेत भनिन। राजाराम तिवारीसँग २ महिनादेखि भेट सम्पर्क हुन छाड्यो। मैले महिनावारी रोकिएकोसम्म कुरा राजाराम तिवारीलाई भनेकी थिएँ वास्ता गरेनन्। २०७०।५।७ गते बिहान पितुवा गा.वि.स. वडा नं. ८ बस्ने ठूलीआमाको घरमा गएको अवस्थामा अं. ९:०० बजेको समयमा सोही घरको शौचालयमा बच्चा जन्मियो। बच्चा जन्मिएपछि केही समय त्यहाँ बसेँ। शौचालयमा कोही आई देख्ने डरले बच्चालाई कपडाले बेरी कोठामा लगी राखेर शौचालय सफा गरेँ। त्यसपछि लुगा फेरी रगत लागेको कपडा र जन्मिएको बच्चालाई बाल्टीमा हाली घरनजिक खेतमा भएको कुलोमा फाली कपडा धोई नुहाई घर फर्की बसेको हुँ। मास पुगे नपुगेको थाहा भएन। बच्चा जन्मेको र खेतमा फालेको कुरा राजारामलाई फोन गरी भनेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी सीता लामिछानेको बयान।

हाल पक्राउ परेकी मेरो मामाको छोरी सीता लामिछाने चितवन मामाको घरमा बसी ११ कक्षमा पढ्थिन्। २०७०/५/८ गते भाई नाता पर्ने लक्ष्मण लामिछानेले बहिनी सीता लामिछानेलाई उपचारको लागि भरतपुर अस्पतालमा ल्याएपछि मसमेत अस्पताल आउँदा बहिनीले बच्चा जन्माई खेतको कुलोमा फालेको थाहा पाएको र सोध्दा राजाराम तिवारीको गर्भ हो, नारायणगढमा सँगै लजमा बसी यौनसम्पर्क

गरेको कारण गर्भ रहेको र बच्चा जन्मिएपछि अरूले देख्ने डरले कपडाले बेरी बाल्टीमा राखी कुलोमा लगी फालेको हुँ भनी बताएकी थिइन् । त्यसपछि त्यहीं कार्यरत प्रहरीलाई सो कुरा जानकारी गराएँ भन्नेसमेत व्यहोराको हीरा ढकालले गरेको कागज ।

हाल पक्राउ परेकी सीता लामिछाने पितुवा गा.वि.स वडा नं. ७ स्थित मामाघरमा बस्ने गर्थिन् । निजले गर्भ बोकेको कुरा गाउँ घरमा कसैलाई थाहा थिएन । निज सीता लामिछाने ठूलो आमाको घरमा गई बसेको अवस्थामा २०७०/५/७ गते ठूलो आमाकै घरमा बच्चा जन्माई मारी घरनजिक खेत कुलोमा फालेको ऐ. ८ गते हल्ला भएपछि थाहा पाएका हौं । नवजात शिशुको लास २०७०/५/७ गते नै खेत कुलोमा फेला परेको हो भन्ने व्यहोराको बुझिएका मानिसहरू बुधमाया ढकाल, लक्ष्मी अमगाई अधिकारी, जोशीदेवी न्यौपानेले गरेको कागज ।

मेरो नन्द नाता पर्ने सीता लामिछाने हाम्रो घरमा नै बसी आएकी र २०७०/५/७ गते बिहान अं. ९:३० बजे म घरमा खाना बनाउँदै टी.भी. हेरी बसेको अवस्थामा निज नन्दले नुहाउन जान्छु भनी बाल्टिन बोकी कुलोतर्फ गएकी थिइन् । सोही दिनको अं. १४:०० बजेको समयमा कुलोमा शिशुको लास फेला परेको भन्ने सुनी सो ठाउँमा गएकी थिएँ । २०७०/५/८ गते नन्द सीता लामिछाने उपचारको लागि भरतपुर अस्पतालमा भर्ना भएकी र अघिल्लो दिन कुलोमा फेला परेको शिशुको लास निजै सीता लामिछानेले जन्माई मारी फालेको भन्ने थाहा पाएँ । सो अगाडि निजको पेटमा बच्चा भए जस्तो देखिँदैनथ्यो भन्ने व्यहोराको सुजना न्यौपानेले गरेको कागज ।

म नारायणगढमा माइक्रोबस चलाउँथे । २०६९ साल माघ महिनाको सुरुमा पितुवा गा.वि.स. वडा नं. ५ मा रहेको उच्च मा.वि.को वार्षिक उत्सव हेर्न गएको अवस्थामा सीता लामिछानेसँग चिनजान भई फोनमा समेत कुराकानी हुन थाल्यो । निजलाई मैले

नारायणगढ बोलाई लायन्सचोकको एक होटल लजमा राति सँगै बसी पहिलो पटक शारीरिक सम्पर्क भएको र त्यसपछि पनि विभिन्न मितिमा निजसँग नारायणगढमा शारीरिक सम्पर्क हुन्थ्यो । मैले चलाउने माइक्रोबस दुर्घटना भएपछि २०६९ साल चैत्र महिनामा म काठमाडौं गएपछि सीता लामिछानेसँग भेटघाट हुन छाडेकोमा फोनमा कुराकानी हुँदा निजले महिनावारी बन्द भएको भनी भनेकी थिइन् । निज गर्भवती भएको मलाई जानकारी थिएन । अरू कुनै कारणबाट महिनावारी रोकिएको होला भनेर मैले वास्ता गरिन । पछि निजसँग २०७०/५/३ मा भेट हुँदासमेत गर्भवती भएको कुरा मलाई भनिनन् । २०७०/५/८ गते फोन गरी मैले बच्चा जन्माई फाली दिएँ भनेपछि म भरतपुर अस्पतालमा भेट्न आएको हुँ । निजले जन्माई मारी फालेको बच्चा मेरो हो भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी राजाराम तिवारीको बयान ।

मिसिल संलग्न घटनास्थल तथा लास प्रकृति मुचुल्का, प्रतिवादी सीता लामिछानेको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन, लास पोस्टमार्टम रिपोर्ट, प्रतिवादीहरूको बयान, बुझिएका मानिसहरूको घटना विवरण कागजसमेतका आधार प्रमाणहरूबाट पक्राउ परेका प्रतिवादीहरू राजाराम तिवारी र सीता लामिछाने बीच भएको अवैध शारीरिक सम्पर्कबाट सीता लामिछाने गर्भवती भएकीमा निज सीता लामिछानेले मिति २०७०/५/७ गते बिहान अं. ९ बजे ठूली आमा जोशीदेवी न्यौपानेको घरको शौचालयमा नवजात छोरी जिउँदो जन्माई समाजमा आफ्नो बेइज्जत हुने डरले उक्त नवजात शिशुलाई कर्तव्य गरी मारी कपडामा पोको पारी बाल्टिनमा हाली घरनजिकैको खेतको कुलोमा फालेको कार्य मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. र १३(३) नं. को अपराध हुँदा प्रतिवादी सीता लामिछानेलाई सोही महलको १३(३) नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ । प्रतिवादी राजाराम तिवारी सीता लामिछानेसँग अवैध शारीरिक सम्पर्क गरी गर्भ

बोकाई बच्चालाई कर्तव्य गरी मारी फाल्ने कार्यमा मत सल्लाहमा पसी मतियारको भूमिका निर्वाह गरेको एवम् सो परिबन्दबाट भाग्ने उम्कने प्रयत्न गरी निजलाई बच्चा जन्माई मारी फाल्न बाध्य बनाई अरु किसिमको मतलबी भएको तथ्य पुष्टि भएको देखिँदा प्रतिवादी राजाराम तिवारीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १७(३) नं. को अपराधमा सोही महलको १७(३) नं.बमोजिम सजाय गरिपाउँ भनी प्रतिवादीहरू विरुद्धको अभियोग दाबी ।

म करिब २ वर्ष अघिदेखि चितवन जिल्ला पितुवा गा.वि.स. वडा नं.८ माधवपुरमा मामाघरमा बसी अध्ययन गरी आएको सो क्रममा मेरो विद्यालय जनजागृति उच्च मा.वि.मा २०६९ साल माघ-फागुनमा वार्षिकोत्सव हुँदा प्रतिवादी राजाराम तिवारीसँग सामान्य चिनजान भई दुवैजनाको मोबाइल नं. आदानप्रदान भएको थियो । मिति २०६९ सालको माघ महिनातिर जस्तो लाग्छ प्रतिवादी राजाराम तिवारीले फोन गरी नारायणगढ बोलाएकोले निजले बोलाएको ठाउँमा आई नारायणगढको एक होटलमा बसी हामी दुवैजनाबीच यौनसम्बन्ध कायम भएको र पछि पनि २/३ पटक यौनसम्बन्ध कायम भएको हो । सायद पहिलो पटकको सम्बन्धबाट गर्भ रहेको हुनुपर्छ । मेरो महिनावारी रोकिएपछि मैले राजारामलाई जानकारी गराएकी र निजले डराउनु पर्देन भनेका थिए । मैले गर्भ रहेको जानकारी कसैलाई गराएको थिइन । राजारामलाई मात्र थाहा थियो । २०७०।५।७ गते बिहान ८:३० बजेको समयमा चितवन जिल्ला पितुवा गा.वि.स. वडा नं. ८ मा रहेको मेरो ठूलोआमाको घरको ट्वाईलेटमा बच्चा जन्मिँदा म बेहोस भएछु । १० मिनेटपछि होस आउँदा बच्चा जन्मिएको देखी बच्चा हेर्दा मरिसकेको र मलाई डर लागेकोले बच्चालाई बाल्टिनमा उठाई सोही ठाउँको खेतको कुलोमा छाडी नुहाई घर आएकी हुँ । मैले दिशाबाट रगत आएको छ भनी दाइ लक्ष्मण लामिछानेलाई भनी २०७०।५।८ गते

भरतपुर अस्पताल आई उपचार गर्दा मैले भनेको हो । बच्चा महिना पूरा नहुँदै जन्मिएकोले मरेको जन्मिएको हो । मैले बच्चालाई कर्तव्य गरी मारेर फालेको होइन भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी सीता लामिछानेले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादी सीता लामिछानेसँग निज अध्ययन गर्ने जनजागृति उच्च मा.वि.मा २०६९ सालमा भएको वार्षिक उत्सव कार्यक्रममा चिनजान भई मोबाइल नं. लिनुदिनु गरी एक आपसमा सम्पर्क भइरहेकोमा मैले सीतालाई बोलाई नारायणगढ लायन्सचोकको होटलमा राति सँगै बसी पहिलो पटक दुवैबीच यौनसम्बन्ध कायम भएको र त्यसपछि करिब २/३ चोटि यौनसम्बन्ध कायम भएको हो । पछि फोनमा मेरो महिनावारी रोकियो भनेपछि मैले डाक्टरसँग चेक गर भनेकोमा निजले चेक गरे नगरेको मलाई भनिनु । फागुनसम्म हाम्रो सम्बन्ध रहेकोमा मैले चलाउने गाडी दुर्घटना भई म चैतदेखि काठमाडौंमा गई बसेपछि हामीबीच फोनमा सम्पर्क हुन्थ्यो । अन्तिम समयसम्म पनि बच्चा रहेको कुरा मलाई भनिनु । बच्चा जन्मेको दिन दिउँसो करिब २/३ बजे मेरो गर्भबाट बच्चा खेर गयो मैले बच्चा खेतमा फालिदिँ, महिना पूरा नहुँदै जन्मेको हुँदा म होसमा आउँदा बच्चा मरेको अवस्था थियो भनी मलाई फोनबाट भनेकी थिइन । सीतालाई उपचारको लागि भरतपुर अस्पताल ल्याउँदा सीताका परिवारले मलाई बोलाएका र मैले सीतालाई विवाह गरी राख्न तयार छु भनेको थिएँ । सीताले गर्भ रहेको मलाई नभनेको बच्चा जन्मिएको विषयमा मलाई थाहासमेत नभएको हुँदा उक्त बच्चा मार्ने विषयमा मेरो संलग्नता सल्लाह छैन । सायद मरेको बच्चा भएकोले सीताले फालेकी होलिन् । मलाई गर्भ रहेको जानकारी गराएको भए मैले विवाह गरी घरमा लान्थेँ । सीतालाई विवाह गरी राख्न म अहिले पनि तयार छु । हामी दुवै जना अविवाहित भएको र विवाह गर्न मन्जुर भएकोले नवजात शिशु मार्नुपर्ने कुनै कारणसमेत नभएको मार्नमा

कुनै संलग्नता नभएको हुँदा अभियोगअनुसार सजाय पाउनु पर्ने होइन भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी राजाराम तिवारीले गरेको बयान ।

प्रतिवेदनको व्यहोरा मैले मौखिक भनेर असई पूर्ण बस्नेतले लेखेको हो । सही मेरो होइन । सीता लामिछानेले कर्तव्य गरी मारे नमारेको वास्तविक कुरा थाहा भएन । बुद्धदा सीता लामिछाने कन्या केटी भएको र निजले पेटमा रहेको बच्चा फाल्यो बेहोस भएकोले थाहा भएन भनेकाले निगरानीमा उपचार गराई सकेपछि जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा बुझाई दिएको हुँ । अन्य कुरा थाहा भएन भनी प्रतिवेदक प्र.स.नि. भानु चौधरीले सुरु जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

बच्चा मारेर फालेको मैले भनेको होइन । हस्पिटलमा डाक्टरले बच्चा जन्माएको हो भनेकोसम्म थाहा छ । बच्चा जन्माएको फालेको देखिन भनी बुझिएका मानिस जोशीदेवी न्यौपानेले सुरु जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्र. सीता लामिछानेको गर्भबाट जन्मिएको बच्चा प्र. राजाराम तिवारीको हो । सो बच्चा निज सीताले जिउँदै जन्माएर मारी फालेको होइन । मलाई सीताले भनेअनुसार पेट दुखी ट्वाइलेट गएको अवस्थामा बच्चा जन्मिएको र निज बेहोस भएकी, होसमा आएपछि बच्चा हेर्दा रुने, चल्ने र सास फेर्ने नगरेकोले बच्चा मरेको सम्झी कुलोमा लगी फालेकी रहिछन् भनी बुझिएका मानिस सुजना न्यौपानेले सुरु जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी सीता लामिछानेले बच्चा मारी फालेको होइन । मिति २०७०।५।७ बिहान पेट दुखी सीता शौचालय जाँदा बच्चा जन्मिएको र सो बच्चा राजारामको हो । सीता बच्चा जन्माउँदा बेहोस भएकी र होसमा आउँदा बच्चा रुने, चल्ने र सास फेर्ने नगरेको र निज अविवाहित हुँदा घर र समाजको डरले मरिसकेको बच्चा कुलोमा लगी फालेकी रहिछन् । निजले बच्चा जन्माई मारी फालिन् भन्ने कुरा झुट्टा हो । प्रतिवादी

सीता र राजारामका बीचमा विवाह हुने कुरा छ भनी बुझिएका मानिस लक्ष्मी अम्माई (अधिकारी) ले सुरु जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

म अस्पताल आई सीतालाई सोध्दा निजले २०७०।५।७ गते पेट दुखी ट्वाइलेट गएको अवस्थामा बच्चा जन्मिएको, आफू बेहोस भएको र होसमा आएपछि बच्चा रुने, चल्ने र सास फेर्ने नगरेकोले बच्चा मरेको ठानी घरनजिकको कुलोमा फालेको भनी बताएकी थिइन् । निज गर्भवती भएको मलाई थाहा थिएन । राजाराम र सीताबीच प्रेम सम्बन्ध थियो । निज अविवाहित रहेकी समाजमा आफूले बच्चा जन्माएको थाहा हुँदा आफ्नो इज्जत जान्छ भनी निजले मरेको बच्चा कसैलाई नदेखाई कुलोमा लगी फालेकी हुन् जस्तो लाग्छ भनी प्रतिवादी सीता लामिछानेको साक्षी हीरा ढकालले सुरु जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

म अस्पताल आई बुद्धदा सीताको गर्भबाट मरेको बच्चा जन्मिएको थाहा पाएको हुँ । राजाराम तिवारीसँग निजको सम्पर्क भई महिनावारी रोकिएको तर घर परिवार तथा समाजले थाहा पाउँदा लाज हुने डरले कसैलाई पनि सो कुरा बताएकी रहिनछन् । निजले शौचालय जाँदा बच्चा जन्मिएको र हेर्दा रुने चल्ने तथा सास फेर्ने नगरेकोले बच्चालाई उठाई कुलोमा फालेकी रहिछन् । अविवाहित हुँदा बच्चा जन्मेकोले आफ्नो इज्जत जाने डरले आफूले जन्माएको मृत बच्चा फालेकी रहिछन् । सो गर्भ राजारामको हो, निजहरूको विवाह गर्ने कुरामा दुवै परिवारमा सहमति भइसकेको छ भनी प्रतिवादी सीता लामिछानेका साक्षी हरि ढकालले सुरु जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी राजारामको प्र. सीता लामिछानेसँग प्रेमसम्बन्ध भएको मलगायत निज राजारामको परिवारलाई थाहा थियो । निजहरूको आउने मङ्सिरमा विवाह गर्ने सल्लाह भएको थियो । प्रस्तुत घटना हुँदा निज राजाराम काठमाडौँमा रहेका हुँदा निजलाई वारदातका बारेमा २ दिनपछि थाहा भएको

हो । अभियोग दाबीबमोजिम राजारामले कसुर गरेका होइन । बच्चा मार्ने कुरामा निजको संलग्नता छैन भनी प्रतिवादी राजाराम तिवारीका साक्षी अर्जुन तिवारीले सुरु जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी सीता लामिछानेले जीवित बच्चा जन्म दिई कर्तव्य गरी मारी कुलोमा बगाएको भन्ने निश्चयात्मक प्रमाण नपुर्याई मिसिल पेस भएको अवस्थासमेतका आधारबाट कर्तव्यबाट नै नवजात शिशुको मृत्यु भएको भनी ठहर गर्न मिलेन । तर उक्त बच्चा मरेकै जन्मेको थियो भनी यथार्थपरकरूपमा किटानसाथ यी प्र. सीता लामिछानेले आफ्नो बयानहरूमा लेखाउन सकेको नदेखिएको, चिकित्सकले death after born भनी शव परीक्षण प्रतिवेदनमा लेखिएको, मृतकको शरीरमा कुनै घातक चोटपटक वा घाँटीमा दाग नदेखिएको, यी प्रतिवादी सीता लामिछानेले कलिलै उमेरमा गर्भ बोकी जन्माउँदाका बखत व्यहोर्नु परेको प्रसव पीडाका कारण नवजात बच्चाको स्थिति नबुझीकन बाल्टिनमा राखी कुलोमा लगी बगाएकी प्रस्तुत मुद्दामा प्र. सीता लामिछानेले होस नपुर्याएको कारण सो बच्चाको मृत्यु कर्तव्यबाट नभई भवितव्यबाट भएको ठहर्छ । उक्त बच्चा २४ हप्ताको अवधिमा जन्मेको भन्ने परीक्षण प्रतिवेदन, कलिलो एवम् अध्ययनरत अविवाहित अवस्थामा गर्भधारण गर्नु परेको विवशता, गर्भ बोकाउनेले यी प्रतिवादीलाई विवाह गरी राख्छु भनी आफ्ना बयानहरूमा लेखाएको र त्यसमा प्रतिवादी सीता लामिछानेको स्वीकारोक्ति रहेको, प्रसव अवस्थामै लोकलज्जाबाट बच्न बच्चालाई हतारमा बाल्टिनमा राखी कुलोमा बगाएकी भन्ने भनाइहरूसमेतका आधारमा प्रतिवादी सीता लामिछानेलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको ६(२) नं. बमोजिम ४५ दिन कैद र रु. ५००१ - जरिवाना हुने ठहर्छ । उक्त कैद प्रतिवादी सीता लामिछाने हिरासतमा बसेको मितिबाट आजसम्मको हुने दिनबाट नपुग हुने भएमा सो नपुग दिनका हकमा

दण्डसजायको ११क नं. बमोजिम मिलान गरिदिने ठहर्छ । प्रतिवादी राजाराम तिवारी उक्त वारदातमा संलग्न रहेको वा घटना घट्टा वारदातस्थलमा रहेको नदेखिँदा निज प्रतिवादीले आरोपित कसुरबाट सफाई पाउने ठहर्छ भन्ने सुरु चितवन जिल्ला अदालतले मिति २०७०।६।१५ मा गरेको फैसला ।

मिति २०७०।५।७ दिउँसो अन्दाजी १४ बजे खेतको कुलोमा नवजात शिशुको लास फेला परेको, शिशुको लासको घाँटीमा निलो र हल्का सुन्निएको देखिएको, गालामा काटेको आलो घाउ रहेको, घाउबाट रगत निस्केको भन्ने घटनास्थल एवम् लासजाँच मुचुल्का रहेको छ । प्रतिवादी सीता लामिछानेले शौचालयमा बच्चा जन्माई कपडाले बेरी कोठामा लगी पछि बाल्टिनमा राखी घर नजिकैको खेतको कुलोमा फालेकी हुँ भनी अधिकारप्राप्त अधिकारी र अदालतमा समेत स्वीकार गरी बयान गरेको अवस्था छ । प्रतिवादी सीता लामिछानेले राजाराम तिवारीसँगको अवैध शारीरिक सम्पर्कबाट जिउँदै बच्चा जन्माई आफू अविवाहित भएको कारण समाजमा बेइज्जत हुने डरले उक्त बच्चालाई कर्तव्य गरी मारी खेतको कुलोमा फालेको तथ्य, सुरु अदालतबाट भवितव्यमा कसुर ठहर भएको र पोस्टमार्टम रिपोर्टसमेतबाट दाबीको कसुर पुष्टि भइरहेको अवस्थामा मिसिल संलग्न भौतिक सबुद प्रमाण एवम् अन्य परिस्थितिजन्य प्रमाणहरूको यथोचित मूल्याङ्कन नगरी निजलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको ६(२) नं बमोजिम सजाय गरेको फैसला बदरयोग्य छ । बच्चालाई कर्तव्य गरी मारी फाल्ने कार्यमा प्रतिवादी राजाराम तिवारी मत सल्लाहमा पसी मतियारको भूमिका निर्वाह गरेको एवम् सीता लामिछानेलाई गर्भ बोकाई सो परिबन्दबाट भाग्ने उम्कने प्रयत्न गरी निजलाई बच्चा जन्माई मारी फाल्न बाध्य बनाई अरु किसिमले मतलबी भएको तथ्य पुष्टि भएको स्थितिमा प्रतिवादी राजाराम तिवारीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १७(३) नं. बमोजिम

सजाय गर्नुपर्नेमा सफाई दिएको फैसला बदरभागी छ । प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गर्दा राजाराम तिवारीसँगको अवैध संसर्गबाट रहन गएको गर्भको बच्चालाई कपडामा बेरी कोठामा राखेको, बच्चा जन्मिँदा भएको फोहोर सफा गरेपछि आफूले लुगा फेरी बच्चालाई बाल्टिनमा हाली घरनजिकको कुलोमा फाली आएको भनी बयान गरेको अवस्थामा प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको ६(२) नं. बमोजिम सजाय गरेको सुरु चितवन जिल्ला अदालतको फैसला फरक पर्ने भन्ने पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०७१।७।२ को आदेश ।

नवजात शिशुको फोक्सोलाई टुक्राटुक्रा पारी पानीमा राखिन्छ । ती टुक्राहरू पानीमा तैरिए बच्चा जिउँदो जन्मिएको र टुक्राहरू पानीमा डुबे बच्चा मरेको जन्मिएको अर्थबोध हुन्छ । जिउँदो जन्मिएको शिशुले सास फेर्ने र मरेको जन्मिएकोले नफेर्ने हुँदा फोक्सोका टुक्राहरूको वजनमा फरक पर्न गई तैरिने र डुब्ने गर्दछन् । शिशु जिउँदो वा मरेको जन्मिएको हो भनी यकिन गर्ने यस प्रक्रियालाई hydrostatic test को संज्ञा दिइन्छ । मृतक शिशुको शव परीक्षण प्रतिवेदनमा फोक्सोका टुक्राहरू पानीमा तैरिएको भनी उल्लेख भएको देखिँदा शिशु मृत अवस्थामा जन्मिएको भन्न सकिने स्थिति छैन । मृत्युको कारणमा death after born, due to injury or asphyxia भनी उल्लेख भएकाले समेत शिशु जिउँदो जन्मिएको भन्ने बुझिन्छ । शव परीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लिखित ती कुराहरूले शिशु मरेको जन्मिएको भन्ने प्रतिवादीको जिकिर स्थापित हुन सक्दैन । राजारामसँग भएको शारीरिक सम्पर्कबाट गर्भवती भएको र मिति २०७०।५।७ का दिन ठूली आमाको घरको शौचालयमा बच्चा जन्माई कपडाले

बेरी बाल्टिनमा हाली बच्चालाई कुलोमा फालेको कुरामा निज साबित भएकोसमेतबाट प्रतिवादी सीता लामिछानेले जीवित बच्चा जन्माई मारी आरोपित कसुर गरेको पुष्टि भएकोले निजलाई ज्यानसम्बन्धी महलको ६(२) नं. बमोजिम ४५ दिन कैद र रु.५००। - जरिवाना गरेको चितवन जिल्ला अदालतको फैसला केही उल्टी भई प्रतिवादी सीता लामिछानेलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहर्छ । जन्मिएको शिशु मार्न मराउनमा प्रतिवादी राजाराम तिवारीको संलग्नता र सहभागिता रहेको मिसिल संलग्न प्रमाणबाट नदेखिँदा निजलाई आरोपित कसुरबाट सफाई दिएको सुरु अदालतको फैसलालाई अन्यथा भन्नुपर्ने देखिन नआएको हुँदा प्रतिवादी राजाराम तिवारीलाई समेत अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुन सक्दैन । प्रतिवादी सीता लामिछानेले गरेको कसुरको प्रकृतिबाट निजलाई ठूलै दण्ड दिनुपर्ने नहुनुका साथै निजले दोषी मनोभावनाबाट प्रेरित भई यो कसुर गरेकी भन्न सकिने अवस्था पनि मिसिलबाट देखिँदैन । कसुरको प्रकृति, प्रतिवादीको उमेर, शिक्षोपार्जन गर्दै गरेको अवस्था, अपराध गर्ने दुराशयको अभावलगायत निजको उपस्थितिले समाज भयभीत र अपमानित हुने अवस्थालगायतका कारणबाट निजलाई कानूनबमोजिम तोकिएको माथि उल्लिखित सजाय चर्को पर्न जाने हुँदा ५ वर्ष कैद हुन अ.बं. १८८ नं. बमोजिम राय व्यक्त गरिएको छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको २०७१।९।१४ को फैसला ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी साधकमा दर्ता भई पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिलको अध्ययन भयो ।

प्रतिवादी सीता लामिछानेले प्रतिवादी राजारामसँगको अवैध यौन सम्पर्कबाट २०७०।५।७ गते छोरी जन्माई खेतको कुलोमा फाली मारेकीले प्रतिवादीलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३)

नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने निज विरुद्धको अभियोगदाबी रहेकोमा प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको ६(२) नं. बमोजिम ४५ दिन कैद र रु.५००१ - जरिवाना हुने ठहर्याई चितवन जिल्ला अदालतबाट मिति २०७०।६।१५ मा भएको फैसला केही उल्टी गरी ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहर्याई पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट फैसला भएको पाइन्छ। उक्त फैसला मिलेको छैन भन्ने प्रश्नमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा शिशुलाई कर्तव्य गरी मारेको होइन, शिशु जन्मँदा आफू बेहोस रहेकी र होस आउँदा बच्चा मरेको जस्तो देखी फालेकी हुँ भनी प्रतिवादी सीता लामिछाने आरोपित कसुर गरेमा अदालतमा इन्कार रहेपनि प्रतिवादीले जीवित शिशुलाई कर्तव्य गरी मारेकी भनी सुरु जिल्ला अदालतले ज्यानसम्बन्धी महलको ६(२) नं. बमोजिम र पुनरावेदन अदालतले ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं बमोजिम सजाय गरेको दुवै फैसलामा यी प्रतिवादीले चित्त बुझाई वारदातको तथ्यगत कुरालाई स्वीकार गरेको देखिन्छ।

३. कुनै शिशु जिउँदो जन्मेको हो वा मृत जन्मेको हो भन्ने कुराको सर्वोत्तम प्रमाण तत्सम्बन्धमा विशेषज्ञता प्राप्त गर्ने चिकित्सकहरूको भनाई नै हुन्छ। चिकित्सकहरूको रायमा लापरवाही वा बेहिसाब देखिएमा, गम्भीरताको अभाव रहेमा वा अयोग्य चिकित्सकबाट राय व्यक्त भएमा बाहेक चिकित्सकहरूको रायलाई प्रमाणमा लिनु उपयुक्त हुन्छ। चिकित्सकको राय मिसिलका अन्य प्रमाणबाट समर्थित भएको अवस्थामा त्यस्तो राय झन् विवादास्पद हुन पुग्छ। नवजात शिशुको घाँटीमा नाल बेरिएको, दाहिने आँखा माथि निलो दाग रहेको, घाँटीको भागमा निलो र हल्का सुन्निएको, बाँयातर्फ गालामा मुखको साइडबाट काटिएको आलो घाउ, सो

घाउबाट रगत बगेको अरु सामान्य अवस्थामा रहेको भन्ने २०७०।५।७ को लासजाँच मुचुल्का व्यहोरा र मृतक शिशुको मिति २०७०।५।८ को शव परीक्षण प्रतिवेदनमा देखिएको mandible bone fractured, lacerated wound found in right side of cheek extending from right angle of mouth to 3-4 cm. भन्ने घाउ चोटको विवरण तथा death either due to injury or asphyxia भनी उल्लेख भएको मृत्युको कारणबाट शिशु जीवित जन्मेको कुरा प्रमाणित हुन्छ। यस सम्बन्धमा पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाले फोक्सोलाई टुक्राटुक्रा पारी पानीमा राखिन्छ, ती टुक्राहरू पानीमा तैरिए बच्चा जिउँदो जन्मिएको र टुक्राहरू पानीमा डुबे बच्चा मरेको जन्मिएको अर्थबोध हुन्छ। जिउँदो जन्मिएको शिशुले सास फेर्ने र मरेको जन्मिएकोले नफेर्ने हुँदा फोक्सोका टुक्राहरूको वजनमा फरक पर्न गई तैरिने र डुब्ने गर्दछन्। शिशु जिउँदो वा मरेको जन्मिएको हो भनी यकिन गर्ने यस प्रक्रियालाई hydrostatic test को संज्ञा दिइन्छ। नवजात शिशुको शव परीक्षण प्रतिवेदन हेर्दा फोक्सोका टुक्राहरू पानीमा तैरिएको भनी उल्लेख भएको देखिँदा शिशु मृत अवस्थामा जन्मिएको भन्न सकिने स्थिति छैन भनी उल्लेख गरेको व्यहोरासँग यो इजलास सहमत छ।

४. प्रतिवादी सीता लामिछानेले राजाराम तिवारीसँगको अवैध यौन सम्बन्धबाट गर्भवती भई मिति २०७०।५।७ को बिहान पितुवा गाउँ विकास समिति वडा नं. ८ मा रहेकी ठूली आमाको घरको शौचालयमा बच्चा जन्माएको र अरुले देख्ने थाहा पाउने डरले बच्चालाई कपडाले बेरी बच्चा र कपडालाई एउटै बाल्टिनमा हाली घरनजिक खेतमा भएको कुलोमा बच्चा फाली कपडा धोई घर फर्केकी हुँ भनी अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गरेको पाइन्छ। उक्त बयान निजले कसैको डरधाक, प्रलोभन आदि कारणबाट गरेकी भन्ने कुरा प्रमाणित छैन। निजको मौकाको बयान, लासजाँच मुचुल्का र मृतकको

शवपरीक्षण प्रतिवेदनसमेतका लिखत एकअर्कासँग मिलेभिडेबाट यी प्रतिवादीले जिउँदो जातकलाई बाल्टिनमा हाली नजिकको खेतको कुलोमा फालेको कुरा शंकारहित तवरबाट प्रमाणित भएको छ ।

५. नवजात शिशुको उचित स्याहारसम्भार नगरेर प्रतिवादी आमाले बच्चा जन्मेको कोही कसैले थाहा पाउलान् कि भनी बच्चालाई कपडामा बेरी लुकाएको त्यसपछि नवजात शिशुलाई अरु रगत आदि फोहोरसरह फाल्नुपर्ने वस्तु ठानी फालेको कार्य र नवजात शिशुलाई घाँटी थिची मार्ने कार्य दुवैको परिणाम नवजात शिशुको मृत्यु हुने कुरामा सन्देह रहन्न । भवितव्यमा बदनियत हुँदैन, सबै कुरा शुद्ध मनसायले गर्दा गर्दै पनि सोच्दै नसोचिने अप्रत्याशित परिणाम उत्पन्न भई मानिसको मृत्यु हुन पुग्छ । भवितव्यको सम्बन्ध अपराधसँग हुँदैन । कार्य निर्दोष हुन्छ । परिणाम अपराध हुन्छ । तर प्रतिवादी सीताको कार्य नै अपराधपूर्ण छ । Homicide by omission पनि homicide नै हो । मुख्य कुरा कर्ताले वारदात गर्दा शिशु मार्ने मनसाय राखेको थियो वा थिएन भन्ने कुरा नै हेर्नुपर्छ । कर्ताको मनसायको परीक्षण कर्ताको कार्यबाट हुन्छ र यसको आधार भनेको सामान्य सुझबुझ भएको मानिसले त्यस किसिमले नवजात शिशुलाई व्यवहार गर्दा नवजात शिशुको मृत्यु हुन्छ अथवा हुँदैन भन्ने नै हुन्छ । अविवाहित प्रतिवादीले धारण गरेको अवैध गर्भबाट सन्तान जन्मिसकेपछि प्रतिवादीबाट नवजात शिशुलाई हुनुपर्ने स्याहारसुसारको अभाव, नवजात शिशुको शरीरमा परेको घाउचोट, जीवित शिशु जन्मेको भन्ने चिकित्सकको रायसमेतका प्रमाणबाट यी प्रतिवादीले जीवित शिशु जन्माई कर्तव्य गरी मारेको भनी पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाले प्रतिवादी सीता लामिछाने विरुद्धको अभियोगदाबी पुग्ने ठहराई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद गरेको मिति २०७१।१।१४ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ ।

६. यस्तो वारदातमा कम सजायको राय लाग्ने कुरा एक मान्य प्रचलन नै भइसकेको देखिन्छ । पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाले कसुरको प्रकृति, प्रतिवादीको उमेर, शिक्षोपार्जन गर्दै गरेको अवस्था, अपराध गर्ने दुराशयको अभाव, निजको उपस्थितिले समाज भयभीत र अपमानित नहुने अवस्थालगायतका कारणबाट निजलाई तोकिएको सजाय गर्दा चर्को पर्न जाने भनी मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको १८८ नं. बमोजिम प्रतिवादीलाई ५ वर्ष कैद हुन व्यक्त गरेको राय सोही प्रचलनको सशक्त अभिव्यक्ति देखिन्छ । उक्त विचारसँग यो इजलास पूर्ण सहमत छ र त्यसमा थप कुनै कुरा व्यक्त गर्नु अर्घेलो ठान्दछ । अतः प्रतिवादी सीता लामिछानेलाई ५ वर्ष कैद हुने ठहर्छ । तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि ठहर खण्डमा लेखिएबमोजिम प्रतिवादी सीता लामिछानेलाई सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहर भई मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको १८८ नं. बमोजिम ५ वर्ष कैद भएको हुँदा प्रतिवादी सीता लामिछाने ३५ दिन कैद बसेको अवधि कटाई बाँकी ४ वर्ष १० महिना २५ दिन कैदको लगत कसी असुलउपर गर्नु भनी सुरु चितवन जिल्ला अदालतमा लेखी पठाइदिनु ----- १
प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ----- १

उक्त रायमा सहमति छ ।

न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

इजलास अधिकृत : आत्मदेव जोशी

इति संवत् २०७२ साल फागुन २० गते रोज ५ शुभम् ।

निर्णय नं. १६१९

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
फैसला मिति : २०७२।११।३।२
०६८-CR-०४१७

मुद्दा : जबरजस्ती करणी (हाडनाता)

पुनरावेदक / प्रतिवादी : जिल्ला नुवाकोट बेलकोट
गा.वि.स. वडा नं. २ घर भई कारागार कार्यालय,
जगन्नाथ देवल, काठमाडौंमा थुनामा रहेको
ऋद्धिराम त्रिपाठीको छोरा श्रीराम त्रिपाठी
विरुद्ध
प्रत्यर्थी / वादी : परिवर्तित नाम मन कुमारीको जाहेरीले
नेपाल सरकार

- चरित्रकै विवाद रहेको मुद्दामा बाहेक अपराधी ठहर गर्न वा सफाई दिनको लागि व्यक्तिको चरित्रलाई कानूनले खासै महत्त्व दिएको छैन । करणी एउटा घटना हो जो जुनसुकै जैविक व्यक्तिबाट जुनसुकै बेला जसरी पनि घटित हुने सम्भावना रहन्छ । यसका प्रस्फुटनका एक होइन अनेकौं छिद्र हुन्छन् । साधु सन्त देउतादेखि दुष्ट दुर्जन सबै यसको दायरामा आउन सक्ने हुन्छन् । त्यसैगरी यौन दुराचार र करणी गर्ने काम सामान्यतया कसैले पनि खास गरी बाबुले आफ्नो सन्तानको सामुन्ने गर्ने कुरा एक असामान्य कुरा भएको र पीडितकी बहिनी निकै कम उमेरकी भएकीले निजबाट यस्तो तथ्य थाहा पाउने अवस्था

कमै पर्छ । अतः ती भनाइलाई प्रतिवादीको सफाईको आधार बनाउनु उपयुक्त नहुने ।
(प्रकरण नं. ६)

- ठूलै घाखत भई सो घाउ बिग्रेको केही अपवादजन्य अवस्थाबाहेक करणी भएको एक महिनासम्म जबरजस्ती करणीका लक्षणहरू यथावत् रहन सक्ने हुँदैनन् । कानूनले १६ वर्ष पूरा भएकोलाई बयस्क माने पनि नेपालमा १३-१४ वर्षमा नै केटीहरूको स्तनलगायतका यौनांगहरूको विकास हुने र महिनावारी सुरु हुने र सन्तान जन्माउन सक्ने अवस्थामा पुग्ने यहाँको इतिहास र यथार्थ छ । करणी भएको भनिएको समयमा पीडितको उमेर १४ वर्ष पूरा भई १५ मा प्रवेश गर्नको लागि ४ महिना जति बाँकी रहेको देखिन्छ । पीडितको कन्याजाली च्यातिएको अवस्था छ । कन्याजाली विभिन्न कारणले च्यातिन सक्ने कुरा यथार्थ हो । तर सामान्य क्रियाकलापबाट कन्याजाली च्यातिने कुरा यथार्थ होइन । पीडितबाट के कस्तो असामान्य क्रियाकलाप भयो र निजको कन्याजाली च्यातिन पुग्यो यसको जिकिर प्रतिवादीले लिनुपर्छ र त्यसको प्रमाण पनि निजैले पुर्याउनु पर्ने ।
- पीडितले अरुहरूसँग पनि यौन सम्पर्क गरेकी कुराको हल्का वा बलियो कुनै प्रमाण देखिँदैन । प्रमाण र अनुमान फरक कुरा हुन् । बाबुको दुराचारबाट पीडित भई घर छोडेर छोरीले कसैसँग केही समय बिताएको तथ्यबाट निजहरू बिचको सोसम्बन्ध यौन सम्पर्कमा नै परिणत भएको अर्थ गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ८)

- बकपत्रमा परेका धेरै कुरा मौकाको जाहेरीमा उल्लेख हुन सकेका छैनन् । तर बकपत्र गर्ने व्यक्ति बकपत्र कसरी गर्नुपर्छ भन्ने कानून पढेको ज्ञाता व्यक्ति नभएको कुरा विचारणीय छ । प्रतिवादी एकदम बदमास व्यक्ति भएको देखाउन पनि वास्तविक तथ्यलाई बढाईचढाई गर्ने आनीबानी मानव स्वभावभित्रै पर्छ । जाहेरी दिँदा जाहेरवाला धेरथोर अविचलित अवस्थामा रहने हुँदा सो को प्रभावस्वरूप मौकामा सिलसिलाबद्धमा सबै तथ्यको वर्णन नहुन पनि हुन सक्छ । तथापि दूधमा पानी मिसिएको भन्दैमा त्यसमा दूध छैन पानी मात्रै छ भन्न नमिले जस्तै केही कुरा बढाईचढाई आएबाटै वा केही कुरा छुटेबाटै त्यसलाई मात्र अलग्याई मिसिलका अरु प्रमाणको उपेक्षा गरी सो बकपत्रमा परेका यथार्थ कुरालाई समेत अमान्य गर्नु उचित हुँदैन । न्यायाधीशले राजहंसको काम गर्न सक्नुपर्छ । दूध कति र पानी कति छुट्याउने पर्ने ।

(प्रकरण नं. १३)

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वैतनिक अधिवक्ता नारायण देवकोटा

प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता उद्धवप्रसाद पुडासैनी

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ र २ नं.

सुरू फैसला गर्ने :

मा. जिल्ला न्यायाधीश श्री बालेन्द्र रूपाखेती

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

माननीय न्यायाधीश श्री ठाकुरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री डा. कुलरत्न भुर्तेल

फैसला

न्या. गोविन्दकुमार उपाध्याय : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम यस अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ :

म जाहेरवाली मन कुमारी र प्रतिवादीको वैवाहिक सम्बन्धबाट २०५१ साल पुस महिनामा छोरी “बालाजु अ” को जायजन्म भएको हो । विवाह भएदेखि नै घरमा प्राय जसो झै-झगडा भइरहन्थ्यो । छोरी जन्मेको चार वर्षपछि २०५५ सालमा श्रीमान्ले कान्छी श्रीमतीको रूपमा सुनिता थापालाई ल्याउनुभयो । २०५५ सालदेखि मैले नाबालक छोरी लिई छुट्टै कोठामा बसेर छोरी पढाउँदै हुर्काउँदै आएकी थिएँ । कान्छी श्रीमतीबाट एक छोरा एक छोरी जन्मेपछि २०५९ सालमा कान्छी श्रीमतीसँग समेत झै-झगडा परी कान्छी श्रीमतीले श्रीमान्लाई छोडेर गएपछि हामीबीच आउने जाने क्रमको सुरुआत भएपनि पहिलाको व्यवहार सम्झेर म छोरी लिएर डेरामा नै बसेर पढाउँदै थिएँ । श्रीमान् पुजारी भई काठमाडौँ जिल्ला काठमाडौँ न.पा. वडा नं. १६ बसन्तनगर स्थित शिव मन्दिरमै बस्न थाल्नुभयो । यसैबीच मिति २०६५।१।१ मा छोरीलाई म आफैँ पढाउँछु भनी लिएर जानुभयो । छोरीलाई लिएर गएपछि बाबुले यौन सम्पर्क गर्न आइज भन्न थाल्नु भएछ । नमानेपछि कुटपिट गर्ने, यौन दुराचार गर्न थाल्नुभयो । कतै भनिस् भने मारिदिन्छु, घरबाट निकालिदिन्छु, तेरो आमालाई पनि मारिदिन्छु, स्कुल पढाउँदिन भनेर धम्की दिएको कारण डरले छोरीले कसैलाई केही बताइन । त्यसपछि पनि बेलाबेलामा यौन सम्पर्क गर्न आइज भन्दा नमाने पछि टाउको दुखेको औषधी खा भनेर जबरजस्ती

बेहोस हुने औषधी खुवाई छोरीलाई जबरजस्ती करणी गर्न थाल्नुभएछ । पटकपटक जबरजस्ती करणी हुन थालेपछि सहनै नसकेर छोरी साथीको घरमा गएर बसेको थाहा पाई बाबुसँग किन नबसी घर छोडेर हिँडिस् भनी सोध्दा मात्र छोरीले बाबुले औषधी खुवाई पटकपटक यौन दुर्व्यवहार गर्ने जबरजस्ती करणी गर्ने गर्नुहुन्छ भनी बताई । उसको परीक्षा भदौ २४ गतेबाट सुरु हुने थियो । त्यसको २।३ दिनअगाडि भदौ २९ गते पनि बाबुले जबरजस्ती करणी गरेको कारण डरले साथीको घरमा गई बसेकी रहिछ । सो कुरा छोरीलाई दर्शमा म भएको ठाउँमा आएपछि सोध्दा मात्र बताएकी हुँदा यो जाहेरी गर्न आएकी छु भन्ने मन कुमारीको मिति २०६६।६।१९ को जाहेरी दरखास्त ।

मेरो बुबा प्रतिवादी र आमा मन कुमारीबाट मेरो जन्म २०५९ साल पुस महिनामा भएको हो । आमा बुबाबीच वादविवाद झै-झगडा हुँदै जाँदा मेरो बुबाले २०५५ सालमा सुनिता थापालाई कान्छी श्रीमतीको रूपमा भित्र्याउनुभयो । म र आमा छुट्टै बसी आमाले मलाई पढाउनुभएको थियो । कान्छी आमाले २०५९ सालमा बाबुलाई छोडेर गएपछि आमा कहिलेकाहीं बाबु बस्ने ठाउँमा जानेआउने गर्नुभएको थियो । बुबाले आमालाई जेठी छोरीलाई साथैमा राखी पालनपोषण तथा शिक्षादीक्षा दिन्छु भाइ बहिनीसमेतको रेखदेख छोरीले गर्छ भनी सल्लाह गरेको कारणले बहिनी भाइलाई साथमा नै लिएर आई मिति २०६५।१।१ मा म भाइबहिनीसँगै बुबा बस्नुभएको डेरा कोठा बालाजु गएर बस्न थालेँ । बुबाले मलाई कक्षा ८ मा भर्ना गराई दिनु भई हाल कक्षा ९ मा अध्ययन गर्दै आएकी छु । बुबाले शिव मन्दिरमा पुजारीको काम गर्दै आएको २।३ वर्ष जति भएको थियो । मिति २०६५।१।१ मा बालाजु चोकमा मन्दिर नजिक पुजारी बस्ने घर दिएकोले मलगायत भाइ बहिनीलाई बुबाले सोही ठाउँमा लगी राख्नुभएको थियो । मलाई बुबाले ल्याएको एक हप्तादेखि नै मेरा यौनाङ्गहरू खेलाउने काम गर्दै आउनुभएकोमा मैले

बुबालाई किन मलाई यसरी खेलाउनुहुन्छ भन्दा तिमी बिरामी छ्यौँ मैले फुकेको उपचार गरेको हुँ भनी भन्नु हुन्थ्यो । हामी मन्दिरमा गएर बस्न लागेपछि एउटै कोठाभित्रको एक साईडमा म सुत्ने छुट्टै खाट राखी मलाई बुबाले सुत्न दिनुभएको र ठूलो खाटमा वर्ष १२ की बहिनी छुट्टै सुत्थिन् । वर्ष ८ को भाइ र बुबा छुट्टै एउटा खाटमा सुत्ने गर्नु हुन्थ्यो । मन्दिरमा गएर बस्न लागेपछि मेरो बुबा प्रतिवादीले मलाई तिमी बिमारी छ्यौँ म फुकछु उपचार गर्छु भन्ने बहाना बनाएर मेरो स्तन, योनिलगायतका भागहरू सुमसुम्याउने, खेलाउने गर्दै आउनुभएकोमा मैले मलाई किन यसो गर्नुभएको, यो कुरा आमालाई भनिदिन्छु भन्दा यो कुरा तेरो आमालाई भनिस् भने म तँलाई र तेरो आमासमेतलाई मारीदिन्छु भनी धम्की दिई मलाई डर त्रासमा राख्दै आउनुभएको थियो । मिति २०६६।५।२९ को बेलुका अं. ६.३० बजे कोठामा आउँदा भाइ बहिनी बाहिर चौरमा खेली बसेका बुबा कोठामा नै एकलै हुनुहुन्थ्यो । मैले बुबालाई खाजा लिएर आउनुस् भनेकोले बुबा बाहिर निस्कनु भयो । केही समयपछि बुबाले बिस्कुट लिएर आउनुभयो । म बहिनी परिवर्तित नाम संजिता सुत्ने गरेको खाटमा बसी होमवर्क गर्न थालेँ । बुबाले चिया पकाएर मलाई गिलासमा चिया र बिस्कुट ल्याएर दिनु भई मैले चिया बिस्कुट खान लागेँ । बुबा मन्दिरमा बेलुकाको पूजा गर्न जानुभयो । बेलुका करिब ८ बजेतिर बुबा पूजा सकी भाइ बहिनीलाई साथमा नै लिएर आउनुभयो । बुबा कोठामा आउँदा मैले भात पकाइसकेकी थिएँ । बुबा आएपछि तरकारी पकाई भाइ बहिनी र बुबालाई खाना खान दिएँ । म खाना खानुअगाडि नै मलाई रिंगटा लागि शरीर झम्म पारेको थियो । मैले थोरै खाना खाएर भाँडासमेत नमाझी बुबाले भाडा माइन लागेकोले म एकलै सधैं सुत्ने गरेको खाटमा गएर सुतेँ । राति अं. १०।१९ बजेको समयमा म बेहोस जस्तै भएर सुतेको अवस्थामा बुबा मेरो खाटमा आई मसँगै सुती मेरो स्तन सुमसुम्याएर मेरो तल लगाएको ट्र्याक खोली ममाथि चढी करणी

गर्न लाग्दा मलाई अप्त्यारो महसुस भई म छटपटाई कराउन खोज्दा बुबा आफ्नो खाटमा गएर सुत्नुभयो। म कराउन नसकी सोही खाटमा सुतें। भोलिपल्ट बिहान उठ्दा मेरो योनिबाट केही रगत निस्केको योनि वरपर दुखी अप्त्यारो भएकोले बुबालाई मैले राति तपाईंले मेरो खाटमा आई सुतेर यो के गरेकोभन्दा तिमीलाई भूतले तर्साउला भनी चेक गरेको मात्र हो यो कुरा कोही कसैलाई नभन म तिमीलाई तिहारपछि मोबाइल किनेर दिउँला भन्नुभयो। मैले बुबाले मलाई करणी गरेको कुरा कोही कसैलाई नभनी मेरो योनिबाट आएको रगतसमेत पुछी मिति २०६६।६।५ सम्म बुबासँगै बसेको थिएँ। मलाई बुबाले जबरजस्ती करणी गरी अत्याचार गरेको कुराले आत्मग्लानि भई ममीलाई भन्छु भनी ऐ. ५ गते ममी बसेको ठाउँमा जान लाग्दा ममीलाई सो कुरा भन्न अप्त्यारो लागी मेरो चिनजानको साथी काठमाडौँ जिल्ला मनमैजु बस्ने रमेश बोहरालाई उक्त घटना बताई निजको घरमा गएर बसेँ। घटनाको बारेमा ममी बुबाले थाहा पाएर गाली गर्लान् भनी म असोज ५ देखि १५ सम्म रमेश बोहराकै घरमा बसी असोज १५ गते गोंगबु बस्ने मामा प्रेम सिलवालको घरमा गई बसेको अवस्थामा ममी मामाघरमा आई तँ के कारणबाट हिँडेर कहाँ गएर बसिस् भनी सोधपुछ गरेकोले मैले बुबाले मिति २०६६।५।२१ मा जबरजस्ती करणी गरेको र पहिल्यैदेखि बुबाले यौन दुर्व्यवहार गर्दै आएको कुरा बताएपछि जाहेरी लेखाई पेस गर्न ल्याउनुभएको हो भनी पीडित नाम परिवर्तित “बालाजु अ” ले अनुसन्धान अधिकृतसमक्ष मिति २०६६।६।१९ मा गरिदिएको कागज र उक्त कागज आफ्नो रोहवरमा पीडितले भनेबमोजिम लेखिएको ठीक साँचो हो भनी सोही कागजको रोहवरमा बसेकी पीडितको आमाको कागज।

काठमाडौँ १६ बालाजु बसन्तनगरस्थित शिव मन्दिरको कम्पाउन्ड रहेको पुजारी बस्ने तथा मन्दिरको मिटिङ बस्ने दुईतल्ले घर रहेको सोही घरको भुइँतल्लामा प्रतिवादीसमेत बस्ने गरेको कोठा तथा

किचेनसमेत रहेको सोही स्थानमा मिति २०६६।५।२१ राति प्रतिवादीले पीडितलाई जबरजस्ती करणी गरिएको भनिएको स्थानमा चारकिल्लासहितको विवरण ठीक छ भन्ने व्यहोराको मिति २०६६।६।१९ मा भएको घटनास्थल मुचुल्का।

पीडित “बालाजु अ” लाई एउटै स्कुलमा पढ्ने भएकोले चिनजान भई साथी बनाई निजको कोठामा समेत जाने आउने गर्दथे। निजको कोठामा गएको बेलामा निजको बुबाले मलाईसमेत आज राति यहाँ बस भनी जिस्काउने र अश्लील भाव झल्किने कार्य गर्दथे। प्रतिवादीले पीडितलाई डरत्रासमा पारी पटकपटक जबरजस्ती करणी गरेको र कसैलाई बताएमा पीडित र पीडितको आमालाई मारिदिने, खान, लाउन, पढ्नसमेत नदिने भनी डरत्रासमा पारेको भनी पीडितले बताएकी थिइन्। प्रतिवादीले मलाई गरेको व्यवहारबाट निजले पीडितलाई जबरजस्ती करणी गरेकोमा मलाई विश्वास छ भन्ने सिर्जना रिमालले मिति २०६६।६।१९ मा गरिदिएको कागज।

पीडित “बालाजु अ” मेरो भान्जी नाता पर्ने हुन्। पीडित हाम्रो घरमा निजको आमासँग बस्दै आएकी थिइन्। विगत ४।५ वर्ष पहिला जाहेरवाली नन्दलाई छुट्टै जग्गा किनी घर बनाई बस्न दिएका थियोँ। निजको श्रीमान्ले कान्छी श्रीमती ल्याएको हुँदा पहिलादेखि नै हाम्रो घरमा बस्दै आएकी हुन्। विगत १ वर्ष पहिलादेखि पीडित “बालाजु अ” लाई निजको बुबाले छोरीलाई मैले पढाउँछु म लिएर जान्छु भनी बसपार्कनजिक आफूले पूजा गर्ने शिव मन्दिरमा लिएर गएका हुन्। पीडित सोही मन्दिरमा बस्ने र त्रिलोक चिल्ड्रेन एकेडमी बसन्तनगरमा कक्षा ९ मा पढ्दै आएकी छिन्। निज पीडित हाम्रो घरमा आउँदा निजलाई मैले तिमी किन बाहिर हिँड्छौँ घरमा किन बस्दैनौँ भन्दा पीडितले मलाई बाबाले औषधी जस्तो खान दिई जबरजस्ती करणी गर्नुहुन्छ। त्यसकारण बाबाकोमा बस्न मन नलागेकोले कहिले साथीको घर कहिलेकाहीं

बस्ने गरेकी छु भनी मसँग रूँदै भनेको हुँदा मलाई थाहा भएको हो । प्रतिवादीले पीडितलाई जबरजस्ती करणी गरेको भन्ने निज पीडितले नै भनेको हुँदा प्रतिवादीलाई कानूनबमोजिम हर्दैसम्मको कारवाही र सजाय होस् भन्ने पार्वती सिलवालको मिति २०६६।६।१९ मा भएको कागज ।

२०६५ सालको सुरुतिर पीडित दिदी “बालाजु अ” लाई बुबाले ल्याई हामीहरूसँग पढाउँदै आउनुभएको हो । सो अवस्थामा मेरो बुबाले काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १६ बालाजु बसन्तनगरमा रहेको शिव मन्दिरमा पूजा गर्ने गर्नुहुन्थ्यो । मिति २०६५ फाल्गुण महिनामा शिव मन्दिरनजिक पुजारी बस्ने घर बुबालाई दिएकोले बालाजु चोकमा रहेको डेरा छाडी बुबाले हामीहरू ३ जना छोरा छोरीहरूलाई लिई सो ठाउँमा लगी राखी दिदीलाई बसन्तनगरकै म र भाइसमेत पढ्ने गरेको त्रिलोक चिल्ड्रेन्स एकेडमी स्कुलमा कक्षा ८ मा भर्ना गरिदिनु भई हामीहरू बसेको घरको भुइँतल्लाको कोठामा एउटा खाटमा बुबा र भाइ एउटा खाटमा म र सोही कोठाको भित्री भान्छा कोठामा दिदी सुत्ने गर्नुहुन्थ्यो । खाना दिदीले बनाउने गर्नुहुन्थ्यो । दिदी स्कुलबाट कहिलेकाहीँ ढिला आउने जहाँ मन लाग्यो त्यहीँ हिँड्ने गर्ने गरेकोले बुबाले दिदीलाई गाली गर्नुहुन्थ्यो । मिति २०६६।५।२९ बेलुका दिदीले खाना बनाई बुबा, म, भाइ र दिदीले खाना खाई बुबा र भाइ एउटा खाटमा र म बुबासँगै सुत्ने गरेको कोठाको अर्को खाटमा र दिदी किचेन कोठामा भएको खाटमा सुतेको हो । दिदीलाई उक्त राति बुबाले जबरजस्ती करणी गरेको कुरा मलाई थाहा छैन । हामी बसेको ठाउँमा दिदीको साथी सिर्जना भन्ने केटी बुबा नभएको मौका छोपी आई दिदीसँगै बस्ने गर्थे । बुबाले भेट्दा दिदीको साथीलाई तिमी हाम्रो कोठामा नआउनु छोरा छोरीको पढाई बिग्रन्छ भनी गाली गर्नुहुन्थ्यो । मिति २०६६।६।५ मा बिहान बुबा मन्दिरमा पूजा गरिरहनुभएको थियो । मेरो बुबाले

म र दिदीलाई स्वयम्भुस्थित माताकोमा फुक्न जाउ भनी खाजा खान रु. १०।१० र फुक्नको लागि रु. १५। – दिई दिदी, भाइ र म हामीले पढ्ने स्कुलनजिक आएपछि दिदीले भाइ र मलाई त्यही राखी दिदीको साथी सिर्जनालाई बोलाउन गई बोलाएर ल्याएपछि गुणस्तरमा आई पुगेपछि भाइ त्यही घरमा फर्कि गयो । आज फुर्सत छ स्वयम्भु नजाउँ रानीवनतर्फ घुम्न जाउँ भनी दिदी र दिदीको साथीले कुमारीस्थानको बाटो हुँदै नागार्जुन गुफानिर पुग्दा दिदीले सिस्नो भाँची सिर्जनालाई पोली मलाई समेत पोली दिएकोले म दिदीहरूलाई छाडी आफ्नो घर फर्की आएँ । सिर्जना कता गए थाहा भएन । दिदी सो दिनदेखि हामी बसेको घरमा नआएकोले दिदीलाई बुबाले खोज्नुभएको थियो । दिदीलाई बुबाले समाउने कुटपिट गर्ने कुरा मलाई थाहा भएन । भनेको कुरा नमान्दा दिदीलाई गाली गर्नुहुन्थ्यो र मलाई काम अराउँदा नमानेमा बुबाले गाली गरी कुटपिटसमेत गर्नुहुन्थ्यो । बुबादेखि मलाई डर लाग्छ भन्ने व्यहोराको अनुसन्धानको क्रममा बुझिएकी पीडित बहिनी संजिताले मिति २०६६।६।२० मा गरिदिएको कागज ।

जाहेरवाला मेरो जेठी श्रीमती हुन् । निजबाट नाम परिवर्तन गरिएकी “बालाजु अ” को जायजन्म भई निज श्रीमतीसँग सुरुदेखिनै वादविवाद झै-झगडा भई रहेको कारण मैले २०५४ सालमा दोस्रो विवाह गरी कान्छी श्रीमती ल्याएपश्चात् जाहेरवालीकी छोरी “बालाजु अ” लाई साथमा लिई गोंगबुमा बस्दै आएकी थिइन् । कान्छी श्रीमतीबाट समेत १।१ छोराछोरीको जन्म भएपछि निजसँग वादविवाद हुन गई २०६० सालमा छोराछोरी तथा मलाई छोडी गएपछि कहिलेकाहीँ जेठी श्रीमती मसँग आउने बस्ने गर्दै आएकोमा “बालाजु अ” खराब सङ्गतमा लागेको कारण जाहेरवालीले तपाईंले लगेर सुधानु होस् भनेकीले मैले साथमा ल्याई राखी तीनवटै छोरा छोरीलाई सँगै पढाउँदै आएको र निज “बालाजु अ” पटकपटक कसैलाई नसोधी डेरा

छोडी लामो समयसम्म काठमाडौंका विभिन्न डान्स रेष्टुरेन्टमा गई बसेको अवस्थामा जाहेरवाली तथा मसमेत भई खोज तलास गरी फेला पारी ल्याई राख्ने गरेको हो । यस्तैमा जेठी छोरी टाउको दुख्यो ज्वरो आयो भनेकीले सधैं स्वयम्भु शोभा भगवतीनजिक रहेको पवित्र हारती माताकोमा झारफुकको लागि जाने गरेकोले त्यहाँ जाउ भनी तीनवटै बच्चालाई पैसा दिई पठाएकोमा सानो छोरा अं. २ घण्टापछि घरमा आयो । छोरी रेजिना अं. ३/४ बजेतिर घरमा आइन् । जेठी छोरी नआएकोले छोरीको साथी सिर्जना रिमाल पनि साथमा थिई भनेकोले निज सिर्जनाकोमा गई बुद्धा मलाई थाहा छैन भनिन् । मिति २०६६।६।१५ को दिउसो अं. १ बजेको समयमा छोरीको साथी सुस्मितासँग गोरखा घुम्न तपाईंको छोरी गएकी छ केही समयपछि आइपुग्छ भनी एकजना केटाले फोन गर्‍यो । मनकुमारीसमेतले छोरी आँउछु भनी मावलीमा फोन गरी भनेकोले सोही राति अं. ८ बजे म गोंगबु बानियाँटारमा रहेको छोरीको मामाघर प्रेम सिलवालको घरमा जाँदा छोरी फेला पारी प्रेम सिलवाल जेठानसँग मेरो सम्बन्ध राम्रो नभएको कारण टीका लगाउभन्दा पनि नलगाई छोरी ल्याई आफ्नो कोठामा राख्ँ । ऐ. १६ गते जेठी श्रीमतीसमेत म बसेको ठाउँमा आई छोरीलाई यतिका दिन कहाँ गएकी थिइस् भनी सोध्दा साथीको घर मनमैजुमा गई बसेँ भनी जवाफ दिइन् । श्रीमती आफ्नो डेरामा गइन् । छोरी म कहाँ नै बसिन । ऐ. १७ गते बिहान ७/८ बजेतिर श्रीमती मेरो कोठामा आई श्रीमती छोरी र म भई छोरी बसेको घर हेर्न जाँदा मनमैजुमा यहीं बसेको हो भनी ताल्चा लगाएको कोठा देखाइन् । त्यस घरमा केटी मान्छे बस्ने गरेको जानकारी नपाएपछि छोरीलाई कहाँ-कहाँ बस्यौ भनी सोध्दा माछापोखरीस्थित एसियन गेस्ट हाउसमा बसेको भनी बताइन् । तीनै जना मेरो कोठामा आएपछि मैले यसरी हिँड्ने छोरीलाई पालेर पढाउन सकिदैन भनेपछि श्रीमतीले रिसाएर छोरीलाई साथमा लिएर गएकी हुन् । मैले हालसम्म छोरीलाई यौन दुराचार तथा

जबरजस्ती करणी गरेको छैन भनी प्रतिवादीले गरेको कागज ।

मिति २०६६।६।१८ को बिहान जाहेरवाली मनकुमारी मेरो घरमा आई अंकल छोरीलाई श्रीमान्ले जबरजस्ती करणी गरेछन् भनी बताएकीले मैले तेरो कुरामा मलाई विश्वास लाग्दैन छोरीलाई यहाँ ल्याइज निजसँग नै सोधपुछ गर्छु भनी भनेकोमा निजले सोही दिन दिउँसो पीडित “बालाजु अ” लाई मेरो घरमा ल्याइन् । मैले पीडितसँग के भएको हो भनी सोध्दा मलाई बुबाले पहिलेदेखि नै यौन दुर्व्यवहार गर्दै आएको र मिति २०६६।५।२९ मा चियामा लठ्याउने चीज राखी खुवाई रातको समयमा जबरजस्ती करणी गरेको भनी पीडितले बताएकीले जबरजस्ती करणी गरेकोमा मलाई पूर्ण विश्वास लाग्छ भनी भरतमणि सिलवालले गरिदिएको कागज ।

पीडित “बालाजु अ” र मेरो छोरी एउटै स्कुलमा पढ्ने आउने जाने गरेको कारण चिनजान भएकोमा निज पीडितलाई झोक्राई बसेको अवस्थामा देखी सोध्दा घरमा मलाई टेन्सन छ म कोही कसैलाई मेरो टेन्सन भन्न पनि सकिदैन म घर जान्न भनेकोले मैले मेरो घरमा गएर बसभन्दा म तिम्रो घरमा समेत जान्न भनेकोले मैले निजलाई बालाजु माछापोखरीमा रहेको एसियन गेस्ट हाउसको कोठा नं. ३०३ मा लगी मेरो नाममा इन्ट्री गरी दिनको रू. ३५०। – मा बुक गरी राखी म आफ्नो घरमा आएँ । निजलाई उक्त गेस्ट हाउसमा असोज ५ बाट ऐ. १० सम्म राखेकोमा निजलाई किन गेस्ट हाउसमा राखेको घरमा लिएर आइज भनेकोले असोज १० गते होटलमा राखेको खर्च तिरी पीडितलाई घरमा नै ल्याई संरक्षणमा राख्ँ । मैले घरमा ल्याएपछि मेरो छोरीले समेत निजलाई चिनेर दिदी भनेपछि निजले मलाई बाबुले मिति २०६६।५।२९ राति बलात्कार गरे सो कुरा कसैलाई भन्न नसकी विरक्त भएर हिँडेकी हुँ भनी बताएकीले निजको संरक्षण गरी एसियन गेस्ट हाउसमा राखी

निजको मामाघर पुर्याई दिएको हुँ भनी रमेश बोहोराले मिति २०६६।६।२० मा गरिदिएको कागज ।

मिति २०६६।६।७ मा रमेश बोहोरा बताउने युवकले एकजना १४/१५ वर्षकी केटी ल्याई ऐ. १३ गते दिउँसोसम्म मेरो गेस्ट हाउसमा बसेका हुन् । रमेश बोहोरा र निजसँग आएको केटीलाई मैले चिनेको थिएन भनी चण्डीप्रसाद पौडेलले मिति २०६६।६।२१ मा गरिदिएको कागज ।

जाहेरवाली मनकुमारी कहिलेकाहीं चामल केलाउने बच्चा बच्चीको कपडा धुने गरेकोसमेत मैले देखेको छु । पूजा गर्न राखेका प्रतिवादीले मन्दिरमा बिहान बेलुका पूजापाठ आरती गर्दै आएका छन् । निज सो मन्दिर एरियामा बस्दा मैले देखे सुनेअनुसार जाँडरक्सी मासु खाने गर्दैनथे । जुवातास खेल्दैनथे । मन्दिरको पूजापाठ गर्दा प्रशस्त आम्रदानी हुने गरेकोले निजलाई तलब दिएको छैन आवास सुविधा मात्र दिएको हो । मन्दिरले दिएको घरको एउटै भित्री बाहिरी कोठामध्ये बाहिरपट्टी सुत्ने बस्ने भित्री कोठामा किचेन र किचेन कोठाबाट भित्र ट्वाइलेट छ । निजलाई मिति २०६६।६।१९ मा निजले आफ्नै छोरी “बालाजु अ” लाई मिति २०६६।५।२१ राति जबरजस्ती करणी गरेको भन्ने जाहेरिसमेत परेको छ भनी पक्राउ गरी ल्याउँदा मात्र थाहा पाएको हुँ । निजले छोरीलाई जबरजस्ती करणी गरेकोमा विश्वास लाग्दैन भनी तुलसीप्रसाद लामिछानेले मिति २०६६।६।२१ मा गरिदिएको कागज ।

मिति २०६६।६।१९ मा प्रतिवादीले आफ्नै छोरीलाई जबरजस्ती करणी गरेको भनी जाहेरी परेको कारणबाट निजलाई प्रहरीले पक्राउ गरी लग्यो भनी सुन्दा घटना सुने थाहा पाएको हुँ । निज पुजारी मन्दिरमा पूजापाठ गर्दा बस्दा हामीले देख्दा सदाचारी, निष्ठावान्, अनुशासित र सभ्य व्यवहारका व्यक्ति थिए । निजले आफ्नै छोरीलाई जबरजस्ती करणी गरेको भन्नेसम्बन्धमा म विश्वास

गर्न सकिदैन । मैले बुझेअनुसार निजको दुईवटी श्रीमती भएको, जाहेरवाली मन कुमारीलाई कान्छी ल्याएपछि हेंला गरी राखेको, पीडितले बाबुलाई नसोधी बाहिर हिँडी बस्ने गरेको कारण प्रतिवादीले छोरीलाई सुधार्न गाली गर्दै आएको भन्ने सुनी थाहा पाएको हुँ । निजले पीडितलाई जबरजस्ती करणी गरेकोमा मलाई पूर्ण विश्वास लाग्दैन भनी माधवराज थापाले मिति २०६६।६।२१ मा गरेको कागज ।

पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण गर्दा निजको कन्याजाली च्यातिएको, नयाँ घाउ नभएको, स्वास्थ्य अवस्था ठीक भएको शरीरमा कुनै चोटपटक नरहेको भन्ने व्यहोराको परोपकार प्रसूति तथा स्त्रीरोग अस्पतालको मिति २०६६।६।२० को परीक्षण प्रतिवेदन ।

छोरी पीडित “बालाजु अ” लाई टाउको दुखेको औषधी भनी बेहोस हुने औषधी खुवाई जबरजस्ती करणी गरेको र करणी गरिसकेपछि कसैलाई भनेमा मारिदिने धम्की दिएकोले सो पीडा सहन नसकी साथीको घरमा गई बसेको थाहा पाई किन घर छोडी बसेको भनी सोध्दा घटनाको विस्तृत विवरण सुनाएकी हुनाले जाहेरी दिएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएकोमा सोही व्यहोरालाई समर्थन गर्दै पीडित “बालाजु अ” ले आफू बाबुसँग बस्न थालेको एक हप्तादेखि नै प्रतिवादीले यौन दुर्व्यवहार कार्य सुरु गरेको भनी अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष विस्तृत व्यहोरा खुलाई कागज गरिदिएकी र अनुसन्धानको क्रममा बुझिएका पीडितका साथी सिर्जना रिमाल, पीडितको माइजू पार्वती सिलवाल र भरतमणि सिलवालसमेतले गरिदिएको कागज व्यहोरा तथा पीडितको कन्या जाली च्यातिएको भन्ने स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदनसमेतबाट पीडितको भनाइ पुष्टि भएकोछ । प्रतिवादीले कसुर अपराधबाट बच्नको लागि भनी इन्कारी बयान गरे तापनि सो इन्कारी जिकिर तथ्ययुक्त नदेखिँदाप्रतिवादीले श्रीमतीहरू नबसेको कारणबाट आफ्नो यौन तृष्णा

मेटाउन नाबालक छोरी पीडित “बालाजु अ” लाई लट्याउने, बेहोस जस्तो बनाउने औषधीहरू खुवाई मिति २०६६।५।२१ को राति जबरजस्ती करणी गरी सो कार्य गरिसकेपछि कसैलाई उक्त कुरा भने आमा छोरी दुवैलाई मारी दिने डरत्रास धम्की दिई मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणी महलको १ नं. तथा २ नं. को कसुर गरेकोले प्रतिवादीलाई सोही महलको ३(२) नं. बमोजिम सजाय गरी हाडनाता करणी गर्ने महलको १ नं. मा उल्लिखित नाताभिन्नको हुँदा सो नं. को सजायसमेत जबरजस्ती करणीको २ नं. बमोजिम थप गरिपाउँ भनी प्रतिवादी विरुद्धको अभियोग दाबी।

मैले दोस्रो विवाह गरेको निहुँमा यो जाहेरी दिएका हुन्। छोरीले पैसा चोरेर बेइज्जत गरी भनेर जेठी श्रीमतीले कक्षा ७ को अन्तिम जाँचको बेलामा छोरीलाई म कहाँ ल्याएर राखिदिएको हो। त्यसपछि प्रथम पटक छोरी म कहाँबाट भागेपछि ११ दिनको दिनमा गोंगबु बसपार्कबाट साथीसँग हिँड्दै गरेको अवस्थामा बिहान ११ बजेको समयमा समातेर ल्याएको हुँ। दोस्रो पल्ट साथीहरूको कोठाबाहिर बाटोमा लडिरहेको अवस्थामा साँझको समयमा उठाएर ल्याएको हुँ। तेस्रो पल्ट सामाखुसीस्थित सोगर्ल्स डान्स रेस्टुरेन्टबाट १७ दिनको दिनमा समातेर ल्याई गोंगबुस्थित सन्तोष गेस्ट हाउसबाट ल्याएको हुँ। चौथो पटक १४ औं दिनको दिनमा गोंगबुस्थित चन्द्र गेस्ट हाउसमा गई खोजी जाहेरवाली र म भई ल्याएको हुँ। निजको बानी बिग्रिएको रहेछ। सो कुरा मैले पहिला वास्ता नगरेको कारणबाट थाहा थिएन। हाल पनि असोज ५ गतेदेखि कोठामा नआएकोमा १५ गते एक जना केटाले निजको बहिनीसँग गोरखा घुम्न गएको भनी फोनमा भनेको र बेलुकी मामाघरमा गएको अवस्थामा राति मैले मामा घरबाट नै समातेर छोरीलाई कोठामा ल्याएको हुँ। हाल मनकुमारीसँग छ र १७ गतेबाट जाहेरवालीले लगेकी हुन्। पीडित “बालाजु अ” को कागजको व्यहोरा झुट्टा हो। मैले निज छोरीलाई

जबरजस्ती करणी गरेको होइन। औषधी खान दिएको पनि होइन। छोरी रमेश बोहोरासँग ११ दिन बसेकोले निजसँगै विवाह गरादिए हुन्छ। म पुजारी जस्तो मान्छेको बेइज्जत हुन्छ भनी मैले जाहेरवालीलाई भनेको तथा पुरानो रिसइवीको कारण जाहेरवाली र निजको मानिस तथा छोरिसमेत मिली षड्यन्त्र गरी मलाई फसाउनको लागि यस्तो व्यहोरा लेखाएको हो। अधिकारप्राप्त अधिकारिसमक्षको बयानको व्यहोरा तथा सहीछाप मेरै हो। अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउँ भनी व्यहोराको प्रतिवादीले सुरु जिल्ला अदालतमा गरेको बयान।

प्रतिवादीले मलाई जबरजस्ती करणी गरेका हुन्। म उहाँ बस्टै आएकी कोठामा आएको १/२ हप्तादेखि मेरो अंगहरू छुने काम गर्दै आउनुभएको र त्यसको १/२ हप्तापछि जबरजस्ती करणी गरेका हुन्। उहाँले कहिले फुकी दिन्छु के के लागेछ भनेर त कहिले कुट्ने डर धम्की देखाई जबरजस्ती करणी गर्नुहुन्थ्यो। विभिन्न sleeping ट्याबलेटहरू समेत खुवाउनु हुन्थ्यो। उहाँले २ पटक बालाजुमा र १ पटक मन्दिरमा आएपछि बलात्कार गरेका हुन्। सो घटनाबारे मामा माइजूहरूलाई असोज १६ मा जानकारी गराएकी छु। पहिला सुरुमा मैले मेरो ममीलाई भनेकी थिएँ। उहाँले पत्याउनु भएन। त्यस्तै गरी यी प्रतिवादीले कसैलाई भनेमा मारिदिन्छुसमेत भनेकोले डरले पनि अरूलाई भनेकी छैन। चन्द्र गेस्ट हाउस कहाँ पर्छ मलाई थाहा छैन र म गएकी पनि छैन भनी पीडित “बालाजु अ” ले गरेको बकपत्र।

मिति २०६६।६।२१ को कागज व्यहोरामा भएको सहीछाप मेरै हो। रमेश बोहरासमेत २०६६ साल असोज ७ गतेदेखि ऐ. १३ गतेसम्म बसेका हुन्। दिउँसो केटा आएर पैसा बुझाउने गर्दछ राति केटी मात्र बसेकी छन् भनी बुझिएका मानिस चण्डीप्रसाद पौडेलको बकपत्र।

पीडित “बालाजु अ” मेरो घरमा आएपछि कहाँ

गएकी थियो भनी सोध्दा डैडीले वेश्यालाई गर्ने व्यवहार गर्नुभयो भनी भन्दा त्यो के हो भनी भित्र कोठामा लगेर सोध्दा उसले प्रतिवादीले आफ्नो पाइन्ट खोली मलाई डर धम्कीमा पारी जबरजस्ती करणी गर्नुहुन्थ्यो भने कहिले विभिन्न sleeping ट्याबलेटसमेत खुवाई करणी गर्नुहुन्थ्यो र भोलिपल्ट कस्तो भयो भनी सोध्ने गर्नुहुन्थ्यो । करणी गरेको कुरा कसैलाई भने सुनाएमा मारिदिन्छु समेत भन्नु हुन्थ्यो । मैले मेरो ममीलाई सो कुरा भनेकी थिए तर उहाँले बाबुले त्यस्तो काम गर्ने सक्दैनन् भनी पत्याउनु भएन । त्यसैले म बाहिर गएर बसेकी छु । अब बाँच्नुको अर्थ छैन मलाई विष खान दिएर मर्न दिनुस् भनिन् । ममीलाई के सुनाएकी थियो भनी मैले सोध्दा मैले ममीलाई बुबाले ममाथि नराम्रो व्यवहार गर्नुभयो मात्र भनेकी थिएँ ममीले नराम्रो व्यवहार के भनेर नसोधी पुनः बुबासँग जाउ भनी पठाउनुभएको थियो भनी सबै बेली विस्तार मलाई सुनाइन् भनी बुझिएका पार्वती सिलवाल (पाठक) को बकपत्र ।

प्रतिवादीले “बालाजु अ” लाई जबरजस्ती करणी गरेको हो । निजले छोरीलाई कहिले निद्रा लाग्दैन निद्रा लाने औषधी खा भनेर डाइजीपन भन्ने औषधी दिनुहुन्थ्यो । कहिले तँ निन्द्रामा बरबराउँदी रहिछस् भनेर अरु औषधी पनि दिनुहुन्थ्यो । छोरीले एक दिन औषधी हेरेर यो डाइजीपन रहेछ भनेर फ्याँकेको रहेछ । चियामा लड्याउने औषधी हालेर आफैँले चिया पकाएर दिनु भएछ । विभिन्न लड्याउने औषधीको सेवन गराएर जबरजस्ती करणी गर्नुहुन्थ्यो र सो कुरा कसैलाई भनेमा आमा छोरीलाई मारिदिन्छु भनेर डर धम्की दिने गरेको रहेछ । निज छोरीले मलाई बुबा मसँग चल्नुहुन्छ भनी भन्ने गर्छिन् । तर मैले बाबु छोरीमा त्यस्तो नाजायज क्रियाकलाप होला भन्ने शंका गर्ने कुरै नभएकोले वास्ता गरेकी थिइन । एकदिन छोरी स्कुल जाने बेलामा प्रतिवादीले पूजा गर्दागर्दै उठेर छोरीले कपडा खोलेको अवस्थामा निजको छातीमा हात राखी

उत्तेजित हुँदै गरेको स्वयं मैले देखेको हुँ । सो देखेपछि छोरीलाई मैले घरमा लगेर १ महिना जति राखेकी थिएँ । पछि छोरी पढ्ने स्कुल र प्रतिवादीको मन्दिर नजिकै भएकोले स्कुलबाटै पुनः उहाँकोमा लग्नु भएछ । मैले फोन गरी छोरी कता गई भनी सोध्दा छोरीलाई फोनमा बोल्नसमेत नदिई राखेका हुन् । पछि छोरीले मामाघर गएर आफूमाथि बलात्कार भएको कुरा माइजूलाई भनेपछि माइजूले मलाई फोन गरी बोलाई म र प्रतिवादी गई प्रतिवादीले नै पुनः आफू कहाँ छोरीलाई ल्याएका र मलाई त्यहाँ जान नदिएका र उक्त दिन पनि नाजायज क्रियाकलापको प्रस्ताव राखेका रहेछन् । किन छोरीलाई त्यस्तो गरेको भन्दा तेरो छोरीसँग नाजायज क्रियाकलाप गरेको हो जे जाने सकेको गर् भनेकोले ल्याकमा गएर निवेदन दिएको हो भनी जाहेरवालीले गरेको बकपत्र ।

जाहेरवालाले प्रतिवादीलाई सौता हालिस् भनी वादविवाद परिरहेको बाटोमा सुनी म त्यहाँ नपुगी फर्किएँ । पीडितले मामा घरबाट रकम चोरेको कुरा प्रतिवादीले भनी थाहा भएको हो । पीडितले घुम्न जाने केटाहरू सबैको नाम थाहा भएन एक जना रमेश बोहरा थिए । पीडित जहिलेसुकै नसालु औषधी सेवन गरी कोठा लगायतका ठाउँमा बस्ने गरेको मैले देखेको हो । निजको आँखा सदैव रातो देखिन्थ्यो । मिति २०६६।५।२९ मा प्रतिवादीले पीडितलाई जबरजस्ती करणी गरेको भनी झुट्टा जाहेरी गरेको हो । निजले सफाइ पाउनुपर्दछ भनी प्रतिवादीका साक्षी कृष्णबहादुर अधिकारीले गरेको बकपत्र ।

अनुसन्धानको सिलसिलामा प्रहरीसमक्ष गरेको कागजमा भएको सहीछाप मेरै हो । प्रतिवादीले पीडितलाई जबरजस्ती करणी गरेको होइन भनी पीडितकी बहिनीले मिति २०६६।९।२३ मा गरेको बकपत्र ।

पीडितले भनेको र उसको व्यवहारले समेत ऊ चिन्तित देखिँदा र निजले भनेअनुसार निज

पीडितलाई प्रतिवादीले जबरजस्ती करणी गरेको कुरा निजले सुनाउँदा थाहा पाएको छ । पीडितलाई मेरो घरमा जाँदा केही पछाडिको डाँडामा एकलै झोक्र्याएर बसेको देखी मैले निजलाई एसियन गेस्ट हाउसमा लगेर ८।९ दिन राखी त्यसपछि घरमा नै लिएर आउनु भनी आमा बुबाले भनेको हुँदा लिएर घरमा नै लगेर २ दिन राखेको हो । मेरो घरको सबै परिवारले भेटे । मैले पीडितलाई मामाघरसम्म निजलाई पुर्याई गेटभित्र छिराई आएको हुँ । कसैको जिम्मा लगाएको होइन । पीडित मेरो छोरीको साथीको दिदी हुन र निजलाई स्कूल जादा आउँदा चिनेको हुँ । निज चिन्तित अवस्थामा देखी सोधखोज गर्दा म घर जान्न बुबाले दुर्व्यवहार गरेको भनिन । मामाघर गयो भने ममीले फेरि बुबानिर पुर्याई दिनुहुन्छ समेत भनेको कारण गेस्ट हाउसमा राखी दिएको हुँ भनी बुझिएका मानिस रमेश बोहोराले गरेको बकपत्र ।

पीडितको परीक्षण गर्दाको बखत जबरजस्ती करणीको चिह्नहरू देखिएको थिएन भनी पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने डाक्टर गेहनाथ बराल र डाक्टर अचला वैद्यले गरेको बकपत्र ।

१४ वर्ष पूरा भएकी बालिकाले सामान्यरूपमा भए पनि आफ्नो भविष्यप्रति सचेत हुन सक्ने हुन्छ । आफ्नो भविष्यलाई समेत प्रतिकूल असर पुग्ने गरी बाबुप्रति “बालाजु अ” ले गलत आरोप लगाएको सम्झन उचित हुँदैन । जाहेरवालीले आफ्नो सामाजिक हैसियत, छोरीको भावी पारिवारिक र सामाजिक जीवनसमेतलाई खेलवाड गरी प्रतिवादीउपर बनावटी काल्पनिक आरोप लगाए होला भनी ठान्न सकिँदैन । त्यसैगरी “बालाजु अ” को माइजूको भनाइलाई पनि लिनु पर्ने हुन्छ । करणी जस्तो कार्य निश्चय पनि अरूले देख्ने थाहा पाउने गरी गरिएको हुँदैन । यस स्थितिमा पीडितले प्रारम्भदेखि नै घटनाको सविस्तार चित्रण गरिरहेको अवस्थामा बाबुले करणी गरेको भनी भनेको कुरालाई प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १०

अनुसार प्रमाणमा लिन मिल्ने देखिएको र छोरीको भविष्यलाई समेत जोखिममा पारी झुट्टो जाहेरी दिएको होला भनी मान्न नसकिने भन्ने स्थापित न्यायिक सिद्धान्तहरू समेतको आधारमा जाहेरवालासमेतको भनाइलाई प्रत्यक्ष र विश्वसनीय प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्नुपर्ने देखिन आएको छ । अतः प्रतिवादीले “बालाजु अ” लाई करणी गरेको भन्ने कुराको निष्कर्षमा यो इजलास पुगेको छ । “बालाजु अ” को जन्म मिति २०५१।९।१९ रहेको कुरा निजको शैक्षिक प्रमाण पत्रबाट देखिएको र त्यस कुरामा विवादसमेत नरहेकाले मिति २०६६।५।२९ सम्म १४ वर्ष पूरा भइसकेको देखिएको छ । प्रतिवादीले १४ वर्ष उमेर पुगेकी आफ्नै छोरीलाई जबरजस्ती करणीको महलको १ र २ नं. बमोजिमको कसुर गरेको हुँदा निजलाई जबरजस्ती करणीको ३ नं. को देहाय ३ अनुसार ८ वर्ष कैद र हाडनाता करणी गर्ने महलको १ नं. तथा जबरजस्ती करणीको महलको २ नं. अनुसार थप १० वर्ष कैद हुने ठहर्छ । प्रतिवादीको अंशहक छुट्याई निजको अंश हकबाट भरी पाउने गरी जबरजस्ती करणी महलको १० नं. बमोजिम पीडितले रु. एक लाख क्षतिपूर्ति भरीपाउने समेत ठहर्छ । जबरजस्ती करणीको ३ नं. को देहाय २ अनुसार प्रतिवादीलाई सजाय गरिपाउँ भन्नेसम्मको अभियोगदाबी पुग्न सक्ने भन्ने काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६७।१।२८ को फैसला ।

सुरु अदालतको फैसलामा चित्त बुझेन । मैले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष र अदालतमा समेत जबरजस्ती करणी नगरेको इन्कारी बयान गरेको छु । सो लाई मेरा साक्षीले समर्थन गरी बकपत्र गरेका छन् । फौजदारी मुद्दामा जाहेरी आफैँमा प्रमाण होइन । अनुसन्धानको क्रममा बुझिएका मानिसहरूले सुनेर जानेको भनेकालाई पनि प्रमाणमा लिन मिल्ने होइन । पीडित भनिएकी नाम परिवर्तित “बालाजु अ” ले अनुसन्धानको क्रममा र अदालतमा गरेको कागज पनि विरोधाभासपूर्ण छ । परीक्षणबाट पीडित भनिएकी

“बालाजु अ” को शरीरमा जबरजस्ती करणीका चिह्नहरू देखिएका छैनन् । फैसला बदर गरी सफाइ पाउँ भनी प्रतिवादीले पुनरावेदन अदालत, पाटनमा दायर गरेको पुनरावेदनपत्र ।

पीडित “बालाजु अ” को अनुसन्धान अधिकारी र अदालतसमक्ष भएको बकपत्रमा रहेको विरोधाभास एवं रमेश बोहोराको अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष भएको कागज र अदालतमा भएको बकपत्रमा रहेको विरोधाभाससमेतको सन्दर्भमा सुर्खु इन्साफ फरक पर्न सक्ने देखिँदा छलफलको लागि अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, पाटनलाई सूचना दिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति २०६७।१०।४ को पुनरावेदन अदालत, पाटनको आदेश ।

१४ वर्षकी बालिकाले आफ्नै बाबुले करणी गरेको उजुरी दिने कुरालाई सामान्यरूपले हेर्न हुँदैन । बालिकाले बाबुसँग पूर्व नियोजित रिसको बदला लिन षड्यन्त्रपूर्वक प्रपन्च गरेको हुन सक्छ भन्ने मिसिल संलग्न कुनै पनि लिखतबाट सम्भावना देखिँदैन । आफ्नो सामाजिक जीवन एवं भविष्यलाई पूर्ण जोखिममा पारी यस प्रकारको जघन्य अपराध गरेको कुरा स्वीकार गर्न कुनै षड्यन्त्रले प्रेरित गरेको देखिँदैन । मानिसले कुनै पनि कर्म गर्दा त्यसबाट उत्पन्न हुने असरको सामान्यरूपले ख्याल राखेकै हुन्छ । पीडितको आमाले आफ्नी छोरीको भविष्य एवं सामाजिक प्रतिष्ठालाई बिर्सेर आफ्नै बाबुले आफ्नै छोरीलाई जबरजस्ती करणी गरेको भन्ने जाहेरीलाई पनि सामान्य हिसाबले हेर्न हुँदैन । जहाँसम्म निजले सौता ल्याएको रिसको बदला लिन जाहेरी दिएको भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा जाहेरवालीले सौता ल्याउँदाको अवस्थामा बहुविवाहमा समेत उजूर नगरी बसेको र निजसँग लोम्नेको सम्बन्ध सामान्य हुँदै गएको अवस्थामा लोम्नेसँग बदला लिन यस प्रकारको

जघन्य अपराधमा जाहेरी दिए होलिन भन्ने पत्यार गर्ने आधार पनि देखिँदैन । काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६७।१।२८ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६७।१२।२२ को फैसला ।

वि.स. २०५५ सालमा मैले दोस्रो विवाह गरेदेखि नै जाहेरवाली मसँग नबसी आफ्ना बच्चासहित छुट्टै बस्दै आएकी हुन् । यस अवस्थामा आफूलाई र छोरीलाई पाल्ने र पढाउनेसमेत जिम्मेवारी आफु एकलैले वहन गर्नु पर्दा झेल्नु परेका दुःखहरूमा पूर्णरूपमा मेरै दोष देखी मसँग पटकपटक कोठामा झगडा गर्न आएकोसम्म हो । मैले निजमाथि सौता हालेकोले सो रिसको कारणबाट पर्न आएको हो । जाहेरवालीसँग सम्बन्ध राम्रो भइरहेको स्थितिमा भए निजले यस्तो गम्भीर विषयमा पहिला मसँग नै यथार्थ बुझ्न खोज्नुपर्ने हो सो नगरी निजले एकासी उजुरी दिइहालेको स्थिति छ । निज “बालाजु अ” सानै देखी मसँग अलग भई आफ्नी आमासँग बस्दै आएको हो । यस्तोमा मैले कान्छी श्रीमती बिहे गरेको कारणले निज जाहेरवालीले भोग्नु परेको कष्ट तथा त्यसको कारणले म विरुद्ध उत्पन्न घृणाभावलाई निज जाहेरवालीले छोरीको अगाडि व्यक्त गर्दै जाँदा निज छोरीको मनमा मप्रति चरम घृणाभाव पैदा हुनसक्ने कुरालाई नकार्न सकिँदैन । छोरी सानैदेखि अनुशासनमा नबस्ने आफूखुसी मन लागेको ठाउँमा जाने घर नआउने जस्ता व्यवहार देखिन्थ्यो । घर छाडी जाने बानी र विभिन्न व्यक्तिसँगको सम्बन्ध आदिको कारणबाट निजले घर परिवारप्रतिको न्यूनतम व्यवहारसमेत नगर्ने र बानी व्यहोरा गलत भएको कारणले स्वाभाविकरूपमा निजको सम्बन्ध खराब आचरण भएको व्यक्तिसँग हुने नै हुन्छ । बाबुले छोरीप्रति गर्नुपर्ने न्यूनतम दायित्व वहनार्थ एक दुई थप्पडसमेत हिकाई रक्षा शिक्षाको दायित्व निर्वाह गरेको तथ्य पीडितकी बहिनीको बयान आदि कागजबाट पुष्टि भएकै छ । रमेश बोहरा भनिएका

व्यक्तिको संरक्षणको बहानामा ९ दिनसम्म गेस्ट हाउसमा बसेबाट पनि छोरीमा बाह्य सरसङ्गतको राम्रो प्रभाव छ । एकातिर सौतेनी मामला अर्कोतिर गैरपारिवारिक व्यक्तिको प्रभाव रहेको कारणबाट मउपर झुट्टा आरोप लगाइएको हो । रमेश बोहोरा भनिएका व्यक्ति “बालाजु अ” लाई संरक्षण दिने सहयोगी पात्रको रूपमा देखिन खोजे पनि गहिरिएर हेर्दा वास्तविकता त्यो भन्दा फरक हुने सम्भावना बढी छ । रमेश बोहोरा मेरो कान्छी छोरीको साथीको बुबा हुन् । उमेरले ३० वर्ष मात्र पुगेका पेसाले ठेक्कापट्टा गर्ने निजले ११ दिनसम्म “बालाजु अ” लाई संरक्षण गरेको भनी गेस्ट हाउसमा राखेको कुरालाई सामान्यरूपले हेर्न मिल्दैन । सो ११ दिनको अन्तरालमा निज संरक्षक भनिएका व्यक्तिले “बालाजु अ” को कुनै पनि नातेदारलाई भेट्न खोजेको देखिँदैन न त कसैको जिम्मा नै लगाइदिएका छन् । सो विषयलाई अनुसन्धानको दायराभित्र नपारिनुले म उपरको आरोप शंकाहित तवरबाट पुष्टि हुन सकेको छैन । जाहेरवालीले आफ्नो बकपत्रमा आफूलाई छोरीले भनेकी भनी खुलाएको कुरामा मैले पटकपटक विभिन्न नशालु पदार्थ सेवन गराई करणी गर्ने गरेको तथा एक पटक यो त डाइजिपाम रैछ भनी फालेकी थिइन् भनी उल्लेख गर्नुले निज “बालाजु अ” नशालु पदार्थको दुर्व्यसन फसेकी भन्ने शंका उत्पन्न गराएको छ । यससम्बन्धमा कृष्णबहादुर अधिकारीको बकपत्रले थप आधार प्रदान गरिरहेको छ । एकजना दुर्व्यसनमा परेको व्यक्तिले आफ्नो नशाको बाधक जो कोहीलाई पन्छाउन जस्तोसुकै हथकन्डा पनि अपनाउन सक्ने हुँदा जाहेरवालीको भनाइमा विश्वसनीयता एवं सत्यताको अभाव छ । सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालत तथा पुनरावेदन अदालतले समेत फैसला गर्दा निज “बालाजु अ” ले कक्षा ८ मा प्राप्त गरेको परीक्षाको अंकसँग दाँजेर हेरेका छन् । जाँचमा राम्रो अंक ल्याउने जतिले नराम्रो काम गर्ने सक्दैनन् वा अपराध गर्ने सक्दैनन् भन्ने अर्थ लाग्न जान्छ । तर पढाइमा तेज हुने

विद्यार्थीले नै आफ्नो योजनालाई परिष्कृतरूपले पूरा गर्न सक्दछन् । बालबालिकाको मानसिकता पूर्णरूपले विकास भइसकेको हुँदैन । त्यसै कारणले कानूनले तिनीहरूको लागि छुट्टै व्यवस्थाहरू गरेको पाइन्छ । के ठीक के बेठीक भनी पूर्णरूपले छुट्टयाउन असमर्थ भएकै कारणले पनि एउटै अपराधमा बालबालिकालाई कम मात्र सजाय दिइने गरिन्छ । बालिका किशोरावस्थामा पुग्ने समयमा अथवा महिनावारीको समय सुरु हुने अवस्थामा समेत तिनीहरूको विभिन्न हार्मोनहरूमा परिवर्तन हुने भई क्षणिक आवेशमा अत्यन्त गम्भीर घटनाहरू गर्न प्रेरित हुन सक्दछन् । “बालाजु अ” को गलत बानी व्यहोराकै कारण आमाले नियन्त्रण गर्न नसकेकीले म कहाँ पठाएकी र धेरै दिनसम्म घरबाहिर रहेकीले मैले उनको चरित्रमा प्रश्न उठाई निज रमेश बोहरासँग नै बिहे गराइदिए हुन्छ भनी भनेकोमा समेत क्रोधित भई निजले म विरुद्ध जबरजस्ती करणी गरेको गम्भीर लाञ्छना लगाएको कुराको पुनः पुष्टि हुनआएको छ । प्रस्तुत मुद्दामा सामान्यतया जबरजस्ती करणीको वारदातमा पाइने कुनै पनि भौतिक सबुत प्रमाण (semen, signs of struggle, etc.) वादी पक्षले गुजार्न सकेको छैन । यसको अतिरिक्त पीडित भनिएकी “बालाजु अ” को शारीरिक परीक्षणको रिपोर्टमा समेत जबरजस्ती करणीको लक्षण नभेटिएको जनाइएको छ भने त्यसलाई सम्बन्धित डाक्टरको बकपत्रले समेत पुष्टि गरेको अवस्था छ । शारीरिक परीक्षण गर्दा पीडितको कन्याजाली च्यातिएको भन्ने रिपोर्टमा देखाइएको छ तर कन्याजाली च्यातिनु र करणी हुनु दुई फरक फरक कुरा हो । कन्याजाली च्यातिनुको लागि करणी हुनु नै पर्छ भन्ने होइन । यस कुरालाई मोदीको *Medical Jurisprudence and Toxicology*, 22th edition पेज नं. ४७७ मा प्रस्ट वर्णन गरिएको छ । त्यसमा करणीबाहेक अरू विभिन्न कारणहरू जस्तै: accident, masturbation, disease, surgical operation, sanitary tampons (सफाइ

गर्ने कपडाले) आदि कुराहरूले पनि महिलाहरूको कन्याजाली च्यातिन सक्ने कुरालाई व्याख्या गरेको छ । न्यायिक वा अर्धन्यायिक निकायबाट भएको फैसला तथ्य र कानूनमा आधारित हुनुपर्दछ भन्नेसम्बन्धमा प्रतिपादित न्यायिक सिद्धान्त (ने.का.प. २०६२, नि.नं. ७५९८) को सुरु तथा पुनरावेदन अदालतबाट अनुसरण गरिएन । कैयौं सवालहरू द्विविधायुक्त अवस्थाका भएका हुँदाहुँदै पनि नारीले आफ्नो अस्मितामा आँच आउन सक्ने गरी असत्य बोल्दै भन्ने कोरा अनुमानको आधारमा मात्र म निर्दोषलाई सजाय गरिएको छ । प्रस्तुत मुद्दा शकेशकाको धरातलमा उभिएको छ । सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालत तथा पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला न्यायको मान्य सिद्धान्त “सय जना अपराधी छुट्नु तर एकजना पनि निरापराधी नफँसुन” भन्ने सर्वमान्य सिद्धान्तको विरुद्ध भएकोले उल्टी गरी सफाइ दिलाई पाउँ भनी प्रतिवादीले यस अदालतमा दायर गरेको पुनरावेदन पत्र ।

प्रमाणको मूल्याङ्कनको आधारमा सुरु जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला मिले नमिलेको के हो भनी निर्णयमा पुग्नुपर्नेमा पुनरावेदकले लिएको जिकिरको सम्बन्धमा विवेचना नगरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला प्रमाणको मूल्याङ्कनको रोहमा फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं. २०२ नं. बमोजिम महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई पेसी सूचना दिई नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७१।२।२९ को आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वैतनिक अधिवक्ता श्री नारायण देवकोटाले यस मुद्दाको एकमात्र प्रमाण भनेको पीडित हुन् । सो प्रमाण ग्रहण हुनको लागि पीडित भरपर्दो हुन आवश्यक छ तर निजले मौकामा र अदालतमा गरेको बकपत्रमा पूरै विरोधाभास छ । जबरजस्ती

करणीको अभियोग प्रमाणित हुनको लागि पीडितको शारीरिक लक्षणको ठूलो महत्त्व हुन्छ । तर कन्याजाली च्यातिएको भनी देखिएबाहेक जबरजस्ती करणीको कुनै लक्षण पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदनबाट प्रमाणित छैन । विभिन्न कारणबाट कन्याजाली च्यातिने हुँदा त्यसलाई मात्र निर्णायक बनाउन मिल्दैन । जबरजस्ती करणी भएको कोठामा निजकी बहिनी र भाइसमेत रहेको, सोही कोठामा रहेकी पीडितकी बहिनीले प्रतिवादी निर्दोष रहेको भनी अदालतमा समेत बकपत्र गरेको, पीडित तथाकथित घटना पछि आमासमेतका आफन्तलाई केही खबर नगरी १०-१५ दिन केटा साथीसँग लजमा गई बसेको, पीडितको आनीबानी खराब रहेकोले निजलाई सुधारको लागि निजकी आमाले प्रतिवादी कहाँ पठाएको, पीडित र निजकी आमाले प्रतिवादीलाई छाडी बसेका र निजहरूले प्रतिवादीकहाँ पछिबाट आउजाउ गरेपनि निजहरूसँगको प्रतिवादीको सम्बन्ध कटु रहेको जस्ता मिसिल संलग्न निर्विवाद तथ्यको उपस्थितिबाट पीडित भरपर्दो साक्षी देखिन नआई अस्थिर र जे पनि भन्न सक्ने स्वभावकी साक्षी देखिएकीले कन्याजाली च्यातिएको एकमात्र भौतिक प्रमाण र पीडितको विरोधाभासपूर्ण भनाइमा मात्र भर गरी प्रतिवादी विरुद्धको अभियोगदाबी पुग्ने ठहर्याएको सुरु जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलामा फौजदारी न्याय र प्रमाणको गम्भीर त्रुटि भएकोले उल्टी गरी अभियोग दाबीबाट सफाइ दिलाई पाउँ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

प्रत्यर्थी वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री उद्धवप्रसाद पुडासैनीले पीडितको कथनमा कुनै विरोधाभास छैन । कतिपय घटनाको वर्णनमा समयको अन्तरालले केही तलमाथि पर्नु स्वाभाविक हुन्छ । कुनै कुरा मौकामा व्यक्त गर्न छुटेको त्यसलाई पनि अदालतको बकपत्रमा उल्लेख गरेबाटै पीडितलाई बनावटी साक्षीको संज्ञा दिनु

न्यायोचित हुँदैन। २०६६।५।२९ को राति प्रतिवादीले पीडितको खाटमा आई निजसँग जबरजस्ती करणी गरेको र सोभन्दा पहिले पीडितलाई निको पार्नेसमेतको बहाना गरी पीडितको यौनांग खेलाउने गरेको भन्ने अभियोग दाबीको मुख्य कुरासम्बन्धी निजको कथनमा कुनै विरोधाभास छैन। पीडितको किटानी आरोप आफैँमा एक निर्णायक प्रमाण हो। यसलाई प्रतिवादीले कडा प्रमाणद्वारा विस्थापित गर्न सक्नुपर्छ। आखिर पीडितले के प्रयोजनको लागि आफ्नै बाबुउपर यस्तो आरोप लगाइन् त्यसको युक्तियुक्त खण्डन प्रतिवादीबाट आउनु पर्छ। त्यो आएको छैन। पीडितको कथन जाहेरवाली र अदालतबाट बुझिएका व्यक्तिले गरेको बकपत्र र पीडितको कन्याजाली च्यातिएको भन्ने पीडितको स्वास्थ्य प्रतिवेदनबाट समर्थित छ। यस्तै प्रकृतिको कयौँ मुद्दामा प्रतिवादी कसुरदार ठहरी नजिरसमेत कायम भएकोले यसमा पनि प्रतिवादी विरुद्धको अभियोगदाबी पुग्ने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालतसमेतको फैसला मनासिब हुँदा सदर गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो।

प्रतिवादीले आफ्नो साथमा श्रीमतीहरू नबसेको कारणबाट आफ्नो यौन तृष्णा मेटाउन बेहोस जस्तो बनाउने औषधीहरू खुवाई नाबालक छोरी पीडित "बालाजु अ" लाई लठ्याउने काम गर्दै आएका र मिति २०६६।५।२९ को राति जबरजस्ती करणी गरी सो कार्य गरिसकेपछि कसैलाई उक्त कुरा भने आमा छोरी दुवैलाई मारी दिने डरत्रास धम्की दिई मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणी महलको १ नं, २ नं र हाडनाता करणी गर्ने महलको १ नं. को कसुर गरेकोले निजलाई जबरजस्ती करणी महलको ३(२) नं. र २ नं. बमोजिम थप सजाय गरिपाउँ भनी प्रतिवादी विरुद्ध अभियोगदाबी दायर भएको पाइन्छ।

पीडितको जन्म मिति २०५९।१।१९ रहेको कुरा निजको शैक्षिक प्रमाण पत्रबाट देखिएको र त्यसमा विवादसमेत नरहेकोले मिति २०६६।५।२९ सम्म

पीडित १४ वर्ष पूरा भइसकेको हुँदा प्रतिवादीलाई जबरजस्ती करणीको ३ नं. को देहाय ३ अनुसार ८ वर्ष र हाडनाता करणी गर्ने महलको १ नं. तथा जबरजस्ती करणीको महलको २ नं. अनुसार थप १० वर्ष कैद र जबरजस्ती करणी महलको १० नं. बमोजिम पीडितले प्रतिवादीबाट रु. १ लाख क्षतिपूर्ति पाउनेसमेत ठहर्छ। पीडितको उमेर १४ वर्ष नाघेको देखिँदा जबरजस्ती करणीको ३ नं. को देहाय २ अनुसार प्रतिवादीलाई सजाय गरिपाउँ भन्नेसम्मको अभियोगदाबी पुग्न सक्तैन भन्ने काठमाडौँ जिल्ला अदालतको मिति २०६७।१।२८ को फैसला पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट समेत सदर भएको अवस्था छ।

प्रतिवादीले मौका र अदालतमा गरेको बयान र पुनरावेदन अदालत, पाटन तथा यस अदालतमा दिएको पुनरावेदन जिकिरलाई यसरी राख्न सकिन्छ।

१. २०५५ सालमा दोस्रो विवाह गरी सौता हालको रिसले जाहेरवाली बच्चासहित छुट्टै बसेकी सो समयमा आफू र छोरीलाई पाल्ने र पढाउने जिम्मेवारी एकलैले वहन गर्नुपर्दा झेल्नु परेका दुःखहरूमा पूर्णरूपमा मेरै दोष देखी मसँग पटकपटक झगडा गरेकी,
२. जाहेरवालीले ती कुराहरू पीडित छोरीको अगाडि व्यक्त गर्दा निजको मनमा मप्रति चरम घृणाभाव पैदा हुनसक्ने कुरालाई नकार्न नसकिने, पीडित सानैदेखि अनुशासनमा नबस्ने आफूखुसी मन लागेको ठाउँमा जाने र घर नआउने, निजको खराब आचरण भएका विभिन्न व्यक्तिसँग सम्बन्ध रहेको, उमेरले ३० वर्ष मात्र पुगेका पेसाले ठेक्कापट्टा गर्ने रमेश बोहराले १९ दिनसम्म पीडितलाई गेस्ट हाउसमा राखेको र सो अन्तरालमा निजले पीडितको कुनै पनि नातेदारलाई नभेटेको वा कसैको जिम्मा नलगाएको, बालबालिकाको मानसिकता पूर्णरूपले विकसित नहुने हुँदा

- के ठीक के बेठीक भनी निजहरू पूर्णरूपले छुट्टयाउन असमर्थ हुने, निजहरूको किशोरावस्थामा अथवा महिनावारी सुरु हुने अवस्थामा विभिन्न हार्मोनहरूमा परिवर्तन हुने भई क्षणिक आवेशमा अत्यन्त गम्भीर घटनाहरू गर्न प्रेरित हुन सक्ने, पीडितको गलत बानी व्यहोराकै कारण आमाले नियन्त्रण गर्न नसकेकीले म कहाँ पठाएकी, बाबुले छोरीप्रति गर्नुपर्ने न्यूनतम दायित्व वहनार्थ कहिलेकाहीँ एक दुई थप्पड हिकाएको तथ्य पीडितकी बहिनीको बकपत्रबाट पुष्टि भएको, मैले उनको विवाह रमेश बोहरासँग गराइदिए हुन्छ भनेको, एकातिर सौतेनी मामला अर्कोतिर गैरपारिवारिक व्यक्तिको प्रभाव रहेको कारणबाट मउपर झूठा आरोप लगाइएको,
३. जाहेरवालीले आफ्नो बकपत्रमा पीडितले एकपटक डाइजिपाम फालेकी भनी उल्लेख गर्नुले पीडित नशालु पदार्थको दुर्व्यसनमा फसेकी शंका उत्पन्न गराएको छ । यससम्बन्धमा कृष्णबहादुर अधिकारीको बकपत्रले थप आधार प्रदान गरिरहेको छ । दुर्व्यसनीले नशाको बाधक जोकोहीलाई पन्छाउन जस्तोसुकै हथकन्डा पनि अपनाउन सक्ने,
४. पीडितले कक्षा ८ मा राम्रो अंक ल्याएको कुरालाई अदालतले फैसलाको आधार बनाएको छ तर राम्रो अंक ल्याउनेले नराम्रो काम गर्ने सक्दैनन् वा अपराध गर्ने सक्दैनन् भन्न नमिल्ने,
५. बाबुले छोरीसँग करणी जस्तो घृणित कार्य गर्ने भन्ने अनुमान पनि गर्न नसकिने,
६. पीडितको शरीरमा जबरजस्ती करणीका चिह्नहरू पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण

र सम्बन्धित डाक्टरको बकपत्रबाट नदेखिएको, जबरजस्ती करणीको वारदातमा पाइने भौतिक प्रमाण (semen, signs of struggle etc) वादीले गुजार्न नसकेको, विद्वान् मोदीको Medical Jurisprudence and Toxicology, 22th edition पृष्ठ ४७७ मा accident, masturbation, disease, surgical operation, sanitary tampons (सफाइ गर्ने कपडा) आदिले पनि महिलाको कन्याजाली च्यातिन सक्ने कुरा उल्लेख भएकोले कन्याजाली च्यातिएको कुरा आफैँमा निर्णायक प्रमाण नभएको,

७. न्यायिक वा अर्धन्यायिक निकायबाट भएको फैसला तथ्य र कानूनमा आधारित हुनुपर्दछ भनी ने.का.प. २०६२, नि.नं. ७५९८ मा प्रतिपादित सिद्धान्तको सुरु तथा पुनरावेदन अदालतबाट अनुसरण नगरिएको,
८. प्रस्तुत मुद्दा शकेशंकाको धरातलमा उभिएको र कैयौँ सवाल द्विविधायुक्त रहेका हुँदाहुँदै पनि नारीले आफ्नो अस्मितामा आँच आउने गरी असत्य बोल्दैनन भन्ने कोरा अनुमानको आधारमा कसुरदार ठहर्याएको सुरु काठमाडौँ जिल्ला अदालत तथा पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला न्यायको मान्य सिद्धान्त “सय जना अपराधी छुटुन् तर एकजना पनि निरपराधी नफँसुन” भन्ने सर्वमान्य सिद्धान्त विरुद्ध भएको ।

प्रमाणको मूल्याङ्कनको आधारमा सुरु जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला मिले नमिलेको के हो भनी निर्णयमा पुग्नु पर्नेमा पुनरावेदकले लिएको जिक्तिरमा विवेचना नभएको भनी यस अदालतले विपक्षी झिकाउने आदेश गरेको देखिन्छ ।

अब पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको

छ छैन र प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनु पर्ने देखियो ।

२. प्रतिवादीको दुई श्रीमती रहेका जाहेरवाली जेठी श्रीमती देखिन्छन् । निजहरूबाट २०५१ पुसमा पीडित जन्मेकी, जेठी श्रीमतीसँग सँधैजसो वादविवाद भइरहने, २०५५ सालमा सुनिता थापालाई प्रतिवादीले कान्छी श्रीमती बनाएपछि जाहेरवाली र पीडितसमेत प्रतिवादीसँग नबसी छुट्टै बसेको, कान्छी श्रीमतीबाट पनि सन्तान जन्मेको, कान्छी श्रीमतीले पनि प्रतिवादी र सन्तानलाई २०५९।२०६० सालमा छाडी हिँडेपछि जेठी श्रीमतीसँग प्रतिवादीको सम्पर्क आउजाउ भएको देखिन्छ । तथापि निजहरूको बसाई छुट्टाछुट्टै रहेको अवस्था छ । जेठी श्रीमतीबाट पीडित मात्र जन्मेकी र कान्छी श्रीमतीबाट जन्मेका दुई सन्तान जन्मेको स्थिति छ । प्रतिवादी र जाहेरवालीसमेतको सल्लाहअनुसार पीडितले भाइ बहिनीको हेरविचार गर्ने र पढ्ने कामसमेत गर्ने हिसाबले पीडित प्रतिवादीकहाँ २०६५ वैशाख १ गते देखि बसेको पाइन्छ । प्रतिवादी सुरुमा तरकारी व्यापारी रहेपनि पछिबाट का.म.पा. वडा १६ बालाजुस्थित शिव मन्दिरको पुजारी भई सोही मन्दिरको घरमा पीडित र कान्छी श्रीमतीबाट जन्मेका छोराछोरीसमेतसँग एउटै कोठामा दुई छोरी छुट्टाछुट्टै खाटमा र प्रतिवादी तथा छोरा एउटा खाटमा सुत्ने गरी बसेको पाइन्छ ।

३. प्रतिवादीले मौकामा गरेको कागज र अदालतमा गरेको बयान नै निजको प्रतिवाद मानिन्छ । पुनरावेदन जिकिर भनेको सुरु तहमा लिएको जिकिर र मिसिल संलग्न प्रमाणको कानूनविपरीत प्रयोग भएको भन्ने नै हुन्छ । निजले मौकामा पीडित छोरी खराब सङ्गतमा लागेकोले लगेर सुधार्नुस् भनी जाहेरवालीले भनेकीले आफूले छोरीलाई ल्याएको, पीडित आफुखुसी पटकपटक डेरा छोडी लामो समयसम्म काठमाडौँका डान्स रेष्टुरेण्टमा गई बसेकोमा आफू तथा जाहेरवालीसमेतले गई फेला पारी फर्काएको, पीडितले

टाउको दुख्यो जरो आयो भनेकीले झारफूकको लागि बैनी भाइसहित पीडितलाई हारती माताकोमा पठाएकोमा निज फर्की नआएकीले साथी सुस्मितासँग घुम्न भनी गोरखा गएको र केही समयपछि आउने कुरा २०६६।६।१५ मा एउटा केटाले फोन गरेर बताएको, सोही दिन मामाघर आउने भनी छोरीले फोन गरेको कुरा जाहेरवालीले जानकारी दिएकीले राति अं. ८ बजेतिर पीडितलाई निजको मामा प्रतिवादीको जेठान घरमा फेला पारी कोठामा ल्याएको, १६ गते जाहेरवाली आई सोध्दा साथीको घर मनमैजुमा बसेको जवाफ दिएकी, १७ गते जाहेरवाली, छोरी र आफूले छोरी बसेको घर हेर्न जाँदा ताल्चा मारेको मानिस नबसेको घर देखाएकी र सोध्दा माछापोखरीस्थित एसियन गेस्टहाउस देखाएपछि यसरी हिँड्ने छोरीलाई पालेर पढाउन सकिदैन भनेपछि जाहेरवालीले रिसाएर छोरीलाई साथमा लिएर गएकी हुन् भनी आरोपित कसुरमा इन्कार भई बयान गरेको देखिन्छ ।

४. निजले अदालतमा पनि छोरीले पैसा चोरेर बेइज्जत गरी भनेर जेठी श्रीमतीले कक्षा ७ को अन्तिम जाँचको बेलामा छोरीलाई म कहाँ ल्याएर राखिदिएको हो । त्यसपछि छोरी म कहाँबाट भागे पछि खोज्ने क्रममा ११ दिनको दिनमा गोंगबु बसपार्कबाट साथीसँग हिँड्दै गरेको अवस्थामा बिहान ११ बजेको समयमा समातेको हुँ । दोस्रो पल्ट साथीहरूको कोठा बाहिर बाटोमा लडिरहेको अवस्थामा साँझको समयमा उठाएर ल्याएको हुँ । तेस्रो पल्ट सामाखुसीस्थित सोगर्ल्स डान्स रेस्टुरेण्टबाट १७ दिनको दिनमा समातेर ल्याई सामान गोंगबु स्थित सन्तोष गेस्ट हाउसबाट ल्याएको हुँ । चौथो पटक १४ औं दिनको दिनमा गोंगबु स्थित चन्द्र गेस्ट हाउसमा गई खोजी जाहेरवाली र म भई ल्याएको हुँ । हाल असोज ५ गते देखि कोठामा नआएकोमा १५ गते एउटा केटाले निजको बहिनीसँग गोरखा घुम्न गएको भनी फोनमा भनेको र बेलुकी मामा घरमा गएको अवस्थामा राति मैले मामा घरबाट नै

समातेर छोरीलाई कोठामा ल्याएको हुँ । १७ गतेबाट आमाले लगेकी हुन् । मैले निज छोरीलाई जबरजस्ती करणी गरेको होइन । औषधी खान दिएको पनि होइन । छोरी रमेश बोहोरासँग ११ दिन बसेकोले निजसँगै विवाह गराई दिए हुन्छ म पुजारी जस्तो मान्छेको बेइज्जत हुन्छ भनी मैले जाहेरवालीलाई भनेको तथा पुरानो रिसइवीको कारण आमा छोरी र निजहरूको मानिससमेत मिली षडयन्त्र गरी झूठा कुरा लेखाएको हो भनी कसुरमा इन्कार रहेको देखिन्छ ।

५. मिसिल संलग्न सबै प्रमाण प्रतिवादीको विपक्षमा देखिन्छन् । मौकाका केही व्यक्तिले प्रतिवादीले अभियोगदाबीको कसुर नगरेको भनी कागज गरेको र प्रतिवादीकी कान्छी छोरी पीडितकी बहिनीले अदालतमा समेत बकपत्र गरेको देखिन्छ । तर वार्दातको दिन समयमा प्रतिवादी वा पीडित वार्दातस्थलमा उपस्थित हुन नसक्ने गरी अन्यत्र रहेको वा प्रतिवादी नपुंसक आदि शारीरिक अक्षमताद्वारा ग्रसित रहेको भन्ने निजहरूको भनाइ नरहेकोले निजहरूको व्यहोरालाई तटस्थ प्रमाण भन्नु उचित हुनेछ । पीडितकी बहिनीले दिदी स्कुलबाट कहिलेकाहीँ ढिला आउने र जहाँ मन लाग्यो त्यहीं हिँड्ने गर्ने गरेकोले बुबाले दिदीलाई गाली गर्नुहुन्थ्यो । मिति २०६६।५।२१ को राति दिदीलाई बुबाले जबरजस्ती करणी गरेको कुरा थाहा छैन । हामी बसेको ठाउँमा दिदीको साथी सिर्जना भन्ने केटी बुबा नभएको मौका छोपी आई दिदीसँगै बस्ने गर्थे । बुबाले तिमी हाम्रो कोठामा नआउनु छोरा छोरीको पढाई बिग्रन्छ भनी गाली गर्नुहुन्थ्यो । मिति २०६६।६।५ मा बुबाले म र दिदीलाई स्वयम्भुस्थित माताकोमा फुक्न जाउ भनी खाजा खान रु. १०।१० र फुक्नको लागि रु. १५। – दिई पठाएकोमा हामीले पढ्ने स्कुल नजिक आएपछि दिदी साथी सिर्जनालाई बोलाउन गई आज रानीवन तर्फ घुम्न जाउँ भनी दिदी र दिदीको साथीले कुमारीस्थानको बाटो हुँदै नागार्जुन गुफानिर पुग्दा दिदीले सिसुनो भाँची सिर्जनालाई पोली मलाईसमेत

पोली दिएकोले म दिदीहरूलाई छाडी आफ्नो घर फर्की आएँ । सिर्जना कता गए थाहा भएन । दिदी सो दिनदेखि हामी बसेको घरमा नआएकोले दिदीलाई बुबाले खोज्नुभएको थियो । दिदीलाई बुबाले समाउने कुटपिट गर्ने गर्नुभएको कुरा मलाई थाहा भएन । मलाई काम अराउदा नमानेमा बुबाले गाली गरी कुटपिट गर्नुहुन्थ्यो । बुबादेखि मलाई डर लाग्छ भनी मौकामा कागज गरेको देखिन्छ । निजले अदालतमा बकपत्र गर्दा प्रतिवादीले पीडितलाई जबरजस्ती करणी गरेको होइन भनी लेखाएको पाइन्छ ।

६. त्यसैगरी तुलसीप्रसाद लामिछानेले गरेको कागजमा मन्दिरमा पूजा गर्न राखेका प्रतिवादीले मन्दिरमा बिहान बेलुका पूजापाठ आरती गर्दै आएका, निज सो मन्दिर एरियामा बस्दा मैले देखे सुनेअनुसार जुवातास नखेल्ने र जाँडरक्सी मासु खाने नगरेका, निजले छोरीलाई जबरजस्ती करणी गरेकोमा विश्वास लाग्दैन भनी र माधवराज थापाले प्रतिवादी मन्दिरमा पूजापाठ गर्दा बस्दा सदाचारी, निष्ठावान्, अनुशासित र सभ्य व्यक्ति थिए । निजले पीडितलाई जबरजस्ती करणी गरेकोमा मलाई पूर्ण विश्वास लाग्दैन भन्ने व्यहोरा लेखाएको पाइन्छ । तर तुलसीप्रसाद र माधवराजले अदालतमा उपस्थित भई बकपत्र गर्न नसकेको पहिलो कारण तथा करणी भएको कुरा व्यक्ति बदमास वा भद्र भएको भन्ने आधारमा तय हुने कुरा नभएको दोस्रो कारणले निजहरूको कागजले प्रतिवादीलाई मद्दत गर्ने देखिँदैन । चरित्रकै विवाद रहेको मुद्दामा बाहेक अपराधी ठहर गर्न वा सफाइ दिनको लागि व्यक्तिको चरित्रलाई कानूनले खासै महत्त्व दिएको छैन । करणी एउटा घटना हो जो जुनसुकै जैविक व्यक्तिबाट जुनसुकै बेला जसरी पनि घटित हुने सम्भावना रहन्छ । यसका प्रस्फुटनका एक होइन अनेकौँ छिद्र हुन्छन् । साधु सन्त देउतादेखि दुष्ट दुर्जन सबै यसको दायरामा आउन सक्ने हुन्छन् । त्यसैगरी यौन दुराचार र करणी गर्ने काम सामान्यतया कसैले पनि खास गरी बाबुले आफ्नो सन्तानको सामुन्ने

गर्ने कुरा एक असामान्य कुरा भएको र पीडितकी बहिनी निक्कै कम उमेरकी भएकीले निजबाट यस्तो तथ्य थाहा पाउने अवस्था कमै पर्छ । अतः ती भनाइलाई प्रतिवादीको सफाइको आधार बनाउनु उपयुक्त हुँदैन ।

७. कन्याजाली च्यातिएको, नयाँ घाउ नभएको, स्वास्थ्य अवस्था ठीक भएको र शरीरमा कुनै चोटपटक नरहेको भन्ने व्यहोराको परोपकार प्रसूति तथा स्त्रीरोग अस्पतालको मिति २०६६।६।२० को पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन रहेको पाइन्छ । पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने डाक्टर गेहनाथ बराल र डाक्टर अचला वैद्यले परीक्षण गर्दाको बखत जबरजस्ती करणीको चिह्नहरू देखिएको थिएन भनी बकपत्र गरेको पाइन्छ । तर डाक्टरहरूले पीडितको करणी नभएको भन्न सकेको पाइँदैन । करणी कसुरको परिभाषा विधिविज्ञानले होइन कानूनले गरेको छ । बयस्कहरूको हकमा प्रतिरोध हुनुपर्ने र संघर्षका चिह्न हुनुपर्ने जस्ता मान्यतालाई वर्तमान कानूनले आवश्यक मानेको छैन । अपितु पीडितले डर, धम्की, लोभ आदिको प्रभावमा नपरी यावत कुरा थाहा पाई स्वेच्छापूर्वक सहमति दिएको देखिएमा मात्र जबरजस्ती करणीको कसुर नहुने र ती सब नदेखिएमा कसुर हुने भनी यो कसुरको विधिशास्त्रीय विकास भएको पाइन्छ । नाबालकको हकमा निजले सहमति दिएको भएपनि कानूनले त्यसलाई सहमति मान्दैन र नाबालकसँगको करणी जबरजस्ती करणीको कसुर हुने गरी कानूनले यो कसुरको परिभाषा गरेको देखिन्छ ।

८. प्रस्तुत वारदात २०६६।५।२१ मा भएको अभियोगदाबी छ भने डाक्टरहरूबाट २०६६।६।२० मा मात्र पीडितको परीक्षण भएको पाइन्छ । तूलै घाखत भई सो घाउ बिग्रेको केही अपवादजन्य अवस्थाबाहेक करणी भएको एक महिनासम्म जबरजस्ती करणीका लक्षणहरू यथावत् रहन सक्ने हुँदैनन् । कानूनले १६ वर्ष पूरा भएकोलाई बयस्क माने पनि नेपालमा १३-१४ वर्षमा नै केटीहरूको स्तनलगायतका

यौनांगहरूको विकास हुने र महिनावारी सुरु हुने र सन्तान जन्माउन सक्ने अवस्थामा पुग्ने यहाँको इतिहास र यथार्थ छ । करणी भएको भनिएको समयमा पीडितको उमेर १४ वर्ष पूरा भई १५ मा प्रवेश गर्नको लागि ४ महिना जति बाँकी रहेको देखिन्छ । पीडितको कन्याजाली च्यातिएको अवस्था छ । कन्याजाली विभिन्न कारणले च्यातिन सक्ने कुरा यथार्थ हो । तर सामान्य क्रियाकलापबाट कन्याजाली च्यातिने कुरा यथार्थ होइन । पीडितबाट के कस्तो असामान्य क्रियाकलाप भयो र निजको कन्याजाली च्यातिन पुग्यो यसको जिकिर प्रतिवादीले लिनुपर्छ र त्यसको प्रमाण पनि निजैले पुर्याउनुपर्छ । पीडितको कन्याजाली यौन कार्यबाहेकको अरु असामान्य क्रियाकलापबाट च्यातिएको भनी प्रतिवादीले जिकिर लिन सकेको देखिँदैन । यी प्रतिवादीले पीडित चरित्रहीन रहेकी र डान्सबार आदिमा गई रमेश बोहरालगायतका व्यक्तिसँग बसेकी भनी पीडित यौन सम्पर्क गर्न संकोच नगर्ने भन्नेतर्फ संकेत गरेको देखिन्छ । यसबाट पीडितको कन्याजाली यौन सम्पर्ककै कारण च्यातिएको भन्ने कुरामा प्रतिवादीले आपत्ति गरेको देखिँदैन । तर पीडितले त्यसप्रकार अरुहरूसँग पनि यौन सम्पर्क गरेकी कुराको हल्का वा बलियो कुनै प्रमाण देखिँदैन । प्रमाण र अनुमान फरक कुरा हुन् । बाबुको दुराचारबाट पीडित भई घर छोडेर छोरीले कसैसँग केही समय बिताएको तथ्यबाट निजहरू बिचको सोसम्बन्ध यौन सम्पर्कमा नै परिणत भएको अर्थ गर्न मिल्दैन । त्यसबाटै पीडित चरित्रहीन रहेकी भनी अर्थ गर्न मिल्दैन । पीडित विद्यालयमा पढ्ने छात्रा भएकी निजको आमा, मामा सबै रहेका र मावली कमजोर नरहेको देखिन्छ । पीडितले परीक्षामा राम्रो अंक ल्याएकी कुरालाई फैसलाहरूले टेकेको देखिन्छ । तथापि चरित्रहीन र यौनकर्मीको पनि शारीरिक स्वायत्तता हुन्छ जसलाई निजको इच्छा बेगर उल्लङ्घन गर्न मिल्दैन ।

९. आफूलाई ल्याएको एक हप्तापछि देखि

नै प्रतिवादीले पीडित बिरामी भएकोले झारफूक र उपचार गर्नु भनी पीडितको स्तन योनिलगायतका भागहरू सुम्सुम्याउने खेलाउने गरेको, २०६६।५।२९ का दिन साँझतिर प्रतिवादीले पकाएर ल्याएको चिया खाएको केही समयपछि पीडितलाई रिंगटा लागेको र राति अं. १०।१९ बजेतिर प्रतिवादी पीडितको खाटमा सुती निजको स्तन सुम्सुम्याएर लगाएको ट्र्याक खोली निजमाथि चढी करणी गर्न लाग्दा छटपटाई कराउन खोज्दा प्रतिवादी आफ्नो खाटमा गई सुतेका, भोलिपल्ट बिहान पीडितको योनिबाट रगत आएको र योनि वरपर दुखेको, प्रतिवादीसँग यो के गरेको भनी सोध्दा तिमीलाई भूतले तर्साउला कि भनी चेक मात्र गरेको हो यो कुरा कसैलाई नभन्नु तिहारमा मोबाइल किनेर दिउंला भनी प्रतिवादीले भनेको, पीडित २०६६।६।५ सम्म प्रतिवादीसँगै बसेको, पछिबाट आत्मग्लानि भएको, सो कुरा आमालाई भन्न अर्थात् लागेकोले साथी रमेश बोहरालाई सो घटना बताई निजकै घरमा बसी २०६६।६।१५ मा मामा प्रेम सिलवालको घरमा गएको, त्यहाँ पीडितको आमा आएर बाबुको घर छाडी किन हिंडेकी भनी सोधेपछि आफूलाई बाबुले यौन दुर्व्यवहार र करणी गरेको कुरा बताएकी र त्यसपछि २०६६।५।१९ मा जाहेरी परेको भन्ने पीडितको मौकाको कथन छ । पीडितले अदालतमा उपस्थित भई गरेको बकपत्रमा पनि प्रतिवादीको कोठामा आएको १।२ हप्ता पछिदेखि फुकी दिन्छु भनी निजले आफ्नो शरीरका अंगहरू छुने गरेको, निद्रा लाग्ने ट्याबलेट खुवाउने गरेको, डर धम्की देखाई आफूलाई २ पटक बालाजुको डेरामा र १ पटक मन्दिरमा जबरजस्ती करणी गरेको, सो कुरा भनेमा मारिदिन्छु भनी पीडितलाई भनेको, सो कुरा पीडितले आफ्नो आमालाई भन्दा निजले नपत्याएको, २०६६।६।१६ गते उक्त कुरा पीडितले मामामाइजुलाई भनेको, आफूलाई चन्द्र गेस्टहाउस कहाँ पर्छ थाहा नभएको र जाँदा पनि नगएकोसमेतका व्यहोरा रहेको

पाइन्छ ।

१०. ती दुवै कागजमा कुनै सारभूत भिन्नता छैन । पीडितको अदालतको बकपत्रमा करणीको पटक बढी उल्लेख भएको र करणीको कुरा आमालाई भन्दा वहाँले नपत्याएको भन्नेबाहेक यी दुई व्यहोरामा कुनै फरक रहेको पाइँदैन ।

११. जाहेरवालीको जाहेरीमा रहेको व्यहोरा हेर्दा प्रतिवादीले यौन सम्पर्क गर्न भनी पीडितलाई भन्ने गरेका र नमान्दा कुटपिट यौन दुराचार गर्ने गरेका, कतै भनेमा निज र जाहेरवालीलाई मार्ने, घरबाट निकाल्ने, नपढाउने धम्की दिएको, टाउको दुखेको औषधी खा भनेर जबरजस्ती बेहोस हुने औषधी खुवाई छोरीलाई जबरजस्ती करणी गर्न थालेका, डरले छोरीले कसैलाई पनि सो कुरा नबताएकी, पटकपटक जबरजस्ती करणी हुन थालेपछि सहनै नसकेर छोरी साथीको घरमा गएर बसेको, सो थाहा पाई बाबुसँग नबसी किन घर छोडेर हिंडिसु भनी सोध्दा मात्र छोरीले बाबुले औषधी खुवाई पटकपटक यौन दुर्व्यवहार गर्ने जबरजस्ती करणी गर्ने गर्नुहुन्छ भनी बताएकीसमेतका कुरा रहेको पाइँन्छ ।

१२. निजले अदालतमा बकपत्र गर्दा छोरीलाई निद्रा लाग्ने औषधी खा भनेर प्रतिवादीले डाइजिपन भन्ने औषधी खान दिनुहुन्थ्यो । कहिलेकाहीँ त निन्द्रामा बरबराउँदी रहिछेस् भनेर अरु औषधी पनि दिनुहुन्थ्यो । छोरीले एक दिन यो डाइजिपन रहेछ भनेर फ्याँकेको रहेछ । प्रतिवादी आफैँले पकाएर चियामा पनि लड्डयाउने औषधी हालेर दिनु भएछ । लड्डयाउने औषधीको सेवन गराएर जबरजस्ती करणी गर्नुहुन्थ्यो । सो कुरा कसैलाई भनेमा आमा छोरीलाई मारिदिन्छु भनेर डर धम्की दिने गरेको रहेछ । छोरीले बुबा मसँग चल्नु हुन्छ भन्ने गर्थिन् । तर मैले बाबु छोरीमा त्यस्तो नाजायज क्रियाकलाप होला भन्ने शंका गर्ने कुरा नभएकोले वास्तै गरेकी थिइन । एकदिन स्कुल जाने बेलामा छोरीले कपडा खोलेको अवस्थामा प्रतिवादीले पूजा गर्दागर्दै उठेर निजको छातीमा हात राखी उत्तेजित

हुँदै गरेको मैले देखेको हुँ । त्यसपछि छोरीलाई मैले घरमा लगेर एक महिना जति राखेकी थिएँ । छोरी पढ्ने स्कुल र प्रतिवादीको मन्दिर नजिकै भएकोले स्कुलबाटै पुनः उहाँकोमा लग्नु भएछ । मैले छोरी कता गई भनी फोनमा सोध्दा छोरीलाई बोल्न नदिई फोन राखेका हुन् । छोरीले मामाघर गएर बलात्कार भएको कुराको बेली विस्तार माइजूलाई भनेपछि निजले मलाई फोन गरी बोलाउनु भयो । प्रतिवादीले मलाई त्यहाँ जान दिएनन् । उक्त दिन पनि छोरीसँग नाजायज क्रियाकलापको प्रस्ताव राखेका रहेछन् । किन छोरीलाई त्यसो गरेको भनी प्रतिवादीलाई भन्दा तेरो छोरीसँग नाजायज क्रियाकलाप गरेको हो सकेको गर भनेकोले ल्याकमा निवेदन दिएको हो भन्ने व्यहोरा लेखाएको देखिन्छ ।

१३. यो बकपत्रमा परेका धेरै कुरा मौकाको जाहेरीमा उल्लेख हुन सकेका छैनन् । तर बकपत्र गर्ने व्यक्ति बकपत्र कसरी गर्नुपर्छ भन्ने कानून पढेको ज्ञाता व्यक्ति नभएको कुरा विचारणीय छ । प्रतिवादी एकदम बदमास व्यक्ति भएको देखाउन पनि वास्तविक तथ्यलाई बढाईचढाई गर्ने आनीबानी मानव स्वभाव भित्रै पर्छ । जाहेरी दिँदा जाहेरवाला धेरथोर अविचलित अवस्थामा रहने हुँदा सोको प्रभावस्वरूप मौकामा सिलसिलाबद्धमा सबै तथ्यको वर्णन नहुन पनि हुन सक्छ आदि आदि । तथापि दूधमा पानी मिसिएको भन्दैमा त्यसमा दूध छैन पानी मात्रै छ भन्न नमिले जस्तै केही कुरा बढाईचढाई आएबाटै वा केही कुरा छुटेबाटै त्यसलाई मात्र अलग्याई मिसिलका अरु प्रमाणको उपेक्षा गरी सो बकपत्रमा परेका यथार्थ कुरालाई समेत अमान्य गर्नु उचित हुँदैन । न्यायाधीशले राजहंसको काम गर्न सक्नुपर्छ । दूध कति र पानी कति छुट्याउने पर्छ । यसको दूध भनेको प्रतिवादीले पीडित छोरीलाई करणी गरेको भन्ने हो ।

१४. पीडितकी माइजू पार्वती सिल्वालले पीडित हाम्रो घरमा आउँदा तिमी किन बाहिर हिँड्छ्यौ

घरमा किन बस्दिनौ भनी सोध्दा पीडितले मेरो बाबाले औषधी जस्तो खान दिई मलाई जबरजस्ती करणी गर्नुहुन्छ त्यसकारण म बाबाकोमा बस्न मन नलागेकोले कहिले साथीको घर र कहिले कहाँ हुन्छ त्यहाँ बस्ने गरेकी छु भनी मसँग रूँदै भनेको भनी मौकामा लेखाएको पाइन्छ । निजले अदालतमा गरेको बकपत्रमा पनि पीडित हराएको र त्यसपछि निजको घरमा आएको समयमा कहाँ गएकी थियो भनी सोध्दा पीडितले मलाई डेडीले बेसालाई गर्ने व्यवहार गर्नुभयो भनी भनेकी र बेसालाई गर्ने काम के हो भनी कोठामा लगेर सोध्दा प्रतिवादीले आफ्नो पाइन्ट खोली मलाई डर धम्कीमा पारी जबरजस्ती करणी गर्नु हुन्थ्यो भने कहिले विभिन्न निद्रा लाग्ने ट्याबलेटसमेत खुवाई करणी गर्नुहुन्थ्यो र भोलिपल्ट कस्तो भयो भनी सोध्ने गर्नुहुन्थ्यो । करणी गरेको कुरा कसैलाई भने सुनाएमा तलाई मारिदिन्छु समेत भन्नु हुन्थ्यो । मैले ममीलाई बुबाले ममाथि नराम्रो व्यवहार गर्नुभयो मात्र भनेकी थिएँ । ममीले नराम्रो व्यवहार के भनेर नसोधी बाबुले त्यस्तो काम गर्ने सक्दैनन् भनी पत्याउनु भएन र पुनः बुबासँग जाउ भनी पठाउनुभएको थियो । त्यसैले म बाहिर गएर बसेकी छु । मलाई विष खान दिएर मर्न दिनुस् भनेर सबै बेली विस्तार मलाई सुनाउनुभएको हो भन्ने व्यहोरा रहेको देखिन्छ ।

१५. रमेश बोहराको मौकाको कागजमा पीडित र मेरो छोरी एउटै स्कुलमा पढ्ने साथी भएको र पीडित झोक्र्याई बसेको देखी सोध्दा घरमा टेन्सन छ यो कसैलाई भन्न सक्तिन घरमा जान्न भनी बताएकीले मेरो घरमा बस भन्दा पनि नमानेकीले बालाजु माछापोखरीमा रहेको एसियन गेस्ट हाउसको कोठा नं. ३०३ मा लगी मेरो नाममा इन्ट्री गरी दिनको रू. ३५०। – मा बुक गरी राखी म आफ्नो घरमा आएँ । निजलाई उक्त गेस्ट हाउसमा असोज ५ बाट ऐ. १० सम्म राखी सो कुरा घरमा भन्दा निजलाई किन गेस्ट हाउसमा राखेको घरमा लिएर आइज भनेकोले असोज १०

गते होटलमा राखेको खर्च म स्वयंले तिरी पीडितलाई घरमा ल्याई संरक्षणमा राखें । घरमा ल्याएपछि मेरो छोरीले निजलाई चिनेर दिदी भनेपछि निजले मलाई बाबुले मिति २०६६।५।२१ को राति बलात्कार गरे सो कुरा कसैलाई भन्न नसकी विरक्त भएर हिडेकी हुँ भनी बताएकीले निजको मामाघर पुर्याई दिएको हुँ भन्ने व्यहोरा देखिन्छ । निजले अदालतमा पीडितलाई प्रतिवादीले जबरजस्ती करणी गरेको कुरा निजले सुनाउँदा थाहा पाएको छु । मेरो घरदेखि केही पछाडिको डाँडामा पीडितलाई एकलै झोक्र्याएर बसेको देखी मैले निजलाई एसियन गेस्ट हाउसमा लगेर ८।१ दिन राखी त्यसपछि घरमा भन्दा लिएर आउनु भनी आमा बुबाले भनेको हुँदा लिएर घरमा लगेर दुई दिन राखेको हो । मेरो घरको सबै परिवारले भेटे । मैले पीडितलाई मामाघरसम्म पुर्याई गेटभित्र छिराई आएको हुँ । कसैको जिम्मा लगाएको होइन । पीडितको बैनी मेरो छोरीको साथी हुन र निजलाई स्कूल जाँदा आउँदा चिनेको हुँ । निज चिन्तित अवस्थामा देखी सोधखोज गर्दा म घर जान्न बुबाले दुर्व्यवहार गरेको हुँदा म अन्तै जान्छु मामा घर पनि जान्न मामा घर गयो भने ममीले फेरी बुबानिर पुर्याइदिनुहुन्छ समेत भनेको कारण मैले गेस्ट हाउसमा लगी राखी दिएको हुँ भनी बकपत्र गरेको देखिन्छ ।

१६. गेस्ट हाउस धनी चण्डीप्रसाद पौडेलले मौकामा मिति २०६६।६।७मा रमेश बोहोरा बताउने युवकले एकजना १४/१५ वर्षकी केटी ल्याई ऐ. १३ गते दिउँसोसम्म मेरो गेस्ट हाउसमा बसेका हुन्, निजहरूलाई पहिलेबाट चिने जानेको थिएन भनी कागज गरेको देखिन्छ भने बकपत्र गर्दा २०६६।६।२१ को कागज व्यहोरामा भएको सहीछाप मेरै हो, रमेश बोहरासमेत २०६६ साल असोज ७ गतेदेखि ऐ. १३ गतेसम्म बसेका हुन्, बेलुका चाहिँ केटी मात्रै बसेकी छन्, दिउँसो केटा आएर पैसा बुझाउने गर्दछ भन्ने व्यहोरा लेखाएको पाइन्छ ।

१७. प्रस्तुत विवादमा रमेश बोहराको निक्कै कैफियत देखिन्छ । रमेश बोहराले पीडितको आमा, मामा वा प्रहरीलाई समेत जानकारी नदिई नाबालक पीडितलाई आफ्नो घर र लजमा राख्ने कुनै अधिकार निजलाई रहेको देखिँदैन । पीडितभन्दा १६ वर्ष जेठा निजलाई पीडितले यस्तो बेइज्जतीपूर्ण कार्यबारे जानकारी दिनु भनेको पीडित निजको राष्ट्र वशमा परेको मान्नुपर्छ । निजले पीडितलाई गेस्टहाउसमा राखेको मितिको सम्बन्धमा निजको र गेस्टहाउस धनीको भनाइ बाझिएको देखिन्छ । पीडितको असहाय अवस्थाको निजले पनि फाइदा उठाएको हो कि भन्ने तथ्यगत धरातल रहेको छ । रमेश बोहराको क्रियाकलाप शंकास्पद रहेको र नाबालक पीडितलाई निजले गेस्टहाउसमा पैसा तिरेर राखेको कार्यमा निजउपर मानव बन्धक, अपहरण वा बेचबिखन शोषण वा त्यसको उद्योग समेतमा मुद्दा चलाउन सकिन्थ्यो । त्यसैगरी गेस्टहाउस धनीले नाबालक केटीलाई गेस्टहाउसमा ल्याउने व्यक्ति हकवाला आधिकारिक व्यक्ति हुन् होइनन् भन्ने कुरातर्फ बुझ्ने पर्ने र कैफियत देखिएमा प्रहरीसमेतका सरोकारवालालाई सूचना दिने पर्ने निजको दायित्वलाई निजले पूरा गर्न सकेको पाइँदैन । यसमा पनि अनुसन्धानकर्ताले गेस्टहाउस सम्बन्धी कानूनबमोजिम वा अपहरण आदि उपयुक्त कानूनी कारवाही गर्न सक्थ्यो । अनुसन्धानको यो ठूलै लापरवाही भएको र यसबाट दण्डहीनताले प्रश्रय पाएको देखिन्छ । तथापि यो बेग्लै विषय भएको र रमेश बोहराले पनि पीडितलाई ललाए फकाएकोसमेतको कसुर गरेको हुन सक्ने सम्भावनाबाटै त्योभन्दा पहिले पीडितउपर प्रतिवादीले गरेको प्रस्तुत वार्दातबाट प्रतिवादीले स्वतः उन्मुक्ति पाउने निष्कर्ष आउने देखिँदैन ।

१८. सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालत, पाटन दुवै अदालतले प्रतिवादी विरुद्धको अभियोगदाबी पुग्ने ठहराई फैसला गर्दा

पीडित १४ वर्ष पूरा भएकी बालिका र निजकी आमाले आफ्नो भविष्यलाई प्रतिकूल असर पुग्ने गरी सामाजिक हैसियत, छोरीको भावी पारिवारिक र सामाजिक जीवन समेतलाई खेलवाड गरी प्रतिवादीउपर बनावटी काल्पनिक आरोप लगाएको सम्झनु उचित हुँदैन । बालिकाले आफ्नै बाबुसँग पूर्व नियोजित रिसको बदला लिन षडयन्त्रपूर्वक प्रपन्च गरेको हुन सक्ने सम्भावना रहेको कुरा मिसिल संलग्न कुनै पनि प्रमाणबाट देखिँदैन । मानिसले कुनै पनि कर्म गर्दा त्यसबाट उत्पन्न हुने असरको सामान्यरूपले ख्याल राखेकै हुन्छ । १४ वर्ष की बालिकाले सतहीरूपले हुँदै नभएको घटनालाई षडयन्त्र रची आफ्नै बाबुले जबरजस्ती करणी गरेको कुरा भन्न बनावटी कुराले प्रेरित गरेको देखिँदैन । प्रतिवादीले जाहेरवालीउपर सौता ल्याएको रिसइवी साधन झूडा जाहेरी दिएको भन्ने प्रतिवादीको जिकिर रहेको छ तर सौता ल्याउँदाको अवस्थामा निजले बहुविवाहमा उजुर नगरेकी र सौता घर छोडी हिडेपछि लोम्नेसँगको सम्बन्ध सामान्य हुँदै गएको अवस्थामा लोम्नेसँग बदला लिन यसप्रकारको जघन्य अपराधमा जाहेरी दिएहोलिन भन्ने पत्यार गर्ने आधार देखिँदैन । निजहरूको आरोप पीडितको माइजूको भनाइबाट पनि समर्थित रहेको छ । पीडितले प्रारम्भदेखि नै घटनाको सविस्तार चित्रण गरेको अवस्थामा आफूलाई रक्षा दीक्षा र हेरविचार गर्ने बाबुले करणी गरेको भनी भनेको कुरालाई प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १० अनुसार प्रमाणमा लिन मिल्ने भन्ने स्थापित न्यायिक सिद्धान्तहरू समेतको आधारमा पीडित तथा जाहेरवालासमेतको भनाइलाई प्रत्यक्ष र विश्वसनीय प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्नुपर्ने नै देखिन्छ भन्ने आधार लिएको पाइन्छ ।

१९. ती आधार र धारणा नै हालको जबरजस्ती करणी कसुरको विधिशास्त्रीय मान्यता देखिन्छन् ।

२०. कुनै पनि जबरजस्ती करणीको पीडित सो कसुरको प्रभावबाट धेरथोर असामान्य हुन

पुग्छिन । त्यसमा पनि बाबुको सहारामा बसेकी र छोरीको कन्यादान गर्नु पर्ने बाबुबाट यसप्रकारको व्यवहार होला भनी छोरीले पूर्वानुमान गर्ने कुरा हुँदैन । यो एक भूइँचालो हो, एक आँधी बेहरी हो जसले पीडितलाई क्षतविक्षत बनाएको छ । निजले प्रतिवादीबाट भएको वार्दात समयमा भन्न नसक्नु र घर छाडी अरूहरूसँग हिँड्नु जस्ता कुरा यस्ता पीडितको व्यवहारभित्रै पर्ने कुरामा यौन विशेषज्ञ र मनोविद्हरू एकमत छन् । सहारा दिने बाबु नै अपराधी भएको, वारदातको ३ दिनपछि जाँचको चटारो, आमा पनि सँधै भेट नहुने, उमेर भक्खर १४ कसलाई भन्ने कहाँ जाने कल्पना गरौं । राम्रो कमाई गर्ने प्रतिवादी जो पीडितको सुखद् भविष्यको सुनिश्चित स्रोत छन् तिनलाई पीडित र जाहेरवालीले गुमाउनु भनेको निजहरूले ठूलो खतरा मोल लिन हो । घटना यथार्थ नरहेको भए निजहरूले अदालतमा समेत उभिएर आफ्नो आम्दानी र सहारा गुमाउनु पर्ने हुँदैनथ्यो । प्रतिवादीबाट यस इजलाससमक्ष अत्यन्त चित्त बुझ्दो कुरा नआएसम्म कन्याजाली च्यातिएको शारीरिक लक्षणमा पुगेकी पीडित र निजकी आमा जाहेरवालीद्वारा व्यक्त कथनलाई यो इजलासले अन्यथा गर्न सक्दैन । जबरजस्ती करणीमा यस अदालतबाट भएको विधिशास्त्रीय विकास र स्थापित मान्यतालाई यो इजलास सम्मान गर्न चाहन्छ ।

२१. यिनै सब कारणहरूले गर्दा प्रतिवादीलाई जबरजस्ती करणीको महलको १ र २ नं. को कसुरमा ऐ. को ३ नं. को देहाय ३ अनुसार ८ वर्ष कैद र हाडनाता करणीको १ नं. तथा जबरजस्ती करणीको महलको २ नं. अनुसार थप १० वर्ष कैद तथा ऐ. को १० नं. बमोजिम पीडितले प्रतिवादीबाट रु. एक लाख क्षतिपूर्ति भरिपाउने ठहर्याएको सुरु जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६७।१२।२२ को फैसलालाई उल्टी गरी प्रतिवादीलाई सफाइ दिनका लागि तथ्यगत र कानूनी आधार नरहेकोले पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला

सदर हुने ठहर्छ । अभियोगदाबीबाट सफाइ पाउँ भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत फैसलाको जानकारी प्रतिवादीलाई दिई मुद्दाको दायरी लागत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

इजलास अधिकृत : गेहेन्द्रराज पन्त

इति संवत् २०७२ साल फागुन ३ गते रोज २ शुभम् ।

निर्णय नं. ९६२०

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

फैसला मिति : २०७२।९।२३।५

०७१-WO-०५६५

मुद्दा: उत्प्रेषण

निवेदक / पक्ष : काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं ३१ बस्ने राधा
नकर्मासमेत

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं १८ बस्ने कमला
नकर्मासमेत

■ तहतहबाट फैसला अन्तिम भइसकेको फैसला कार्यान्वयनलाई स्वीकार नगरी नाबालकहरू साबालक भई आफ्नो हक अधिकार खोज्न कानूनमा स्पष्ट नभएको भनी यी निवेदकहरूले विभिन्न ऐन कानूनको प्रावधानहरूलाई व्याख्या गरी पाउन सुरु अदालत र पुनरावेदन अदालतबाट जवाफ आएन भनी यस रिटमा माग गरेका छन् । जुन कुरा निवेदकहरूले प्रचलनमा रहेका कानूनी व्यवस्थालाई एकरूपता बनाउन व्याख्या गराउने बाहानामा फैसला कार्यान्वयनको कारवाहीलाई अलमल्याउने नियत झल्किन्छ । उक्त प्रचलित विभिन्न कानूनमा छरिएर रहेका नाबालकहरू साबालक हुने प्रावधानहरू आफ्ना ठाउँमा उपयुक्त भएर नै जिल्ला तथा पुनरावेदन अदालतले कानूनसम्मत काम कारवाही र आदेश गरेको अवस्था छ । तसर्थ रिट निवेदकहरूले उठाएको यस प्रश्नमा प्रस्तुत रिटबाट निरूपण हुनुपर्ने नदेखिने ।

(प्रकरण नं.४)

निवेदक / पक्षका तर्फबाट :

प्रत्यर्थी / विपक्षीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको ६१ नं.
- मुलुकी ऐन, अ.बं. १७ नं.

आदेश

न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा. : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा १०७(२) बमोजिम यसै अदालतको अधिकारक्षेत्रभित्र पर्ने प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर

यसप्रकार छ :

सर्वप्रथम जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ८०क मा विवाद छैन । मूलतः काठमाडौं जिल्ला अदालत (तहसिल शाखा) बाट मिति २०७१।२।११ को आदेशानुसार अंश चलन र मानाचामल मुद्दा तामेलीबाट जागेकोले हामी निवेदकको नाममा म्याद जारी भई पृथक पृथक लिखित प्रतिवाद निवेदनपत्र मिति २०७१।३।२० मा दर्ता गरेका थियौं । जसमा सृष्टिना नकर्मी नाबालिका साबालिका भइसकेपछि आफ्नो मुद्दा आफैं सकार नगरेको तथ्य प्रमाण उल्लेख गरेका थियौं । काठमाडौं जिल्ला अदालतका तहसिलदारले मिति २०७१।४।११ मा कानूनविपरीत गरेको आदेशलाई मिति २०७१।६।३१ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतले पनि सदर गरिदिएको । त्यस्तै गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनले पनि मिति २०७१।९।३ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेशलाई सदर गरिदिएको । यसरी हामी निवेदकले उठाएको नाबालक साबालक भएपछि मुद्दा सकार गर्ने विभिन्न प्रचलित कानूनी प्रावधानहरू जस्तै: अ.बं ४० नं. (हृदम्यादसम्बन्धी व्यवस्था), ६२(३), ७०, १७५, दण्ड सजायको महलको ४८ नं., संक्षिप्त कार्यविधि ऐन, २०२८ को दफा ८(१) आदि उल्लेख गरेका थियौं । उक्त कानूनी व्यवस्थाहरू मृत्यु वा सुत्केरी भएको आदि काबुबाहिरको परिस्थिति (Force majeure) मा मुद्दा सकार गर्ने १५ दिने, ३५ दिने म्यादको व्यवस्था गरेको पाइन्छ । तर यो मुद्दामा नाबालक साबालक भएपछि कति दिन म्यादभित्र साबालकले आफ्नो मुद्दा आफैं सकार गर्न पाउने हो स्पष्ट कानूनी व्यवस्था नभएकोले न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १५ समेत उल्लेख गरेको मात्र नभई हामीले नियुक्ति गरेका कानून व्यवसायीले समेत यो विषय सार्वजनिक महत्त्वको हुनुको साथै कानूनी प्रश्नको निरूपण व्याख्याको लागि पनि यस सम्मानित अदालतमा निकासको लागि पहल गर्नुपर्ने अनुरोध

गरेका थिए । यी विषयमा उक्त तीनवटै आदेशमा उल्लेख गरेको छैन । अतः उत्प्रेषणको आदेशद्वारा उक्त आदेशहरू बदर गरिपाउँ ।

यस्तै प्रत्यर्थी सृष्टिना नकर्मी मिति २०६९।९।२ मा साबालिका भएपछि प्रचलनअनुसार १५ दिने (मानाचामल) वा ३५ दिने (अंश चलन) म्यादभित्रै प्रत्यर्थी सृष्टिना नकर्मीले आफैं वा वारेसमार्फत मुद्दा सकारको निवेदन दिएको भए एउटा स्थिति हुन्थ्यो । तर सो म्यादभित्र प्रत्यर्थी सृष्टिना नकर्मीले निवेदन नदिएको मात्र नभई दण्ड सजायका महलको ४८ नं. को म्यादभित्र पनि निवेदन दिएको छैन । झन्डै डेढ वर्ष अर्थात् मिति २०७१।४।११ मा प्रत्यर्थी कमला नकर्मीले माना चामल र अंश चलन मुद्दामा बिना वारेसनामा प्रत्यर्थी सृष्टिना नकर्मीको हकमा निवेदन दिएको छ जुन अ.बं. ६५(२) र ६८ नं. कै कानूनी प्रावधानविपरीत छ । यी विषयमा समेत प्रत्यर्थी काठमाडौं जिल्ला अदालत र प्रत्यर्थी पुनरावेदन अदालत, पाटनले दृष्टि पुर्याएको देखिँदैन । किनकि कानूनी प्रावधानअनुसार साबालकले अ.बं. ६५ नं. समेतले वारेसनामा दिन सक्छ । नेकाप २०६१ अंक ३ पृष्ठ ३४९ मा प्रकाशित नजिरलाई प्रत्यर्थी काठमाडौं जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालतले खण्डन गरेका छन् । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ११६(२) बमोजिम पालना गरिएको अवस्था छैन । उक्त आदेश बदर गरिपाउँ ।

यसै गरी हामी निवेदक विरुद्ध प्रत्यर्थी कमला नकर्मी र सृष्टिना नकर्मीबीच चलेको जम्मा तीन वटा लगाउ मुद्दाहरूमध्ये अंश चलन र माना चामल मुद्दामा मात्र प्रत्यर्थी सृष्टिना नकर्मी नाबालिका थिइन् भने यी २ वटा लगाउ मुद्दामा मात्र प्रत्यर्थी काठमाडौं जिल्ला अदालतका तहसिलदारले मिति २०७१।४।११ मा आदेश गर्नुपर्नेमा सम्बन्ध विच्छेद अंश (कमला नकर्मी वादी विरुद्ध हामी निवेदक प्रतिवादी) र अंश चलन (सृष्टिना नकर्मीका संरक्षक कमला नकर्मी वादी विरुद्ध

गोवर्धन लाल नकर्मी प्रतिवादी) मुद्दामा आदेश गरियो जब कि सम्बन्ध विच्छेद अंश मुद्दामा प्रत्यर्थी काठमाडौं जिल्ला अदालतका तहसिलदारले आदेश नगर्नु पर्नेमा आदेश गरेको र मानाचामलमा आदेश गर्नुपर्नेमा आदेश नगरी भए गरेको सम्पूर्ण काम कारवाही गैरकानूनी छ । छुट्टाछुट्टै तीन वटा मिसिल खडा भएकोमा छुट्टाछुट्टै आदेश प्रत्यर्थी काठमाडौं जिल्ला अदालतले गरेको छैन जुन नेकाप २०४३ अंक ३ पृष्ठ २२७ मा प्रकाशित नजिर सिद्धान्तविपरीत भएकोले उक्त आदेश उत्प्रेषणद्वारा बदर गरी माना चामल मुद्दामा कानूनन आदेश गर्नु भनी प्रत्यर्थी काठमाडौं जिल्ला अदालतको नाममा परमादेशसमेत जारी गरिपाउँ ।

यसप्रकार माथि उल्लिखित तथ्य, प्रमाण एवं संविधान तथा कानूनी बुँदाका आधारमा प्रत्यर्थी काठमाडौं जिल्ला अदालतका तहसिलदारले गरेको आदेशलाई प्रत्यर्थी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७१।६।३१ मा सदर गरेको आदेशलाई प्रत्यर्थी पुनरावेदन अदालत, पाटनले समेत मिति २०७१।९।३ मा गरेको सदर आदेश गैरकानूनी भई संविधान प्रदत्त धारा १९(१) को साम्पतिक अधिकार कुण्ठित हुन पुगेकोले उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी माना चामल मुद्दामा आदेश गर्न बाँकी नै रहेकोले प्रत्यर्थी तहसिलदार काठमाडौं जिल्ला अदालतको नाममा समेत माना चामल मुद्दामा पनि आदेश गर्नु गराउनु र हामी निवेदकले तहसिलमा दिएको निवेदनअनुसार दण्ड सजायको महलको ४८ नं. बमोजिम सृष्टिना नकर्मीको हकमा मुद्दा तामेलीमा राख्नु भनी परमादेश वा उपयुक्त आदेश जारी गरिपाउँ । यसका साथै नाबालक साबालक भएपछि साबालकले कति दिन म्यादभित्र आफ्नो मुद्दा सकार गर्न पाउने हो सो विषयमा समेत नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०२(४) र १०७(२) बमोजिम कानूनी प्रश्नमा व्याख्या निरूपण गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको यस अदालतमा दिएको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो आदेश जारी हुनु नपर्ने कानूनबमोजिमको कारण र आधार भए यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक विपक्षीहरू ३, ४ र ५ को हकमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत र अन्य विपक्षीहरूले आफू वा आफ्नो कानूनबमोजिमको प्रतिनिधिमार्फत १५ दिनभित्र लिखित जवाफ लिई आउनु भनी रिट निवेदनको एकप्रति प्रतिलिपि र आदेशको नक्कल साथै राखी म्याद सूचना पठाई विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम गरी पेस गर्नु । साथै निवेदकले निवेदकमा अन्तरिम आदेशको माग गरेको देखिएकोमा सोसम्बन्धमा निवेदनमा अन्तिम किनारा लाग्दाको बखत विचार हुने नै हुँदा हाल अन्तरिम आदेश जारी गर्नु परेन भन्ने मिति २०७१।१०।८ को यस अदालतको आदेश ।

वादी कमला नकर्मी प्रतिवादी गोवर्धनलाल नकर्मीबीच सम्बन्ध विच्छेद हुने र वादी कमला नकर्मीले पेस भएको तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित श्रेस्तामा मिले भिडेको श्री सम्पत्तिमध्येबाट ५ भागको १ भागबाट ४ भागको १ भाग अंश कमला नकर्मी र ५ भागको १ भागबाट ४ भागको १ भाग अंश सृष्टिना नकर्मीले बन्डा छुट्याई चलन चलाई लिन पाउने ठहर्छ भनी यस अदालतबाट मिति २०६७।८।१६ मा फैसला भई सो फैसलालाई समेत पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६८।७।२४ मा सदर गरी फैसला भएको । फैसलाबमोजिम बन्डा छुट्याइएको कि.नं. १४३९ कि.नं. १४४० क्षेत्रफल क्रमश १-१-१-१ र ०-१-२-० को घरजग्गा बन्डा छुट्याई बन्डा बमोजिम दा.खा. भई हाम्रा नाउँमा आएकोमा हालसम्म प्रतिवादीहरूले उक्त जग्गाहरू भोग चलन गर्न नदिई चलन हटक गरेको हुँदा उक्त हाम्रा अंश भागमा परेको काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ३१ कि.नं. ३६५६ को क्षेत्रफल ५३.३० बर्ग मिटर घर जग्गा-

१, ऐं ऐं कि.नं. ३६५४ को क्षेत्रफल ६.५० वर्ग मिटर घर जग्गा-१ समेतका घरजग्गाहरू प्रतिवादीहरूले उपभोग गर्नबाट वञ्चित गरेकाले उक्त घरजग्गाहरू पुनः चलन गराई पाउँ भनी सृष्टिना नकर्मीको संरक्षक भई आफ्ना हकमा समेत कमला नकर्मीको मिति २०६९।१०।१८ मा निवेदन परेको। यस अदालतबाट जारी भएको म्यादअनुसार प्रतिवादीहरू मुकुन्दलाल नकर्मी, राधा नकर्मी र गोवर्द्धनलाल नकर्मी म्यादभित्रै यस अदालतमा हाजिर भई तारेखमा रहेको। यसै विषयमा पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलाउपर सर्वोच्च अदालतमा मुद्दा विचाराधीन रहेको हुँदा प्रस्तुत मुद्दा अ.बं. १२ नं. बमोजिम मुलतबीमा राखी पाउँ भनी निवेदन परेकोमा अन्तिम भइसकेको फैसला कार्यान्वयनको कार्य निवेदकको मागबमोजिम मुलतबीमा राख्न मिलेन भनी फैसला कार्यान्वयन अधिकारीबाट मिति २०६९।१२।१४ मा आदेश भएको र सो आदेशउपर दण्ड सजायको ६१ नं. को निवेदन परी इजलाससमक्ष पेस हुँदा काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६६।१२।२२ गतेको फैसला सदर हुने ठहरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६८।७।२४ मा भएको फैसला अन्तिम भइरहेको अवस्थामा रिट निवेदन परेको आधारबाट प्रस्तुत मुद्दाको फैसला कार्यान्वयनसम्बन्धी कार्य स्थगित गर्न मिलेन। अतः यस अदालतको फैसला कार्यान्वयन अधिकारीबाट मिति २०६९।१२।१४ मा भएको आदेश मिलेकै हुँदा बदर गर्न परेन। निवेदन कानूनबमोजिम गर्नु भनी मिति २०६९।१२।३० मा इजलासबाट आदेश भएको।

काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६७।८।१६ गतेको फैसला सदर गर्ने ठहरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।७।२४ गतेको फैसलाबमोजिम बन्डा पाउने ठहरेको सम्पत्ति बन्डा छुट्याई आफ्नो अंश भागमा परेको घर जग्गा चलन चलाई पाउँ भनी वादीको दरखास्त परी कारवाहीयुक्त अवस्थामा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको

फैसला दोहोर्याई पाउँ भनी प्रतिवादीले दिएको निवेदनमा मिति २०७०।३।२४ मा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भएकोले मुद्दा स्थगित गरिपाउँ भनी प्रतिवादीले दिएको निवेदनबमोजिम सर्वोच्च अदालतबाट अन्तिम फैसला भएपछि वादीले निवेदन दिई फैसला कार्यान्वयन गर्ने अवधि हुने नै हुँदा हाललाई प्रस्तुत मुद्दा तामेलीमा राखी दिएको छ भनी मिति २०७०।४।२८ मा फैसला कार्यान्वयन अधिकारीबाट मुद्दा तामेलीमा रहेको। सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०७०।११।२८ मा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६८।७।२४ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भनी फैसला भएकोले यस अदालतबाट तामेलीमा रहेको मुद्दा तामेलीबाट जगाई फैसला कार्यान्वयनको कारवाही गरिपाउँ भनी वारेससमेत कमला नकर्मीको निवेदन परी मुद्दा तामेलीबाट जगाई प्रतिवादीहरूको नाममा ७ दिने म्यादसमेत जारी भएको। प्रतिवादीहरू गोवर्द्धनलाल नकर्मी, राधा नकर्मी र मुकुन्दलाल नकर्मी म्यादभित्रै यस अदालतमा हाजिर भई विपक्षीको फैसला कार्यान्वयनको कार्य तामेलीमा राखिपाउँ भनी निवेदन दिएकोमा सृष्टिना नकर्मी उमेर पुगी साबालक भएकोले निजको हकमा निजकी आमाले संरक्षकसमेतको हैसियतले फैसला कार्यान्वयनको कारवाही चलाई रहेकोले फैसला कार्यान्वयनका कारवाही खारेज वा तामेलीमा राखीपाउँ र सर्वोच्च अदालतको फैसला उपर पुनरावलोकन गर्ने हुँदा तामेलीमा राखी पाउने माग गरेकामा अन्तिम रहे भएको फैसलाको कार्यान्वयन पुनरावलोकन गर्ने आधारबाट रोक्न नमिल्ने र सृष्टिना नकर्मी उमेर पुगी निजले फैसला कार्यान्वयनको कारवाहीको क्रममा नागरिकताको प्रतिलिपि सहित उपस्थित भई तारेखमा रहेको देखिँदा निवेदकको मागबमोजिम फैसला कार्यान्वयनको कारवाही तामेलीमा राख्न मिलेन कानूनबमोजिम गर्नु भनी फैसला कार्यान्वयन अधिकारीबाट मिति २०७१।४।११ मा आदेश भएको।

यस अदालतका फैसला कार्यान्वयन अधिकारीबाट मिति २०७१।४।११ मा भएको आदेश बेरीतको हुँदा दण्ड सजायको महलको ६१ नं. बमोजिम आदेश बदर गरिपाउँ भनी प्रतिवादी राधा नकर्मी, मुकुन्दलाल नकर्मी र गोवर्धनलाल नकर्मीको निवेदन परी इजलाससमक्ष पेस हुँदा प्रस्तुत मुद्दा अन्तिम भई फैसला कार्यान्वयनको कारवाही भई वादी चलनमा समेत आएको देखिन्छ। दोहोर्याई पाउँ वा पुनरावलोकन गरिपाउँ भन्ने मात्र निवेदन परेको आधारले मात्र फैसला कार्यान्वयनको कारवाही रोकिने छैन भन्ने जिल्ला अदालत नियमावली २०५२ को नियम ८०क मा व्यवस्था रहेको देखिन्छ। त्यस्तै साबालक भएपछि नागरिकताको प्रतिलिपिसमेत राखी सृष्टिना नकर्मी तारेखमा रहेको भन्नेसमेत मिसिलबाट देखिन्छ। तसर्थ फैसला कार्यान्वयनको कारवाही तामेलीमा राख्न मिलेन भनी मिति २०७१।४।११ मा यस अदालतका तहसिलदारबाट भएको आदेश मिलेकै देखिँदा निवेदन मागबमोजिम बदर गर्न मिलेन। कानूनबमोजिम गर्नु भनी मिति २०७१।६।३१ मा इजलासबाट आदेश भएको। सो आदेशउपर निवेदक राधा नकर्मीसमेतको मुलुकी ऐन अ.बं. १७ नं. बमोजिम पुनरावेदन अदालत, पाटनमा निवेदन परी कैफियत प्रतिवेदन गरिएकोमा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट “यसमा प्रस्तुत मुद्दा अन्तिम भई फैसला कार्यान्वयनको सिलसिलामा आएको देखियो। जिल्ला अदालत नियमावली २०५२ को नियम ८०क बमोजिम पुनरावलोकन गरिपाउँ वा दोहोर्याई पाउँ भन्ने निवेदन परी मुद्दा चलिरहेको भए पनि पुनरावेदन तहको अदालतले अन्यथा आदेश दिएकोमा बाहेक सोही कारणले मात्र यस्तो मुद्दामा भएको फैसलाबमोजिम कार्यान्वयन गर्न बाधा पर्ने छैन भनी उल्लेख भएको देखिँदा त्यहाँ अदालतबाट फैसला कार्यान्वयनको कारवाही तामेलीमा राख्न मिलेन भन्ने मिति २०७१।६।३१ मा भएको आदेश मिलेकै देखिँदा कुनै परिवर्तन गरिरहनु परेन। कानूनबमोजिम

गर्नु” भनी मिति २०७१।९।३ मा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट आदेश भई आएको। प्रस्तुत मुद्दामा वादी प्रतिवादीहरूलाई मिति २०७१।१।१७ को तारेक तोकी कारवाहीयुक्त अवस्थामा रहेको छ। उपर्युक्त आधार कारणबाट निवेदकको रिट निवेदन खारेजभागी हुँदा खारेज गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालत र फैसला कार्यान्वयन अधिकारी काठमाडौं जिल्ला अदालतसमेतको सयुक्त लिखित जवाफ।

मुद्दा अन्तिम भई फैसला कार्यान्वयनको सिलसिलामा आएको देखियो। जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ८०क बमोजिम पुनरावलोकन गरिपाउँ वा दोहोर्याई पाउँ भन्ने निवेदन परी मुद्दा चलिरहेको भएपनि पुनरावेदन तहको अदालतले अन्यथा आदेश दिएकोमा बाहेक सोही कारणले मात्र त्यस्तो मुद्दामा भएको फैसलाबमोजिम कार्यान्वयन गर्न बाधा पर्ने छैन भनी उल्लेख भएको देखिँदा त्यहाँ अदालतबाट फैसला कार्यान्वयनको कारवाही तामेलीमा राख्न मिलेन भन्ने मिति २०७१।६।३१ मा भएको आदेश मिलेकै देखिँदा कुनै परिवर्तन गरिरहन परेन कानूनबमोजिम गर्नु भनी यस अदालतमा रहेको प्रतिवेदन रजिस्ट्रारबाट देखिन्छ। साथै प्रस्तुत विषयको सम्बन्धमा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट प्राप्त हुन आउने सक्कल मिसिलबाटै विस्तृत जानकारी हुने व्यहोरासमेत सादर अनुरोध गरिन्छ। अतः उक्त आदेश कानूनसम्मत भएकोले विपक्षी रिट निवेदकको निवेदन मागबमोजिम रिट जारी हुनुपर्ने होइन खारेज गरी पाउन सादर अनुरोध छ भन्ने व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको लिखित जवाफ।

म प्रत्यर्थी कमला नकर्मीको गोवर्धनलाल नकर्मीसँग मिति २०४४ सालमा सामाजिक परम्परा अनुसार विवाह भई १ जना छोरा अभिलाष र छोरी सृष्टिना नकर्मीको जायजन्म भएको छ। हामीहरूले विपक्षी निवेदकहरूमध्ये गोवर्धनलाल नकर्मीसँग

काठमाडौं जिल्ला अदालतमा अंशसहितको सम्बन्ध विच्छेद मुद्दा दायर भई फैसला हुँदा म प्रत्यर्थीमध्ये कमला नकर्मीको हकमा मिति २०६६।१२।२२ मा सम्बन्ध विच्छेद हुने ठहर भई अंशसमेत पाउने ठहर फैसला भएको । प्रत्यर्थीमध्ये तत्काल नाबालिका रहेकी सृष्टिना नकर्मीको हकमा मिति २०६७।८।१६ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट अंश मानाचामल पाउने ठहर फैसला भएको छ भने उक्त फैसलाउपर विपक्षी रिट निवेदनहरूले पुनरावेदन अदालत, पाटनमा पुनरावेदन गर्दा सो अदालतले मिति २०६८।७।२४ गतेमा सुरु अदालतको फैसला सदर गर्ने गरी फैसला अन्तिम भएपश्चात् हामीले काठमाडौं जिल्ला अदालत तहसिल शाखामा कानूनबमोजिमका प्रक्रियाअन्तर्गत निवेदन दिई जग्गा धनी प्रमाण पुर्जासमेत पाउँ भनी निवेदन कार्यान्वयनको अवस्थामा रहेकोमा विपक्षीहरूले उक्त मुद्दामा यसै सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा दोहोर्याई पाउँ निवेदनमा निस्सा प्रदान भई मिति २०७०।११।२८ गतेमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट समेत सुरु तहका अदालतबाट भएका फैसलालाई नै सदर गर्ने गरी फैसला भएको छ । हाल हामी प्रत्यर्थीहरू अझै पनि कार्यान्वयन कै अवस्थामा काठमाडौं जिल्ला अदालत तहसिल शाखामा तारेखमा रहेका छौं । विपक्षी निवेदकहरू अन्य वैकल्पिक उपचारको बाटो समाप्त भयो भनी बारम्बार रिटबाट प्रवेश गर्ने गरेका छन् । यस भन्दा पहिले पनि अंश मुद्दामा समेत रिट नं. ०६९-WO-०८८५ दर्ता गराई हाल उक्त मुद्दा मिति २०७०।११।२८ मा यसै सम्मानित अदालतबाट खारेज भइसकेको छ । विपक्षी निवेदकहरू हामीहरूलाई मुद्दामाथि मुद्दा दिँदै गई दुःख कष्ट दिई शारीरिक, मानसिक र आर्थिक क्षति पुर्‍याउनका निम्ति हर सम्भव प्रयास गरी रहेका र अदालतबाट भएका फैसला कागजमा मात्रै सिमित गर्ने उद्देश्यबाट विपक्षीहरू प्रयासरत छन् । विपक्षीहरूले जीवनमा हामीसँग घरपरिवारमा

कहिल्यै पनि राम्रो व्यवहार गरेनन तर आज आएर म एउटा बेरोजगार महिला जसको कुनै आयस्रोत छैन माइतीको शरणमा बसी तत्काल नाबालिका छोरी लालनपालन शिक्षादीक्षा र छोरीको भविष्यलाई ख्याल गरी बसिरहेकोमा हालसम्म पनि विपक्षी निवेदकमध्ये गोवर्धनलाल नकर्मीले कहिल्यै पनि बुबाको दायित्व निभाउनुभएको छैन भने आज सम्मानित अदालतबाट फैसला भई पाउने ठहर भएको विषयमा समेत विभिन्न कारण खडा गरी कार्यान्वयनमा बाधा पुर्‍याई हामीले जितिसकेको मुद्दालाई यथास्थितिमा राख्न विपक्षीहरू गलत मनसायले सफा हात नलिई यस सम्मानित अदालतमा प्रवेश गरेबाट प्रस्ट भएको छ । विपक्षी सरहकै अंशियारहरूमध्ये महेन्द्रलाल नकर्मी, भइरवलाल नकर्मीसमेत तथा निजहरूका हक खाने हकदारसमेतले अदालतका फैसलाहरू स्वीकार गरिसकेका छन् । हाम्रो कानूनले “ऐनमा हदम्याद नलेखिएको कुरामा जहिलेसुकै नालिस दिए पनि लाग्न सक्छ” भन्ने व्यवस्था अ.बं. ३६ नं. मा गरेको पाइन्छ । उक्त तहसिल शाखामा एकाघरकी आमाले संरक्षिका भई मुद्दा गरी अन्तिम भएपश्चात् संरक्षिकामा नै मुद्दा गरिरहेको अवस्था छ । उक्त मुद्दामा निरन्तर छोरी सृष्टिनाको पनि प्रतिनिधित्व भई नै रहेको अवस्थामा हाल आएर विपक्षीहरूले साबालकले कहिले सकार गर्ने भनी प्रश्न उठाउन मिल्ने होइन । अंश जस्तो मुद्दामा सकार नगर्दा अंश नपाउने भन्ने होइन । सम्मानित अदालतबाट नै फैसला अन्तिम भई अंश भाग पाउने ठहर भई सकेपश्चात् अब आएर विपक्षीको कही कतैको सम्पत्तिमा आघात नपरेको र कुनै प्रकारको साम्पतिक अधिकार कुण्ठित नभएकोले विपक्षीहरूको मनसाय गलत भएको प्रस्ट भएकोले यो रिट निवेदन खारेज गरी न्याय पाउँ भन्ने व्यहोराको सृष्टिना नकर्मी र कमला नकर्मीको सयुक्त लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिलको

अध्ययन भयो ।

रिट निवेदक र प्रत्यर्थी दुवैतर्फबाट कानून व्यवसायी अनुपस्थित रहनुभयो ।

अब रिट निवेदकहरूको मागबमोजिम रिट आदेश जारी हुने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. वादी कमला नकर्मी प्रतिवादी गोवर्द्धनलाल नकर्मीबीच सम्बन्ध विच्छेद हुने र वादी कमला नकर्मीले पेस भएको तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित श्रेस्तामा मिले भिडेको श्री सम्पत्तिमध्येबाट ५ भागको १ भागबाट ४ भागको १ भाग अंश कमला नकर्मी र १ भाग अंश सृष्टिना नकर्मीले बन्डा छुट्याई चलन चलाई लिन पाउने ठहराई सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।८।१६ मा भएको फैसला पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट सदर भएको । उक्त फैसलाको कार्यान्वयनमा काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं ३१ कि.नं. ३६५६ को क्षेत्रफल ५३.३० वर्ग मिटर घर जग्गा-१ र ऐ. ऐ. कि.नं. ३६५४ को क्षेत्रफल ६.५० वर्ग मिटर घर जग्गा-१ समेतका घरजग्गाहरू प्रतिवादीहरूले उपभोग गर्नबाट वञ्चित गरेकाले पुनः चलन गराई पाउँ भनी कमला नकर्मीको निवेदनमा कारवाही चल्दा मुद्दाको दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भएकोले तामेलीमा रहेको । उक्त मुद्दा पुनरावेदन सदर हुने फैसला भएपछि पुनः तामेलीबाट जगाई दिएउपर प्रतिवादीहरू अदालतमा हाजिर भई विपक्षीको फैसला कार्यान्वयनको कार्य तामेलीमा राखीपाउँ भनी निवेदन दिएकोमा अन्तिम भएको फैसलाको कार्यान्वयन पुनरावलोकन गर्ने आधारबाट रोक्न नमिल्ने र सृष्टिना नकर्मी उमेर पुगी निजले फैसला कार्यान्वयनको कारवाहीको क्रममा नागरिकताको प्रतिलिपिसहित उपस्थित भई तारेखमा रहेको देखिँदा कार्यान्वयनको कारवाही तामेलीमा राख्न मिलेन भनी फैसला कार्यान्वयन अधिकारीबाट मिति २०७१।४।११ मा आदेश भएको पाइन्छ । सो आदेशउपर दण्ड सजायको महलको ६१ नं. बमोजिम

इजलाससमक्ष पेस हुँदा तहसिलदारबाट भएको आदेश मिलेकै देखिँदा बदर गर्न मिलेन कानूनबमोजिम गर्नु भनी मिति २०७१।६।३१ मा इजलासबाट आदेश भएकोमा सोउपर अ.बं. १७ नं. को निवेदन पर्दा आदेश मिलेकै देखिँदा कुनै परिवर्तन गरिरहनु परेन कानूनबमोजिम गर्नु भनी मिति २०७१।९।३ मा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट आदेश भएको देखिन्छ । उक्त आदेश बदर गराउन प्रतिवादीहरूले यस अदालतमा प्रस्तुत रिट निवेदन दिएको पाइन्छ ।

३. असाधारण अधिकारक्षेत्रबाट दिइने रिट निवेदन स्वीकारयोग्य हुनका लागि रिट निवेदकहरू सफा हात लिएर आउनु पर्ने हुन्छ । निवेदक मुकुन्दलाल नकर्मीसमेत प्रत्यर्थी कमला नकर्मीसमेत बीच ०६९- WO-०८८५ को उत्प्रेषण रिट निवेदनमा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट रिट निवेदन खारेज हुने ठहरी २०७०।११।२८ मा आदेश भएको पाइन्छ । प्रस्तुत रिटका रिट निवेदकहरूले सम्बन्ध विच्छेद अंश मुद्दाको फैसला कार्यान्वयनमा एक पटक चलन चलाई सकेको घरजग्गामा उपभोग गर्नबाट वञ्चित गरेकाले उक्त घरजग्गाहरू पुनः चलन गराई पाउन कारवाही अगाडि बढाउने क्रममा पुनः प्रस्तुत रिट निवेदन ल्याई कारवाहीमा विलम्ब अवरोध पुर्याउन खोजेको देखिन्छ ।

४. त्यसमा पनि तहतबाट फैसला अन्तिम भइसकेको फैसला कार्यान्वयनलाई स्वीकार नगरी नाबालकहरू साबालक भई आफ्नो हक अधिकार खोज्न कानूनमा स्पष्ट नभएको भनी यी निवेदकहरूले विभिन्न ऐन कानूनको प्रावधानहरूलाई व्याख्या गरी पाउँन सुरु अदालत र पुनरावेदन अदालतबाट जवाफ आएन भनी यस रिटमा माग गरेका छन । जुन कुरा निवेदकहरूले प्रचलनमा रहेका कानूनी व्यवस्थालाई एकरूपता बनाउन व्याख्या गराउने बाहानामा फैसला कार्यान्वयनको कारवाहीलाई अलमल्याउने नियत झल्किन्छ । उक्त प्रचलित विभिन्न कानूनमा छरिएर

रहेका नाबालकहरू साबालक हुने प्रावधानहरू आफ्ना ठाउँमा उपयुक्त भएर नै जिल्ला तथा पुनरावेदन अदालतले कानूनसम्मत काम कारवाही र आदेश गरेको अवस्था छ । तसर्थ रिट निवेदकहरूले उठाएको यस प्रश्नमा प्रस्तुत रिटबाट निरूपण हुनुपर्ने देखिँदैन ।

५. अतः माथि उल्लिखित आधार कारणहरूले गर्दा रिट निवेदकहरूले उठाएको जिज्ञासा र फैसला कार्यान्वयनको कारवाही रोकिएकी असाधारण अधिकारक्षेत्र ग्रहण गरी उत्प्रेषणलगायतका आज्ञा आदेश जारी गरिपाउँ भनी दिएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा मागबमोजिमको आदेश जारी हुने अवस्था नदेखिँदा खारेज हुने ठहर्छ । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय

इजलास अधिकृतः इन्द्रकुमार खड्का
इति संवत् २०७२ साल पुस २३ गते रोज ५ शुभम् ।

निर्णय नं. १६२१

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
फैसला मिति : २०७२।१०।४।२
०६७-CR-०७२३

मुद्दा: जिउ मास्ने बेच्ने

पुनरावेदक / वादी : "ख" कुमारीको जाहेरीले नेपाल
सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : जिल्ला सुनसरी इटहरी
नगरपालिका वडा नं. ४ बस्ने प्रकाश ओझा

- प्रतिवादीको अश्लील गतिशील दृश्य र चित्र खिचिएको एउटी मात्र पीडित नभई नाबालकसमेतका ३।४ जना पीडित रहेका छन् । बरामद चिप्समा प्रमोद श्रेष्ठको समेत तस्वीर रहेको भनी प्रतिवादीले अदालतको बयानमा सनाखत गरेको देखिन्छ । ती नग्न तस्वीर र गतिशील दृश्यहरू पीडितहरूको कब्जामा नभई प्रतिवादीको कब्जामा रहेको यसलाई प्रतिवादीले जहिले पनि सार्वजनिक गर्न सक्ने अवस्था हुन्छ । उक्त दृश्य र तस्वीरहरूको माध्यमबाट प्रतिवादीले पीडितहरूउपर नियन्त्रण राख्ने र निजहरूलाई आफ्नो इच्छानुसार काम गर्न जहिले पनि बाध्य गर्न सक्ने देखिन्छ भने पीडितहरू पनि आफ्नो बेइज्जत हुने डरले प्रतिवादीको दासत्वदेखि यौनशोषणसमेतका अनुचित

कुराहरू स्वीकार गर्न बाध्य हुने देखिन्छ । त्यो चिप्स फलपी आदि हराएको कुरा सिर्फ सजायसँग सम्बन्धित कुरा हुन आउने ।

(प्रकरण नं. २१)

- पीडितको जाहेरी दर्खास्त र प्रमाणित बयान तथा प्रतिवादीको मौकाको र अदालतको बयान र बरामद तस्वीरहरूको अध्ययनबाट प्रतिवादीले अश्लील तस्वीर खिच्ने कार्यलाई पेसा नै बनाएको देखिन्छ । नाबालकसमेतको नग्न तस्वीर खिच्नु र संग्रह गर्नुपर्ने प्रयोजन पीडितहरूलाई अनुचित प्रभावमा पार्नु, यौन पेसामा संलग्न गराउनु र अश्लील चलचित्र बनाउनुसमेतका कार्य गर्नुबाहेक अरु हुने कुराको अनुमान गर्न सकिँदैन । पीडितसमेतको लागि प्रतिवादी बाहिरी व्यक्ति हुन् । पीडितसमेतको गोप्य अंगहरू प्रतिवादीले हेर्न मिल्दैन । प्रतिवादीले सो हेरेका र त्यसलाई सुरक्षित तवरले चिप्समा राख्ने कामबाट त्यो कुरा गोप्य रहेन । पीडितसमेतको नांगा तस्वीरहरू कस्तो हुन्छ भनी हेर्नको लागि खिचेको र संग्रह गरेको भन्ने हक प्रतिवादीलाई छैन । आज एउटी पछि दुइटी गर्दागर्दै सयौंको फोटो कस्तो हुन्छ भनी खिच्ने काम अनैतिक र अश्लील हुन्छ । यो पेसा नै हुन जाने ।

(प्रकरण नं. २२)

- नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानले २०४० सालमा प्रकाशन गरेको नेपाली बृहत् शब्दकोषको प्रथम संस्करणमा वेश्यावृत्तिको अर्थ पैसाका लागि परपुरुषसँग यौन सम्पर्क राख्ने पेसा, परपुरुषसँग सहवास गरेर पैसा कमाउने वृत्ति भनी उल्लेख भएको पाइन्छ । यो भनेको

गैरकानूनी र अश्लील यौनकार्यसमेत गर्ने र सोबापत पैसा लिने पेसा हो । सामाजिक सदाचार र नैतिकता विरुद्धको यो कार्यमा मानिस किनबेचको वस्तु हुन पुगेकोले नै जिउ मार्स्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ ले यसलाई कसुर भनी परिभाषित गर्नु परेको हो । सोही नेपाली बृहत् शब्दकोषमा मास्-नु शब्दको एउटा अर्थ 'खर्च गर्नु, समाप्त पार्नु, सिध्याउनु' र अर्को अर्थ 'दास बनाउनु, कमारो तुल्याउनु' समेत रहेको छ । वेश्यावृत्ति मानव शोषण अर्थात् जिउ मार्स्ने कार्य मानिने ।

(प्रकरण नं. २३)

- पीडित भनेको जाहेरवालीसमेतका केटीहरू देखिन्छन । ती तस्वीरमा पीडितहरूको कुनै नियन्त्रण छैन । ती तस्वीरहरू खिच्ने क्रममा जाहेरवालीसँग प्रतिवादीले पटकपटक यौन सम्पर्कसमेत गरेका छन् । प्रतिवादी निर्देशित टेली सिरियलमा जाहेरवालीसमेतले कलाकार भई खेलेको र सोबापत पैसा लिएको देखिन्छ । ती कार्यहरू थप चलचित्र बनाउने सन्दर्भमा भएको कुरा पीडितको कागजबाट खुल्छ । वेश्या पेसारत महिलालाई पैसा दिएर धमाधम सम्भोग गरेको भन्ने कार्यमा मात्र वेश्यावृत्तिलाई सीमित गर्दा आधुनिक प्रविधिबाट हुने यस्ता अश्लील कार्यको रोकथाम हुन नसक्ला । जसरी एउटा वेश्या विभिन्न हाउभाउ र आफ्नो यौनांग देखाएर ग्राहक आकर्षित गर्न बाध्य हुन पुग्छे ठीक त्यही कुरा यी तस्वीर र गतिशील चित्रहरूलाई इन्टरनेटमा राखेर अदृश्य र दृश्य दर्शकलाई आकर्षित गर्ने काम हुन्छ । जसरी प्रत्यक्ष सम्भोग गर्ने वेश्याले आएको

पैसाको केही अंश आफूले पाउँछे र बाँकी कोठीवालीले र दलाल आदिले पाउँछन् त्यसैगरी यी चलचित्र राख्नेसमेतलाई पैसा प्राप्त हुने र त्यसबाट निज पोर्नस्टारसमेतले पैसा पाउने देखिन्छ । वेश्यावृत्ति नेपालमा अवैध मानिएकोले अरू मुलुकमा झैं यस्तो तस्वीर राख्ने कार्यले उन्मुक्ति पाउने अवस्था नरहने ।

(प्रकरण नं. २४)

- पीडितसमेतको तस्वीर संग्रहित चिप्स हराउँदा प्रतिवादी चिन्तित रहेका सो चिन्तालाई निजले व्यक्त गरेका र खिचेका तस्वीरहरू नष्ट गर्न पनि लोभ लागेको थियो भनी प्रतिवादीको मौकाको बयानमा उल्लेख भएको व्यहोरासमेतबाट यौनक्रीडारत अवस्थामा तथा स्त्री अङ्गहरू प्रदर्शन गर्ने गरी फोटो खिच्नु पर्ने र त्यसलाई चिनी क्यामराको चिप्समा संग्रह गरी राख्नुपर्नेसम्मको कारण निजले खुलाउन सकेको पाइँदैन । यी दृश्यहरू व्यक्तिगत प्रयोजनमा आउन नसक्ने प्रकृतिका देखिँदा आफूसँग यौन सम्पर्क राखी खिचेको फोटाबाट अश्लील चलचित्र बनाई बिक्री गर्ने प्रतिवादीको योजना रहेको, अनुचित प्रभावमा पारी पीडितसँग शारीरिक सम्पर्क राख्ने, चलचित्र खिच्ने तथा स्त्री जातिको यौन अंगको प्रदर्शन गरी आर्थिक लाभ लिनको लागि गरेको कार्यलाई वेश्यावृत्तिमा लगाएको मान्नुपर्ने हुन्छ भनी अभियोगपत्रमा उल्लेख भएको व्यहोरा बडो तार्किक छ । नाबालकसमेतको नग्न तस्वीर खिचेकोलाई समेत तल्ला अदालतले कानून छैन भनेर गरेको फैसलाले पीडितको पीडालाई अनुभूत गरेको

देखिएन । कानून र न्यायलाई असहाय बनाएको देखियो । कानून र न्याय कहिल्यै असहाय हुँदैनन् । त्यसलाई जीवन्त बनाउने न्यायाधीश असहाय भएमा मात्र कानून र न्याय असहाय हुन पुग्न देखिन आउने ।

(प्रकरण नं. २५)

पुनरावेदक / वादीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता ज्ञानप्रसाद भुसाल
प्रत्यर्थी / प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता परशुराम कोइराला
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :
■ जिउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को प्रस्तावना, दफा ३, दफा ४

सुरु तहमा फैसला गर्ने :

माननीय न्यायाधीश श्री शेखरप्रसाद पौडेल

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा. न्यायाधीश श्री भूपध्वज अधिकारी

मा. न्यायाधीश श्री जनार्दनबहादुर खड्का

फैसला

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय : पुनरावेदन अदालत, बिराटनगरबाट मिति २०६६।३।३१ मा भएको फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा (१) बमोजिम मुद्दा दोहोर्याई हेरिपाउँ निवेदनमा निस्सा प्रदान भई पुनरावेदन दायरीमा दर्ता भई पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ ।

प्रतिवादी प्रकाश ओझा गायक र कान्तिपुर टी.भी. मा काम गर्ने कलाकार हुन् । निजको इटहरीमा मदानी समूह नामक अफिस छ । निजलाई मैले सानै

उमेरदेखि चिनेकोले दाइ भन्ने गर्दथे । २०५९ सालमा मेरो उमेर १५ वर्षको हुँदा तिहारमा भाइटीका गरी निजले मलाई बहिनीसमेत बनाएका थिए । यसरी मसँग नाता सम्बन्ध बनाई मेरो परिवारका सबैलाई विश्वासमा पारी मलगायत ४/५ जनालाई टी.भी. मा काम लगाई दिन भनी काठमाडौंमा लगी डेरामा राखी सोही डेराको एउटा कोठामा आफू पनि बस्ने गरेका थिए । केही समयपछि निजले आफ्नो मदानी समूहको अफिसमा फोटो खिचन बोलाई "मैले, तैले थाहा नपाउने गरी तैले नुहाउन लागेको समयमा नाङ्गो फोटो खिचेको छु" भनी मलाई विभिन्न डर धाक धम्की दिई मसँग अनैतिक सम्बन्ध राख्न थाले । त्यसपछि धरान घोपा क्याम्पमा कान्तिपुर टेलिभिजनका ठूला मान्छेहरू आउँछन् तैले हाँसी खुसी कुरा गर्नुपर्छ, तेरो भाग्य बन्छ भनी मलाई झुक्याई धरान घोपा क्याम्प बि.पि. अस्पतालको कम्पाउन्डको "जिएट" भन्ने घरको अन्तिम तलामा लगी मसँग जबरजस्ती शारीरिक सम्पर्क राखी मैले थाहा नपाउने गरी विभिन्न तस्वीरहरू पनि खिचिएको रहेछ । सो घटनापछि निजले मलाई उक्त नग्न तस्वीरहरू देखाउँदै बल्याकमेल गरी अनुचित प्रभावमा पारी इटहरी र धरानमा पटक-पटक भने जस्तो र चाहे जस्तो स्टाइलमा फोटो खिचन बाध्य गराउँदै आफू पनि नग्न भई लगातार २ वर्षदेखि विभिन्न प्रकारका अप्राकृतिक मैथुन गर्न लगाई शारीरिक सम्बन्धसमेत राख्दै हाल आएर "तेरो साथीहरूलाई पनि लिएर आइज होइन भने तेरो फोटो देखाई बेइज्जत गर्छु" भनी भन्न थालेको र गत असोज महिनामा मेरो वर्ष १२ की बहिनी "क" कुमारीलाई पनि धरान घोपा क्याम्पमा मेरै अगाडि नाङ्गो पारी मलाईसमेत बाध्य गराई नग्न तस्वीर खिचे । निजले मेरो बहिनीसँग शारीरिक सम्बन्ध राख्छु भनी भन्दा मैले मलाई जे गर्नु छ गर् मेरी नाबालक बहिनीलाई नबिगार भनी रूँदै भन्दासमेत विभिन्न धम्की दिन थाले । छिमेकी दिदी सुधा (परिवर्तित नाम) ले मेरो नाङ्गो तस्वीर भेटेको भन्नु भएको र निजले

मलगायत अन्य थुप्रै केटीहरूको त्यस्तो चित्र खिची बाध्य पारी वेश्यावृत्तिमा लगाई आफूले पनि शारीरिक सम्बन्ध राख्ने र सोबाट पैसा कमाउने कार्य गरी आएको हुँदा निज प्रकाश ओझालाई जिउ मास्ने बेच्ने कानूनबमोजिम कारवाही गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको वर्ष १७ की "ख" कुमारीको मिति २०६१।१०।२८ को जाहेरी दरखास्त ।

मलाई देखाइएको जाहेरीलगायतका मिसिल संलग्न कागजहरू पढी बाची सुनाउँदा सुनी पाएँ । यो जाहेरी मैले नै दिएको हुँ । जाहेरीमा गरेको दस्तखतसमेत मेरै हो । देखाउँदा देखी चिनी सनाखतसमेत गरी दिएको छु । प्रतिवादी प्रकाश ओझासँग मेरो पूर्व चिनजान थियो, रिसइवी केही थिएन । मैले सानै उमेरदेखि चिनेको र २०५९ सालदेखि तिहारमा समेत भाइटीका लगाई दिएको प्रकाश ओझालाई दाजु मान्दै आएको मेरो परिवारका सबैलाई विश्वासमा पारी मलगायत ४/५ जनालाई टी.भी. मा काम लगाई दिन भनी काठमाडौंमा लगी डेरामा राखी सोही डेराको एउटा कोठामा आफू पनि बस्ने गरेका थिए । केही समयपछि म इटहरीमा हुँदा निजले आफ्नो मदानी समूहको अफिसमा फोटो खिचन बोलाई उसको अफिसमा जाँदा तैले थाहा नपाउने गरी नुहाउन लागेको समयमा नाङ्गो फोटोहरू खिचेको मलाई शारीरिक सम्पर्क राख्न दे नत्र तेरो बेइज्जतसमेत गरिदिन्छु भनी मलाई विभिन्न डर धाक धम्की दिएपछि शारीरिक सम्पर्क राख्न दिएर आफ्नो अस्मिता बचाउँछु भनी निजसँग मैले शारीरिक सम्पर्क राख्न थाले । मलाई निजले बेला बेलामा धम्की दिँदै बोलाउने गर्न थाले । म आफू दोधारमा पुगें । उसले बोलाएको ठाउँमा नगए फोटोहरू सार्वजनिक गरी दिने हो कि भन्ने डरले म उसले बोलाएको ठाउँमा जान थालें । मिति यकिन भएन २०६१ सालको असोज महिनामा निजले मलाई धरान घोपा क्याम्पमा कान्तिपुर टेलिभिजनका ठूला मानिसहरू तिम्रो अन्तर्वार्ता लिन आउँदैछन् तैले हाँसी खुसी कुरा गर्नुपर्छ राम्रोसँग अन्तर्वार्ता दिएपछि पास

भए तिम्रो भाग्य चम्किन्छ भनी झुठो आश्वासन दिई झुक्याई धरान घोषा क्याम्पमा बि.पी. अस्पतालको कम्पाउन्डको जिएट घरको अन्तिम तल्लामा लगी मसँग पुनः शारीरिक सम्पर्क राखी मैले थाहा नपाउने गरी शारीरिक सम्पर्क राखेका विभिन्न तस्वीरहरू निजले क्यामराबाट खिचेका रहेछन् । सो घटनापछि निज प्रकाश ओझाले मलाई मैले थाहा पाइनपाई खिचेका मेरा नाङ्गा तस्वीरहरू देखाउँदै बल्याकमेल गरी इटहरी र धरानमा पटकपटक निजले भने जस्तो र चाहे जस्तो स्टाइलमा फोटो खिचन बाध्य गराउँदै निज आफू पनि नग्न भई मलाई विभिन्न प्रकारका अप्राकृतिक मैथुन गर्न लगाई अनुचित प्रभावमा पारी मसँग यौन सम्बन्ध राख्दै हाल आएर तेरा साथीहरू तथा तेरो बैनी “क” कुमारीलाई पनि लिएर आइज होइन भने तेरो फोटो देखाई बेइज्जत गर्छु भन्न थाले । असोज महिनामै हो निजले बैनीलाई पनि घोषामा लिएर आउनु नत्र तिम्रो फोटो सार्वजनिक गराउँछु भने डर धाक धम्की दिए । बैनी “क” कुमारीलाई साथमा लिई घोषा क्याम्पमा पहिलेकै जिएट भन्ने भवनमा जाँदा त्यहाँ पनि प्रकाश ओझाले बहिनी “क” कुमारीलाई जबरजस्ती नाङ्गो बनाई मलाईसमेत नाङ्गो हुन बाध्य गराई मेरो तथा बहिनीको नाङ्गो तस्वीरहरू खिचे । सोपश्चात निजले मेरी बहिनी “क” कुमारीसँग शारीरिक सम्बन्ध राख्छु भन्दा मैले बरु मलाई जे गर्नु छ गर् तर मेरी नाबालक बहिनीलाई नबिगार भनेपछि निजले बहिनीसँग शारीरिक सम्पर्क राखेनन् तर नाङ्गा तस्वीरहरू खिचन पछि परेनन् । हाल आएर छिमेकी दिदी सुधाले मेरो नाङ्गो तस्वीरहरू फेला पारेको कुरा मलाई सुनाएपछि अब मैले यसरी चुप लागेर बस्नु हुन्न प्रकाशले जस्तो सुकै धाक धम्की दिए पनि भएको यथार्थ कुरो प्रहरीमा खबर गर्नुपर्छ भनी म प्रकाश ओझाका विरुद्धमा उपस्थित भई जाहेरी गरेकी छु । मलाई निज प्रकाश ओझाले विभिन्न आश्वासन दिई झुठो सपना देखाई मेरा नाङ्गा तस्वीरहरू खिचन

बाध्य बनाई विभिन्न अप्राकृतिक यौनशोषण गरी मेरा नाङ्गा तस्वीरहरूबाट नाजायज फाइदा उठाई मलाई वेश्यावृत्तिमा लगाई सोबाट आफूले पैसा कमाउने घृणित एवम् जघन्य अपराध गरेका हुन् । निज प्रकाश ओझाले मलाई विगत २ वर्षदेखि म तिमीलाई कान्तिपुर टी.भी. मा फिल्म खेलाई दिन्छु । फिल्म खेल्नका लागि केही नाङ्गा तस्वीरहरू पनि आवश्यक पर्ने हुँदा तिमीले नाङ्गा तस्वीर खिचाउनु पर्छ भनी झुक्याई ललाई फकाई पछि हिरोनी बनाई दिने जस्ता प्रलोभन देखाई बेला बेलामा मेरा साथीहरूसँग समेत तिमीले यौन सम्पर्क राख्नुपर्छ भनी मेरो नाङ्गा तस्वीरहरूबाट अश्लील चलचित्र निकाल्ने योजना बनाई सोबाट निजले पैसा कमाउनेसम्मको कार्य गर्न पुगे । मेरा नाङ्गा तस्वीरहरू खिचन तथा यौन शोषण गर्नमा प्रकाश ओझाबाहेक अन्य कोही कसैको संलग्नता भएको मलाई थाहा भएन । अरुको पनि संलग्नता भए निज प्रकाशबाटै खुलाई पाऊँ । सुधाले जाहेरीसाथ दाखिला गरेको सिडी, चिप्स र फलपीहरूमा भएका तस्वीरहरूमध्ये स्थिर फोटोहरू इटहरी बस्ने सम्झना र सुधाको छोरी मुना (परिवर्तित नाम) का हुन् । मुभिङ्ग फोटोहरूमा देखाइएका यौनक्रियारत फोटोहरूमा मेरो फोटो देखिएको छ । यौन क्रीडारत फोटोमा देखिएको पुरुष प्रतिवादी प्रकाश ओझा हुन् । स्नानकक्षमा नुहाइरहेको तस्वीर मेरो हो । यी तस्वीरहरू मेरो इच्छा विरुद्ध प्रकाशन गरेका तथा गर्न लागेका तस्वीरहरू हुन् । हेरी चिनी सनाखतसमेत गरी दिएँ । प्रतिवादी प्रकाश ओझाले मेरो र मेरो बहिनी “क” कुमारीको बाहेक अन्य केटीहरूको पनि नाङ्गा तस्वीर खिचेको मलाई थाहा थिएन । आज मलाई देखाउँदा मुना, सोना (परिवर्तित नाम) समेतको खिचेका रहेछन् भन्नेसमेत व्यहोराको “ख” कुमारीको अनुसन्धानको क्रममा सुनसरी जिल्ला अदालतबाट भएको मिति २०६१।१०।२९ को प्रमाणित बयान कागज ।

जाहेरवाली सुधाले आफ्नो जाहेरीसाथ पेस

गरेकी चिप्स, फलपी तथा सिडीभिन्नका दृश्यहरू मलाई स्क्रीनमा देखाउँदा देखी चिनेँ । उक्त तस्वीरहरूमध्ये स्थिर फोटोहरू “ख” कुमारी, सोना र मुनाका हुन् । मुभिङ्ग फोटोहरूमा एउटा फोटो “ख” कुमारीको बहिनी “क” कुमारीको हो । अप्राकृतिक मैथुन गराएको केटी “ख” कुमारी नै हो । यौन क्रीडारत पुरुष व्यक्ति (अनुहार नदेखिएको) तथा अप्राकृतिक मैथुन गराउने पुरुष व्यक्ति म हुँ । ती दृश्यहरू मैले मेरो चाइनिज क्यामराबाट खिचेको हुँ । सिडी, चिप्स, फलपीमध्ये चिप्स मात्र मेरो हो । निलो रातो रंगको थियो यही नै हो । १२८ लेखिएको छ । सो चिप्स पौष महिनामा हराएको थियो । अन्य सिडी फलपीहरू मेरो होइन, को कस्को हो थाहा भएन । यो चिप्स नयाँ प्रविधिको चाइनिज क्यामराको एक प्रकारको रिल हो । यसभित्र खिचिएका फोटो संग्रह हुने गर्दछ र त्यसबाट आफूले चाहेको बेला फोटोहरू निकाल्न सकिन्छ । चिप्सको मूल्य नेपाली बजारमा पैंतिस सयदेखि चार हजारसम्म पर्छ । विभिन्न डर, धाक र धम्की दिई मदानी समूहको अफिसमा पहिला पटक र त्यसपछि प्रकाश पौडेलको डेरा कोठा धरान घोपाको जि.एटको तेस्रो तलाको कोठामा “ख” कुमारी तथा निजको बहिनी “क” कुमारीको विभिन्न स्टाइलका नाङ्गा तथा यौन क्रीडारत फोटोहरू र मुख मैथुनसमेत गराएका फोटाहरू मैले नै आफ्ना डिजिटल क्यामराबाट खिचेको हुँ । प्रकाश पौडेलको डेरामा केटी लगेको कुरा प्रकाश पौडेललाई थाहा हुँदैन थियो । देखाएको चिप्स तथा सी.डी. मैले खिचेको र यौनक्रीडा गर्ने म नै छु । सो चिप्स र सी.डी. पछि के कहाँ हरायो खोजेँ भेटिएन । उक्त चिप्स सुधाले फेला पारिछन् । निजको छोरी मुनाको समेत फोटाहरू खिचेको थिएँ । “ख” कुमारी, “क” कुमारी तथा मुनाको अश्लील नाङ्गा तस्वीरहरू म एकलैले खिचेको हो । जाहेरवाली “ख” कुमारीसँग मेरो विगत ४/५ वर्ष अगाडिदेखि चिनजान हुँदै आएको हो । हाम्रो इटहरीमा मदानी समूह नामक अफिस छ । सो समूहको एउटा

जिम्मेवार व्यक्ति म पनि छु । सो समूहद्वारा निर्माण र प्रदर्शन गरिने नाटक, टेलीसिरियल र म्युजिक भिडियोहरूमा निज जाहेरवाली “ख” कुमारीले पनि पारिश्रमिक लिएर अभिनय गर्दै आएकी हुन् । निजसँग मेरो कलाकारको नाता हो । विभिन्न नाटक टेली सिरियल र म्युजिक भिडियोमा हामीसँगै अभिनय गर्दै जाँदा पहिलो पटक २०६१ सालको भदौ महिनामा हामी दुईबीच सहमतिमा शारीरिक सम्पर्क भएपछि हाम्रो बेला बखतमा भेटघाट हुँदा शारीरिक सम्पर्क पनि हुन थाल्यो । मिति यकिन भएन मदानी समूहको अफिसमा हाम्रो भेट हुँदा तेस्रो पटक शारीरिक सम्पर्क भएपछि मैले सोही ठाउँमा आफूसँग भएको चाइनिज क्यामराले निज “ख” कुमारीको नाङ्गा तस्वीरहरू खिचेको हो । उक्त अश्लील फोटोहरू जबरजस्ती खिचिएको होइन । निजले किन जबरजस्ती खिचिएको भनी जाहेरी तथा बयानमा उल्लेख गरिन् मलाई थाहा भएन । निजसँग दाजु बहिनीको नाता छैन । कलाकारको नाता मात्र हो । मैले “ख” कुमारी, “क” कुमारी, तथा मुनाको गोप्य अंगहरूका अश्लील फोटोहरू क्यामरामा के कस्तो आउँछ भनी फोटो खिची हेर्न सहमतिमा खिचेको हो । प्रलोभनमा पारेको होइन । अश्लील फोटाहरू कहाँ बिक्री गरेको छैन । अन्य कुनै बदनियत थिएन । मैले “ख” कुमारीसमेतका अश्लील फोटाहरू खिची हेरी सकेपछि यो राखी रहनु हुन्न मेटनुपर्छ भन्दा मलाई मेट्ने तरिका नआएको साथै नष्ट गर्न पनि लोभ लागेको हुँदा लुकाई राखेको अवस्थामा के कहाँ कुन मिति समयमा हराएको थियो पछि सुधाले फेला पारी जाहेरीसाथ दाखिला गरेकी हुन् । कुनै डर त्रासमा पारी फोटाहरू खिची ती फोटाहरू बिक्री वितरण गरी पैसा कमाउने उद्देश्य बिल्कुलै होइन ।

जाहेरवाली सुधाको फोटोकपी, लेमिनेसन तथा पि.सि.ओ. अफिस तथा घरमा बारम्बार आउने जाने गर्थे । २०६१ सालको दशैंभन्दा अगाडि मद्दारा निर्देशित कान्तिपुर टेलिभिजनबाट प्रसारित हुने तीते

करेली नामक टेली सिरियलको सुटिङ्गमा मुनाको पनि बोर्डिङ्ग ड्रेसको रोल भएकोले मुना ड्रेसमा नै मदानी समूहको अफिसमा आएको र सुटिङ्ग सकिएपछि घरतिर लागी भोलिपल्टको सुटिङ्गमा पनि ड्रेसमा आई सुटिङ्ग सुरु हुनुभन्दा अगाडि मसँग प्रकाश अंकल मेरो फोटो खिची दिनुहोस् भन्दा मैले म त नाङ्गो फोटोहरू मात्र खिच्दछु भन्दा हुन्छ भनेपछि मैले पहिलो पल्ट मदानी समूहको अफिसमा मुनाको अश्लील फोटोहरू खिचेको हो । त्यसपछि पनि म मुनाको घरको बाटो आउने जाने गर्दा मलाई मुनाले घरमा बोलाई मेरो फेरि फोटो खिची दिने होइन भनी कुरा गर्दा मैले आफूसँग क्यामरा भएको बेला मुनाको अश्लील फोटोहरू खिचेको छु । मैले निजको फोटो खिच्दा जबरजस्ती डर त्रासमा पारी खिचेको होइन एवं धम्की दिई जबरजस्ती करणी गर्न खोजेको र मेरो लिङ्ग देखाउने प्रयास गरेको होइन । नाबालकहरूलाई कुनै पनि गैरकानूनी कार्यमा लगाउन नहुने कुरा मलाई थाहा थियो परेको सजाय भोग्न तयार छु भन्ने व्यहोराको प्रकाश ओझाले प्रहरीसमक्ष गरेको बयान ।

जाहेरवाली “ख” कुमारी र “क” कुमारीसमेतको अश्लील नाङ्गो फोटो खिचेको स्थान वि.पि. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानको जि. ८ भवनको तेस्रो तलाको चौथो कोठामा लागी जबरजस्ती करणी अप्राकृतिक मैथुनसमेत राख्दै गरेको दृश्य क्यामरामा रेकर्ड गरी फोटो खिचिएको, सो कोठामा टाँसिएको तथा भुइँमा ओछ्याइएका तन्ना सिरानीको खोललगायत बरामद गरेको र अफिस इन्चार्ज बन्दना थापाको अफिसको टेबुलमा प्रकाश ओझाले राख्न दिएको चिनी क्यामरा बरामद गरेको छुट्टाछुट्टै बरामदी मुचुल्का ।

म वि.पि. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानले बस्न दिएको क्वार्टर जि. ८ भवनको तेस्रो तलाको चौथो कोठामा बस्ने गरेको थिएँ । प्रकाश ओझा गीत रेकर्डिङ्गको क्रममा धरान आउँदा मसँग भेटघाट गर्ने र रेकर्डिङ्ग गर्दागर्दै रात भए मेरो क्वार्टरमा बस्ने

गर्थे । मैले जान्दा निज सहयोगी राम्रो व्यवहारका मानिस थिए । निज बेला बेलामा मेरो मोटरसाइकल मागेर लाने गर्दथे । सोही मोटरसाइकलको चाबी रहेको चाबी रिङ्गमा मेरो क्वार्टरको चाबी पनि थियो । निज एकलै कहिलेकाहीं क्वार्टरमा आउने जाने गर्थे । निजले आफूसँग केटीहरू पनि छन् भन्ने कुरा गर्दैनथे र मलाई थाहा पनि थिएन । जाहेरवाली “ख” कुमारीलाई चिन्दथे तर थर थाहा थिएन । “क” कुमारीलाई चिन्दिन । “ख” कुमारीलाई मदानी समूहको कलाकारद्वारा कान्तिपुर टेलिभिजनबाट प्रसारित हुने साप्ताहिक टेली व्यङ्ग्य तीते करेली हेर्दादेखि चिनेको हो । निज जाहेरवाली “ख” कुमारी र “क” कुमारीलाई प्रतिवादी प्रकाश ओझाले मेरो कोठामा लागी जबरजस्ती करणी गरेको र मुख मैथुनसमेत गराई विभिन्न अश्लील फोटोहरू खिचेको भन्ने कुरा मलाई थाहा थिएन । हाल सुनी थाहा पाएको हो । जाहेरवालीसमेतको अश्लील फोटोहरू के प्रयोजनको लागि खिचेको हो सो मलाई थाहा भएन भनी प्रकाश पौडेलले गरेको कागज ।

प्रतिवादी प्रकाश ओझासमेत भई खोलेको मदानी समूह इटहरी १ मा भएको संस्थामा कलाकारिताको लागि जाँदा प्रतिवादीसँग चिनजान भएको हो । सोही क्रममा जाहेरवाली “ख” कुमारीसँग चिनजान भएको र “ख” कुमारीले उक्त समूहमा निजकी बहिनी “क” कुमारीलाई लिएर आउने गरेकीले “क” कुमारीलाई समेत चिन्दछु । प्रतिवादीले जाहेरवालीसमेतलाई जबरजस्ती करणी गरेको र नग्न तस्वीरहरू खिचेको भनी जाहेरवाली “ख” कुमारीले मलाई भनेकीले थाहा पाएकी हुँ । प्रतिवादी प्रकाश ओझाले चिनी क्यामेराबाट “ख” कुमारी, “क” कुमारी र मुनाको नग्न तस्वीर तथा “ख” कुमारीलाई करणी गरेको र फलपी, चिप्स सिडीमा रेकर्ड गरिएको फोटोहरू स्क्रीनमा यसै कार्यालयबाट देखाउँदा देखी चिनेँ । सोही तस्वीरहरूसँग “ख” कुमारीलाई जबरजस्ती करणी गरेको अवस्थामा देखिएको केटा मान्छेको फोटोमा

अनुहार नदेखिएको भएपनि शरीर हेर्दा निज प्रतिवादी प्रकाश ओझाको शरीरसँग मिल्ने देखिएको र सो कार्य निज प्रतिवादीले नै गरेकोमा मलाई पूर्ण विश्वास लाग्छ। दृश्यमा देखिएका फोटाहरूले समेत राजीखुसीले नभई डर त्रास एवम् धम्कीका साथ खिचिएको भन्ने कुरा प्रमाणित गर्दछ। प्रतिवादीले गीतहरूको महत्त्वपूर्ण चिप्स हरायो कसैले भेटेको छ कि भन्दै सबैतिर खोजी गरेको तथा चिप्स फेला नपरे बर्बादै हुन्छ भनी आत्तिए जस्तो देखिएको र सुधाले फेला पारेको चिप्स प्रकाशले हराएको चिप्स भएको यकिन हुन आएबाट आफ्नो पोल खुल्ने डरले निजले आत्तिए उक्त चिप्स खोजेको भन्ने कुरा छर्लङ्ग हुन्छ। प्रतिवादीले “ख” कुमारी, “क” कुमारी तथा मुनासमेतका अश्लील फोटाहरू खिची सो फोटाहरूबाट फिल्मसमेत तयार गरी विदेशमा लगी बिक्री वितरण गरी पैसा कमाउने कार्य गर्न लागेको हुनुपर्छ। जाहेरवालीसमेत सोझा केटीहरू हुन्। प्रतिवादीले सीधासाधा केटीहरूलाई ललाई फकाई, झुक्याई विभिन्न प्रलोभनमा पारी निजहरूको नाङ्गा फोटोहरू देखाई बल्याकमेल गर्ने उद्देश्यले खिचेको भन्ने कुरामा मलाई विश्वास लाग्छ भनी रेखा कार्की, रीना बरुवाल, टिकाराम सुवेदीसमेतले गरेको छुट्टाछुट्टै कागज।

बरामदी मुचुल्कामा उल्लिखित सामानहरू देखाउँदा देखेँ हेरेँ। उक्त सामानहरू मैले “ख” कुमारी तथा “क” कुमारीसमेतलाई धरान घोपास्थित जिएट भवनको तेस्रो तल्लाको चौथो कोठामा लगी जबरजस्ती नाङ्गो फोटोहरू खिचेको हो। “ख” कुमारीलाई जबरजस्ती करणी तथा मुख मैथुन गराउँदाका दृश्यहरू मैले क्यामरामा रेकर्ड गरेको छु भनी प्रकाश ओझाले गरेको सनाखत कागज।

“ख” कुमारी र “क” कुमारीलाई कलाकार बनाई दिने तथा फिल्ममा खेलाई दिने झुठ्ठा आश्वासन दिई नाङ्गो फोटोहरू खिची बाध्य पारी डर त्रास देखाई जबरजस्ती करणी र मुख मैथुन गरी अनैतिक कार्यहरू

गरेका र फोटोहरू बिक्री वितरण गरी वेश्यावृत्तिमा लगाई जिउ मार्स्ने बेच्ने कार्य गरेको कुरामा विश्वास लाग्छ भनी प्रकाश सुब्बाले प्रहरीमा गरेको कागज।

प्रतिवादी प्रकाश ओझाले कलाकार बनाई दिने झुठ्ठा आश्वासन दिई “क” कुमारीलगायतका नाबालिकाहरूलाई निजहरूको इच्छा विरुद्ध नाङ्गा तथा अश्लील फोटाहरू खिची आफूले भनेको नमाने प्रकाशन गरी दिने डर त्रास देखाई जबरजस्ती करणी गर्ने मुख मैथुन गर्नेसमेतका घृणित कार्य पैसा कमाउने उद्देश्यले गरेको भन्नेसमेत व्यहोराको खड्ग कोइराला, भानु सुवेदी, दीपेसकुमार श्रेष्ठ, तीर्थ लिम्बु र थमनबहादुर दाहालसमेतले गरेको वस्तुस्थिति मुचुल्का।

जाहेरवाली “ख” कुमारीले मिति २०६९।१०।२८ मा जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा प्रस्तुत गरेको जाहेरी दरखास्तमा आफूलाई प्रतिवादी प्रकाश ओझाले २ वर्षदेखि अनुचित प्रभावमा पारी तेरो नाङ्गो फोटो मसँग छ भनी अनैतिक सम्बन्ध राखेको र धरान घोपा क्याम्पको जिएट बिल्डिङ्गमा कान्तिपुर टी.भी. का मान्छेहरू आउँछन् भनी बोलाई शारीरिक सम्पर्क राखी सोको फोटोसमेत आफूले थाहा नपाउने गरी खिचेको र १२ वर्षकी बहिनी “क” कुमारीलाई पनि घोपा क्याम्पमा बोलाई आफू तथा बहिनीलाई समेत बाध्य बनाई नाङ्गो पारी फोटो खिची विभिन्न ठाउँमा लगी यौनशोषण गरी तथा आफूले थाहा नपाउने गरी खिचेको तस्वीर बेचबिखन गरी पैसा कमाउने जस्ता कार्य गरी जिउ मार्स्ने बेच्ने कार्य गरेको भनी लेखाई दिएको देखिन्छ। त्यस्तै जाहेरवाली “क” कुमारीको अदालतद्वारा प्रमाणित बयानमा पनि प्रतिवादीले नग्न फोटोहरू देखाई डर धाकसमेत दिएको कुरा र विभिन्न मुद्राका नाङ्गा तथा यौनक्रीडारत फोटोहरू सनाखतसमेत गरी दिएको देखिन्छ। मिसिल संलग्न सी.डी. लाई कम्प्युटरमा राखी अवलोकन गर्दा प्रतिवादी प्रकाश ओझाले जाहेरवाली “क” कुमारीसँग विभिन्न मुद्रामा यौनसम्पर्क राखी राखेको गतिशील

फोटोहरू देखिन्छ भने अन्य केही महिलाहरूको स्तन यौनाङ्गलगायतका संवेदनशील अंगहरूलाई अस्वाभाविक र पूर्णरूपले देखाइएका अश्लील फोटोहरू देखिएको छ । यसबाट जाहेरवालीले आफ्नो जाहेरी दरखास्त तथा प्रमाणित बयानमा उल्लेख गरेअनुसार प्रतिवादीले अश्लील चलचित्र बनाउन लागेको पुष्टि भएको छ । जाहेरवाली “क” कुमारीसँग यौनक्रीडारत अवस्थामा खिचेको फोटो आफूले चिनी क्यामरालाई फोटो खिच्ने पोजिसनमा राखी आफू र “ख” कुमारीसमेतलाई क्यामराले कभर गर्ने ठाउँमा राखी यौन सम्पर्कसमेत गरी त्यसको भिडियो चित्र खिचेको तथा सी.डी. मा देखिएको स्थिर नाङ्गा फोटोहरूसमेत आफैँले खिचेको स्वीकार गरी बयान गरिदिएको देखिन्छ । प्रतिवादी प्रकाश ओझाले आफूले ती फोटाहरू व्यक्तिगत प्रयोजनका लागि खिचेको र त्यसबाट आर्थिक उपार्जनको उद्देश्य थिएन भनी आफ्नो बयानमा लेखाएको भए तापनि त्यसरी यौनक्रीडारत अवस्थामा तथा स्त्री अङ्गहरू प्रदर्शन गर्ने गरी फोटो खिच्नुपर्ने र त्यसलाई चिनी क्यामराको चिप्समा संग्रह गरी राख्नुपर्नेसम्मको कारण निजले खुलाउन सकेको पाइँदैन । मिसिल संलग्न सी.डी. मा संकलित स्थिर तथा गतिशील तस्वीरहरू हेर्दा त्यस्ता फोटाहरू व्यक्तिगत प्रयोजनमा आउन नसक्ने प्रकृतिका देखिँदा आफूसँग यौन सम्पर्क राखी खिचेको फोटाबाट अश्लील चलचित्र बनाई बिक्री गर्न प्रतिवादीको योजना रहेको भन्ने जाहेरवालाको भनाई विश्वासयोग्य देखिएको छ । आफूसँग शारीरिक सम्पर्क राखी फोटो खिच्न र अश्लील चलचित्र बनाउन प्रयोग भएको भनिएको कोठाबाट फोटोमा देखिएको पोस्टरहरू तथा तन्नासमेत बरामद भएको देखिन्छ भने प्रतिवादीले उक्त फोटोहरू खिच्दा प्रयोग गरिएको क्यामरासमेत बरामद भएको बरामदी मुचुल्काबाट देखिन्छ । प्रतिवादी प्रकाश ओझाले अनुचित प्रभावमा पारी शारीरिक सम्पर्क राख्ने चलचित्र खिच्ने तथा

स्त्री जातिको यौन अंगको प्रदर्शन गरी आर्थिक लाभ लिनको लागि गरेको कार्यलाई वेश्यावृत्तिमा लगाएको मान्नुपर्ने हुन्छ । उल्लिखित कार्य गर्दा प्रतिवादीले जिउ मास्ने बेच्ने कार्य नियन्त्रण ऐन, २०४३ को दफा ४ को खण्ड (ग) द्वारा निषेधित कसुर गरेको हुँदा सोही ऐनको दफा ८(३) बमोजिम प्रतिवादीलाई सजाय गरिपाउँ भनी प्रतिवादी प्रकाश ओझा विरुद्ध दायर मिति २०६१।११।२६ को अभियोग पत्र ।

म एउटा कलाकार हुँ । चर्चित गायक पनि हुँ । मैले ०५४ सालमा एल्बम निकालेको छु । कान्तिपुर टेलिभिजनको कुशल निर्देशक एवम् कलाकारसमेत हुँ । “ख” कुमारीलाई ०५७ सालदेखि चिन्दछु । अभिनयमा रुचि राख्ने अरु कलाकार आए जस्तै जाहेरवाली पनि मसमक्ष कलाकारिताका लागि आइन् । ०५९।०६।०६ सालमा एल्बम म्युजिक भिडियोमा निजले पनि अभिनय गरेकी छन् । म मदानी समूह टेली सिरियल निर्माणका लागि निजसहित काठमाडौँ गएँ । निज र मबीच सम्बन्ध नजिक हुँदै गयो । यसकारणले साथीहरूबीच मनमुटाव होला जस्तो भएकोले म समूह लिएर इटहरी आई सुटिङ सुरु भयो र त्यहाँ निजको सहमतिमा शारीरिक सम्बन्ध भइसकेको थियो । सांस्कृतिक कार्यक्रममा म हडकड गएको त्यहाँबाट फर्कँदा साथीले क्यामरा दिएको थियो । एकदिन मदानी समूहकै अफिसमा निजसँग यौन सम्पर्क भयो । निजले क्यामरा देखेर फोटो खिच्ने कुरा गरिन् र निजको सहमतिमा नाङ्गा फोटो खिच्ने काम भयो । अफिसमा हामीलाई अप्ठेरो भए घोषा क्याम्पमा जि.८ भवनको तेस्रो तल्लाको चौथो कोठा प्रकाश पौडेलको कोठामा भेटघाट हुने गथ्यो । कहिले यौन सम्पर्क पनि हुन्थ्यो । नाङ्गा तथा यौनसम्बन्धी फोटोहरू टेलिभिजनमा हेर्ने गरेका थियौँ । उसले हामीले पनि यस्तो फोटो खिच्दा कस्तो होला भनी र लौ न त खिचौँ भनी मैले पनि खिचें । पछि घरिघरि घोषा क्याम्पस्थित क्वार्टरमा म एकलै आउन अप्ठेरो हुन्छ बहिनीलाई साथै लिएर आउँछु भनी निजले भन्ने

थाली। मैले नल्याउनु एकलै आउनु भन्ने तर आउँदा उसले बहिनी “क” कुमारीलाई पनि लिएर आई। म उसलाई चिन्थँ। बहिनीलाई किन लिएर आएको भन्दा मैले बहिनीलाई सबै कुरा र फोटोको कुरा पनि भनिसकेको छु फरक पर्दैन भनिन्। पछि म बाहिर निस्केको बेलामा उसले बहिनीलाई अर्धनग्न बनाइसकेकी थिई। मलाई हेर्दै बहिनीलाई अस्तित्व हामीले खिचेको फोटो देखाई दिनु र हाम्रो पनि फोटो खिचिदिनु भनी। मैले फोटो खिचें। मैले “ख” कुमारीलाई जबरजस्ती यौन शोषण गरेको होइन। उक्त फोटोहरू “ख” कुमारीको सहमतिमा खिचेको हुँ। उसँग मैले शारीरिक सम्पर्क गर्न थालेको गत महिनाको भाद्रदेखि मात्र हो तर मैले उसलाई २०५९ सालदेखि गीतको र सिरियलको हिरोइन २०६० सालदेखि बनाएको हो। उसको लुकीछिपी फोटो खिचेको होइन र त्यसलाई बेच्ने उद्देश्य थिएन। अप्राकृतिक मैथुनलगायतको सबै यौन कार्य सहमतिमा भएको हो। रेखा कार्की, रीना बरुवाल, सम्झना पोखरेलसमेतका व्यक्ति र वस्तुस्थिति मुचुल्कामा बस्ने व्यक्तिहरू जाहेरवाला पक्षका मानिस हुन्। फोटोहरू मदानी समूह र प्रकाश पौडेलको कोठामा खिचिएका पोस्टर हुन्। क्यामरा सि.डी. चिप्ससमेत हेर्दै देखें। उक्त कार्य मैले डर त्रास र धाक धम्की देखाई गरेको नभई सहमति र सल्लाहबाट भए गरेका हुन्। अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयानमा भएको सहिष्णुता मेरो हो। सोमा भएको व्यहोरा मेरो हो। लेखी ल्याएको बयानमध्ये एउटा पाना मात्र मलाई पढी सुनाइयो र यही अनुसारको बयान तपाइँको छ भनी मलाई भ्रममा पारी अन्य लेखी ल्याएको कागजमा सहिष्णुता गराई बयान पढ्न दिएनन्। सोमा के के लेखिएको थियो मलाई थाहा भएन। मलाई पढ्न दिएको भए डर त्रास देखाई फोटो खिचिएको सम्बन्धमा लेखिएको बयानमा म सहि गर्दिनथँ। क्यामरा आदि बरामद भएको ठीक हो। यथार्थ कुरा नबुझी सुधाले जाहेरी दिएको र “ख” कुमारीलाई पनि मेरो विरुद्धमा उजुरी दिएकोले

निजको छोरी तथा अन्य चेलीबेटीहरूलाई अदालतमा ल्याएर बेइज्जत नगरियोस् भन्ने उद्देश्यले सुधाले माग गरेबमोजिम चिठी लेखेको हुँ। सिडी चक्कामा भएको लग्ने मानिसको पत्रिका हेर्दै गरेको पहिलो फोटो प्रमोद श्रेष्ठको हो। त्यसपछि पुरुषको नाङ्गो फोटोहरू मेरा हुन् र महिलाहरूको नाङ्गो फोटोहरूमा “ख” कुमारी, मुना र “क” कुमारीको हुन्। ती फोटोहरूमध्ये मुनाको दुवै स्तन देखिने र “क” कुमारी र “ख” कुमारीको नाङ्गो अवस्थामा एउटै बेडमा सुतेको अवस्था मैले खिचेको फोटो हुन। अरू नाङ्गै योनि, लिङ्ग र स्तन देखिने यौनक्रीडा गरेको फोटोहरू मेरो र “ख” कुमारीका हुन्। ती फोटोहरूमध्ये क्यामराले खिचेको चिप्समा भएअनुसार क्रमबद्ध रूपमा सिडी चक्कामा उतारेको छैन भनी प्रतिवादी प्रकाश ओझाले अदालतमा गरेको बयान।

म वि.पि. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानको कर्मचारी हुँ। प्रकाश ओझासँग चिनजान थियो आउने जाने गर्दथ्यो। प्रकाशलाई मेरो कोठाको चाबी दिने गरेको थिएँ। प्रतिवादी प्रकाश ओझा र “ख” कुमारीका बीचको सम्बन्ध राम्रो थियो। निज प्रतिवादी र “ख” कुमारी आफूखुसी विभिन्न ठाउँमा जाने घुम्ने बस्ने सम्बन्धमा पूर्णरूपमा थाहा छैन। तर काठमाडौँ जाँदासँगै बस्ने जाने गर्थे। मिति २०६१।१।१४ गते बरामदी मुचुल्कामा उल्लिखित सामान तन्नासमेत मेरो कोठाबाट बरामद भएको हो। तन्ना मेरो हो। “ख” कुमारीसमेतका केटीहरूलाई वेश्यावृत्तिमा लगाउने मानिस प्रकाश ओझा होइनन्। मसँग उनको सङ्गत हुँदा आचरण राम्रो थियो भनी प्रकाश पौडेलले अदालतमा गरेको बकपत्र।

प्रकाश ओझाले “ख” कुमारी, “क” कुमारीसमेतको नाङ्गो तस्वीर खिची बल्याकमेल गरेको सम्बन्धमा मलाई केही थाहा छैन। पत्रिका पढेर थाहा पाएँ। प्रहरीमा भएको कागजमा सहि गरेको हो। भाइटीका लगाएको भन्ने सुनेको हुँ। अरू मैले

लेखाएको होइन भन्ने वस्तुस्थितिका मानिस तीर्थ लिम्बूको बकपत्र ।

क्यामरा बरामद भएको ठीक हो । बरामदी मुचुल्कामा भएको सहीछाप मेरै हो । मेरो सहमतिमा नै क्यामरा राखेको हो । ती तस्वीरहरू केटीहरूका इच्छा विरुद्ध डर त्रास देखाई प्रलोभनमा पारी प्रकाशन एवम् सार्वजनिक पार्न नै खिचेको हो भनी किटानसाथ म भन्न सक्तिन भनी प्रहरीमा कागज पर्ने बन्दना थापाले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रकाश ओझाले जाहेरवाली “ख” कुमारीलाई निजको इच्छा विरुद्ध यौन सम्पर्क अरुसँग गराएको वेश्यावृत्तिमा लगाएको वा लगाउने प्रयास गरेको मलाई थाहा छैन भनी वस्तुस्थिति मुचुल्काका मानिस खडका कोइरालाले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रकाश ओझाले “क” कुमारी, “ख” कुमारीसमेतको खिचेको नग्न फोटो भनेकै प्रयोजनका लागि खिचिन्छ । सजाउन खिचिएको हैन होला । प्रतिवादीले खिचेको फोटो मैले हेरेको छैन । प्रकाश ओझा ख्याति प्राप्त कलाकार हुन् । पारिश्रमिक लिएर देश विदेशमा कार्यक्रम गर्दै थिए । जाहेरवाली “ख” कुमारी सोझी खालकी राम्रो केटी हुन् । व्यवहार राम्रो थियो भनी टीकाराम सुवेदीले गरेको बकपत्र ।

म मदानी समूहमा संलग्न छु । पहिले जाहेरवाली “ख” कुमारीले भनेर थाहा पाएकी थिएँ । पछि सी.डी. चक्का हेरेर थाहा पाएँ । वेश्यावृत्तिमा लगाउन खिचे जस्तो लाग्छ । फिल्म बनाएर बिक्री गर्न फोटो खिचेको होला जस्तो लाग्छ । प्रहरीमा भएको कागज हेरेँ कागज ठीक छ । प्रकाश ओझाको समूहमा आचरण राम्रै थियो । फोटो खिचेर वेश्यावृत्तिमा लगाउनै खोजेको, फिल्म बनाएर बेच्न खोजेको भन्ने व्यहोराको प्रहरीमा लेखाएको छु भनी रीना बरुवालले गरेको बकपत्र ।

प्रकाश ओझाकै समूहमा “ख” कुमारी काम गर्थिन । यिनीहरूको सुमधुर सम्बन्ध थियो । कामसँगै गर्दथे । सुटिडसँगै जान्थे । प्रकाशले त्यसरी झुक्याई

डर त्रास देखाई वेश्यावृत्तिमा लगाएका हुन् भन्ने कुरा मलाई रत्ति पनि विश्वास लाग्दैन । सो फोटो कहाँ कहिले खिचे मलाई थाहा भएन । शारीरिक सम्बन्ध राखेको उद्देश्य थाहा छैन । प्रकाश विवाहित हुन् भनी दिनेश कार्कीले गरेको बकपत्र ।

प्रकाश ओझाले नै पीडितलाई कला सिकाएको हो । प्रकाश ओझाले कसैलाई पनि वेश्यावृत्तिमा लगाएको लगाउने प्रयास गरेको देखेको छैन । वेश्यावृत्तिमा लगाउने भन्ने कुरा म भन्न सक्तिन । एक आपसमा सेक्सुअल रिलेसन भएको विश्वास छ भनी प्रहरीमा कागज गर्ने प्रकाश सुब्बाले गरेको बकपत्र ।

चिप्स र सी.डी. मा देखाएको “ख” कुमारीका लगायतका तस्वीरहरू “ख” कुमारीको सहमतिले खिचेको हो भनी प्रतिवादीको साक्षी नरेन्द्रमणि पौडेलले गरेको बकपत्र ।

वादी पक्षबाट दायर अभियोगपत्रमा “ख” कुमारी तथा आफ्नो कार्यको परिणाम थाहा नपाउने मुनाको नाङ्गो फोटो खिची व्यापारिक प्रदर्शनमा राख्ने अनुचित प्रभावमा पारी शारीरिक सम्पर्क राख्ने, चलचित्र खिच्ने तथा स्त्री जातिको यौनांगको प्रदर्शन गरी आर्थिक लाभ लिने कार्यलाई वेश्यावृत्ति मान्नुपर्ने भएकाले प्रकाश ओझाले गरेको कार्य जिउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ४(ग) द्वारा निषेधित कसुर गरेको भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । जिउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ४(ग) को व्यवस्था हेर्दा कुनै स्वास्नी मानिसलाई ललाई फकाई वा कुनै प्रलोभन दिई वा झुक्याई वा डर त्रास वा प्रभावमा पारी वा अन्य कुनै तरिकाले वेश्यावृत्तिमा लगाउने कार्यलाई जिउ मास्ने बेच्ने कार्य भनेको छ । कानूनको यस व्यवस्थाले कसैले कुनै स्वास्नी मानिसलाई ललाई फकाई वा अन्य कुनै पनि तरिकाले वेश्यावृत्तिमा लगाउने कार्यलाई जिउ मास्ने बेच्ने अपराध मानेको छ । डा.शंकर श्रेष्ठको कानूनी

शब्दकोषमा आम्दानीको लागि परपुरुषसँग सम्पर्क राख्ने कार्यलाई वेश्यावृत्ति भनिएको छ । बसन्तकुमार शर्माको नेपाली शब्दकोषले यौन सम्पर्कको कमाईलाई वेश्यावृत्ति भनेको छ । Black's Law Dictionary मा वेश्यावृत्ति (prostitution) को सम्बन्धमा The act as practice of engaging in sexual activity for money (eight edition page no. 51) भनी परिभाषित गरिएको देखिन्छ । शब्दकोषमा भएका यी परिभाषालाई हेर्दा आर्थिक लाभका लागि परपुरुषसँग यौन सम्पर्क गर्ने कार्यलाई वेश्यावृत्ति मान्नुपर्ने हुन्छ । “ख” कुमारीसँग शारीरिक सम्पर्क गरी शारीरिक सम्पर्क गरेका फोटोहरू खिचेको, नग्न तस्वीर खिचेको कार्यलाई वेश्यावृत्तिको रूपमा अभियोजित गरिएको अभियोग दाबी कानून र प्रमाणमा आधारित हुनुपर्दछ । आफैँले कल्पना गरेर यी यी कार्यहरू वेश्यावृत्तिभित्र पर्दछन् भनी अभियोजित गर्न सकिन्छ । वादी पक्षबाट यौन सम्पर्क, शारीरिक सम्पर्क गरेका नग्न तस्वीरहरू व्यापारिक प्रदर्शन गरेको भने पनि त्यो प्रमाणद्वारा पुष्टि हुन सकेको देखिँदैन । शारीरिक सम्पर्क गरेको फोटो खिच्नु नग्न तस्वीर खिच्नु जस्ता कार्यहरू पनि वेश्यावृत्तिमा पर्दछन् भनी कानूनले नभनेको कुरालाई हामी जबरजस्ती वेश्यावृत्तिमा पार्न सक्दैनौँ । नयाँ अपराध सृजना गर्ने, नयाँ मानवीय क्रियाकलापलाई अपराध घोषणा गर्ने काम राज्यले संसद्द्वारा गर्ने गर्छ र गर्नुपर्दछ । अदालतले व्याख्याद्वारा नयाँ अपराधको सृजना गर्न सक्दैन । नारीसँगको सहवासको फोटो खिच्नु, अश्लील फोटो खिच्नु जस्तो कार्य हाम्रो धार्मिक सामाजिक मर्यादाविपरीतको कार्य भएकोमा कुनै शंका छैन । त्यो कार्य आधा आकाश ढाकेको महिलाको अस्मितासँग सम्बन्धित छ । त्यसैले यस्ता कार्यहरू बारम्बार समाजमा भइरहने तर कानूनद्वारा नियन्त्रण नगर्ने हो भने यो कलङ्क हुन जान्छ । अदालतले त्यस्ता सामाजिक मर्यादाका कार्यहरूमा केही गर्न नसक्दा Rule of Law

र judiciary को पनि उपहास हुन पुग्दछ । यसलाई समयमै कानून बनाएर नियन्त्रण गर्नुपर्दछ । त्यो बेला आइसकेको छ र अदालतले पनि मुद्दामा उठेका प्रश्नमा व्याख्या गर्दै संसद्लाई कानून बनाउन घच्चचाउनु पर्छ । प्रतिवादी प्रकाश ओझाले “ख” कुमारीसँग शारीरिक सम्पर्क गरी नाङ्गा तस्वीरहरू खिचेको कार्यलाई वेश्यावृत्तिको रूपमा अभियोजित गरिएको वादीको अभियोग दाबी जिउ मार्ने बेच्ने (नियन्त्रण) ऐन २०४३ को दफा ४(ग) भित्र परेको मान्न सकिने कानूनी आधार नदेखिँदा प्रतिवादी प्रकाश ओझाले अभियोगदाबीबाट सफाई पाउने ठहर्छ भन्ने सुनसरी जिल्ला अदालतको मिति २०६३।२।१० को फैसला ।

सुरु अदालतले आर्थिक लाभ लिनको लागि तेस्रो पक्षबाट यौन सम्पर्क राख्न लगाउने कार्यलाई मात्र वेश्यावृत्तिको रूपमा लिएको पाइन्छ । विधायिकाको सो मनसाय थियो भने जिउ मार्ने बेच्ने कार्य नियन्त्रण ऐन, २०४३ को दफा ४ (ग) मा वेश्यावृत्तिमा लगाउने शब्दको सट्टा आर्थिक लाभ लिई यौन सम्पर्क राख्ने वा राख्न लगाउने भन्ने शब्द प्रयोग हुने थियो । तसर्थ विधायिकाले ऐनमा वेश्यावृत्ति शब्द प्रयोग गरी फराकिलो दायरामा ल्याउन खोजेकोमा अदालतबाट संकीर्ण व्याख्या गरिनु हुन्छ । प्रतिवादी प्रकाश ओझामाथि लगाइएको अभियोजन जिउ मार्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ अन्तर्गत नपर्ने भनी अभियोगदाबीबाट सफाई दिएको सुरु सुनसरी जिल्ला अदालतको फैसला बदर गरी अभियोग दाबीबमोजिम प्रतिवादीलाई सजाय गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन अदालत, बिराटनगरमा दायर भएको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा जाहेरवाली “ख” कुमारीको जाहेरी तथा अदालतमा भएको प्रमाणित बयानमा प्रतिवादी प्रकाश ओझाले आफूले थाहा नपाई खिचेको तस्वीर बेचबिखन गरी पैसा कमाउने गरेको भनी लेखाई दिएको, मुभी क्यामराबाट तस्वीर खिचेको कुरा प्रतिवादीले

समेत लेखाई दिएकोसमेतबाट सुरु अदालतको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, बिराटनगरको मिति २०६४।४।१७ को आदेश।

पीडित भनिएकी “ख” कुमारीसमेतलाई कुनै प्रकारको अनैतिक कार्य वा वेश्यावृत्तिमा लगाउने नियतले फोटो खिचेको नभई निजको सहमतिबाट उक्त तस्वीर खिचेको हुँदा अभियोग दाबीअनुसार सजाय हुनुपर्ने होइन भन्ने प्रतिवादी प्रकाश ओझाले अदालतमा इन्कारी बयान गरेको, जिउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ दफा ४(ग) को व्यवस्था हेर्दा कुनै स्वास्नी मानिसलाई ललाई फकाई वा कुनै प्रलोभन दिई वा झुक्याएर डर त्रास वा दबाबमा पारी वा अन्य कुनै प्रकारले वेश्यावृत्तिमा लगाउने कार्यलाई मात्र कानूनले जिउ मास्ने बेच्ने अपराध मानेको छ। त्यस्तै ब्ल्याक्स ल डिक्सनरीले पनि “आर्थिक प्रलोभनका लागि परपुरुषसँग यौनजन्य कार्यलाई वेश्यावृत्ति मान्नुपर्ने हुन्छ” भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ। प्रत्यर्थी प्रतिवादी प्रकाश ओझाले “ख” कुमारीसमेतको केवल तस्वीर खिचेको कार्यलाई नै वेश्यावृत्ति प्रयोजनको लागि नै गरिएको भनी तथ्ययुक्त आधारबाट पुष्टि गर्न सकेको देखिँदैन। दाबी नपुग्ने ठहर्याएको सुरु सुनसरी जिल्ला अदालतको मिति २०६३।२।१० को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुन्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, बिराटनगरको मिति २०६६।३।३१ को फैसला।

पीडित “ख” कुमारीले जाहेरीमा प्रतिवादी प्रकाश ओझाले नियमित २ वर्षदेखि डर, धाक, धम्की र कलाकार बनाउने अनुचित प्रलोभनमा पारी विभिन्न ठाउँमा लगी यौन शोषण गरी थाहा नै नपाउने गरी खिचेका तस्वीर बेचबिखन गरी पैसा कमाउने जस्ता कुकर्म गरी जिउ मास्ने बेच्ने कार्य गरिआएको हुँदा

कारवाही गरिपाउँ भन्ने किटानी जाहेरी दिएको अवस्था विद्यमान छ। प्रतिवादी प्रकाश ओझाले अनुसन्धानको क्रममा बयान गर्दा जाहेरवालीले दाखिला गरेको सिडि, चिप्स फलपीहरू आफ्नो हुन् भनी स्वीकार गरेको, आफू कलाकार भएको र मदानी समूह नामक संस्थामा कार्य गरेको “ख” कुमारीलाई तेस्रो पटक शारीरिक सम्पर्क भएपछि आफूसँग भएको क्यामराले निज “ख” कुमारीको नाङ्गा तस्वीर खिचेको हुँ, मुख मैथुन गरेको हुँ भनी साबिती बयान दिएको र अदालतमा समेत साबित रहेको अवस्था विद्यमान छ। अनुसन्धानको क्रममा कागज गर्नेहरूले प्रतिवादीले अश्लील फोटोहरू खिचेको हो भनी लेखाई दिएको अवस्थासमेतबाट नग्न तस्वीर खिच्ने कार्य वेश्यावृत्ति प्रयोजनका लागि नै गरिएको भन्ने तथ्य पुष्टि गर्न सकेको देखिँदैन भन्ने आधारमा प्रतिवादी प्रकाश ओझालाई अभियोगदाबीबाट सफाई दिएको सुरु फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, बिराटनगरको फैसला बदर गरी अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको मुद्दा दोहोर्याई पाउँको निवेदन।

यसमा सर्वसाधारण जनताको हित संरक्षण गर्न र समाजमा सदाचार कायम राख्ने उद्देश्यका साथ जिउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ बनेको उक्त ऐनको प्रस्तावनाबाट स्पष्ट हुन्छ। प्रतिवादीले पीडित नाबालिकाको मन्जुरी लिएर वा नलिई गैरकानूनी कार्यमा लगाउन हुँदैन भन्ने थाहा पाउँदापाउँदै अश्लील फोटो खिचेको भनी अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष र पीडितको सहमतिमा फोटो खिचेको भनी अदालतसमक्ष बयान गरेबाट अभियोजन दाबीअनुसार आफूले गरेको कार्य कानूनअनुरूप नभएको कुरालाई निजले स्वीकार गरेको पाइन्छ। प्रतिवादीबाट गरिएको कार्य अपराधजन्य रहेको निष्कर्षमा पुगेर पनि जिउ मास्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ४ (ग) को परिभाषाभिन्न नपरेको भनी सजायको व्यवस्था नभएको इंगित गरी मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको १२ नं.

बमोजिम सजाय हुनेतर्फ दृष्टि नदिई गरेको पुनरावेदन अदालत, बिराटनगरको फैसला कानूनको व्याख्या र प्रयोजन साथै अ.बं. १८४ क नं. र प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३ र ५४ बमोजिम प्रमाण मूल्याङ्कनको आधारमा समेत त्रुटिपूर्ण देखिँदा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिदिएको छ भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।१।१९ को आदेश।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री ज्ञानप्रसाद भुसालले पीडित “ख” कुमारीको जाहेरी दरखास्त र प्रमाणित बयानमा प्रतिवादीले निजलाई ललाई फकाई बलात्कार गरेको र नाङ्गो तस्वीर खिची साथीहरूसँग यौन सम्पर्क गर्न भनी वेश्यावृत्तिमा लगाउन खोजेको व्यहोरा उल्लेख छ। अपराधसँग सम्बन्धित सिडी, फलपीहरू मिसिल संलग्न छन्। प्रतिवादी प्रकाश ओझाले आफूलाई करकापमा पारी आफ्नो नग्न तस्वीर खिचेको भनी पीडितले लेखाई दिएको र प्रतिवादी प्रकाश ओझाले अनुसन्धानको क्रममा तथा अदालतमा समेत जाहेरवालीसँग यौनसम्पर्क गरेको र निजको तस्वीर खिचेको कुरा स्वीकार गरी बयान गरेबाट प्रतिवादी प्रकाश ओझाले ती कार्यहरू वेश्यावृत्ति प्रयोजनका लागि नै गरेको भन्ने दाबी प्रमाणित छ। यस अवस्थामा प्रतिवादी प्रकाश ओझालाई अभियोगदाबीबाट सफाई दिएको सुरु जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालत, बिराटनगरको फैसला उल्टी गरी प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो।

प्रत्यर्थी प्रतिवादीका तर्फका उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री परशुराम कोइरालाले यस अदालतबाट दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गर्दा लिएको मुलुकी ऐन, दण्डसजायको महलको १२ नं. को आधार मिलेको छैन। प्रतिवादी प्रकाश ओझाले पीडितको फोटो खिचेको कार्य जिउ मार्स्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन,

२०४३ को दफा ४ (ग) को परिभाषाभित्र पर्ने विषय होइन। प्रतिवादीले पीडितालाई वेश्यावृत्ति प्रयोजनका लागि प्रयोग गरेको भन्ने दाबी प्रमाणित छैन। गोश्वारा बोली प्रयोग गरी दायर अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गर्न नमिल्ने हुँदा सुरु सुनसरी जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालत, बिराटनगरको फैसला सदर कायम गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो।

प्रस्तुत मुद्दाको मिसिलको अध्ययन गरियो।

जाहेरवाली “ख” कुमारीलाई प्रतिवादी प्रकाश ओझाले २ वर्षदेखि अनुचित प्रभावमा पारी तेरो नाङ्गो फोटो मसँग छ भनी अनैतिक सम्बन्ध राखेको र धरान घोषा क्याम्पको जिएट बिल्डिङ्गमा कान्तिपुर टिभीका मान्छेहरू आउँछन् भनी बोलाई शारीरिक सम्पर्क राखी सोको फोटोसमेत थाहा नपाउने गरी खिचेको र निजकी १२ वर्षकी बहिनी “क” कुमारीलाई पनि घोषा क्याम्पमा बोलाई निज तथा बहिनीलाई समेत बाध्य बनाई नाङ्गो पारी फोटो खिची विभिन्न ठाउँमा लगी यौनशोषण गरेको र तस्वीर बेचबिखन गरी पैसा कमाउने उद्देश्यले कार्य गरेको भनी जाहेरवालीले लेखाई दिएको देखिन्छ। जाहेरवाली “क” कुमारीसँग यौनक्रीडारत अवस्थामा खिचेको फोटो आफूले चिनी क्यामरालाई फोटो खिच्ने पोजिसनमा राखी आफू र “ख” कुमारीसमेतलाई क्यामराले कभर गर्ने ठाउँमा राखी यौन सम्पर्कसमेत गरी त्यसको भिडियो चित्र खिचेको तथा सी.डी.मा देखिएको स्थिर नाङ्गा फोटोहरूसमेत आफूले खिचेको स्वीकार गरी प्रतिवादीले बयान गरेको देखिन्छ। मिसिल संलग्न सी.डी.मा संकलित गरिएका स्थिर तथा गतिशील तस्वीरहरू व्यक्तिगत प्रयोजनमा आउन नसक्ने प्रकृतिका देखिँदा आफूसँग यौन सम्पर्क राखी खिचेको फोटोबाट अश्लील चलचित्र बनाई बिक्री गर्ने प्रतिवादीको योजना रहेको भन्ने जाहेरवालाको भनाई विश्वासयोग्य देखिएको छ। प्रतिवादी प्रकाश ओझाले अनुचित प्रभावमा पारी पीडितसँग शारीरिक सम्पर्क राख्ने, चलचित्र खिच्ने तथा स्त्री जातिको

यौन अंगको प्रदर्शन गरी आर्थिक लाभ लिनको लागि गरेको कार्यलाई वेश्यावृत्तिमा लगाएको मान्नुपर्ने हुन्छ । उल्लिखित कार्य गरी प्रतिवादीले जिउ मास्ने बेच्ने कार्य नियन्त्रण ऐन, २०४३ को दफा ४ को खण्ड (ग) द्वारा निषेधित कसुर गरेको हुँदा सोही ऐनको दफा ८(३) बमोजिम प्रतिवादीलाई सजाय गरिपाउँ भनी प्रतिवादी प्रकाश ओझा विरुद्ध मिति २०६१।११।२६ मा अभियोगपत्र दायर भएको देखिन्छ ।

यौन सम्पर्कसमेत गरेका नग्न तस्वीरहरूको प्रतिवादीले व्यापारिक प्रदर्शन गरेको भन्ने तथ्य प्रमाणबाट पुष्टि हुन नसकेको, शारीरिक सम्पर्क गरेकोसमेतको नग्न तस्वीर खिच्नेसमेतका कार्यहरू वेश्यावृत्तिमा पर्ने भनी कानूनले नभनेकोसमेतबाट प्रतिवादीले अभियोगदाबीबाट सफाई पाउने ठहर्छ भन्ने सुनसरी जिल्ला अदालतको मिति २०६३।२।१० को फैसला देखिन्छ । त्यसमा चित्त नबुझाई अभियोग दाबीबमोजिम प्रतिवादीलाई सजाय गरिपाउँ भनी वादी नेपाल सरकारले पुनरावेदन गरेकोमा वेश्यावृत्ति प्रयोजनको लागि नै नग्न तस्वीर खिचेको भनी तथ्ययुक्त आधारबाट पुष्टि गर्न नसकेकोले सुरु सुनसरी जिल्ला अदालतको फैसला सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, बिराटनगरको मिति २०६६।३।३१ को फैसला देखिन्छ । त्यसमा चित्त नबुझाई पुनरावेदन अदालतको फैसला दोहोर्याई हेरिपाउँ भनी वादी नेपाल सरकारले यस अदालतमा निवेदन गरेको अवस्था छ । सर्वसाधारण जनताको हित संरक्षण गर्न र समाजमा सदाचार कायम राख्ने उद्देश्यका साथ जिउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ बनेको उक्त ऐनको प्रस्तावनाबाट स्पष्ट हुन्छ । अभियोजन दाबीअनुसार आफूले गरेको कार्य कानूनअनुरूप नभएको कुरालाई प्रतिवादीले स्वीकार गरेको पाइन्छ । अदालतले आफ्नो इन्साफमा प्रतिवादीबाट गरिएको कार्य अपराधजन्य रहेको निष्कर्षमा पुगेर पनि जिउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ४(ग) को

परिभाषाभिन्न नपरेको भनी सजायको व्यवस्था नभएको इंगित गरी मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको १२ नं. बमोजिम सजाय हुनेतर्फ दृष्टि नदिएको र सो फैसलामा अ.बं. १८४क नं. र प्रमाण ऐन २०३१ को दफा ३ र ५४ को त्रुटि रहेको भनी यस अदालतले दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरेको देखिन्छ ।

अब पुनरावेदन अदालत, बिराटनगरको फैसला मिले नमिलेको के हो र वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्ने नपुग्ने के हो त्यसमा निर्णय दिनुपर्ने भई विचार गर्दा जाहेरवाली र दुई नाबालिकासमेतको पटकपटक अश्लील फोटो खिचेर संग्रह गरेको, क्यामरालाई तस्वीर लिन सक्ने ठाउँमा राखी जाहेरवाली ख कुमारीसँग यौन सम्पर्करत रहेको विभिन्न अप्राकृतिक मैथुनसमेतको नाङ्गा गतिशील र स्थिर फोटोहरू खिचेकोसमेतका अभियोगदाबीको तथ्यमा प्रतिवादीको स्वीकारोक्ति रहेको छ ।

जाहेरवालीबाट आएका देहायको कुरालाई प्रतिवादीले अदालतमा अस्वीकार गरेको देखिन्छ -

- इटहरीमा मदानी समूहको अफिसमा तैले थाहा नपाउने गरी तैले नुहाउन लागेको समयमा नाङ्गो फोटोहरू खिचेको छु तैले मलाई शारीरिक सम्पर्क राख्न देनत्र फोटोहरू सार्वजनिक गरी तेरो बेइज्जत गरिदिन्छु भनी प्रतिवादीले भनेको र नग्न तस्वीरहरू देखाई बल्याकमेल गरी डर धाक धम्की दिएपछि अस्मिता बचाउनका लागि निजसँग शारीरिक सम्पर्क गर्न र उसले बोलाएको ठाउँमा जान बाध्य भएको, प्रतिवादी आफू पनि नग्न भई इटहरी र धरानमा पटकपटक निजले भने जस्तो र चाहे जस्तो स्टाईलमा फोटो खिच्न बाध्य गराएको र मलाई विभिन्न प्रकारका अप्राकृतिक मैथुन गर्न लगाएको,
- २०६१ सालको असोज महिनामा जाहेरवालीलाई धरान घोषा क्याम्पमा

कान्तिपुर टेलिभिजनका ठूला मानिसहरू तिप्रो अन्तर्वार्ता लिन आउँदैछन् हाँसीखुसी राम्रोसँग अन्तरवार्ता दिनु पास भए भाग्य चम्किन्छ भनी प्रतिवादीले झुक्याई लगेको,

- निजले तेरो साथीहरू र बैनीलाई पनि लिएर आउनु भनेकाले बैनी “क” कुमारीलाई साथमा लिई घोषा क्याम्पमा पहिलेकै जिएट भन्ने भवनमा जाँदा त्यहाँ पनि प्रकाश ओझाले बहिनी “क” कुमारीलाई जबरजस्ती नाङ्गो बनाई मलाईसमेत नाङ्गो हुन बाध्य गराई मेरो तथा बहिनीको समेत नाङ्गो तस्वीरहरू खिचे । सोपश्चात् निजले मेरी बहिनी “क” कुमारीसँग शारीरिक सम्बन्ध राख्छु भन्दा नाबालक बहिनीलाई नबिगार भनेपछि निजले बहिनीसँग शारीरिक सम्पर्क राखेनन्,
- प्रकाश ओझाले जाहेरवालीलाई विगत २ वर्षदेखि कान्तिपुर टिभीमा फिल्म खेलाई दिन्छु, त्यसका लागि केही नाङ्गा तस्वीरहरू पनि आवश्यक पर्ने हुँदा नाङ्गा तस्वीर खिचाउनु पर्छ भनी विभिन्न आश्वासन दिई झुठो सपना देखाएका, झुक्याई ललाई फकाई पछि हिरोनी बनाई दिने जस्ता प्रलोभन देखाई बेलाबेलामा मेरा साथीहरूसँग समेत तिमीले यौन सम्पर्क राख्नुपर्छ भनी मेरो नाङ्गा तस्वीरहरूबाट अश्लील चलचित्र निकाल्ने योजना बनाई मलाई वेश्यावृत्तिमा लगाई सोबाट निजले नाजायज फाइदा पैसा कमाउनेसम्मको कार्य गर्न पुगेको ।

२. प्रतिवादीको मौकाको बयानको जवाफ १० मा “ख” कुमारी तथा निजको बहिनी “क” कुमारीको नाङ्गो फोटोहरू विभिन्न डर धाक र धम्की दिई मदानी समूहको अफिसमा पहिला पटक खिचेको र त्यसपछि धरान घोषाको जिएट बिल्डिंगको

तेस्रो तलाको प्रकाश पौडेलको डेरा कोठामा विभिन्न स्टाइलका नाङ्गो यौनक्रीडारत फोटोहरू तथा मुख मैथुनसमेतका फोटोहरू मैले नै आफ्नो डिजिटल क्यामराबाट खिचेको हुँ भन्ने व्यहोरालाई प्रतिवादीले अस्वीकार गरी अदालतमा बयान गरेको अवस्था छ । तर उक्त बयानमा भएको सहिछाप मेरो हो । सो बयानमा भएको व्यहोरा मेरो हो । लेखी ल्याएको बयानमध्ये एउटा पानामात्र मलाई पढी सुनाइयो र यहीअनुसारको तपाईंको बयान छ भनी मलाई भ्रममा पारी अन्य लेखी ल्याएको कागजमा सहिछाप गराएको थियो । उक्त बयान पढ्न दिइएन । सोमा केके लेखिएको थियो मलाई थाहा भएन । मलाई पढ्न दिएको भए डर त्रास देखाई फोटो खिचिएको सम्बन्धमा लेखिएको बयानमा म सही गर्दिनथिएँ ...भनी यी प्रतिवादीले अदालतमा बयान गर्दा मौकाको बयानका सम्बन्धमा उल्लेख गरेको व्यहोरा विचारणीय छ ।

३. प्रतिवादीको मौकाको बयानको प्रमाणिकताको सम्बन्धमा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९ को उपदफा (२) को खण्ड (क)(१) मा सो कुरा व्यक्त गर्दा अभियुक्त सचेत अवस्थामा र आफूले भनेको र गरेको कुरा बुझ्न सक्ने अवस्थामा थियो, (२) निजलाई बाध्य गरी वा निज वा अरु कसैलाई यातना दिई वा यातना दिने धम्की दिई वा निजलाई आफ्नो इच्छा विरुद्ध सो कुरा व्यक्त गर्ने स्थितिमा पारी सो कुरा व्यक्त गरेको होइन, (३) सो अभियोगबारे कुनै सार्वजनिक अधिकारीले गर्ने कारवाहीको सम्बन्धमा यस्तो धम्की वा विश्वास पर्ने आश्वासन दिएको थिएन जसबाट निजले सो कुरा असत्यरूपमा व्यक्त गर्ने सम्भावना थियो र जुन धम्की वा आश्वासन कार्यान्वित गर्न सक्ने अधिकार र शक्ति सो अधिकारीलाई थियो भन्ने कुरा निजले युक्तिसंगतरूपमा विश्वास गरेको थियो भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । यसअनुसार यी प्रतिवादी मौकामा बयान गर्दा सक्षम र स्वतन्त्र नरहेकोलगायतका माथि उल्लिखित अवस्थामा मात्र प्रतिवादीको

मौकाको बयानलाई निज विरुद्ध प्रमाणमा लिन मिल्ने हुँदैन । प्रतिवादीलाई अनुसन्धानकर्ताले भ्रममा पारेको कारणबाट मौकाको बयान प्रतिवादी विरुद्ध प्रमाण नलाग्ने भनी प्रमाण ऐनमा कुनै व्यवस्था रहेको पाइँदैन । प्रतिवादीलाई अनुसन्धानकर्ताले भ्रममा पारेको कारणबाट भएको निजको मौकाको बयान अमान्य हुने जस्ता कुराहरू आफैँमा भ्रमात्मक vague मानिन्छन् । यस्ता भ्रमात्मक प्रावधानबाट कानूनको प्रयोग अनिश्चित हुने हुँदा कानूनमा यस्ता शब्दहरू राखिँदैनन् । प्रहरीले एउटा पाना मात्र सुनाएर अरु यसैअनुरूप छ भनेर प्रतिवादीलाई भ्रममा पारेको भन्ने प्रतिवादीको कथन नै भ्रमपूर्ण छ । प्रहरीले प्रतिवादीलाई भ्रममा पारेको मान्नुभन्दा पहिले यो हेर्न आवश्यक छ कि प्रतिवादी त्यसरी भ्रमित हुने व्यक्ति हुन् वा होइनन् । प्रहरीले प्रतिवादीलाई बयान पढ्न वा सुन्न नदिनुपर्ने कुनै कारण छैन । त्यस्तो भएको भए पढ्न पाउँ अनिमात्र सही गर्छु भनी प्रहरीलाई भन्न प्रतिवादीलाई कुन कुराले रोकेको थियो यसलाई प्रतिवादीले स्पष्ट गर्नुपर्छ । बयान पढ्नुहोस् अनिमात्र सही गर्छु भनी आफूले प्रहरीलाई भनेको तर प्रहरीले नमानेको भन्ने प्रतिवादीको कथन छैन । अतः प्रहरीले प्रतिवादीलाई भ्रममा पारी मौकामा कागज गराएको भन्ने कुरालाई प्रमाणित गर्ने भार प्रतिवादीमा रहने कानूनी व्यवस्थाअनुरूप प्रतिवादीले सो कुरा प्रमाणित गर्न नसकेकोले प्रतिवादीको मौकाको बयान उक्त दफा ९ उपदफा (१) बमोजिम प्रतिवादीका विरुद्ध प्रमाण लाग्ने हुन्छ ।

४. प्रतिवादीको मौकाको बयान राजीखुसीले भएको भन्ने कुराको थप यकिन मिसिल संलग्न अन्य प्रमाणहरूबाट हुन्छ । ती प्रमाण पनि प्रतिवादी विरुद्ध भएमा प्रतिवादीको मौकाको बयान निज विरुद्ध प्रमाणमा लिनुपर्ने हुन्छ ।

५. प्रतिवादीले अदालतमा गरेको बयानमा जाहेरवालीका माथि उल्लिखित व्यहोरालाई

अस्वीकार गर्दै पीडितसमेतको नाङ्गा तस्वीर निजको सहमतिमा खिचेको हुँ प्रलोभनमा पारी वा जबरजस्ती गरी खिचेको होइन भन्ने जिकिर लिएको देखिन्छ । प्रतिवादीको उक्त जिकिरलाई सुरु जिल्ला अदालतले मानेर प्रतिवादीलाई उन्मुक्ति दिएको र पुनरावेदन अदालतले त्यसैलाई सदर गरेको देखिन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालतले सुरु जिल्ला अदालतको फैसला सदर गर्दा खासै निर्णयाधार दिन सकेको देखिँदैन । सुरु जिल्ला अदालतको फैसलामा अभियोगपत्रमा "ख" कुमारीसँग शारीरिक सम्पर्क गर्नु, शारीरिक सम्पर्क गरेको र नग्न तस्वीर खिच्नु जस्ता कार्यहरू वेश्यावृत्तिमा पर्दछन् भनी कानूनले भनेको छैन । नयाँ अपराध सृजना गर्ने र अपराध घोषणा गर्ने काम राज्यले मात्र गर्न सक्दछ र गर्नुपर्दछ । अदालतले व्याख्याद्वारा नयाँ अपराधको सृजना गर्न सक्दैन । यदि गरिन्छ भने त्यो आधुनिक फौजदारी कानूनको सर्वमान्य सिद्धान्तको विपरीत हुन जान्छ । नारीसँगको सहवासको फोटो खिच्नु, अश्लील फोटो खिच्नु जस्ता कार्य हाम्रो धार्मिक र सामाजिक मर्यादाविपरीतका कार्य भएकोमा कुनै शंका छैन । त्यो कार्य आधा आकाश ढोकेको महिलाको अस्मितासँग सम्बन्धित छ । त्यसैले यस्ता कार्यहरू बारम्बार समाजमा भई रहने तर कानूनद्वारा अपराधीकरण गरी नियन्त्रण नगर्ने हो भने मानव जातिका लागि यो कलङ्क हुन जान्छ । अदालतले त्यस्ता सामाजिक मर्यादाका कार्यहरूमा केही गर्न नसक्दा Rule of law र Judiciary को पनि उपहास हुन पुग्दछ । त्यसैले समयमै यसलाई राष्ट्रले संसदद्वारा कानून बनाएर नियन्त्रण गर्नुपर्दछ । त्यो बेला आइसकेको छ र अदालतले पनि आफ्नो अगाडि आएका मुद्दामा उठेका प्रश्नमा व्याख्या गर्दै संसदलाई कानून बनाउन घचघचाउनु पर्दछ भनी उल्लिखित व्यहोराबाट प्रतिवादीबाट भएको यो कामलाई त्यसै उम्कन दिन मिल्दैन भन्ने कुरालाई सुरु जिल्ला अदालतले स्वीकार गरेको देखिन्छ ।

६. सबभन्दा पहिले सहमतिमा खिचिएका नाङ्गा तस्वीरहरूलाई कानूनले अपराध मानेको छैन भन्ने तल्ला अदालतको निष्कर्षमा विचार गरौं। जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. मा मन्जुरी नलिई भन्ने वाक्यांश र त्यसको स्पष्टीकरणको देहाय (क) डर, त्रास, धाक देखाई वा करकाप, अनुचित प्रभाव झुक्यानमा पारी वा जोरजुलुम गरी वा अपहरण गरी वा शरीर बन्धक राखी लिएको मन्जुरीलाई मन्जुरी मानिने छैन भन्नेसमेतको प्रावधानबाट पीडितको सहमति भएमा जबरजस्ती करणीको कसुर नहुने कुरा स्पष्ट छ। तर जिउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ मा पीडितको सहमतिले भएको कार्य कसुर नहुने भन्ने प्रतिरक्षाको व्यवस्था छैन।

७. पीडितको उन्मुक्तिको सम्बन्धमा विद्वान् रिमथ र होगानको क्रिमिनल ल तेह्रौं संस्करणको पृष्ठ २४० र २४१ मा देहायको विचार व्यक्त भएको पाइन्छ: Where the statute is designed for the protection of a certain class of persons it may be construed as excluding by implication the liability of any member of that class who is the victim of the offence, even though that member does in fact aid, abet, counsel or procure the offence. यो उन्मुक्ति... 'women' as well as girls and it may well be that it extends to the offences of procurement of women to be prostitutes ले पाउने भनी एउटा मुद्दा र Congdon 1990 मा it was held that it applied to the prostitute who abets a man who is living off her earnings ले पाउने भनी भएको फैसलाहरू उल्लेख गर्नु भएको देखिन्छ।

८. पीडितको उन्मुक्तिको सिद्धान्तबारे बेलायतको कानून आयोगले (LAW COM No 305) को प्रतिवेदनको 1.57 मा Under the current law, if an offence is enacted to protect a category

of persons and D falls within that category, D cannot be convicted of committing the offence as a secondary party (or of inciting P to commit the offence). This is known as the *Tyrrell* exemption. In *Tyrrell*, P, an adult, had unlawful sexual intercourse with D, a child aged between 13 and 16. It was alleged that D had encouraged P to commit the offence. Despite this, the court held that D could not be liable as a secondary party because the primary offence was intended to protect "victims from themselves". Our scheme preserves and refines the common-law *Tyrrell* exemption.

1.58 We are recommending that D should not be held liable as a secondary party or as a principal offender by virtue of innocent agency if: (1) the principal offence is one that exists for the protection of a particular category of person; (2) D falls within that category; and (3) D is the victim of the principal offence.

उक्त उन्मुक्ति के कस्तो अवस्थामा कस्ताले पाउने भनी सो आयोगले एउटा उदाहरणसमेत दिएको यस्तो छ:

D1 (a 12-year-old girl) and D2 (D1's 15-year-old female friend) encourage P to have sexual intercourse with D1. P subsequently has sexual intercourse with D1 thereby committing the offence of rape of a child under the age of 13. D2, but not D1, would be secondarily liable for P's offence on the basis that D1 would be regarded as the 'victim' of P's offence.

Parliament intended section 5 of the Sexual Offences Act 2003 to protect children under the age of 13 from themselves, as well as from predatory adults. D1 would not be secondarily liable for P's offence even though it was her intention to encourage P to have sexual intercourse with her. By contrast, D2 would be secondarily liable for P's offence on the basis that she was not a 'victim' of the offence and it was her intention that P should have sexual intercourse with D1.

९. उक्त उदाहरण नाबालकको जबरजस्ती करणीसँग सम्बन्धित रहेकोले १५ वर्षकी पीडितकी साथीले उन्मुक्ति पाउन नसकेको देखिन्छ । तर मानव बेचबिखन (human trafficking) अन्तर्गतको वेश्यावृत्तिको पीडित जुनसुकै उमेरकी भएपनि निजको सहमतिको कुनै अर्थ नरहने र प्रतिवादीको *actus reus* मात्र पनि यो कसुरको मूल तत्त्व ingredient हुने गरी यसको निर्माण र त्यैअनुरूप यसको प्रयोग हुँदै आएकोले म राजीखुसीले बेचिन, मासिन, वेश्यावृत्ति गर्न र शोषित हुन चाहेकी वा चाहेको हुँ भनी पीडितले प्रतिवादीलाई उन्मुक्ति दिने र प्रतिवादीले पाउने कुनै गुन्जाइस छैन । जसरी मृतकको हत्या गर्नेले मृतकको सहमतिलाई बचाउको आधार बनाउन सक्ने ठीक त्यही कुरा यसमा लाग्छ । यो ऐनअन्तर्गतको कसुरमा पीडित न मतियार हुन सक्छ न मुख्य कर्ता ।

१०. सुरु जिल्ला अदालतले भने जस्तो साँच्ची नै प्रतिवादीबाट भएको कार्यलाई जिउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ ले नसमेटेको र अभियोगदाबी पुग्दा अदालतबाट नयाँ अपराधको सृजना हुने अवस्था छ वा यसमा कानूनको प्रयोगको प्रश्न मात्र उपस्थित छ, यसमा विचार गर्नु आवश्यक छ ।

११. विद्वान् *Bennion* को पुस्तक *On*

Statutory Interpretation, 4th ed (2002), p 810, section 304, entitled, "Nature of purposive construction" मा "A purposive construction of an enactment is one which gives effect to the legislative purpose by- (a) following the literal meaning of the enactment where that meaning is in accordance with the legislative purpose..., or (b) applying a strained meaning where the literal meaning is not in accordance with the legislative purpose...." भनी कानूनको उद्देश्य सार्थक व्याख्याका बारेमा उल्लेख भएको पाइन्छ । सो सिलसिलामा विद्वान्ले *Kammins Ballrooms Co Ltd v Zenith Investments (Torquay) Ltd* [1971] AC 850 को मुद्दा यो व्याख्याको एक उदाहरण रहेको कुरा उल्लेख गर्दै यो व्याख्याको लागि First, it was possible to determine from a consideration of the provisions of the Act read as a whole precisely what the mischief was that it was the purpose of the Act to remedy; secondly, it was apparent that the draftsman and Parliament had by inadvertence overlooked, and so omitted to deal with, an eventuality that required to be dealt with if the purpose of the Act was to be achieved; and thirdly, it was possible to state with certainty what were the additional words that would have been inserted by the draftsman and approved by Parliament had their attention been drawn to the omission before the Bill passed into law...." भनी उल्लेख गर्नु भएको देखिन्छ ।

१२. उल्लिखित व्यहोराबाट शाब्दिक व्याख्याको आडमा फौजदारी कानूनको प्रयोग नै

गर्न नमिल्ने गरी त्यसलाई निष्क्रिय गर्न नमिल्ने र दण्डहीनताले प्रोत्साहन पाउन नहुने कुरामा अदालत चनाखो हुनु पर्ने हुन्छ । यो सर्वत्र र नेपालमा पनि स्वीकृत कुरा हो ।

१३. नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(१), नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४(४) र नेपालको संविधानको धारा २०(४) को अध्ययनबाट कानूनले नै कसुर कायम गर्ने र कानूनले कसुर नमानेको कामकुरामा कुनै व्यक्ति सजायभागी नहुने देखिन्छ । यस्तै व्यवस्था युरोपिय मानव अधिकार संविदाको धारा ७(१) मा रहेको पाइन्छ । सो सन्दर्भमा विद्वान् Smith and Hogan लिखित Criminal Law - 13th edition मा उक्त धारा ७ को उपधारा (२) *This Article shall not prejudice the trial and punishment of any person for any act or omission which, at the time it was committed, was criminal according to the general principles of law recognized by civilized nations.* बारे युरोपिय अदालतको धारणा यस्तो देखिन्छ:- The Strasbourg Court looks to whether the individual can know from the wording of the relevant provision and, if need be, with the assistance of the courts' interpretation of it, which acts and omissions will make him criminally liable. ... As the court noted in *SW v United Kingdom* 1995: *However clearly drafted a legal provision may be, in any system of law, including criminal law, there is an inevitable element of judicial interpretation. There will always be a need for elucidation of doubtful points and for adaptation to changing circumstances. Indeed, in the United Kingdom, as in the*

other Convention States, the progressive development of the criminal law through judicial law-making is a well-entrenched and necessary part of legal tradition. Art 7 of the Convention cannot be read as outlawing the gradual clarification of the rules of criminal liability through judicial interpretation from case to case, provided that the resultant development is consistent with the essence of the offence and could reasonably be foreseen. भनी जतिसुकै स्पष्ट मसौदायुक्त कानून बनेपनि त्यसमा न्यायिक व्याख्याको महत्त्वपूर्ण स्थान रहने *inevitable element of judicial interpretation*, त्यसका अस्पष्ट बुँदाहरूको स्पष्टता *always be a need for elucidation of doubtful points* र परिवर्तित परिस्थितिअनुरूप कानूनको प्रयोग *and for adaptation to changing circumstances* आवश्यक रहने देखिन्छ । त्यसैगरी न्यायिक विधि निर्माणद्वारा कानूनको प्रगतिशील विकास *the progressive development of the criminal law through judicial law-making* भन्ने कुरा विधि परम्पराको एक सुदृढ र आवश्यक कुरा नै भएको *is a well-entrenched and necessary part of legal tradition* भनी उल्लेख भएको पाइन्छ । अतः कसुरको सार तत्त्वसँग मिल्ने गरी विवेकपूर्ण किसिमले पूर्वानुमान गर्न सकिने कसुरको हकमा मुद्दाको प्रकृतिअनुसार न्यायिक व्याख्याद्वारा फौजदारी कसुरसम्बन्धी दायित्वलाई क्रमशः स्पष्ट पार्ने कार्यलाई धारा ७ ले अवैध मान्दैन *the gradual clarification of the rules of criminal liability through judicial interpretation from case to case, provided that the resultant development is consistent with the essence of the offence and could reasonably be*

foreseen भनी उक्त अदालतले एक कालजयी व्याख्या गरेको देखिन्छ ।

१४. नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ८४, नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा १००(१) र नेपालको संविधानको धारा १२६(१) मा नेपालको न्यायसम्बन्धी अधिकार यो संविधान, अन्य कानून र न्यायका मान्य सिद्धान्तबमोजिम अदालत तथा न्यायिक निकायबाट प्रयोग गरिनेछ भनी भएको व्यवस्थाबाट उल्लिखित न्यायको मान्य सिद्धान्तले संवैधानिक समर्थन पाएको देखिन्छ ।

१५. त्यस आधारमा हेर्दा जिउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को प्रस्तावनामा जिउ मास्ने बेच्ने काममा रोक लगाउन वाञ्छनीय भएकोले भनी ऐन आउनुको कारण उल्लेख छ । उक्त ऐनको दफा ३ “कसैले जिउ मास्ने बेच्ने कार्य गर्नु हुँदैन” भन्ने र दफा ४ “कसैले देहायका कुनै कार्य गरेमा निजले जिउ मास्ने बेच्ने कार्य गरेको मानिनेछः- (ग) कुनै स्वास्थ्यी मानिसलाई ललाई-फकाई वा कुनै प्रलोभन दिई वा झुक्याई वा डर त्रास वा दबाबमा पारी वा अन्य कुनै तरिकाले वेश्यावृत्तिमा लगाउन वा (घ) माथि खण्डहरूमा लेखिएको कुनै कार्य गर्नको लागि परिपञ्च मिलाउने वा त्यस्तो कार्य गर्नमा सहयोग पुर्याउने वा त्यस्तो कार्यमा लाग्न कसैलाई दुरुत्साहन गर्ने वा त्यस्तो कार्य गर्न उद्योग गर्न । “ भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ ।

१६. यसैलाई निरन्तरता दिएको मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को प्रस्तावनामा मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार गर्ने कार्यलाई नियन्त्रण गर्न र त्यस्तो कार्यबाट पीडित व्यक्तिको संरक्षण तथा पुनर्स्थापना गर्नेसम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले भनी उल्लेख भएको पाइन्छ । उक्त ऐनको दफा ३० “खारेजी र बचाउः (१) जिउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ खारेज गरिएको छ । (२) उपदफा (१)

बमोजिमको ऐनअन्तर्गत भए गरेका काम कारवाहीहरू यस ऐनबमोजिम भए गरेका मानिनेछन् । “

१६. पीडितको तस्वीरहरूको बारेमा प्रतिवादीको मौकाको बयानमा मदानी समूहद्वारा निर्माण र प्रदर्शन गरिने नाटक, टेली सिरियल र म्युजिक भिडियोहरूमा जाहेरवाली “ख” कुमारीले पनि पारिश्रमिक लिएर अभिनय गर्दै आएको हुन् ।.. जाहेरवालीसँग मेरो दाजु बहिनीको नाता छैन । कलाकारको नाता मात्र हो । भनी र पीडित मुनाले आफूसँग फोटो खिची दिनुहोस् भन्दा मैले म त नाङ्गो फोटोहरू मात्र खिचिदछु भन्दा मुनाले हुन्छ भनेपछि मैले पहिलोपल्ट मदानी समूहको अफिसमा मुनाको अश्लील फोटोहरू खिचेको हो । त्यसपछि पनि म मुनाको घरको बाटो आउने जाने गर्दा मलाई निजले घरमा बोलाई फेरि फोटो खिची दिने होइन भनी कुरा गर्दा मैले आफूसँग क्यामरा भएको बेला पुनः मुनाको अश्लील फोटोहरू खिचेको छु ...विभिन्न स्टाइलमा नाङ्गा तस्वीरहरू खिची संग्रह गरी राखेको छु । यो चिप्सभित्र खिचिएको फोटो संग्रह हुनेगर्दछ र त्यसबाट आफूले चाहेको बेला फोटोहरू निकाल्न सकिन्छ ... खिचेका तस्वीरहरू नष्ट गर्न पनि लोभ लागेको थियो भनी उल्लेख भएको पाइन्छ ।

१७. प्रतिवादीको अदालतको बयानमा म एउटा कलाकार, चर्चित गायक र कान्तिपुर टेलिभिजनको कुशल निर्देशकसमेत हुँ । मैले ०५४ सालमा एल्बम निकालेको छु ।...अभिनयमा रुचि राख्ने अरू कलाकार आए जस्तै जाहेरवाली पनि मसमक्ष कलाकारिताका लागि आइन् । ०५९/०६० सालमा एल्बम म्युजिक भिडियोमा निजले पनि अभिनय गरेकी छिन् । म मदानी समूह टेली सिरियल निर्माणका लागि निजसहित काठमाडौं गएँ । ...सांस्कृतिक कार्यक्रममा म हडकड गएको त्यहाँबाट फर्कदा साथीले क्यामरा दिएको थियो । ... (जाहेरवालीले) क्यामरा देखेर फोटो खिच्ने कुरा गरिन् र निजको सहमतिमा नाङ्गा

फोटो खिच्ने काम भयो । ...नाङ्गा तथा यौनसम्बन्धी फोटोहरू टेलिभिजनमा हेर्ने गरेका थियौं । उसले हामीले पनि यस्तो फोटो खिच्दा कस्तो होला भनी । लौ न त खिचौं भनी मैले पनि खिचें । घरिघरि घोषा क्याम्पको सो क्वार्टरमा म एकलै आउन अष्टेरो हुन्छ बहिनीलाई साथै लिएर आउँछु भनी निजले भन्न थाली । मैले नल्याउनु एकलै आउनु भने तर आउँदा उसले बहिनी "क" कुमारीलाई पनि लिएर आई । म उसलाई चिन्थे । बहिनीलाई किन लिएर आएको भन्दा मैले बहिनीलाई सबै कुरा र फोटोको कुरा पनि भनिसकेको छु फरक पर्दैन भनिन् । पछि म बाहिर निस्केको बेलामा उसले बहिनीलाई अर्धनग्न बनाइसकेकी थिई । मलाई हेर्दै बहिनीलाई अस्तित्व हामीले खिचेको फोटो देखाई दिनु र हाम्रो पनि फोटो खिचिदिनु भनी । मैले फोटो खिचे । ...उसँग मैले शारीरिक सम्पर्क गर्न थालेको गत महिनाको भाद्रदेखि मात्र हो तर मैले उसलाई गीतको हिरोइन २०५९ साल देखि नै र सिरियलको हिरोइन बनाएको २०६० आश्विनदेखि हो । भनी उल्लेख भएको पाइन्छ ।

१८. प्रतिवादीका यी कुराहरूलाई पीडितहरूले इन्कार गरेका छन् । पीडितहरूले आफ्नो चरित्रमा दाग लाग्ने गरी भनेको कुरा प्रतिवादी विरुद्ध प्रमाण लाग्नेसम्बन्धमा प्रशस्त नजिर बनेका छन् । त्यसमाथि जिउ मार्स्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ६ को उपदफा (१) र (२) मा उजुर गर्ने व्यक्ति बेचबिखन गर्न वा वेश्यावृत्तिमा लगाउन लिएको वा बेचबिखन गरिएको वा वेश्यावृत्तिमा लगाइएको व्यक्ति भएमा त्यस्ताको बयान प्रमाणित गराउन २४ घण्टाभित्र जिल्ला अदालतमा लैजानु पर्ने र सम्बन्धित न्यायाधीशले त्यस्तो बयान पढी बाँची सुनाई निजले भनेबमोजिम लेखिएको भएमा ...प्रमाणित गरी दिनुपर्ने भन्ने शक्तिशाली व्यवस्था रहेको पाइन्छ । उक्त ऐनको दफा ७ को उपदफा (२) मा दफा ६ को उपदफा (२) बमोजिम अदालतद्वारा प्रमाणित बयानमा उल्लिखित

कुरा झुठ्ठा हो भन्ने प्रमाण अभियुक्तले पुर्याउनु पर्नेछ भनी उल्लेख भएअनुसार पीडितको प्रमाणित बयानलाई अन्यथा गर्ने दायित्व प्रतिवादीउपर रहेको छ ।

१९. प्रतिवादीका बयानहरूबाट प्रतिवादी कुशल निर्देशक रहेको र निजले कलाकारहरूलाई अभिनयको भूमिका दिने गरेको सो नाताले प्रतिवादीसमक्ष कलाकारहरू जाने गरेको देखिन्छ । कलाको नशा बेग्लै हुन्छ । यसको आकर्षण glamour लाई रोक्न मुस्किल हुन्छ । भर्खर जवानीमा खुट्टा राख्ने युवा युवतीहरू सफल कलाकार बन्ने प्रबल चाहना राख्छन् । आफूले अभिनय गरेको चित्रहरू सिनेमाहल र टिभीमा प्रदर्शन भए समाजमा आफ्नो प्रतिष्ठा र प्रभाव बढ्ने साथै सबैले मन पराउने र पैसा पनि कमाइने धारणा बनाउँछन् । यसमा आइपर्ने समस्या र बाधाविरोध, कठिनाइका बारेमा निजहरूलाई जानकारी हुँदैन वा जानकारी लिन चाहँदैनन् वा जानकारी भएपनि त्यसलाई वास्ता गर्दैनन् । जुनसुकै कारणले होस् यिनलाई धनीमानी व्यक्ति र निर्देशकले तथा निजहरूसँग पहुँच भएकाले राम्रो फिल्ममा रोल दिन्छु कमाई र चर्चा दुवै हुन्छ भनेर प्रभावमा लिएर सजिलै शोषण आदि गर्न सक्छन् । यस्तो घटना प्रशस्त घटेको र यसको दुष्परिणामस्वरूप कतिपय कलाकारले आत्महत्यासम्म गर्नु परेको वा पोर्न स्टार, कल गर्ल र अन्ततोगत्वा बजारु वेश्या नै बन्नु परेको देखिन्छ ।

२०. प्रतिवादीबाट भएको काम पनि त्यस्तै छ । प्रतिवादी सिरियल निर्माता र जाहेरवाली पीडित उनको अधीनमा काम गर्ने कलाकार भएकी र सोही नाता सम्बन्धले गर्दा निजसँग यौन सम्पर्क भई निजको नाङ्गा तस्वीरहरू खिच्ने कामसमेत भएकोमा प्रतिवादीको स्वीकारोक्ति छ । यो बिलकुल प्रभुत्वको सम्बन्ध हो । यसमा पीडितले जे गरिन् राजीखुसीले गरिन् भन्ने कुराको अनुमान हुँदैन । पीडितले प्रतिवादीको दबाब वा प्रभुत्व वा प्रलोभनमा परेर उल्लिखित कुरामा सहमति

दिएकी र यस्तो सहमतिलाई by choice or informed consent भन्न मिल्दैन । सहमतिसम्बन्धी न्यायको मान्य सिद्धान्तअनुसार यसलाई submission भनिन्छ । यो कुरालाई नेपाललगायतका मुलुकको कानून र अदालतको फैसलाले स्वीकार गरेका छन् । त्यसमाथि यी तस्वीरहरूका पीडित नाबालकसमेत रहेको र नाबालकको मन्जुरी नहुने कानूनी व्यवस्था त छँदैछ ।

२१. प्रतिवादीको अश्लील गतिशील दृश्य र चित्र खिचिएको एउटी मात्र पीडित नभई नाबालकसमेतका ३।४ जना पीडित रहेका छन् । बरामद चिप्समा प्रमोद श्रेष्ठको समेत तस्वीर रहेको भनी प्रतिवादीले अदालतको बयानमा सनाखत गरेको देखिन्छ । ती नग्न तस्वीर र गतिशील दृश्यहरू पीडितहरूको कब्जामा नभई प्रतिवादीको कब्जामा रहेको यसलाई प्रतिवादीले जहिले पनि सार्वजनिक गर्न सक्ने अवस्था हुन्छ । उक्त दृश्य र तस्वीरहरूको माध्यमबाट प्रतिवादीले पीडितहरूउपर नियन्त्रण राख्ने र निजहरूलाई आफ्नो इच्छानुसार काम गर्न जहिले पनि बाध्य गर्न सक्ने देखिन्छ भने पीडितहरू पनि आफ्नो बेइज्जत हुने डरले प्रतिवादीको दासत्वदेखि यौनशोषणसमेतका अनुचित कुराहरू स्वीकार गर्न बाध्य हुने देखिन्छ । त्यो चिप्स फलपी आदि हराएको कुरा सिर्फ सजायसँग सम्बन्धित कुरा हुन्छ ।

२२. पीडितको जाहेरी दर्खास्त र प्रमाणित बयान तथा प्रतिवादीको मौकाको र अदालतको बयान र बरामद तस्वीरहरूको अध्ययनबाट प्रतिवादीले अश्लील तस्वीर खिच्ने कार्यलाई पेसा नै बनाएको देखिन्छ । नाबालकसमेतको नग्न तस्वीर खिच्नु र संग्रह गर्नु पर्ने प्रयोजन पीडितहरूलाई अनुचित प्रभावमा पार्नु, यौन पेसामा संलग्न गराउनु र अश्लील चलचित्र बनाउनुसमेतका कार्य गर्नुबाहेक अरु हुने कुराको अनुमान गर्न सकिँदैन । पीडितसमेतको लागि प्रतिवादी बाहिरी व्यक्ति हुन् । पीडितसमेतको गोप्य

अंगहरू प्रतिवादीले हेर्न मिल्दैन । प्रतिवादीले सो हेरेका र त्यसलाई सुरक्षित तवरले चिप्समा राख्ने कामबाट त्यो कुरा गोप्य रहेन । पीडितसमेतको नांगा तस्वीरहरू कस्तो हुन्छ भनी हेर्नको लागि खिचेको र संग्रह गरेको भन्ने हक प्रतिवादीलाई छैन । आज एउटीपछि दुइटी गर्दागर्दै सयौंको फोटो कस्तो हुन्छ भनी खिच्ने काम अनैतिक र अश्लील हुन्छ । यो पेसा नै हुन जान्छ ।

२३. नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानले २०४० सालमा प्रकाशन गरेको नेपाली बृहत् शब्दकोशको प्रथम संस्करणमा वेश्यावृत्तिको अर्थ पैसाका लागि परपुरुषसँग यौन सम्पर्क राख्ने पेसा, परपुरुषसँग सहवास गरेर पैसा कमाउने वृत्ति भनी उल्लेख भएको पाइन्छ । यो भनेको गैरकानूनी र अश्लील यौनकार्यसमेत गर्ने र सोबापत पैसा लिने पेसा हो । सामाजिक सदाचार र नैतिकता विरुद्धको यो कार्यमा मानिस किनबेचको वस्तु हुन पुगेकोले नै जिउ मारने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ ले यसलाई कसुर भनी परिभाषित गर्नु परेको हो । सोही नेपाली बृहत् शब्दकोशमा मास्-नु शब्दको एउटा अर्थ 'खर्च गर्नु, समाप्त पार्नु, सिध्याउनु' र अर्को अर्थ 'दास बनाउनु, कमारो तुल्याउनु' समेत रहेको छ । वेश्यावृत्ति मानव शोषण अर्थात् जिउ मारने कार्य झनै हो ।

२४. उक्त आधारमा हेर्दा प्रतिवादीबाट भएको कार्य सदाचार र नैतिकता विरुद्धको अश्लील यौन कार्य भएकोमा विवाद छैन । त्यसको पीडित भनेको जाहेरवालीसमेतका केटीहरू देखिन्छन् । ती तस्वीरमा पीडितहरूको कुनै नियन्त्रण छैन । ती तस्वीरहरू खिच्ने क्रममा जाहेरवालीसँग प्रतिवादीले पटकपटक यौन सम्पर्कसमेत गरेका छन् । प्रतिवादी निर्देशित टेली सिरियलमा जाहेरवालीसमेतले कलाकार भई खेलेको र सोबापत पैसा लिएको देखिन्छ । ती कार्यहरू थप चलचित्र बनाउने सन्दर्भमा भएको कुरा पीडितको कागजबाट खुल्छ । वेश्या पेसारत महिलालाई पैसा दिएर धमाधम सम्भोग गरेको भन्ने कार्यमा मात्र

वेश्यावृत्तिलाई सीमित गर्दा आधुनिक प्रविधिबाट हुने यस्ता अश्लील कार्यको रोकथाम हुन नसक्ला । जसरी एउटा वेश्या विभिन्न हाउभाउ र आफ्नो यौनांग देखाएर ग्राहक आकर्षित गर्न बाध्य हुन पुग्छे ठीक त्यही कुरा यी तस्वीर र गतिशील चित्रहरूलाई इन्टरनेटमा राखेर अदृश्य र दृश्य दर्शकलाई आकर्षित गर्ने काम हुन्छ । जसरी प्रत्यक्ष सम्भोग गर्ने वेश्याले आएको पैसाको केही अंश आफूले पाउँछे र बाँकी कोठीवालीले र दलाल आदिले पाउँछन् त्यसैगरी यी चलचित्र राख्नेसमेतलाई पैसा प्राप्त हुने र त्यसबाट निज पोर्नस्टारसमेतले पैसा पाउने देखिन्छ । वेश्यावृत्ति नेपालमा अवैध मानिएकोले अरु मुलुकमा झैं यस्तो तस्वीर राख्ने कार्यले उन्मुक्ति पाउने अवस्था रहँदैन ।

२५. प्रस्तुत दाबी नयाँ कसुरको अभियोगदाबी हुँदै होइन । तल्ला अदालतहरूले भनेबमोजिम प्रतिवादीले पीडितउपर कुनै दुराशय नलिई ती तस्वीरसमेत खिचेको देखिँदैन । प्रतिवादीले पीडितको नाङ्गो तस्वीर देखाई निजसँग शारीरिक सम्पर्क गर्न माग गरेको र सो प्रयोजनको लागि पीडितको थप साथी ल्याउनु पर्ने भनी दबाब दिएको, पीडितले सो कुरा नमानेमा पीडितको तस्वीर सार्वजनिक गर्ने धम्की दिएको, बेलाबेलामा प्रतिवादीको साथीसँग पनि यौनसम्पर्क गर्नुपर्ने कुरा गरेको, पीडितको नाबालक बहिनीसँगसमेत शारीरिक सम्पर्क गर्न खोजेको, फिल्म खेल्नका लागि नाङ्गा तस्वीर आवश्यक रहेको जस्ता कुरा गरेकोसमेतको पीडितको जिकिर देखिन्छ । नाबालकहरू समेतलाई बाँकी नराख्ने प्रतिवादीको यो कार्य असल नियतले राम्रो परिणामको लागि भएको भनी मान्नै सकिँदैन । यो कार्य त्यतिमै सीमित रहने व्यक्तिगत private कार्य पनि नभएको कुरा यसका पीडित धेरै भएका र त्यसमा नाबालकसमेत परेबाट पुष्टि हुन्छ । दिदी बैनी परपुरुषको अगाडि नाङ्गो हुनु एक असाधारण कुरा हो । यो सामान्य व्यवहारभित्र पर्दैन । यसमा कुनै दबाब, डर, धम्की, प्रलोभन आदि रहेको वा

अरु प्रकारले झुक्याउने काम भएको कुराको स्वाभाविक अनुमान हुन्छ । यसलाई प्रतिवादीले विस्थापित गर्नुपर्छ । तर पीडितसमेतको तस्वीर संग्रहित चिप्स हराउँदा प्रतिवादी चिन्तित रहेका सो चिन्तालाई निजले व्यक्त गरेका र खिचेका तस्वीरहरू नष्ट गर्न पनि लोभ लागेको थियो भनी प्रतिवादीको मौकाको बयानमा उल्लेख भएको व्यहोरासमेतबाट यौनक्रीडारत अवस्थामा तथा स्त्री अङ्गहरू प्रदर्शन गर्ने गरी फोटो खिच्नु पर्ने र त्यसलाई चिनी क्यामराको चिप्समा संग्रह गरी राख्नु पर्नेसम्मको कारण निजले खुलाउन सकेको पाइँदैन । यी दृश्यहरू व्यक्तिगत प्रयोजनमा आउन नसक्ने प्रकृतिका देखिँदा आफूसँग यौन सम्पर्क राखी खिचेको फोटाबाट अश्लील चलचित्र बनाई बिक्री गर्ने प्रतिवादीको योजना रहेको, अनुचित प्रभावमा पारी पीडितसँग शारीरिक सम्पर्क राख्ने, चलचित्र खिच्ने तथा स्त्री जातिको यौन अङ्गको प्रदर्शन गरी आर्थिक लाभ लिनको लागि गरेको कार्यलाई वेश्यावृत्तिमा लगाएको मान्नु पर्ने हुन्छ भनी अभियोगपत्रमा उल्लेख भएको व्यहोरा बडो तार्किक छ । नाबालकसमेतको नग्न तस्वीर खिचेकोलाई समेत तल्ला अदालतले कानून छैन भनेर गरेको फैसलाले पीडितको पीडालाई अनुभूत गरेको देखिएन । कानून र न्यायलाई असहाय बनाएको देखियो । कानून र न्याय कहिल्यै असहाय हुँदैनन् । त्यसलाई जीवन्त बनाउने न्यायाधीश असहाय भएमा मात्र कानून र न्याय असहाय हुन पुग्छन् । अतः प्रतिवादीबाट पीडितसमेतको तस्वीर खिच्ने, संग्रह गर्ने र यौन सम्पर्क गर्नेसमेतका कार्य गैरकानूनी र दण्डनीय देखिने कुरामा यो इजलास विश्वस्त छ ।

२६. अब प्रतिवादीको कार्यलाई कुन कानूनले दण्डनीय मानेको छ भन्नेतर्फ विचार गर्दा अभियोगदाबीमा रहेको अश्लील चलचित्र बनाई बिक्री गर्ने प्रतिवादीको योजना रहेको भन्ने वाक्यांशबाट प्रतिवादीले पीडितलाई वेश्यावृत्तिमा लगाइसकेको भन्ने कुरामा स्वयं अभियोजक विश्वस्त हुन सकेको

देखिँदैन । प्रतिवादीको कुरा मानेर पीडितले यो यससँग यो यति पैसा लिएर वेश्यावृत्ति गरेको वा ती गतिशील दृश्यहरूलाई वेबसाइटमा राखी प्रदर्शन गरेर प्रतिवादीसमेतले यो यति उपार्जन गरेको भन्ने कुरालाई वादीले प्रमाणित गर्न सकेको अवस्था पनि छैन । प्रतिवादीबाट भएको कार्य जिउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ४ को देहाय (घ) मा उल्लिखित माथि खण्डहरूमा लेखिएको कुनै कार्य गर्नको लागि परिपञ्च मिलाउने वा त्यस्तो कार्य गर्नमा सहयोग पुर्याउने वा त्यस्तो कार्यमा लाग्न कसैलाई दुरुत्साहन गर्ने वा त्यस्तो कार्य गर्न उद्योग गर्न भन्ने उद्योग तहमै रहेको देखिन्छ । तदनुसार प्रतिवादीलाई सो ऐनको दफा ८(४) बमोजिम सजाय गर्नुपर्नेमा अभियोगदाबीबाट पूरै उन्मुक्ति दिएको पुनरावेदन अदालत, बिराटनगरसमेतको फैसलासँग सहमत हुन सकिएन । उक्त ऐनको दफा ८(४) मा ५ वर्षसम्मको तजबिजी कैदको व्यवस्था रहेकोले प्रतिवादीलाई के कति सजाय हुने भन्ने कुरामा विचार गर्नु आवश्यक छ । यी प्रतिवादीको कार्यले पूर्णता पाएको खण्डमा त्यसको दायरा निक्कै विस्तृत हुन पुग्ने पहिलो र प्रतिवादीबाट पेसाकै हिसाबले नाबालकसमेतको प्रयोग भएको दोस्रो कारणसमेतले गर्दा प्रतिवादीलाई उक्त दफा ८(४) मा भएको उपल्लो हद ५ वर्षको कैद आफैँमा कसुरअनुरूपको सजाय हुन नसक्ने देखिँदा यसमा घटी सजाय गर्ने तजबिजको प्रयोग गर्नु कसुरको मात्राअनुसार मेल खाने देखिँदैन । तसर्थ पुनरावेदन अदालत, बिराटनगरको मिति २०६६।३।३१ को फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भई प्रतिवादीलाई उक्त ऐनको दफा ८(४) बमोजिम ५ वर्ष कैद हुने ठहर्छ । अरु तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम पुनरावेदन अदालत, बिराटनगरबाट मिति २०६६।३।२१ मा भएको फैसला उल्टी भई प्रतिवादी प्रकाश ओझालाई

५(पाँच) वर्ष कैद हुने ठहरेकोले सो कैद असुल गर्नका लागि सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु ... १

प्रस्तुत मुद्दाको फैसलाको जानकारी महान्यायाधिवक्ता कार्यालयलाई दिनु २

प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ३

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.जगदीश शर्मा पौडेल

इजलास अधिकृत : गेहेन्द्रराज पन्त

इति संवत् २०७२ साल माघ ४ गते रोज २ शुभम् ।

निर्णय नं. १६२२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
फैसला मिति : २०७३।१।१५।४

मुद्दा : कर्तव्य ज्यान / ज्यान मार्ने उद्योग

०६९-RC-००२८

वादी : जवाहर राय यादवसमेतको जाहेरीले नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रतिवादी : जिल्ला सर्लाही, मानपुर गा.वि.स.वडा नं.५
बस्ने विनोदकुमार राय यादवसमेत

०६९-CR-०७७८

वादी : जवाहर राय यादवसमेतको जाहेरीले नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : जिल्ला सर्लाही, मानपुर गा.वि.स.वडा नं.५ बस्ने राम गोविन्द रायसमेत

- आफू निर्दोष रहेको वा अभियोग दाबीअनुसारको कसुरमा संलग्नता नरहेको भनी सजायबाट छुट वा कमी पाउनुपर्ने भए प्रतिवादीहरूले अदालतमा हाजिर भई अदालतबाट प्राप्त हुने सुनुवाई र पुनरावेदनका जस्ता मौकाहरू उपयोग गर्न सक्नुपर्ने थियो । मिसिल संलग्न प्रमाणहरूबाट प्रतिवादीहरू विनोदकुमार राय र बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र रायले चलाएको गोलीबाट नै मृतकको मृत्यु भएको तथ्य स्थापित हुन आउने ।

(प्रकरण नं.५)

- मनसाय तत्त्व अलग्गै प्रमाणित हुने नभई आपराधिक कार्य गर्दाका गतिविधिहरूबाट नै पुष्टि हुने विषय भएकाले यसमा दुवै पक्षबिच पहिलेदेखि नै झगडा भइरहने गरेको देखिनु, त्यस दिन पनि गहुँ लुटेको विषयमा पञ्चायती गर्न भनी आएका व्यक्तिहरूलाई बाटोमा रोकी गोली चलेको, धेरै चोटी फायर भएको, प्रतिवादीहरूको हात हातमा बन्दुक लिएर गएको भन्ने जस्ता तथ्य मिसिल संलग्न प्रमाणबाट पुष्टि भएको देखिएकोले यी प्रतिवादीहरूले जानी जानी मनसायले नै गोली चलाएको कुरालाई अन्यथा भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.६)

- घटना अपडेट भएको देखिनाले यी सबै

प्रतिवादीहरू घटनास्थलमा उपस्थित हुनसक्ने अवस्था पनि देखिँदैन । घटनापश्चात् घटनास्थलमा देखिने जति सबैको घटनामा संलग्नता रहेको हुन्छ भनी भन्नु पनि न्यायोचित नहुने ।

(प्रकरण नं.८)

- कमान ल सँग नजिक रहेको हाम्रो कानून प्रणालीमा यसले यस्तो कसुर गरेको हो भनी निसन्देह प्रमाणित गर्ने भार वादी पक्षमा हुन्छ । कसुर प्रमाणित हुन अलिकती पनि सन्देह वा शंका रहेमा त्यसको फाइदा अभियुक्तहरूले पाउने हुन्छ । सबुद प्रमाण पेस गरेर मात्र हुँदैन अभियोजन कर्ताले पेस गरेका त्यस्ता सबुद प्रमाणको वस्तुनिष्ठ मूल्याङ्कन तथा न्यायिक परीक्षण अदालतले गर्ने ।
- विवाद निरूपणमा अदालतले ग्रहण गर्ने प्रमाण आपसमा विरोधाभाषपूर्ण नभई जहिले पनि एक अर्कोलाई समर्थन गर्ने हुनुपर्दछ । मौखिक प्रमाण प्रत्यक्ष देखे जानेको हुनुपर्छ । द्विविधापूर्ण, अस्पष्ट र सुनेको आधारमा भनेको भनाइका आधारमा कसुरदार ठहराउनु न्यायोचित नहुने ।
- जाहेरी दरखास्त अनुसन्धानमा साबिती बयान मौकाको कागज सहअभियुक्तको पोल जस्ता कुरा आफैमा स्वतन्त्र प्रमाण नभई यस्ता प्रमाणलाई अन्य प्रमाणबाट पुष्टि हुनुपर्नेमा घटनास्थलमा रहेका व्यक्ति र घटनामा छोरा श्रीमान् गुमाई पीडित भएका व्यक्तिहरूको पनि अनुसन्धानमा र अदालतमा व्यक्त भनाइहरू परस्पर विरोधाभाषयुक्त छन् । यस्तो अवस्थामा उल्लिखित प्रतिवादीहरू ज्यान मार्ने

मतसल्लाहमा पसि वारदातस्थलमा रही आरोपित कसुर गरेको भन्ने सकिने अवस्था नहुने ।

(प्रकरण नं. ९)

वादीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता राम घिमिरे
प्रतिवादीका तर्फबाट :
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३ नं., १७ नं. को देहाय ३

सुरु तहबाट फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या. श्री भोजराज शर्मा

पुनरावेदन तहबाट फैसला गर्ने :

मा.न्या. श्री टिकाबहादुर हमाल

मा.न्या. श्री राजकुमार वन

फैसला

न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.: न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) र १०(२) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र भई दर्ता हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यसप्रकार छ ।

मिति २०५४।१।१ गतेको दिन जि.सर्लाही मानपुर गा.वि.स.वडा नं. ४ मा बस्ने प्रगास राय यादवले मादक पदार्थ सेवन गरी ठाकुर रायको घरनिर ऐ. बस्ने किसोरी रायसँग झगडा गाली बेइज्जती गरेको विषयमा एमाले कार्यकर्ता निरन्जन राय र ने.का.कार्यकर्ता होस नारायण रायको बिचमा भनाभन भएकोले सोही विषय र गहुँ काट्ने विषयलाई लिएर मिति ०५४।१।२ गते अ.११.१५ बजे झगडा भई विनोदकुमार रायसमेतले बन्दुक फायर गरी निरन्जन राय र विरेन्द्र राय यादवलाई गोली लागी मृत्यु भएको भन्ने खबर प्राप्त हुन

आई तत्काल सो स्थानतर्फ प्रहरी परिचालन गरिएको भन्ने व्यहोराको जि.प्र.का.को क.स. ३४ को प्रहरी सञ्चार ।

जि.सर्लाही मानपुर गा.वि.स.वडा नं. ५ स्थित बाटोको धुलो माटोमा १२ फिटको दुरीमा २ ठाउँमा रगतको दागहरू रहेको, उपरोक्त घटनास्थलबाट १०० मिटर उत्तरमा भुई तलामा ३ वटा कोठा रहेको सवाई राय यादवसमेतको सगोलको घरको दक्षिणपट्टिको बाहिरपट्टि ढोकामा भाला थान १ रही उक्त कोठाको ढोका खोली हेर्दा भुईको बिचमा मृतक विरेन्द्र राय यादवको अनुहारमा रगत जमेर सुकेको, निधारको बिच भागमा आँखा माथि छर्छ लागेको घाउ, दायाँ कानभन्दा मुनि घाउ चोट रहेको, नाडीसमेतको भागमा दरफरिएको चोटहरू देखिएको, तिघ्रा कपालमा धुलो माटो लागी घिसारिएको जस्तो लास देखिएको भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०५४।१।२ को मृतक विरेन्द्र राय यादवको लास जाँच प्रकृति तथा घटनास्थल मुचुल्का ।

इलाका हेल्थपोस्ट हरकठवाका इन्चार्जको कोठाको बरण्डामा खाटमाथि सुताई राखेको मृतक निरन्जन राय भन्ने रामनिरन्जन रायको दायाँपट्टी कानदेखि सिधा गालामा, घिचामा, दायाँ हातको जोर्नीमा गोली लागेको घाउ चोट रही रगत बगेको देखिएको भन्नेसमेत व्यहोराको मृतक रामनिरन्जन रायको लास प्रकृति मुचुल्का ।

मिति २०५४।१।१ गतेका दिन १० बजेको समयमा सवाई रायको वचन मानी विनोदकुमार रायको अगुवाईमा १२,१५ जनाको जमात जि.स. मानपुर गा.वि.स. वडा नं. ४ बस्ने ठाकुर राय कहाँ आउँदा हामी जाहेरवालाहरू तथा हाम्रो पक्षका मानिसहरूको ज्यान मार्ने षड्यन्त्र रचेको भन्ने थाहा पाई इलाका प्रहरी कार्यालय हरकठवामा खबर गर्दा प्रहरी आई सम्झौता गराई दिएका थिए । त्यसपछि सवाई रायको षड्यन्त्रमा करिब ४० जनाको समूहले रामवली राय र रामआशिष रायसमेतको १८ कट्टा जग्गाको गहुँबाली

काटी सवाई रायको खलिहानमा लगी राखेकोले मिति ०५४।१।२ गते पञ्चायतीको लागि निज रामवली राय र रामआशिष रायले बोलाउँदा हामी जाहेरवाला र निरन्जन राय, विरेन्द्र राय, रामवली राय, रामआशिष रायसमेत पञ्चायती गराउन भनी सवाई रायको घरमा जाँदै थियौं। सोही बेला सवाई रायको खलिहानभन्दा १०० मिटर दक्षिणतर्फ होस नारायण भन्ने सवाई राय, रामगोविन्द राय, ब्रह्मदेव रायसमेतले ज्यान मारी देउ भनी वचन दिँदा विनोदकुमार रायले बन्दुक चलाई रामनिरन्जन रायलाई र जुवाई राय यादवले बन्दुक चलाई विरेन्द्र राय यादवलाई मर्नेसम्म घाइते पारेको र म नन्दु रायलाई सवाई रायको भान्जा बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र रायले बन्दुक चलाउँदा आँखाको तल गोली लागी संजोगले बाँचेको हुँ। हमला गर्दा रामबाबु राय, अमोदकुमार राय, हरिनारायण राय, ठाकुर राय, चन्देश्वर रायले हात हातमा बन्दुक लिएका थिए। दिनेश राय यादव, सत्यनारायण राय, रामविलास राय, रामआश्रे राय, रूपलाल राय, भरोसी राय, नागा महारा, ऐ.बस्ने श्याम राय, अशोककुमार राय, रामप्रताप राय, प्रसाद राय, पतिराम राय, रविन्द्रकुमार राय, वेदामीलाल साह, राजमंगल हजारी, लालबाबु राय, सिताराम राय, रामएकवाल राय, नन्द किशोर राय, विजयकुमार राय, रामप्रवेश राय, राम प्रताप राय, बचेलाल राय, कैलास राय, विन्देश्वर राय, रामसिंहासन राय, प्रगास राय यादव, जुगुल राय, रमाशंकर रायसमेतले हात हातमा लाठी भाला फरसासमेत लिई हमला गरी ज्यान लिन खोज्दा हामी जाहेरवाला र राम आशिष राय, रामवली रायसमेत ज्यान बचाउन भाग्न सफल भयौं। मृतक विरेन्द्र रायलाई घिसारी सवाई रायको घरमा लग्दा सोही ठाउँमा मृत्यु भएको र रामनिरन्जन रायलाई समेत निजहरूले लैजान खोज्दा गाउँलेहरू घटनास्थलमा आएकाले लैजान असफल भई निजलाई उपचारका लागि हरकठवा हेल्थपोस्ट लग्दै गर्दा मृत्यु भएको कुरा जानकारी भएको हो। अपराधीहरूले पूर्वयोजना

बनाई गोली प्रहार गरी घेरी छेकी मारे मराएका र मार्ने उद्योगसमेत गरेका हुँदा अपराधीहरूलाई कानूनबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मिति ०५४।१।३ को जवाहर राय, नरसिंह राय र नन्दु राय यादवसमेतको संयुक्त जाहेरी दरखास्त।

शरीरको गाला जस्तो संवेदनशील ठाउँमा विभिन्न नाप साइजको गहिरो घा चोट हुनुका साथै बन्दुकको गोली प्रहारबाट अत्यधिक रक्तश्राव भई रामनिरन्जन रायको मृत्यु भएको र गोली लागेको रगत बगेको विभिन्न नाप साइजको घाउ चोट भएको, मृत शरीरको शल्यक्रिया गरी ३ वटा गोली निकालिएको मृत्युको कारण बन्दुकको गोली प्रहारबाट टाउकोमा चोट लागी अत्यधिक रक्तश्राव हो भन्नेसमेत व्यहोराको विरेन्द्र राय यादवको पोस्टमार्टम रिपोर्ट।

मिति २०५४।१।२ गते हाम्रो पक्षले लुटेर ल्याई खलिहानमा राखेको गहुँ फिर्ता लैजान आउने मानिसहरूलाई ठीक गर्ने भन्ने सरसल्लाह भई सुवा ठाकुरको घरनिर म, दाजु, जुवाई, भान्जा बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र रायसमेत बन्दुक लिई बसेका थियौं। सोही अवस्थामा राम निरन्जन राय र विरेन्द्र रायसमेतका मानिसहरू आई हाम्रो घरतर्फ जान अगाडि बढेकाले साथीहरूलाई तयार गरी दाजुतर्फ इशारा गर्दा ठोक् भन्ने संकेत गरेकाले मैले फायर गर्दा राम निरन्जनलाई लागी ३ फायरपछि जमिनमा ढलेका हुन्। दाजु जुवाई राय र भान्जा बुलेन्द्र रायले फायर गरेको गोली लागी विरेन्द्र रायको मृत्यु भएको र नन्दु राय घाइते भएका हुन्। अघिल्लो दिन लुटेर ल्याएको गहुँ बाली फिर्ता लैजान नदिने भनी दाजु सवाई, जुवाई, राम गोविन्द, ब्रह्मदेव, म र हाम्रो पक्षका साथीहरूको सहमति भएको हो। घटनास्थलमा सवाई राय, रामनिरन्जन, विरेन्द्र, म, जुवाई, बुलेन्द्र, रविन्द्र भन्ने शिवचन्द्रलगायत धेरै जना उपस्थित थियौं। विरेन्द्र रायको लास हाम्रो घरभित्र कोठामा लगेर राखेको हो भन्नेसमेतको प्रतिवादी विनोदकुमार रायले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको

बयान ।

सवाई रायसमेतको संयुक्त घरको उत्तरपट्टिको कोठाको बेडमा चिल्लो खालको काठको बोडर भएको २५ से.मि. लम्बाईको कटुवा बन्दुक थान १ र मार्क फोरको गोलीको खोका बरामद भएको भन्ने मिति २०५४।१।५ को बरामदी मुचुल्का ।

कटुवा बन्दुक थान १ र गोलीको खोकासमेत मेरो रोहवरमा मेरो आफ्नो घरको पाहुना सुत्ने कोठाबाट बरामद भएको ठिक हो । उक्त बन्दुक र गोली छोरीको छोरा बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र राय यादवको हुनुपर्छ भन्नेसमेतको सोनिया देवी यादवको कागज ।

बरामदी मुचुल्कासाथ दाखिल भएको कटुवा बन्दुक र गोली भान्जा बुलेन्द्र रायको हुनुपर्छ भन्ने विनोदकुमार राय यादवको सनाखत कागज ।

बरामद भई आएको कटुवा बन्दुक मेरो हो । सोमा लाग्ने ३ नट ३ को गोली सितामढीबाट भा.रू. ४५ का दरले २ वटा खरिद गरी नानीको श्राद्धमा मामाको घर आउँदा लिई आएको थिएँ । उक्त गोली २०५४।१।२ गतेको दिन निरञ्जन राय र विरेन्द्र रायसमेतका एमाले पार्टीका मानिसहरूसँग विवाद भई फायर हुँदा खर्च भइसकेको छ । मलाई देखाइएका यो मार्क ४ को गोली मेरो होइन भन्नेसमेत व्यहोराको २०५४।१।६ गतेको प्रतिवादी बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र राय यादवको सनाखत कागज ।

अप्रिल ११ तारिखमा नानीको श्राद्ध पर्ने भएकोले १० तारिखका दिन बेलुका मामाघरमा आइपुगेको थिएँ । १३ तारिखका दिन मेरो मामाको पक्षका रूपलाल राय र भरोसी रायको गहुँ निरञ्जनको पक्षले लुटेर लगेको कारण मामा विनोद, सवाई र रामगोविन्दलगायत १५, १६ जनाले सल्लाह गरी रामवली रायको खलिहानमा राखेको गहुँ १२।१३ बोझा उठाई ल्याएको हो । सो गहुँ फर्ता लग्न राम निरञ्जन रायका पक्षका मानिसहरू जनबलसहित आउँदैछन् भन्ने थाहा पाई म मेरो मामा विनोद, जुवाई

(मझला मामा) राम प्रवेश राय, किशोर भन्ने नन्द किशोर रायसमेत करिब ३८।३९ जना प्रतिकारका लागि बन्दुक तथा लाठी भालासमेत लिएर बसेका थियौँ । सोही अवस्थामा राम निरञ्जन राय, विरेन्द्र रायसमेत मेरो मामाको घरतर्फ अघि बढी आएकोले विनोद मामाले गोली चलाउँदा राम निरञ्जन रायलाई र मझला मामा, म तथा राम प्रवेशसमेतले गोली चलाउँदा विरेन्द्र राय र नन्दु रायलाई लागी विरेन्द्र रायको मृत्यु र नन्दु राय घाइते भएका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र राय यादवले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मृतक राम निरञ्जन राय, विरेन्द्र रायसमेत एमाले पक्षका मानिसहरूले हाम्रो पार्टीका साथीहरूलाई दुःख दिने गरेको र २०५४।१।१ गते ठाकुर रायको घरमा खपडा फुटाई दिएको विषयमा प्रहरीलाई खबर गरी प्रहरीले सम्झाई बुझाई गरेका थिए । पछि हाम्रो पक्षका रूपलाल राय र भरोसी रायको गहुँ बाली काटेर लगेछन् भन्ने जानकारी भई सवाई राय, विनोदकुमार, रूपलाल, भरोसीसमेतले रामवली र राम आशिषको खलिहानको गहुँ उठाई ल्याएका हुन् । सो गहुँ फिर्ता गर्न भनी राम निरञ्जन, विरेन्द्र, नन्दु रायसमेत सवाईको घरतर्फ आउँदा विनोद रायसमेतका मानिसहरूले गोली प्रहार गर्दा विरेन्द्र रायको घटनास्थलमै, राम निरञ्जन राय घाइते भई उपचारको लागि हरकटवामा लैजाँदा मृत्यु भएको थाहा पाएँ । म घटनास्थलमा पछि पुगेको हुँ । मेरो छोराले बन्दुक लिएको थाहा छैन भन्ने प्रतिवादी राम गोविन्द रायले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मिति २०५४।१।२ गते रामनिरञ्जन राय, विरेन्द्र रायसमेत रूपलाल रायको खलिहानमा रहेको गहुँको बोझा उठाएर लैजान आउँदैछन् भन्ने खबर पाई घटनास्थलमा पुग्दा हाम्रो पक्षका थुप्रै मानिसहरूले लाठी भाला ग्रासा लिएर बसेका रहेछन् । राम निरञ्जन, रामवली, विरेन्द्र, नन्दुसमेत सवाई रायको घरतर्फ बढ्न

लागेकाले हाम्रा पक्षका विनोदकुमार राय, बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्रलगायत ६, ७ जना सुवा ठाकुरको घरमा बसेका व्यक्तिले गोली फायर गर्दा राम निरञ्जन राय र विरेन्द्र रायको मृत्यु भएको हो । मृतक विरेन्द्रलाई बुलेन्द्र, विनोद, अशोक, अमोद, ब्रह्मदेव, रामबाबुसमेतले उठाई सवाई रायको घरमा लगेका र राम निरञ्जन रायलाई हाम्रा पक्षले लैजान लाग्दा गाउँलेहरूले खोसी उपचारको लागि हरकठवामा लैजाँदा मृत्यु भएको र नन्दु राय घाइते भएको थाहा पाएँ । म आफ्नो पार्टीको साथीहरूलाई सहयोग गर्न गएको थिएँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी बेदामी लाल साह तेलीको बयान ।

सवाई राय, राम गोविन्द राय, ब्रह्मदेव रायसमेतले पूर्वयोजना बनाई रामवली राय र रामआशिष रायको गहुँ बाली लुटेर लगेकोमा राम निरञ्जसमेत फिर्ता गर्न गएकाले सवाई राय, ब्रह्मदेव, राम गोविन्दसमेतले वचन दिई विनोदकुमार, बुलेन्द्रसमेतले गोली चलाई मारे मराएको सम्म थाहा पाएको हुँ । घटनास्थलमा पुग्दा विनोदकुमार, बुलेन्द्र, राम बाबु, अशोक, राम गोविन्दसमेतलाई देखेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी प्रसाद राय यादवले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

राम निरञ्जनसमेतका मानिसहरू रामवली रायको खलिहानबाट ल्याएको गहुँ फिर्ता गर्न आउँदैछन् भन्ने थाहा पाई घटनास्थलमा पुग्दा अशोक, विनोद, शिवचन्द्र, चन्देश्वर, विजय, नागेन्द्र, बुलेन्द्रसमेत रहेछन् । विरेन्द्र र विनोदले बन्दुक बोकेका थिए । राम निरञ्जनसमेत सुवा ठाकुरको घर निर आउँदा दुवैतर्फकाले लाठी ढुंगा चलाए । त्यसै बखत विनोद रायले गोली फायर गर्दा राम निरञ्जन रायलाई लागी जमिनमा लडे र अर्को फायर गर्दा विरेन्द्र राय लडे । पछि म घटनास्थलबाट भागी गएँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी राम प्रताप रायले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

रामवलीका मानिसहरूले निरञ्जनको

निर्देशनमा गहुँ खोसी लुटी लगेकोमा ठाकुरको घरमा छलफल हुँदा खपडा फुटाएको सुनेको हो । रामवलीको खलिहानबाट १२ बोझा जति गहुँ उठाई लगेको कुरामा गहुँ फिर्ता लिन निरञ्जन रायसमेत आउने कुरा सुनेकाले पक्कै पनि अशान्ति हुन्छ होला भनी सवाई रायको घरतर्फ पुग्दा त्यहाँ हाम्रो पक्षका मानिसहरू तयारीमा बसेका रहेछन् । रामनिरञ्जन पक्षका थुप्रै मानिसहरू हो हल्ला गर्दै होस नारायणको घरतर्फ आउँदै गर्दा सुवा ठाकुरको घरनिर विनोद रायले गोली फायर गर्दा रामनिरञ्जनलाई लागेछ । अर्को फायर गर्दा विरेन्द्र रायलाई लागी विरेन्द्र रायको घटनास्थलमा नै मृत्यु भएकाले निजको लास घिसाउँदै सवाई रायको घरमा लगेका थिए । मैले गोरू धपाउने लाठी लिएर गएको थिएँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी हरिनारायण राय, रामविलास राय र ठाकुर रायले करिब एकै मिलान हुने गरी अनुसन्धानको क्रममा गरेको बयान ।

मेरा बाबु होसनारायण राय, जुवाई राय, रामगोविन्द राय, विनोद र रामनिरञ्जनसमेतका बिचमा गहुँबाली सम्बन्धमा वाद विवाद भई काका विनोद रायले बन्दुक फायर गर्दा रामनिरञ्जन र विरेन्द्र रायको मृत्यु भएको हो । रामगोविन्द राय, बुलेन्द्र, नागेन्द्र, चन्देश्वर, विजय, शिवचन्द्र, विनोदसमेत घटनामा थिए । विरेन्द्र रायलाई गोली लागेपछि मसमेतले घिसाउँदै बैठक घरमा लगी राखेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी अशोककुमार राय यादव र विजय राय यादवले करिब एकै मिलान हुने गरी अनुसन्धानका क्रममा गरेको बयान ।

म उखुको चलानी लिन भनी ०५४।१।२ गते विनोद रायको घरमा जाँदा बाली लुटेको विषयमा रामनिरञ्जन रायसमेत आउँदै छन् भन्ने खबर सुनी त्यहीं बसेँ । रामनिरञ्जनसमेतको हुल लाठी फाराठा लिएर होस नारायणको घरतर्फ आउँदै गरेको देखी घरमा आउन दिन भएन अली परै रोकी छलफल सार्वजनिक ठाउँमा गर्नुपर्छ, सम्झाएर माने फिर्ता गर

नमाने भने गोली ठोकी देउ भनी भनेकाले विनोद, विरेन्द्र, रामप्रवेश, किसोर भन्ने नन्द किसोरसमेत सुवा ठाकुरको घरनिर बसी हवाई फायर गरी भगाउने प्रयास गर्दा रामनिरञ्जन रायसमेत नटेरी अगाडी बढेकाले विनोद रायले बन्दुक फायर गरे। सोबाट रामनिरञ्जन घाइते भई बाटोमा लडी अरु फायर हुन गई विरेन्द्र राय पनि गोली लागी लडे। रामनिरञ्जन रायलाई निजका मानिसले लगे भने विरेन्द्र रायको मृत्यु भएकाले मसमेतले निजलाई घिसाउँ विनोद रायको बैठक घरमा लगेको हो। मैले मार्ने मराउने अन्य काम गरेको छैन भन्नेसमेतको प्रतिवादी रविन्द्र भन्ने शिवचन्द्र राय यादवले अनुसन्धानको क्रममा गरेको बयान।

मिति ०५४।१।२ गतेका दिन रूपलाल राय, भरोसी रायसमेतका मानिसहरूले रामवलीको गहुँबाली लुटेर ल्याएको भन्ने विषयमा रामनिरञ्जन राय र विरेन्द्र रायसमेतका मानिसहरू जनबलसहित आउन लागेको भन्ने खबर पाई गहुँ लैजान दिन भएन भनी दाजुले भनेकाले होसनारायणको घरनिर जाँदा हाम्रा पक्षका मानिसहरू जम्मा भएका रहेछन्। रामनिरञ्जनसमेत आइपुगेपछि अगाडि बढ्न लाग्दा हाम्रा पक्षका मानिसहरूले गोली चलाउँदा रामनिरञ्जन राय र विरेन्द्र राय जमिनमा लडेपछि दुवैतर्फका मानिस भागाभाग भएको हो। घटनास्थलमा विनोदकुमार रायले दुई नाले बन्दुक र बुलेन्द्रले नलकटुवा लिएको देखेको हो। हाम्रो पक्षबाट ३७, ३८ जनाको उपस्थिति थियो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी वचेलाल राय यादवले अनुसन्धानका क्रममा गरेको बयान।

रूपलाल राय, भरोसी राय, विनोदकुमार, बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्रलगायतका व्यक्तिहरूले रामवली रायको १०, १२ बोझा, गहुँ जबरजस्ती उठाई लगेकोमा रामवली राय यादवले एमाले पक्षका रामनिरञ्जन र विरेन्द्र रायसमेतलाई पञ्चायती गर्न जान आग्रह गरेका थिए। सोअनुसार छलफल गर्न गएका अवस्थामा विनोदकुमार राय बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र रायसमेत

४, ५ जना पूर्वयोजनाअनुसार बन्दुक लिई बसेका थिए। विनोदकुमार रायले गोली चलाई रामनिरञ्जनलाई लाग्न गएको अन्य व्यक्तिहरूले चलाएको गोली लागी विरेन्द्र रायको मृत्यु भई सोही वारदातमा नन्दु रायसमेत घाइते भएका थिए। सवाई राय, रामगोविन्द, ब्रह्मदेव, विनोदसमेतको सहमतिले मारे मराएको बुझिन आएको भन्नेसमेत व्यहोराको प्र.ना.नि. गोपाल सुवेदीको प्रतिवेदन।

एमाले पार्टीका मानिसहरू रामनिरञ्जनसमेत भेला जम्मा भई हाम्रो मूल घरतर्फ आउन लागेको सुनी सुवा ठाकुरको घर अगाडि मेरो कान्छो भाई विनोद भान्जा बुलेन्द्रसमेत बन्दुक लिई बस्दा निजहरू हाम्रो बैठक घरतिर जान लाग्दा मेरो भाई विनोद र भान्जा बुलेन्द्रसमेतले गोली चलाई विरेन्द्र रायको मृत्यु भई लास अशोक कुमारसमेतले हाम्रो बैठक घरमा लगी राखेको हो। म प्रतिकार गर्ने उद्देश्यले घटनास्थलमा गएको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रामबाबु राय यादवले गरेको बयान।

हाम्रो पक्षले चलाएको गोली लागी विरेन्द्र रायको घटनास्थलमा नै मृत्यु भई निजलाई हाम्रा साथीहरूले सवाई रायको बैठक घरमा लगेका र रामनिरञ्जन रायलाई निज पक्षका मानिसहरूले लगी निजको हरकठवा हेल्थपोस्टमा मृत्यु भएको हो। विनोदकुमार राय र बुलेन्द्र रायसँग बन्दुक देखेको हो। म घटनास्थलमा उपस्थित भएको थिएँ भन्नेसमेत व्यहोराको अनुसन्धानका क्रममा प्रतिवादी रामआश्रय राय र रामएकवाल रायले करिब एकै मिलान हुने गरी गरेको बयान।

प्रतिवादी विनोदकुमार रायसमेत १५ जना प्रतिवादीहरूलाई विभिन्न चोट पटक लागेको भन्ने स्वास्थ्य परीक्षण रिपोर्ट।

रूपलाल राय, भरोसी रायले हकभोग गर्दै आएको जग्गाको बाली रामवली रायसमेतका मानिसहरूले काटी लगेकोले ब्रह्मदेव राय, सवाई राय,

रामगोविन्द रायसमेतको सहमतिले रामवली रायको खलिहानबाट गहुँको बोझा हाप्रो पक्षका साथीहरूले उठाई ल्याउँदा रामनिरञ्जन रायसमेत फिर्ता गर्न आएकोले विनोदकुमार रायले गोली फायर गर्दा रामनिरञ्जन राय घाइते भई उपचारमा लाग्दै गर्दा मृत्यु भएको र अन्य साथीहरूले गोली फायर गर्दा विरेन्द्र रायको मृत्यु भएको सुनेको हुँ। उक्त घटनामा मसमेत ३७, ३८ जना थियौँ भन्नेसमेत व्यहोराको करिब एकै मिलानको प्रतिवादी पतिराम राय र सत्यनारायण रायले अनुसन्धानको क्रममा गरेको बयान।

विनोदकुमार रायसमेत गोली चलाउने रामगोविन्द राय, ब्रह्मदेव रायसमेतको योजनामा विनोदकुमार राय, नागेन्द्र, चन्देश्वर, शिवचन्द्र, रामप्रवेश, रमाशंकरसमेतले घटना घटाएका हुन्। वारदातको अवस्थामा नन्दकिसोर र रामप्रवेशले पनि बन्दुक लिएका थिए भनी प्रतिवादी दिनेशप्रसाद राय र प्रगास राय यादवले करिब एकै मिलान हुने गरी अनुसन्धानका क्रममा गरेको बयान।

मिति ०५४।१।२ गते राम निरञ्जन राय, विरेन्द्र राय, रामवली राय, रामआशिष राय, नन्दु राय तथा मसमेत पञ्चायतीका लागि सवाई रायको घरतर्फ गइरहेको अवस्थामा रामकैलास साहको घरदेखि पूर्व योजनाअनुसार सवाई राय, रामगोविन्द राय, ब्रह्मदेव रायसमेतले यी सालेहरूलाई मार भनी वचन दिई सुवा ठाकुरको घरअगाडि टाटीमा आड लिई बसेको विनोदकुमार राय, जुवाई राय, बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र रायले बन्दुक फायर गर्दा विनोदकुमार रायको फायरबाट रामनिरञ्जन राय र नन्दु राय घाइते भएका र जुवाई रायले फायर गरेको गोली विरेन्द्र रायलाई लागी घटनास्थलमै मृत्यु भएको हो। ठाकुर राय, रामप्रवेश रायसमेतले गोली फायर गरेका हुन्। प्रतिवादीहरूले लछार पछार पाउँदा विरेन्द्र रायलाई घिसाउँदा घरभित्र लगी राखे र घाइते रामनिरञ्जन रायलाई लैजान लाग्दा गाउँलेहरूको उपस्थितिका कारण लैजान नसकी

मसमेत भई निजलाई उपचारका लागि हरकठवा हेल्थपोस्टमा लैजाँदै गर्दा मृत्यु भएको हो। रूपलाल राय, भरोसी राय, नागेन्द्र राय, श्याम राय, सतनारायण राय, दिनेस राय, प्रसाद राय, विन्देश्वर राय, रविन्द्र राय, प्रगास राय, रामबाबु, अमोदकुमार, हरिनारायण ठाकुर, ब्रह्मदेव, चन्देश्वर नन्दकिसोर, रामप्रवेशसमेतले मार्न मराउन छेक थुन हुल हुज्जत लछार पछार पारेका र पूर्वयोजनाअनुसार राजनीतिक प्रतिसोध लिन सवाई रायसमेतका मानिसहरूले वचन दिई जानी बुझी विनोदकुमारसमेतले गोली चलाएका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको करिब एकै मिलानको अनुसन्धानका क्रममा बुझिएका मानिसहरू रामविश्वास राय यादव, चन्देश्वर राय यादव, राम वचन राय, राजाराम साह र राम सुनार रायको कागज।

मिति ०५४।१।२ गते म, मृतक रामनिरञ्जन राय, विरेन्द्र राय, नन्दु रायसमेत मेरो खेतको गहुँबाली सवाई रायसमेतले निजको पक्षका मानिसहरूले काटी लुटी गरेको कुरा थाहा पाई पञ्चायत गराउने उद्देश्यले सवाई रायको घरतिर गइरहेको अवस्थामा सुवा ठाकुरको घरनिर बाटोमा पुग्दा मसहित पञ्चायतीका लागि गएका मानिसहरूलाई घेरी विनोदकुमार रायले रामनिरञ्जन रायलाई ताकी गोली फायर गरे। जुवाईले गोली हानी विरेन्द्र रायलाई लाग्न गयो। लगभग ६, ७ फायर भएपछि रामनिरञ्जन र विरेन्द्र राय जमिनमा ढले र नन्दु राय पनि घाइते भएका हुन्। बन्दुक बोक्नेमा विनोदकुमार राय, बुलेन्द्र, रामबाबु राय, नन्दकिसोर, हरिनारायण, चन्देश्वर, रामप्रवेश, ठाकुर रायसमेत थिए। प्रसाद राय, विजय कुमार, नागेन्द्र, रूपलाल, भरोसी रविन्द्र, सतनारायण, रामएकवाल, प्रगास रायसमेतले लाठी, भाला, गडसा लिई घेरी छेकी मार्न मराउनमा सहयोग पुर्याएका हुन्। विनोदकुमार रायले निज मृतक विरेन्द्र रायको लास आफ्नो घरभित्र लुकाई भान्ने प्रयास गर्दा गर्दै गाउलेहरूले घेरी प्रहरी आएपछि पक्राउ भएका हुन् र सवाई रायसमेत वारदात गरी

फरार भएका हुन् । बरामद भई आएको बन्दुक बुलेन्द्र रायको हो भन्नेसमेत व्यहोराको अनुसन्धानका क्रममा बुझिएका मानिस रामआशिष राय र रामवली राय यादवको करिब एकै मिलानको कागज ।

परीक्षणको लागि पठाइएको कटुवा बन्दुक फायर भएको देखिन्छ । उक्त बन्दुकमा बरामद भई आएको गोली राखी फायर गर्न सकिन्छ । रामनिरञ्जन रायको लासबाट निकालिएको गोलीको छर्छाँ बरामद भई आएको कटुवा बन्दुकमा प्रयोग हुन पनि सक्ने देखिन्छ । विरेन्द्र रायको मृत शरीरबाट निकालिएको गोलीको छर्छाँ बरामद कटुवा बन्दुकमा प्रयोग गरी फायर हुन सक्दैन तर अरू बोरको बन्दुकमा फायर हुन सक्छ । बरामद भई आएको कटुवा बन्दुक हातबाट बनेको भारतीय हतियार र बरामद भएको गोली पनि भारतमा बनेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको विशेषज्ञको रायसहितको परीक्षण प्रतिवेदन ।

विरेन्द्र राय यादवलाई प्रतिवादी जुवाइ रायले गोली हानी र विनोदकुमार राय, सवाई राय, रामगोविन्द राय, ब्रह्मदेव राय, बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र राय, रामबाबु राय, अमोद कुमार राय, चन्देश्वर, ठाकुर राय, रामप्रवेश, बचेलाल, सतनारायण, रमाशंकर, अशोक, रामविलास, शिवचन्द्र, विन्देश्वरलगायत ३८।३९ जनासमेतको संलग्नतामा मारे मराएका हुन् । विनोदकुमार रायले हानेको गोलीबाट रामनिरञ्जन राय घाइते भई उपचारका लागि हरकठवा हे.पो. लैजाँदा मृत्यु भएको हो । बुलेन्द्र, रामप्रवेश, नन्दकिसोर, हरिनारायण ठाकुर, रामबाबु, अमोद चन्देश्वर र जुवाईसमेतले बन्दुक बोकेका थिए । जाहेरीमा उल्लिखित रामसिंहासनलाई घटनास्थलमा देखिन । विरेन्द्रको लासलाई प्रतिवादीहरूले तानी सवाई रायको घरतिर लान लाग्दा मसमेत गई प्रतिकार गर्दा मलाईसमेत लछार पछार गरेका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको अनुसन्धानका क्रममा बुझिएकी मृतक विरेन्द्र राय यादवको आमा मंगलवती देवी, निजकी श्रीमती गिता देवी, मृतक राम निरञ्जनकी श्रीमती

किरण देवी, शम्भुप्रसाद साह, रामकुमार राय र राम एकवाल रायले करिब एकै मिलान हुने गरी गरिदिएको कागज ।

मिति २०५४।१।२ गते अ. ११.१५ बजेको समयमा पञ्चायतीका लागि गएका रामनिरञ्जन राय यादव र विरेन्द्र राय यादवलाई प्रतिवादी विनोदकुमार रायले गोली चलाउँदा रामनिरञ्जन रायलाई लागेको, जुवाईले चलाएको गोलीले विरेन्द्र रायलाई लागेको, बुलेन्द्र राय र रामप्रवेश रायले समेत गोली चलाएको सो गोली लागी नन्दु राय घाइते भएका हुन्, रामबाबु राय, अमोदकुमार राय, चन्देश्वर राय, हरिनारायण राय, ठाकुर राय, नन्दकिसोर रायसमेतले बन्दुक लिई घेरी छेकी, सवाई राय ब्रह्मदेव राय, रामगोविन्द रायसमेतको वचनले आदेशबाट मारे मराएका र ज्यान मार्ने उद्योगसमेत गरेका हुन् भन्ने व्यहोराको मिति २०५४।१।२२ को महेश राय यादवसमेतका व्यक्तिहरूले वस्तुस्थिति मुचुल्कामा लेखाई दिएको कागज व्यहोरा ।

पीडित नन्दु राय यादवको आँखाभन्दा माथि घाउ चोट लागेको भन्ने निज नन्दु राय यादवका नाउँको मिसिल संलग्न घाउ जाँच केस फारम ।

प्रतिवादी होसनारायण भन्ने सवाई राय, ब्रह्मदेव राय र राम गोविन्द रायको हकमा मार्नलाई मुख्य भई वचन दिनेमा जाहेरवालाहरूको किटानी जाहेरी, बुझिएका सबै व्यक्तिहरूको कागज, प्रतिवादीहरूको बयानमा किटानी पोल र निजमध्येको सवाई रायको सगोलको घरबाट अवैध बन्दुक भेटिएको, केहीले विरेन्द्र रायको लास घसानेमा पनि निजमध्ये ब्रह्मदेव सरिक थिए भनी अनुसन्धानको क्रममा बयान गरेको, बुझिएका पीडित व्यक्तिहरू सबैले निजहरूमाथि किटानी पोल गरेकाले निज प्रतिवादीहरू ३ जनालाई ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. विपरीतको कसुर अपराधमा ऐ. ऐनको १३ नं. को देहाय (४) बमोजिम सजाय गरिपाउँ । विनोदकुमार राय, जुवाई राय, भारतीय

नागरिक बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र राय र राम प्रवेश रायसमेत जना ४ को हकमा निजहरूउपर गोली प्रहार गरी मार्ने भनी किटानी जाहेरी परेको, निजहरूले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष कसुरमा साबित भई पोलसमेत गरी बयान गरेका, सबै सह-अभियुक्तहरूले निजहरूले चलाएको गोलीबाट निरन्जन राय भन्ने रामनिरन्जन राय र विरेन्द्र यादवको मृत्यु भएको र नन्दु राय घाइते भएको भनी पोल गरेका, पीडित व्यक्ति सबैको कागजबाट निजहरूले गोली प्रहार गरेको भनी लेखाइदिएको देखिएकाले निजहरूलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३ (१) बमोजिम सजाय गरिपाउँ । जाहेरी दरखास्तलगायत सह अभियुक्तहरूसमेत केहीको बयान व्यहोरा, बुझिएका मानिस र पीडित व्यक्तिहरूसमेतको कागजको आधारबाट घटनास्थलमा बन्दुक लिई उपस्थित हुने अभियुक्तहरूको रूपमा रामबाबु राय यादव, आमोदकुमार राय यादव, हरिनारायण राय यादव, ठाकुर राय यादव, चन्देश्वर राय तथा नन्द किशोर राय यादव जना ६ देखिएको हुँदा निजहरूउपर ज्यानसम्बन्धी महलको १७ नं. को देहाय १ बमोजिम तथा जाहेरी दरखास्तको व्यहोरा र बुझिएका केही व्यक्तिहरूको कागजातबाट लाठी, भाला, गडसा लिई घटनामा उपस्थित भएका व्यक्तिहरू भनी नाम उल्लेख भए तापनि घटनास्थलमा मृतकलाई गोली प्रहार भएको र घाइते नन्दु रायलाई छर्छा लागेको बाहेक अन्य कसैलाई चोट पटक र क्षति नपुगेको र यसको हातमा यस्तो किसिमको लाठी वा भाला वा गडसा थियो, यसले यसरी र यसबाट यसलाई यस्तो प्रहार भयो भनी प्रस्ट छुटिने गरी कुनै कागजातबाट देखिन नआएको तर पक्राउ परेको अभियुक्तहरूको बयानसमेतका संकलित अन्य कागजातहरूबाट घटनास्थलमा मौजुद रही घेरी छेकी ज्यान मार्ने मराउने कार्यमा संयोग पारेको भन्ने देखिन आएका दिनेस राय यादव, सतनारायण राय यादव, रामविलास राय यादव, राम अश्रेय राय यादव, रूपलाल राय, भरोसी राय यादव,

श्याम राय यादव, अशोक कुमार राय यादव, राम प्रताप राय (मानपुर), प्रसाद राय यादव, रविन्द कुमार भन्ने शिवचन्द्र राय, लालबाबु राय, राम एकवाल राय, विजय कुमार राय यादव, राम प्रताप राय (सुन्दरपुर), बचेलाल राय यादव, कैलास राय यादव, विन्देश्वर राय यादव, प्रगास राय, रमाशंकर राय यादव, नागेन्द्र राय यादव र चन्देश्वर राय (चोहर्वा) समेत जना २२ लाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १७ नं. को देहाय २ बमोजिम सजाय गरिपाउँ । त्यसैगरी सङ्कलित कागजातहरूको आधारमा अभियुक्तहरू पतिराम राय यादव र बेदामीलाल साह तेली जना २ घटनास्थलमा उपस्थित मात्र रही अरु केही नगरेको भन्ने मिसिलबाट देखिँदा निजहरूलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १७ नं. को देहाय ३ बमोजिम सजाय गरी र माथि विरुद्ध खण्डमा उल्लिखित सबै सैतीस जना अभियुक्तहरूउपर उपरोक्त वारदातमा घटनास्थलमा नन्दु राय यादवलाई बन्दुकबाट प्रहार भएको गोलीको छर्छा लागी संयोगले बचन पाएको हुँदा त्यसतर्फ मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. को कसुर अपराधमा ऐ. महलको १५ नं. बमोजिम ज्यान मार्ने उद्योगतर्फ पनि कारवाही र सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको माग दाबी लिई अभियोग पत्र दायर भएको ।

मृतक राम निरन्जन राय र निजका साथमा रहेका व्यक्तिहरू मेरो घरमा आई मेरो सम्पत्ति लुटपिट गर्न लाग्दा दुवैतर्फबाट बन्दुक चलेको र मैले आफ्नो सम्पत्ति ज्यान सुरक्षाको लागि बन्दुक चलाए पनि मेरो बन्दुकको गोली मृतकलाई नलागी उसैको तर्फको व्यक्तिले चलाएको बन्दुकको गोली लागी निज राम निरन्जनसमेतको मृत्यु भएको हो । मैले अभियोग दाबीअनुसारको कसुर गरेको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको विनोद रायले अदालतमा गरेको बयान ।

वारदात मिति र समयमा म घटना भएको ठाउँमा थिइन र मलाई बन्दुक चलाउन पनि आउँदैन । बरामद भई आएको नलकटुवा बन्दुक र गोली

मेरो होइन । म भारतीय नागरिक भएको हुँदा नेपाली भाषा पनि आउँदैन । प्रहरीसमक्ष भएको बयान मलाई पढी बाची नसुनाई जबरजस्ती सहिष्णुप गराएका हुन् । झुठा अभियोग दाबीबाट फुर्सद दिलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र रायले अदालतमा गरेको बयान ।

वारदात मिति र समयमा म घटनास्थलमा थिइन । को कसले बन्दुक चलाई को कसको मृत्यु भयो मलाई थाहा छैन । बरामद भई आएको बन्दुक र गोली कसको हो मलाई थाहा छैन । मैले अभियोग दाबीअनुसारको कसुर नगरेको हुँदा मलाई सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी हरिनारायण राय यादव, राम प्रताप राय यादव, बचेलाल राय, ठाकुर राय, विजयकुमार यादव, दिनेस प्रसाद यादव, गोविन्द राय यादव, प्रगास राय यादव र रामआश्रेय रायले करिब एकै मिलान हुने गरी सुरु अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

मैले मृतक राम निरञ्जन राय तथा विरेन्द्र रायलाई कर्तव्य गरी मारेको होइन र नन्दु रायलाई ज्यान मार्ने उद्योग गरेको पनि छैन । को कसले कुन परिबन्दबाट मारे मलाई थाहा छैन र नन्दु रायको शरीरमा कसरी चोट लाग्न गयो मलाई थाहा छैन । अभियोग दाबीअनुसारको कसुर मैले नगरेको हुँदा म निर्दोष छु अभियोग दाबी नै झुठा हुँदा मलाई सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रविन्द्र भन्ने शिवचन्द्र राय र बेदामी लाल साहले करिब एकै मिलानको हुने गरी सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

मैले मृतक राम निरञ्जन राय तथा विरेन्द्र रायलाई कर्तव्य गरी मारेको होइन र नन्दु रायलाई ज्यान मार्ने उद्योग गरेको पनि छैन । को कसले कुन परिबन्दबाट मारे मलाई थाहा छैन र नन्दु रायको शरीरमा कसरी चोट लाग्न गयो मलाई थाहा छैन । म ७० वर्षको वृद्ध शारिरीक अवस्थानै कमजोर भएको र आँखासमेत राम्रोसँग नदेख्ने हुँदा सो अपराध गर्न सक्ने कुरै भएन । अभियोग दाबी झुठा हुँदा मलाई सजाय

हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रसाद रायले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

वारदात मिति र समयमा म सोस्थलमा नरहेकोले कसले चलाएको बन्दुकको गोली लागी मृतक राम निरञ्जन राय र विरेन्द्र रायको मृत्यु भएको खुलाउन सकिदैन । मैले सुनेअनुसार सिंहासन रायले चलाएको बन्दुकको गोली विरेन्द्र रायलाई र राम एकवालले चलाएको बन्दुकको गोली लागी राम निरञ्जन रायको मृत्यु भएको र राम विश्वासले फायर गरेको नलकटुवा बन्दुकको गोली लागी नन्दु राय घाइते भएका हुन् । बरामद भई आएको नलकटुवा बन्दुक मेरो नभई जाहेरवालाले आफ्नो घरबाट ल्याई मेरो घरमा राखेको हुनुपर्छ । अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको बयान व्यहोरा झुठा हो । मलाई सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी राम बाबु राय यादवले अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

मृतक निरञ्जन राय र विरेन्द्र रायलाई गोली लागेर मरेका हुन् तर के कसको गोलीले मरेका हुन् मलाई थाहा छैन । मैले निरञ्जन र विरेन्द्रलाई बन्दुक प्रहार गरी मारेको हैन । मृतक निरञ्जन तथा विरेन्द्रसमेत बन्दुक पड्काउँदै मेरो घर लुट्न आई रहेकाले गोली पड्केको आवाज सुनी म डरले घरबाट भागौँ त्यसपछि के भयो कसले गोली हान्यो मैले देखिन । अभियोग दाबीबाट सफाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी अशोककुमार रायले अदालतमा गरेको बयान ।

घटना मिति वारदात समयमा म आफ्नो घरमा नै थिएँ । रामनिरञ्जन राय तथा विरेन्द्र रायलाई कसले मारे मलाई थाहा छैन । गाउँका मान्छेहरूले मलाई मेरो घरबाट समाती निरञ्जनको घरमा ल्याई राखी प्रहरी बोलाई समातेका हुन् । मैले गोली हानी कर्तव्य गरी मृतकहरूलाई मारेको हैन र बन्दुक पनि चलाएको हैन । मउपरको जाहेरी तथा अभियोग दाबी झुठा हो हुँदा सफाई पाउँ भनी प्रतिवादी रामविलास

रायले अदालतमा गरेको बयान ।

मैले कर्तव्य गरी निरन्जन राय र विरेन्द्र रायलाई मारे मराएको र मार्नमा सहयोग पनि गरेको हैन । मैले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान राजीखुसीले गरेको नभई कुटाइको डरले गरेको हो । अभियोग दाबीबाट सफाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी सतनारायण रायले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

घटना मिति र समयमा म उखु लिन टायर लिएर गएको थिएँ । मलाई उखु खेतबाटै रामविश्वास, हरि राय, नागेन्द्रसमेतले समाती कुटपिट गर्दै प्रहरीलाई जिम्मा दिएका हुन् । मैले मृतक निरन्जन र विरेन्द्र रायलाई कर्तव्य गरी मारे मराएको हैन र नन्दु रायको ज्यान मार्ने उद्योगको अपराध गरे गराएको हैन । मउपरको अभियोग दाबी झुठा भएकाले सो अभियोग दाबीबाट सफाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी पतिराम रायले अदालतमा गरेको बयान ।

वारदात मिति समयमा म आफ्नो खेतमा हलो जोती रहेकोले घटनाको बारेमा मलाई थाहा जानकारी छैन । जाहेरवाला जवाहर पक्षका मानिसहरूले मलाई कुटपिट गरी जवाहरको घरमा राखेको र पछि प्रहरीले मलाई मलंगवा ल्याएको हो । जाहेरी व्यहोरा, प्रहरी प्रतिवेदन व्यहोरा झुठा हो । अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको मेरो बयान कुटपिट मारपिटको डरले गरिदिएको हो । बरामद भई आएको भाला कसको हो थाहा भएन । म घटनास्थलमा नभएकोले मउपर लागेको अभियोग दाबी झुठा हुँदा मैले सफाई पाउनुपर्ने हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रामएकवाल राय यादवले अदालतमा गरेको बयान ।

घटना मिति र स्थानमा म भारत अयोध्यायमा तिर्थ गर्न गएको थिएँ । मैले अपराध गरे गराएको हैन । मलाई ज्यान मुद्दामा फसाउन पाए मेरो जग्गा सम्पत्ति खाने उद्देश्यले झुठा जाहेर दिएका हुन् । म तीर्थबाट घर आउँदा दुवै पक्षबाट गोली हान हान गर्दा नन्दु रायको

आँखानिर गोली लागी घाइते भएको र रामनिरन्जन राय तथा विरेन्द्र रायको मृत्यु भएको भन्ने सुनेकोसम्म हो । अभियोग दाबीबाट सफाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी भरोसी राय यादव र रूपलाल राय यादवले अदालतमा गरेको एकै मिलानको बयान ।

घटना मिति समयमा म वारदातस्थलमा नभई खेतमा हलो जोती रहेको थिएँ । के कसको हातबाट हानेको बन्दुकको गोलीबाट कसरी मरे र नन्दु राय कसरी घाइते भए मैले नदेखेको हुँदा खुलाउन सकिदैन । खेतबाट गाउँमा आउँदा मृतकहरूलाई गोली लागी मृत्यु भएको भन्ने कुरा गाउँमा हल्ला हुँदा सुनेको हुँ । अभियोग दाबीबाट सफाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी विन्देश्वर राय यादव र चन्द्रेश्वर राय यादवले करिब एकै मिलान हुने गरी निवेदनसहित सुरु अदालतमा हाजिर भई बयान गरेको ।

घटना हुनुभन्दा अगाडि नै मिति ०५४।१।१ गते नै म आफ्नो ससुराली जि.रौ. हर्दिया गा.वि.स. हर्दिया गाउँमा श्रीमती लिन गएको र त्यहाँबाट भारत सितामढी श्रीमतीको उपचार गराउन बसेको हुँ । डा. एम ठाकुर कहाँ श्रीमतीलाई दबाई गराई त्यहीँबाट ससुरालीतर्फ पठाई दिएको हुँ । सो मितिबाट हालसम्म म गाउँ गएकै छैन । मृतक रामनिरन्जन राय र मेरो काकाको छोरा लालबाबु चुनावमा उठेका थिए । मेरो काकाको छोराले चुनाव जितेपछि निज रामनिरन्जनसँग विवाद भएको र नरसिंह रायसँग पनि पानी पटाउने विषयमा विवाद भएकाले सोही रिसझवीले मेरो नाम पनि जाहेरीमा किटान गरी दिएका होलान् । मैले कसैलाई मार्न मराउन वचन दिएको छैन । जाहेरवाला तथा मृतकहरू होसनारायणको घर लुट्न जाँदा दुवै तर्फबाट गोली हाना हान हुँदा मृतकहरूको मृत्यु भएको कुरा गाउँमा सुनेकोसम्म हो । को कसको गोलीबाट रामनिरन्जन राय र विरेन्द्र रायको मृत्यु भयो मलाई थाहा भएन । अभियोग दाबीबाट फुर्सद पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी ब्रह्मदेव राय यादवले निवेदनसाथ

अदालतमा हाजिर भई गरेको बयान ।

मिति ०५४।१।१ गतेका दिन मानपुर गा.वि.स.वडा नं.४ बस्ने ठाकुर रायको घरमा थिएँ । मृतक निरञ्जन रायलगायतका उनका पक्षका करिब १०० जना मानिसहरू ठाकुर रायको धान लुट्न आए । सो समयमा निजहरूले गोली बन्दुक फायर गरेकाले सोही कुरालाई लिएर मैले हरकठवाका थानामा छिमेकीहरूलाई बोलाई छलफल गर्दा मलंगवामा गई त्यहाँबाट नै शान्ति सुरक्षाको बन्दोबस्त मिलाउने भन्ने कुरा भयो । ०५४।१।२ गते बिहान ६ बजे रामानन्द रायलाई लिई हिरापुर व्यारेजमा बस चढन जाँदा बस नआउँदा साइकल चढी मलंगवा आई नेपाली कांग्रेसको अध्यक्ष नागेन्द्रकुमार यादवसँग सो सबै कुरा भनँ । उहाँले एस.पि. कार्यालयमा फोन गर्नुभयो । सोही बेला मानपुरमा घटना भयो भन्ने हल्ला मलंगवामा आई पुग्यो । अतः म वारदात समयमा वारदातस्थलमा नभई मलंगवामा भएकोले मैले वचन दिने कुरै आएन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी होसनारायण भन्ने सवाई राय यादवले निवेदनसाथ अदालतमा हाजिर भई गरेको बयान ।

तत्कालीन श्री ५ को सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति ०५४।१।०।९ को निर्णयले प्रस्तुत मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय भएकाले सर्लाही जिल्ला अदालतको मिति ०५४।१।०।२३ को आदेशानुसार मुद्दा फिर्ता भएको र थुनामा रहेका प्रतिवादी विनोद राय यादव, बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र राय यादव तथा चन्देश्वर राय यादवलाई थुनामुक्त गरी दिएको रहेछ ।

श्री ५ को सरकारले मिति ०५४।१।०।९ गतेमा गरेको निर्णय र सोको आधारमा सर्लाही जिल्ला अदालतको मिति ०५४।१।०।२३ को मुद्दा फिर्ता गर्ने गरेको निर्णय कानूनी त्रुटिपूर्ण देखिँदा उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने ठहर्छ । अब उल्लिखित कर्तव्य ज्यान मुद्दाका सम्बन्धित पक्षहरूलाई झिकाई कानूनबमोजिम गर्नु भन्नेसमेतको श्री सर्वोच्च

अदालतको मिति ०५९।८।१९ गतेको निर्णय ।

प्रतिवादीहरू लालबाबु राय यादव, नागेन्द्र राय यादव, श्याम राय यादव, नन्दकिसोर राय यादव, रामप्रवेश राय यादव, अमोदकुमार राय यादव, रमाशंकर राय यादव, जुवाई राय यादव, कैलास राय यादव, सुन्दरपुर चुहडवाको चन्देश्वर राय यादव र मानपुर ४ का रामप्रताप राय यादवसमेत जना ११ का नाममा अदालतबाट जारी भएको म्यादमा निजहरू हाजिर नभई फरारै रहे बसेका ।

सवाई रायले निरञ्जन र विरेन्द्रलाई मार भनी नाम किटी वचन दिएका हुन् । उक्त घटनामा विनोद, जुवाई, बुलेन्द्र, नन्दकिसोर, अमोद कुमार र रामप्रवेश रायले एक एक फायर गोली चलाएका थिए । घटनामा प्रतिवादीहरू भरोसी राय, रूपलाल राय, ठाकुर राय, रामप्रताप रायले फर्सा हातमा लिएका, अन्य प्रतिवादीहरूले लाठी लिएका र विजय र रमाशंकरले भाला लिएका थिए । प्रतिवादी ब्रह्मदेव राय र रामगोविन्द रायले समेत मार मार भनी वचन दिएका हुन् भनी वादी पक्षका मुख्य गवाह जाहेरवालामध्येका नन्दु राय यादवले अदालतमा गरेका बकपत्र ।

यिनै प्रतिवादीहरूको कर्तव्यबाट रामनिरञ्जन राय र विरेन्द्र रायको मृत्यु भएको हो र नन्दु रायको आँखाको मुनि गोली लागेको हो भनी वादी पक्षका गवाह अनुसन्धानका क्रममा बुझिएका मानिस महेश रायले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

झगडा भएको ठाउँमा प्रतिवादी विन्देश्वर गएका छैनन् । रामनिरञ्जन राय र विरेन्द्र रायको मृत्यु गोली प्रहारबाट भएको हो भन्ने सुनेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी विन्देश्वर रायका साक्षी धनई रायले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

निरञ्जनलाई विनोद रायले, विरेन्द्रलाई जुवाई रायले र नन्दुलाई बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र रायले सवाई राय, रामगोविन्द राय र ब्रह्मदेव रायको बचन मानी गोली प्रहार गरेका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको

बुझिएका वादीका साक्षी राजाराम साहले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

के कसरी मृत्यु भयो मलाई थाहा छैन । यी प्रतिवादी वेदामी लाल साहउपरको अभियोग दाबी झुठ्ठा हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी वेदामी लाल साहका साक्षी दिपलाल रायले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मिति २०५४।१।२ गतेका दिन हरि नारायण र जवाहरबीच झगडा भएको थियो । राम निरन्जन रायको मृत्यु आफ्नो कालगतिले नभई झगडा हुँदा भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी हरिनारायण रायका साक्षी नागेन्द्र रायले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मिति २०५४।१।२ गते म घरमै थिएँ। ब्रह्मदेव राय, सवाई राय र रामगोविन्द रायले दुश्मन आयो मार भनी वचन दिनासाथ निरन्जन रायउपर विनोद रायले, विरेन्द्र रायउपर जुवाई रायले र नन्दु रायउपर बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र रायले बन्दुक प्रहार गरेका हुन् । वचन दिएको र गोली प्रहार भएको मैले देखे सुनेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी पक्षका साक्षी रम्भु साह, चन्देश्वर राय यादव र शंकर रायले करिब एकै मिलानको हुने गरी सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

विरेन्द्र राय सिंहासनको गोलीबाट र रामनिरन्जन राय जवाहर रायको गोलीबाट मरेका हुन् भन्ने सुनेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी राम गोविन्द राय र रामबाबु रायसमेतको साक्षी रिङ्गन राय यादवले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मिति २०५४।१।२ गतेका दिन म र प्रतिवादी पतिराम रायसँगै निजको खेतमा उखुको काम गरिरहेका थियौँ। निज घटनामा संलग्न छैनन् । रामनिरन्जन राय र विरेन्द्र रायको मृत्यु भएको सुनेकोसम्म हो । कसले मारे मलाई थाहा छैन भनी प्रतिवादी पतिराम रायको साक्षी रामकिसुन राउतले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

महेसी राय, नन्दु, शम्भुसमेतका २०० जना हात हातमा बन्दुक, ढुंगा, भाला, गडसा लिई कराई निरन्जन रायले बन्दुक फायर गर्दा विरेन्द्र रायलाई

लागेको र सिंहासनले चलाएको फायरबाट निज रामनिरन्जन राय र विरेन्द्र राय भुइँमा लडेका हुन् भनी प्रतिवादी रामगोविन्द रायका साक्षी छठु ठाकुर लोहारले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

पार्टीको कारण होस नारायण भन्ने सवाई रायले मार हान भनी वचन दिएकोले विनोद रायले गोली चलाई रामनिरन्जन रायलाई मारेका हुन् भन्ने मैले सुनेको हुँ भनी वादी पक्षका गवाह रामवृक्ष राय तथा भरोसी सहनीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

वारदात मिति समयमा रामविलास घटनास्थलमा थिएनन् र निजले अभियोग दाबीअनुसारको कसुर नगरेकाले निजले अभियोगदाबीबाट सफाई पाउनुपर्ने हो भनी प्रतिवादी रामविलास रायका साक्षी महेन्द्र रायले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

निरन्जनले चलाएको गोलीबाट विरेन्द्र र विरेन्द्र मरेपछि पछाडि फर्की हेर्दा रामसिंहासनले चलाएको गोली निरन्जनलाई लागी निरन्जनको मृत्यु भयो भनी प्रतिवादी अशोककुमार यादवका साक्षी ठाकुर राय तथा राकेशकुमार यादवले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

निरन्जनले गोली चलाउँदा विरेन्द्र रायलाई लाग्यो र त्यहीँ हुलबाट चलाएको एक गोली आई निरन्जनलाई लागेको हो । उक्त घटनामा रामबाबु राय संलग्न छैनन् । त्यस कारण निजले अभियोग दाबीबाट सफाई पाउनुपर्ने हो भनी प्रतिवादी रामबाबु रायका साक्षी भरोसी भन्ने बेला रायले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

जुवाई रायले गोलीबाट विरेन्द्र रायलाई प्रहार गरि मारेको भन्ने कुरा मैले गाउँका मानिसहरूबाट सुनेको हुँ । मृतक विरेन्द्र रायको लास होसनारायण रायको घरमा फेला परेको थियो भनी वादी पक्षका गवाह श्यामनन्दन राय यादव तथा रामऔतार राय यादवले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मेरा पतिको होसनारायण भन्ने सवाई रायसँग राजनीतिक रिसइबी थियो । उक्त घटनामा सवाई राय, ब्रह्मदेव राय, रामगोविन्द राय वचन दाता र अन्य प्रतिवादीहरू हात हतियार लिई उपस्थित भएका थिए भन्ने कुरा मैले सुनेको हुँ भनी वादी पक्षका गवाह अनुसन्धानका क्रममा बुझिएकी मृतक रामनिरञ्जन रायकी श्रीमती किरण देवीले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

रामनिरञ्जनलाई सवाई रायको वचनबाट विनोद रायले गोली प्रहार गरेका हुन् । ब्रह्मदेव र रामगोविन्द रायले पनि निरञ्जनलाई गोली प्रहार गर्न वचन दिएका थिए । विरेन्द्र रायलाई जुवाई रायले गोली प्रहार गरेका हुन् र नन्दु रायलाई बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र रायले गोली प्रहार गरेका हुन् । पञ्चायती गराउन गएका मानिसलाई भान्न उम्कन नपाउने गरी यी प्रतिवादीहरूले घेरा हाली मारेका र मार्न लगाएका हुन् । मैले सो घटना आफ्नै आँखाले देखेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी पक्षका गवाह जाहेरवाला जवाहर राय र किसोरी राय यादवले करिब एकै मिलानको सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

फरार रहे बसेका प्रतिवादीहरूको अंश रोक्का मुचुल्का मिसिल सामेल रहेको ।

सवाई र निरञ्जनको बीचमा राजनीतिक विवाद थियो र सोही विवादको कारण घटना भएको थियो । प्रतिवादीहरू ज्यान मार्ने जस्तो अपराध गर्ने प्रवृत्तिका हैनन् । प्रतिवादीहरूले सफाई पाउनुपर्ने हो भनी वादी पक्षका गवाह अ.बं.११५ नं. बमोजिम बुझिएका व्यक्ति रामवली राय यादवले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

निरञ्जनले जानी जानी विरेन्द्रलाई गोली चलाएको नभई धोखाले गर्दा लाग्न गएको हो । रामसिंहासनले विनोदको उपर गोली चलाएको

थियो । निरञ्जन पछाडि हटेपछि रामसिंहासनले चलाएको गोली निरञ्जनलाई लागेको र नन्दु राय घाइते भएका हुन् । जाहेरी दरखास्तको तथा घटना सम्बन्धमा बुझिएका व्यक्तिहरूले गरेको कागज व्यहोरा सबै झुठ्ठा हो भनी अ.बं.११५ नं. बमोजिम बुझिएका वादी पक्षका गवाह रामआशिष राय, जाहेरवाला नरसिंह राय यादव र रामविस्वास रायले करिब एकै मिलान हुने गरी अदालतमा गरेको बकपत्र ।

निरञ्जनले गोली हान्यो सो गोली धोकाले विरेन्द्रलाई लाग्यो । त्यसपछि रामसिंहासनले गोली हान्यो सो गोली पनि धोकाले निरञ्जनलाई लाग्न गई त्यस विरेन्द्र र निरञ्जन लडे र सबै जनाको भागा भाग भयो । अनुसन्धानको क्रममा मैले गरेको कागज व्यहोरा मैले भनेको हैन जवाहरजीले सहिछाप गरिदिनु होस् भनी भनेकाले विश्वासमा परी सहिछाप गरिदिएको हुँ । उक्त घटना मैले आफ्नै आँखाले देखेको तर होसनारायण राय, रामगोविन्द राय, ब्रह्मदेव रायलाई घटनामा मैले देखिन भनी वादी पक्षका गवाह अ.बं.११५ नं. बमोजिम बुझिएका व्यक्ति रामसुनर राय यादवले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

जाहेरवालामध्येका नरसिंह राय मेरा श्रीमान् र मृतक विरेन्द्र राय मेरा छोरा हुन् । मिति २०५४।१।२ गतेका दिन म घरमा नै थिएँ । निरञ्जनले चलाएको गोलीबाट मेरो छोरा विरेन्द्र रायको मृत्यु भएको हो । होसनारायण सो दिन गाउँ घरमा थिएनन् । निजहरू कसैले मेरो छोरालाई मार्न मराउन पर्नेसम्मको रिसइवी केही पनि थिएन । जुवाई राय पनि गाउँमा नभएको बेला सो घटना घटेको थियो । निज जाहेरीमा उल्लिखित प्रतिवादीहरूले मेरो छोरालाई गोली हानी मारेको हैन । मैले कुनै प्रतिवादीलाई राजीखुशीले पोल गरेको नभई जवाहर रायले मलाई प्रहरीमा बोलाई लेखाई राखेको कागजमा सहिछाप गर्न लगाएको हो भन्नेसमेत

व्यहोराको वादी पक्षका गवाह अ.बं.११५ नं. बमोजिम बुझिएका व्यक्ति मंगलवती देवी यादवले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

घटना मैले देखेको होइन । सुनेअनुसार मेरो श्रीमान् विरेन्द्रलाई रामनिरन्जन रायले गोली हानी मारेको तर रामनिरन्जन रायलाई कसले मार्यो त्यो मैले सुनिन भन्नेसमेत व्यहोराको वादी पक्षका गवाह अ.बं.११५ नं. बमोजिम बुझिएका व्यक्ति गिता देवी रायले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मलाई नन्दुले सो घटना सम्बन्धमा भने सुनाएको आधारमा विनोद राय रामबाबु रायलगायतका धेरै मानिसहरू थिए । विनोदको हातमा बन्दुक थियो र रामबाबुको हातमा नलकटुवा थियो भन्ने थाहा पाएको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको बुझिएका वादी पक्षका गवाह रामकुमार रायले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी रूपलाल राय यादव र म मिति २०५३।१२।२१ गतेका दिन भारतको अयोध्या भन्ने ठाउँमा सँगै यज्ञ गर्न भनी गई यज्ञ गरी मिति २०५४।१।८ गतेमा मात्र घर फर्की आएका हौं । घटना मिति समयमा रूपलाल राय यादव गाउँघरमा नभएकाले निजले कसुर अपराध गरे गराएका छैनन् । पार्टी पार्टीको कारणले रूपलाल रायलाई समेत आरोप लगाइएको हो । निजले आरोपित अभियोगबाट सफाई पाउनुपर्ने हो भनी प्रतिवादी रूपलाल राय यादवका साक्षी जयलाल रायले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

उक्त दिन रामआशिष राय र रामवली रायको गहुँबाली लुटेको विषयमा सवाई रायको घरमा पञ्चायती हुने भन्ने थियो । पञ्चायतीका लागि सुवा ठाकुरको घरनजिक सार्वजनिक सडकमा रामनिरन्जन, विरेन्द्र, नन्दु रायसमेतका मानिसहरू पुग्दा त्यही चोकमा भएका मानिसहरू ब्रह्मदेव राय, होसनारायण राय र रामगोविन्द रायले मार सालाहरूलाई भनी जुवाई रायले

चलाएको बन्दुकको गोली लागी विरेन्द्र राय, विनोदले चलाएको बन्दुकको गोलीले निरन्जन राय, बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र रायले चलाएको गोली नन्दु रायलाई लागेको हो । विरेन्द्र राय सुवा ठाकुरको घरनजिक सार्वजनिक बाटोमा र रामनिरन्जन राय हरकठवा हे.पो.मा मरेका हुन् । प्रतिवादीहरू रूपलाल राय, रामबाबु राय, अमोद राय, हरि राय, विजय रायसमेतले मृतक विरेन्द्र रायको लास घिसारेर विनोद रायको घर कोठामा राखेका थिए । घटनामा विनोद राय, बुलेन्द्र राय, हरिनारायण राय, नन्दकिसोर राय, चन्देश्वर राय, रामबाबु राय, अमोद राय, रमाशंकर रायसमेतका मानिसहरूले बन्दुक बोकेका र अरू प्रतिवादीहरूले लाठी, भाला, गडसा आदि लिएका थिए भन्नेसमेत वादी पक्षका गवाह रामवचन रायले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी विनोदकुमार राय र बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र रायले चलाएको बन्दुकबाट मृतकहरूको मृत्यु भएको तथ्य पुष्टि भइरहेको अवस्थामा अभियोग दाबीबमोजिम निजहरूलाई ज्यानसम्बन्धीको १३(१) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्म कैद, प्रतिवादी होस नारायण भन्ने सुवाई राय, ब्रह्मदेव राय यादव र रामगोविन्द राय यादवको हकमा मार्ने ठाउँमा केही नगरी हेरेर बसेकोसम्म देखिँदा ज्यानसम्बन्धी महलको १७ (३) नं. बमोजिम जनही २ वर्ष कैद, प्रतिवादी रामबाबु राय यादव, हरिनारायण यादव, ठाकुर राय यादव, चन्देश्वर राय यादवलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १७(२) बमोजिम कसुर अपराध गरेको सिद्ध हुन आएको हुँदा यी प्रतिवादीहरूलाई जनही ५ (पाँच) वर्षको कैद सजाय, प्रतिवादी राम विलास राय यादव, रूपलाल राय, रविन्द्र कुमार भन्ने शिवचन्द्र राय, विजय कुमार राय यादव, विन्देश्वर राय यादवले मृतक विरेन्द्र रायको लास घटनास्थलबाट विनोद रायको घर कोठामा पुर्याउने कार्य गरेको देखिँदा ज्यानसम्बन्धी

महलको १७(३) नं. बमोजिम यी प्रतिवादीहरूलाई ६ महिनाको कैद र प्रतिवादी दिनेश राय यादव, सत्यनारायण राय यादव, राम आश्रय राय यादव, भरोसी राय यादव, अशोककुमार राय यादव, प्रसाद राय यादव, राम एकवाल राय यादव, राम प्रताप राय यादव, वचेलाल राय यादव, प्रगास राय यादव, पतिराम राय यादव, वेदामी लाल साहसमेत जना १२ उपर नेपाल सरकारले लिएको अभियोग माग दाबी पुग्न नसकी निजहरूले सफाई पाउने र बाँकी प्रतिवादीहरू जना ११ फरार रहेकाले निजहरूको हकमा मुलतबी रहने ठहर्छ । ज्यान मार्ने उद्योगतर्फ जाहेरवाला नन्दु राय यादवलाई लागेको चोटबाट निज मर्न सक्ने अवस्थाको घा खत नभएको र प्रतिवादीहरूले ज्यान मार्ने उद्योग गरेको प्रमाण वादी पक्षले गुर्जान नसकेको देखिँदा प्रतिवादीहरूलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १५ नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने अभियोग दाबी पुग्न सक्दैन भन्नेसमेत व्यहोराको सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतबाट मिति २०६३।९।११ मा भएको फैसला ।

मिसिल संलग्न सम्पूर्ण प्रमाणहरूको यथार्थ एवम् उचित मूल्याङ्कन र विश्लेषण नगरी सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला बदर गरी विरुद्ध खण्डका प्रत्यर्थीलाई अभियोग माग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन पत्र ।

हामी पुनरावेदकहरू कथित वारदात स्थलमा गएको छैनौं । वारदातमा हाम्रो कुनै संलग्नता छैन । हामी पूर्णरूपमा निर्दोष छौं । हामीउपर ज्यानसम्बन्धीको १७(३) बमोजिम ठहर भएको सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतको फैसला प्रमाणको मूल्याङ्कनमा गम्भीर त्रुटि भएकोले बदर गरी सफाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रामगोविन्द राय यादव, होसनारायण भन्ने सवाई राय यादव र ब्रह्मदेव राय यादवसमेतको संयुक्त

पुनरावेदन पत्र ।

अभियोगपत्रलाई संलग्न प्रमाणले समर्थन नगरेको अवस्थामा सजाय गर्नु न्यायोचित होइन । वारदातमा हाम्रो कुनै संलग्नता छैन । हामीउपर ज्यानसम्बन्धीको १७(२) बमोजिम ठहर भएको सुरु जिल्ला अदालतको फैसला प्रमाणको मूल्याङ्कनमा गम्भीर त्रुटि भएकोले बदर गरी सफाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी हरिनारायण राय, चन्देश्वर राय, ठाकुर राय यादवसमेतको संयुक्त र रामबाबु राय यादवको छुट्टै पुनरावेदन पत्र ।

हामी प्रतिवादीहरू निर्दोष छौं । वारदातस्थलमा पुगेका र कुनै मतलबमा पसेका छैनौं । चलाएको बन्दुक विनोदकुमार रायको घरबाट बरामद भएको छ । सो बन्दुक फायर भएको प्रमाणित नभएपछि विनोद रायको कारणबाट मृतकहरूको मृत्यु भयो भनी हामी पुनरावेदकहरू वारदातस्थलमा रहेको ठहर गर्नु अन्यायपूर्ण रहेकोले थुनछेकमा राखेको धरौटी जफत गरी जनही ६ महिना कैद सजाय गर्ने गरेको फैसला बदर गरी सफाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी विजयकुमार राय यादव, रविन्द्र भन्ने शिवचन्द्र राय यादव, विन्देश्वर राय यादव, रूपलाल राय यादवसमेतको संयुक्त र प्रतिवादी रामविलास राय यादवको छुट्टै पुनरावेदन पत्र ।

प्रतिवादीमध्येका विरेन्द्र राय यादव र विनोदकुमार यादवको हकमा पुनरावेदन अदालतमा साधकमा दर्ता भएको ।

मानिसको समूहको बीचमा भएको वारदातमा मृतकको मृत्यु गोली प्रहारबाट भएको देखिएको अवस्थामा अन्य गोली प्रहार नगर्ने पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको हकमा सजाय गर्ने गरेको सर्लाही जिल्ला अदालतको मिति २०६३।९।११ को फैसलामा प्रमाणको विश्लेषण र मूल्याङ्कनको प्रश्नमा

त्रुटि भएको र दुवैपक्षको पुनरावेदन परेको देखिँदा एक अर्काको पुनरावेदनपत्र एक अर्कालाई सुनाई तथा प्रत्यक्षदर्शीको भनाइ ग्रहण नगरी सफाई दिएको हकमा समेत छलफलका निमित्त विपक्षी झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको मिति २०६७।२।३ को झगडिया झिकाउने आदेश।

पुनरावेदक प्रतिवादीहरू ज्यान मार्ने मतलबमा पसी वारदातस्थलमा मौजुद रहेको भन्ने तथ्ययुक्त प्रमाणको अभावमा प्रतिवादीहरू होसनारायण भन्ने सवाई राय यादव, रामगोविन्द राय, ब्रह्मदेव राय यादव, रामविलास राय यादव, रूपलाल राय यादव, रविन्द्र भन्ने शिवचन्द्र राय यादव, विजयकुमार राय यादव र विन्देश्वर राय यादवलाई ज्यानसम्बन्धीको १७(३) नं. बमोजिम र रामबाबु राय यादव, हरिनारायण राय यादव, ठाकुर राय यादव र चन्देश्वर राय यादवलाई १७(२) नं. बमोजिम सजाय गरेको हदसम्म सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतले मिति २०६३।१।११।३ मा गरेको फैसला नमिलेकोले सो हदसम्म उल्टी भई निजहरूले आरोपित कसुरबाट सफाई पाउने, बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र राय यादव र विनोदकुमार राय यादवलाई सर्वस्वसहित जन्म कैद गरेको र सुरुमा सफाई पाएका प्रतिवादीहरू दिनेशराय यादव, सत्यनारायण राय यादव, रामआश्रे राय यादव, भरोसी राय यादव, अशोककुमार राय यादव, प्रसाद राय यादव, रामएकवाल राय यादव, सुन्दरपुरका रामप्रताप राय यादव, वच्चेलाल राय यादव, प्रगास राय यादव, पतिराम राय यादव र वेदामीलाल साह तेलीको हकमा समेत आरोपित कसुरको पुष्टि गर्ने प्रमाणको अभावमा सुरु फैसला सदर हुन्छ र वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने देखिएन। नन्दुरायलाई सामान्य किसिमको चोट लागेको देखिँदै मार्ने बदनियतले ज्यान मार्ने उद्योग गरेको भन्ने पुष्टि

नभएकोले ज्यान मार्ने उद्योगतर्फको अभियोग पुष्टि गर्ने आधारसमेत नरहेको हुँदा त्यसतर्फको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिरसमेत पुग्न सक्ने देखिएन भन्नेसमेत व्यहोराको श्री पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको मिति २०६८।३।६ को फैसला।

कर्तव्य ज्यान प्रमाणित भई गोली चलाउने भनी प्रतिवादीहरूमध्येका विनोदकुमार राय र बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र रायउपर ज्यानसम्बन्धी महलको १३ (१) नं. बमोजिम कसुर ठहर भइसकेको अवस्थामा प्रतिवादीहरूमध्येका होसनारायण भन्ने सवाई राय, राम गोविन्द राय र ब्रह्मदेव रायले पूर्व योजनाअनुसार स्वयं घटनास्थलमा उपस्थित भई गोली चलाउन आदेश दिएको, प्रतिवादीमध्येका रामबाबु राय यादव, हरिनारायण राय यादव, ठाकुर राय यादव र चन्देश्वर राय यादवसमेत घटनामा बन्दुकसहित उपस्थित रहेको, त्यस्तै प्रतिवादीमध्येका रामविलास राय, रूपलाल राय, रविन्द्र भन्ने शिवचन्द्र राय, विजयकुमार राय र विन्देश्वर रायसमेत म त सल्लाहमा फसी घटनास्थलमा तत्काल उपस्थित रही मृतकहरूको समूह सवाई रायको घरतर्फ आउँदै गर्दा घर नजिक बाटोमा घेराउ गरेको र विरेन्द्र रायको लास घिसारेर लग्ने कार्यमा समेत संलग्न रहेको प्रतिवादीहरूमध्येका दिनेश राय, सत्यनारायण राय, राम आश्रेय राय, भरोसी राय, अशोककुमार राय, प्रतिराम राय, वेदामीलाल साह, प्रसाद राय, राम एकवाल राय, राम प्रताप राय, वच्चेलाल राय र प्रगास रायको पनि घटनास्थलमा उपस्थिति रहेको भन्ने तथ्य जाहेरी दरखास्त, मौकामा प्रतिवादीहरूले स्वीकारोक्ती र एक आपसमा पोलसमेत गरी गरेको बयान घटनास्थलमा मौजुद रही घटना देख्ने व्यक्तिहरूले मौकामा गरिदिएको कागज जस्ता मिसिल संलग्न कागज प्रमाणबाट पुष्टि भइरहेको हुँदा सुरु जिल्ला अदालतको फैसला केही उल्टी हुने ठहरी

निज प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दाबीबाट सफाई दिने गरी भएको पुनरावेदन अदालतको फैसला सफाई पाएको हदसम्म बदर गरिपाउँ । साथै प्रतिवादीहरूले चलाएको गोली लागी मौकामा नै उपचार पाई बाँच्न सफल भएका नन्दु रायउपर पनि मार्ने उद्देश्यले नै गोली चलाएको हो । बचाउको लागि पुगेका अन्य मानिसहरूको उपस्थिति र प्रतिवादीहरू विनोदकुमार राय र विरेन्द्र रायलाई तत्काल गाउँलेहरूले पक्राउ गरेका कारण मात्र निजमाथि थप गोली प्रहार भई ज्यान मर्न नपाएको हुँदा माथि उल्लेखित वचन दिने गोली चलाउने हात हतियार लिई घटना स्थलमा उपस्थित रहने घेर्ने छेक्ने कार्य गर्ने प्रतिवादीहरूलाई ज्यान मार्ने उद्योगको कसुरबाट समेत सफाई दिने गरी भएको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी अभियोग माग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदन पत्र ।

श्री पुनरावेदन अदालत, जनकपुरबाट प्रस्तुत मुद्दाका प्रतिवादी विरेन्द्र राय यादव र विनोदकुमार राय यादवका हकमा सर्वश्वसहित जन्मकैद हुने गरी भएको सुरु फैसला सदर हुने ठहरेकाले सो हदसम्म साधक सदरको लागि समेत यस अदालतमा दर्ता हुन आएको ।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा आजको दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री राम घिमिरेले घटना सुनियोजित तरिकाले अवैध हतियारको प्रयोग गरी भएको हो । गहुँ बाली लुटी लग्दा पञ्चायती गर्न भनी गएका व्यक्तिहरूलाई प्रतिवादीहरूले बाटैमा घेरी प्रतिवादीहरूमध्येका विनोदकुमार राय र बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र यादवले चलाएको गोली लागी २ जनाको मृत्यु र एक जना घाइते भएको कुरा स्थापित भइसकेको

छ । घटनामा गोली ठोक भनी वचन दिने, घटनामा हातहतियार लिई संलग्न रहेका र वारदातस्थलमा उपस्थित रही घेर्ने छेक्नेलगायतका कार्यमा प्रत्यक्ष संलग्न रहेका भनी जाहेरीमा किटानी भई सोकै समर्थन हुने गरी स्वयं प्रतिवादीहरूले कसुर स्वीकार गरी एक आपसमा पोल गरी मौकामा बयान गरिदिएको साथै वारदात स्थलमा उपस्थित रहेकाहरूले मौकामा कागज गर्दा विभिन्न प्रतिवादीहरूको विभिन्न किसिमको संलग्नता रहेको भनी लेखाइदिएको जस्ता मिसिल संलग्न कागज प्रमाणहरूको विश्लेषणबाट दोषी ठहर हुनु पर्ने यी प्रतिवादीहरूलाई अदालतमा गरेको इन्कारी बयान, अपईट प्रतिकारका लागी गोली चलाउँदा घटना भएको हो भन्ने जस्ता आत्मनिष्ठ आधार लिई पुनरावेदन अदालतबाट सफाई दिने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण रहेको भनी बहस गर्नुभयो ।

विद्वान् उपन्यायाधिवक्ताको बहससमेत सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा प्रस्तुत मुद्दामा निम्न प्रश्नहरूको निरूपण गरी निर्णय गर्नुपर्ने देखियो ।

१. अभियोग दाबीबमोजिम वारदातमा प्रतिवादीहरूको संलग्नता छ छैन ? यदि छ भने के कसको कस्तो संलग्नता रहेको छ ?

२. पुनरावेदन अदालत, जनकपुरले गरेको फैसला मिलेको छ छैन ? तथा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्दैन ? प्रतिवादीहरू विरेन्द्र राय यादव र विनोदकुमार रायका हकमा साधक सदर हुन्छ हुँदैन ?

यसमा, मृतक रामनिरञ्जन राय र विरेन्द्र रायलाई मार्न बन्दुक प्रहार गर्ने विनोदकुमार राय, जुवाई राय, बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र राय र रामप्रवेश रायसमेत ४ जनालाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३ नं. को देहाय (१) बमोजिम, होसनारायण भन्ने सवाई

राय, रामगोविन्द राय र ब्रह्मदेव रायले मुख्य भई वचन दिएकाले निजहरूलाई ऐ. महलको १३ नं. को देहाय (४) बमोजिम, घटनास्थलमा बन्दुक लिई उपस्थित हुने अभियुक्तहरूको रूपमा रामबाबु राय यादव, आमोदकुमार राय यादव, हरिनारायण राय यादव, ठाकुर राय यादव, चन्देश्वर राय तथा नन्दकिसोर राय यादव जना ६ देखिएको हुँदा निजहरूउपर मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १७ नं. को देहाय १ बमोजिम तथा घटनास्थलमा मौजुद रही घेरी छेकी ज्यान मार्ने मराउने कार्यमा संयोग पारेको भन्ने देखिन आएका दिनेश राय यादव, सतनारायण राय यादव, रामविलास राय यादव, राम आश्रय राय यादव, रूपलाल राय, भरोसी राय यादव, श्याम राय यादव, अशोककुमार राय यादव, राम प्रताप राय (मानपुर), प्रसाद राय यादव, रविन्द कुमार भन्ने शिवचन्द्र राय, लालबाबु राय, राम एकवाल राय, विजयकुमार राय यादव, राम प्रताप राय (सुन्दरपुर), बचेलाल राय यादव, कैलास राय यादव, विन्देश्वर राय यादव, प्रगास राय र रमाशंकर राय यादव, नागेन्द्र राय यादव, तथा चन्देश्वर राय (चोहर्वा) समेत जना २२ लाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १७ नं. को देहाय २ बमोजिम, त्यसै गरी अभियुक्तहरू पतिराम राय यादव र वेदामीलाल साह तेली जना २ लाई घटनास्थलमा उपस्थित मात्र रही अरू केही नगरेको भन्ने मिसिलबाट देखिँदा निजहरूलाई ऐ. महलको १७ नं.को देहाय ३ बमोजिम सजाय हुन र सबै सैतीस जना अभियुक्तहरूउपर उपरोक्त वारदातमा नन्दु राय यादवलाई बन्दुकबाट प्रहार भएको गोलीको छर्छा लागी संयोगले बचन पाएको हुँदा त्यसतर्फ मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १५ नं. बमोजिम ज्यान मार्ने उद्योगतर्फ पनि कारवाही र सजाय हुन अभियोग माग दाबी लिएको पाइयो ।

सुरू सर्लाही जिल्ला अदालतले फरार

प्रतिवादीहरू जना ११ को हकमा मुलतबी राखी प्रतिवादीहरूमध्ये विनोदकुमार राय र बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र राय जना २ लाई अभियोग दाबीबमोजिम ज्यानसम्बन्धीको १३ नं. को देहाय १ बमोजिम सर्वस्वसहित जन्म कैद, प्रतिवादी होसनारायण भन्ने सुवाई राय, ब्रह्मदेव राय यादव र रामगोविन्द राय यादव जना ३ को हकमा मार्ने ठाउँमा केही नगरी हेरेर बसेकोसम्म देखिएको ठहराई ज्यानसम्बन्धी महलको १७ नं. को देहाय ३ बमोजिम जनही २ वर्ष कैद, प्रतिवादी रामबाबु राय यादव, हरिनारायण यादव, ठाकुर राय यादव, चन्देश्वर राय यादव जना ४ लाई ज्यानसम्बन्धी महलको १७ नं. को देहाय २ बमोजिम जनही ५ वर्षको कैद, प्रतिवादी राम विलास राय यादव, रूपलाल राय, रविन्द्रकुमार भन्ने शिवचन्द्र राय, विजयकुमार राय यादव, विन्देश्वर राय यादव जना ५ लाई ज्यानसम्बन्धी महलको १७ नं. को देहाय ३ नं. बमोजिम ६ महिनाको कैद र प्रतिवादी दिनेश राय यादव, सत्यनारायण राय यादव, रामआश्रय राय यादव, भरोसी राय यादव, अशोककुमार राय यादव, प्रसादराय यादव, रामएकवाल राय यादव, राम प्रताप राय यादव, वचेलाल राय यादव, प्रगास राय यादव, पतिराम राय यादव, वेदामी लाल साहसमेत जना १२ लाई सफाई दिने गरी र प्रतिवादीहरूलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १५ नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने अभियोग दाबी पुग्न नसक्ने गरी फैसला गरेको पाइयो । सो फैसलाउपर वादी नेपाल सरकारको र प्रतिवादीहरू राम गोविन्द राय यादव, सुवाई राय यादव, ब्रह्मदेव राय यादव, हरिनारायण राय यादव, चन्देश्वर राय यादव, ठाकुर राय यादव, विजयकुमार राय यादव, रविन्द्र भन्ने शिवचन्द्र राय यादव, विन्देश्वर राय यादव, रूपलाल राय यादव, रामविलास राय यादव र रामबाबु राय यादवसमेत गरी १२ जनाको पुनरावेदन परेको र प्रतिवादीमध्येका

विनोदकुमार राय र बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र रायको हकमा श्री पुनरावेदन अदालत, जनकपुरमा साधकमा दर्ता भएको देखियो ।

पुनरावेदन अदालत, जनकपुरबाट साधकको रोहबाट आएको विनोदकुमार राय यादव र बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र रायको हकमा सर्वश्वसहित जन्मकैद हुने गरी भएको सुरु अदालतले गरेको फैसलामा साधक सदर हुने गरी र बाँकी प्रतिवादीहरूको हकमा नेपाल सरकारको अभियोग दाबी तथा पुनरावेदन जिकिर पुग्न नसक्ने भनी निजहरूले सफाई पाउने ठहराई फैसला भएको पाइयो । उक्त फैसलाउपर प्रतिवादीमध्येका विनोदकुमार राय यादव र बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र रायको हकमा साधकमा र अन्य सफाई पाएका प्रतिवादीहरूको हकमा अभियोग दाबीबमोजिम गरिपाउँ भनी वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन यस अदालतमा दर्ता भएको देखिन्छ ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, मृतकहरूको मृत्युसम्बन्धमा मृतक राम निरञ्जनको दायौँपट्टि गालामा, धिन्नामा, दायौँ हातको जोर्नीमा गोली लागेको भन्ने र मृतक विरेन्द्र रायको निधारमा बीच भागमा आँखामाथि छर्छा लागेको घाउ रही रगत बगेको दायौँ कानभन्दा मुनि घाउ चोट रहेको भन्ने लास प्रकृति मुचल्कामा लेखिएको छ, शव परीक्षण प्रतिवेदनमा मृतकको मृत्यु गोली प्रहारबाट अत्यधिक रक्तश्राव भई भएको भनिएको, यस तथ्यलाई अभियुक्तहरूको बयान मौकामा बुझिएका व्यक्तिको कागज तथा बकपत्रसमेतबाट पुष्ट्याइँ भइरहेको अवस्था र मृत्यु कर्तव्यबाट भएको तथ्य निर्विवादसमेत रहन गएको अवस्थामा मृतकको मृत्यु कर्तव्यबाट भएको भन्ने तथ्य स्थापित भएको छ ।

३. मृतकको मृत्यु कर्तव्यबाट भएको यस अवस्थामा वारदातमा प्रतिवादीहरूको संलग्नता छ

छैन ? यदि छ भने क कस्को कस्तो संलग्नताबाट मृतकहरूलाई मार्ने कार्य भएको हो ? भन्ने पहिलो प्रश्नको निरूपण गर्नेतर्फ हेर्दा प्रतिवादीहरूमध्येका जुवाई राय, रामप्रवेश राय, विनोदकुमार राय र बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र रायको हकमा गोली चलाई मारेको भनी ज्यानसम्बन्धी महलको १३ नं. को देहाय १ बमोजिमको सजायको माग दाबी लिई अभियोगपत्र दायर भएको छ । यसमध्ये जुवाई राय र रामप्रवेश राय फरार हुँदा निजहरूको हकमा मुद्दा मुलतबी रहेकाले विचार गर्नु परेन । विनोदकुमार राय र बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र रायको हकमा सुरु र पुनरावेदन तहबाट अभियोग दाबी ठहर भई यस अदालतमा साधक जाहेर भएकाले उक्त अभियोग दाबीसम्बन्धमा विचार गर्नुपर्ने हुन आयो ।

४. जाहेरी दरखास्त, जाहेरवालाहरूले मौकामा र अदालतमा समेत गरेको बकपत्र, प्रतिवादीहरूले अनुसन्धानको क्रममा गरेको बयान, घटना देख्ने व्यक्तिहरूले मौकामा गरिदिएको कागज र सोलाई समर्थन हुने गरी अदालतमा गरिदिएको बकपत्र, सहअभियुक्तले मौकामा गरिदिएका बयानसमेतबाट प्रतिवादीहरू र मृतक एवं जाहेरवालासमेतका व्यक्तिहरूका बीचमा राजनीतिकरूपले आपसी रिसझवी रहेकोले दुवै पक्षबिच आपसी झगडा हुने गरेको देखिन्छ । सोही क्रममा मृतक पक्षले प्रतिवादी पक्षको गहुँ लुटेर लगेको र प्रतिवादी पक्षले मृतक पक्षका रामवली राय र रामआषिश रायको जग्गाको गहुँ लुटेर लगेकोमा पञ्चायती गरी सो लुटेर लगेको गहुँ फिर्ता लिन जाने क्रममा झडप हुन गई घटना घटेको पाइन्छ ।

५. पञ्चायती गरी गहुँ फिर्ता लिन भनी २०५४।१।२ गतेका दिन मृतकहरूको समूह प्रतिवादीमध्येका सवाई रायको घरमा जादै गर्दा निजको घरनजिक प्रतिवादीमध्येका विनोदकुमार राय

र बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र रायसमेतले गोली चलाउँदा रामनिरञ्जन राय यादव र विरेन्द्र यादवको मृत्यु भएको र नन्दुराय यादव गोलीको छर्छा लागी घाइते भएको भनी जवाहर राय, नरसिंह राय र नन्दु रायले संयुक्त जाहेरी दिएको पाइन्छ । स्वयं यी प्रतिवादीहरू जना २ ले मौकामा गरेको बयानमा यस तथ्यलाई स्वीकार गरेका छन् । निजहरूले अदालतमा इन्कार भई बयान गरे तापनि उक्त इन्कारी पुष्टि हुने गरी साक्षी बकपत्र गराउन सकेको पाइँदैन । अदालतको इन्कारी बयान आफैँमा स्वतन्त्र प्रमाण हुन सक्दैन । सोको पुष्टि अन्य वस्तुगत तथा परिस्थितिजन्य प्रमाणबाट पनि हुनुपर्दछ । सवाई रायको घरबाट बरामद भएको नलकटुवा बन्दुक तथा फायर भएको गोलीको खोका बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र राय यादवको हुनुपर्छ भनी सोनिया देवी यादव र प्रतिवादी विनोदकुमार यादवले सनाखत गरिदिएको छ । स्वयं यी प्रतिवादी बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र राय यादवले समेत उक्त बन्दुक आफ्नो भएको स्वीकारी सनाखत गरिदिएको र मृतक विरेन्द्र रायको लास प्रतिवादी विनोद रायको घरको कोठाभित्र रहेको घटनास्थल तथा लास प्रकृति मुचुल्काबाट देखिएको छ । बरामदी मुचुल्का, प्रहरी विधिविज्ञान प्रयोगशालाको गोली तथा हतियार परीक्षण प्रतिवेदन, शव परीक्षण प्रतिवेदनलगायतका कागजहरूबाट पनि सोही बरामदी बन्दुकको गोली लागी वारदात घटन गएको समर्थित हुन्छ । मौकामा कागज गर्ने व्यक्तिहरूले घटनामा गोली चलाउने भनी यी दुई प्रतिवादीहरूसमेतको नाम उल्लेख गरेका र अन्य सहअभियुक्तहरूको मौकाको बयानमा पनि यी प्रतिवादीहरूले चलाएको गोलीबाट नै मृतकहरूको मृत्यु भएको भनी पोल गरेको पाइन्छ । यी प्रतिवादीहरू मिति २०५४।१०।२३ मा सर्लाही जिल्ला अदालतको आदेशले मुद्दा फिर्ता भई थुनाबाट छुटी गएका र तत्पश्चात २०५९।८।१९

को श्री सर्वोच्च अदालतको निर्णयअनुसार पुनः मुद्दा चल्दा म्यादमा अदालतमा हाजिर नभई फरार रहेको देखिन्छ । यदि आफू निर्दोष रहेको वा अभियोग दाबीअनुसारको कसुरमा संलग्नता नरहेको भनी सजायबाट छुट वा कमी पाउनु पर्ने भए निजहरूले अदालतमा हाजिर भई अदालतबाट प्राप्त हुने सुनुवाई र पुनरावेदनका जस्ता मौकाहरू उपयोग गर्न सक्नु पर्ने थियो । यसरी मिसिल संलग्न प्रमाणहरूबाट प्रतिवादीहरू विनोदकुमार राय र बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र रायले चलाएको गोलीबाट नै मृतकको मृत्यु भएको तथ्य स्थापित हुन आउँछ ।

६. यसरी आपराधिक कार्य स्थापित भएपछि सो कार्य मनसायपूर्वकको हो होइन ? भन्नेतर्फ विचार गर्दा मनसाय तत्त्व अलग्गै प्रमाणित हुने नभई आपराधिक कार्य गर्दाका गतिविधिहरूबाट नै पुष्टि हुने विषय भएकाले यसमा दुवै पक्षबीच पहिलेदेखि नै झगडा भइरहने गरेको देखिनु, त्यस दिन पनि गहुँ लुटेको विषयमा पञ्चायती गर्न भनी आएका व्यक्तिहरूलाई बाटोमा रोकी गोली चलेको, धेरै चोटि फायर भएको, प्रतिवादीहरूको हात हातमा बन्दुक लिएर गएको भन्ने जस्ता तथ्य मिसिल संलग्न प्रमाणबाट पुष्टि भएको देखिएकोले यी प्रतिवादीहरूले जानी जानी मनसायले नै गोली चलाएको कुरालाई अन्यथा भन्न मिल्दैन ।

७. अब अन्य प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरूमध्ये होसनारायण भन्ने सवाई राय, ब्रह्मदेव राय र रामगोविन्द रायउपर मुख्य भई वचन दिने भनी मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३ नं. को देहाय ४ अनुसार सजायको मागदाबी लिई अभियोग दायर भई सुरुले निज प्रतिवादीहरूलाई मार्ने ठाउँमा अरु केही नगरी हेरेर बसेको देखिएको भनी ऐ. महलको १७ नं. को देहाय ३ अनुसार सजाय गरेकोमा पुनरावेदन अदालतले निजहरूलाई सफाई दिएउपर, प्रतिवादीहरू

रामबाबु राय यादव, हरिनारायण राय यादव, ठाकुर राय यादव र चन्द्रेश्वर राय यादव (मानपुर) गरी ४ का हकमा घटना स्थलमा बन्दुक लिई उपस्थित भएका भनी ज्यानसम्बन्धी महलको १७ को देहाय १ को सजायको मागदाबी लिइएकोमा सुरु अदालतले भाग्न उम्कन नपाउने गरी मार्ने कार्यमा संयोगसम्म पारी दिने भनी ५ वर्ष कैद गरी पुनरावेदन अदालतबाट निजहरूले सफाई पाएउपर, प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरू राम विलास राय यादव, रूपलाल राय, रविन्द्रकुमार भन्ने शिवचन्द्र राय, विजय कुमार राय यादव र विन्देश्वर राय यादव जना ५ को हकमा घेर्ने छेक्ने र मार्नलाई संयोग पारी दिने भनी ज्यानसम्बन्धी महलको १७ नं. को देहाय २ नं. बमोजिम दाबी लिएकोमा सुरु अदालतले १७ नं. को देहाय ३ अनुसार ६ महिना कैद गरी पुनरावेदन अदालतले सफाई दिएउपर, प्रतिवादी दिनेश राय यादव, सत्यनारायण राय यादव, रामआश्रय राय यादव, भरोसी राय यादव, अशोककुमार राय यादव, प्रसाद राय यादव, राम एकवाल राय यादव, रामप्रताप राय यादव, वचेलाल राय यादव, प्रगास राय यादवसमेत जना १० को हकमा पनि मार्न संयोग पारिदिने भनी ऐ. १७ नं. को देहाय २ बमोजिमको सजाय मागदाबी लिएकोमा सुरुले सफाई दिएको सदर हुने ठहराई पुनरावेदन तहबाट भएको फैसलाउपर र पतिराम राय यादव र वेदामीलाल साहसमेत जना २ लाई घटनास्थलमा उपस्थित भनी १७ नं. को देहाय ३ अनुसारको सजाय मागदाबी लिएकोमा सुरुले सफाई दिने गरी गरेको फैसलालाई पुनरावेदनले सदर गरी दिएको फैसलाउपर उल्लिखित सबै प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दाबीबमोजिम गरिपाउँ भन्ने दाबी लिई यस अदालतमा पुनरावेदन परेको छ ।

८. अब यी प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरू जना २४ को कसुरमा संलग्नता छ छैन ? संलग्नता भए कसको

कसरी संलग्नता छ ? भन्नेसम्बन्धमा विचार गर्दा मृतक पक्षसँग प्रतिवादीहरूको पक्षको राजनीतिकरूपमा विवाद झगडा हुने गरेको मिसिल संलग्न प्रमाणबाट देखिए तापनि प्रस्तुत वारदात मृतकहरूको हत्या गर्ने पूर्व नियोजित योजनाअनुसार सामूहिक मत सल्लाह गरी घटाइएको नभई लुटेको गहुँ बाली फिर्ता लग्ने प्रतिवादीहरूको कार्यको प्रतिकार गर्न मृतक पक्षका मानिसहरू होसनारायण भन्ने सवाई रायको घरमा आउँदै गर्दा गोली फायर भई अपर्झटमा भएको वारदातको प्रकृतिबाट देखिन आउँछ । प्रतिवादी होसनारायण भन्ने सवाईराय, रामगोविन्द राय यादव र ब्रह्मदेव यादवसमेतले अदालतसमक्ष कसुरमा इन्कार रही वारदातको बखतमा आफू अन्यत्र उपस्थित रहेको जिकिर लिएको देखिन्छ । अन्य प्रतिवादीहरू पनि अदालतसमक्ष कसुरमा इन्कार रहेका छन् । घटना अपर्झट भएको देखिनाले यी सबै प्रतिवादीहरू घटनास्थलमा उपस्थित हुन सक्ने अवस्था पनि देखिँदैन । घटनापश्चात् घटनास्थलमा देखिने जति सबैको घटनामा संलग्नता रहेको हुन्छ भनी भन्नु पनि न्यायोचित हुँदैन । जाहेरवाला जवाहर राय, नरसिंह राय र नन्दुरायले आफूले समेत वारदात देखेको भन्दै होस नारायण भन्ने सवाई राय, रामगोविन्द राय यादव र ब्रह्मदेव राय यादवसमेतले ज्यान मारी देउ भनी वचन दिएका हुन् भनी जाहेरीमा उल्लेख गरेकोमा जाहेरवाला जवाहर रायले अदालतसमक्ष बकपत्र गर्दा आफूले घटना घटेको नदेखेको र घटना घटेको सुनी त्याहाँ जाँदा उल्लिखित प्रतिवादीहरूलाई घटनास्थलमा देखेको र पहिला वचन दिने काम भई यी प्रतिवादीहरूको संलग्नतामा घटना घटेको भनी सुनेको हुँ भनी बकपत्र गरिदिएका छन् । स्वयं मृतक विरेन्द्र रायका बाबु अर्का जाहेरवाला नरसिंह रायले घटना वारदात आफूले नदेखेको हुँदा केही थाहा

नभएको भनी बकपत्रमा लेखाएबाट सुरु जाहेरीमा देखेको भनी लेखाएको कुरा जाहेरवालाको आफ्नै बकपत्रबाट खण्डित भएको देखिन्छ । त्यस्तै स्वयं वादी पक्षका गवाह लास प्रकृति मुचुल्काका मानिस रामवृक्ष राय, भरोसी सहनी, श्यामनन्दन राय यादव र रामऔतार राय यादवले घटनाबारे सुनेको हो भनी अदालतमा बकपत्र गरी दिएका छन् । वादी पक्षका गवाह मृतक रामनिरञ्जन रायकी श्रीमती किरण देवीले पनि घटनास्थलमा यी प्रतिवादीहरूको संलग्नता रहेको सुनेको मात्र हुँ भनी अदालतमा बकपत्र गरिदिएको छ । वादी पक्षका गवाह घटनासम्बन्धमा बुझिएका व्यक्ति रामवली राय यादव, राम सुनुवर राय यादव, राम विश्वास राय यादव र रामआशिष रायसमेतले मृतक निरञ्जन पक्षका मानिसहरूले नै गोली प्रहार गरेको, सवाई राय र निजका भाइहरू त्यहाँ नभएको, पहिला राम निरञ्जनले नै गोली चलाई विरेन्द्रलाई लागेको र विरेन्द्र ढले पछि सिंहासनले गोली चलाउँदा रामनिरञ्जनलाई लाग्न गएको हो र प्रतिवादीहरूलाई पछि प्रहरीले खेतबाट तथा घरघरबाट पत्रेका हुन् । साथै अनुसन्धानमा लेखाएको सत्य नभई जवाहरले सही गर भन्दा गरेको हुँ भनी अदालतमा बकपत्र गरी दिएका छन् । त्यस्तै मृतक विरेन्द्रकी आमा मंगलवतीले र श्रीमती गिता देवी रायले पनि निरञ्जनले चलाएको गोलीबाट विरेन्द्रको मृत्यु भएको, होसनारायण र जुवाई सो दिन घरमा नभएको र मार्न मराउनेसम्मको रिसइवी प्रतिवादीहरूको नभएको भनी अदालतमा बकपत्र गरिदिएको छन् । प्रतिवादीहरूका साक्षीले पनि घटनामा यी प्रतिवादीहरूको संलग्नता रहेको तथ्यलाई इन्कार गरी बकपत्र गरिदिएको पाइन्छ । यसरी उल्लिखित जाहेरवाला र वादी पक्षका गवाह तथा वादी पक्षका अन्य साक्षीहरूको अदालतको बकपत्र र मौकाको कागज एक आपसमा मिले भिडेको देखिँदैन । परस्पर बाझिने

गरी बोलेको कुरालाई प्रमाणका रूपमा लिन सकिँदैन । जाहेरीमा र मौकाको कागजमा यदि आफू विश्वस्त भई देखे जानेको सत्य कुरा लेखाएको भए अदालतमा आई सो कुरा भन्न नसक्ने देखिँदैन ।

९. कम्पन लसँग नजिक रहेको हाम्रो कानून प्रणालीमा यसले यस्तो कसुर गरेको हो भनी निसन्देह प्रमाणित गर्ने भार वादी पक्षमा हुन्छ । कसुर प्रमाणित हुन अलिकति पनि सन्देह वा शंका रहेमा त्यसको फाइदा अभियुक्तहरूले पाउने हुन्छ । सबुद प्रमाण पेस गरेर मात्र हुँदैन अभियोजनकर्ताले पेस गरेका त्यस्ता सबुद प्रमाणको वस्तुनिष्ठ मूल्याङ्कन तथा न्यायिक परीक्षण अदालतले गर्दछ । यिनै मान्यतालाई अङ्गिकार गरी हाम्रा कानूनी व्यवस्था पनि बनेका छन् । प्रस्तुत मुद्दामा यी प्रतिवादीहरूले अभियोग दाबीअनुसार वचन दिएको, प्रतिवादीहरू घटनास्थलमा हतियारसहित मौजुद रहेको, घटनास्थल घेर्ने छेक्ने काम गरी मार्नको संयोग पारी दिएको भनी वादी पक्षले शंकारहित तरिकाले पुष्टि गर्न सकेको देखिँदैन । मृतकहरूलाई गोलीबाहेक अन्य लाठा भाला आदिको चोट लागेको पनि लास जाँच मुचुल्का र शव परीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिएको अवस्था छैन । त्यस्तै विवाद निरूपणमा अदालतले ग्रहण गर्ने प्रमाण आपसमा विरोधाभाषपूर्ण नभई जहिले पनि एक अर्कोलाई समर्थन गर्ने हुनुपर्दछ । मौखिक प्रमाण प्रत्यक्ष देखे जानेको हुनुपर्छ । द्विविधापूर्ण, अस्पष्ट र सुनेको आधारमा भनेको भनाइका आधारमा कसुरदार ठहराउनु न्यायोचित हुँदैन । प्रस्तुत मुद्दामा वादी पक्षका गवाहहरूको भनाइ पनि अनुसन्धानका क्रममा र अदालतमा बाझिन गएको अवस्था र कतिपयले सुनेको आधारमा मात्र अनुसन्धानका क्रममा भनेको भनी अदालतमा बकपत्र गरेको अवस्था विद्यमान छ । आपसी प्रतिशोधको भावना रहे भएको र तत्काल आफन्त गुमाउनु परेको कारणबाट आफूसँग रिसइवी

भएकालाई फसाउने मनसायले प्रेरित भएर पनि जाहेरी दरखास्तलगायत मौकामा गरेको कागजमा सबैको संलग्नता देखाएको हुन सक्ने अवस्था पनि घटनाको पृष्ठभूमिबाट देखिन्छ। घटनामा गोली चलेको बन्दुकबाहेक अन्य हातहतियार लाठा बरामदसमेत भएको अवस्था छैन। वस्तुगत प्रमाणका अभावमा यी प्रतिवादीहरूसँग मृतक पक्षको पूर्व रिसइवी रहेको, निजहरूकै घरनजिक घटना भएको, मौकामा नै पक्राउ परेको र निजहरू उपर जाहेरी परेकै भन्ने आधारमा अनुमान गरी कसुरदार स्थापित गराउनु फौजदारी न्यायको मर्मविपरीत हुन जान्छ। जाहेरी दरखास्त अनुसन्धानमा साबिती बयान मौकाको कागज सहअभियुक्तको पोल जस्ता कुरा आफैँमा स्वतन्त्र प्रमाण नभई यस्ता प्रमाणलाई अन्य प्रमाणबाट पष्टि हुनुपर्नेमा घटनास्थलमा रहेका व्यक्ति र घटनामा छोरा श्रीमान् गुमाई पीडित भएका व्यक्तिहरूको पनि अनुसन्धानमा र अदालतमा व्यक्त भनाइहरू परस्पर विरोधाभाषयुक्त छन्। यस्तो अवस्थामा उल्लिखित प्रतिवादीहरू ज्यान मार्ने मतसल्लाहमा पसी वारदातस्थलमा रही आरोपित कसुर गरेको भन्ने सकिने अवस्था छैन।

१०. प्रतिवादीहरूउपरको घाइते नन्दु राय यादवलाई गोली हानी ज्यान मार्ने उद्योग गरेको भन्नेतर्फको अभियोग दाबी तथा पुनरावेदन जिकिरसम्बन्धमा हेर्दा गोली चलाउने भनी माथि पुष्टि भइसकेका प्रतिवादीहरूबाहेक अन्य प्रतिवादीहरू हातहतियार लिई घटनास्थलमा रहे भएको भन्ने मिसल संलग्न प्रमाणबाट देखिएको छैन। जसका बारेमा माथि पनि विवेचना भइसकेको छ। घाइते भनिएका नन्दु रायलाई गोलीको छर्छाँ लागी आँखाको माथि सामान्य चोट लागेको भन्ने निजको घाउ जाँच केस फारामबाट देखिन्छ। निजलाई ज्यान मर्नेसम्मको काम कुरा गरिसकेको अवस्थामा के कारणले र कस्तो

परिस्थिति आई पर्दा निजको ज्यान मर्न नपाएको हो सो कुरा कहीं कतैबाट खुलेको देखिँदैन। मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १५ नं. हेर्दा ज्यान मार्ने उद्योग हुन ज्यान मार्ने मनसाय हुनुपर्ने सो मनसायअनुसार मार्न मर्नेसम्मको कुनै कार्य गरेको देखिनु पर्ने र कुनै कारणले मात्र ज्यान मर्न नपाएको हुनुपर्ने हुनुपर्छ। प्रस्तुत वारदातमा प्रतिवादीहरूको निज नन्दु रायलाई मार्ने मनसाय तत्त्व विद्यमान भई ज्यान मार्नलाई नै गोली चलाएको भन्ने मिसलबाट पुष्टि हुँदैन। यदि गोली मार्न चलाएको भए के कसरी कुन कारणले निज बच्नु भयो भन्ने कुरा पनि मिसलबाट देखिँदैन। निजलाई गोली नभई गोलीको छर्छाँ मात्र लागेको देखिन्छ। मार्नलाई बन्दुक ताकेर हान्दा छर्छाँ मात्र लाग्ने अवस्था रहँदैन। यसरी प्रतिवादीहरूले ज्यान मार्ने उद्योग गरेको भन्ने प्रमाण वादी पक्षले पुरयाउन नसकेको देखिँदा यी प्रतिवादीहरूको ज्यान मार्ने उद्योग कार्यमा संलग्नता रहे भएको भन्न मिल्दैन।

११. अतः माथि विवेचित आधार प्रमाणबाट प्रतिवादीहरूमध्येका विनोदकुमार राय यादव र बुलेन्द्र भन्ने विरेन्द्र राय यादवले चलाएको गोलीबाट रामनिरञ्जन राय यादव र विरेन्द्र यादवको मृत्यु भएको पुष्टि भएकाले निजहरूलाई सुरूले अभियोग दाबीअनुसार मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३ नं. को देहाय १ अनुसार सर्वश्वसहित जन्म कैद हुने गरी गरेको फैसला सदर हुने ठहराई र अन्य प्रतिवादीहरू सवाई राय, ब्रह्मदेव राय, रामगोविन्द राय, रामबाबु राय यादव, हरिनारायण राय यादव, ठाकुर राय यादव र चन्द्रेश्वर राय यादव (मानपुर), राम विलास राय यादव, रूपलाल राय, रविन्द्रकुमार भन्ने शिवचन्द्र राय, विजयकुमार राय यादव, विन्देश्वर राय यादव, दिनेश राय यादव, सत्यनारायण राय यादव, राम आश्रय राय यादव, भरोसी राय यादव, अशोककुमार राय यादव,

प्रसाद राय यादव, राम एकवाल राय यादव, राम प्रताप राय यादव, वचेलाल राय यादव, प्रगास राय यादव, पतिराम राय यादव र वेदामी लाल साह तेलीसमेत जना २४ को कसुरमा संलग्नता रहेको भन्ने पुष्टि हुन नसकेकोले निजहरूको हकमा सुरु फैसला केही उल्टी गरी निज प्रतिवादीहरू जना २४ ले सफाई पाउने ठहराई पुनरावेदन अदालत, जनकपुरले मिति २०६८।३।६ मा गरेको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । प्रस्तुत हुन आएको साधकसमेत सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ

इजलास अधिकृत: यदुराज शर्मा
इति संवत् २०७३ साल वैशाख १५ गते रोज ४ मा शुभम् ।

निर्णय नं. ९६२३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
फैसला मिति : २०७३।१।१५।४
०६९-CR-०५६५

मुद्दा : जबरजस्ती करणी

पुनरावेदक / प्रतिवादी : जिल्ला कैलाली मालाखेती
गा.वि.स. वडा नं. ९ घर भई हाल कारागार
कार्यालय कैलालीमा कैदमा रहेका अमरबहादुर
बोगटी

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / वादी : कैलाली (ड) परिवर्तित नामको
जाहेरीले नेपाल सरकार

- पीडितको उमेर १४ वर्ष रहेको कुरालाई स्वयम् प्रतिवादीले पनि स्वीकार गरेबाट उमेर सम्बन्धमा विवाद देखिन आएन । मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. को व्यवस्थाअनुसार १६ वर्ष मुनिको बालिकालाई निजको मन्जुरी लिई वा नलिई जे जसरी करणी गरेमा पनि जबरजस्ती करणी गरेको नै ठहर्दछ । पीडितको १४ वर्षको उमेर र यस्तो कानूनी व्यवस्थाको परिप्रेक्ष्यमा जबरजस्ती करणीका आवश्यक तत्त्व, जबरजस्ती करणी ठहराउन हुनुपर्ने परिस्थिति आदिका सम्बन्धमा यसमा विवेचना गरिरहनु पर्ने

आवश्यकता देखिँदैन । तसर्थ यी पीडित १४ वर्षिया कैलाली ड लाई प्रतिवादी अमरबहादुर बोगटीले जबरजस्ती करणी गरेको तथ्य स्थापित हुन जाने ।

(प्रकरण नं.३)

- जबरजस्ती करणी जस्तो नेपाल सरकार वादी भई चल्ने मुद्दामा पीडितको जाहेरी नै पर्नुपर्छ भन्ने पनि हुँदैन । पीडितले सामाजिक लज्जा, लाग्न सक्ने लाञ्छना, कसुरदारको डर धाक, आफ्नो चेतना स्तर, आर्थिक सामाजिक पारिवारिक स्थिति जस्ता कारणले पनि जाहेरी दिन नसक्ने अवस्था हुने हुँदा जाहेरी नपरी अन्य कुनै किसिमले घटनाको बारेमा थाहा जानकारी भएमा पनि प्रहरीले अनुसन्धान गरी मुद्दा चलाउनु पर्ने हुन्छ । यस्तो अवस्थामा जबरजस्ती करणी जस्तो मुद्दामा हदम्यादको परम्परागत मान्यतालाई कठोरताका साथ अंगिकार गरिरहनु न्यायोचित पनि नहुने ।

(प्रकरण नं.५)

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट :

प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

- नेकाप २०६८, अड्क १०, पृ.१६५७

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. तथा ३ नं. को देहाय ३

सुरू तहबाट फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या. श्री विष्णु सुवेदी

पुनरावेदन तहबाट फैसला गर्ने :

मा.न्या. श्री दीपकराज जोशी

मा.न्या. श्री थीर बहादुर कार्की

फैसला

न्या.देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ (१) बमोजिम यस अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको भई दर्ता हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ ।

मेरो मित बुबा अमर बोगटीले मिति २०६७।१।२२ गतेदेखि मिति २०६७।१।२८ गतेसम्म मलाई विभिन्न डर त्रास देखाई मेरै घरमा आई रातको समयमा मलाई जबरजस्ती करणी गर्दै आएका हुन् । निजले गरेको जबरजस्ती करणी वीर्यबाट मेरो गर्भसमेत रहन गई मिति २०६७।१।२९ मा मबाट नवजात शिशु छोरीको जन्मसमेत भएकोले कानूनबमोजिम गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरी दरखास्त ।

जिल्ला कैलाली मालाखेती गा.वि.स. वडा नं. ९ बासकोटास्थित पूर्वमा खोला, पश्चिम धर्म मल्लको घर, उत्तर सडक, दक्षिण नवराज कापडीको खेत यति चार किल्लाभित्र रहेको पीडितकै घरको तल्लो कोठामा प्रतिवादी अमर बोगटीले मिति २०६७।१।२२ देखि मिति २०६७।१।२८ गतेसम्म विभिन्न मितिमा जाहेरवालीलाई डराई धम्काई जबरजस्ती करणी गरेको भनिएको घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का ।

मेरो छोरा र जाहेरवालीको भाई एक आपसमा मीत मीत भनी राख्ने र निजको घर परिवारसँग मेरो पहिलादेखि नै चिनजान भएको हुँदा म निज जाहेरवालीको घरमा गई निज पीडितकै बुबासँग रक्सी सेवन गरी निजकै घरमा सुत्ने पनि गर्थे । यसै क्रममा मिति २०६७।१।२२ गते रातिसमेत म निजको घरमा

सुतेकोमा सोही राति अ.१२:३० बजेको समयमा म निद्राबाट बिउँझिई करणी गर्ने मन लागी निज पीडित सुतेको कोठाको खटियामा जाँदा निज पीडित कराउँदा मुख थुनी डर त्रास देखाई जबरजस्ती करणी गरेको थिएँ । मैले मिति २०६७।१।२२ गतेदेखि मिति २०६७।१०।२८ गतेसम्म पटकपटक जबरजस्ती करणी गर्दै आएको थिएँ । मेरै वीर्य करणीबाट निजको गर्भ रही शिशु नाबालिकाको जन्म भएको हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी अमरबहादुर बोगटीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान कागज ।

प्रतिवादी अमरबहादुर बोगटी जाहेरवालीको घरमा गई खाने तथा बस्ने गरेको सन्दर्भमा मिति २०६७।१।२२ गते राति निज प्रतिवादी जाहेरवालीको घरमा सुतेकोमा रातको समयमा निज पीडितका बुबाले थाहा नपाउने गरी पीडितले सुतेको कोठा तथा खटियामा गई पीडितलाई डर त्रास देखाई जबरजस्ती करणी गरेको र सोपश्चात समेत पीडितसँग जबरजस्ती करणी गरी निज पीडितले नवजात शिशुको जन्मसमेत दिएको कुरा जाहेरवालीले बताएको थिइन् । निज अन्यायीले उमेर नपुगेकी बालिकासँग जबरजस्ती करणी गरेकोले निजलाई कानूनबमोजिम सजाय हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको राम भट्टले मौकामा गरेको कागज ।

प्रतिवादी अमरबहादुर बोगटी पहिलादेखि नै मेरो घरमा आउने तथा कहिलेकाहीं रातिसमेत मेरै घरमा बस्ने गर्नुहुन्थ्यो । उक्त घटनाका बारेमा पहिला म तथा घर परिवारका मानिसहरूलाई थाहा थिएन । मिति २०६७।१०।२९ गते मेरी छोरी जाहेरवालीले बच्चा जन्माएपछि निज छोरीलाई सोधपुछ गर्दा मिति २०६७।१।२२ गते राति आफू आफ्नै कोठामा सुतिरहेको अवस्थामा निज प्रतिवादी अमर बोगटी आफू सुतेको ठाउँमा आई आफूलाई डर त्रास देखाई

जबरजस्ती करणी गरेको र सोपश्चात् समेत निजले पटकपटक मौका छोपी मिति २०६७।१०।२८ गतेसम्म आफूलाई जबरजस्ती करणी गर्दै आएको हो । उक्त कुरा अरूलाई नभन्नु भनी डर त्राससमेत देखाएका कारण आफूले उक्त कुरा अरूलाई बताउन नसकेको भन्ने कुरा बताएकी थिइन् । यसरी उमेरै नपुगेकी नाबालिका छोरीलाई जबरजस्ती करणी गरी पेटमा गर्भ बोकाई गर्भ रहेको अवस्थामा समेत जबरजस्ती करणी गरेकोले निज प्रतिवादीलाई कानूनबमोजिम सजाय हुने पर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको नवराज कापडीले मौकामा गारेको कागज ।

प्रतिवादी अमरबहादुर बोगटी पहिलादेखि नै जाहेरवालीको घरमा गई राख्ने, निज जाहेरवालीकै बुबासँग बसी मादक पदार्थ रक्सी सेवनसमेत गरी राख्ने र निजकै घरमा बस्ने सुत्नेसमेत गर्दथे । मिति २०६७।१।२२ गते राति निज प्रतिवादीले आफ्नै कोठामा सुतेकी जाहेरवालीलाई डर त्रास देखाई जबरजस्ती करणी गरेको, सोपछि समेत मिति २०६७।१०।२८ गतेसम्म पटकपटक आफूलाई जबरजस्ती करणी गर्दै आएको र उक्त कुरा अरूलाई नभन्नु भनी डर त्राससमेत दिएको तथा आफ्नै बदनाम हुन्छ भनी उक्त कुरा अरूलाई बताउन नसकेको भन्ने कुरा मिति २०६७।१०।२९ गते निज पीडितले नवजात नाबालिका जन्माएपश्चात बताएकी थिइन् । निज प्रतिवादीलाई कानूनबमोजिम सजाय हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको चन्द सिंह धामीसमेत जना ३ ले गरेको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

वर्ष १४ की नाबालिका पीडित कैलाली ड (परिवर्तित नाम) लाई प्रतिवादी अमरबहादुर बोगटीले डर त्रास दिई मिति २०६७।१।२२ देखि पटकपटक जबरजस्ती करणी गर्दै आएकोमा अन्तिम पटक मिति २०६७।१०।२८ को मितिमा समेत जबरजस्ती

करणि गरेको र प्रतिवादीको करणी वीर्यबाट नवजात शिशु छोरीसमेत पैदा गरेको देखिन खुल्न आएको हुँदा प्रतिवादी अमरबहादुर बोगटीलाई मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. कसुर अपराधमा ऐ.ऐ. को ३ नं. को देहाय ३ बमोजिम सजाय हुन र सोही ऐन को ऐ.महलको १० नं. र १० ग नं. बमोजिम प्रतिवादीबाट पीडितलाई क्षतिपूर्तिसमेत दिलाई भराई पाउँ भन्ने मागदाबीसहितको अभियोग पत्र ।

मिति २०६७ सालको वैशाख जेठतिर मैले र पीडितको बुबाले सँगै रक्सी सेवन गरी म पीडितको बुबाको घरमा नै सुतेको थिएँ । राति अं. १२ बजेतिर म अचानक निद्राबाट ब्युँझी आफ्नै घरमा सुतेको रहेछु भन्ने सम्झी करणी गर्ने इच्छाले भित्र पीडित सुतेको पलडमा जाँदा पीडितले पनि केही चाल नगरी करणी गर्न दिएको हुँदा करणी गरेको हुँ । त्यसपछि २०६७ साल जेठ महिनामा नै १ पटक निजको मन्जुरीले करणी गरेको थिएँ । निजले गर्भ बोकेको कुरा मलाई थाहा थिएन र निज पीडितले समेत मलाई सो कुरा केही भनिनन् । मिति २०६७ सालको माघ महिनातिर पीडित घरबाट भागी निजका घरको मानिसले खोज तलास गर्दासमेत फेला नपरेपछि डोटी दिपायलमा महिला प्रहरीले निज पीडितलाई फेला पारी दिपायल पिपल्लास्थित नरी ढाँटको घरमा रहेको दिपक मल्लको होटलमा महिला प्रहरीले नै जिम्मा लगाएको रहेछ । सोही होटलमा माघ २९ गते बच्चा जन्माएको भन्ने खबर २०६७ सालको फागुन महिनाको ३ गते पीडितको माइती घरका मान्छेले भनेपछि थाहा पाएको थिएँ । निज बच्चा कसको करणी वीर्यबाट रहन गएको हो मलाई थाहा छैन । २०६७ साल फाल्गुण १० गते पीडितका माइती घरमा मान्छे गएर पीडितलाई घरमा ल्याएर राखेका छन् । यदि मेरो करणीबाट गर्भ रहन गएको भए निज पीडितले मलाई पहिला नै सो कुराको

जानकारी दिनुपर्दथ्यो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी अमरबहादुर बोगटीले अदालतमा गरेको बयान ।

पीडितले २०६७ वैशाखको अन्तिमतिर मलाई जबरजस्ती करणी गरेको कुरा भनेको हुन् । प्रतिवादी अमर बोगटीले पीडितकै घरमा पीडित सुतिरहेको बेला डर धम्की देखाई जबरजस्ती करणी गरेको हो भन्ने कुरा पीडितबाट मैले थाहा पाएको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको घटना विवरणमा कागज गर्ने राम भट्टले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मिति २०६७।१।२२ गते म आफ्नै घरमा थिएँ । पीडित कोठामा सुतेकी थिइन् । ढोका थिएन । करणी सम्बन्धमा मलाई थाहा छैन । केटी (पीडित) ले बच्चा पाई सकेपछि मलाई भनेकी हुँदा सो कुरा थाहा पाएको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको घटना विवरणमा कागज गर्ने नवराज कापडीले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

वैशाखको अन्तिमतिर अमर बोगटीको करणीबाट गर्भ रहन गएको हो । २०६७।१।०।२९ गते शिशुको जन्म भएको हो । प्रतिवादीले मलाई मिति २०६७।१।०।२८ मा जबरजस्ती करणी गरेको कुरा कसैलाई नभन्नु भने मारी दिन्छु भनी धम्क्याएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको पीडित कैलाली ड (परिवर्तित नाम) ले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

म आफ्नो व्यक्तिगत कामको सिलसिलामा दिपायल गएको बखतमा २०६७।१।०।२८ गतेको साँझ ६।७ बजेको समयमा एकजना मेरो परिचयको ड्राइभरले एउटा तपाइँकै ठाउँतिरको केटी मेरो कियामा आएकी थिइन् । निज अलपत्र अवस्थामा भएकोले अहिले इ.प्र. का. दिपायलका प्रहरीहरूले इ.प्र.का. भित्र राखेको छ भनेपछि मैले अहिले साँझ भइसक्यो को रहेछ भोली बिहान हेर्न जानु पर्ला भन्ने सोची सो राति म नेचुरल होटलमा बसेको र भोलिपल्ट ऐ. २९ गते बिहान ८.०० बजेतिर दिपक मल्ल र म इ.प्र.का. मा गएका हौं ।

निजले आफ्नो ठेगाना श्रीपुर भनेकी र थर पनि जोशी बताएकीले आफ्नो गाउँ ठाउँको एउटै थरको भएकोले म पुर्याई दिउँला भन्ने सोची निजलाई इ.प्र.का. बाट जिम्मा लिएको हुँ। गेटबाहिर आइसकेपछि म बिरामी छु अस्पताल जान्छु भनी भन्दा हामीले जिल्ला अस्पताल सिलगढी लगेका र त्यहाँ डाक्टरले निज पीडित कैलाली ड गर्भवती भएकी र ६।७ दिनभित्रमा बच्चा जन्मन्छ भनेपछि मैले निज गर्भवती भएको भन्ने थाहा पाएको हुँ। पछि दिपायलको एउटा होटलमा ल्याई आराम गराई चिनेको मानिससँग घर पठाइ दिउँला भन्ने सोच राखी होटलमा बसेको अवस्थामा पुनः निज छटपटाई बिरामी व्यथा सुरु भएपछि डाक्टरलाई होटलमै बोलाएपछि २०६७।१०।२९ गते राति १०.०० बजेतिर बच्चा जन्मेको हो। पछि निजले वास्तविक ठेगाना मालाखेती ९ कैलाली र आफ्नो थर कापडी भनी बताई दिदीको फोन नं. दिइन् र बच्चा जन्मेको तेस्रो दिन निजको दिदी त्यहाँ पुगेपछि होटलमै निजको दिदीको जिम्मा लगाई म धनगढी आई हाले। मैले जिम्मा लिँदाका अवस्थामा निजलाई केही सोझा पनि जवाफ नदिने झोक्राएर झपक्क सल ओढेर बस्ने गर्दथिन् भन्नेसमेत व्यहोराको पीडितलाई जिम्मा लिने हेमराज जोशीले अदालतमा गरेको बकपत्र।

प्रस्तुत मुद्दा हदम्यादविहीन देखिन नगएको र यी प्रतिवादीले १४ वर्षीया पीडितलाई मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको १ नं. तथा ३ नं. विपरीत कसुर अपराध गरेको देखिँदा निजलाई सोही महलको ३(३) बमोजिम ६ वर्ष कैद र ऐ.को ३ क नं. बमोजिम थप ५ वर्षसमेत जम्मा ११ वर्ष सजाय हुने र प्रतिवादीको आर्थिक हैसियत र पीडितको शारीरिक र मानसिक क्षतिसमेतलाई विचार गरी यी प्रतिवादीले पीडितलाई रु. २५,०००। – क्षतिपूर्तिसमेत भराई दिने ठहराएको सुरु कैलाली जिल्ला अदालतको मिति २०६८।८।८

को फैसला।

म पुनरावेदक प्रतिवादीले अदालतमा गरेको बयान, जाहेरवालीले अदालतमा गरेको बकपत्र, जाहेरवालाका बुबा नवराज कापडीले अदालतमा गरेको बकपत्र, मौकामा कागज गर्ने राम भट्टले अदालतमा गरेको बकपत्र, इलाका प्रहरी कार्यालय, दिपायलको मिसिल सामेल रहेको कागज, जाहेरवालीलाई जिम्मा लिने हेमराज जोशीले अदालतमा गरेको बकपत्र, जाहेरवालीले जाहेरी दरखास्तमा उल्लेख गरेको समय, स्थान, मितिको अध्ययन विश्लेषण नगरी हदम्यादभित्र नरहेको मुद्दालाई हदम्यादभित्र रहेको भनी ठहर गरी मलाई कैद सजाय हुने गरी भएको कैलाली जिल्ला अदालतको मिति २०६८।८।८ को फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला उल्टी गरी न्याय दिलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी अमरबहादुर बोगटीको पुनरावेदन पत्र।

यसमा हदम्यादको विवेचना सम्बन्धमा सुरु फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा छलफलको लागि मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. को प्रयोजनार्थ प्रत्यर्थी वादी नेपाल सरकारलाई पुनरावेदनको प्रतिलिपि साथै राखी जानकारी दिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, दिपायलको मिति २०६८।१२।१३ को झगडिया झिकाउने आदेश।

मिसिल संलग्न आधार प्रमाणहरूबाट प्रतिवादी अमरबहादुर बोगटीले मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको १ नं. तथा ३ नं. को देहाय ३ अनुसारको कसुर अपराध गरेको देखिँदा प्रतिवादी अमरबहादुर बोगटीलाई अभियोग दाबीबमोजिम जबरजस्ती करणीको महलको ३ को देहाय ३ बमोजिम ६ वर्ष कैद र सोही महलको ३ क नं. बमोजिम थप ५ वर्षसमेत गरी जम्मा ११ वर्ष कैद सजाय हुने ठहर गरेको कैलाली जिल्ला अदालतको मिति २०६८।८।८ को फैसला

वादीले दाबी नै नलिएको जबरजस्ती करणीको महलको ३ क नं. बमोजिम थप ५ (पाँच) वर्ष कैद सजाय हुने ठहर गरेको हदसम्म मिलेको नदेखिँदा केही उल्टी भई प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीबमोजिम ६ वर्ष कैद हुन्छ। पीडितले प्रतिवादीबाट रु. २५,०००।- क्षतिपूर्ति भराई पाउने ठहर गरेकोसम्मको सुरुको फैसला सदर हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको श्री पुनरावेदन अदालत, दिपायलको मिति २०६९।२।३० को फैसला।

जाहेरी दरखास्त आफैँमा प्रमाण होइन। जाहेरी पीडितकै बकपत्रबाट खण्डित भएको अवस्था छ। जाहेरी दरखास्तमा उल्लिखित मिति समय र स्थानमा करणी नभएको तथ्य प्रमाणबाट पुष्टि हुँदाहुँदै प्रमाणको अपव्याख्या गरी फैसला भएको छ। जबरजस्ती करणी मुद्दामा जबरजस्ती करणी भए गरेको मितिले ३५ दिनभित्र नालेस नदिए लाग्न सक्दैन भन्ने मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणी महलको ११ नं. मा व्यवस्था भएकोमा हदम्यादबाहिर गएर दायर भएको मुद्दालाई हदम्यादसम्बन्धी व्यवस्थाको अध्ययन विश्लेषण र व्याख्या नै नगरी गरेको फैसला कानूनको सिद्धान्तविपरीत भएकाले उक्त फैसला उल्टी गरी न्याय पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी अमर बोगटीले यस अदालतमा गरेको पुनरावेदन पत्र।

जबरजस्ती करणीको महलको ३ क नं. बमोजिम ५ वर्ष थप कैदसमेत गर्ने गरेको हदसम्म सुरु फैसला नमिलेको हुँदा केही उल्टी हुने ठहराई पुनरावेदन अदालतले गरेको सो फैसलाउपर वादी नेपाल सरकारको यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको देखिएन।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा निम्न प्रश्नको निरूपण गरेर निर्णयमा पुग्नुपर्ने देखिन आएको छ।

१. अभियोग दाबीबमोजिम पीडितलाई प्रतिवादीले जबरजस्ती करणी गरेको हो वा होइन ?
२. प्रस्तुत मुद्दा हदम्यादभित्रको छ छैन ?
३. पुनरावेदन अदालत, दिपायलको फैसला मिलेको छ छैन तथा पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्छ पुग्दैन ?

यसमा प्रतिवादीले १४ वर्षको नाबालक परिवर्तित नाम कैलाली ड (परिवर्तित नाम) लाई डर त्रास दिई मिति २०६७।१।२२ देखि पटकपटक जबरजस्ती करणी गर्दै आएकोमा अन्तिम पटक मिति २०६७।१०।२८ मा समेत जबरजस्ती करणी गरी निजको करणी वीर्यबाट पीडितले नवजात शिशु छोरीसमेत जन्माएको देखिन आएकोले प्रतिवादी अमरबहादुर बोगटीलाई मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणी महलको १ नं. को कसुर अपराधमा ऐ. को ३ नं. को देहाय दफा ३ बमोजिम सजाय हुन र सोही ऐ. को १० र १० ग नं. बमोजिम प्रतिवादीबाट पीडितलाई क्षतिपूर्ति दिलाई भराई पाउनसमेत अभियोग माग दाबी लिएको देखियो। सुरु कैलाली जिल्ला अदालतबाट प्रतिवादीले १४ वर्षको पीडितलाई मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको १ नं. तथा ३ क नं. विपरीत कसुर अपराध गरेको देखिँदा निजहरूलाई सोही महलको ३ नं. को देहाय ३ बमोजिम ६ वर्ष कैद र ऐ. को ३ क नं. बमोजिम थप ५ वर्षसमेत जम्मा ११ वर्ष कैद सजाय हुने र प्रतिवादीले पीडितलाई रु. २५,०००।- क्षतिपूर्तिसमेत भराई दिने ठहराई फैसला भएको पाइयो। सो फैसलाउपर हदम्याद नाघेको आधारमा उल्टी गरिपाउँ भनी प्रतिवादी अमरबहादुर बोगटीको पुनरावेदन अदालत, दिपायलमा पुनरावेदन परी श्री पुनरावेदन अदालत, दिपायलबाट कैलाली जिल्ला अदालतको मिति २०६८।८।८

को फैसला वादीले दाबी नै नलिएको जबरजस्ती करणीको महलको ३ क नं. बमोजिम थप ५ वर्ष कैद सजाय हुने ठहर गरेको हदसम्म मिलेको नदेखिँदा केही उल्टी भई प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीबमोजिम ६ वर्ष कैद हुने र रु. २५०००। - क्षतिपूर्ति भराई पाउने ठहर गरेकोसम्मको सुरुको फैसला सदर गरी फैसला भएको पाइयो । उक्त फैसलाउपर जाहेरी दरखास्तमा उल्लिखित मिति, समय र स्थानमा करणी नभएको तथ्य प्रमाणबाट पुष्टि हुँदाहुँदै प्रमाणको अपव्याख्या गरी फैसला भएको साथै जबरजस्ती करणी भए गरेको मितिले ३५ दिनभित्र नालेस दिनुपर्ने भन्ने मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणी महलको ११ नं. मा व्यवस्था भएकोमा हदम्यादबाहिर गएर दायर भएको मुद्दालाई हदम्यादसम्बन्धी व्यवस्थाको अध्ययन विश्लेषण र व्याख्या नै नगरी गरेको फैसला कानूनको सिद्धान्तविपरीत भएकाले उल्टी गरी न्याय पाउँ भनी प्रतिवादी अमरबहादुर बोगटीको यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको देखिन्छ ।

जबरजस्ती करणीको महलको ३ क नं. बमोजिम ५ वर्ष थप कैदसमेत गर्ने गरेको हदसम्म सुरु फैसला नमिलेकोले केही उल्टी हुने ठहराई गरेको पुनरावेदनको फैसलाउपर वादी नेपाल सरकारको यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको नदेखिएकाले थप कैद गर्नुपर्ने वा नपर्ने सम्बन्धमा केही विचार गरिरहनु परेन ।

२. निर्णयका लागि अभियोग दाबीबमोजिम पीडितलाई प्रतिवादीले जबरजस्ती करणी गरेको हो वा होइन ? भन्ने पहिलो प्रश्न सम्बन्धमा हेर्दा, अमरबहादुर बोगटीले मिति २०६७।१।२२ गतेदेखि मिति २०६७।१।२८ गतेसम्म मलाई विभिन्न डर त्रास देखाई जबरजस्ती करणी गर्दै आई निजले गरेको जबरजस्ती करणीबाट मेरो गर्भसमेत रही मिति

२०६७।१।२९ गते छोरीको जन्मसमेत भएको छ भन्ने उल्लेख गरी मिति २०६७।१।२५ मा पीडितको जाहेरी दरखास्त परेको छ । प्रतिवादी अमर बोगटीले म मिति २०६७।१।२२ गते राति पीडितको घरमा सुती सोही राति अ.१२.३० बजेको समयमा निद्रा खुल्दा निज जाहेरवालीलाई करणी गर्ने मन लागी निज सुतेको कोठाको खटियामा जाँदा निज पीडित कराउन लाग्दा निजको मुख थुनी डर त्रास देखाई जबरजस्ती करणी गरी त्यसपछि मिति २०६७।१।२८ गतेसम्म पटकपटक जबरजस्ती करणी गर्दै आएको भनी अनुसन्धानका क्रममा बयान गरी जाहेरीको कसुरलाई स्वीकार गरेको छ । निजले अदालतसमक्ष पनि पीडितसँग सहमतिले २ पटक करणी गरेको भनी करणीको कसुर अपराधलाई स्वीकार नै गरेको अवस्था छ । जाहेरी दरखास्तको रोहवरमा बसेका पीडितका बुबा नवराज कापडीले जाहेरी दरखास्तको व्यहोरालाई समर्थन हुने गरी मौकामा कागज गरी दिएका र घटना विवरण कागज गर्ने राम भट्ट, वस्तुस्थिति मुचुल्काका व्यक्तिहरू चन्द्र सिंह धामी, देवराज पाठक र तेजराज कापडीले पनि जबरजस्ती करणी भएको भनी जाहेरीको व्यहोरा समर्थित हुने गरी लेखाई दिएका छन् । पीडितका बुबा नवराज कापडी तथा घटना विवरणका राम भट्टले सोही मौकाको कागजलाई नै स्वीकार गरी अदालतमा समेत बकपत्र गरिदिएका छन् ।

३. यसरी प्रस्तुत मुद्दामा जाहेरी दरखास्तको व्यहोरा, स्वयम् प्रतिवादीको मौकाको बयान र सुरु अदालतसमक्ष गरेको बयान, मौकामा कागज गर्नेहरूले कागजमा लेखाई दिएका कुराहरू र अदालतमा गरी दिएका बकपत्रका कुराहरू एक अपसमा मिले भिडेको अवस्था विद्यमान छ । यसरी जाहेरी दरखास्तको व्यहोरालाई समर्थित गर्ने प्रमाण कागज मिसिल संलग्न रहेकाले र स्वयम् प्रतिवादी पनि यसमा मुख मिलाई

स्वीकारी बसेको अवस्थामा करणी गरेको भन्ने तथ्य निर्विवाद रहेको छ । अब उक्त करणी जबरजस्ती हो होइन ? भन्नेतर्फ विचार गर्दा पीडितको उमेर १४ वर्ष रहेको कुरालाई स्वयम् प्रतिवादीले पनि स्वीकार गरेबाट उमेर सम्बन्धमा विवाद देखिन आएन । मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. को व्यवस्थाअनुसार १६ वर्षमुनिको बालिकालाई निजको मन्जुरी लिई वा नलिई जे जसरी करणी गरेमा पनि जबरजस्ती करणी गरेको नै ठहर्दछ । पीडितको १४ वर्षको उमेर र यस्तो कानूनी व्यवस्थाको परिप्रेक्ष्यमा जबरजस्ती करणीका आवश्यक तत्त्व, जबरजस्ती करणी ठहराउन हुनुपर्ने परिस्थिति आदिका सम्बन्धमा यसमा विवेचना गरिरहनु पर्ने आवश्यकता देखिँदैन । तसर्थ यी पीडित १४ वर्षिया कैलाली ङ लाई प्रतिवादी अमरबहादुर बोगटीले जबरजस्ती करणी गरेको तथ्य स्थापित हुन जान्छ ।

४. अब, प्रस्तुत मुद्दा हदम्यादभित्रको छ छैन भन्ने दोस्रो प्रश्न तथा हदम्यादभित्रको छैन भन्ने पुनरावेदन जिकिरतर्फ विचार गर्दा, यसमा प्रतिवादीले पीडितलाई मिति २०६७।१।२२ गतेदेखि मिति २०६७।१०।२८ गतेसम्म लगातार करणी गरेको भनी जाहेरीमा उल्लेख छ । सोही कुरालाई प्रतिवादीले मौकामा बयान गर्दा पनि स्वीकारेको अवस्था छ । अन्य मौकामा कागज गर्ने व्यक्तिहरूले पनि अनुसन्धानमा सोही व्यहोरा उल्लेख गरेको पाइन्छ । १६ वर्षभन्दा कम उमेरकी बालिकालाई मन्जुरी लिएर वा नलिएर जे जसरी करणी गरेमा पनि जबरजस्ती करणी नै हुने विद्यमान कानूनी व्यवस्थाका कारण निज १४ वर्षिया बालिकाको हकमा पहिलो चोटि बिना मन्जुरी र पछि पटकपटक मन्जुरी लिएर नै करणी गरेको भए पनि जबरजस्ती करणी नै गरेको मानिन्छ । यसमा अन्तिम पटक मिति २०६७।१०।२८ मा करणी भएको भन्ने

जाहेरी दरखास्त, प्रतिवादीको मौकामा बयान र मौकामा गरेका कागजहरूबाट देखिई जाहेरी २०६७।१।२५ मा जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा दर्ता भएको देखिन्छ । यसलाई मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणी महलको ११ नं. अनुसारको जबरजस्ती करणी भए गरेको मितिले ३५ दिनभित्र नै नालिस दिएको मानिन्छ । पहिलो पटक करणी भएको मितिले मात्र हदम्याद कायम गर्नुपर्ने भनी अर्थ गर्न मिल्दैन ।

५. जबसम्म पीडितले मैले २०६७ वैशाख र जेठ महिनामा २ पटकमात्र करणी गरेको भनी आफ्नो अदालतको बयानमा लेखाई दिएका, मौकामा कागज गर्ने राम भट्टले पीडित माघ २६ गते, पीडितका बुबा नवराज कापडीले माघ २७ गते पीडित दिपायल गएको र हेमराज जोशीले आफूले पीडितलाई २०६७।१०।२८ गते दिपायलमा भेटिएको भनी अदालतमा बकपत्र गर्दा लेखाएबाट प्रतिवादीले माघ २८ गतेसम्म पीडितलाई करणी गरेको भन्ने कुरा पुष्टि नहुने भनी लिएको जिकिरलाई नै सत्य मान्ने हो भने पनि यसले प्रस्तुत मुद्दामा कुनै तात्त्विक असर पार्ने देखिँदैन । जबरजस्ती करणी जस्तो नेपाल सरकार वादी भई चल्ने मुद्दामा पीडितको जाहेरी नै पुर्णपर्छ भन्ने पनि हुँदैन । पीडितले सामाजिक लज्जा, लाग्न सक्ने लाञ्छना, कसुरदारको डर धाक, आफ्नो चेतना स्तर, आर्थिक सामाजिक पारिवारिक स्थितिका जस्ता कारणले पनि जाहेरी दिन नसक्ने अवस्था हुने हुँदा जाहेरी नपरी अन्य कुनै किसिमले घटनाको बारेमा थाहा जानकारी भएमा पनि प्रहरीले अनुसन्धान गरी मुद्दा चलाउनु पर्ने हुन्छ । यस्तो अवस्थामा जबरजस्ती करणी जस्तो मुद्दामा हदम्यादको परम्परागत मान्यतालाई कठोरताका साथ अंगिकार गरिरहनु न्यायोचित पनि हुँदैन । यस सम्बन्धमा यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट जाहेरी तत्काल दियो वा दिएन भन्दा पनि

अपराध भयो वा भएन र अपराधमा कसको संलग्नता थियो भन्ने कुरा बढी महत्त्वपूर्ण हुन्छ। जाहेरी दरखास्त ढिला पर्नाका विभिन्न कारण हुन सक्छन्। देशको भौगोलिक अवस्था, घटनास्थलबाट प्रहरी रहेको स्थानको दुरी र विकटता, समाजको चेतनाको स्तर, सामाजिक परिवेश, यस्तो अपराधबाट पीडितको भावी जीवनमा पर्न सक्ने प्रभाव तथा अभियुक्तको पीडितउपर पर्ने दबाव वा प्रभाव आदि जस्ता कारणले गर्दा जबरजस्ती करणी जस्तो कसुरका सम्बन्धमा जाहेरी ढिला पर्ने हुन सक्छ। तसर्थ जबरजस्ती करणी जस्तो प्रत्यक्षरूपमा नारी अस्मितासँग जोडिएको गम्भिर विषयमा जाहेरी दरखास्त दर्ता गराउन लागेको समयलाई मात्र निरपेक्षरूपमा मूल्याङ्कन गरेर कसुरको मात्रा र गाम्भिर्यता घटीबढी हुन नसक्ने। ढिला जाहेरी परेको भन्दैमा जबरजस्ती करणीको वारदात स्थापित नहुने भनी भन्न नमिल्ने भनी रामहरी लामिछाने वि. नेपाल सरकार भएको जबरजस्ती करणी मुद्दा (ने.का.प. २०६८, अंक १०, पृष्ठ १६५७) मा व्याख्यासमेत भएको पाइन्छ। तसर्थ हदम्याद कहिलेदेखि के कुन कारणले सुरु भयो, हदम्याद छ छैन भनी दिन तथा समय गणना गर्ने कुरालाई प्रस्तुत मुद्दामा महत्त्व दिइरहनु पनि न्यायोचित नदेखिएकाले पुनरावेदनमा लिएको हदम्यादको जिकिरसँग सहमत हुन सकिँदैन।

६. अतः माथि उल्लिखित आधार कारणबाट प्रतिवादी अमरबहादुर बोगटीले वर्ष १४ को बालिका कैलाली ङ लाई मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. तथा ३ नं. को देहाय ३ बमोजिमको कसुर अपराध गरेको देखिँदा निज प्रतिवादी अमरबहादुर बोगटीलाई अभियोग दाबीबमोजिम ऐ. महलको ३ नं. को देहाय ३ बमोजिम ६ वर्ष कैद गर्ने र पीडितले प्रतिवादीबाट रु. २५,०००/- क्षतिपूर्ति भराई पाउने ठहराई गरेको सुरु फैसला सो हदसम्म सदर गरी र सुरुले सोही महलको ३ क नं. बमोजिम थप ५ वर्षसमेत कैद गर्ने गरी फैसला गरेको हकमा वादीले दाबी नै नलिएको विषय भनी थप ५ वर्षको कैदको हदसम्म सुरु फैसला उल्टी गरी प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीबमोजिम ६ वर्षमात्र कैद हुने ठहराई श्री पुनरावेदन अदालत, दिपायलले गरेको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन। दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

इजलास अधिकृत : यदुराज शर्मा

इति संवत् २०७३ साल वैशाख १५ गते रोज ४ शुभम्।

